

HISTORISK TIDSSKRIFT,

Fjerde Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

E. Holm,
Foreningens Sekretær.

Fjerde Bind.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1873—1874.

Indhold.

Side

Literatur og Kritik:

Nogle Bemærkninger om Samfundsforholdene, især Opdragelsen, hos den danske Adel i Tidsrummet 1536—1660.

Af

S. M. Gjellerup.

Vor afdøde Historiker, Prof. C. F. Allen, har i sit ufuldendte Værk: «De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536» i let henkastede Træk givet en livlig og tiltalende Fremstilling af det huslige Liv hos den gamle danske Adel indtil Reformationen[1]). Den lærde Forskers Skildring af de unge adelige Junkeres og Jomfruers Opdragelse finder dog ogsaa sin Anvendelse paa et langt senere Tidsrum, hvilket

[1]) Anf. Skrift IV, I, S. 150 ff. I Øvrigt maa det fremhæves baade om Allens Fremstilling og om de her fremsatte Bemærkninger, at det kun kan være Opgaven at belyse Forholdene, saaledes som de have udviklet sig hos de Adelsslægter, der paa Grund af deres Rigdom og indflydelsesrige Stilling have indtaget en fremragende Plads iblandt deres Standsfæller, og det vilde være saare vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at forfølge Udviklingen hos de mindre bekjendte Slægter, som kun dukke frem af og til, for derefter atter at tabe sig i den store Mængde, og som maaske ogsaa paa Grund af mere indskrænkede Livsforhold hindredes i at følge almindelig Skik og Vedtægt.

har sin naturlige Forklaring deri, at den gamle Adel, paa faa fremragende Undtagelser nær, ikke var gunstigt stemt overfor Reformationen. Dens Standsinteresser og gamle Overleveringer stode paa mange Punkter i skarp Modsætning til den nye Livsanskuelse, der arbejdede sig frem, og de raa og tøjlesløse Udskejelser, der altid som Ravne følge i de store aandelige Bevægelsers Spor, maatte naturligt opfordre den til at indtage et konservativt Standpunkt. Dertil kommer ogsaa, at Omstændighederne i mange Henseender maatte nøde de nye Ideers Bærere til at fastholde det gamle Grundlag for Udviklingen og at indskrænke sig til en delvis Fornyelse, dels fordi de vare ude af Stand til at skabe noget Nyt ud af en Bevægelse, der endnu kun var i sin første, uklare Begyndelse — en Begyndelse, som vel kunde give Anvisning for Udviklingen som Helhed betragtet, men som i Øvrigt i de enkelte praktiske Forhold maatte lade Tiden og Erfaringen raade — dels ogsaa fordi de som oftest maatte søge deres væsentligste Støtte i en vaagnende Reaktion. Og skjøndt de store gjennemgribende Omvæltninger paa det kirkelige Livs Omraade vistnok sporedes hurtigt i alle Samfundsforhold, og ikke mindst hos Adelen, skulde der dog alligevel forløbe endnu en Menneskealder, førend de formaaede at gjennembryde Privatlivets Skranker og fjerne de gamle Skikke og Vedtægter, der vare gaaede i Arv efter Fædrene. At Allens Fremstilling ogsaa lader sig overføre paa senere Tider ligger desuden deri, at den kun giver et almindeligt Omrids af Samfundsforholdene. Hans ovennævnte store Værk krævede nemlig efter sit hele Anlæg en vis Begrændsning paa dette Punkt, der nødte Forfatteren til at gaa let henover forskjellige Forhold, som han dog uden Tvivl har havt Øje for, og som ogsaa fortjene en mere indgaaende Undersøgelse. Det er Hensigten

med de efterfølgende Bemærkninger, først at paapege en enkelt ejendommelig Side af Opdragelsen, som ikke blot lader sig paavise i den Periode, vi nærmest have for Øje (1536—1660), men ogsaa i det Tidsrum, som Allen har behandlet, og dernæst at henlede Opmærksomheden paa, hvorledes Grundsætningerne for Adelsjunkernes Opdragelse forandre sig i Midten af det sextende Aarhundrede og fremkalde Forhold, der synes at have havt en afgjørende Betydning for den gamle danske Adels Skjæbne 1660.

Vedel Simonsen, der i sine Familieefterretninger om forskjellige gamle Adelsslægter har ydet et rigt Stof til Allens Fremstilling, meddeler i sine Samlinger til de danske Ruders Historie en Række Breve fra Fru Anne Rud (Henrik Krummediges til Valden og Mogenstrup, † omtr. 1536) til Datteren, Fru Sophie Krummedige, der var gift med Eske Bilde til Ellinge, Befalingsmand i Bergen. Brevene, der have en meget privat Karakter, indeholde mange Oplysninger om Sophie Krummediges Børn, hvoraf det fremgaaer, at de fra deres tidligste Barndom af vare bragte bort fra deres Hjem. Vedel Simonsen, der dog saa længe havde syslet med de gamle Adelsbreve, har mærkeligt nok, som det synes, først ved at gjennemgaa Rudernes Historie opdaget et Forhold, som var ganske almindeligt hos Adelen og lader sig føre tilbage til den ældre Middelalder. «Man maa tilstaa», skriver han, «at hine Dages Forældre synes at have gjort sig Børneopdragelsen til en saa lidet byrdefuld Pligt som muligt, naar man her seer et Exempel paa, hvorledes et Par unge Ægtefolk sætte deres mindste Børn til Svigermoderen, de næstmindste i Klostrene og de større til Riddere og Bisper og, som det synes, aldeles ikke befatte sig med Sammes Opdragelse; en Skik, der, hvor nyttig den ogsaa forresten i en og anden Henseende kunde være, dog

stedse har noget højst unaturligt ved sig»[1]). Der skal allerede hertil foreløbigt føjes den Bemærkning, at vi her forefinde en Skik, der fremtræder med en saa tvingende Nødvendighed for Forældrene, at de, naar Børnene opdrages hjemme, i Almindelighed gjøre en Undskyldning derfor og derved betegne det som et Forhold, der strider imod almindelig Skik og Vedtægt. I Personalefterretninger i Ligprædikener over Adelsfolk fra det sextende og den første Halvdel af det syttende Aarhundrede, hvor det omtales, at Børn ere forblevne i Hjemmet, vil man næsten altid finde tilføjet som undskyldende Grund: «efterdi han eller hun var eneste Barn», «efterdi han eller hun var svag fra Barnsben af» eller «efterdi Faderen døde og Moderen blev Enke»[2]). Det synes i det Hele taget i dette Forhold at

[1]) Vedel Simonsen: Familie-Efterretninger om de danske Ruder. Odense 1845. 8. S. 139 ff. og S. 239, Not. E. C. Werlauff har i Øvrigt allerede bemærket dette Forhold i sin Afhandling: «Sophia af Meklenborg», se Hist. Tidsskr. III, S. 50 ff. Vedel Simonsens Betragtningsmaade er i og for sig dog vistnok ikke ganske rigtig. Han forudsætter uden Tvivl Tilstedeværelsen af et Familieliv. Men et saadant, i den Form, hvori vi kjende det, lader sig næppe paavise hos Adelen i hine Tider. Det udvikler sig overhovedet ikke ovenfra nedefter, men lader sig først paavise hos Gejstligheden og den dannede Borgerstand og udbreder sig derfra til Adelen og langt senere til Fyrstefamilierne.

[2]) Se til Exempel: Henn. Stockflets Ligpr. over Sophie Brockenhus. Christiania 1657. 4. Bl. Giij vers, H. E. Brochmands Ligpr. over Bjørn Ulfeldt. Kbhvn. 1657. 4. S. 42, N. Eskildsens Ligpr. over Hilleborg Skinkel. Kbhvn. 1613. 8. Bl. Cvij, og Chr. Madsen Tavsens Ligpr. over Margrete Lunge. Sorø 1654. 4. Bl. Jij vers. Der var dog vistnok ogsaa andre Grunde, der tillode en Afvigelse fra den herskende Vedtægt, og Anernes Tal og Anseelse spillede sikkert her, ligesom i saa mange andre Forhold, en betydelig Rolle. Der var maaske f. Ex. Forældre, der holdt deres Børn hjemme, fordi de havde Haab om at faa dem anbragte ved Hove, for at opdrages sammen med Kongebørnene, eller ogsaa lader det sig tænke, at de, naar de havde sendt 4—5 Børn ud af Huset, havde Ret til at beholde de yngste hjemme.

være gaaet med Adelen, som det gik med Fyrstefamilierne og tildels ogsaa med de forskjellige Lavg: Børnene betragtedes mere som tilhørende Standen end Familien, hvorved Forældrenes Dispositionsret over disse i flere Henseender blev meget begrændset.

Man skjelnede imellem den første Opdragelse i Gudsfrygt og Høviskhed, den saakaldte Opfødelse, som foregik i Børnekammeret, og den egentlige Skolegang. Grændsen var i Almindelighed det sjette eller syvende Aar. Man skulde dog tro, at selve Opfødelsen fandt Sted i Hjemmet under Moderens eget Tilsyn, men det er ingenlunde almindeligt, og man maa forundre sig over den unge Alder, hvori Børnene, og især de unge Adelsjomfruer, førtes ud af Huset, for maaske først at gjense deres Hjem femten eller sexten Aar efter. Ofte komme de ud i det andet eller tredie Aar, ikke sjældent lige efter Fødselen. Af dette ejendommelige Forhold fulgte da ogsaa, at Mødrene ikke selv opammede deres Børn, en Uskik, hvorover allerede Christjern Pedersen udtaler sin Beklagelse[1]). Hvor trættende det end er at paavise den omtalte Skik igjennem enkelte løsrevne Exempler, nødes jeg dog til at følge denne Udvej her, da det har sine store Vanskeligheder at godtgjøre Reglen paa anden Maade. Elisabet Gyldenstjerne kom saaledes, da hun var faa Dage gammel, til sin Mormoder, Fru Beate Bilde, hos hvem hun var i femten Aar[2]). Sibylle Gyldenstjerne kom, to Aar gammel, til Fru Birgitte Gjøe og var

[1]) Christj. Pedersens danske Skrifter, udg. af C. J. Brandt, I, S. 73.

[2]) F. 1564, † 1638, Datter af Henrik Gyldenstjerne til Aagaard og Lisbet Brahe Ottesdatter; siden gift med Oluf Rosensparre til Skarholt. Se H. Michelsens Ligpr. over Lisab. Gyldenstjerne. Kbh. 1639. 4. Riiij vers.

hos hende i fjorten Aar[1]). Mette Hardenberg kom strax efter Fødselen til sin Moster, Fru Birgitte Rønnov, og var hos hende i sex Aar[2]). Elsebe Krabbe kom, da hun var tre Aar gammel, til sin Mormoder, Fru Birgitte Thott til Bjørnholm, og var hos hende i ti Aar[3]). Helvig Lindenov kom, da hun var to Aar gammel, til sin Farmoder, Fru Margrete Rosenkrands til Hundslund, og var hos hende i to og tyve Aar[4]). Kirstine Lunge kom, tre Aar gammel, til sin Farmoder, Fru Anna Maltesdatter Sehested til Odden, hos hvem hun var i tolv Aar[5]). Birgitte Rosenkrands kom, da hun var knapt et Aar gammel, til sin Moster, Fru Birgitte Gjøe, og var hos hende i omtrent nitten Aar[6]). Sophie Sehested kom, da hun var et halvt Aar gammel, til sin Mormoder, Fru Karen Gyldenstjerne til Torp, og var hos hende i tre og tyve Aar[7]). Christine Skeel kom strax efter

---

[1]) F. 1540, † 1611, Datter af Mogens Gyldenstjerne til Stjernholm og Anne Sparre; siden gift med Eskild Gjøe til Skjørringe. Fr. Chr. Schønaus Saml. af danske lærde Fruentimer. Kbh. 1793. 8. S. 700 ff.

[2]) F. 1569, † 1629, Datter af Erik Hardenberg til Matterup og Anna Rønnov til Hvidkilde; siden gift med Preben Gyldenstjerne til Vosborg. H. Michelsens Ligpr. over Mette Hardenberg. Kbh. 1629. 4. Bl. Riij vers.

[3]) F. 1514, † 1578, Datter af Tyge Krabbe til Bustrup og Anna Rosenkrands; siden gift med Peder Skram. Rasm. Hansen Reravs Ligpr. over Elsebe Krabbe. 1581. 8. Bl. A vers.

[4]) F. 1604, † 1634, Datter af Otto Lindenov til Borreby og Anna Brahe; siden gift med Mogens Høg til Kjærgaardsholm. H. Vandals Ligpr. over Helv. Lindenov. Kbh. 4. Bl. M vers.

[5]) F. 1608, † 1637, Datter af Jørgen Lunge til Odden og Sophie Brahe til Birkelse; siden gift med Hans Bilde til Jungetgaard. H. Vandals Ligpr. over Kirstine Lunge. 1638. 4. Bl. Rij.

[6]) F. 1555, † 1588, Datter af Otto Rosenkrands til Næsbyholm og Idde Gjøe; siden gift med Sten Brahe til Knudstrup. Chr. Nielsens Ligpr. over Birgitte Rosenkrands. Kbh. 1589. 8. Bl. S.

[7]) F. 1594, † 1658, Datter af Klavs Maltesen Sehested til Højeris og Anna Lykke til Ryhave; siden gift med Erik Juel til Hundsbæk. D. Mag. III R., III, S. 26 ff., hvor der findes flere Exempler samlede.

sin Daab til sin Mormoder, Fru Anna Maltesdatter Sehested til Odden, og var hos hende i omtrent to Aar; hun kom derpaa til sin Farmoder, Fru Margrete Brahe til Ulstrup, hos hvem hun døde[1]). Anna Urne kom lige efter sin Daab til sin Mormoders Søster, Fru Mette Knob til Gyllebo, og var hos hende i otte Aar[2]). Exemplerne ere valgte saaledes, at vi derved have gjennemløbet Tidsrummet fra Reformationen af og indtil det første Tiaar i det syttende Aarhundrede.

Lignende Tilfælde, men dog ikke saa mange, lade sig ogsaa paavise for de unge Adelsjunkeres Vedkommende. De to første af de efterfølgende Exempler ere særligt valgte, fordi de fremhæve et Forhold, der medførte en vis Forpligtelse overfor Børnene. Jørgen Brahe opdroges i sin første Barndom hos Jomfru Sophie Gyldenstjerne, Abbedisse i Maribo Kloster, efterdi hun var hans Fadder[3]). Axel Gyldenstjerne kom, da han var to Aar gammel, til sin Faster, Fru Birgitte Gyldenstjerne til Rygaard, efterdi han var opkaldt efter hendes afdøde Mand, Axel Urne; han var hos hende i otte Aar og gik i Skole[4]). Palle Rodsten kom, da han var et Aar gammel, til sin Farmoder, Fru Lisbet

[1]) F. 1609, † 1611, Datter af Jørgen Skeel til Hegnet og Christine Lunge. Jens Gjødissens Ligpr. over Christine Skeel. Kbh. 1612. 4. Bl. K.

[2]) F. 1590, † 1620, Datter af Johan Urne til Vælsøe og Thale v. Mehlen; siden gift med Johan Sparre til Knabstrup. P. Pedersen Hies Ligpr. over Anna Urne. Kbh. 1621. 4. Bl. Ciij.

[3]) Til Hvedholm, f. 1585, † 1661, Søn af Sten Brahe til Knudstrup og Birgitte Rosenkrands. Lavrids Jacobsens Ligpr. over Jørgen Brahe. Kbh. 4. S. 28 ff.

[4]) Til Karsholm, f. 1629, † 1652, Søn af Henrik Gyldenstjerne til Skovsboe og Elisabet Podebusk. Lavrids Jacobsens Ligpr. over Axel Gyldenstjerne. Sorø 1653. 4. Bl. Eiij.

Bilde til Kjærsgaard, og var hos hende i sex Aar[1]). Palle Rosenkrands var i sin første Barndom hos Fru Mette Knob til Gyllebo[2]). Christen Skeel kom, da han var to Aar gammel, til sin Farmoder, Fru Margrete Brahe, og var hos hende i fem Aar og gik i Skole[3]). Christopher Stensen kom, da han var et Aar gammel, til Jomfruerne Thale og Margrete Rosengaard paa Herlufstrup, hos hvem han var i tolv Aar og opfødtes og gik i Skole[4]). Den Omstændighed, at Personalefterretningerne om Adelsjunkerne som oftest ere mindre fyldige for deres første Barndoms Vedkommende, medfører naturligvis, at Exemplerne her blive langt færre. I Almindelighed indskrænkede man sig ogsaa til kun at beholde dem, indtil den egentlige Skolegang begyndte, da de anbragtes paa anden Maade[5]).

---

[1]) Til Lundsgaard, f. 1590, † 1643, Søn af Marcus Rodsten til Lensholm og Agathe v. Mehlen. Erik Monrads Ligpr. over Palle Rodsten. Kbh. 1647. 4. S. 30.

[2]) Til Glimminge, f. 1587, † 1642, Søn af Axel Rosenkrands til Glimminge og Mette Grubbe til Højsted. H. Michelsens Ligpr. over Palle Rosenkrands. Kbh. 1642. 4. Bl. Riij.

[3]) Til Fusinge, f. 1603, † 1659, Søn af Albret Skeel til Fusinge og Berte Fris til Hesselager. H. Hansen Svanes Ligpr. over Chr. Skeel. Kbh. 1661. 4. S. 41.

[4]) Til Grimsted, f. 1593, † 1657, Søn af Hans Stensen til Stensgaard og Margrete Basse til Sørup. Personalefterretninger om ham findes i Gehejmearkivet.

[5]) Skjøndt denne Skik, at opdrage Børnene udenfor Hjemmet, var saa almindelig ved Fyrstehofferne, at den ikke behøver nærmere at paapeges, skal her dog anføres nogle enkelte Exempler. Prinds Christian af Sachsen, Søn af Kurfyrst Avgust og Kurfyrstinde Anna, Frederik II's Søster, opdroges i sine første Aar (omtr. 1560—63) i Danmark hos sin Mormoder, Dronning Dorothea. K. v. Weber: Anna, Churfyrstin zu Sachsen. Leipz. 1865. 8. S. 16. Christian IV blev tilligemed sine Søstre, Elisabet og Anna, opdragen hos Bedsteforældrene, Hertug Ulrik og Hertuginde Elisabet, i Meklenborg. Den unge Prinds blev medtagen af sin Mormoder, da hun rejste hjem efter hans Daab 1577. Han var dengang syv Uger gammel og blev i Meklenborg i to Aar, indtil 1579, da Frederik II lod

Dersom man vil forfølge Undersøgelsen videre til Aldersperioden fra det tredie indtil det syvende Aar, kunne Exemplerne forøges i det Uendelige, selv om man fraregner alle de Tilfælde, hvori Moderen er død i Barnets tidligste Aar eller ved dets Fødsel, hvilke Tilfælde naturligvis maa lades ude af Betragtningen, fordi de ikke kunne tjene til at stadfæste Reglen, da der jo under saadanne Forhold lader sig tænke mange andre Grunde, som gjøre det nødvendigt, at Børnene bringes bort fra Hjemmet. Dersom derimod Faderen døer, og Moderen altsaa bliver Enke, lader sig opstille en anden Regel; thi «Børn ere Enkers Værn», og hun har en Ret til at beholde dem i Hjemmet, saa

ham hente hjem paa Grund af Rigsraadets indtrængende Forestillinger. Hist. Tidsskr. III, S. 50 ff. Frøken Leonora Christina kom, sex Uger gammel, til Mormoderen, Fru Ellen Marsvin, paa Dalum, og var hos hende i henved sex Aar. Siden opdroges hun tilligemed Søsteren Sophie og Broderen Valdemar Christian i Friesland hos Hertuginde Sophie Hedevig (Datter af Christian IV's Søster Elisabet og Hertug Henrik Julius af Brunsvig-Volfenbyttel), der var gift med Grev Ernst Casimir af Nassau Dietz, Statholder i Friesland. Et andet af Christian IV's Børn, Frøken Elisabet Avgusta, blev 1628, fem Aar gammel, sendt til Dronningen af Sverig. S. Birket Smith: Leonora Christina Ulfeldts Selvbiografi S. 14—15 (Særtr. af D. Saml. II R., II). Lignende Tilfælde lade sig paavise i Udlandet allerede i det trettende Aarhundrede, altsaa paa Valdemarernes Tid. Her skal kun nævnes to Exempler. Elisabet af Thyringen, f. 1207, † 1231, Datter af Kong Andreas II af Ungarn, blev, da hun var fire Aar gammel, forlovet med den elleveaarige Landgrev Ludvig af Thyringen, og førtes 1211 til Vartburg for at opdrages sammen med sin Fæstemand. K. W. Justi: Elisabeth die Heilige. Marb. 1835. 8. S. 2 ff. Hendes Søskendebarn, Prindsesse Agnes af Bøhmen, f. 1207, † 1282, Datter af Kong Ottokar I, blev, da hun var tre Aar gammel, forlovet med Prinds Boleslav af Schlesien og sendt til et schlesisk Kloster for at opdrages under sin tilkommende Svigermoders Opsigt. A. Frind: Die Kirchengesch. Bøhmens. 1864. 8. I, S. 292 ff. Flere Exempler fra Valdemar Atterdags Tid findes hos Werlauff i Hist. Tidsskr. III, S. 1 ff.

længe de ere smaa, forudsat at hun vedbliver at hensidde i Enkestanden — en Bestemmelse, som er meget gammel og lader sig føre tilbage til de gamle danske Love[1]). Her frembyder sig naturligt det Spørgsmaal: Hvem er det da, at Forpligtelsen til at opføde og opdrage Børnene nærmest paahviler? Fæste vi et Øjeblik Opmærksomheden paa de Exempler, som ere opstillede i det Foregaaende — og de ere paa faa Undtagelser nær valgte vilkaarligt og kunne let ombyttes med andre — vil det allerede for en overfladisk Betragtning synes, som om der deraf kunde uddrages en Regel til Besvarelsen af det opstillede Spørgsmaal. Man skulde nemlig tro, at Adelsjomfruernes Opdragelse nærmest paahvilede Moderens Slægt, Mormoder, Moster o. s. v., medens derimod de unge Junkere betroedes til Faderens Slægt, Farmoder eller Faster o. s. v. Det kan vel være, at Forholdet er saaledes, men det lader sig dog ikke godtgjøre med Sikkerhed. Man maatte da først i hvert enkelt Tilfælde undersøge, om Nogen af Moderens nærmeste Slægt lever; thi ere de døde, er det maaske kun denne Omstændighed, der har medført, at Faderens Slægt er indtraadt i deres Sted, og der lader sig saaledes af denne Grund ingen Regel opstille. Eller det lader sig ogsaa tænke, at Moderens Slægt allerede har opfyldt sin Pligt i denne Henseende, idet den har antaget sig ældre Søskende af det vedkommende Barn, og derfor nu overlader dette til Farmoder eller Faster. Efter hvad jeg nemlig kan slutte af

---

[1]) »Frændær mughu æi taka bōrn fra mothær thera, emæthen hun wil manlōs wara oc sitiæ fore bōrnum sinum oc thera egn, æn tho sculu frændær til sæ, at mothær forhægthar æi egn bōrna sinna. Wil mothær bōrna mannas, tha walda thæn bōrna egn ær næst ær wærn .... ær annat barn spæt, tha ware thet mæth mothær e til thæt ær siu wintræ gamalt etc.« Skaanske Lov III, 14. P. G. Thorsens Udgave S. 16. Sammenl. dermed Sjæll. L. I, 44 og Jydske Lov. I, 29.

de Exempler — omtrent syv Hundrede — jeg har kunnet benytte til Undersøgelsen, troer jeg derimod med Sikkerhed at kunne opstille den Paastand, at Mormoderen i dette Forhold har den første Ret. Hun var som oftest tilstede ved Børnenes Fødsel, og dersom hun var for gammel eller svag til at foretage den ofte besværlige Rejse til Datteren, maatte denne nogen Tid før Nedkomsten begive sig til sit gamle Hjem, hvor hun da i Almindelighed efterlod Barnet ved sin Afrejse[1]). Mormoderen holdt desuden gjerne Barnebarnet over Daaben og fik da derved som Gudmoder endnu en særlig Ret til at sørge for dets Opdragelse[2]). Naar Mormoder døer, indtræder undertiden Farmoder i hendes Sted, men i de fleste Tilfælde er det dog Moster, der overtager den Afdødes Ret og Pligter[3]).

Naar Opfødelsen var afsluttet og den egentlige Skolegang skulde begynde, sendte Mormoder eller den, der var traadt i hendes Sted, ofte Børnene til Klosterskolerne. Men denne Skik ophørte af sig selv, efterhaanden som Klostrene ophævedes, og istedetfor betroede man dem til ærlige

---

[1]) Man sammenligne dermed Forholdet hos Romerne under Republiken. Jo. Heinr. Krause: Gesch. der Erziehung bei Griechen, Etruskern u. Römern. Halle 1851. 8. S. 236, Not. 2.

[2]) D. Mag. III, S. 223—24. Hist. Tidsskr. III R., III, S. 418.

[3]) Der findes iblandt Adelsbrevene i vore Arkiver og Bibliotheker ikke faa Breve til »Moster«, og Tilskriften i Begyndelsen af disse synes ofte at antyde det ovennævnte Forhold, hvor Moster er traadt i Mormoders Sted. I Indledningen staaer i Almindelighed saaledes: »Min Hjerte kjære Moster, jeg takker eder huldelig og gjærne for alt meget Gode, som I mig bevist haver, for hvilket jeg vil af Formue findes godvilligen til at forskylde »som jeg var eders egen Datter«, men istedetfor de sidste Ord sættes ogsaa ofte: »som jeg var eders egen Barnedatter« — et Udtryk, som først ret forstaaes, naar man kjender det ovenfor antydede Forhold. Se saaledes til Ex. et Brev fra Sophie Lunge til hendes Moster, Fru Ide Munk, sal. Hr. Oluf Nielsens til Thottrupholm, dat. Pintsedag 1586. (Klevenf.'s Saml. til Fam. Lunge i Gehejmearkivet).

Adelsfolk, som gjorde Familien den Ære at begjære Børnene. Der var nemlig ogsaa udenfor den nærmeste Slægt andre i Standen, der havde en vis Ret til at antage sig Børn til Opdragelse, og hvis Fordringer i denne Henseende man ikke gjærne afviste, f. Ex. ældre Ægtefolk, der hensade i barnløst Ægteskab[1]). Men især gjælder det dog om Enkerne i Standen. Naar en Adelsfrue blev Enke, og forudsat da, at hun var i en Alder, hvori hun ikke tænkte paa at indtræde i et nyt Ægteskab, trak hun sig tilbage fra Verden, for ligesom at gjøre Bod for sine egne og sin Mands Synder, eller for, som det hedder, »at gjøre Godt for hans Sjæl». For saa vidt som hendes Midler kunde strække til, betænkte hun Kirker og Stiftelser med rige Gaver, hun oprettede Skoler og Hospitaler ved sine Gaarde og opklædte og bespiste Fattige og Lidende. Men især var det dog Børneopdragelsen, hun stillede sig som sin Livsopgave, og sit Hjem gjorde hun til en Skole »for Gudsfrygt og Husraadighed», hvori hun opdrog unge Adelsjomfruer under stræng klosterlig Tugt. Man tænke saaledes paa Birgitte Gjøe, Sibylle Gyldenstjerne, Anna Maltesdatter Sehested til Odden, Anna Brahe til Løberød o. m. A. Disse Kvinder nøde stor Anseelse iblandt Adelen, og Forældre kappedes om at betro dem deres Børn.

Der er en Klasse af Adelsfruer, der ved Ordningen af de ovenomtalte Forhold synes udelukkede fra at opfylde Opdragelsens Pligter, skjøndt man dog skulde tro, at disse maatte ligge dem allernærmest. Det er nemlig de unge

---

[1]) At saadanne Ægtefolk. der ikke selv havde Børn, undertiden gjorde den omtalte Ret gjældende paa en ejendommelig Maade ved at bortføre Børn, have vi jo et Exempel paa i den berømte Tyge Brahes Hist. Som bekjendt blev han, da han var et Aar gammel, bortført af sin Farbroder Jørgen Brahe. Tyge Brahes Astron. instaur. Mechan. Norib. 1602. Fol. Bl. G vers. P. Petersen: Tyge Brahe. Kbh. 1838. 8. S. 2 ff.

Adelsfruer, selve Mødrene. Her synes imidlertid for deres Vedkommende at finde et Vexelforhold Sted saaledes, at medens de ældre Fruer fik Børnene til Opdragelse, de unge nygifte Fruer derimod fik ældre, «vittige og kyndige» Jomfruer i Huset, der kunde hjælpe dem med Ordningen af deres nye Husstand og i Øvrigt staa dem bi med Raad og Daad, indtil de selv efterhaanden vandt den fornødne praktiske Erfaring og, med Hensyn til det her omhandlede Forhold, den Modenhed, der udfordredes for at kunne opdrage en yngre Slægt. Thi Tanken, der ligger til Grund for Ordningen af Opdragelsen, saaledes som vi forefinde den hos den gamle danske Adel, er uden Tvivl den, at Opdragelsen er en Kunst, der fordrer Modenhed og en rig Livserfaring, og den skal man ikke søge hos de Unge; thi den findes kun i en mere fremrykket Alder. De unge Fruer havde derimod andre Pligter at opfylde. Næsten Halvdelen af Aaret finde vi dem paa Rejser. Snart har man vist dem den Ære at indbyde dem til at rede en Brud til Bryllup, snart skulle de tjene ærlige Folk ved Barnedaab eller Ligfærd, eller det er Herredagene og de store Markeder, der kræve deres Nærværelse. Til andre Tider finde vi dem paa deres Gaarde, hvor de selv øve Gjæstfrihedens Pligter eller ere optagne af de Forretninger, de forskjellige Aarstider føre med sig, f. Ex. Jagt, Brygning, Slagtning, Regnskab med Godsets Fogder o. s. v.[1]). De Pligter, som fulgte med en stor og velordnet Husstand, opfyldte de ældre Adelsfruer dog vistnok i fuldere Maal end de yngre; thi den højere Alder og de Svagheder, som Tid efter anden fulgte med, medførte naturligt, at deres Liv efterhaanden mere og mere koncentrerede sig i Hjemmet. Men af samme

[1]) C. F. Allen: De tre nordiske Rigers Hist. IV, I, S. 180 ff.

Grund overlode de saa ogsaa de egentlige selskabelige Pligter til de yngre Fruer og vandt derved baade mere Tid og mere Ro til at kunne opofre sig for Opdragelsen. Og naar man da skulde følge almindelig Skik og sende Børnene ud af Huset, hvem var da nærmere til at modtage dem end netop Bedstemødrene, og naar der atter skulde træffes et Valg imellem disse, mon da ikke Mormoder stod Børnebørnene nærmest? Thi medens der vel kunde tænkes de Tilfælde, hvori Uoverensstemmelse imellem Svigermoder og Svigerdatter kunde svække Interessen for Sønnebørnene, hørte det dog vistnok til de meget sjældne Undtagelser, at Mormoder under tilsvarende Forhold glemte sit eget Kjød og Blod. Denne Skik, hvorved de ældste og de yngste Slægtled ligesom række hinanden Haand, er allerede i og for sig smuk og naturlig, men den havde tillige en særegen Betydning for en Stand, hvis Interesser krævede Enhed og Sammenhæng i Udviklingen, eller, med andre Ord, hvori det gjaldt om Bevarelsen af Traditionen og af Underordnings og Lydigheds Forholdet. Var der Nogen, der sad inde med Traditionen, saa var det sikkert nok netop Bedstemødrene, hvad enten man nu tænker paa Familieefterretningerne, overleverede fra Slægt til Slægt igjennem lange Aarrækker, eller paa de Skikke og Former, hvori Standsfølelsen og Livsanskuelsen efterhaanden havde fundet deres Udtryk. Og da nu tillige de ældre Slægtled ifølge Aneforholdet maatte betragtes som de overordnede — som Familiernes Overhoveder, fik Underordnings og Lydigheds Forholdet for Børnenes Vedkommende netop ogsaa ved denne Ordning sit rette og naturlige Præg[1]).

---

[1]) E. C. Werlauff gjør i sin Afhandling: »Sophie af Meklenborg«, Hist. Tidskr. III, S. 50, følgende Bemærkning: »Det hørte til det huslige Livs Karakteristik, ej blot i Middelalderen, men endnu ind

Vil man nu spørge om, hvorledes denne Skik er opstaaet, da kan man dertil vistnok kun svare, at det gaaer med denne Ordning som med saa mange, ofte smaalige, Bestemmelser indenfor Lavgsvæsenets forskjellige Rammer. Den har vistnok efterhaanden dannet sig efter Anvisninger fra den katholske Gejstligheds Side. De ældre kvindelige Slægtled ere efter Naturens Orden lettest modtagelige for religiøs Paavirkning, og igjennem dem skulde Vejen gaa for en mere omfattende Indflydelse paa den yngre Slægt, men man opnaaede tillige derved, at Børnene tidligt førtes ud af Omgivelser, der let kunde virke hæmmende og nedbrydende paa deres sædelige og religiøse Udvikling.

Reflexioner over denne Skik lader sig maaske næppe med Bestemthed paapege i det vedkommende Tidsrum. En Hentydning dertil findes maaske hos Christjern Pedersen eller rettere sagt hos Luther, thi det er denne Reformators Ord, vor bekjendte Humanist oversætter eller omskriver. »Hvorfor leve de gamle Folk saa længe», skriver han, »uden for den Sag allermest, at de skulle ærlige og tilbørlige opføde og lære det unge Folk ret at leve efter Guds Bud og Villie. Thi det er ikke muligt, at de ufornymstige Folk og galne unge Mennesker skulde selv kunne regjere dem skjel-

i den nyere Tid, at Forældre i ophøjede Stillinger ofte lode deres Børn opfostre og opdrage i andre enten underordnede eller beslægtede Huse». Men et Underordnings Forhold for de Familiers Vedkommende, der modtoge Børnene til Opdragelse, lader sig vist ikke paavise i det omtalte Tidsrum. Og det er uden Tvivl en Vildfarelse, hvortil Forfatteren har ladet sig forlede ved for Sammenlignings Skyld at henvende sin Opmærksomhed paa et tilsvarende Forhold i den nordiske Oldtid. Noget ganske andet er det derimod, at de, som disponerede over Børnene, ansatte Hovmestere og Hovmesterinder til at varetage Opdragelsen; thi disse indtoge naturligvis en underordnet Stilling. Men dette kan dog ikke komme i Betragtning i den Sammenhæng, hvori Forfatteren forfølger Undersøgelsen.

lige og ærlige; thi de ere alle tilbøjelige til Ondt af deres egen Natur. Derfor haver Gud budet og befalet alle Forældre og alle andre, som gamle og forfarne ere og kunne skille Ondt fra Godt og vide, hvad dem er nyttigt og godt, at de skulle det lære og undervise dem. . . . . Og alle skulle vide, at Gud vil elske og have et svart og strængt Regnskab af alle, hvorledes de have opfødt, tugtet og lært deres Børn og andre unge Mennesker. . . . . Hvad hjulpe det os, at vi længe levede og havde alting som vi begjærede og vare saa godt som hellige, om vi lode det blive tilbage, for hvilket vi allermest leve, som er at opføde, lære og undervise det unge Folk, hvorledes de skulle rettelige leve o. s. v.» [1]). I Ligprædikenerne finder man ofte saadanne Bemærkninger som disse: «Ingen bliver Mester i sin Faders Hus», «Børn maa ikke fullentze længe hjemme, at den gode Forhaabning ikke skal med Kjælenskab og Indulgence, som ofte kan ske, forrykkes», «forat Børnene desbedre kunne optugtes i Gudsfrygt, Høviskhed og gode Sæder, maa de føres bort af Huset, o. s. v.». Men i Øvrigt synes man at have betragtet dette Forhold som noget engang givet, hvis Berettigelse ikke trængte til nogen nærmere Begrundelse.

Det er allerede ovenfor blevet bemærket, at der med Hensyn til Adelsjomfruerne fandt et Vexelforhold Sted, idet de ældre Adelsfruer fik de unge Jomfruer i deres Jomfrukammere, medens derimod de unge Fruer fik de ældre Jomfruer i Huset. De Jomfruer, der hverken anbragtes paa denne Maade eller indtraadte i Ægteskab, indsattes i Almindelighed i Klostrene. Ved denne Ordning opnaaedes der altsaa en meget passende Fordeling af de kvindelige

---

[1]) Christjern Pedersens danske Skrifter, udg. af C. J. Brandt, IV, S. 469—70.

Medlemmer. Men i Midten af det sextende Aarhundrede indtræder der en Standsning i dette Forhold, idet Klostrene ophævedes. Derved bleve mange Adelsjomfruer saa at sige husvilde, og dette Misforhold fremkaldte snart lydelige Klager fra Adelens Side. Saaledes opsatte den jydske Adel allerede 1552 i Viborg et Bønskrift til Christian III, hvori de opfordrede ham til at oprette to Jomfruklostre i Jylland, for at de deri kunde indgive deres Børn, «at de ikke for mange Aarsagers Skyld skulde nødes til at give dem til Bønder og ufri Folk». I og for sig var Klostrenes Ophævelse ogsaa af gjennemgribende Betydning for Adelens økonomiske Forfatning. Klostergiven Kvinde betragtedes nemlig som død for Verden og maatte ikke arve, forudsat da at hun ikke udtraadte med sin Slægts og sine Frænders Tilladelse, og dette lod sig let forhindre. Saa længe som en Familie altsaa kunde sende sine ugifte Døtre i Kloster, havde den Udsigt til, at dens Ejendomme kunde forblive samlede paa enkelte Hænder, medens Gods og Formue derimod nu under de forandrede Forhold let gik tabte ved at fordeles iblandt de mange Arvtagere. Dersom de adelige Jomfruer giftede sig med ufrie Mænd imod Frænders Raad, havde de forbrudt deres Arv, men skete det derimod med Frænders Samtykke, da skulde de inden Aar og Dag sælge deres Adelsgods til Adelsfolk, thi frit Gods maatte ikke følge ufri Mand, og dersom de sade denne Bestemmelse overhørige, var Godset forbrudt og faldt tilbage til den nærmeste Slægt[1]). Saaledes havde man altsaa endnu en Udvej aaben, hvorved man kunde bevare Godserne samlede, og dette Hen-

[1]) Krag og Stephanius: Christian III's Hist., d. danske Udg. I, S. 526 og Supplem. S. 110. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge: Udvalg af gl. danske Domme I, S. 15 og S. 49; III, S. 123 og S. 298, Not. 12, og Retshist. § 121.

syn spillede uden Tvivl en væsentlig Rolle iblandt de »mange Aarsager«, hvortil der hentydes i det ovennævnte Bønskrift. Men det er en Selvfølge, at man ved at vælge denne Udvej nødvendigvis maatte bryde med de gamle Traditioner og saare Standsfølelsen og de mange forskjellige Familieinteresser. Det ovennævnte Misforhold blev dog ogsaa af andre Grunde af særlig Betydning for Adelen. Thi den Omstændighed, at mange af dens kvindelige Medlemmer ligesom bleve ledige paa Torvet, bidrog væsentligt til at udvikle Ørkesløshed og Lediggang, der ikke blot fremkaldte Splid og Uenighed iblandt de forskjellige Familier, men ogsaa indeholdt Spiren til forøget Nydelsessyge og til mange sædelige Udskejelser. Paa dette Punkt tabe de Gamle det tidligere Hold paa den yngre Slægt, og derved sønderreves det Baand, som hidtil havde bevaret Sammenhængen og Enheden i Udviklingen. Ødselhed og Pragtsyge toge fra nu af et stærkt Opsving og fandt tillige forøget Næring under en levende Kappestrid med den rige og opblomstrende Borgerstand. Vi have med Hensyn til dette Forhold en Udtalelse fra en bekjendt Adelsdame, der navnlig har sin Betydning, fordi den paaviser en bestemt Tidsgrændse, indenfor hvilken disse Udskejelser maa have begyndt at træde kjendeligt frem. 1564 vilde Mogens Gyldenstjerne til Stjernholm skifte med sine Børn efter deres Moders, Anne Sparres, Død. Han tilskrev i denne Anledning sin Datter, Sibylle Gyldenstjerne, der var gift med Eskild Gjøe til Skjørringe, og opfordrede hende til at sende sig en nøjagtig Opgjørelse over alt, hvad hun havde faaet i Brudeudstyr, for at hendes Søstre ikke skulde forfordeles ved Skiftet. 16de December s. A. indsendte Fru Sibylle en, som det synes, meget omhyggelig Fortegnelse over det, som hun i sin Tid havde medbragt fra Hjemmet,

men hun udtaler tillige sin Beklagelse over, at Adelsjomfruerne vare blevne saa fordringsfulde, at de ikke længere vilde lade sig nøje med et saadant Udstyr som det, hun fik. »The will», skriver hun, »allt nu anderlunde smøckis end the then tid giorde, ij huor stackit thett er end siden»[1]). 1558 havde hun Bryllup med Eskild Gjøe; indenfor disse sex Aar har Omslaget altsaa fundet Sted, og det vil ikke her være vanskeligt at paapege det afgjørende Vendepunkt.

Samtidigt med Christian III stege Reformationens Fædre, den gamle Slægts Vejledere, Jørgen Sadolin, Peder Plade, Niels Plade og Hans Tavsen i Graven. Med Frederik II begyndte en ny Slægt sit Livsløb, og paa dette Tidspunkt spore vi Omslaget. En ny Livsanskuelse begyndte at gjøre sig gjældende og traadte paa mange Punkter i skarp Modsætning til de gamle Overleveringer. Den gamle og den nye Slægt forstode ikke længere hinanden, og fra mere end et Dødsleje møde vi Udtalelser, der spaa ilde over Land og Folk. Den gamle Johan Fris steg i Graven med Ord, der næsten ligne en Forbandelse, idet han udtalede sin Bekymring for, »at Gud engang vilde straffe Danmark, besynderlig Adelen og de Rige for deres unyttige hovmodige Prang», og Arild Ugerup klager over, at »Tro og Love ere døde, saa at man ikke veed, hvem man skal slaa sin Lid til. Der tragtes nu omstunder intet efter andet end Pragt og Hovmod, Gods og Rigdom o. s. v.». Lignende Klager høre vi fra Elisabet Skram og mange Andre[2]). I og for

[1]) Sibylle Gyldenstjernes Brev findes i Klevenf's Samlinger til Gyldenstjernernes Hist. i Gehejmearkivet. Brevet bærer kun Angivelse af Datoen, men ikke af Aaret, hvori det er skrevet. Men da Fru Anne Sparre døde d. 1ste Avg. 1564, fejler man vist ikke ved at antage, at Brevet er skrevet samme Aar.

[2]) A. S. Vedels Ligpr. over J. Fris. Kbh. 1571. 8. Bl. Cvj vers., Niels Michelsens Ligpr. over Arild Ugerup. Kbh. 1606. 8. Bl. Hij

sig have disse Klager maaske ikke stor Betydning. Vi møde dem under alle stærkt udprægede Tidsbevægelser, hvor en ældre Slægt ikke længere kan følge med i Udviklingen og ligesom føler sig tilovers. Men naar vi ikke desto mindre dog paa dette Tidspunkt tillægge dem en større Vægt, er det begrundet i den Sammenhæng, hvori de træde os imøde. Tidens gejstlige Ordførere, og iblandt dem især Biskop Lavrids Bertelsen i Aarhus, Anders Sørensen Vedel i Ribe og Biskop Niels Lavridsen Arctander i Viborg, synes nemlig i deres Ligprædikener at lægge særlig Vægt paa disse Klager, og hvor Ytringerne ikke ere dem stærke eller klare nok, bruge de dem kun som Udgangspunkter, for dertil at kunne knytte en Udtalelse af deres egne Anskuelser, der ofte fremtræde i saa skarp og uforbeholden en Form, at man højligen maa forundre sig derover. Dr. H. Rørdam har i sin Universitets-Historie meddelt en Udtalelse af Biskop Lavrids Bertelsen ved Holger Rosenkrands's Ligfærd 1576 som Exempel paa, hvad man dengang turde byde den øverste Stand i Riget[1]). Og dog naaer han ikke Anders Sørensen Vedel i Djærvhed. I sin Ligtale over Clavs Glambek til Rask 1591 taler Vedel om Adelens Ødselhed og den deraf fremkaldte Pengetrang. «Selvhave er jo», siger han, «altid saaledes bedre end man skal gaa ad Kiler Gade med Hatten i Haanden og byde der ud Ti eller Tolv af Hundret. Gud give vor Danske Øvrighed engang Sind og Hu til at afskaffe saadan Handel, som man vel veed og dagligen forfarer at være Riget til ubodelig Skade og mange til Fordærvelse. Der er ilde saa holden Hus, at man forbrasker og unyttigen fordøjer det, man kunde baade selv

vers. og N. L. Arctanders Ligpr. over Elisabet Skram. Kbh. 1601. 8. Bl. E vers.

[1]) Anf. Skr. II, S. 351.

leve hæderligen af og lade sine Børn en nødtørftig Patrimonium. Og hvorlunde kan Lande og Riger blive længe ved Magt, dersom den fattige Handelsmand maa ingen Fordel nyde, men de, som Magten og Vælden have, ville selv ved Forprang og Strænghed vende sig al Profit og Baade til? Men dette vil og visseligen lykkes deres Børn derefter: male quæsit, male perdit. Saa vil det gaa, endog Baaden er saa forblindede sød, at end ogsaa de Vise, som holdes fore, ville det ikke for fulde tro og indgaa»[1]). Saaledes turde Vedel tale. Et Exempel skal endnu anføres fra en noget senere Tid. 1609 siger Niels Lavridsen Arctander i sin Ligprædiken over Hans Lange til Bredning: «Saa skulle og de, som ere af Adel eller høj Stamme, hvor Behov gjøres, som ridderlige Mænd forsvare deres Fædreland og føre deres Vaaben og Værge pro lege et pro grege, for Loven eller Retten og den Menigmand at haandhæve og beskjærme for Vold og Uret, som den vise Kong Alphonsi Symbolum og Sprichwort lyder, og være den kristne Kirkes Skytsherrer og Fosterfædre og deres Hustruer hendes Ammer. Og, som Pavlus formaner, gjøre godt, blive rige i gode Gjerninger, gjærne give og være behjælpelige. Thi dette ere de rette adelige Gjerninger, og ikke at drikke mange store Bennike Glas ud, hver med en Drik, at banketere og sværme Dag og Nat, at sværge, blotte og bande, og at misbruge Guds hellige Navn, som hine Marterhanser gjøre, og ikke at drage det ene Hus til det andet og lægge den ene Ager til den anden og bruge Vold med hver Mands Hus og hver Mands Arv, indtil at der er ikke mere Rum, at de kunne ene besidde Landet, og ikke at raade at gjøre de Fattige Skade efter deres egen Villie og vrie Retten,

[1]) A. S. Vedels Ligpr. over Clavs Glambek til Rask. Ribe 1591. 8. Bl. Bvij vers. ff.

hvor de ville»[1]). Disse Ord bleve udtalte i en stor adelig Forsamling i Viborg Domkirke. Hine Slægter med deres aabne, ærlige og usminkede Færd danne en underlig Modsætning til vore Tiders kolde diplomatiske Kløgt, der vejer hvert et Ord, ikke for at lade Tanken træde frem saa aaben og klar som muligt, men snarere for at skjule den under Tvetydighedens dunkle, uklare og tilslørede Sprog, og det er vanskeligt for os at forstaa, at Udtalelser som disse ikke skulde have vakt Anstød og almindeligt Mishag. Dog nogen Anstød have de vel alligevel vakt, og det skulde være mærkeligt, om de f. Ex. for Anders Sørensen Vedels Vedkommende ikke væsentligt have bidraget til hans Fald. Men naar man erindrer, at det dog var Adelen selv, der lod Ligprædikenerne trykke og udbrede iblandt deres Standsfæller, maa man forudsætte, at der var skarpe Brydninger tilstede indenfor Standen selv, som frembøde Støttepunkter for en saa dristig Optræden. Det maa altsaa være Opgaven at søge de Antydninger, Tiden selv giver til en Forklaring af disse Modsætninger. Man maa da først lægge Mærke til, at de gamle Betegnelser for Rangfølgen indenfor Krigerstanden (Knabe, Spitsdreng, Smaasvend (famulus), Væbner (Armiger) og Ridder (miles)), forsvinde eller forandre Betydning i Midten af det sextende Aarhundrede. I offentlige Dokumenter og Aktstykker ophører man i Slutningen af Christian III's Tid at skrive sig «Væbner» eller «af Vaaben». Den Skik, at gjøre de unge Adelsjunkere «væragtige» eller at erklære dem for Væbnere, vedligeholdt sig vel endnu langt ned i Christian IV's Tid[2]), og lader sig maaske paa-

[1]) N. L. Arctanders Ligpr. over Hans Lange til Bredning. Kbh. 1610. 8. Bl. C vers. ff.

[2]) Hugo Lytzow, f. 1617, † 1693, bekjendt som Staldmester hos Frederik III, blev, ifølge hans Personalia i Gehejmeark., 1640 gjort

vise langt senere, men den er allerede under Frederik II gaaet over til at være ensbetydende med Udnævnelsen til Kammerjunker. Paa samme Tid begynder ogsaa Ridderværdigheden at antage Karakteren af en Hofrang, istedetfor som tidligere af en Krigerrang [1]). De gamle Gaardsretters Bestemmelser bleve efterhaanden tilsidesatte eller forglemte, og Frederik II gjorde 1562 et forgjæves Forsøg paa at gjenoprette den gamle Tugt. I dette Aar lod han nemlig en ny Gaardsret udgaa, og indførte deri en ret mærkelig Artikel. «Og efterdi», skrives der, «der findes stor Brøst iblandt Hofmænd her i Riget ydermere end andetsteds, saa at mange af dem, som give sig ud for Hofmænd, intet vide af Rytteriet, og kommer mest af den Aarsage, at de ikke tilholdes at omgaaes med Heste og Harnisk, men holdes af dem spotteligt, at nogen skulde røgte eller viske sin Husbonds Heste, vil og en gjøre dette, da foragte de andre ham derover, derfor skal hver, der holder Svende, tilholde dem, at de om Morgenen gange udi Stalden o. s. v.» [2]). Det her antydede Omslag, der fra den ældre Slægts Standpunkt naturligt maatte betragtes som en Tilbagegang, forudsætter

værdig af Christian IV med den naadige Paamindelse, at han ikke skulde bruge Kaarden anderledes end til sin Æres Forsvar og sin Herres Tjeneste.

[1]) Maaske maa man i denne Forandring søge Grunden til, at saa mange Adelsmænd nægte at modtage Ridderslaget ved Frederik II's Kroning. Det var Tilfældet med de elleve efternævnte: Holger Rosenkrands, Korfits Ulfeldt, Jens Trudsen, Frands Brockenhus, Erik Rud, Jacob Brockenhus, Hans Johansen (Lindenov), Christopher Johansen (Lindenov), Lave Ulfstand, Otte Brahe og Albret Skeel. Kun tre modtoge denne Værdighed: Eiler Hardenberg, Verner Parsberg og Niels Lange. H. P. Resen: Frederik II's Krønike. Kbh. 1680. Fol. S. 29.

[2]) J. L. A. Kolderup-Rosenvinge: Samling af gamle danske Love. Kbh. 1827. 4. V, S. 42—43.

en tilsvarende Forandring, der efterhaanden er foregaaet med Hensyn til de unge Junkeres Opdragelse.

Efter Reformationen, da den gejstlige Værdighed ikke længere øvede nogen Tiltrækningskraft paa Adelen, var det blevet almindelig Skik, at lade unge Adelsmænd gaa i Krigstjeneste. Efter en kort Skolegang udenfor Hjemmet i et eller andet adeligt Hus under Vejledning af Huskapellanen eller Stedets Sognepræst — undertiden ogsaa i en Klosterskole — sendtes de i en Alder af elleve eller tolv Aar i Hoftjeneste som Smaasvende hos en eller anden anseet Ridder, der, som det hedder, avede dem til Skjellighed og lærte dem Gudsfrygt og Rytteri. Efter tre eller fire Aars Forløb gjorde han dem til Væbnere, hvorved de fik Ret til at føre Hest og Værge, eller han »forskrev» dem til andre Riddere i Udlandet, der modtoge dem »for Slægt og Byrd og Adels Pligt». Ikke sjældent anbragtes de ogsaa ved Hove eller hos de kongelige Staldmestere, hvor de uden Vanskelighed kunde faa Kongens Anbefaling til fremmede Hoffer. Lærd Dannelse forudsattes ikke, og den eneste Fordring, man maaske stillede til dem i Begyndelsen af det omtalte Tidsrum, var den, at de skulde kunne læse, skrive og regne. De øvrige fornødne Kundskaber, især i fremmede Sprog, erhvervede de sig efterhaanden ad praktisk Vej, imedens de færdedes i Udlandet; thi i Udlandet maatte de Unge søge deres sidste afsluttende Uddannelse, dersom det ellers skulde have nogen Art, og naar de ikke havde »ført Friser og Harnisk» i fremmed Fejde, var det som oftest vanskeligt for dem at vinde Anerkjendelse i Hjemmet[1]).

[1]) I Samlingerne til Familien Tordsens Historie i Gehejmearkivet findes en interessant Brevvexling imellem Tord Bonde til Tranebjerg og Anders Bilde til Søholm, hvoraf man seer, hvorledes de unge Junkere forskreves fra den ene Riddersmands Mand til den anden,

Igjennem et strængt Underordningsforhold arbejdede de sig op til at indtage en Stilling, der svarede til deres Byrd. Raahed og Tøjlesløshed vare vistnok de naturlige Følger af det vilde Krigerliv; men af denne Uddannelse fremgik der dog en sund og livskraftig Slægt, der var hærdet fra Ungdommen af og udrustet med en Virkelyst og en Handlekraft, der ikke svigtede den, naar den senere skiftede Livsvilkaar og traadte over i en mere fredelig Virksomhed. I dette Tidsrum fremhævedes det som en Roes for de unge Junkere, at «deres Hu stod til Krig og Rytteri». Men naar man naaer ned i Frederik II's Tid, gjør der sig en ganske anden Betragtning gjældende. Saa siges der om den vedkommende unge Mand: «Hans Sind var ikke til Bogen, og han var ikke bekvem til at studere til nogen synderlig vid Lærdom», eller som det senere hedder: «Hans Humeur var ikke saa meget til Studering og boglige Kunster, han maatte paa en anden Manier forsøge Verden»[1]. Det vil sige, man nødtes til at vælge den Udvej at sende ham i Krigstjeneste, fordi han duede ikke til andet. Paa ridderlige

---

uden at Forældrene havde Anelse om, hvor de opholdt sig. Tord Bonde efterlyser (1540—43) sin Søn Jørgen Tordsen Bonde. Han havde betroet ham som Dreng til Holger Ulfstand til Hikkebjerg, der forskrev ham til Anders Bilde, som formærkede, at han var af Adel, skjøndt han ellers var ham ubekjendt, og derfor avede ham til Skjellighed og sendte ham videre til en tysk Riddersmand hos Kurfyrsten af Sachsen; derfra blev han forskreven til Landgreven af Hessen, som han forlod efter Indtagelsen af Brunsvig, for at drage ud i den nederlandske Krig, hvor han forsvandt. — Ved Talemaaden «at føre Friser og Harnisk», maa man vist tænke paa de store frisiske Stridshingste, der vare af den samme Race som den, vi endnu gjenfinde i de svære engelske Heste, der anvendes til Trækbrug.

[1]) Se Niels Lavridsen Arctanders Ligpr. over Niels Juel til Kongstedlund. Kbh. 1601. 8. Bl. Ciij vers. og Lavrids Jacobsens Ligpr. over Axel Gyldenstjerne. Sorø 1653. 4. Bl. Eiiij vers.

Øvelser lægges der ikke længere Vægt. De Skoler for Gudsfrygt og Rytteri, der tidligere fandtes omkring paa Adelens Gaarde, forsvinde efterhaanden og opretholdes kun hos de Mænd, der vare eller havde været kongelige Beriddere og Staldmestere (f. Ex. Henrik Rothkirch, Eustachius v. Thienen, Arent v. der Kula o. fl.) eller hos enkelte Lensmænd paa Gaarde, hvor Kongen ofte tog ind, f. Ex. Antvorskov, og hvorfra Junkerne lettest havde Udsigt til at kunne blive anbefalede til Forfremmelse. Nu krævede Tiden derimod lærd Dannelse. Gejstligheden og Borgerstanden havde allerede vundet et Forspring paa dette Omraade, og Adelen nødtes til at følge med, dersom den vilde hævde sin Stilling. Derfor sattes dens Sønner i Latinskolerne, hvor de fra deres tidligste Ungdom af udsattes for alle de Fristelser, som en høj Byrd og rige Midler altid medføre. Her føres vi altsaa atter frem til et Punkt, hvor der skeer et Brud paa de gamle Traditioner. Det strænge Underordningsforhold, hvorigjennem den foregaaende Slægt Trin for Trin havde arbejdet sig op, forsvandt lidt efter lidt, og den gamle Tugt lagde ikke længere Baand paa Lidenskaberne. De store sædelige Udskejelser, der allerede i Skolelivet tærede paa de Unges Livskraft, fortsattes i videre Omfang ved Universiteterne i Tyskland og især i Italien, hvorfra de vendte tilbage for at indsuge den sidste snigende Gift i et ødselt og tøjlesløst Hofliv. Thi det nyere Hofliv havde allerede begyndt at udvikle sig; dets første Blomstring lader sig paavise under Frands I og Henrik II i Frankrig og udbredte sig derfra hurtigt til de øvrige evropæiske Hoffer; Hoftjeneste er nu ikke længere ensbetydende med Krigstjeneste, og i Smaasvendes og Væbneres Sted træde nu Pager, Kammerjunkere, Jægermestere o. s. v.

Naar en vis Livsretning har vundet Hævd i et Sam-

fund og fæstnet sig i Tiden, giver den sig Udtryk i en Række sindbilledlige Former. Man kan jo tænke paa Klædedragtens Snit, paa visse Ceremonieller o. s. v. Disse indeholde i deres Umiddelbarhed mange vejledende Vink, der ere af stor Betydning for den historiske Forsker, fordi de ofte karakterisere Tiden langt fyldigere og med større Sandhed end mange af de Reflexioner, som Samtiden ellers frembyder, saa meget mere som disse ofte ere farvede af Partiinteresser eller ere trykkede af de mange forskjellige Hensyn, hvorpaa Forholdene gjøre Krav. Der er netop fra Slutningen af det sextende og Begyndelsen af det syttende Aarhundrede en saadan sindbilledlig Form, der fortjener at bemærkes, fordi den saa klart fremhæver det ovennævnte Omslag i Udviklingen. Vor bekjendte Kunsthistoriker, Prof. N. Høyen, har paapeget den mærkelige Forandring, der i hin Tid er foregaaet med Epitaphierne i vore Kirker. I det sextende Aarhundrede havde de i Almindelighed Lighed med Alterbilleder, idet det egentlige Midtpunkt dannedes af en eller anden Fremstilling af den bibelske Historie (som oftest af Christi Lidelses Historie). De Afdøde, til hvis Minde Epitaphiet var opsat, fandtes da som forsvindende Miniaturportraiter ved Billedets Fod; undertiden — og saaledes var det uden Tvivl Tilfældet fra Begyndelsen af — indskrænkede man sig ogsaa til at anbringe deres Navne i en Indskrift under Billedet. Men efterhaanden som man naaer ned imod Slutningen af Aarhundredet, skyde Portraiterne op og tvinge det bibelske Billede tilside; tilsidst maa dette nøjes med at indtage en beskeden Plads foroven i den lille Halvrunding, hvori Alterbilledet i Almindelighed løber op. Her er Epitaphiets oprindelige Karakter aldeles forandret, og nu møde vi et Familiemaleri, fremstillende en eller anden Borgermester eller Præst i sin Familiekreds

imellem sine to eller tre Koner og fjorten femten Børn — de tidligere afdøde Medlemmer af Familien fremstilles ofte tronende ovenover i Himlen, medens det bibelske Billede ligesom fortoner sig i en fjern Baggrund. Prof. Høyen, der betragter denne Fremtoning fra et kunstnerisk Synspunkt, seer, og det med Rette, deri et Vidnesbyrd om Kunstens Forfald; thi disse Malerier ere i Almindelighed slette Fuskerarbejder, medens de tidligere Altermalerier dog ofte vare gode Kunstværker. Men disse Arbejder lade sig ogsaa betragte fra en anden Side, og saa faa de maaske en langt dybere Betydning. Thi hvad betyder denne Forvandling vel andet end, at Subjektiviteten gjør sig gjældende paa alle Punkter, at Personligheden arbejder sig frem og tvinger alle Skranker tilside, saa at endog det Religiøse maa vige tilbage. Disse Epitaphier ere i Almindelighed opsatte over Medlemmer af den rige Borgerstand eller af Gejstligheden [1]). Men ogsaa Adelen maa følge med, og paa samme Tid foregaaer der en tilsvarende Svingning for dens Vedkommende. Paa Ligstene, som lagdes over Adelsmænd i det sextende Aarhundrede, fremstilledes de i fuld Rustning med alle Krigerens Symboler, men i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede lægges Harnisk, Hjelm og Landse tilside, og istedetfor møde vi Billeder af Hofmænd i Sko med Spænder, Strømper, Kappe o. s. v.[2]). Allerede

---

[1]) Kirkehist. Sml. II, S. 69.

[2]) En af de ældste Ligstene, hvorpaa denne Forandring lader sig paavise, findes i Torning Kirke (Aarhus St., Silkeborg Amt), hvor den i sin Tid blev lagt over Henrik Sandberg til Kjærsholm og hans Hustruer, Tale Maltesdatter og Kirsten Juul. Henrik Sandberg døde 1588, og hans sidste Hustru, Fru Kirsten Juul, døde 1626. Dersom Fru Kirsten har fulgt den almindelige Skik og selv bekostet Stenen, saaledes at der har staaet Plads aaben til Angivelsen af hendes egen Dødsdag og Dødsaar, er den uden Tvivl allerede henlagt i Torning Kirke i det sextende Aarhundrede.

længe førend Borgerstanden udtalede det som det første Anklagepunkt imod Adelen, havde altsaa Stenene fortalt det, at Adelen ikke længere var Krigerstanden, og hvor vare saa de Forudsætninger at søge, hvorpaa dens store Særrettigheder hvilede? [1]).

Der var ikke faa danske Adelsfamilier, der anede den Fare, som truede Standen under de nye Livsvilkaar, hvori den førtes ind, og for at undgaa at sende Børnene i Latinskoler, betroede de dem til ansete Skolemænd, Gejstlige eller Professorer ved Kjøbenhavns Universitet, i hvis Huse de tilbragte deres første Ungdom tilligemed deres Hovmestere, indtil de i en modnere Alder sendtes til fremmede Universiteter. Flere rige Adelsmænd oprettede ogsaa Skoler eller saakaldte »Akademier for lærd Dannelse« paa deres Gaarde, hvor de lode mindre bemidlede Adelsfolks Børn opdrage sammen med deres egne under dygtige Tugtemesteres Vejledning. Saadanne Akademier fandtes f. Ex. paa Hellerup, Asmildkloster, Holmgaard, Bustrup og senere paa Rosenholm. Igjennem disse gik, for at bruge en i vore Dage ofte gjentagen Udtalelse, Vejen til Sorø. Men det lykkedes ikke at afvende den truende Fare. Adelen var ført henimod et kritisk Vendepunkt, og det gik under disse Forhold, som det saa ofte gaaer i store Overgangsperioder, hvor man nødes til at kaste de gamle Livsformer overbord og ligesom maa experimentere sig frem, for at finde nye Anlæg for Udviklingen; man gjorde dyrekjøbte Erfaringer, og Forsøgene kostede næsten et Slægtled Livet. Men det var saa meget sørgeligere for Standen, som det netop var det Slægtled, der skulde optage Kampen med en livsfrisk og virkelysten Borgerstand, der arbejdede sig frem paa alle

[1]) Suhm: Nye Saml. I, S. 197 ff.

Punkter, og hvad der gik tabt i det ene Slægtled, det blev ikke vundet tilbage i det næste; thi dertil udfordredes mere end en Menneskealder. Man har sagt, at i Kalmarkrigen faldt Blomsten af den gamle danske Adel[1]), og var det sandt, saa var det vistnok en smuk og hæderlig Udgang for en ædel og højbaaren Krigerstand. Men man kan vist med større Ret sige, at Blomsten af den gamle danske Adel segnede paa ganske andre Valpladser. En af vore Historikere har for nogle Aar siden meddelt en Række Bidrag til Oplysning om Overdaadighed i Drik især i Frederik II's og Christian IV's Regeringstid[2]). Læseren vender sig med Afsky bort fra disse grændseløse Udskejelser, og han kommer naturligt til at spørge, hvorledes en Slægt har kunnet byde sig selv noget saadant. Men overfor dette Spørgsmaal kan man med Rette stille et andet: Tør man ogsaa paastaa, at den kunde taale det? En ældre Slægt, der medbragte et sundt og hærdet Legeme, kunde maaske gaa saadanne Storme igjennem; men deraf fulgte ikke, at en yngre Slægt kunde gjøre det samme; thi den manglede den nævnte Forudsætning. Nøglen til en Besvarelse af disse Spørgsmaal findes vistnok i den Kjendsgjerning, at fra 1559 til 1648 uddøde over halvfjerdsindstyve danske Adelsslægter, og for mange af disse Slægters Vedkommende blev Skjoldmærket nedlagt i Graven med unge Adelsmænd i en Alder af otte og tyve eller tredive Aar, som døde af Gigt, Podagra, Sten eller Smaapokker[3]). Men hvad Døden

---

[1]) C. F. Bricka: »Har Chr. Barnekov frelst Christian IV's Liv?« Hist Tidsskr. IV R., III, S. 3, Not. 1.

[2]) N. Jacobsen: »Levemaaden i Drik i det 16de og 17de Aarh.« Dansk Maanedsskr. 1866, II, S. 33 ff.

[3]) Iblandt de Slægter, der uddøde i det nævnte Tidsrum skal nævnes: Rønnov, Søblade-Skinkel, Krognos, Oxe, Spend, Vittrop, Skave, Glambek (ɔ: Schested), Rosengaard, to Slægter Sparre, Stranges-

levnede var, for at bruge Christen Bordings Ord, «kun Stubbe og vissent Løv», en udlevet, aandsfattig og karakterløs Slægt, der ikke kjendte sin Pligt, men endnu kun var stolt og hovmodig nok til at kunne rose sig af Forfædrenes Gjerninger uden at yde noget tilsvarende. Til en saadan Slægt vilde man ikke betro Landets Styrelse, og den kunde ikke gjøre Fordring paa, at man skulde anerkjende dens store Særrettigheder, saa meget mindre som Grundlaget for disse allerede for længe siden var forrykket. Det er her kun i al Almindelighed antydet, hvorledes Udviklingsforholdene skrede frem. Til enhver Tid og i enhver Stand findes der naturligvis, selv under de sletteste Samfundsforhold, smukke og hæderlige Undtagelser. Men det er ikke her Opgaven at dvæle ved disse Undtagelser, vi skulle nu kun til Slutningen betragte nogle af de Reflexioner, som dette Misforhold har frembragt hos et Par samtidige Forfattere.

Det var ikke i Danmark alene, at denne Kræftskade tærede paa Rigets bedste Stand, det samme var Tilfældet i Tyskland, i Italien og især i Frankrig. Det er i det sidstnævnte Land under Religionskrigene, at Opmærksomheden først henledes paa dette Samfundsonde. 1587 udkom der samtidigt i Genf og i Basel, det sidstnævnte Sted endog i to Udgaver, et Skrift, der bar Titelen: «Discours politiques et militaires». Forfatteren var en bekjendt fransk Oberst, François de la Noue[1]). Skriftet blev læst med stor Interesse

søn, Glob, Saxtrup, Bjørn, Krummedige, Fasti, Emmiksen, Vestenie, Skovgaard; Vasbyrd, Rosensparre, Dresselberg, Bild, Staverskov, Straale, Brok, Baden (ɔ: Jernskjæg), Ulfstand, Hardenberg, Lunge, Basse, Stygge, Pors, Laxmand, Rud o. s. v. Fra 1600 til 1630 uddøde alene henved tredive Slægter.

[1]) François de la Noue (Franciscus Lanovius), med Tilnavnet Bras de fer (fordi han førte en Jernarm istedetfor sin venstre Arm, som

i Frankrig og opnaaede i forholdsvis kort Tid i det mindste tolv Oplag. Det blev oversat paa Tysk og Engelsk, og et enkelt Afsnit deraf — det, som særligt vedkommer vor Undersøgelse — blev oversat fra Fransk paa Latin og udkom i Tyskland. De la Noue's Værk indeholdt en Række militære Betragtninger og afgav tillige et fortrinligt Kildestof til Frankrigs Historie i Religionskrigenes Tidsrum, hvorved det dannede et udmærket Supplement til Michael de Castelnau's Memoirer. Det er derfor ogsaa i rigt Maal benyttet af Frankrigs ældre og nyere Historikere. Disse Bemærkninger bidroge væsentligt til at fremkalde en ny Udvikling af Hærvæsenet og Krigstaktiken, og Forfatterens Indflydelse spores baade hos Morits af Oranien og senere hos Gustav Adolph, ligesom ogsaa Christian IV forsøgte paa at

han havde mistet paa et af sine mange Krigstog), var født i Bretagne 1531, og lærte i sin tidligste Ungdom Krigskunsten i Italien. Efter at være vendt tilbage til Frankrig kjæmpede han paa reformert Side i Religionskrigene og deltog i Kampene ved Jarnac, Montcontour o. fl. St. 1580 gik han i nederlandsk Tjeneste, men blev kort efter fangen af Spanierne og udvexledes først fem Aar efter imod Grev Egmont. Han døde i Henrik IV's Tjeneste efter et Saar, han fik i Belejringen for Lambale (1591). I sit spanske Fangenskab skrev han sine Discours, der ere forfattede i et sjældent rent og smukt Sprog, hvorfor han ogsaa nævnes iblandt Frankrigs fortrinligste Prosaister fra dette Tidsrum. Han indtager i Øvrigt en værdig Plads imellem Pierre de la Ramée og Michel de Montaigne, men hverken Raumer eller de, der efter ham have udgivet Fremstillinger af Opdragelsens Historie, nævne hans Navn eller have Øje for hans Betydning i pædagogisk Retning. Hans Discours bleve med hans Tilladelse udgivne af De Fresnes. De vigtigste Udgaver udkom i: Basel 1587. 4 og 8, Genf 1587. 8, La Rochelle 1590. 12, Basel 1591. 16, Lyon 1596. 12, Basel 1597, 1599, 1612 og 1614. 8, paa Tysk: Frankf. a. M. 1592. 4 og paa Engelsk: London 1597. 4. Discours V: »De l'education« udkom særskilt paa Latin med Titelen: Domini de la Nove discursus de meliori juvenum nobil. Gal. institutione, latine e Gallic. interpretatus a Radislao juniori Wchynskio Lib. Baro de Wchynicz et Tettav. Norib. 1601. 4. Af denne sjældne Udgave ejer det kgl. Bibl. et Exemplar.

optage hans militære Grundsætninger (f. Ex. Oprettelsen af en staaende Hær, o. s. v.), men hans Forsøg strandede som bekjendt paa Adelens Modstand. Skjøndt Skriftet ogsaa i denne Henseende har havt sin store Betydning for Adelen, vedkommer det os dog ikke i vor Undersøgelse. Men desuden indeholdt det ogsaa en Række Betragtninger over de franske Samfundsforhold. I et roligt og værdigt Sprog paapeger De la Noue Aarsagerne til den sædelige og politiske Opløsnings Tilstand, hvori hans Folk var stedt. Men særligt henleder han Opmærksomheden paa Adelens Degeneration og paaviser, hvorledes Standens Frelse maa søges igjennem en sundere og mere tidssvarende Opdragelse af de unge Adelsmænd. .Efter et løst Overslag gjør han den Beregning, at der aarligt rejste firehundrede unge Adelsmænd ud af Landet, og af disse kom næppe Halvdelen tilbage. Nogle faldt vel i Krig, men de fleste gik tilgrunde ved sandselige Udskejelser, store Rigdomme førtes derved ud af Landet, og Nationens bedste Kræfter lagdes øde. Man havde for stor Hast med at sende de Unge ud i en Alder, hvori de hverken havde Modenhed eller Erfaring nok til at kunne modstaa de Fristelser, hvorfor de udsattes. Ved Tysklands Universiteter lærte de fremmede Sæder og Skikke, som ikke passede for Livet i Hjemmet, og Italien, som især besøgtes for de ridderlige Øvelsers Skyld, havde paa den Tid en sørgelig Berømmelse for Usædelighed. Hoflivet og Krigerlivet frembød de samme Fristelser i et endnu større Omfang. Dersom Forældrene ansaa det for nødvendigt at bevare den hidtil brugelige Uddannelse, burde de dog i ethvert Tilfælde ikke lade de Unge være ude mere end et Par Aar ad Gangen og hyppigt kalde dem hjem, for saaledes at kunne øve et stadigt Tilsyn med deres Udvikling. Vilde man sende dem i Krigstjeneste, maatte man

aldrig betro dem til Mænd, man ikke kjendte, og man maatte ikke sende dem ud enkeltvis, men fire eller fem i Samling og forbyde dem at forlade hinanden, thi derved kunde man maaske opnaa, at den ene holdt igjen paa den anden. Men naturligst var det dog, om man tilvejebragte alle Betingelserne for en sund og en omfattende Uddannelse indenfor Landets egne Grændser. Man opnaaede derved ikke blot, at man kunde holde Ungdommen under en strængere Tugt, men ogsaa, at de rige Midler, der ellers til liden eller ingen Nytte bortødsledes i Udlandet, nu kom Landet selv tilgode. Forfatteren roser de Adelsmænd, der havde oprettet Akademier paa deres Gaarde, for derved selv at kunne øve Tilsyn med Junkernes Opdragelse; man var her slaaet ind paa den rette Vej, men de Offre, enkelte bemidlede Mænd kunde yde, vare ikke tilstrækkelige. Konger og Fyrster skulle søge deres bedste Støtte hos deres Adel, men derfor have de ogsaa den Pligt at sikkre Standen en Uddannelse, der svarer til dens Betydning. Kongen af Frankrig burde saaledes oprette fire ridderlige Akademier, f. Ex. i Paris, Lyon, Bordeaux og Angers, eller da Kongernes Hoffer jo fra gammel Tid af havde været fortrinlige Planteskoler for Adelen, burde man maaske dertil vælge fire kongelige Slotte, f. Ex. Fontainebleau, Moulin, Plessis og Coquar, der stode ubeboede og ved deres Beliggenhed og Størrelse netop passede ypperligt til denne Anvendelse. Paa ridderlig Øvelse, Ridning, Fægtning, Svømning, Ringrendning o. s. v. skulde der lægges særlig Vægt, fordi Standen trængte til en sund legemlig Udvikling. Men tillige skulde der meddeles en omfattende Undervisning i alle de Fag, der vare fornødne til Erhvervelsen af en grundig Dannelse, og der skulde ansættes Lærere i de klassiske Sprog, Historie, Mathematik, Geografi, Befæstningslære, de nyere

Sprog, Tegning og Musik. I Spidsen for et saadant Akademi skulde der stilles en Superintendent (ɔ: Overhofmester), der skulde føre et flittigt Tilsyn baade med Lærere og Disciple. Akademiets Love maatte strængt overholdes, og et gjentaget Brud paa disse skulde straffes med Udstødelse. De unge Adelsjunkere skulde hver medbringe en Hest til Brug ved de ridderlige Øvelser, hvorved man tillige opnaaede, at Adelen fik veløvede Heste til Krigsbrug. Forfatteren maatte gjøre den sørgelige Indrømmelse, at man ikke i det ridderlige Frankrig kunde finde øvede Fægtemestere. Man maatte derfor indkalde dem fra Italien, men man burde ikke beholde dem længere end to Aar, da man i den Tid let vilde kunne uddanne indfødte Læremestere. Gejstligheden havde ofte klaget over, at man berøvede den dens Indtægter og tillagde uduelige Adelsmænd dem, man havde nu en fortrinlig Lejlighed til at stoppe Munden paa den ved at anvende de omtalte Indtægter til Anlæget og Vedligeholdelsen af disse Undervisningsanstalter. De unge Junkere skulde foreløbigt undervises i Hjemmet eller i en eller anden Skole og derefter optages paa Akademierne i en Alder af femten eller sexten Aar, og først efter at have studeret i disse i fire eller fem Aar, maatte de rejse udenlands eller gaa i Hoftjeneste o. s. v. [1]).

Det har sin store Interesse at læse disse Betragtninger, fordi det er de samme Tanker, der vende tilbage i Christian IV's Stiftelsesbrev for Sorø Akademi [2]). Det er en fransk Indflydelse, der gjør sig gjældende i Oprettelsen af de ridderlige Akademier, men Sorø har dog vistnok ikke

[1]) Discours polit. et militaires. Basle 1587. 8. S. 108 ff.

[2]) Kongebr. om Sorø Akademi, 30te November 1623, findes i E. G. Taubers Udsigt over Sorø Akademies Forfatning. Kbh. 1827. Fol. S. 2 ff.

umiddelbart havt sit Forbillede i Frankrig. Vyrtemberg, der med Hensyn til Skolevæsenets Udvikling saa ofte er gaaet i Spidsen for de protestantiske Lande, har ogsaa Æren af at have oprettet det første ridderlige Akademi udenfor Frankrig. Og ligesom Herlufsholms Skole havde sine Forbilleder i de vyrtembergske Klosterskoler, saaledes er der ingen Tvivl om, at det var det bekjendte «Collegium illustre» i Tybingen, der foresvævede Christian IV ved Oprettelsen af Sorø Akademi[1]).

[1]) Om Skolevæsenet i Vyrtemberg i d. 16 Aarh. findes Oplysninger i min Afhandling: «Biskop J. D. Jersin.» Kbh. 1868-70. 8. S. 22-23. Da Hertug Christopher af Vyrtemberg 1559 oprettede de vyrtembergske Klosterskoler, der nærmest vare bestemte til Uddannelsen af Gejstlige og Universitetslærere, var det tillige hans Tanke at oprette lignende Skoler for Adelen til Uddannelsen af Statstjenere. Men denne Plan kom han ikke til at gjennemføre. Hans Søn, Hertug Ludvig, optog den og lagde 1589 Grunden til Collegium illustre, der indviedes 1591 og væsentligt ordnedes efter franske Forbilleder. Det blev egentlig oprettet for Prindser af det vyrtembergske Hus, og naar ingen af Prindserne studerede der, skulde det lukkes. Men man optog ogsaa deri andre Standspersoner: Fyrster, Grever, Friherrer og Adelsmænd af den protestantiske Religion. 1599 opholdt der sig 11 Fyrster og 60 Adelsmænd. Foruden Overhofmesteren, der skulde være af Adel, havde Collegiet 4 Professorer, 1 Beridder og 1 Fægte- og Danse-Mester. Det stod umiddelbart under Hoffet, men havde sin egen Jurisdiktion. Enhver, der optoges deri, skulde bære en egen Dragt: en violet Kappe med Ærmer og lange Vinger. Den Anseelse, Collegiet nød fra Begyndelsen af, tabte sig dog hurtigt. Tybinger Universitetets og Hoffets umiddelbare Nærhed gjorde det meget vanskeligt at bevare Tugten iblandt Junkerne, og det varede ikke længe, inden det kom i Vanrygte paa Grund af deres store Udskejelser. Ved Begyndelsen af Trediveaarskrigen blev det lukket, og da det senere aabnedes igjen, kunde det ikke trives. K. Klüpfel: Gesch. d. Univ. Tübingen. Tüb. 1849. 8. S. 105 ff. Iblandt de danske Adelsmænd, der optoges deri, var 1613 Manderup Due (f. 1596, † 1659) med sin Hovmester Michel Madsen (siden Læge i Kolding). 1618—19 Henrik Rammel (f. 1601, † 1653) og 1620—23 tre Sønner af Albret Skeel til Fusinge: Christian Skeel (f. 1603, † 1659), Christopher Skeel (f. 1604, † 1622) og Otto Skeel (f. 1605, † 1646), Christopher

Ved De la Noue's Discours var Spørgsmaalet om Adelens Opdragelse og hele Samfundsstilling blevet sat paa Dagsordenen rundt omkring i Evropa, og iblandt de forskjellige Skrifter, der fremkaldtes ved denne Bevægelse, er der ogsaa et Indlæg fra dansk Side, der særligt fortjener at komme i Betragtning. 1602 holdt en ung dansk Adelsmand, Godske Lindenov, i Franeker en Tale «om Maalet for den adelige Ynglings Studier». Talen blev trykt samme Aar og dediceredes til Kantsleren Christian Fris til Borreby[1]). De la Noue havde ikke i sine Discours paa noget Punkt foregrebet de unge Adelsmænds Valg af Livsstillinger, han fordrede kun en sund legemlig og aandelig Fordannelse, der kunde udvikle den Modenhed og Karakterfasthed hos de Unge, som var fornøden for at de kunde løse de Opgaver, der stilledes dem, naar de traadte ud i Livet; men i Øvrigt forudsatte han, at de ligesom tidligere kunde vælge Krigerstanden, gaa i Hoftjeneste eller overhovedet søge en hvilken som helst Stilling, der passede for deres Stand. Men i Modsætning til ham tager den danske Adelsmand Sagen ganske anderledes ungdommeligt. Han har stirret sig blind paa en eneste Opgave og kan ikke tænke sig andet Maal for den adelige Yngling end det at blive Statsmand. Der-

Skeel døde i Tybingen tilligemed deres Hovmester, og de to andre Brødre fik derpaa til Hovmester Jacob Sperling (siden Præst ved St. Knuds Kirke i Odense).

[1]) Godofr. Lindenow Danus, Oratio de optimo vitæ genere nobili adolescenti deligendo. Conscripta et Franequeræ Frisiorum publice recitata. Franekeræ 1602. 4. Foruden Dedicationen til Christian Fris, i hvem Forf. seer et udmærket Forbillede for en Statsmand, findes der i Skriftet Æresdigte af to danske Adelsmænd: Michel Hvas og Erik Krabbe, og af Forfatterens Hovmester: Laurentius Olaus Medelfardensis. Skriftet findes i d. kgl. Bibl., Hjelmstj. Sml. 1751. 4. Gotfred eller Godske Lindenov til Ortoft var Søn af Johan Lindenov og Fru Mette Spejl til Borreby. Han døde i en ung Alder paa en Rejse i England.

for har han heller ikke Anelse om de ridderlige Øvelsers Betydning og nævner dem ikke med et Ord. Derimod paaviser han i det første Afsnit af sit Skrift, hvor nødvendigt det er for de unge Adelsmænd særligt at fordybe sig i Studiet af Historien, Retsvidenskaben og Sprog, hvis Betydning for Statsmanden han nærmere udvikler. Men Forfatteren har dog en Følelse af, at der kan rejses en Række Indvendinger imod den Betragtning, han gjør gjældende, og han søger derfor paa Forhaand at gjendrive dem i det sidste Afsnit af sin Afhandling, idet han i en frisk og livlig Form kritiserer de forskjellige Livsretninger, hvori Adelsmændene plejede at slaa ind, idet de enten valgte Krigerstanden eller Hoftjenesten eller trak sig tilbage til Privatlivet.

Den første Indvending, der naturligt maatte frembyde sig, var da denne, at Adelen jo havde sine store Friheder og Særrettigheder, Adels Navn og Vaabenmærke, Len og Undergivne o. s. v., fordi den i særlig Forstand var Krigerstanden, og af denne Grund maatte det da ogsaa stille sig som en uafviselig Pligt for den unge Adelsmand at indvie sig til at være Kriger. Men dertil svarer Forfatteren, at det er en Misforstaaelse, naar man havde troet, at Rigets øverste Stand særligt skulde være Krigerstand. Ja, saa længe som Folkene endnu levede i deres første Raaheds Tilstand, da Samfundsforholdene endnu ikke havde fæstnet sig, og man ikke havde lært at indordne sig under Love og faste Livsformer, saa længe nøde de Mænd den største Anseelse, der bedst forstode at røve, plyndre og skjænde, thi andet er Krigerlivet dog ikke, og dengang vandt man de øverste Stillinger i Samfundet og de Rettigheder, der knyttede sig dertil, naar man udmærkede sig som Krigere. Men nu, da man levede under rolige og ordnede Samfunds-

forhold, vare Adelsrettighederne ikke længere knyttede til Krigerstanden, men til den Stand, der beklædte de øverste Embedsposter i Riget. Man kunde lære det af Venetianerne, der netop nedledede deres Adel fra de Mænd, der særligt havde gavnet Samfundet ved deres vise Raad og fortrinlige Embedsførelse. Det samme var Tilfældet hos de gamle Romere, der dog i egentlig Forstand maatte kaldes et Krigerfolk; hos dem kunde jo alle være Krigere, men dersom de alle havde havt Adelsret, saa havde der jo af den Grund ingen Adel været. Forholdet var derimod det, at det kun var de Mænd, der havde beklædt de kuruliske Poster (ↄ: Ædiliteten, Præturen og Konsulatet), der fik Adelsret eller jus imaginum, og de saakaldte «homines novi», der vandt denne Ret for deres Efterkommere, f. Ex. Cajus Marius, M. Tullius o. m. Andr., havde netop svunget sig op til denne Værdighed ikke ved Krigerdaad, men derimod paa Grund af deres fortrinlige Egenskaber som Statsmænd. Dette er i Korthed den unge Adelsmands Tankegang, og der er ingen Tvivl om, at det var den Betragtning, Adelen i Almindelighed gjorde gjældende i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede. Men det skulde dog være mærkeligt, om Standen ikke var bleven sig den Modsigelse bevidst, der var tilstede imellem denne Betragtningsmaade og den Tankegang, der laa til Grund for en Artikel i Haandfæstningen, som alle Konger fra Christjern II til Frederik III maatte undertegne, og som lyder saaledes: «Item skal vi ikke give nogen Mand den Frihed og Frelse, som Ridder og Svende have, uden med menige Rigens Raads Raad, Villie og Samtykke, uden nogen forhverver det saa ærligen paa Marken, at han er det værd»[1]). Ved at forsøge paa at

[1]) Gehejmearkivets Aarsberetninger II, S. 61, 74, 86, 98, 105, 115.

opstille og begrunde nye Forudsætninger for sine gamle Friheder havde Adelen gjort en farlig Indrømmelse og vovet sig ind paa et Skraaplan, der, om end langsomt saa dog sikkert, maatte føre den hen til den Katastrophe, der indtraadte 1660.

Men naar den unge Adelsmand vilde uddanne sig til Statsmand, hvor skulde han da søge sin Forskole? Mon det da ikke var igjennem Hoftjenesten, at han skulde arbejde sig frem imod det ophøjede Maal, han havde stillet sig? Ogsaa til disse Spørgsmaal har Forfatteren et Svar. Der gives to Klasser af Hofmænd. Den første omfatter de virksomme, højhjertede og begavede Mænd, under hvis vise og forstandige Statsstyrelse Lande og Riger blomstre. Om dem har han kun det at sige, at det er hans højeste Ønske engang at kunne blive regnet i deres Tal. Men den anden Klasse er det store Slæng af aandløse og taabelige Smigrere, der henleve deres Liv i Tomhed og Ørkesløshed uden at have andet Maal end det at nyde Livet. Han kan ikke finde Ord stærke nok til at skildre dette aandløse Hofliv, og han hader disse blodløse Skikkelser, der færdes ved Hove uden at have anden Ret til at indtage deres Plads i Kongernes Omgivelser end den, at de for Øjeblikket ere Gjenstand for den lunefulde Fyrstegunst, eller den, at de endnu have en Rest tilbage af deres Formue til at ofre til Brætspil, Tærningestob, Kortspil eller Elskovshandel. Idet han laaner et Billede fra Plinius, sammenligner han dem træffende med visse Skildpadder i de indiske Floder: Naar Solens brændende Straaler ophede Vandet, lade de sig i en Dolce farniente drive ned ad Strømmen, forglemmende Alt, hvad der er uden omkring dem, indtil de en Dag vaagne op og opdage, at Solen har brændt Skallen ud, saa at de ikke længere kunne dukke under eller foretage de vante

Bevægelser og derfor blive et værgeløst Bytte for deres Fjender. Saaledes gaaer det dette Hofkryb. Naar de blive stødte ud af disse Omgivelser, ere de de elendigste af alle Mennesker; thi de kunne ikke leve i anden Sfære. Hofsolen har hulet dem ud. Kreditorerne tage den sidste Rest af deres Ejendele og lade dem maaske næppe en Strikke tilbage, hvormed de kunne ende deres Liv, og dersom det lykkes dem at trække sig tilbage til deres Landgodser, udsuge og flaa de deres Undergivne for at vinde tilbage, hvad de satte til i Ødselhed og Pragtsyge. Saaledes skildrer den unge Adelsmand Hoflivet, han hader Hofadelen. Forfatteren har derefter endnu kun tilbage at omtale de Adelsmænd, der trække sig ud af det offentlige Liv for at leve et stille Privatliv. Men med dem er han hurtigt færdig, thi han har kun dette at sige om dem, at de svigte deres Stand og deres Fædreland.

Man skjelnede i Almindelighed imellem to Klasser Hofmænd, de saakaldte Cancelli-Herremænd, der havde Ansættelse i Cancelliet og Renteriet, og Jagt-Herremændene eller de egentlige Hofmænd — en Inddeling, som altsaa noget nær svarede til den mere ideelle Inddeling, som Godske Lindenov opstillede. Han døde i Udlandet i sin første Ungdom, førend han havde fundet Lejlighed til at virkeliggjøre det Ideal, han havde udmalet sig i sin første ungdommelige Begejstring. Dersom det var lykkedes ham at vende tilbage til sit Fædreland, vilde han vist have søgt Ansættelse som Cancelli-Herremand. Men det er et stort Spørgsmaal, om han ikke vilde have følt sig i høj Grad skuffet ved at føres ind i disse Omgivelser; thi ogsaa her havde det vilde Hofliv efterladt sig sørgelige Spor. De unge Adelsmænd, der skulde føre Registraturerne, bleve efterhaanden mere og mere sløve og ligegyldige, tilsidst

mødte de enten slet ikke eller ydede kun halvgjort Arbejde, og i Slutningen af Christian IV's og Begyndelsen af Frederik III's Regjeringstid voxede Uordenen endog i et saadant Omfang, at Arbejdet gik helt istaa, indtil Cancelliets Fyrbøder, Rasmus Rasmussen, i Aarene 1657–60 paatog sig, saavidt det endnu var muligt, at udfylde Registraturerne og at udarbejde Registre dertil[1]). Det var en Mand af simpel borgerlig Stand, uden Navn eller Anseelse, der her udførte det Arbejde, som havde paahvilet Adelsmændene. Men det var farlige Slutninger, man kunde udlede af denne Kjendsgjerning. Thi mon da Mænd af Borgerstanden ikke ogsaa paa andre Omraader og paa højere Embedsposter skulde kunne løse Opgaverne nok saa fyldestgjørende som Adelen, forudsat da at Vedkommende vare i Besiddelse af den dertil fornødne Dannelse, og hvorfor skulde da disse Embeder udelukkende forbeholdes Adelen? Det var denne Tanke, der allerede 1606 foresvævede den Mand, som dengang ejede det Exemplar af Godske Lindenovs Skrift, der har været benyttet her ved denne Undersøgelse. Han har kort men fyndigt øvet sin Kritik over Skriftet blot ved Hjælp af et Par Blækstreger. Hvor Godske Lindenov skriver: «den adelige Yngling», har Kritikeren overstreget «adelige» og ovenover skrevet: «lærde», og hvor der staaer: «Adels Byrd» eller «Adels Værdighed», har han istedetfor skrevet: «lærd Dannelse»[2]).

---

[1]) Suhms Nye Saml. I, S. 1 ff.

[2]) Den omtalte Kritiker kalder sig: Dauid Thilemannus Lepholt Anco. Han har skrevet sit Navn tilligemed Aarstallet 1606 foran paa Titelbladet i det ovennævnte Skrift.

Grev Adam Gottlob Moltkes Plan for Frederik den Femtes Regering.

Meddelt af

G. Hille.

Som Supplement til de af Konferensraad Wegener i dette Tidsskrifts 4de Række 2det Bind udgivne «Efterladte Mindeskrifter af Grev A. G. Moltke» turde den i det Følgende meddelte, af Moltke affattede Plan for Frederik V's Regering ikke være uvelkommen for Tidsskriftets Læsere. Grev Moltke siger om dette Aktstykke (anf. St. S. 131), at han har brændt sin Concept dertil, efterat den ved Overstregninger og forskjellige Rettelser var bleven saa godt som ulæselig. Det ser næsten ud, som om han derved paa en Maade har villet undskylde, at han ikke har optaget Planen med iblandt sine Mindeskrifter.

Denne «Plan» meddeles nu her efter en gammel Afskrift, der for Tiden findes paa Ahrensburg i Holsten og ejes af Hs. Excell. Grev v. Schimmelmann, som velvillig har givet sit Samtykke til dens Offentliggjørelse. At Afskriften findes i det grevelige Schimmelmannske Familiearchiv, kan ikke vække Forundring. Det lader sig let tænke, at den store danske Finansmand Grev Heinrich Carl v. Schimmelmann har faaet den meddelt af Grev A. G. Moltke selv, og den kan saaledes ganske naturlig være gaaet over i det grevelige Schimmelmannske Familiearchiv.

En Sammenligning imellem selve Planen og det af Wegener (anf. St. S. 131) som Nr. 1 meddelte Aktstykke giver Fingerpeg om det Værd, der kan tillægges Grev Moltkes senere Optegnelser.

Planen kan tillige bidrage til at kaste det rette Lys over Grev Moltkes Forhold til sin kongelige Ven, saa at den paa en Maade ogsaa har Værd som Komplement til de af Wegener som Nr. V offentliggjorte Breve fra Kongen.

Til Slutning skal blot bemærkes, at den her benyttede Afskrift paa Ahrensburg fattes Navneunderskrift og den sædvanlige Slutning, hvorfor man med Føje kan formode, at den er taget efter Concepten og ikke efter en Renskrift.

Unmassgebliche Gedanken und Plan, nach welchen ich allerunterthänigst wünsche, dass Ew. K. M. Dero Reiche und Länder regieren und Dero Unterthanen zeitliches und ewiges Wohl zu befördern beständig angewandt sein mögen.

Es haben Ew. K. M. so öfters und so wiederholt über den Zustand Dero Länder, über die Mittel zur Beförderung ihrer Glückseligkeit und über die Erweiterung der Grenzen derselben mit mir zu reden die Gnade gehabt, dass ich mich verpflichtet halte dasjenige schriftlich abzufassen und anzuzeigen, was ich über diese Vorwürfe mündlich zu äuszern mir die allerunterthänigste Freiheit genommen habe.

Kein König und Landesherr kann erwarten, dass seine Bemühungen, welche derselbe um sein Volk glücklich zu machen anwendet, einen beglückten Fortgang gewinnen und dessen Wohlstand befördern werden; es sei denn dass das Betragen des einen und des anderen auf Tugend und Gottesfurcht gegründet ist, und dass diese so wichtige Grundsätze einer Regierung von keinem aus den Augen gesetzet und deren Ausübungen weder kaltsinnig noch als wenig nothwendig betrachtet werden.

Wie sehr wünsche ich, dass Ew. K. M. hierin selbst ein Beispiel guter Nachfolge für Dero Volk sein und solches sowohl durch Dero eigene Handlungen als auch durch Ertheilung guter Verordnungen dazu ermuntern und ihm behülflich sein mögen. Der Allerhöchste gebe, dass Ew. K. M. allerzeit ein weiser Salomon und ein frommer Josias sein mögen; und sollte es geschehen, welches doch der Herr gnädiglich verhüten wolle, dass Ew. K. M. von dieser oder jeder Leidenschaft hingerissen wider Gott sündigen sollten, so lasse er dieselben mit David wieder umkehren und Busze thun. Er gebe, dass Dero Augen jederzeit auf die Frommen im Lande gerichtet sein, und dass dieselben niemals dulden, dass öffentliche Sünden in selbigen im Schwange gehen, sondern dass Gerechtigkeit und Frömmigkeit darinnen wohnen und sich begegnen mögen, so wird Gnade und Barmherzigkeit Ew. K. M. und dero Volke in diesem und jenem Leben folgen.

Wenn Ew. K. M. diesen so wichtigen Punkt zur Richtschnur Dero Regierung legen, so würden nach meinem wenigen Ermessen folgende Maassregeln, um Dero Unterthanen glücklich zu sehen, wahrzunehmen sein.

Es ist fast nicht möglich, dass ein Staat in einen blühenden Zustand gebracht und sein Ansehen bei anderen Mächten bewirckt werden könne, ohne dass die Regierung dergestalt weislich geführet wird, dass dadurch der innerliche Wohlstand verbessert, dessen Kräfte vermehrt und dasjenige, welches nach den Regeln der Staatsklugheit in Hinsicht anderer Mächte zu beobachten ist, bestimmet werde. Es ist ferner nöthig, dass ein Landesherr so viel möglich mit eigenen Augen sehe, selbst von allem Nachricht und Kenntniss einziehe, auch selbst beurtheile und festsetze, was zu seiner Länder Wohl vorgenommen verordnet und

ins Werk gesetzt werden muss. Und da es nicht möglich ist, dass ein Regent sich mit der Ausführung aller kleinen Geschäfte seiner Regierung befassen kann, und desfalls in einem jeden Königlichen Staate ein Conseil und besondere Collegien errichtet sind, welche selbige beobachten und davon dem Landesherrn Bericht abstatten, so wäre es sehr zu wünschen, dass Ew. K. M. in Dero Conseil solche Personen aufnehmen möchten, welche durch ihre Klugheit, Geschicklichkeit, Redlichkeit und Erfahrung Dero Zutrauens würdig wären, und dass zur Besetzung der Collegien und insonderheit der wichtigsten unter selbigen solche Personen erwählt würden, die gleiche Eigenschaften besäszen und bereits einige Kenntniss in denen Geschäften, zu welchen sie gebraucht werden sollten, erlangt hätten. Sehr vortheilhaft würde es sein, wenn dazu immer Personen aus hiesigen Ländern ausgesucht würden. Ein Fremder, er mag so klug sein wie er will in demjenigen was andern Ländern erspriesz-lich sein kann, muss dennoch erst lernen, was den hiesigen zum Schaden oder Vortheil gereichen könne. Sollte es geschehen, dass Ew. K. M. einen Ausländer erwählten, der von seinem Verstande und von seinen Einsichten zu sehr eingenommen glaubte, was anderswo gut sein könnte, müsse auch hier ohne Unterschied eingeführt werden, so würde nichts als Verwirrung entstehen, und dieselben hätten den Verdruss, ja ich unterwinde mich zu sagen, den Schaden, dass anstatt gutes nichts als nachtheiliges eingeführt wäre, dass die Leute im Lande missvergnügt würden und dass hiernächst eine Abänderung in den gemachten Veranstaltungen vorgenommen werden müszte. »Es kann bloss eine reife Ueberlegung der vorzunehmenden und eine standhafte Folge der genommenen Maass-

regeln einem Lande vortheilhaft sein und selbiges glücklich machen.»

Wenn Ew. K. M. solche Personen, wie ich gewiss hoffe und oben erwähnt habe, in Dero Staaten finden und zu Mitglieder im Conseil und zu Chefs der Collegien ernannt haben, so bitte ich so sehnlich als allerunterthänigst, dass Ew. K. M. selbigen Dero Zutrauens in ihrem Fach würdigen und sie wieder alle Anläufe ihrer Beneider und Feinde schützen möge. Es ist unmöglich, dass ein solcher Mann sonst in Dero Diensten etwas nützliches ausrichten könne. Er wird in allen seinen Handlungen zaghaft und verfällt öfters dahin, dass er mehr auf seine Erhaltung als auf das wahre Wohl des Staates denkt und arbeitet. Er kann und darf nichts in Vorschlag bringen, weil er befürchtet, dass seine Vorschläge nicht befolgt, und wenn sie auch gleich im Anfang Beifall finden, dennoch nicht unterstützt und nach seinem Plan ausgeführt werden.

Solten Ew. K. M. gegen jemand, dem dieselben ein wichtiges Amt anvertraut haben, einen gegründeten Verdacht wegen seiner Redlichkeit und seiner Treue haben, so thun Ew. K. M. wohl, ihn sofort aus Dero Dienste zu entlassen. Ein solcher Diener ist Dero Gnade unwürdig. Ich bitte aber allerunterthänigst, Ew. K. M. wollen zuvor wohl untersuchen, inwiefern er schuldig befunden wird. Sollte es aber sein, dass dieser oder jener Denenselben anderweitig missfiele, so wäre es wohl am besten, ihn in Gnaden seines Posten zu entledigen und ihm nach Beschaffenheit der Umstände eine andere Bedienung zu geben, in welcher das Missfallen nicht so üble Folgen haben könnte, als ihn ohne Dero Zutrauen in einem wichtigen Amte beizubehalten. Das Zutrauen Ew. K. M. ist, ich muss es in aller Unterthänigkeit wiederholen, ein so wesentliches Stück in gewissen

Aemtern, dass keiner sonst mit dem allerbesten Willen etwas gutes schaffen und stiften könne.

Dahingegen ersuche ich aufs angelegenste, einem Manne Dero Zutrauen nicht sogleich zu entziehen, oder ihn sogar seines Amtes zu entsetzen, wenn er in diesem oder jenem aus menschlicher Schwachheit geirrt hat, und wenn dasjenige, welches er vorgeschlagen, nicht so ausgefallen ist als man solches verhoffet und zu vermuthen Ursache gehabt. Wir irren alle mannigfaltig, und die beste Absicht kann durch unerwartete Zufälle und durch üble Ausführung vereitelt werden.

Sollte es Ew. K. M. gefällig sein, hierunter meinem allerunterthänigsten Rathe zu folgen, so darf ich fest versichern und hoffen, dass Ew. K. M. wohl gedient, Dero Länder unter göttlichen Segen in Aufnahme gebracht und deren Zustand von Zeit zu Zeit verbessert werden wird. Es wird alsdann ein jedes Collegium sich bemühen, in seinem Fach Mittel zu ersinnen und in Vorschlag zu bringen, wodurch dieser Endzweck erreicht werden kann.

Damit Ew. K. M. von dem Nutzen dieser Vorschläge desto mehr versichert sein mögen, so nehme ich mir die allerunterthänigste Freiheit anzurathen, dass Ew. K. M. selbige, ehe Dieselben solche genehmigen, vorher durch Dero bestelltes Conseil untersuchen und aufs genauste prüfen lassen. Denn da die Verrichtungen des Conseils vorzüglich darin bestehen, alle und jede Angelegenheit, sie möge das Land selbst oder auch fremde Mächte angehen, aufs sorgfältigste zu erwägen, ob solche zur Beförderung des allgemeinen Besten dienen und ausgeführt werden können, so ist es so nothwendig als nützlich, dass alle Vorschläge zu dessen Kenntniss gelangen. Hiebei darf ich nicht unangezeigt lassen, wie es leider ein Theil Menschen unter uns

giebt, die, wenn sie auch sonst gut denken und sich befleiszigen nützliche Dinge zu leisten, dennoch in dem Irrthum stehen und glauben, dass, wenn sie nur die Aufnahme der ihnen anvertrauten Angelegenheit vor Augen haben, sie alsdann nicht verpflichtet sind, auf das Allgemeine zurückzusehen und zu beurtheilen, wie weit ihre Vorschläge mit demselben übereinstimmen und bestehen können oder nicht.

Ein Kriegsheld oder Chef des Kriegs-Etats zu Wasser oder zu Lande denkt öfters nur daran, wie die Armee in Aufnahme gebracht und vermehrt oder die Flotte zahlreicher gemacht werden könne. Ein gleiches kann bei Ausbreitung des Commerzwesens, der Manufacturen und anderer an sich nützlichen Einrichtungen vorfallen, wenn nicht durch Männer, die das ganze aufs genaueste kennen und vor Augen haben, alles nach den Kräften und Umständen des Landes vorher untersucht und geprüft worden.

Ew. K. M. sind von allem alsdann um so viel genauer unterrichtet und können so viel sicherer dasjenige annehmen, auswählen oder gar verwerfen, welches von diesem oder jenen Theile in Vorschlag gebracht und angerühmt wird. Dero Souveränität, Dieselben erlauben mir diese Anmerkung, wird dadurch nicht um ein Haar verletzt oder derselben zu nahe getreten werden. Denn Ew. K. M. bleiben, obgleich die Angelegenheiten durch Dero Conseil Hände gehen, dennoch allezeit Herr und Meister, zu wollen oder zu lassen, was Denenselben wohlgefällt.

Darneben nehme ich mir die Freiheit den Wunsch zu äuszern, dass Ew. K. M. keine Vorstellung, von welchem Collegio oder von wem es auch sein möge, Gehör geben wollen, die auf eine gänzliche Veränderung in dieser oder jener Einrichtung abzielet. Es erfordert die Nothwendigkeit, dass alle vorhandene stets verbessert und von dem fehler-

haften, welches sich nach und nach eingeschlichen, gereinigt werden, allein das Gantze über den Haufen zu werfen und ganz neu einführen zu wollen, gelingt selten oder gar nicht. Ich bin der Meinung, dass man die gegenwärtigen Einrichtungen viel leichter von den Mängeln säubern, als die neu einzuführenden davon gänzlich befreien könne. Man kennt die jetzigen und weiss, worin dieselben bestehen, man kann aber nicht hoffen, dass neue vollkommener sind; sie werden ebenfalls in der Länge der Zeit vielen Fehlern unterworfen sein, welche man erst durch die Erfahrung kennen lernt und vielleicht dann nicht so leicht wie jene zu heben vermögend sein wird. Das scharfsichtigste Auge und der aufgeklärteste Verstand sind nicht im Stande alle den menschlichen Veranstaltungen anklebende Unvollkommenheiten vorher einzusehen, selbigen vorzubeugen und so gänzlich zu entfernen. Ueberhaupt ist einem Staate nichts schädlicher als beständige Veränderungen, diese hinderen den Anwachs und die Zunahme aller Dinge. Denn wenn dasjenige, was heute gemacht, morgen wieder abgeändert wird, so kann keine Sache, wie sie auch Namen haben mag, einen guten Fortgang haben.

Wenn Ew. K. M. im Fortgang Dero Regierung befinden, dass die jetz vorhandenen Collegien gut angeordnet, dass nur hie und dar einige Missbräuche abzuschaffen und dass die Collegien mit den geschicktesten und redlichsten Männern besetzt sind, so nehme ich mir die allerunterthänigste Freiheit anzurathen, dass alle Sachen an die Collegien, wohin sie eigentlich gehören und deren Aufmerksamkeit und Betrieb sie besonders empfohlen sind, zu näherer Erwägung übergeben werden.

Ich unterwinde mich nunmehro über ein jedes Collegium insbesondere meine Gedanken folgendermaszen zu äuszern.

Es ist eine der vorzüglichsten Pflichten eines Regenten dahin zu sehen, dass Recht und Gerechtigkeit im Lande gehandhabet und dass die gewissenhaffteste Pflege der Gesetze und Verordnungen in Hinsicht aller Unterthanen des Landes beobachtet werde. Da diese unpartheiische Pflege hauptsächlich dem höchsten Gericht auferlegt und anvertraut ist, so verdient dasselbe auch Ew. K. M. besondere Aufmerksamkeit. Es wäre zu wünschen, das den Assessoribus in diesem Gerichte Besoldung beigelegt werden könnte, wozu die erforderliche Summe gar wohl, wenn es Ew. K. M. gefällig sein möchte, von Dero Particulair-Casse ausbezahlt werden könnte, bis dazu eine anderweitige Verfügung zu machen wäre. Es müssen wohl in der Wahl derselben insbesondern auf Geschicklichkeit und Redlichkeit gesehen werden. In diesem Gerichte sowohl als in den übrigen des Landes könnte annoch eine bessere Verfassung eingeführt werden. Ein gleiches würde auch in Ansehung der Polizei in Copenhagen und in den anderen Städten stattfinden, und so nöthig als nützlich sein.

Die Einrichtung in den Kanzleien ist nach meiner Meinung gut, Keinem kann so leicht zu nahe geschehen und das Recht verneinet werden. Alle Sachen gehen zur Erklärung der Beamten und Justizbedienten, werden noch zuletzt von dem Generalprocureur nachgesehen und dessen Bedenken darüber eingeholt Es scheint, dass die Sachen in der dänischen Kanzellei im Gantzen etwas langsam, in der deutschen Kanzellei aber geschwinder und besser betrieben werden.

Die Königliche Rentekammer würde hauptsächlich zu besorgen haben, wie Ew. K. M. Revenuen am besten vermehrt werden könnten, ohne neue Auflagen auf das Land und auf das nothwendige, wohl aber auf das überflüssige

und entbehrliche zu legen. So sehr ich wünsche, dass erstere nicht ohne die allergröste Noth geschehen mögen, so wenig bedenklich finde ich ein solches in Ansehung der letzteren in Vorschlag zu bringen. Ein Landesherr, der einen Staat beherrscht, in welchem der Reichthum seiner Unterthanen nicht gross und das Geld rar ist, thut meinem Ermessen nach wohl, alle die Wege beschwerlich und kostbar zu machen, wodurch Geld aus dem Lande gezogen wird. Wenn grosze Zölle auf unnothwendige Dinge gelegt werden, so bedenken sich doch einige solche kommen zu lassen oder davon Gebrauch zu machen. Mithin wird dadurch das Geld im Lande gespart, und so werden die landesherrschaftlichen Revenuen durch diejenigen Personen, welche demungeachtet daran Geschmack finden, zugleich vermehrt. Es ist darauf zu sehen, dass die Einnahmen mit den Ausgaben balanciren, und wenn es durch auszerordentliche Zufälle geschieht, dass diese in einem oder in mehreren Jahren die Einnahmen übersteigen und Anleihen gemacht werden müssen, so werden alsdann alle unnöthige Ausgaben so einzuschränken sein, dass die gemachten Schulden von den ordinairen Einkünften abgetragen werden können. Nach meinem Ermessen ist es dem Lande nicht zuträglich und vortheilhaft, wenn selbiges ohne in der grössten Noth mit auswärtigen Schulden beschwert wird. Ein solches aber ist am wenigsten rathsam, wenn die Banco-Zettel gegen baar Geld ein ansehnliches im Cours verlieren. Das Land würde, um die Zinsen von den auswärtigen Schulden zu bezahlen, alljährlich vieles einbüszen, und dessen baares Gelt von Zeit zu Zeit sehr vermindert werden.

Ist es möglich, so wäre es sehr gnädig, wenn Ew. K. M. dem armen Landmann in dieser für ihn wegen des

Viehsterbens so unglücklichen Zeit einige Erleichterungen in seinen ordinairen Schatzungen angedeihen lassen könnten.

Es ist ferner nöthig, dass alle Cammer-Rechnungen jedes Jahr richtig abgeschlossen, revidirt und von Ew. K. M. quittirt werden. Dieses hat in der gantzen Wirthschaft der Königlichen Einkünfte wie auch im Priwatwesen gar vielen Einfluss. Ein guter Finanzier wird von selbst die Nothwendigkeit und den Nutzen davon einsehen.

Was die zwei Kriegs-Departements zu Wasser und zu Lande betrifft, so glaube ich, das darin bessere Anordnungen zu machen sind und gemacht werden müssen. Das äuszerliche Ansehen von beiden scheint gut zu sein, da nicht nur eine gute Anzahl Kriegschiffe sondern auch eine ziemlich zahlreiche Armee vorhanden ist. Die Armee ist gut montirt, und ich hoffe, dass sie auch wohl disciplinirt sein wird. Ich befürchte aber bei dem allen, dass zu den Schiffen sich nicht alles in den Magazinen befindet, was zu deren Ausrüstung gehöret, und venigstens nicht alle derjenige Vorrath, welcher nothwendig erfordert wird. Bei dem Land-Etat besorge ich gleiches. Die Truppen sind wohl wirklich da, die Zeughäuser aber werden kaum mit allen erforderlichen Nothwendigkeiten versehen sein, um die Truppen nöthigenfalls marschiren lassen zu können. Die Festungen scheinen mir sehr verfallen zu sein. Da es nun zur Sicherheit des Landes nothwendig ist, das besagte beide Etats in allen Fällen in solche Verfassung gesetzt werden, dass man selbige nach erheischenden Umständen gebrauchen könne, und man nicht erst, wenn der Krieg gleichsam vor der Thüre ist, das Erforderliche anschaffen muss, so rathe ich allerunterthänigst, dass Ew. K. M. sich von beiden Etats einen genauen Aufsatz über alles dasjenige geben lassen, welches sowohl zur Ausrüstung einer Flotte von 24 Kriegs-

schiffen gehört, was davon in den Magazinen vorhanden ist und was davon annoch angeschafft werden müsse, als auch zur einer Armee von 30,000 Mann erforderlich ist, wovon die eine Hälfte hier im Lande und die andere Hälfte in Norwegen mit allen nothwendigen Requisiten versehen sein sollte. Man könnte hinzufügen, dass Ew. K. M. zugleich von dem Zustande der Festungen unterrichtet sein wollten. Ew. K. M. würden dadurch erfahren, in welchen Umständen sich alles befindet, und dieselben könnten alsdann jährlich eine gewisse Summe für jeden Etat aussetzen, wodurch in Friedens-Zeiten, und wenn keine unglückliche Zufälle eintreffen, das mangelnde herbeigeschafft werden könnte.

Was das Oeconomie- und Commerz-Collegium angeht, so würde es sehr gut sein, dass dieses Collegium sich die Ausbreitung des Handels und die Verbesserung der Landwirthschaft möge künftighin besser, als bisher geschehen, empfohlen sein lassen. In dem Commerz ist gewiss noch vieles gutes auszurichten. Insonderheit glaube ich, dass der Amerikanische Handel und der Handel in der Mittelländischen See zu einer Zeit, wenn Frankreich und England im Kriege begriffen wären, mit groszem Vortheil getrieben werden könne. Und wenn man darauf bedacht wäre, Frieden mit allen Seeräubern in der Mittelländischen See zu schlieszen, so würde man von dem Frachthandel in diesem Meere einen ansehnlichen Gewinn ziehen und viele Schiffe in der Fahrt halten, wodurch zugleich gute Matrosen zu Ew. K. M. Flotte gebildet werden könnten.

Der Ackerbau scheint mir in hiesigen Ländern noch sehr versäumt zu sein. Ich halte mich versichert, dass wenn der hiesige Boden so bearbeitet würde, wie es in anderen Ländern insbesondere aber in Holstein gebräuchlich ist, das Land doppelt so viel tragen würde, als es bisher

hervorgebracht hat. Der Grund oder Boden ist vortrefflich und giebt keinen anderen Ländern etwas nach. Es kommt nur darauf an, dass die Erde recht behandelt und gehörig unter Pflug gebracht wird. Es würde wohl nicht undienlich sein, wenn hiezu eine besondere Commission ernannt und derselben eigentlich aufgegeben würde, dahin zu sehen, dass nicht allein das Land, welches im Gebrauche ist, besser bearbeitet, sondern auch, dass die gleichsam in der Wildniss hier liegende so genannte Overdrifte angebaut und urbar gemacht würden.

Dem Magistrate in Copenhagen könnten Ew. K. M. anbefehlen, mit Vorschlägen einzukommen, wodurch immerwährende Magazine errichtet werden könnten. Es ist eine grosse Schande, Ew. K. M. verzeihen mir diesen Ausdruck, dass man an einem so groszen Orte und in einer Königlichen Residenzstadt nicht gröszere Sorge trägt, einen Vorrath von nothwendigen Lebensmitteln zu haben, damit man der Armuth nöthigenfalls zu Hülfe kommen könne, und man sich nicht desfalls zum öfteren gezwungen sehe um Theurung zu vermeiden, zu erlauben, dass fremdes Korn eingeführt werden möge, als welches dem Lande in Betracht, dass dessen baares Geld aus selbigem geht, woran kein Ueberfluss ohnehin vorhanden, höchst nachteilig ist. Möchte es Ew. K. M. gefallen, zur Errichtung der Magazine hunderttausend Thaler einmal für alle an die Stadt Copenhagen zu schenken und dem Magistrat aufzulegen, beständig einen guten Vorrath an Korn zu haben. Das Geld wäre rühmlich und nützlich angewandt, und, wenn Ew. K. M. es erlauben, so darf ich mich anheischig machen, diese Summe in wenigen Jahren von Dero Particulair-Kasse auszuzahlen und unter Dero höchsten Genehmigung und Hülfe dennoch alle derselben auferlegte Ausgaben bestreiten zu

können. Ich habe Ursache zu glauben, dass es Ew. K. M. viel angenehmer sein wird, diese Einnahmen, welche zu Dero eigenen höchstgefälligen Ausgaben bestimmt sind, eher zur Unterstützung der Armen und zum allgemeinen Besten anzuwenden, als solche dem Unnöthigen aufzuopfern. Ew. K. M. edle und gute Denkungsart und Dero väterliche Gesinnungen für Dero Unterthanen versichern mich hievon aufs vollkommenste.

Ich erdreiste mich ferner anzuführen, was Ew. K. M. in Hinsicht der Staatsklugheit mit den fremden Mächten wahrzunehmen haben könnten, und ich werde meine unvorgreifliche Meinung über eine jede fremde Macht besonders zu erkennen zu geben mir die allerunterthänigste Freiheit nehmen.

Mein so sehnlicher als allerunterthänigster Wunsch geht dahin, dass Ew. K. M. mit allen Mächten insonderheit aber mit Dero Nachbaren in Friede und in gutem Verständnisse leben und durch Schlieszung vortheilhafter Bündnisse Dero Länder Sicherheit, Wohlstand und Aufnahme beförderen mögen. Ein Landesherr ist in meinen Augen weder gross noch weise zu nennen, wenn er nur mit lauter kriegerischen Gedanken umgeht, und seinen Namen durch vieles Blutvergieszen nicht aber durch Güte, Gnade und unermüdete Sorgfalt dasjenige Volk, welches Gott ihm anvertrauet hat, glücklich zu machen zu verewigen trachtet. Es wird gewiss an dem Tage, an welchem alle unsere Handlungen und Thaten dermaleinst gewogen unpartheiisch beurtheilt und gerichtet werden sollen, nicht die Frage sein, warum ein Regent keine Länder verheert oder erobert hat? Es wird aber zuverlässig von ihm alsdann Rechenschaft gefordert werden, warum derselbe sich nicht aus allen Kräften bemüht hat, seiner Unterthanen zeitliches und ewiges Wohl

zu befördern? Ew. K. M. werden mir in Gnaden diese moralische Anmerkung über den Gegenstand, von welchem hier vorzüglich die Rede ist, verzeihen. Es ist denenselben die Ursache, welche mir dazu Anleitung gegeben hat, nicht verborgen.

Dännemark und Schweden sind wie bekannt vormals stets in Kriege verwickelt gewesen, wobei denn nicht zu läugnen ist, dass Dännemark den wenigsten Vortheil davon gehabt und ansehnlichen Provinzen verlohren hat. Seit letzterem Frieden 1720 ist man bedacht gewesen, mit dieser Krone in gutem Verständnisse und in Einigkeit zu leben und hauptsächlich dahin zu sehen, dass die nach Ableben des Königs Carl XII in Schweden eingeführte Regierungsform beibehalten, und dem Könige keine gröszere Macht zugestanden werden möchte als diejenige, mit velcher Friederich dem 1sten die Krone übertragen worden ist, weil sonst Dännemark zu besorgen haben würde, mit Schweden aufs neue in Kriege zu verfallen. Diese gute Staats-Maxime haben Ew. K. M. alle Ursache beizubehalten auch zu dem Ende, wenn es nöthig sein sollte, bei den in Schweden zu haltenden Reichstägen kein Geld zu sparen, um sich eine Parthei zu machen, welche sich sowohl den hegenden Absichten des jungen Hofes als auch der ihm zugethanen Parthei hierunter widersetzen und selbige vereiteln könne. Hienächst wollte ich auch anrathen, dass man suchen möchte sich mit dem Thronfolger wo möglich dahin zu vereinbaren dass derselbe auf Schleswig renuncire gegen Erlegung einer gewissen Summe Geldes, und dass der Austausch des herzoglichen Antheils von Holstein gegen die Grafschaften Oldenburg und Delmenhorst geschehen und vollführet werden möge. Vielleich könnte durch Frankreichs Vermittelung und durch andere glückliche Begebenheiten dieses so wich-

tige Werk für Dännemark zu Stande gebracht werden. Die Staatsklugheit wird demnach erfordern, um diesen Endzweck zu erreichen, dass man bedacht sei, Schwedens Freundschaft auf alle mögliche Weise beizubehalten und vollkommener zu machen und solche durch Bündnisse und Tractaten je mehr und mehr zu befestigen, auch dass man beständig in seinem ganzen Betragen die Ausführung dieser für Dännemark so vortheilhaft seienden Absicht vor Augen habe.

Mit Russland als der zweiten Macht im Norden, mit welches man in Ansehung des Groszfürsten und seiner Ansprüche in viele widrige und gefährliche Umstände gerathen könne, wird es gleichfalls gut und rathsam sein in genauer Freundschaft zu leben, und sich dahin zu bemühen, dass vermittelst eines zu schlieszenden Traktats alle Weitläuftigkeiten, welche sonst, wenn der Grossfürst einmahl zur Kaiserlichen Krone gelangt, wegen des holsteinischen entstehen würden und zu befürchten sind, aus dem Wege geräumt werden. Es würde zur Erreichung dieser Absicht eben dieselbe Staatsklugheit anzuwenden und zu beobachten sein, welche ich in Rüchsicht auf Schweden in Vorschlag zu bringen mir die Freiheit genommen habe. Wäre es möglich zwischen Dännemark, Schweden und Russland einen solchen Unions-Tractat zu stiften, wodurch nicht allein eines jeden Ansprüche bestimmt und gäntzlich abgethan, sondern auch darneben die Besorgung und die Unterstützung des gemeinschaftlichen Interesses gegen alle feindlichen Absichten auf eine sichere Weise befördert würden, so wäre dieses gewis das gröszte Geschäft, welches jemals zu Stande gebracht worden. Dieses würde in Ew. K. M. gantze Regierung einen beglückten Einfluss haben und Dero Staaten gantz ausnehmend vortheilhaft sein.

Um in der Reiche der Mächte, wie sie an einander grenzen, zu verbleiben, muss ich hier ein Wort in Ansehung des Türkischen Hofes sagen. Es würde meines Erachtens nicht undienlich sein, wenn Ew. K. M. sich dessen Freundschaft und Beistand durch einen Tractat oder Bündniss gleichwie von andern Höfen geschehen versichern könnten. Dieses Bündniss würde den Frieden mit allen Seeräubern, die unter dem Schutze der Pforte stehen, desto eher befördern, und wenn wider Vermuthen die Unterhandlung mit Russland wegen Holstein nicht zu Stande käme, und Ew. K. M. von dieser Macht jemahls angegriffen werden sollten, könnten die Türken alsdann Russland eine Diversion machen oder venigstens das ihrige zur Erhaltung der Ruhe und des Friedens beitragen.

Mit Pohlen kan Dännemark nicht leicht viel zu unterhandeln haben. Denn da ist die gantze Regierungsform und ganze Constitution so beschaffen, dass man von ihrer Freundschaft wenig nützliches zu hoffen und von ihrer Feindschaft wenig widriges zu befürchten hat. Nur würde es nöthig sein, dass man bei einer etwa forfallenden Königswahl einigen Antheil nähme und diejenige Parthei begünstigte, welche Dännemark anderweitig nützlich sein könnte.

Die Freundschaft des Wienerischen Hofes kann Ew. K. M., da dieser Regent das Haupt von Deutschland ist, wegen Dero Deutschen Staaten in vielen Fällen nützlich und vortheilhaft sein. Es wird demnach rathsam sein, dass man sich allezeit bemühe, mit demselben in einem guten Vernehmen zu stehen.

Die Italienischen Reiche und Republiken sind Ew. K. M. Aufmerksamkeit nur allein anzupreisen, insoweit sie

durch Errichtung vortheilhafter Commerz-Tractaten Dero Unterthanen nützlich sein können.

Mit Spanien und Portugal wäre der Handels wegen Freundschaft zu halten. Der Spanische Hof kann insonderheit in Ansehung des Westindischen Handels Ew. K. M. gar vielen Vortheil ohne seinen Schaden einräumen; nur wäre es zu wünschen, dass man wegen der alten Schuldforderung eine solche Vereinbarung mit selbigem treffen könnte, dass durch gewisse Vortheile im Handel nach und nach etwas darauf abgetragen, und diese alte Forderung, von der wohl sonst nicht viel zu hoffen ist, auf solche Weise vielleicht liquidirt und berichtiget würde.

Frankreich ist eines von denen Staten, dessen Freundschaft Ew. K. M. besonders zu unterhalten haben. Dieselben haben mit diesem Hofe einen vortheilhaften Subsidientractat. Mein Wunsch ist, dass Ew. K. M. in Dero ganzen Regierungszeit, deren Jahre Gott wolle viele sein lassen, selbigen beibehalten und verlängern mögen. Meines Erachtens verbindet dieser Tractat dieselben zu nichts, was nicht Dero allgemeinem Interesse angemessen ist, und wenn man für dessen Wahrnehmung alljährlich $\frac{400}{m}$ Rthlr. Species haben und erhalten kann, so scheint Dero Bemühung werth zu sein, sich dessen Freundschaft durch Erweisung allerhand Aufmerksamkeiten, die Ew. K. M. wesentlichem Interesse nicht schädlich sein können, zu versichern. Darneben muss ich erwähnen, dass Frankreich so viele Klugheit als Macht besitzt, und dass es desfalls immer besser sein wird, diese Krone für sich als wider sich zu haben. Die Erfahrung hat gelehrt, dass, wenn sie ihre Absicht nicht mit Macht hat durchsetzen können, es ihr öfters gelungen ist, selbige durch Klugheit und Witz in Unterhandlungen zu erreichen. Es kann diese Krone Ew. K. M. ohnehin solche Vortheile

im Handel ohne ihren Nachtheil sowohl in als auszer Europa verschaffen und einräumen, die ansehnlich sind.

In Ansehung Englands werden Ew. K. M. gleichfalls sehr wohl thun, wenn Dieselbe sich angelegen sein lassen, dessen freundschaftliche Gesinnungen zu unterhalten. Es ist Gottlob dieses gute Vernehmen durch dass Band einer glücklichen Vermählung bevestiget, und mein innigster Wunsch ist, dass es immer fortdauern möge. Englands Freundschaft ist Ew. K. M. nöthiger und rathsamer als irgend einer fremden Macht in Betracht seiner Lage, Flotte und natürlichen Interesses. Die Erfahrung hat schon mehr als einmal bestätigt, dass Engelland sich Dännemark nachdrücklich angenommen, und durch Absendung einer Flotte in die Ostsee verhindert hat, dass selbiges nicht in einen Krieg verwickelt, oder wenn es auch wirklich darin gerathen, in dem erfolgten Frieden nicht genöthigt worden ist, gar zu grosze Aufopferungen zu machen.

Holland scheint in neueren Zeiten zu seiner Hauptpolitik gemacht zu haben, nur sein eigenes Interesse auf alle erdenkliche Weise zu befördern und an dem Wohl und Weh anderer Staaten nicht den geringsten Antheil nehmen zu wollen. Dennoch wird es gut sein, sich dieser Republik Freundschaft zu versichern, da sie als eine Seemacht Dännemark allemahl nützlich sein kann.

Der K. von Preussen ist für Ew. K. M. ein so gefährlicher als fürchterlicher Nachbar. Wie sehr ist es zu wünschen, dass Ew. K. M. mit ihm immerhin in gutem Vernehmen stehen mögen. Ich darf mich aber fast unterwinden zu sagen, dass sowohl von seiner Freundschaft als auch von einer mit ihm zu schlieszenden Allianz nichts vortheilhaftes für Ew. K. M. zu hoffen ist, es sei denn dass sein eigenes Interesse damit aufs genaueste verbunden wäre.

Und sich mit ihm in ein Bündniss einzulassen, wodurch seine Staaten vergröszert oder besser gesichert und Dero Reiche und Lande vieler Gefahr unterworffen würden, würde wohl keineswegs rathsam und zuträglich sein.

Der Sächsische Hof ist von jeher Dännemarks Freund gewesen, und ob er gleich etwas von hiesigen Ländern entfernt ist, so könnten doch Zeiten und Umstände kommen, dass dessen Freundschaft Ew. K. M. nicht ganz gleichgültig wäre, und mithin würde es auch gut sein, dass das gute Vernehmen mit demselben unterhalten und fortgesetzt würde.

Da ich so kurz wie möglich in Ansehung der fremden Mächte meine Gedanken gesagt habe, so stelle ich es Ew. K. M. Gutbefinden anheim, ob es nicht vortheilhaft sein könnte, einige Aufmerksamkeit auf die gesammten Fürsten von Ploen, Augustenburg und Glücksburg zu wenden. Diese Häuser sind in so tiefen Schulden, dass sie schwerlich ihre Besitzungen in der Länge der Zeit erhalten werden. Der Herzog von Ploen hat keine männlichen Erben aber ein sehr verschuldetes Land. Es scheint, dass nach seinem Ableben grosze Processe unter seinen Erben entstehen werden, und es wäre dahero wohl möglich, dass Ew. K. M. sowohl mit dem Herzog von Ploen selbst als auch mit seinen Erben eine Vereinbarung treffen könnten, kraft welcher Ew. K. M. Versicherung auf das Ploensche nach Ableben des Herzogs erhalten und seinen Erben dahingegen auf solchen Fall jährliche Pensionen oder andere Güther in Dero Ländern ertheilten. Ich halte diese Sache für thunlich, und es könnte desfalls Unterhandlungen angestellt werden. Wie sehr wäre es zu wünschen, dass diese Angelegenheit sowohl als die Vereinbarung wegen des Grossfürstlichein Antheils an Holstein zustande gebracht werden möchten, da es Ew. K. M. zu einem unsterblichen Ruhm

gereichen würde, wenn dieselben die höchstschädliche Zergliederung, welche in Hinsicht der holsteinischen Länder vormahls vorgenommen worden, völlig wieder aufheben, die Länder mit Dero Krone vereinigen und solche derselben einverleiben könnten. Es könnte auch nöthig sein, wenn Ew. K. M. mehrere Prinzen bekommen sollten, Dero Augenmerk darauf zu richten, dass einer derselben zum Coadjutor des Bisschofthums Lübeck erwählt würde.

Ew. K. M. werden in Gnaden erlauben, dass ich über verschiedene nicht minder wichtige Gegenstände bei einer anderen Gelegenheit meine allerunterthänigste Meinung zu äuszern mir die Freiheit nehmen darf. Die Aufnahme der Wissenschaften und Künste, die Verpflegung der Armen und Kranken erfordern noch viele Verbesserung. Es ist zu beklagen, dass die einzige Universität in Dero Majestät Reichen und Ländern, bei welcher den Professoren so ansehnliche und vestgesetzte Einkünfte von Alters her beigelegt sind, nicht mehreren Nutzen schafft, und dass unerachtet der vielen bisher erwiesenen Mildthätigkeiten zum Besten der Armen dennoch die Noth und Anzahl derselben gross ist.

Ich schliesze mit der angenehmen Hoffnung, dass Ew. K. M. vorzüglich dahin sehen werden, dass Gottesfurcht und Tugend im Lande beständig gehandhabet und ausgebreitet werden, dass alle Bediente in demselben und zwar ein jeder in seinem Fach angehalten werde, seine Pflichten gewissenhaft zu erfüllen, dass der Adel, der Bürger und der Bauer in deren Gerechtsamen, welche ihnen durch Ew. K. M. Gesetz und Verordnungen verstattet worden sind, geschützt, dass keine derselben unterdrückt, sondern für dessen Wohlfahrt und Aufnahme immer bestmöglichst gesorgt werde. So wird, wie ich hoffe, die Güte des

Herrn auf Dero Länder ruhen, und Gott gebe, dass Dero Regierungsjahre so lange, so glücklich und so gesegnet sein mögen, als wie Dero treuer Diener es vor Gott wünscht und von ihm, so lange er Leben und Athem hat, erbitten wird.

Ich ersterbe pp.

Christiansburg 26n Septbr. 1746.

Har Didrik Slaghæk været Sekretær hos Kong Christiern den Anden allerede i Aaret 1512?

En Antegnelse ved Allens »De tre nordiske Rigers Historie«

af

C. Paludan-Müller.

1.

Hvad der strax tildrager sig Læsernes Beundring i Allens »De tre nordiske Rigers Historie«, er den forbausende Masse af nyt Stof, Forfatteren har bragt for Lyset fra alle Skandinaviens Samlinger. Selv den, der havde sat sig ind i Nordens Historie, endog særligt i den af Allen behandlede Periodes, maatte overraskes ved at see, hvor meget der endnu var tilbage at lære efter Kildeskrifter, hvis Tilværelse enten slet ikke eller høist ufuldstændigt var bekjendt. En saadan Rigdom af nyt Stof maatte naturligen bringe en Mængde værdifulde Oplysninger og nye Anskuelser ind i Historien; der er vist ingen af Allens Læsere, der har lagt hans Værk fra sig uden at takke ham for den Belærelse, han der har hentet. Naar jeg nu dog her agter at modsige ham i et enkelt Punkt, er det ikke af Lyst til at finde Feil i en Bog, hvis udmærkede Egenskaber Ingen an-

erkjender villigere end jeg. Men jeg er nødt dertil, fordi jeg i mine offentlige Forelæsninger over de første oldenborgske Kongers Historie udtalte, at jeg ikke kunde give Allen Ret i hans Paastand om Didrik Slaghæks første Optræden i Danmark allerede 1512, men at jeg foreløbig maatte bede Tilhørerne om at tro mig paa Ordet, fordi en Bevisførelse maatte blive mere indviklet end at den kunde gjennemføres i det mundtlige Foredrag; den skulde blive givet andensteds. Jeg sagde dette, fordi det maatte forudsættes, at i det Mindste en Del af Tilhørerne kjendte Allens Fremstilling, saa at de vilde føle sig skuffede, om en saa paafaldende Nyhed i vor Fædrelandshistorie blev forbigaaet med Taushed.

Det gaaer med stor Rigdom af nyt historisk Stof som det gaaer med al Rigdom: den volder sin Eier Vanskeligheder og Farer, den Fattigere er fri for, blandt Andet ogsaa derved, at den mangen Gang dog ikke slaar til, naar Fylden sprænger det Gamle, og naar det Nye derefter skal formes til en rigtigere Erkjendelse. Arbeideren kan see, at den hidtil gjældende Fremstilling ikke kan holde sig, han nødes til at danne sig en anden Mening om Sagens Sammenhæng, — men saa mangler maaske netop dette eller hint Stykke, der skulde knytte de andre sammen. Han maa da hjælpe sig frem med Slutninger og Kombinationer, der mangen Gang ved et skuffende Skin kunne lede vild, maaske netop fordi de i andre Tilfælde have ledet rigtigt. Saaledes er det gaaet navnkundige Forfattere i utallige Tilfælde; og jeg troer, at det i det her omhandlede Punkt ikke er gaaet Allen anderledes.

For at sætte Læseren i Stand til selv at dømme bør først Sagens Akter fremlægges.

Allen siger i de tre nordiske Rigers Historie, 2. Bind (Christiern den Anden 1. Bind), 4. Bogs 1. Afsnit, S. 254:

«Men allerede i disse første Aar havde en skummel «Skikkelse nærmet sig Christiern den Anden, Vestfaleren «Didrik Slagheck. Han var Sekretær hos Christiern «endnu før denne tiltraadte Eneregjeringen, og Bekjendt«skabet er derfor uden Tvivl gjort i Norge. Formodentlig «har han været i Følge med den pavelige Afladskræmmer «Izard Gravius fra Friesland, der i December 1510 besøgte «Christiern den Anden paa Bahus og strax formedelst sin «Tjenstvillighed fik en usædvanlig god Modtagelse. Til «Kongens Gunst anbefaledes Didrik tillige af Sigbrit og «hendes Broder Herman Willomsen. Hvor høi en Yndest «Didrik Slagheck tidlig har vidst at sætte sig i hos Chri«stiern den Anden, og hvor vidt denne frække Mand gik i «sin Stræben og sine Forventninger (S. 255), viser den «mærkelige Kjendsgjerning, at han, skjøndt endnu kun sim«pel Klerk og en Udlænding, ikke engang Landets Sprog «mægtig, allerede 1512 stilede efter den høieste geistlige «Værdighed i Danmark, Ærkestolen i Lund, og foretog sig «Skridt sigtende til dette Maal. Dette første Forsøg, som «vi siden nærmere skulle omtale, mislykkedes iøvrigt, og «Didrik Slagheck taber sig derefter i lang Tid i Mørke.»

Længere hen i samme Del af Værket, 5. Bogs 4. Afsnit, S. 389, hedder det:

«Denne (Christierns) lidet velvillige Stemning mod «Ærkebiskop Birger benyttedes af Øretudere i Kongens «Nærhed, som havde deres egne Hensigter. Nogen blandt «disse forebragte Kongen, at Birger hemmelig traf Forbere«delser til at sikkre en af sine Venner og Yndlinge Efter«følgen i Lunde Ærkestift, naar han selv, der nu var en «gammel Mand, engang faldt fra. Den, som Birger havde

»udseet til sin Efterfølger, var ingen Anden end hans egen »Kantsler Adser Pedersen, Kantor ved Lunde Domkapitel. »Sagen syntes ikke ganske urimelig; thi skjøndt Birger ikke »brød sig meget om Indflydelse i det Politiske, havde han »dog høie Forestillinger om Kirkens Ret, vilde gjerne raade »selv i sit Stift og var (S. 390) her myndig og virksom »nok; og det var en bekjendt Sag, at hans Kantsler Adser »i høi Grad havde hans Yndest og formaaede Alt hos ham. »Forholdt det sig saaledes, som man berettede Kongen[1]), »saa var det rigtignok en Sag, der fortjente den største »Opmærksomhed; thi der var ikke let noget Embede i Riget, »paa hvis Besættelse Kongen mere maatte ønske at beholde »en afgjørende Indflydelse end Lunde Ærkestol. Hans mis»tænksomme Sind fængede ved det første Vink, han fik om »Bispens hemmelige Virksomhed for at spille Valget af Ri»gets tilkommende Ærkebisp ud af hans Hænder. Han »skrev strax til sin Fader Kong Hans (thi dette forefaldt i »Foraaret 1512, før Christiern selv havde tiltraadt Regje»ringen), at han havde erfaret, at Ærkebispen med det »Første vilde sende sin Kantsler til Rom, og en tro Mand »havde oplyst ham om, hvad Hensigten var med denne »Reise. Den gik ud paa ikke mindre end at skaffe Adser »Lunds Ærkestol; den gamle Birger havde nemlig besluttet »at overlade ham Ærkesædet, og Adser skulde nu i Rom »søge at opnaa Pavens Stadfæstelse; dertil skulde de Penge »anvendes, som nylig vare udskrevne hos Lunde Stifts »Klerker. Christiern beder sin Fader vel at overveie, af »hvor stor Betydning denne Sag var, og yttrer som sin »Mening, at den kongelige Kantsler Ove Bilde langt snarere

[1]) Talen er her om Aar 1512; med Kongen menes den til Kong Hans's Eftermand udvalgte Christiern.

»fortjente at komme i Betragtning, hvis Birger allerede nu »ønskede sig en Efterfølger. Det lader til, at Sønnens »Forestillinger har gjort Indtryk paa Kong Hans, og at han »har givet den haderslevske Domherre Johan Wulff, som »just skulde afgaa til Rom, Befaling til at forebringe Sagen »for Paven og søge at erholde et Tilsagn af denne om, at »intet Skridt skulde gjøres til Besættelse af Lunde Stift, før »Kongen havde havt Leilighed til at gjøre det romerske Hof be- »kjendt med sine Ønsker og Hensigter i denne Henseende. »I det (S. 391) Mindste yttrede Paven sig allerede i en Skri- »velse fra Aar 1513, da Johan Wulff maa antages at være »kommen hjem, paa denne Maade om Sagen. Det var maaske »Didrik Slagheck, der allerede var i Tjeneste hos Chri- »stiern den Anden som udvalgt Konge, som først vakte »Christierns Mistanke mod Ærkebiskop Birger; i alt Fald »forsøgte han at benytte den til sin Fordel. Saa utroligt »det lader, gjorde denne dumdristige Mand, der endnu var »simpel Klerk, uden nogen høiere geistlig Værdighed, uægte »Søn af en Præst, og en Udlænding, nylig indkommen i »Riget, sig Haab om den høieste geistlige Værdighed i »Norden, og der arbeidedes ivrigt for ham i Rom, som man »vel maa antage, med Kong Christierns eget Samtykke. »Et eiendommeligt Lys kastes paa dette Forhold ved en »mærkelig Skrivelse af Leo den Tiende, udstædt 19 Marts »1513, en Uge efter at han havde besteget Pavestolen. »Den er stilet til »Pavens elskelige Søn Didrik Slagheck, »Klerk i Stiftet Münster«, og hans Stilling som Kong »Christierns Sekretær nævnes siden i Brevet. Paven er- »klærer, at da han havde i Sinde (intendamus) at beskikke »ham til Ærkebisp i Lunde Kirke, der for Øieblikket paa »en Maade kunde betragtes som ledig, saa vilde han i Be- »tragtning af de fortrinlige Egenskaber, hvoraf han var i

«Besiddelse, borttage den Plet, der heftede ved hans Fødsel, «efterdi han var en Søn af en Præst og dennes Frille. «Dette gjorde Paven saa meget hellere, som Didrik Slag«heck allerede tidligere var bleven dispenseret for Manglerne «ved sin Fødsel, og saaledes maatte betragtes som skikket «til at beklæde ethvert geistligt Embede. Paa Grund heraf «bevilger Paven ham af egen Drift og uden at Nogen der«om har anmodet ham (dette er naturligvis kun en Tale«maade, som snarere antyder det Modsatte), at han maa «overtage Styrelsen af Lunde Stift, og tillige, hvis han dertil «udvælges eller ved pavelig (S. 392) Provision dertil beskik«kedes, af hvilket som helst andet Bispedømme i Danmark, «og paa engang forestaa dem begge. Ved fremtidige Be«naadninger behøvede der ikke at meldes Noget om Man«gelen ved hans Fødsel eller den derom erhvervede Dis«pensation. Saa tidlig har Didrik Slagheck altsaa stilet «efter et Maal, som han senere virkelig naaede, skjøndt til «sin egen Fordærvelse; og saa tidlig, allerede 1512, har «Christiern den Anden skjænket denne Mand en Tillid, «hvortil han var aldeles uværdig.»

Og endelig sammesteds S. 416, hvor Talen er om den pavelige Legat Arcemboldus' Mægling imellem Danmark og Sverrig i Aaret 1517:

«Med disse Breve afsendtes Didrik Slagheck sidst i «December 1517 til Sverrig. Her møde vi for første Gang «efter fire Aars Forløb igjen dette Navn. Om hans Færd «i Tiden mellem 1513 og 1517 vide vi Intet. Rimeligvis «har han en Tid givet sig paa Æventyr udenlands og for«søgt sin Lykke andensteds, da det ikke blev til Noget «med Ærkestolen i Lund. Han kaldes nu stadig Doktor «og har formodentlig i denne Mellemtid erhvervet sig Vær«dighed som Doktor i den kanoniske Ret. Han var enten

»i Kjøbenhavn eller snarere i Udlandet kommen i Forbin-»delse med Arcimbold og traadt i dennes Tjeneste. Det »var beslægtede Aander, der mødtes. Legaten saa snart, »hvor brugbar Manden kunde være i de ikke meget rene »Forretninger, som udgjorde Hovedmaalet for hans Sendelse. »En stor Anbefaling for Didrik Slagheck var det da ogsaa, »at han fra tidligere Tid kjendte Landet og Hoffet, ja paa »sidste Sted endog havde formaaende Forbindelser[1].»

Altsaa dette er Allens Lære, 1) at Didrik Slaghæk allerede i Aaret 1512 var som Sekretær i den udvalgte Kong Christierns Tjeneste og da saa betydelig en Mand, uagtet hans Navn aldrig forekommer i nogen af Datidens Levninger i Norden, at der var alvorlig Tale om at forskaffe ham ikke alene den høieste Værdighed i Riget næst Kongens, men endog en siden Absalons Tid hos os uhørt Bevilling til at besidde to Bispedømmer paa engang;

2) at Christiern endnu inden han besteg Thronen har havt Magt og Indflydelse nok i Rom til at sætte dette igjennem; thi uagtet Allen antyder, at Kong Christiern kun har havt en underordnet Rolle i dette Drama som den, der «vel maa have givet sit Samtykke», saa er det dog afgjort, at Didrik Slaghæks private Solliciteren i Rom ikke vilde have havt det Mindste at betyde. Ingen uden Kongen kunde udøve nogen Indflydelse hos Paven, naar Talen var om Besættelsen af Danmarks Ærkebispestol. Endelig

3) at Sagen desuagtet faldt hen af sig selv uden at efterlade sig mindste Spor i Danmark, saa at Didrik Slaghæk ligefrem forsvandt i fire Aar for paany at dukke op

---

[1]) De Anmærkninger, hvori Allen anfører sin Hjemmel for denne Fremstilling, findes i samme Del S. 544, Anm. 99; S. 559, Anm. 25, 26: S. 562, Anm. 56, 57.

i Aaret 1517, men nu i den beskedne Skikkelse af Famulus og Budbringer for Afladshandleren Arcemboldus. Fra denne Herre gaaer han saa over til Kong Christiern og kommer nu i dennes Tjeneste, efter at have spillet Hovedrollen ved det stokholmske Blodbad, virkelig i Besiddelse af to Bispestole — dog kun for efter en kort Herlighed at ende i Galgen og paa Baalet!

Dette lyder jo som et Eventyr, der skal stærke Grunde til at tro paa. Men Allen har naturligvis havt Hjemmel for sin Fremstilling. Lad os dog see, hvor stærk denne er.

Det nye Stof, der har bragt Allen til at sætte dette hidtil aldeles Ubekjendte ind i vor Historie, er en Skrivelse fra Christiern til hans Fader Kong Hans og en Dispensation for D. Slaghæk af Pave Leo den Tiende.

Skrivelsen er endnu til i Original, med Kong Christierns egen Haand, paa et lille Blad Papir, uden Spor af Forsegling, saa at den baade derfor og formedelst enkelte Hentydninger til noget Foranstaaende synes at have været indlagt i en anden Skrivelse til Kongen. Denne Seddel, der findes i Geheimearkivet, Samlingen: »Danske Kongers Historie, Fascikel 3«, er udateret, men i Arkivet fra ældre Tid mærket med Aarstallet 1512, hvilket stemmer med Indholdet; thi dette viser hen til Underhandlingerne i den første Del af Aaret 1512, da Kong Hans selv mødte Lybeks Sendebud i Flensborg, hans Søn derimod de Svenske i Halmstad. Seddelen har aldrig før været trykt eller, saavidt jeg veed, benyttet af nogen anden Historieskriver end Allen. Den lyder saaledes med Bibeholdelse af dens Retskrivning, men Opløsning af Forkortelser:

„*Hogborenn fførste kærist nade Herre ffader werdis ethers nade at wide thet ieg haffuer forfaret met erkebescopen her i landet Thet han well haffue Hr asser hans canseler*

met thet første till rom och haffue wii forfaret aff ethers nades tro mand Thet forskreffne biscop well lade Hr asser bescopsdommet paa oc thet guld som hans clercker haffuer vdgiffued thet siess thet forskreffne Hr asser skall haffue till sin confirmas well ethers nade werdes at tencke ther paa ethers nades cansseler er ther bedre fallen ther till Item kæriste nadige Herre ffader er thet saa at forskreffne lybske ere fordraghne met ethers nade Tha er thet icke Rodh at ethers nade steder forskreffne suenske breff eller bud til lybske her met ethers nade then alsommectiste gud befallende screffued met eghen hand vt svpra

Ethers nades

Søn cristiern etc."

Af det andet Aktstykke, den pavelige Dispensation, bragte først for nogle Aar siden P. A. Munch en Afskrift fra Vatikanet iblandt de mange andre, som fra hans Haand ere komne til det norske Rigsarkiv og det danske Geheimearkiv, hvilke for en Del allerede ere trykte i det norske Diplomatarium og i H. F. Rördams kirkehistoriske Samlinger. Dette Aktstykke har Allen udgivet som Bilag til anden Del af Nord. Hist. S. 581—583. Men Dispensationen er der trykt i ubrudte Linier, uden tilbørlig Understøttelse af typografiske Hjælpemidler, og med Afskriftens eller dens Forlægsblads Feil. Jeg tvivler paa, at ret mange Læsere have formaaet, eller have havt Taalmodighed til, at arbeide sig igjennem den aand- og aandeløse Sætning paa halvtredie tættrykte Side, hvor den ene Bestemmelse er puttet inden i den anden som i en kinesisk Æske, nedlagt i tildels blot antydede Kancelliformularer. Det synes som om Allen selv ikke har forstaaet den ganske rigtig, hvortil ogsaa hører noget Kjendskab til Datidens romerske Kurial-

stil. Jeg lader den derfor her trykke saaledes, som jeg mener den bør læses, delt i sine Led, de sammenhørende Sætningsdele til lettere Forbindelse trykte med eens Typer; hvad der bør gaa ud er sat mellem Parenthestegn ( ), hvad der bør tilføies, mellem Klammer [ ]:

«Leo etc. Dilecto filio Theodorico Slacheck, clerico Monasteriensis dioeceseos, salutem etc.

Divina supereminens largitas nonnunquam (a) multis sic suæ gratiæ dona diffundit, quod etiam defectum natalium patientes per suarum virtutum merita hujusmodi defectum supplentes mereantur ad dignitatum culmina promoveri. Cum itaque Nos hodie ecclesiæ Lundensi, ad præsens certo modo vacanti, de persona tua providere teque illi in archiepiscopum et pastorem præficere intendamus,»

«**Nos sperantes, quod tu,**

qui, ut accepimus, charissimi in Christo filii Nostri Christierni regis Daciæ secretarius existis, ac cum quo dudum super defectu natalium, quem pateris de præsbytero genitus et soluta,

1. *ut* eo non obstante ad omnes etiam sacros et præsbyteratus ordines promoveri, et beneficium ecclesiasticum, etiam si curam haberet animarum, obtinere, primo;
2. et deinde *ut*
   a. quæcunque *tria curata*, seu aliàs invicem incompatibilia[1]),
   b. nec non quæcunque *duo alia*, dissimilia aut simplicia similia, sub singulis tribus tectis quarumcunque trium cathedralium, etiam metropolitanarum, vel collegiatarum aut parochialium seu aliarum ecclesiarum consistentia;
   c. nec non *quæcunque*, *quotcunque* et *qualiacunque* alia, cum cura et sine cura, aliàs se invicem et

[1]) Om kirkelige Embeder og Beneficier, der efter Loven ikke maatte forenes paa een Haand, see Decretales Gregorii Noni, libr. III, tit. V de præbendis et dignitatibus paa flere Steder.

cum dictis incompatibilibus ac sub eisdem tectis consistentibus compatientia, *beneficia ecclesiastica*

= etiam **si alterum** sub singulis tectis existentium cum cura, aut illud et compatibilia canonicatus et præbendæ, et tam illa quam incompatibilia beneficia hujusmodi dignitates, personatus, administrationes vel officia in cathedralibus, etiam metropolitanis, post pontificales majores, seu [in] collegiatis ecclesiis hujusmodi principales, aut parochiales ecclesiæ vel earum perpetuæ vicariæ, seu talia mixtim **forent**, et ad dignitates, personatus, administrationes vel officia hujusmodi **consvevissent** qui per electionem **assumi**, eisque cura **immineret** animarum =

si tibi[1]) aliàs canonice conferentur aut eligereris, præsentareris vel aliàs assumereris ad illa et institueretis in eis, *recipere* et insimul quoad viveres *obtinere*[2]), *illaque* omnia, simul vel successive, simpliciter vel ex causa permutationis, quotiens tibi placeret *dimittere* et loco dimissi vel dimissorum *aliud* vel *alia*, simile vel dissimile, aut similia vel dissimilia beneficium seu beneficia ecclesiasticum vel ecclesiastica

= tria duntaxat curata seu aliàs invicem incompatibilia ac duo alia sub singulis tribus tectis consistentia, similia simplicia vel dissimilia, necnon quæcunque, quotcunque et qualiacunque aliàs, ut præfertur, compatientia[3]) =

similiter *recipere* et

= dummodo inter ipsa incompatibilia plures quam duæ parochiales ecclesiæ vel earum perpetuæ vicariæ, et sub eisdem tectis consistentia duo canonicatus et

---

[1]) P. A. Munchs Afskrift har her: sibi.

[2]) retinere?

[3]) Det synes uvist, om Afskriften her har oversprunget en Linie, eller om Aktstykket selv er bleven utydeligt ved at bruge en Sammentrækning. I begge Tilfælde kræver det foregaaende Punkt 2. c., at Stedet skal læses som om der stod: aliàs se invicem et cum dictis incompatibilibus compatientia.

duæ præbendæ aut totidem dignitates, personatus, administrationes vel officia non essent =
insimul etiam quoad viveres, ut præfertur, *retinere* libere et licite *valeres*,
apostolica fuit auctoritate dispensatum,
quique prioris dispensationis hujusmodi vigore clericali charactere rite insignitus fuisti,

per grandia virtutum merita, quibus circumfultus existis, et alia tibi affutura suffragia, eidem ecclesiæ Lundensi esse poteris multipliciter fructuosus, motu proprio, non ad tuam vel alterius pro te Nobis super hoc oblatæ petitionis instantia[m], sed de Nostra mera liberalitate **tecum**, *ut*

1. *curam et administrationem prædictæ Lundensis,*
2. *et* = si ad illam eligaris aut postuleris, vel illi de persona tua auctoritate præfata provideatur =
cujusvis alterius cathedralium ecclesiarum recipere,
3. *et Lundensi in archiepiscopum ac alteri cathedrali ecclesiis hujusmodi,*
4. *et* = absque illis = totiens quotiens, *aliis duabus ecclesiis, in episcopum præfici,*
5. *ac ut[r]ique earundem ecclesiarum insimul ut verus præsul et antistes quoad vixeris præesse easque in spiritualibus et temporalibus regere et gubernare libere et licite valeas,*
6. *quodque de cætero* =
in quibuscunque impetrationibus, gratiis, concessionibus, provisionibus, præfectionibus, commendis et aliis dispensationibus, seu illarum extensionibus, et literis, etiam apostolicis, tam gratiam quam justitiam, aut mixtim, concernentibus, per te seu tuo nomine imposterum quomodolibet a Nobis et sede apostolica aut ejus legatis vel quibusvis aliis quacunque dignitate fungentibus impetrandis et tibi etiam motu simili[1]) concedendis =
nullam de defectu natalium et dispensationibus desuper

---

[1]) Nemlig: motu proprio.

obtentis hujusmodi mentionem facere tenearis; nec propterea impetrationes, gratiæ, concessiones, provisiones, præfectiones, commendæ et aliæ dispensationes et literæ hujusmodi de surreptionis vel obreptionis vitio, aut Nostræ et illas pro tempore concedentis intentionis defectu notari vel impugnari possint, sed perinde valeant, ac si de defectu natalium et dispensationibus desuper obtentis hujusmodi expressa mentio facta fuisset,

= defectu prædicto ac Pictaviensis concilii[1]) nec non Lundensis ac alterius cathedralis ecclesiarum hujusmodi statutis et consvetudinibus juramento etc. roboratis, ceterisque contrariis nequaquam obstantibus, =

auctoritate præfata tenore præsentium de specialis dono gratiæ dispensamus tibique pariter indulgemus.

Nulli etc. Nostræ dispensationis et indulti etc. Si quis etc.[2]).

Datum Romæ etc. anno etc. m° d° xij°, quartodecimo Kal. Aprilis, p. n. anno primo.

Til disse to Aktstykker komme saa de Forhandlinger i Rom, hvorved Kong Christiern i Aarene 1513 og 1514 gjennem Johannes Wulf og Provst Hans Hansen vilde udvirke Pavens Tilsagn om, at Lunde Stift ikke skulde blive bortgivet, uden at Kongens Mening og Ønske var bleven hørt, da dette tyder paa en Forventning om en nærforestaaende Vakance i Ærkebiskopsdømmet.

---

[1]) I Decretal. Greg. Noni, lib. I, tit. XVII, c. 1 hedder det: »Ex concilio Pictaviensi. Ut filii præsbyterorum et ceteri ex fornicatione nati ad sacros ordines non promoveantur, nisi aut monachi fiant, vel in congregatione canonica regulariter viventes. Prælationem vero nullatenus habeant«.

[2]) Det er den sædvanlige Slutningsformular: nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam Nostræ dispensationis et indulti infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare præsumserit, indignationem omnipotentis dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum.

2.

Disse Data er det nu, der have bragt Allen til den Mening, at Didrik Slaghæk allerede 1512 var i Kong Christierns Tjeneste, og at hans i det følgende Aar paatænkte Udnævnelse ved pavelig Provision til Ærkebiskop i Lund maa hænge sammen med en ligeledes paatænkt Resignation af den gamle Birger; thi hvad Allen iøvrigt siger om denne Sag i Form af Beretning, er dog kun Slutninger fra de to Aktstykker.

Birgers Resignation omtales vel kun som et Rygte i Christierns Seddel til Faderen; men den maa, efter Allens Mening, dog have været alvorlig paatænkt og virkelig fremmet saa vidt, at Paven kunde betragte Stiftet som vakant i Marts 1513 og give det til Didrik Slaghæk, saaledes som Dispensationen af 19de Marts 1512 (1513) udviser. Det Udtryk i Dispensationens Indledning, at Lunde Kirke nu paa en vis Maade er vakant, maa forstaaes i Overensstemmelse hermed, altsaa om en Resignation, der er saa godt som afgjort. Til denne Kombination støtter sig Alt, hvad Allen har om Sagen.

Paastanden hviler altsaa ene og alene paa Dispensationens Datering: var dette Aktstykke udateret, manglede enhver Grund til at sætte Didrik Slaghæks Navn i Forbindelse med Christierns Seddel og Rygtet af 1512 om Birgers paatænkte Resignation. Seddelen peger jo til en ganske anden Side, til Kongens Kantsler, det er: til Ove Bilde, dengang Domprovst i Viborg m. m., der 1520 blev Biskop i Aarhus ved den gamle Niels Clausens Resignation. Og i Alt, hvad der ellers er kommet for Lyset af historisk Stof, har der ikke kunnet paavises nogetsomhelst Spor efter Didrik Slaghæk i Danmark tidligere end 1517. — Ja, godt nok, vil man vel indvende; men Dispensationens Datering

alene er jo ogsaa tilstrækkelig til at afgjøre Sagen, om vi end nok saa meget forundre os over den: vi tvinges jo ligefrem af dette 19de Marts 1512 til at lade den staa, skjøndt vi her som paa hundrede andre Steder mangle Oplysning om dens Sammenhæng og altsaa maa hjælpe os frem med Gjætninger derom!

Men Kritiken lader sig ikke afvise af dette tilsyneladende saa slaaende Ræsonnement; den lader sig ikke blænde af de Munch'ske Afskrifters vatikanske Herkomst, da der i dem ingenlunde mangle bevislige Feil. Hermed er det ikke paastaaet, at Munch har gjort Feil i sine Afskrifter; men disse kunne ikke være feilfri, dersom de ere tagne efter feilagtige Forlægsblade i Vatikanet. De ere for en meget stor Del, — maaske for den allerstørste Del — skrevne efter Kopibøger, førte af Kuriens Skrivere; og vi mangle Garanti for, at disse have arbeidet over de originale Dokumenter selv. Det er ikke alene muligt, men sandsynligt, at Aktstykkerne ere indførte i Kopibogen efter Koncept; let kunde der da læses feil og følgelig skrives feil ind i Bogen. At tro paa Muligheden af en Skriverfeil i Dispensationens Datering, er saa meget mere tilstedeligt, som der i dette Stykke findes andre Feil, der synes at hidrøre fra Skriverens Skjødesløshed, saasom instantia for instantiam, utique for utrique, hvor nogen Opmærksomhed paa Indholdet maatte have sagt ham det Rette, — maaske snarest: den rette Opløsning af Forlægsbladets Abbreviationer. Hvad særligt Dateringen angaaer, kunde det meget let skee ved den da almindelige Betegnelse af Aarstal ikke med Taltegn, men med Bogstaver, ikke engang med latinske, men med almindelige gothiske, at et i Konceptet flygtigt skrevet 𝔵 gik over i Kopibogen som et j, saa at der kom til at staa 𝔵ij (12) istedetfor 𝔵𝔵j (21). Skriveren

har kun læst og skrevet; han har ikke spurgt, om det ene eller det andet Aarstal var det rette, — han har rimeligvis ikke engang kunnet prøve det, om han end antages at have villet det. Om der kom til at staa det rette eller det urette Aar, kom an paa, om han i Afskrivningens Øieblik læste Forlægsbladet rigtigt. Han har nu læst 1512, og i Overensstemmelse dermed udtydet et flygtigt p. n. a. ꝯ som pontificatus nostri anno primo.

Vil man kalde det et Sakrilegium at rokke saaledes ved Vatikanets Kopibøger, saa forsøge man dog at sammenholde Aftryk af et og samme Aktstykke efter forskjellige vatikanske Afskrifter; man skal da finde Uoverensstemmelser, der vise, at ikke alle Kuriens Skrivere have været lige paalidelige. Et Exempel ligger mig lige for Haanden. Det hænder undertiden, at et Pavebrev af det ene Hensyn er indført i den ene Række af Regester, af andre Hensyn i den anden. Dette er Tilfældet med et Dekret af Pave Leo den Tiende fra Marts 1519, hvorved han efter den danske Enkedronning Christines Ønske forbyder at flytte Kong Hans's Lig fra Odense Graabrødrekloster til Roskilde. Efter den ene Regestrække, der betegnes som Regesta cismontana, har Wadding indført dette Stykke i Annales Minorum Tom. XVI, p. 82—83; efter en anden Række har Munch afskrevet det Samme, hvilket derefter er trykt i det norske Diplomatarium VI, p. 704—5. Her have vi altsaa det Samme afskrevet af to forskjellige Skrivere, der i alt Væsenligt have forstaaet og læst Forlægsbladet ens, men desuagtet paa flere Steder skrevet forskjelligt. Der er Forskjel i enkelte Ord og halve Linier, der er Forskjelligheder, som maa hidrøre fra forskjellig Opløsning af de da saa hyppigt brugte Abbreviationer. Og hvad jeg især vil fremhæve: der er Forskjel i Dateringen. Efter Wadding er Pavebrevet

«datum Romæ apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris die X Martii MDXIX pontificatus nostri anno VI»; i det norske Diplomatarium derimod saaledes: «Datum Rome die ij Martij 1519 pontificatus nostri anno sexto». Den første Skriver har altsaa i sit Forlægsblad seet to konvergerende Streger, som han har taget for et X (10); den anden antaget dem for uafhængige af hinanden og læst ij (2). Er nu dette Pavebrev af 10de eller 2den Marts? Munchs Afskrift vilde jeg i det Hele give Fortrinnet; men ogsaa i denne har Pavebrevet sine Mangler.

Naar man nu betænker, at den Dispensation for Didrik Slaghæk, der foreligger os her i Danmark, er en Afskrift af en Afskrift efter et Forlægsblad, der i det Mindste ligesaa godt kan antages at have været et flygtigt skrevet Koncept, som et renskrevet Originaldokument, saa vil man ikke kunne afvise Muligheden af en Feillæsning eller en Feilskrift i Dateringen, altsaa heller ikke Tilstedeligheden af Dateringens Prøvelse mod andre hidhørende Omstændigheder.

Pave Julius den Anden døde Natten imellem den 20de og 21de Februar 1513, rimeligvis faa Timer efter at Kong Hans havde opgivet Aanden i Aalborg. Den 11te Marts valgtes Kardinaldiakonen Johan af Medicis til hans Eftermand som Leo den Tiende. Han ordineredes til Præst den 15de, til Biskop den 17de, og kronedes den 19de Marts[1]). Dispensationen for Didrik Slæghæk er dateret 14 Kalendas Aprilis 1512 (efter florentinsk Inkarnationsstil) det er: den

[1]) Efter «l'Art de verifier les dates» ordineredes Leo til Præst og Biskop paa Kroningsdagen; men jeg foretrækker saa meget hellere Roscoes Angivelse, der støtter sig til den pavelige Ceremonimester Paris de Grassis Optegnelser, som Kirkeloven endog under Suspensionsstraf forbyder at meddele en og samme Mand to Ordinationer paa samme Dag eller paa to samfælde Dage. Decr. Greg. Noni 1—11—13 og 15.

19de Marts 1513, altsaa paa Pavens Kroningsdag. Men at Paven paa denne Høitidsdag, optagen af Festens Trængsel og Tummel, skulde have expederet en ikke aldeles paatrængende Forretningssag, er allerede i sig selv høist usandsynligt. Og var «anno pontificatus nostri primo» rigtigt, blev der den 19de Marts kun Timerne efter Festlighederne tilbage, da de Expeditioner, der udfærdigedes mellem Valget og Kroningen, i det Mindste dengang og langt senere — hvad der nu skeer, veed jeg ikke — aldrig betegnedes med Pontifikataaret, men med Formelen: «a die suscepti a nobis apostolatus officii» [1]). Altsaa paa sin Kroningsdags Aften skulde Leo den Tiende have taget imod Referat ikke om een, men mindst om to Sager; thi Dispensationens Indledning lader ham erklære det for sin Agt endnu «idag» at providere Lunde Stift med Didrik Slaghæk som Ærkebiskop. Kancelliet skulde ogsaa have vidst saa sikkert, at Paven netop paa Festdagens Aften vilde modtage og arbeide med dets Referent, at det kunde forelægge ham Udfærdigelsen i endelig Form. Sagen maa altsaa have været overveiet og afgjort før den 19de Marts. Dette kan ikke være skeet under Sedisvakantsen, de ikke ganske kortvarige Underhandlinger derom maatte antages at have været førte imellem Kong Hans og Pave Julius den Anden, det er: før den 20de Februar; men Expeditionen kan dog ikke have ligget færdig i Kancelliet fra den Tid, da Dispensationen bærer ikke deres, men Christierns og Leos Navne. Der bliver altsaa ingen anden Tid i 1513 til dens endelige Behandling end de 8 Dage mellem Pavens Valg og Kroning, og ingen anden til dens Expedition end Kroningsdagens Aften. Dersom Dispensationen nu skal sættes i

---

1) L'Art de verifier les dates I, p. 267.

Forbindelse med Christierns Seddel fra 1512, maa der forudsættes at være skeet et Omslag i hans Mening; thi da han skrev, tænkte han paa Ove Bilde som Birgers mulige Efterfølger. Allen har ikke engang forsøgt at opstille en Formodning om Grunden til et saadant ligeledes kun formodet Omslag. Men om endog en saadan lod sig udspekulere, forslog det ikke: der maatte ogsaa udfindes en Grund til, at den nye Pave og hans Kancelli have havt et saa uhørt Hastværk med denne Sag, som om de ikke havde havt Andet at tænke paa mellem Valget og Kroningen. Og endnu ikke nok dermed, der maatte udfindes en Forklaring af, at man i Danmark havde samme utrolige Hastværk som i Rom. Meget tvivlsomt er det, om Kong Hans's Død Søndag Aften den 20. Februar kan have været kjendt i Rom den 11—19 Marts. Hvad der ellers vides om Datidens Samfærdsel gjør det ikke sandsynligt. Men antaget endog, at en Kureer er afsendt fra Aalborg umiddelbart efter Dødsfaldet og ankommen i Rom inden Valgdagen, saa maa det tillige antages, at Christierns allerførste Handling, efter at Faderen havde lukket sine Øjne, har været en paatrængende Anmodning til Pave Julius om cito, cito, citissime at sætte Didrik Slaghæk paa den ikke ledige Ærkestol i Lund, hvor den gamle Birger endnu sad ganske rolig. Det maa fremdeles antages, at det i Seddelen omtalte Rygte har sagt sandt, at Birger virkelig 1512 har indsendt sin Resignation til Rom, at Kurien har antaget den, at Resignationen har været ubetinget — thi ellers maatte der været underhandlet frem og tilbage mellem Rom, Kjøbenhavn og Lund — at Alt har været fuldstændigt afgjort i Rom, saa at Paven kunde paa en og samme Dag baade underskrive Dispensationen og foretage Provisionen. Hvilken Stabel af Gjætninger blot for at bringe Christierns Seddel i Forbindelse

med Dispensationen! Og saa dertil de andre Urimeligheder, der maa overvindes ved Gjætteværk, om Dispensationens Datering skal kunne frelses!

Men vi ere endnu ikke færdige med Gjætninger; thi kun ved en ny Kjæde af saadanne, fastslaaet i den blaa Luft, kan der udfindes en Grund til, at Didrik Slaghæk dog ikke blev Ærkebiskop 1513, og at han saa forsvinder i fire Aar for atter at komme frem paa Skuepladsen i en meget beskeden Rolle, der mindst lader formode, at vi her have en Mand for os, som Pave og Konge allerede engang have været enige om at sætte i Lunds Ærkesæde. Hvorledes løse denne Gaade? Hvad er kommet imellem? Da Paven siger, at han endnu samme Dag vil udføre Provisionen, kan denne sidste ikke være standset, fordi man i Danmark har faaet Betænkeligheder efter Dispensationen. Det maa have været Paven selv, der i den ellevte Time er traadt tilbage: af hvilken Grund da? Først 1520 viste Didrik Slaghæk sig som et Afskum: hvad var der i Vejen 1513? At Embedet ikke var ledigt, fordi det maa forudsættes, at Birger havde taget sin forudsatte Resignation tilbage? Men dette kunde Ingen sige Paven mellem Dispensationen og Provisionen, fordi Ingen i den vide Verden, ikke engang Birger selv, kunde vide det bedre end Paven. En Biskop kunde efter Kirkens Lov og Forfatning, saavel som efter dens Praxis, ikke resignere uden Pavens Samtykke, altsaa heller ikke tage en allerede indgiven Resignation tilbage fra nogen Anden end Paven.

I Dispensationen kalder Pavens Kancelli Christiern Konge af Danmark. Kjender man lidt til Kuriens Stil, maa man strax fatte Mistanke. Romerhoffet iagttog i sine Udfærdigelser nøie Titulaturen; det kaldte saaledes ikke Keiseren Imperator, men Caesar eller rex Romanus, før han

var kronet af Paven. Christiern var den 19. Marts 1513 ikke Konge af Danmark, og han kaldte sig ikke selv saaledes, men kun udvalgt Konge. Der var desuden endnu ikke faa Vanskeligheder for ham at overvinde, inden han kom paa Danmarks Throne, og der hengik langt over et Aar imellem Faderens Død og Sønnens Kroning. Ingen har bedre end Allen skildret de mislige Forhold, der modtoge Christiern ved Faderens Død: hvorledes skal man da forklare det, at hans allerførste Handling var at trænge Rigets høit ansete Ærkebiskop bort for at sætte sin hidtil ubekjendte Sekretær i hans Sæde og gjøre denne til første Mand i Rigsraadet? Han maatte jo derved styrke den Modstand, der var tilstede blandt Aristokraterne, hvem han i denne Situation hverken kunde undvære eller tvinge. Og endnu mere: hvorfor skulde Didrik Slagbæk have den uhørte Dispensation, at maatte paa engang være Ærkebiskop i Lund og Biskop i et andet Stift, samt dermed forbinde Besiddelsen af endnu flere kirkelige Beneficier? Man kommer helt ind i luftige Fantasier ved at søge efter den udvalgte Konges Grund til at forlange, og Pavens til at indrømme alt dette.

Munchs Afskrift bærer tillige et Mærke, der modsiger Dispensationens Datering. Der staar nemlig paa den: »Leonis X secr. fol. 191.« Pave Leo skulde altsaa i de otte Dage mellem Valget og Kroningen have expederet saa mange secretiora, at de fylde 191 Folier i Kopibogen, inden han kom til Didrik Slagbæks Dispensation, følgelig Tusinder af almindelige Forretningssager. Hvo kan tro det? Derimod passer Dispensationens Plads i Bogen godt til et af Leos senere Aar.

Til disse Urimeligheder kommer endnu det Vidunderligste af Alt: Kong Christiern, Pave Leo og Didrik Slag-

hæk skulde i Aaret 1513 have befundet sig i en Situation, der otte Aar senere nøiagtigt gjentog sig, og hvor Dispensationen passer ind i noksom bekjendte virkelige Forhold som Haanden i Handsken. Efter at Didrik Slaghæk 1518 eller 1519 var fra Arcembolds Tjeneste gaaet over i Kong Christierns og havde fuldbyrdet Kongens Villie i det stokholmske Blodbad, overdrog denne ham Skara Bispestol; derefter vilde han have ham til Ærkebiskop i Lund. Birger, den sidste virkelig ordinerede katholske Ærkebiskop, var død den 10. December 1519. Kongen havde ladet Domkapitlet vælge Jørgen Skodborg til hans Eftermand; men denne kunde ikke faa den nødvendige Stadfæstelse og Indvielse af Paven, fordi Leo, endnu mere egenmægtig end Christiern, havde ved første Efterretning om Birgers Død givet dette Ærkebiskopsdømme til en Kardinal, det er: han havde overgivet ham Stiftets Administration og Indtægt, saa at ingen Ærkebiskop skulde indsættes. Ærkestolen forblev altsaa vakant. Men dette modsatte Kongen sig, sikkert med Domkapitlets og alle danske Prælaters hemmelige Bifald; thi slige Kommenderinger, der i Virkeligheden ikke vare Andet end Foræring af Embedernes Indtægter til romerske Kurialister eller Kurtisaner, som man kaldte dem her i Norden, vare saavel som de pavelige Reservationer Nationalkirkernes Klerus en Torn i Øiet. Jørgen Skodborg turde ikke handle med Kardinalen om et Pengevederlag, da Kongen heller ikke vilde tilstede dette, med god Føie, fordi den deri udtalte Anerkjendelse af Pavens Reservation vilde for alle Tider have draget Ærkebispedømmet ud af hans Haand over i Pavens, og dermed snart ogsaa de andre Bispedømmer i den Lundske Kirkeprovinds. Saa vidt var Kong Christierns Forhold i denne

Sag priseligt. Men Kongens Vilkaarlighed gik i Aarene 1521 og 1522 ud over alle Grændser. Vred paa Skodborg, fordi han ikke vilde afstaa Bornholm, Aahus og andre af Stiftets Godser, kastede Kongen ham tilside og paatrængte Kapitlet Didrik Slaghæk som Ærkebiskop. I hele den første Del af Aaret 1521 har der i Rom været underhandlet for denne, og tilsidst lykkedes det Slaghæk, med eller uden Kongens Vidende og Villie, at faa sluttet en Handel med Kardinalen, hvorved denne afstod sin Ret til ham med Regres i Tilfælde af hans Død. Nu var der heller ikke Noget i Veien fra Pavens Side. Efter at der var udøst over 7000 Dukater af Kongens Penge, skreves Konfirmationsbullen for Slaghæk; men da fik Kongen, paa sin Reise i Nederlandene, Betænkeligheder og gav sit Sendebud i Rom Ordre til at faa Slaghæks Navn ud af Bullen. Hjemkommen til Kjøbenhavn i September bestemte han sig dog atter for Mester Didrik; men disse Omslag havde taget Tid, saa at Didrik Slaghæk først den 25. November blev indført i Lunde Domkirke. Skara Stift og hvad han ellers havde af kirkelige Beneficier vilde han imidlertid ikke opgive, og Kongen maa have understøttet ham heri. Men hertil behøvedes pavelige Dispensationer: først en for defectus natalium; en saadan havde han allerede tidligere, da han ellers overhovedet ikke kunde være bleven clericus; men den maatte fornyes, da her var Tale om Biskopsvielse; dernæst maatte Paven dispensere ham fra den kanoniske Rets Forbud mod cumulatio beneficiorum, især med Hensyn til den samtidige Besiddelse af to Bispedømmer. Alt dette kunde faaes i Rom for Penge, især naar man kunde bruge Navnet af en Konge som Christiern den Anden, der nu stod som den vældige Seirherre og Hersker over tre Riger, i politisk og Familieforbindelse

med mægtige Fyrster, navnlig siden 1515 som Svoger til Keiser Karl den Femte, med hvem Paven længere hen i 1521 sluttede Forbundet til Franskmændenes Fordrivelse fra Italien.

I denne Situation passer nu Dispensationen fuldstændigt. Det andet Bispedømme er naturligvis Skara i Sverrig; naar Allen siger, at Didr. Slaghæk fik Tilladelse til at besidde et andet Bispedømme i Danmark, er dette en incuria; Danmark er slet ikke nævnt. Og nu forstaaer man ogsaa, at Paven kalder Lund «ad præsens certo modo vacans». Dette Udtryk peger ikke til en formodet Resignation af Birger i Aaret 1513; det er valgt af Hensyn til Kardinalen, der fra Pavens Standpunkt siden Februar 1520 var Stiftets egentlige Besidder, som kun for Didrik Slaghæk var traadt tilside, men ikke havde opgivet sin Kommende. Seet med Kuriens Øine var Lunde Stift vakant siden 10. December 1519; men Kommenderingen og dens midlertidige Suspension havde givet denne Vakance en eiendommelig Karakter; derfor «certo modo».

Kan nu Nogen for Alvor tro, at nøiagtigt den samme, i sig selv mærkværdige og usædvanlige Situation, som vi vide virkelig fandt Sted i Aaret 1521, har otte Aar tidligere ogsaa fundet Sted imellem de samme tre Personer: Paven, Kongen og Mester Didrik?

Jeg gjentager det: paa Dispensationens Datering alene staaer Fortællingen om Didrik Slaghæk i Danmark 1512 og 1513. Naar der da maa vælges imellem, enten at tro paa alle de ovenfor udviklede Urimeligheder og at gaa ind paa alt det Gjætteri, som ene kan bringe Kong Christierns Seddel af 1512 i Forbindelse med Dispensationen, eller at antage en utydelig skreven Datering i Forlægsbladet læst

urigtigt af den Skriver, der indførte Dispensationen i Kopibogen, saa at der i denne kom til at staa xij p. n. primo, i Stedet for xxj p. n. ix, da kan Valget ikke være tvivlsomt. P. A. Munchs Afskrift i vort Geheimearkiv kan være fuldkommen korrekt efter Kopibogen, men netop derfor i Virkeligheden urigtig og vildledende.

Efter udtrykkelig Anmodning skal jeg herved offentliggjøre en lille Bemærkning, jeg har fundet Anledning til at gjøre.

Ifølge sædvanlig Kontorskik i og udenfor Italien, bleve Udfærdigelserne ikke strax indførte i vedkommende Kopibog, men Kladerne opsamlede og bevarede, indtil Tid og Lejlighed frembød sig for Afskrivning. I det her behandlede Tilfælde fandt da Afskriveren blandt sine Koncepter ogsaa den ovenfor omtalte dateret »anno nono«, men Tallet efter Tidens almindelige Brug skrevet med arabiske Ciffre, altsaa »a° 9°« (sml. Annaler for nordisk Oldkyndighed 1848, S. 354—55). Derimod skrives »anno primo« jevnligt »a° p°«, og da Tallet 9 og Bogstavet p med Datidens Skrivemaade — især flygtigt henkastede — have saa stor ydre Lighed, at de kunne skuffe endog et øvet Øje, bør Afskriveren vistnok gaae fri for videre Tiltale for i det foreliggende Tilfælde at have grebet fejl.

Fr. Krarup.

Erik Glipping og Marsk Stig i Middelalderens Annaler og Viser.

Af

Julius Martensen.

Overfor de spredte Efterretninger, som man kun har om de fleste Personer og Begivenheder i Danmarks Middelalder fra det Tidspunkt, hvor Saxos Krønike slipper, synes den nyere Historieskrivning jævnlig at have været af den Anskuelse, at alle Middelalderens Aarbøger uden Hensyn til deres Affattelsestid vare at betragte som en Materialiesamling, hvoraf den historiske Sandhed ved Kombinationer lod sig bringe tilveie, og at man tillige kunde benytte Texterne til de middelalderlige Viser som Kildeskrifter. Ganske vist vilde det heller ikke være rigtigt at forkaste Alt, hvad der om en Begivenhed kun findes optegnet i en Aarbog fra en senere Tid, da saadanne Meddelelser stundom kunne være nøiagtig udskrevne efter gamle Aarbøger, som nu ikke længer existere, eller kunne indeholde en sandfærdig Tradition, som tilfældigviis først af en yngre Tids Forfatter er bleven ført i Pennen; ligesom og saadanne Traditioner kunne være bevarede i Folkeviser. Men Viser ere alligevel Viser, og mundtlige Yttringer om en fjern Tildragelse sædvanlig af tvivlsom Paalidelighed; hvad der endelig kan have

staaet i gamle forsvundne Annaler, kan i de yngre være bleven forvansket. Helst maa der derfor alene bygges paa, hvad Samtidens Forfattere have meddeelt. — Saaledes har man vel og i tidligere Tider stundom tænkt, men har dog jævnlig gjort Brug af Alt, hvad der stod til Raadighed.

De middelalderlige Annaler ere ogsaa temmelig seent blevne underkastede en nøiere Prøvelse[1]). Hverken Langebek eller Suhm havde endnu ret faaet Øie for, at de yngre Annaler hyppig kun indeholde Gjentagelser eller Omskrivninger af de ældre; først Abraham Kall fremhævede i de Noter, hvormed han udgav den niende Tome af Suhms Historie af Danmark, Nødvendigheden af at skjelne mellem det Oprindelige og det Afledte i Kildeskrifterne. «Jeg har», — yttrer han endog i Noten S. 46 — «anvendt megen Flid paa at undersøge Genealogien af vore Annaler, hvilke af samme kunde ansees for Originaler, og hvorledes de andre have kopieret hinanden og efterhaanden sammenflikket ofte underlige Fortælninger.» Frugterne af denne Flid kom dog ikke i tilstrækkelig Grad for Dagen, og Kalls Vink blev ikke synderlig paaagtede; men Bestræbelsen fortjener at omtales, især da Usinger i sit Skrift «Die dänischen Annalen und Chroniken des Mittelalters» aldeles har forsømt at nævne denne ældre danske Historieforsker, uagtet der et Sted i samme Skrift ligefrem havde været Anledning dertil, Side 26, hvor der istedenfor «wie schon Lappenberg» hellere maatte have staaet «wie schon Abr. Kall bemerkt hat»[2]).

---

[1]) R. Usinger: Die dänischen Annalen og Chroniken des Mittelalters. Kritisch untersucht. Hannover 1861.

[2]) Suhms Hist. af Danmark IX, Noterne S. 434 og S. 500. — «Den Krønike, som her paaberaabes hos Langebek V, 497, er intet Andet end nogle Excerpter af Albert af Stades Chronicon og burde ikke have været trykt iblandt Scriptores Rer. Danic; — den hele

Nogen Forøgelse af Betydenhed har Annalernes Samling ikke i nyere Tid erholdt; kun Betragtningsmaaden er bleven en anden. Hvad derimod Viserne angaaer, da har man lært deres Texter at kjende i en mere oprindelig Skikkelse end den, i hvilken Anders Vedel udgav dem, og som i halvtrediehundrede Aar var den eneste, hvori de kjendtes. Vel ere de gamle Opskrifter, som Svend Grundtvig har udgivet, ikke fra nogen ældre Tid end Vedels; men Viserne have dog i dem mere Lighed med sig selv, og adskillige af dem have faaet et nyt Syn. Ikke mindst kan dette siges om den Række af Viser, som jeg her vil yttre mig om, og som stedse have været henregnede til de mærkeligste blandt vore saakaldte historiske Viser. Siden de ældste Opskrifter blev offentliggjorte, have de ogsaa allerede været Gjenstand for tvende Monographier, en svensk og en dansk[1]; men da der i ingen af disse Monographier er bleven skjænket Annalerne synderlig Opmærksomhed, vil der kunne være Anledning til at omtale Viserne paany, i Sammenhæng med, hvad der i Annalerne findes optegnet om de Personer og Begivenheder, til hvilke de knytte sig.

Krønike fortjente ikke at aftrykkes, da den ikke er Andet end nogle Excerpter af Albert. Stadens. [og kan derfor ikke paaberaabes saa lidt som hvad Petrus Olai har afskrevet; thi] ved Siden af Albert udgjøre disse to kun eet Vidne, og saaledes med flere af vore Krønikeskrivere».

[1]) Folkvisorna om Marsk Stig. Akademisk afhandling af O. A. Toppelius. Helsingfors, 1861. — Marsk Stig, i A. D. Jørgensens Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen. Kbhvn., 1871. — I den Tid, da man kun kjendte Viserne gjennem Vedels Bearbeidelse, vare de blevne udførligst omtalte af A. Cronholm i sjette Bind af Historisk Tidsskr. 1845: Historisk-kritiske Bemærkninger over Danmarks Tilstand under Erik Glippings og hans Forgængers Regjering med en Udvikling af de Forhold, der maa antages at have foranlediget denne Konges Mord.

I.

Det Endeligt, der blev Erik Glipping beredt, havde havt et Forspil i den Misgjerning, der i hans tidligste Barndom var bleven forøvet mod den kongelige Farbroder, efter hvem han bar Navn. I det jydske Hertugdømme var nemlig dengang, i Sommeren 1250, den ældre Kong Erik, med Tilnavnet Plovpenning, bleven myrdet af sin Broder, Hertug Abels Mænd, og efter at Abel med egen og 24 Ridderes Eed havde renset sig overfor den imod ham reiste Beskyldning, var Kronen bleven ham overdragen. Abel skulde ikke bære den længe, og ved hans Død i Krigen mod Friserne sad den Søn, han havde faaet udnævnt til sin Efterfølger, i Fangenskab hos Erkebiskoppen af Køln. Til Konge valgte man da Abels Broder, den yngste af Valdemar Seiers og Beengjerds tre Sønner, Christoffer, Erik Glippings Fader, som dernæst lod sin Søn blive erklæret for Arving til den Krone, der var stillet Abels Sønner i Udsigt. De tilsidesatte Sønner af Abel saae sig herved henviste til det jydske Hertugdømme. Men ikke engang dette Land maatte tilhøre dem som et arveligt Lehn. Da nemlig den ældre af Brødrene var død (1257), kunde den yngre ikke hos Kong Christoffer erholde Forlehningen, og først da Tidsomstændighederne og Vaabenlykken havde vendt sig til hans Fordeel, da Christoffers Enkedronning og unge Søn vare faldne i hans Hænder, opnaaede han at blive, hvad Broderen havde været. I en Række Aar var han nu Erik Glippings Vasal. Da førte Uenigheder til ny Krig, og Seiren blev Kongens. Under Krigen var Hertugen død, og for hans to unge Sønner havde Kongen erholdt Formynderskabet, dog paa den af de holstenske Grever foreskrevne Betingelse, at den afdøde Hertugs Sønner skulde forlehnes med Hertugdømmet, naar de indtraadte i Myndigheds-

alderen. Godvillig opfyldte Erik Glipping vel ikke denne Forpligtelse, da han paa Danehoffet i Vordingborg, 1283, overlod Sønderjylland til den ældste af Brødrene, Junker Valdemar; næppe heller var det med sin gode Villie, at han paa samme Danehof endelig imødekom sin Frænde, Junker Jakobs Fordring, at blive forlehnet med Nørrehalland. Dog, han gav Slip paa begge disse Besiddelser i Syd og Nord, og «also wart de koning vorsonet mit sinen edelen mannen», som det hedder i Detmars Krønike. Imidlertid havde Kongen ikke dermed opfyldt alle de Krav, som vare gjorte gjældende imod ham, paa Afstaaelse af Lande og Rettigheder. De betydelige Jordegodser, som vare faldne i Arv til den norske Enkedronning Ingeborg efter hendes Fader Erik Plovpenning, havde Norge endnu ikke erholdt; og Fjendtligheder begyndte i den Anledning i Aaret 1284, da den norske Baron Alf Erlingssøn, samtidig med at han skulde lade de tyske Søstæder føle Nordmændenes Vrede, herjede de danske Kyster. Ikke heller var den jydske Hertug saalidtsom den hallandske Greve bleven tilfredsstillet. Hertugen fremkom med Fordringer paa Øen Als og lod sig forlyde med, at han var nærmest berettiget til Kronen; Grev Jakob, der vilde have Nørrehalland betragtet som sit Fædrenegods, krævede Erstatning for de Indtægter, som Kongen havde oppebaaret i de Aar, hvori han havde forholdt ham Besiddelsen. De misfornøiede danske Stormænd og den norske Regjering maatte saaledes blive naturlige Forbundne, og Grev Jakob lagde saa lidet Skjul paa det Sindelag, han nærede mod sin Lehnsherre, at han endog af den norske Konge lod sig slaae til Ridder[1]). Dog

[1]) Annales Esromenses ad 1307, Langebek, Script. rer. Danic. I, 248; og den danske Redaction af Ry Annalerne, Nye Danske Mag. V, 192.

i samme Aar, 1285, skulde han see, hvorledes den danske Konge kunde behandle en oprørsk Vasal. Da nemlig den jydske Hertug var ifærd med at begive sig nordpaa ud af Riget, lod Kongen ham gribe og sætte fast, hvorefter der paa en Herredag blev erklæret, at Als tilhørte Kongen, kun enkelte Godser paa Øen vare Hertugens, medens omvendt enkelte Godser i Sønderjylland vare Kongens, og Rigtigheden af denne Kjendelse maatte Hertugen ikke blot indrømme, førend han kunde gjenerholde sin Frihed, men maatte tillige ydmygst love, aldrig at ville raade til Kongens Død eller Fangenskab, ikke heller virke til, at han mistede sine Besiddelser, men staae ham og Riget bi, og, dersom han havde sluttet noget fjendtligt Forbund, da at opsige det[1]). Paa disse Vilkaar blev Hertugen løsladt i Foraaret 1286, men var i det følgende Aar baade Herre over Als og Rigets Forstander. Kongen var i Mellemtiden bleven snigmyrdet.

Der hvilede noget Hemmelighedsfuldt over dette i Finderup begaaede Kongemord, og tildeels af den Grund skulde dets Følger komme til at strække sig saa langt gjennem Tiden og brede sig over alle de tre nordiske Riger. Ved Nattetid var Gjerningen udført paa et eensomt Sted, hvor Kongen havde lagt sig til at sove, træt af Jagten, som der fortælles. Kun Forbrydelsen selv var klar og havde strax viist sig i sin sande Skikkelse uden Maske, ikke som de tidligere Kongemord. Thi da Erik Plovpenning var bleven myrdet, skulde Forbrydelsen være en Hemmelighed; man udspredte det Rygte, at Kongen var forulykket paa Slien, og først da det mishandlede Legeme kom for Dagen, blev det vitterligt, hvilket Endeligt der

---

[1]) Hvitfeld, Danmarks Riges Krønike. Folioudg. 290—291.

var bleven Kongen beredt. Ni Aar senere havde en uventet Død truffet Kong Christoffer i Ribe, og Adskillige holdt sig forvissede om, at han var bleven ombragt ved Gift. Det pludselige Dødsfald beholdt imidlertid sit tvetydige Udseende. Denne Gang derimod var Kongemordet strax fremtraadt som en Forbrydelse. Erik Glipping var i Finderup bleven myrdet med 56 Saar. Gjerningen var aabenbar; kun Gjerningsmændene holdt sig skjulte.

Mellem dem, paa hvem Mistanke faldt, har sikkert Hertugen været. Enkedronningen besluttede alligevel at vælge ham til Formynder for Regjeringen, og paa Danehoffet i Nyborg ved Pintsetid 1287 tog den Myrdedes unge Arving, Erik Menved, ham høitidelig i sin Tjeneste. Hertugen var saaledes frikjendt, og paa samme Danehof gik Dom over dem, som den offentlige Stemme havde anklaget: Grev Jakob, Marsk Stig, Peder Jakobssøn, Niels Knudssøn, Peder Pors, Niels Hallandsfar, Arved Bengtssøn, Aage Kake og Rane Jonssøn[1]). Det var ni af Landets første Adelsmænd, der skulde erklæres for Morderne, næsten alle af samme Slægt, og muligviis vilde disse mægtige Mænd, naar den sædvanlige Rettergang blev brugt, være i Stand til at nedslaae Beskyldningen med Renselseseed. Man valgte da at dømme dem efter den særegne Lov, hvorunder de stod som den afdøde Konges Hirdmænd[2]). Brøden blev svoren dem paa, og Straffen var den i Gaardsretten fastsatte, Fredløshed og Godsernes Confiscation[3]). Dommen blev

[1]) Script. rer. Danic. VI, 315.

[2]) Cfr. Prof. Dr. Paludan-Müllers Afhandling i Oversigt over det Kgl. danske Vidensk. Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbeider i Aaret 1867: »Om Romerrettens Anvendelse i Danmark efter Kong Valdemar den Andens Tid.«

[3]) »Ita rex proscriptione suos quam nece puniri maluit« siger Saxo om Knud den Stores Vitherlagsret, der var Grundlaget for de senere Kongers Gaardsretter. (Müllers Udg. af Saxo 530.)

stadfæstet af Landets Biskopper samt af den pavelige Legat, der lyste de Lovfældte i Bann. Foruden de ni Adelsmænd blev endel Andre erklærede fredløse som deres Medskyldige.

Men for Kongemorderne vilde de Lovfældte ikke gjælde og forlangte at rense sig med Eed. I Danmark turde de dog ikke længere opholde sig; de tyede da til Norge, hvor de kunde vente at finde Medhold, og den 25de Juli 1287 udstedte ogsaa den norske Konge og hans Broder Hertug Haakon et Beskyttelsesbrev for de fordrevne danske Herrer og Væbnere[1]), hvorefter der fulgte en formelig Krigserklæring, i hvilken de norske Fyrster, samtidig med at de gjorde Krav paa deres Mødrenegods, lod «den udvalgte Prinds Erik i Danmark» vide, at det var deres Agt at forsvare Grev Jakob og de øvrige Fredløse, hvem der var skeet stor Uret, idet man havde svoret dem Sag paa, istedenfor at tillade dem at rense sig med Kjøns-Eed[2]). Flaaden, der skulde drage til Danmark, vovede sig dog ikke længere frem end til Ekerøerne ved Gøta-Elvens Udløb; men de Fredløse begav sig til Fyen og brændte Midelfart og Hinsholm. Først i Aaret 1289 skete et større Tog. Den norske Konge seilede ind i Øresund, brændte Helsingør og lagde sig for Anker ved Amager, medens Marsk Stig drog til Samsø, hvor han indtog Brattingsborg, og herjede de vestlige Kyster af Sjælland. Ogsaa Falster blev hjemsøgt, og Marsk Stig vendte derefter med Baronen Audun Hugleissøn, der havde gjort et mislykket Angreb paa Lolland, tilbage til Kongen. Hele Flaaden drog derefter til Møen, hvor Stegeborg forgjæves blev stormet, og derfra til Fyen, men opløste sig kort efter, idet flere Skibe uden Tilladelse seilede hjem. Større Betydning fik Toget den næste Sommer,

1) Thorkelin Diplomatarium II, p. 110.
2) Hvitfeld, Folioudg. p. 299.

1290, da de Fredløse nu satte sig fast paa forskjellige Steder i Landet; og atter denne Gang var Marsk Stig den virksomste. Medens den norske Flaade krydsede i de danske Farvande, indtog han Øen Hjelm ved Jyllands Kyst, og i en Række Aar skulde denne Øe blive de Fredløses vigtigste Punkt. Slottet, som opførtes paa Hjelm, og som fik Navn efter Øen, blev ligesom det Slot, Grev Jakob opførte paa Hunehals i Halland, erklæret for norsk Eiendom og anerkjendt som saadan i den Vaabenstilstand, der sluttedes 1295 paa Hinsgavl, hvor den danske Kong Erik tillige indrømmede de Fredløse Ret til at opholde sig paa Øerne, kun at Ingen af de Lovfældte maatte komme ham eller hans Broder eller Hertug Valdemar for Øie, samt lovede, at skaffe dem deres tabte Besiddelser tilbage[1]). Stilstanden skulde kun gjælde i tre Aar, men blev senere fornyet, først af den norske Kong Erik, dernæst af hans Efterfølger, Kong Haakon, og fra Stilstanden paa Hinsgavl kan man regne de norske Krigstoges Ophør. Derimod vedblev de Fredløse, da de ikke erholdt deres Godser tilbage, at forurolige Landet, og deres Skjæbne gav stadigt Normændene Anledning til Klager.

Norge var dog ikke det eneste Land, hvor de Fredløse havde Beskyttere. Ogsaa i Danmark havde de Venner og stor Slægt, og navnlig var den danske Erkebiskop Jens Grand fuld af Nidkjærhed for deres Sag. Men da samme Erkebiskop altfor ivrigt bestræbte sig for at faae sine fredløse Slægtninge paany førte ind i Riget, havde Kongen ladet ham (1294) fængsle, og Følgen af denne Voldsdaad var bleven en Proces for den romerske Curie, hvis Acter senere ville blive omtalte[2]). Endelig tog ogsaa den svenske Regjering sig af de Fredløse, da der mellem Sverig og Norge var bleven sluttet en

---

[1]) Hvitfeld, Folioudg. p. 306.

[2]) I næste Afsnit.

venskabelig Forening, og paa sin norske Vens Opfordring udstedte Kong Byrge den 7de Oktober 1302 et Beskyttelsesbrev, i hvilket han erklærede at ville forhjælpe de fordrevne Danske til at faae Opreisning og virke for, at de kunde komme til at værge sig efter de almindelige Lovbøger, der gjaldt i Danmark. I dette Brev[1]) nævnes kun to af de ni Adelsmænd, nemlig Grev Jakob og Peder Jakobssøn; men synderlig flere vare nu vist heller ikke ilive. Marsk Stig var i Aaret 1293 død paa Hjelm, Rane Jonssøn var i det følgende Aar bleven henrettet udenfor Roskilde, Aage Kake ihjelslaaet af Viborg Bymænd kort før «Dagen» til Hinsgavl[2]), og Arved Bengtssøn skal allerede 1288 være bleven halshugget i Halland[3]). Omsider indgik Erik Menved dog paa at lade de Fredløses Sag blive underkastet en Prøvelse, da han ønskede at udsones med den norske Konge, og denne ikke godt kunde skille sig ved disse Mænd og deres Slægtninge, førend de efter en ny Dom vare blevne erklærede for skyldige. Renselseseed kunde imidlertid ikke længere aflægges, da de fleste af de ni Lovfældte vare døde; Beskyldningen maatte atter sværges dem paa, kun efter en anden Lov, og man valgte da[4]) at dømme dem efter den romerske Ret (*lex Julia majestatis*). Sagen blev foretagen paa en Forsamling i Helsingborg i Septembermaaned 1305, og efter at den ældre Dom af 1287 her var bleven forandret til en ny med samme Conclusion, viste Kong Haakon de Fredløse fra sig og sluttede i Søborg en tiaarig Fred med Danmark. Dog tillod han de Fredløse, for ikke heelt at slippe dem, at forblive paa Hjelm. Men da de fra dette Opholdssted foruroligede

[1]) Thorkelins Analecta. p. 76.
[2]) Det norske Klageskrift 1308, meddeelt af Hvitfeld, Folioudg. p. 340.
[3]) Ericus Olai, Historia Svecorum Gothorumque. Edit. Locceuii, p. 80.
[4]) Som Prof. Dr. Paludan-Müller har oplyst i sin anførte Afhandling.

Omegnen, gjorde Erik Menved et Tog til Øen (1306) og ødelagde endelig den af Marsk Stig opførte Borg. — Kong Haakon synes dog ikke at have betragtet denne Krænkelse af sin Eiendom som et Fredsbrud og indskrænkede sig til at tage nogle Repressalier. Men hans Svigersøn, den svenske Hertug Erik, hvem det netop paa den Tid var magtpaaliggende at faae det venskabelige Forhold mellem Norge og Danmark opløst, lod ikke Hjelms Ødelæggelse gaae ubenyttet hen og rettede et Opraab til sin Svigerfaders Undersaatter om, at formane deres Konge til ikke længer at udelukke de Fredløse fra sit Venskab, da den danske Konge ved at afbrænde og ødelægge Borgen Hjelm havde handlet mod sine Forpligtelser[1]). Det følgende Aar tog ogsaa Kong Haakon ved Manifestet af 2den Mai 1307 de Fredløse paany under sin Beskyttelse[2]); men intet Krigstog kom i Stand. Man ønskede Freden, og efter adskillige Underhandlinger blev Freden omsider sluttet i Kjøbenhavn 1309, hvor blandt Andet erklæredes, at den danske Kong Erik af særdeles Naade og paa Kong Haakons Forbøn tilbagegav de ni Lovfældtes Hustruer og Børn deres mødrene Gods, dog under den Betingelse, at Godset inden 3 Aar skulde være solgt, og at de selv opholdt sig udenfor Riget[3]). Større Gunst vilde Erik Menved ikke indrømme sin Faders Banemænd. Efter hans Død lovede derimod hans Broder Christoffer i den Haandfæstning, han den 25de Januar 1320 maatte udstede for at blive valgt til Konge, at de Fredløse og alle Andre, som uretfærdig vare blevne

---

1) Thorkelins Analecta, p. 77—78. Diplomet er dateret 25 November 1306.

2) Diplom. Norveg. VI, Nr. 69.

3) Thorkelins Analecta, p. 103.

skilte ved deres Ejendele, skulde have disse tilbage[1]), og Løftet blev sex Aar efter endnu tydeligere givet i den Haandfæstning, som Christoffers Modkonge, den jydske Hertug Valdemar Erikssøn udstedte[2]).

II.

At de Domfældte virkelig vare de Skyldige, synes dog ingen af Middelalderens Skribenter at have betvivlet; og efter hvad den kongelige Sagfører i Processen mod Jens Grand yttrede, var dette ogsaa i hele Danmark den almindelige Mening, „*publica vox et fama*“[3]). Hvorledes imidlertid denne Mening var opstaaet, og hvad den grundede sig paa, eller efter hvilke Beviser de Anklagede ere blevne dømte, findes ingensteds optegnet. I sit rhetoriske Sprog skildrer den kgl. Sagfører kun disse Adelsmænds Herskesyge, og hvor afskyelig en Gjerning de havde forøvet mod den Konge, der i alle Maader havde været deres Velgjører, en Konge, af hvem de vare blevne ophøiede til Rigets Øverster, og som selv kun havde forbeholdt sig det kongelige Navn[4]). De havde været „*dominatores in tota terra regni, omnia pro suo libito ordinantes et facientes*“[5]), saare

---

[1]) § 16. Jtem vt expulsis et eorum heredibus ac quibuscumque iniuste bonis suis priuatis bona eorum, vti inuenta fuerint, restituantur.

[2]) § 14. Item pro morte regis Erici interfecti incausatis, qui eius morti principaliter (presentialiter?) facto vel opere non interfuerunt et qui non sunt legittime conuicti, ceterisque expulsis et eorum heredibus ac quibuscumque aliis, bonis suis iniuste priuatis, bona sua, veluti inuenta fuerint, libere restituantur.

[3]) Script. rer. Danic. VI, p. 313 og flere Steder.

[4]) Patres regni constituit, et super cunctos Regni quæstus et introitus, solo duntaxat Regis nomine retento, dominos ordinavit. — Ibid. 290.

[5]) Ibid. 288.

mægtige i Kongens Gaard og i Riget[1]); men al denne deres Magt havde de anseet for Intet, saalænge de ikke tillige havde Kronen[2]). De kunde siges at have fortsat den Krig, som Jakob Erlandssøn og Biskop Peder af Roskilde havde ført med Kong Christoffer[3]). Efter hine Geistliges Anskuelse burde Riget nemlig tilhøre Kong Abels Arvinger, og som bekjendt havde Jakob Erlandssøn vægret sig ved at efterkomme Kong Christoffers Begjæring, at krone hans unge Søn, uagtet denne var kaaren til Thronfølger. Kong Christoffer havde derfor ladet Erkebiskoppen fængsle, og Sønnen, i Anledning af hvis Kroning der var opstaaet Forvirring og Krig, havde de nævnte Geistliges Slægtninge nu omsider paa skjændig Viis skilt ved Kronen og Livet[4]). Hvad der i den Anledning var bleven yttret af Jens Grand og af Domprovsten i Ribe, Jakob Lange, havde været betegnende. Saaledes havde Jens Grand ved Efterretningen om Kongens Drab yttret, at det var Skade, at Kongen ikke allerede for en tolv eller sexten Aar siden var bleven dræbt, da han saa intet Afkom vilde have efterladt[5]). Senere havde Erkebiskoppen paa Reisen til Rom i en stor Forsamling i Brügge med høj Røst udtalt, at det kunde være ham ligegyldigt,

---

[1]) in Curia sua multum erant potentes et in regno dominantes. — Ibid. 287.

[2]) nihil se habere reputantes, habendo regni carnes et corium, quamdiu diadema regni superesset ad habendum. — Ibid. 290.

[3]) persequentes guerram dictorum Archiepiscopi et Episcopi — Ibid. 313.

[4]) Ibid.

[5]) Item existens Præpositus Roschildensis approbavit factum prædicti flagitii coram fide dignis, dicens: Mala hora fuit, quod non fuit ante XII vel XVI annos interfectus, quia tunc nullam de se prolem reliquisset. — Ibid. 290 cfr. 323 (quod cum ipse Præpositus erat Roschildensis, et rumor primum venisset de occisione Regis Patris hujus Regis juvenis, dixeritque: maledicta hora fuit, quod o. s. v.).

om Hertug Valdemar eller en Jøde, Saracen eller Hedning eller den lede Djævel var Konge i Danmark, naar det kun ikke var nogen af den myrdede Konges Sønner[1]); og i Ribe Domkirke havde Jakob Lange prædiket, at det aldrig vilde blive godt i Danmark, saalænge nogen af Christoffers Æt sad paa Thronen eller var ilive[2]). Til disse af den kgl. Sagfører anførte Udtalelser, i hvilke en hadefuld Stemning mod den Christofferske Kongelinie havde givet sig Luft, kan føies det i de Esromske Annaler omtalte Faktum, at da Erik Glipping i Aaret 1276 havde faaet sin Søn udvalgt til sin Efterfølger, var Troskabseeden ikke bleven denne aflagt af Marsk Stig[3]).

Erkebiskoppen søgte efter bedste Evne at retfærdiggjøre sig selv og sine fredløse Slægtninge. De mange Velgjerninger, som disse havde modtaget af den dræbte Konge, det Slægtskabsforhold, hvori de stod til Samme, og den Hengivenhed, de havde viist ham, idet de ofte for ham havde vovet Liv og Gods, maatte efter hans Mening gjøre det utroligt, at

---

[1]) in præsentia magnorum quorundam virorum, postquam exivit regnum Daciæ, dixit alta voce, quod non curaret, an Waldemarus Dux Jutiæ, an Judæus, an Saracenus, an Paganus, an ipse Diabolus in regno Daciæ regnaret, dummodo Rex Ericus ibi Rex non esset aut frater ejus. — Respondet Archiepiscopus, nunquam hoc dixisse se credit, nec etiam cogitasse; sed contra hoc responsum est veritas, quæ sciri potest per eosdem magnos viros, si fuerint requisiti, qui præsentes fuerunt Brugis in Flandria, quando prædicta verba expresse dixit alta voce. — Ibid. 323—324, cfr. 293 og 326.

[2]) Ibid. 294, cfr. 324. — in Ecclesia sua cathedrali Ripis inter coetera inconvenientia, quæ prædicavit de Regibus regni Daciæ, quod status regni Daciæ nunquam fieret bonus, quamdiu aliquis ex sanguine Christophori Regis regnando remaneret.

[3]) convocato generali concilio Nyburgh, filius ejus Ericus accepit nomen Regis, & principes, excepto Stigoto Marescalco suo, sub juramento sollempni fecerunt ei fidelitatem. — S. R. D. I, p. 247.

de skulde have skilt ham ved Livet[1]). Desuden havde de hiin Nat været saa langt borte fra Gjerningsstedet, at En havde været tre Dagsreiser derfra, en Anden to; kun Rane havde været hos Kongen, men havde af al Magt søgt at forsvare ham[2]). — Imidlertid kunde den kongelige Sagfører hertil bemærke, at de ni Lovfældte heller ikke vare blevne sigtede for at have udført Gjerningen med egen Haand. Thi af det Udtog, som Hvitfeld har meddeelt af den Dom, der blev afsagt 1305 i Helsingborg, sees, at Erik Menved i den der forsamlede Kreds traadte frem og beskyldte de Otte «over Raad, Befaling og Gjerning til at ihjelslaae» samt Arved Bengtssøn «udi det, at han med sin egen Haand overvar det slemme Mord»[3]). Kun om Arved Bengtssøn bliver der sagt, at han havde været med i Gjerningen, og hans Navn, der sikkert ellers vilde have staaet foran Væbnernes Aage Kake og Rane Jonssøn, er paa Grund af den imod ham rettede særlige Beskyldning kommen til at staae sidst. — At nemlig Aage Kake og Rane vare Væbnere, fremgaaer af det norske Beskyttelsesbrev (1287), i hvilket de ligefrem ere karakteriserede saaledes og derfor nævnede efter Herrerne eller dem af Ridderstanden. Derimod kan man ikke af samme Brev see, om Arved Bengtssøn var Ridder, da han slet ikke er nævnet, rimeligviis fordi han, ligesom

---

[1]) Nec credit, quod aliquis eorum dictum Regem interfecit seu peremerit, maxime, quia erant ei proxima consanguinitatis linea conjuncti, et ab eo, ut præmittitur, multa beneficia receperint, et pro ipso Rege ejusque honore conservando non dubitarunt quamplures exponere propria corpora atque bona; S. R. D. VI, p. 299.

[2]) Ibid. — et quia tantum distabant tempore interfectionis ab ipso, quod aliquis eorum per tres dietas, aliquis per duas, excepto Ranone, tunc suo Camerario, qui quantum potuit, licet ex improviso, licet nudus et inermis, se opposuit occisoribus, prout publica in regno habet fama.

[3]) Folioudg. p. 328.

Grev Jakob, der heller ikke er nævnet, paa den Tid, da Brevet blev udfærdiget, opholdt sig udenfor Norge. Men i den af Ericus Olai forfattede Sverigs Krønike, der indeholder en Beretning om Arved Bengtssøns Skjæbne i det følgende Aar, findes han betegnet som Ridder[1]) og er af den kgl. Sagfører paa det Sted i Procesacterne, hvor denne opregner alle de 9 Lovfældte, bleven nævnet foran Aage Kake og Rane Jonssøn[2]). — Man maa følgelig antage, at kun To af de Lovfældte have været tilstede i Finderup; Rane, der havde givet sig Udseende af at forsvare Kongen, og Arved Bengtssøn mellem dem, af hvem han var bleven angreben; hvorfor altsaa de ældre Annaler, der i Korthed meddele, at Kongen blev myrdet *a suis* eller *a suis militibus*, ikke have udtrykt Tingen saa heldigt, som et paa Valdemar Atterdags Tid fuldført Compendium, hvori det hedder, at han blev myrdet *per aliqvos ab eis missos*[3]).

Dog hvormeget de Lovfældte og deres Tilhængere protesterede mod Beskyldningen, var selve Kongemordet en Kjendsgjerning, hvorpaa der skulde haves èn Forklaring, og var Skylden ikke hos disse Mænd, maatte den være hos Andre. Hist og her i Procesacterne træffer man da ogsaa Antydninger af, hvorledes de Fredløse og deres Parti ønskede, at Begivenheden i Finderup skulde tages. Retstilstanden i Danmark maatte betegnes som i høj Grad usikker; endogsaa Kongemord vare blevne taalte; saaledes var Kong

[1]) Eodem anno (ɔ: 1288) in mense octobri decollatus est per Dominum Tula Ebbeson et socios suos Dominus Arvidus Bengtson cum X sociis, quod in Hallandia latrocinia exercebant, expulsi prius de Dacia propter occisionem regis Erici.

[2]) S. R. D. VI, 315.

[3]) Thomæ Gheysmeri Compendium Historiæ Danicæ ab initio ad Valdemarum IV., trykt i Andet Bind af Langebek Script. rer. Danicarum.

Christoffer bleven forgivet, uden at Nogen i den Anledning var bleven straffet; ikke heller var Straf bleven idømt dem, der havde sænket Kong Erik Valdemarssøn i Slien. Man burde derfor — som Jens Grand skal have udtalt det i en offentlig Forsamling ved Ingelund i Sjælland[1]) — ikke undre sig over, at Kong Erik Christofferssøn havde fundet en lignende Død, som Faderen og Farbroderen[2]). Hvem der havde givet ham denne Død, kunde det ikke nytte at gaae paa Spor efter; derimod havde Erkebiskoppen fornylig af en aldeles troværdig Person faaet at vide, for hvilken elendig Aarsag hiin Konge, der baade privat og offentlig havde ført et uskikkeligt Liv og i en umaadelig Grad forfulgt Kirker og geistlige Personer, var bleven myrdet paa det mistænkelige og eensomme Sted, og denne Person kunde blive navngiven for den kgl. Sagfører og for Paven[3]).

III.

Om Erkebiskoppens Sagfører skulde have tænkt paa det Rygte, at Kongen var bleven myrdet for sin Utugtighed, faaer at staae hen. Vi veed kun, at et saadant Rygte har

---

[1]) S. R. D. VI, 290 cfr. 325.

[2]) Nullum debere mirari de illa morte illius Regis, cum multi Reges Danorum similiter occisi fuerant, narrans Avum dicti Domini Regis Regem Christophorum intoxicatum et fratrem ejus Regem Ericum submersum in mari, nulla subsequente vindicta.

[3]) Qualiter vero, et ob quam miseram causam in loco suspecto et deserto dictus Rex interiit, narravit Archiepiscopo hoc anno quædam persona, omni exceptione major et fide digna, cujus nomen vobis et Domino nostro Pontifici poterit intimari per dictum Archiepiscopum, cum placebit; quam prodigus iste sui fuit et omnium bonorum morum regni, ac quam immanis persecutor Ecclesiarum et Ecclesiasticarum personarum et libertatum, quia non est leve perscribere, docere poterunt, qui sciunt, interrogati. Ibid. 299.

existeret, og sandsynligviis har Kongen selv ved sit Levnet givet Anledning til, at hans hemmelighedsfulde Snigmord kunde finde en saadan Forklaring. Thi blandt Middelalderens Konger var der sikkert Faa, der fortjente en Berømmelse som den, der er bleven tillagt hans Fader, Kong Christoffer[1]). Sønnen var rimeligviis af sædvanlig Natur, og til den Myrdedes private Liv kunde man da have peget hen, hvad muligviis ogsaa de Fredløse i deres Bestræbelser for at fralægge sig Skylden, have gjort. Men ikke blot for uadelige Kvinder, ogsaa for adelige skal Erik Glipping have været i Orde, og da nu de lovfældte Adelsmænd efter den almindelige Mening baade i Danmark og i Tydskland, af hvis Kejser, Rudolph af Habsburg, den i Nyborg afsagte Dom var bleven stadfæstet, gjaldt for at have været de Skyldige, kunde der ganske vist lettelig mellem de forskjellige Rygter og Meninger ogsaa have dannet sig den Anskuelse, som findes optegnet i en nordtydsk Aarbog, ***Annales Lubicenses***, der standser ved Aaret 1324, at Kong Erik var bleven myrdet af sine Hirdmænd paa Grund af sin Utugtighed. Forfatteren har selv kun udgivet det for et Rygte (*ut dicitur*); og for andet end et Vidnesbyrd om, at et saadant Rygte har existeret paa Forfatterens Tid, vil hans Meddelelse indtil videre heller ikke kunne gjælde[2]).

---

[1]) castitate a fratribus (ɔ: Erik og Abel) plurimum discrepans — castitatis pudore adornatus, nec nobili, nec alicui ignobili, decus corporis sui tradere voluit polluendum, donec consilio fratrum et amicorum filiam Zambor, nobilissimi Slavorum Principis et fratris Zwantepolk, Regis Pomeranorum, Margaretam nomine, sibi assumeret in matrimonium. — S. R. D., I, 25.

[2]) See Annales Lubicenses i det 16de Bind af Pertz Monumenta Germaniæ Historica. A. D. 1286. »Ericus Danorum rex in nocte beatae Caeciliae in suo lecto a suis fidelibus occiditur, causa suae incontinentiae, ut dicitur; propter quod multi a regno depulsi sunt, et quidam postea sunt dampnati mala morte.»

Ingen af de os fra Begivenhedens Tid bekjendte Aarbøger indeholder Noget om Motivet til Kongens Drab; og saafremt man i denne deres Taushed vilde see et Tegn paa, at Bevæggrunden havde været en saadan, at Forfatterne enten af Frygt eller af Discretion skulde have afholdt sig fra at omtale den[1]), maa man kun vogte sig for at overføre Nutidens Begreber om trykte Bøger paa Middelalderens Kloster-Annaler. Disse Annaler vare bestemte til at blive ved de Klostre, hvor de vare skrevne; kun engang imellem blev der til et andet Kloster taget en Afskrift, deres Tilværelse var de fleste Mennesker ubekjendt, og hvad der stod optegnet i disse Manuscripter kunde være Regjeringen ligegyldigt. Forfatterne behøvede saaledes hverken af Frygt eller af Discretion at lægge Dølgsmaal paa Sandheden. De kunde skrive, hvad de ønskede at skrive. Men hverken i de Esromske Annaler, ikke heller i Annalerne fra Ry Kloster[2]) findes nogen Meddelelse om, hvorfor Kong Erik blev myrdet. De Esromske Annaler, der standse ved Aaret 1307, meddele kun, at han blev dræbt af sine Riddere (*a suis militibus*) uden forøvrigt om ham at bemærke hverken noget Ondt eller noget Godt[3]). I Ry Kloster Annalerne derimod ere disse Hirdmænd blevne betegnede saaledes, at deres Handling tillige staaer misbilliget, idet der siges, at Kongen blev dræbt *a suis, qvos maxime dilexerat*, eller som Erik Menveds Sagfører i Processen med Jens Grand udtaler det, af Mænd, der ikke huskede de Velgjerninger, hvormed Kongen havde overøst dem. Alligevel er Forfatteren ham ingenlunde gunstig, men har om hans Forhold til Geist-

---

[1]) Saaledes som Cronholm mener i den ovenanførte Afhandling i Hist. Tidsk. VI, 455.

[2]) Et Kloster i Sønderjylland, hvor nu Glücksburg ligger.

[3]) S. R. D., I, 248.

ligheden yttret sig paa en lignende Maade som Erkebiskoppens Sagfører. »Han gjorde mange Ulykker«, hedder det, »idet han plyndrede Kirker og undlod at give dem Opreisning, naar de havde lidt Tort, hvorhos han med sine Heste og Hunde forarmede de Klostre, som hans Forfædre havde bygget«[1]). Rimeligviis har Forfatteren ligesom Erkebiskoppens Sagfører havt nogle enkelte Kirker og Klostre for Øie og af Hensyn til deres Klager fældet en eensidig Dom. Thi af forskjellige Breve fremgaaer, at der trindt omkring i Landet vare Klostre, mod hvilke Kongen havde viist sig gavmild og som en Beskytter. I Lund maa han endog have gjort sig særlig yndet hos Geistligheden, da han ikke alene findes karakteriseret som *Illustrissimus* i de af Erkebiskop Nicolaus, før 1379, forfattede Annaler[2]); men i det gamle Kalendarium (hvis Titel: *Liber Daticus Lundensis* hyppig oversættes »den Lundske Gavebog«, uagtet *Liber Daticus* dog vel ikke er det samme som *Liber Donationum*) staaer følgende Optegnelse at læse ved Datum 21de November: Kong Erik Christofferssøn, høilovelig Ihukommelse, faldt for Nidingers Dolke i den hellige Cecilies Nat, gruelig ombragt i sin egen Seng af sine Mænd. Hvile hans Sjæl i den evige Fred![3])

Blandt de indenlandske Aarbøger og Krøniker fra Middelalderen existerer der egentlig kun een, i hvilken Erik Glipping beskyldes for at have fornærmet sin Adel ved Ukydskhed. Det er i den paa Valdemar Atterdags Tid fuldførte Krønike, som har faaet Navn af *Thomæ Gheysmeri*

[1]) Ibid. 168.
[2]) S. R. D, VI, 627.
[3]) Rex Ericus pie recordationis, Christofori Regis qvondam filius, pugionibus impiorum occubuit in nocte beate Cecilie, a suis in proprio lecto crudelissime trucidatus. Cujus anima in pace eterna requiescat. S. R. D., III, 571 cfr. IV, 61.

Compendium. Her, i Capitlet om Kong Erik Christofferssøn, der ganske som de tilsvarende Optegnelser i Ry Kloster Annalerne begynder med en Karakteristik af Kongen og tydelig er skrevet paa anden Haand[1]), beskyldes han nemlig ikke blot for at have gjort Kirker og Klostre Fortræd; der tilføies, at han var aldeles letfærdig og krænkede adelige Fruer (*totusqve lubricus fuit, uxores Nobilium violavit*[2])). Men at denne Ukydskhed skulde have været Bevæggrunden for hans Hirdmænd til at skille ham ved Livet, yttres der Intet om. Thi i Slutningen af Capitlet fortælles kun, at Hertug Valdemar efter at være bleven løsladt begyndte at conspirere med nogle af Rigets Adel om at tage Kongen afdage, og hvorvidt disse Adelsmænd, med hvem Hertugen conspirerede, hørte til de ovennævnte, hvis Hustruer Kongen havde krænket, har Forfatteren ladet staae uoplyst[3]).

Det Gheysmerske Compendium meddeler altsaa kun i den Karakteristik, det har givet af Erik Glipping, (og som senere kom til at gjenlyde fra den danske Riimkrønike), at han krænkede adelige Fruer. Lübecker-Annalerne omtale derimod Utugtighed som Grunden til, at han af sin Adel blev dræbt. Nærmere Oplysninger findes nu i vore Folkeviser samt i et Par Aarbøger fra Unionstiden. Erik Glipping

---

[1]) See den ved Aaret 1260 tankeløst lavede Causalforbindelse mellem Ting, der i ældre Aarbøger, saasom i Annales Ryenses, kun have staaet optegnede ved Siden af hverandre.

[2]) Script. rer. Danic. II, 388. — Med Hensyn til den Betydning, hvori Forfatteren bruger Ordet lubricus, kan henvises til hans paafølgende Antitheser om Kong Christoffer: Hic nullam justiciam fecit, sed magis tyrannidem exercuit; veritatem in verbis non habuit, sed nimis lubricus fuit.

[3]) Sed seqventi anno ad preces Principum liberatus, conspirare cepit cum aliqvibus Nobilibus regni in mortem Regis, qvi et interfectus fuit per aliqvos ab eis missos, juxta Wyburch, dum dormiret in lecto suo, in nocte Sancte Cecilie Anno MCCLXXXVI, anno vero regni sui XXVII, sepultusqve est Wiburch in Ecclesia cathedrali. — Ibid. 389.

skulde være bleven myrdet, fordi han havde krænket Marsk Stigs Hustru.

Man maatte da antage, at Marsk Stig havde staaet i Spidsen for de Sammensvorne. Men hverken i det Gheysmerske Compendium eller i de Lübeckske Annaler er Marsk Stig saa meget som nævnet, og efter hvad Arild Hvitfeld siger, var de Sammensvornes Anfører Grev Jakob, hvorimod Marsk Stig i de følgende Krigstider blev Anføreren for de Fredløse[1]). Hvitfeld turde have Ret; skjøndt det er et Spørgsmaal, om Grev Jakob virkelig var »den egentlige Hovedmand blandt Kongemorderne«[2]). At nemlig Grev Jakob saavel i Dommen af 1305, som paa det Sted i Procesacterne, hvor den kgl. Sagfører opregner alle de ni Lovfældte, og i de ældre Annaler nævnes foran de Andre, er i og for sig ikke, som man kunde troe, noget Tegn paa, at han gjaldt for at have staaet i Spidsen for dem. Thi de Anklagede ere blevne nævnede efter deres Rang, først Ridderne (*milites*), saa Væbnerne, (*armigeri*), og mellem Ridderne var Greven af Halland den Fornemste, efter ham fulgte Marsken[3]). Større Betydning har det, at den kgl. Sagfører i Processen med Jens Grand gjentagne Gange omtaler Grev Jakob paa en særegen Maade som *occisor principalis* eller *inter occisores principalior*; men ogsaa Marsk Stig bliver engang betegnet saaledes[4]), og Meningen behøver kun at have været den,

[1]) Folioudg. p. 292, cfr. 304.

[2]) Saaledes som Prof. Dr. Paludan-Müller i den ovenanførte Afhdl. p. 62 kalder ham.

[3]) Forfatteren til det Gheysmerske Compend. har derfor ogsaa ved Aaret 1287 ladet det være nok med at nævne Grev Jacob af Halland og betegnet de øvrige Lovfældte som »aliqvi solempnissimi Dani, Milites et Armigeri«.

[4]) S. R. D., VI, p. 292, cfr. 322 (cum Marschalco Stigoto et suis complicibus, occisoribus patris Regis principalibus).

at Grev Jakob saavel som Marsk Stig hørte til de Ni, der fremfor de øvrige *occisores* vare *occisores principales.* Muligviis er slet ikke nogen Enkelt bleven anseet for at have været Sammensværgelsens Stifter, og kun forsaavidt en Enkelt er bleven anseet derfor, turde denne have været Grev Jakob, hvem ogsaa Erik Menved i et Par Skrivelser synes at have omtalt som den, efter hvem hele de Fredløses Partie kunde betegnes. Skrivelserne selv existere vel ikke mere; kun deres Indhold er gjengivet i den islandske Saga om Biskop Arne; men i denne Saga hedder det, at Erik Menved efter Olafsmessen i Aaret 1289 skrev til Norges Konge og hans Broder, Hertug Haakon, og klagede over, «at de understøttede Grev Jakob og de Andre, som han havde erklæret for sin Faders Banemænd, med at herje hans Land», og at han ligeledes skrev til Arne Biskop, som var med i Ledingen, og bad ham bevæge Brødrene til «at opgive Greven og lade Herjingen fare»[1]). Og dog var i samme Aar ikke Grev Jakob, men Marsk Stig den meest virksomme af de Fredløse med at herje Landet. Men efter den Stilling, som Stig Marsk tilforn havde beklædt, maatte han vel og være den Nærmeste til at blive de Fredløses Anfører i Krigen. Det følgende Aar, 1290, erobrede han Øen Hjelm og opreiste sig der et uforglemmeligt Minde. Ingen af de andre Fredløse udførte en saa mærkelig Bedrift, og i Tidens Løb kom da Høvdingen paa Hjelm til at gjælde for den, der havde spillet Hovedrollen blandt Kongemorderne.

Dette første Stadium af Sagnet om Marsk Stig staaer ogsaa afspeilet i nogle af Middelalderens Aarbøger. Saaledes hedder det i de Annaler, der formodes at være fra Essenbæk Kloster i Jylland:

---

[1]) Árna Biskups-Saga, Cap. 74 (Biskupa Søgur I, 780).

Anno Domini 1286 Rex Ericus interfectus est a suis.
„ „ 1287 Stigothus Andersson e Dacia fugit.

*

„ „ 1290 Hielm ædificatur.

*

„ „ 1293 Stigothus Andersson obiit in Hielm[1]*);*

og i Tillægene til den sjællandske Krønike med et Par mindre rigtige Aarstal:

Ad Annum 1287. Ericus Rex mortificatus in lecto suo in Finderp Jutiæ, in nocte S. Cæciliæ.
„ „ 1288. Stigotus Andærsun cum suis fugit.

*

„ „ 1290. Castrum Hiælm ædificatur.

*

„ „ 1293. Stigotus obiit[2]*).*

Det er ligeledes alene Marsk Stig, der nævnes i den plattydske Krønike, som blev forfattet af Franciscaner-Læsemesteren Detmar i Lübeck omtrendt hundrede Aar efter Kong Eriks Død. De øvrige Fredløse betegnes kun som Marskens Tilhængere eller som Adelsmænd, der delte Skjæbne med ham, og af deres krigeriske Foretagender omtales kun Befæstningen af Øen Hjelm og de Herjinger, der foretoges fra dette Punkt:

„*Umme den mord des koninghes wart de marschalk stich besproken unde vordreven ute deme lande, unde mit eme vele der besten denen. De enthelt de koning to norweghen . . . . . ; he halp den vordrevenen denen, dat ze*

[1]) Chronologia Rerum Memorab. ab Anno 1020 usque ad An. 1323. S. R. D. II, 527.

[2]) Incerti Auctoris Chronica Danorum et præcipue Sialandiæ, ab An. 1028 ad An. [1282. med Tillægene til] 1307. Ibid 635.

buweden up en land, gheheten helme, ene starke borch, daraf deden se groten schaden[1]*)*.

Den, der havde været de Fredløses Anfører i den aabenbare Krig, havde efter den populære Anskuelse ogsaa staaet i Spidsen for den hemmelige Sammensværgelse. Men om Erik Glipping hed det, at han var blevet myrdet paa Grund af sin *incontinentia*. Sagnet kom da til at lyde paa, at han var bleven myrdet, fordi han havde krænket en Hustru til Marsk Stig, eller, at Marsk Stig, — naar man med de middelalderlige Visedigtere vil betragte ham som Hovedpersonen — havde myrdet Kong Erik for at hævne sin Hustru. Efter Hvitfelds Anskuelse havde derimod Grev Jakob staaet i Spidsen for de Sammensvorne, og ganske curiøst har ogsaa Hvitfeld overført paa Grev Jakob, hvad der ellers kun forlyder om Marsk Stig, idet han fortæller, at Greven ikke blot var ilde tilfreds i Anledning af Spørgsmaalet om Oppebørslen af Halland, men tillige, fordi Kongen, «som Rygte endnu staaer», havde besovet hans Hustru, medens han var paa det svenske Tog[2]).

De ældste Aarbøger, i hvilke Marsk Stigs Hustru findes omtalt, ville nu være at betragte.

Det er tvende Aarbøger fra **Unionstiden**, og som rimeligviis begge ere af svensk Herkomst. At den ene er svensk, fremgaaer tydeligt nok af dens Indhold, og den har tilhørt Minoriterklostret i Visby paa Gulland. Men den anden er uden Tvivl ogsaa et svensk Arbeide, kun har For-

---

[1]) Chronik des Franciscaner Lesemeisters Detmar, herausg. von Grautoff. Pg. 161.

[2]) Folioudg. S. 292. — Dog fortæller Hvitfeld ogsaa, men paa et andet Sted i sin Krønike (S. 278), at Marsk Stigs Hustru skulde være bleven vanæret af Kongen, medens Marsken var i Sverig, og at dette muligviis var Grunden til, at Marsk Stig i Aaret 1276 ikke havde villet samtykke i den unge Prinds Eriks Udnævnelse til Thronfølger.

fatteren skjænket Danmarsk Historie en lige saa stor Opmærksomhed, som Sverigs. *Anonymi veteris Rerum Danicarum et Svecicarum Chronologia ab Anno 826 ad Annum 1415*" pleier man at kalde hans Værk[1]). Det Nye i hans Optegnelse; — thi hans Optegnelse bør omtales først, — bestaaer, næst efter en Beretning om selve Overfaldet, som jeg i det Følgende vil sammenholde med den Skildring, der gives af samme i Viserne, kun i en lille Tilføielse til det allerede fra *Annales Lubicenses* bekjendte Sagn. Men uagtet adskillige af Forfatterens Meddelelser[2]) hidrøre fra ældre Annaler, som nu ere gaaede tabt, er hans Meddelelse om Marsk Stigs krænkede Hustru næppe hentet fra saadanne. I hvert Fald bærer den et nyere Præg.

Om Bevæggrunden til Mordet paa Erik Glipping (eller Klipping, som han kalder ham) skriver han nemlig, at Kongen, efter hvad der fortaltes, blev myrdet til Gjengjæld for den skjændige Attraae, i hvilken han havde krænket og voldtaget mange endogsaa adelige Koner, deriblandt en Hustru til Hr. Stig Rigets Marsk:

„*in ultionem, ut ferebatur, nefandæ libidinis, qva corruperat et expugnaverat multarum etiam nobilium matronarum pudorem, inter qvas fuerat etiam stuprata uxor Domini Stigoti Marschalci regni.*"[3]).

Det sidste Ord *(regni)* kunde Forfatteren have sparet. Sansynligviis har han føiet det til, for ydermere at fremhæve, hvilken høi Stilling den Herre indtog, som var at nævne mellem de af Kongen Fornærmede. Men ingen gammel

---

[1]) Trykt baade mellem de af Langebek og de af Fant udgivne Scriptores medii ævi.

[2]) f. Ex. den, at Dommen i Nyborg blev fældet af 27 (3 × 9) Adelsherrer.

[3]) angebek I, 392. Fant I, 55.

Forfatter vilde have betegnet Marskens Hustru som „*uxor Marschalci regni*". Thi Marskens Embede var et Hof-embede, og Marsken blev stedse anseet for at være Kongens Marsk eller *Marscalcus regis*[1]); først i den sildigere Middelalder opkom Titelen Rigets Marsk eller *Marscalcus regni*. Og læser man videre, vil man ved Aaret 1293, hvor Marsk Stigs Død bliver omtalt, finde den gammeldags rigtige Titel brugt: „*Mortuus est Dominus Stigotus, qvondam Marschalcus Regis Daciæ.*" Ved dette Aar har Forfatteren sandsynligviis udskrevet ældre Annaler, hvorimod han ved 1286 paa egen Haand har tilføiet det ham bekjendte Sagn, og er derved kommen til at give sin Meddelelse et nyere Anstrøg. Forøvrigt lader han Sagnet staae ved sit Værd (*ut ferebatur*) og har, uagtet han ikke blot fremhæver Stigs Hustru mellem de Damer, for hvis Krænkelse Kongen skulde være bleven myrdet, men tillige ved 1293 fortæller adskillige Ting om den fordums Marsk som en mærkelig Borgherre paa Hjelm[2]), dog ikke tilladt dennes Navn at trænge sig frem foran Grev Jakobs ved Aaret 1287[3]).

---

[1]) I et Document, som Stig Marsk kort før sin Domfældelse udstedte til Kannikerne i Aarhuus, kalder han sig ogsaa «Stigotus Andersøn, quondam illustris Regis Danorum Marscalcus.» — S. R. D. VI, 416.

[2]) Mortuus est Dominus Stigotus, qvondam Marschalcus Regis Daciæ, in insula Hielm, qvam arce qvadam munierat, unde etiam piraticam exercuit. Corpus postea occulte traductum est in ecclesiam Hindzholm.

[3]) Juratum est in Dacia a XXVII nobilibus viris, Dominum Jacobum Comitem Hallandiæ, Dominum Stigotum Marschalcum, Dominum Nicolaum Hallandsfar, Dominum Petrum Porse, aliosque multos illorum complices, veros esse Regis Erici interfectores.

I enkelte af de senere Aarbøger finder man derimod Marsk Stig nævnet foran de andre Sammensvorne. Saaledes skriver Hamsfort i sin Chronologia Secunda (S. R. D. I, 294): «Paulo post conspirantibus Stigoto Andreæ filio, Magistro Eqvitum, Jacobo Porsio, Comite Hallandiæ, o. s. v., og hos Petrus Olai hedder det

I de Visbyske Minoriters Annaler eller ***Chronologia Svecica*** fra 815 til 1412 findes derimod en Beretning, som viser, hvorledes Erindringen om Borgen paa Hjelm var istand til i Tidernes Løb heelt at forkogle den historiske Sandhed.

Kun af Sverigs Historie har det været Hensigten at give et Rids. Men paa det Sted, hvor Tabet af de skaanske Provindser, som Valdemar Atterdag vandt tilbage, bliver omtalt, findes der nogle Bemærkninger om samme Kong Valdemars Fader og Bedstefader. Ældre Annaler have næppe været udskrevne; disse Notitser bære kjendelig Præg af at være skrevne efter mundtlige Fortællinger og en forvirret Hukommelse. Om Valdemars Fader Christoffer — hvem Notitsernes Forfatter synes at have anseet for Erik Glippings Successor, da han umiddelbart efter sin Beretning om den i Finderup myrdede Kong Erik og uden at omtale Erik Menved siger *„post Ericum regnauit Christoforus“* — fortælles der saaledes, at han blev indebrændt af sine Medbeilere paa Taarnborg i Sjælland. Men hverken blev Christoffer indebrændt, ikke heller var Taarnborg det Sted, hvor han døde. Derimod blev Christoffer mod Slutningen af sit Liv, som han endte i Nykjøbing paa Falster, tagen tilfange af et Par Adelsmænd, som ved Ildspaasættelse havde drevet ham ud af det Huus,

---

(II, 265) ligesom i en anonym Aarbog (V, 531) »conspirare cepit (Hertug Valdemar) cum Stigoto Marskalco, Jacobo Comite, Ranone Camerario, Agone Kache, Uffone Dyre, Jacobo Bloofoot et aliqvibus aliis nobilibus regni, numero duodecim.« Efter den sidste Yttring have dernæst adskillige nyere Historieskrivere meddeelt, at de Sammensvorne vare 12 i Tallet, men med Urette. Thi i Nyborg blev kun 9 lovfældte som Forbrydelsens Hovedmænd (novem convicti), og deres Medskyldige (complices ipsorum) vare adskillige flere end 3. (Jfr. Fredstractaten og Procesacterne.) Rimeligviis er Tallet paa de Sammensvorne i de senere Annaler bleven Tolv paa Grund af, at der efter en gammel Anskuelse hørte tolv Mænd til et betydeligt Foretagende.

hvori han opholdt sig i Saxkjøbing[1]), og en dunkel Erindring om denne Ildpaasættelse har vel foresvævet Forfatteren og blandet sig for ham med en lignende Erindring om Taarnborg, efter hvis Kapitulation i Borgerkrigen 1326 Christoffer var flygtet ud af Riget. Dog har man ikke af denne Fortælling om Christoffer ladet sig advare imod at skjænke Fortællingen om Erik Glipping Tiltro, men har i samme fundet Bidrag til en historisk Fremstilling af Kongemordet i Finderup og de Fredløses Skjæbne. Oversat lyder den saaledes: »Mærk«, siges der,

»Mærk, at i Herrens Aar 1287 *(sic)* blev den danske Konge Erik Christofferssøn ombragt i Sct. Cecilies Nat i Nørrejylland i en Landsby ved Navn Finnetorp, af Palne Litle, Svigerfader til Hr. Ridder Stig, Kongens egen Marsk, og det efter Marskens Foranstaltning i Anledning af hans Hustru. Samme Marsk blev dernæst af de Danske paa Grund af Mordet udjagen af Riget tilligemed dem, der hørte ham til, og byggede da paa en Øe, der hedder Hjelm, beliggende i Bæltesund, en mægtig Borg, hvorfra han hele sin øvrige Levetid drev et forskrækkeligt Sørøveri, og herjede grueligt de omkringliggende Søstæder og Kyster. Efter hans Død bleve hans Sønner uenige og forlode Øen, idet Enhver af dem flygtede sin Vei, og de af dem, som bleve grebne, bleve ombragte«.[2])

---

[1]) Continuatio Chron. Danor. et præcipue Sialandiæ ab Anno 1308 ad Annum 1357. S. R. D. VI 523, jfr. det Gheysmerske Comp.

[2]) Nota quod Anno Domini MCC Octogesimo septimo occisus est Ericus Rex Dacie, filius Christophori, in nocte Sancte Cecilie in Noriucya in villa, qve vocatur Fyunetorp, a Palnone Lytlæ, Socero Domini Stygoti Militis, Marscalci ipsius Regis, et hoc per procuracionem ipsius Marscalci ratione vxoris sue; qui Marscalcus propter homicidium a Danis de regno cum suis expulsus in insula dicta Helm, qve sita est in passagio Baltico, grande castrum edificauit,

Dersom Nogen uden at kjende andre Beretninger om Erik Glippings Død, kun efter den her anførte skulde fortælle, hvilket Endeligt, der var bleven denne Konge beredt, tør det nok paastaaes, at Ingen vilde sige, at han var falden for en udstrakt aristokratisk Sammensværgelse. Thi om en saadan er der jo her ikke Tale, men kun om en enkelt fornærmet Ægtemands Hævn og Bedrifter. Af alle de Sammensvorne er blot Stig Marsk bleven tilbage, og hans Hustru er den eneste Bevæggrund til Kongemordet. Hverken med andre af Rigets Stormænd, ikke heller med Norges Fyrster staaer denne Ridder i Forbindelse, og Krigen føres alene fra den af ham opførte Sørøverborg paa Øen Hjelm, der efter den svenske Minorits Anskuelse ligger i Store Bælt[1]). Alligevel — og ved første Øiekast kunde det synes besynderligt — er ikke Marsken den, der med egen Haand skiller Kongen ved Livet; hans Svigerfader „*Palno Lytlæ*“[2]) udfører Hævnen for ham efter hans Anstiftelse. Men Forklaringen herpaa findes, naar man sammenholder Sagnet med Historien. I dette Træk har nemlig den historiske Sandhed reflecteret sig, at de Sammensvorne, som alle ere indesluttede i Marskens

---

de quo toto tempore, quoad uixit, grauissimam piraciam exercuit, ciuitates maritimas et terras circumiacentes crudeliter depredando. Quo mortuo filii eius inter se diuisi dictam insulam deseruerunt et ad diuersa loca fugerunt et, qui ex eis capiebantur, occidebantur. — Derefter følger saa: Post Ericum regnauit Christoforus, pater Waldemari Regis vltimi, qui in castro Tornaborch in Selandia per suos emulos fumo extinctus est. Fant Script. rer. Suecicarum I, pag. 43. Jfr. Langebek S. R. D. I, 256.

[1]) »in passagio Baltico« eller som Ericus Olai skriver »in Belthesund«. Ifølge det Gheysmerske Compendium (S. R. D. II, 288) vare nemlig Sjælland og Fyen adskilte fra hinanden ved *passagium balticum* Men muligviis har man i Middelalderen stundom brugt denne Benævnelse om et større Vand. Forøvrigt skal Marsk Stig ogsaa have havt en Borg i Store Bælt, nemlig paa Sprogø.

[2]) Cfr. med dette Navn det ovenanførte »Tornaborch«.

Person, ikke selv vare Morderne, men at det var *per aliqvos ab eis missos*, at Kongen blev dræbt. Og ligesom de udsendte Mordere ere blevne en Svigerfader til Marsken, saaledes ere de mange Fredløse, der færdedes i Landet, og for hvem Marsken havde været et Hoved, blevne forvandlede til en Sønneflok, der efter Faderens Død geraader i Uenighed og splittes til forskjellige Sider, og af hvilke Marsk-Stigs-Sønner da Nogle blive grebne og aflivede. Naar altsaa ikke faa blandt de nyere Historieskrivere i det her fremsatte Sagn om Ridderen paa Hjelm have seet værdifulde Traditioner fra Begivenhedernes egen Tid, kan denne deres Vildfarelse kun forklares ved, at de stadig under Læsningen have havt de andre Beretninger i Tankerne og været bildede i den Anskuelse, at alle de middelalderlige Beretninger saa vidt muligt skulde combineres. Men hverken bør det efter denne Fortælling udgives for historisk Sandhed, at En af Morderne i Finderup var en Svigerfader til Stig Marsk, og at samme Svigerfader var den i de svensk-danske Annaler omtalte Person, der først lagde Haand paa Kongen og gav ham det dræbende Saar)[1]; ikke heller vil man af Hensyn til denne Fortælling længere finde det værdt i kritiske Fremstillinger at sige, at »Marskens Sønner skulle ved hans Død være blevne uenige og have flygtet hver sin Vej« [2]). Marsken efterlod sig muligviis kun een Søn, Anders Stigssøn, hvis Navn forekommer i adskillig Diplomer; om han efterlod sig flere, er uvist[3]).

---

[1]) Cfr. det Følgende, S. 127.

[2]) Saaledes som Munch i Det norske Folks Hist. IV, 2; S. 219. (Ligeledes Cronholm i Hist. Tidsskrift. VI, 467.)

[3]) Rigtignok mener Estrup i sin Beskrivelse af Tygestrup, at Historien »nævner to Sønner«, hvilke da skulde være de i Hamsforts Chronol. Secunda mellem Vidnerne ved Grev Geerts Forlehning med Sønderjylland paa Danehoffet i Nyborg 1326 omtalte »Petrus et Andreas

Vi have her undersøgt de ældste Beretninger, hvori Stig Marskens Hustru bliver omtalt. Det er tillige de eneste fra Middelalderen, vi kjende. Begge findes i svenske Aarbøger, og i ingen af vore egne er nogen af dem bleven gjentagen. Derimod træffer man den Visbyske Beretning endnu engang i den af Upsalenseren Ericus Olai compilerede Sverigs Krønike, hvorhos der med Indledningsordene „*alibi vero invenies ita scriptum*" følger en anden, der tildeels stemmer med hvad der i de svensk-danske Annaler staaer fortalt om selve det natlige Overfald, men uden disse Annalers Tillæg om Motivet; og mærkeligt nok mangler samme Tillæg ligeledes eller er kun antydet ved et & i de af Petrus Olai compilerede „*Annales rerum Danicarum, a Cimbrorum exitu ad Annum Christi 1541*", hvor Beretningen om selve Overfaldet ellers er gjentagen[1]).

Hvad de øvrige Annaler og Kroniker meddele om Erik Glipping er saare Lidt og uden Interesse. I en paa Kong Frederik den Andens Tid forfattet Chronologie, der standser ved Aaret 1319, siges der om de Sammensvorne, at de følte sig grovt forurettede *(affecti insigni injuria)*[2]); men hvad de havde at klage over, angives ikke. Aparte er kun den Fortælling, som findes i Christiern Pedersens paa Reformationstiden forfattede Danmarks Krønike. Kongen myrdedes her af sin Adel, fordi han har krænket dens Hustruer, og som »ypperst i denne Raad og Gjerning« mod

---

Sticki, fratres«. (S. R. D. I, 300). Men det er ikke engang sikkert, at disse to Brødre have været Sønner af en Stig eller Stigotus. Rimeligviis ere de identiske med de i Gavebrevet til Marsken Ludvig Albrechtssøn 1326 indførte Vidner Anders Pederssøn Stygge og Peder Pederssøn Stygge. (Hvitfeld, Folioudg. 435—436.)

1) S. R. D. I, 188.

2) Archiv für Staats- und Kirchengesch. der Herzogthümer Schleswig & II, 244.

Erik »klippingh» nævnes »Her Marsti»; men Hævnen er særdeles gammel. Ligesiden de danske Riddere kom tilbage fra Felttoget i Sverig 1275 have de pønset paa at slaae Kong Erik ihjel; thi alle vare de blevne modtagne af deres Hustruer paa samme Maade som Helten i de middelalderlige Viser, Hr. Marsti, da han kom fra Leding hjem. Viserne, hvis Indflydelse paa denne Fortælling er umiskjendelig[1]), yttre Intet om, at Marsken havde været i Sverig; først i Vedels Bearbeidelse er Tingen bleven saaledes præciseret. Men af Chr. Pedersens Krønike fremgaaer det altsaa, at der længe før Vedels Udgave af Viserne har existeret en Fortælling om, at det var under Krigen i Sverig, at Kong Erik havde paadraget sig den Hævn, som senere kom til Udførelse. — Man skal dog ikke derfor antage, at Sagnet om Marsk Stig kunde staae i Forbindelse med en eller anden Erindring om, hvad der under hiint Felttog var passeret. Thi ligesom Viserne have ladet Kongen forføre Fru Ingeborg, medens Hr. Marsti var fraværende, — og naturligviis var da Marsken i en Ledingsfærd, hvorfra han kom tilbage med »Hæder og Ære», — saaledes har det prosaiske Sagn ladet Kongen krænke det hele Ridderskabs Fruer, medens Ægtemændene vare fraværende; derfor medens Krigen i Sverig stod paa; og at han krænkede dem alle, har erholdt følgende Motivering. Adelen knurrede i Anledning af en Slegfred, som Kongen havde ophøiet over de øvrige Fruer i Riget; af Frygt for Uroligheder sendte han da Herrerne i Leding til Sverig og lod dernæst den ene efter den anden af Fruerne hente til sig, indtil han endelig i et stort Gjæstebud, hvor de alle vare forsamlede, kunde

[1]) Jfr. Svend Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser. III. S. 348, Anmk. 1.

hovere over dem. Ingen turde nu paa hans Opfordring træde frem og erklære, at hun var bedre end den Slegfred, der sad øverst ved hans Side[1]).

IV.

Men hvor gamle ere Viserne? Skulde de allerede være digtede i de nærmeste Aar efter de historiske Begivenheder, eller ere de først digtede i en senere Tid?

De ere af forskjellig Alder maa der svares, og de Viser, i hvilke Marsk Stig optræder som en Hævner for sin Hustru, ere rimeligviis først digtede længe efter at han var udtraadt af de Levendes Tal. Thi da han i disse Viser aabenbart er en feiret Helt, synes de, saafremt de allerede skulde have existeret i de Fredløses Tid, da der herskede en almindelig Forbittrelse imod ham og imod den Sørøverborg, han havde grundlagt,[2]) alene at kunne være blevne sungne i Kredse, hvor en gunstigere Stemning for hans Sag var tilstede. Men i saadanne Kredse søgte man jo at gjøre gjældende, at han ikke havde havt Deel i Kongemordet, og hvor magtpaaliggende det endnu i Aarene 1320 og 1326 var de Fredløses Parti, at faae de lovfældte Adelsmænd frikjendte for den dem paasvorne Beskyldning, fremgaaer af de Haandfæstninger, som Kong Christoffer og hans Modkonge maatte udstede. Skulde derfor

---

[1]) Chr. Pedersens Danske Skrifter. V. 448—449.

[2]) Jfr. ogsaa Sagnet om hans hemmelige Begravelse (S. R. D. I, 392; Hvitfeld, Folioudg. S. 304).

Marsken besynges som en Helt, maatte det i hiin Tid være paa Grund af en anden Gjerning end Kongemordet, og gjennemgaaer man Viserne, vil man finde, at han kun i nogle af dem er Kong Eriks Banemand, medens han i dem alle ender med at staae i uovervindeligt Selvforsvar paa den af ham opførte Øborg. Kun en enkelt af Viserne nøies med at pege hen til denne Situation; ud over den gaaer ingen; om Marskens Død og hemmelige Begravelse haves blot prosaiske Meddelelser. Den Situation, med hvilken alle Viserne slutte, har været deres historiske Begyndelse. I de ældste Viser er alene den uovervindelige Kraft bleven forherliget, med hvilken han bød Kongemagten Trods. Senere er omsider ogsaa Drabet bleven hans berømmelige Gjerning. — Men Begivenheden i Finderup var da først bleven besungen paa en heelt anden Maade.

Allerede førend de gamle Opskrifter vare offentliggjorte, medens man kun kjendte Viserne gjennem den Bearbeidelse, som Anders Vedel havde leveret, blev det af en af vore Historikere, af Molbech, bemærket, at den tredie af Viserne i Vedels Cyclus, den med Omkvædet: «Nu staaer Landet i Vaade», uden Tvivl var digtet af en anden Forfatter, med et ganske andet Sind eller i en anden Aand end de to første, der aabenbart maatte have tilhørt det mod Kongen fiendtlige Parti[1]), og at dette Omkvæd hører til en Vise, som aldeles ikke handler om Marsk Stig, tør vel nu ansees for hævet over enhver Tvivl[2]). Marsk Stig har ikke engang i

[1]) Molbech: Blandede Skrifter. Anden Sml. II. 238—239. (Ved Bedømmelsen af Ingemanns Roman «Erik Menveds Barndom.»)

[2]) Cfr. A. D. Jørgensens Bidrag til Nordens Hist. i Middelalderen, S. 121, saavelsom den af Toppelius fremsatte Yttring i Sammes akademiske Afhdl. pg. 24. — Grundtvig derimod har aftrykt denne Vise om Kongemordet midt imellem Viserne om Marsk Stig under Mærkerne F og G.

den været nævnet, ikke heller er Kongemordet fremstillet som en Hævn for tilføiede Krænkelser; derimod begynder Visen med følgende Stropher:

«De ere saa mange i Dannemark,
Som alle vil Herrer være;
De ride dennem til Ribe
Og lod dennem Klæder skjære.
Nu stander Landet i Vaade.

Alle lod de dennem Klæder skjære,
Og alle i Graamunkes Lige;
Det var ikke gjort for anden Sag,
End deres rette Herre vilde de svige.»

Kun Herskesyge driver disse Adelsmænd, og i lang Tid have de pønset paa, at skille deres Konge ved Livet, men i Smug; deres Gjerning ville de ikke være bekjendt. Med Hætter for Ansigtet og svøbte i Munkekapper komme de lumskelig over ham ved Nattetid og have en Medhjælper i den falske Rane, der paa Skrømt forsvarer sin Herre ved at hugge i Bord og i Bjælke. Kun en liden Smaadreng er Kongen og hans Huus hengiven og rider ufortøvet til Dronningen for at bringe hende Bud om, hvad han har været Vidne til og advare hende:

«Vogter I vel Eders Rige,
Og vogter I vel Eders Bo!
Vogter I vel Eders unge Søn,
Al Danmark skal styre og raade!»

hvorefter Visen slutter med Dronningens Tak til den vakkre Smaadreng:

«Det skal Du have for Tidend',
Endog de er ikke gode:
Øl og Mad og Hestefoder,[1])
Imedens vi leve baade.»

En Fortsættelse har ikke existeret, saa lidt som nogen Indledning. Det forræderiske Anslag, dets Udførelse og Ilbudet til Dronningen, det er de tre Led, hvoraf Visen bestaaer, og den udgjør et Hele for sig. Derimod har den under Traditionen ikke kunnet holde sig fri for at blive paavirket af Viserne om Marsk Stig, og i den ene af de to Opskrifter, hvori vi besidde dens Text, er Marsk Stigs Navn kommet ind, ligesom omvendt endeel af denne Vises Stropher ere gaaede over i en af de yngre Viser om Marsk Stig[2]).

En historisk Vise maa denne Vise om Kongemordet kaldes og har sikkert havt sit Udspring i den nærmeste Tid efter Begivenheden. Men kun i et poetisk Billede har den villet fremstille sit historiske Æmne, og til en Beretning om det virkelig Passerede indeholder den næppe noget andet Bidrag end det, at Morderne vare forklædte i Liighed med Graamunke. Sædvanlig er dog dette dens Bidrag bleven benyttet paa en uheldig Maade af Historieskriverne. Thi at de sammensvorne Adelsmænd selv begav sig forklædte til Finderup og med egen Haand skilte Kongen ved Livet, er jo kun en Fiction. Munkekapperne og de graae Hætter, som de i Visen have for Ansigterne:

Alle havde de graae Koldhætter paa,
At Ingen kunde dem kjende

maa derfor i Virkeligheden have gjort Tjeneste hos de af

[1]) eller: Klæde og Føde i Konningens Gaard,
[2]) Jfr. A. D. Jørgensens Bidrag. S. 122 og 125.

Adelsmændene udsendte Folk — med mindre Phantasien ganske efter egen Indskydelse skulde have ladet de hemmelige Forrædere være maskerede. Men til at antage dette Sidste er der dog ingen Grund, da Sandsynligheden er større for, at Phantasien kun har tilladt sig, i de formummede Personer, af hvem Kongen var bleven myrdet, at see de adelige Herrer selv, og Visen indeholder saaledes en Oplysning om, hvorledes Gjerningsmændene vare costumerede.

Ingen af Middelalderens Skribenter yttrer Noget om, hvorledes Morderne saae ud. Kun Hvitfeld har i sin Krønike, tildeels vel efter et Stedsagn og i Overeensstemmelse med Visens Anskuelse, fortalt, at de sammensvorne Herrer selv drog «Kappede og formummede» til en Høi udenfor Finderup, hvor de besvoer dem atter, at lide og undgjælde hvad derefter kunde hændes[1]). Men foruden den poetiske Skildring af det natlige Overfald have vi ogsaa fra Middelalderen en prosaisk. Den findes i de svensk-danske Annaler, og samme Annalers Forfatter er tillige den Første, der meddeler, hvorfor Kongen hiin Nat laae i Finderup. Kongen havde været paa Jagt i Viborg Egnen[2]), en Tradition, der ogsaa forekommer i Visen om Marsk Stig, og om hvis Rigtighed der ikke er nogen Grund at tvivle. Men medens Kongen nu laae i dyb Søvn, i en Lade, og alle de, som vare hos ham, ligeledes sov, sneg syv bevæbnede Mænd sig ind til ham med en Lygte, af hvilke den Ene dræbte ham ved at bore en stor Dolk igjennem hans Hoved, som hvilede paa Haanden, hvorefter de Alle i Forening bar Vaaben paa den Døde og tilføiede ham 70 Saar[3]). Med Folkevisens Fremstilling

[1]) Folioudg. 292.

[2]) ruri agens venationis gratia in diocesi Wibergensi.

[3]) cum graviter soporatus dormiret in horreo qvodam, dormientibus etiam omnibus, qvi cum illo erant, ingressi sunt clam septem

har denne Beretning just ikke megen Lighed, men er heller ikke ganske i Overeenstemmelse med de ældre Vidnesbyrd. Saarenes Antal er nemlig i de ældre Annaler angivet til 56, og samme Tal nævnes i et Digt, som den tydske Minnesanger Rumelant forfattede kort efter Kong Eriks Død:

sechs und fünfzic wunden tief
durchstâchen im die recken[1]).

Den ældre Angivelse maa derfor ansees for at være den rigtige, og man vil altsaa ikke af Hensyn til den senere Fortælling behøve at gaae en Middelvei og sige som P. A. Munch, at der blev bibragt Kongen «mindst henved 60 Saar»[2]), en Combinering, hvortil der desuden saa meget mindre er Opfordring, som det just ikke er saa uforklarligt, hvorfor Saarenes Antal i nærværende Fortælling er bleven 70. Morderne ere nemlig 7 i Tallet, og Saarenes Antal er lige det Tidobbelte, naar man ikke medregner det særlig omtalte første Saar, der gjorde de øvrige overflødige. Hvad dette angaaer, Dolkestødet gjennem Kongens paa Haanden hvilende Hoved, kan kun bemærkes, at der, da man i forrige Aarhundrede aabnede Graven i Viborg, vel viste sig at være endeel Huller i Hjerneskallen, men at disse Huller efter hvad Thestrup siger, der oftere før Domkirkens Brand (1726) havde seet Craniet, vare firkantede og kjendelig huggede

---

viri, prævia laternula, de industria armati, qvorum unus Regis caput, manui innixum, gravi pugione crudeliter perfodit, ceteri autem invadentes Regium cadaver jam exanime intulerunt illi LXX vulnera (Langebek, S. R. D. I, 392; Fant, S. R. S., I, 54). [«*ceteri autem*» er uden Tvivl ikke blot de sex Andre, men dem alle Syv.] — «Qui autem hi fuerunt, penitus ignoratur» tilføier Ericus Olai i sin Krønike.

[1]) v. der Hagen: Minnesinger. III, 68, og Nordalbing. Studien. III, 96.

[2]) Det norske Folks Hist. IV, 2; S. 136.

med Stridshamre[1]). Ifølge Ericus Olai, der døde to hundrede Aar efter Erik Glipping, skulde det dræbende Stød tillige være trængt igjennem Haanden, og den Dræbtes Indvolde være revne ud[2]). Jo fjernere altsaa Forfatterne have staaet fra den dunkle Begivenhed, desto mere udførlige ere deres Meddelelser blevne. I det Gheysmerske Compendium fra Valdemar Atterdags Tid omtales kun eet Saar som mærkeligt, paa Grund af dets Plads: nedenfor Brystet, da alle de andre Saar vare bibragte Kongen i Overkroppen[3]). — Endelig har Forfatteren til de svensk-danske Annaler givet en nærmere Betegnelse af det Sted, hvor Kongen blev dræbt, og har atter her en Tradition tilfælles med Visen om Marsk Stig, saa vel som med Visen om Kongemordet, skjøndt Forestillingen om Laden med Loe og Bondegaard kun findes i den ene Opskrift af denne Vise[4]). De ældre Annaler meddele derimod ikke Andet end, at Kongen blev dræbt *in lecto suo*[5]), hvorhos der i Erkebiskoppens Procesindlæg findes den lidet sigende Yttring om Stedet, at det var mistænkeligt og øde. Af Hensyn til den bekjendte Tradition om Laden har man da tænkt, at der i de ældre Annaler rimeligviis kun er bleven udtalt, at Kongen blev dræbt »paa sit Leie«[6]). Men for ikke at tale om, at Detmar har oversat *in lecto suo*: »uppe sineme bedde«;

[1]) C. S. Thestrup: Danmarks og Norges Krigs-Armatur, pg. 56.

[2]) quorum unus Regis caput cum manu supposita grosso trusorio perforavit: Deinde alii subsequuti, LXX vulnera ei inferentes, et ejus viscera extrahentes, crudeliter occiderunt.

[3]) Recepit autem vulnera mortalia LVI, qvorum nullum fuit infra pectus preter unum.

[4]) I den Opskrift, hvori Marsk Stig ikke bliver nævnet.

[5]) Ry Annalerne »in lecto«, Gheysm. Comp. »dum dormiret in lecto suo«, Annales Lubicenses »in suo lecto«, Tillægene til den Sjæll. Krøn. »in lecto suo«, Liber Dat. Lundens. »in proprio lecto«.

[6]) Molbech: Bland. Skr. Anden Saml. II, 243.

den ovennævnte Minnesanger siger ligeledes om Kongen, at det var «ûf einem bette, dâ er slief», han blev myrdet, og i Procesacterne bliver der til Retfærdiggjørelse for Rane anført, at denne vitterligt nok havde sat sig imod de indbrydende Voldsmænd, uagtet han var nøgen og ubevæbnet[1]). I Middealderen var det nemlig Skik at sove nøgen, og det er kun lidet sandsynligt, at Kongen og Rane hiin Novembernat skulle have ligget afklædte, naar de ikke paa det Sted, hvor de tilbragte Natten, havde havt Andet at ligge paa end det i Visen omtalte Hø og Straa. Ogsaa den kgl. Sagfører har et Par Gange brugt det samme Udtryk, som forekommer i Annalerne.

Et Par Gange? vil muligviis den, der kjender Procesacterne, spørge. Og hvor da foruden den ene Gang, paa det Sted, hvor der tales om hine Mørkets Sønner, der midt om Natten havde styrtet sig over Herrens Salvede og myrdet ham grusomt med utallige Saar *lecto suo injacentem*?[2]) Jeg skal tillade mig her at gjøre opmærksom paa et andet Sted, der uden Tvivl i den Afskrift, hvorefter Suhm har ladet Procesacterne trykke, er corrumperet, og som har givet nyere Historieskrivere Anledning til en Combination, der fortjener at omtales.

Mellem de forskjellige Bebreidelser, som Erkebiskoppens Procurator havde fremført mod den unge Konge, Erik Menved, lød nemlig een paa, at der under hans Regjering næsten ustraffet og ligesom med hans Connivens var begaaet mange gruelige Forbrydelser og Drab. Hertil svarer da den kongelige Sagfører, at disse Begivenheder ingenlunde

[1]) licet nudus et inermis se opposuit occisoribus, prout publica in regno habet fama. — S. R. D. VI. 299.

[2]) S. R. D. VI, 290, cfr. Gjentagelsen i den summariske Fremstilling pg. 321.

vare skete med Regjeringens Connivens; at den unge Konge og hans Mænd tvertimod tog sig dem meget nær og sørgede, som der nu staaer:

non tantum de Patris crudelissima, sed de morte Domini Skielm, quondam dapiferi hujus Regis, in lecto suo de nocte dormientis turpiter occisi, de morte Dominorum Torchilli Birgeri, Petri Hasenbergk, Joannis Friisz o. s. v.[1]

Da *hujus Regis* kun kan betegne den regjerende Konge, Erik Menved, hos hvem den i Aaret 1292 myrdede Skjalm Stigssøn havde været Drost, er det klart, at den følgende Sætning (*in lecto suo de nocte dormientis turpiter occisi*) maa opfattes som en nærmere Beskrivelse af den Maade, hvorpaa hiin Embedsmand var bleven ombragt. Men i vore Annaler fremhæves eenstemmig en heelt anden Omstændighed ved dette Drab, nemlig, at det skete *in præsentia Regis* eller *i kuningins næruerindes*, uden at der tillige yttres Noget om, at Drosten blev myrdet ved Nattetid og i sin Seng[2]. Suhm har nu meent[3], at Annalernes Ord ikke maae tages bogstavelig, men modificeres efter den formentlig nøiagtigere Yttring i den kongelige Sagførers Indlæg, og af samme Anskuelse har Munch været saavel i Det norske Folks Historie som i Afhandlingen om Jens Grand, hvor der fortælles, «at Kongens Drottsete, Skialm Stigssøn blev overfaldet og dræbt i sin Seng om Natten den 23de August 1292, af Junker Erik, Hertug Valdemars Broder, saagodtsom (!) i Kongens egen Nærværelse, medens Kongen, som det synes, opholdt sig ved Danehoffet i Nyborg.»[4]

[1] Ibidem 289.

[2] De Nestvedske Annaler ad A. 1300; Anonymi Chron. ad A. 1300; Chron. Danor. ad A. 1317; Annales Sorani ad A. 1347, — og den danske Redaction af Ry Kloster Annalerne (Nye Danske Magazin V, 193).

[3] Hist. af Danmark XI, 118.

[4] Annaler for Nordisk Oldkynd. og Hist. 1860, S. 110—111. Det norske Folks Hist. IV, 2, S. 210.

Alligevel havde Munch ved Hjælp af de nye Documenter, han havde fundet i Rom, og hvorefter den nævnte Afhandling blev udarbeidet, seet sig istand til at berigtige en Mængde af de Feil, hvormed Procesacterne ere trykte i det sjette Bind af vore Scriptores, og til de corrumperede Steder troer jeg, at ogsaa det omhandlede Sted hører, saa at der skulde have staaet:

non tantum de morte Patris crudelissima, in lecto suo de nocte dormientis turpiter occisi, sed de morte Domini Skielm, quondam dapiferi hujus Regis, de morte Dominorum o. s. v.

Det i saa mange af Annalerne forekommende Udtryk (*in præsentia Regis*) behøver man da ikke længer at dreje Meningen om paa.

Desuagtet bør den Tradition, at Erik Glipping blev myrdet, medens han sov i en Lade, ansees for troværdig og er jo ikke uforenelig med Vidnesbyrdene om, at han blev myrdet nøgen i en Seng. Jeg henviser til, hvad Saxo i den fjortende Bog af sin Krønike[1]) fortæller om Karl af Halland, der efter et Gilde ved Vintertid hos nogle Bønder fik Natteleie tilligemed sine Ledsagere i en tom Lade (*horreum annona vacuum*), af hvilken de senere, for at frelse sig fra at blive indebrændte, søgte nøgne, som de vare, at komme ud (*nudi valvis erumpere*). Altsaa nøgne havde de sovet i Laden, men rimeligviis under Dækkener. Erik Glipping har vel ligeledes taget Hvile i en Lade, hvor han afklædt laa og sov paa et Leie, der kunde kaldes en Seng.

Angaaende Laden, hvad enten nu denne Bygning har været en almindelig Lade ved en Bondegaard, saaledes som Visen giver Anledning til at troe, eller den «maaskee har været en af de gamle Kirkelader, hvor Tienden oplagdes»[2]),

---

[1]) Müllers Udg., p. 701.

[2]) Molbech, Bland. Skrifter. Anden Saml., II., S. 240.

vil den svenske Krønikeskriver Ericus Olai endnu vide, at Døren til samme stod aaben, medens Kongen sov[1]. — I Visen om Marsk Stig[2] fortælles derimod, at Døren var lukket, men at Rane ikke havde stænget den forsvarlig. Thi istedenfor at gjøre, som Kongen indstændig havde paalagt ham:

«Rane, du lukke den Lade-Dør,
Som jeg monne dig tiltroe!»

havde Forræderen kun lukket den med et Par Halmstraa, forat den skulde være let at aabne:

Det var ikke andre Sværd eller Spiud,
Som monne for Døren staae,
Det vil jeg for Sandingen sige:
Han satte derfor to Straa.

Med den elegiske Vise om Kongemordet er endnu at sammenholde de tvende Digte, i hvilke Rumelant gav den almindelige Stemning efter Begivenheden et Udtryk. Uden Tvivl ere begge den tydske Minnesangers Leilighedsdigte ældre end Folkevisen. Det ene synes endog at kunne være forfattet, førend det var bekjendt, hvem Morderne vare. Alle Konger, Fyrster, Herrer, Riddere, Væbnere, Geistlige og Lægmænd, Høie og Lave, Jøder, Hedninge og Christne anraabes om at række Haand til at hævne den myrdede Danekonge, og navnlig opfordres de Danske til at angive Morderne og dømme dem fra Livet:

Getriuwen Tensche liute, rechet
iuwern künec, des habet ir lob und êre;
die morder meldet unde sprechet
an ir lîp, daz sich ir heil verkêre.

---

[1]) cum nimium soporatus, in horreo quodam aperto ostio dormivisset

[2]) trykt i Grundtvigs Samling under Litra A.

Det andet Digt er derimod forfattet, efter at Morderne vare bekjendte, og Rumelant udtaler over disse Mænd al sin Spot og Foragt. Deres Udaad har ikke givet ham Æmne til noget episk Digt i Lighed med Folkevisen. Mordet paa den danske Konge er ham en Begivenhed, der maa vække Alles Harme, og han holder sig derfor kun til, hvad der virkelig er foregaaet:

ze Jütlant in dem norden,
Dâr ist begangen mortlich mort;
si kunden iren künec unsanfte wecken:
ûf einem bette, dâ er slief,
sechs und fünfzic wunden tief
durchstâchen im die recken.

Og spottende tilføier han:

Si mugen wol küene recken sin!

»Deres Farve og Kjækhed er borte! De veed ikke Raad; de vilde gjerne være den unge Konges Tjenere og anstille sig uskyldige!« Men deres grove Nidingsværk bør holdes dem for Øie:

Sêt, iuwer künec was iuwer kneht,
der iu gewalt gab unde reht:
den habet ir gemordet.
Des sît ir immer mê versmât,
von allen gnâden fröudelôs gescheiden,
der mort ist iuwer heil vertrip:
man gît daz kriuze ûf iuwern lip
und slæt iuch sam die heiden.[1])

Ogsaa Annalernes Forfattere yttre sig kun med Misbilligelse og kalde de Fredløses Anfører en Sørøver. —

---

[1]) von der Hagen III, 63 og 68 og Nordalbingische Studien III, 96—97.

For den poetiske Anskuelse, hvor der var Sympathie for den Enkelte, der med Landsherren kæmpede om sin Ret, var derimod Hjelm en beundringsværdig Borg og Marsk Stig en ideal Skikkelse, en Ridder, som med Berømmelse hævdede sig overfor Kongen i Danmark og hele hans Magt. I denne djærve Stilling var han forbleven staaende, uovervunden endnu i Døden, og saafremt den Gjerning, for hvilken han var bleven dømt fredløs, virkelig skulde have været hans, tog det sig ud, som om den havde havt sin Berettigelse. Den havde da været en ridderlig Hævn, tagen af ham for sin vanærede Hustru; og saaledes vilde han muligviis i Middelalderens Sange være bleven sin Hustrus Hævner, selv om hans Modstanders Ukydskhed ikke iforveien var bleven anseet for at have været Bevæggrunden til hans Drab. Imidlertid var det ikke som Kong Eriks Banemand, at Marsk Stig oprindelig blev besungen[1]).

[1]) Jeg vil hidsætte nogle Yttringer fra en Afhandling af Ludwig Lemcke om de skotske Folkesange: »In dem Masse wie die Intensität des Gefühls für das Ganze, für das öffentliche Leben nachlässt, macht sich das Gefühl für das Individuelle, für das Privatleben geltend und ringt nach poetischer Darstellung. An die Stelle des Kämpfers für den Zweck des Ganzen tritt nun in der Volksdichtung der Kämpfer für den eigenen Zweck; . . . Familientragödien, . . . vor allen aber die gesellschaftlichen Conflicte, welche die Geschlechtsliebe in ihrem Gefolge hat, werden zu willkommenen Stoffen . . . . es entsteht jenes epische unhistorische Volkslied, welches . . . . in den noch vorhandenen Ueberresten der Volksdichtung verschiedener Nationen am reichlichsten vertreten ist.« (Jahrbuch für Romanische und Englische Literatur IV, 155—156.) — Saa kan tillige bringes i Erindring: Sagnet om Valdemar Seier, der blev overrumplet paa Lyø, fordi han havde krænket Grevinde Audacia, og Sagnet om, hvorfor Kong Haakon lod den norske Baron Audun Hugleikssøn henrette. Man veed, at Grunden til denne Magnats Henrettelse, i Galgen paa Nordnæs ved Bergen 1302, først i en langt senere Tid er bleven udgiven for at have været en Elskovshandel mellem ham og Haakons Brud Isabelle de Joigny, hvem Audun (1295) skulde føre hjem fra

Mellem Viserne er der en, som allerede ved sit Versemaal adskiller sig fra de andre. Det er den lille om Marsk Stig blandt de Fredløse:

De vare vel syv og syvsinds tyve,
De mødtes paa en Hede:
«Hvad da skal vi slaae paa?
Kongen er bleven os vred,
Og vi er dreven af Danmark.»

«Vi vil slaae en Raad paa
og tage, hvad vi tage maae;
Der vi er dreven af Danmark.»

Det da svared hiin unge Hr. Marsk Stig:
«Før skal jeg lade mit unge Liv!
Endog vi er dreven af Danmark!

Vi vil bygge os et Huus paa Hjelm,
Vi frygter ikke for Kongen af Danmark selv!

Vi bygger det høiest over al Tinde,
Al Danmarkis Magt skal det ei vinde!

Vi bygger det Huus alt isaa fast,
Vi passer ei paa Bøsser eller Bly-Kast!
Endog vi er dreven af Danmark!» [1])

Denne Vise, som Grundtvig har stillet sidst i Rækken af Viserne om Marsk Stig, bør stilles foran alle de andre.[2])

England eller Frankrig, og at det ligeledes er en senere Tids Fortælling, at den pludselige Lykkens Omskiftelse i Valdemar Seiers Liv var Straffen for en Hoersbrøde med Grev Henrik af Schwerins Gemalinde.

[1]) Sv. Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser. III, Marsk Stig. Litra K.

[2]) A. D. Jørgensen vil derimod have den heelt udsondret fra Viserne om Marsk Stig.

Thi Marsk Stig besynges her i sine historiske Omgivelser, idet han endnu ikke, som i de andre Viser, er en Ridder for sig, men den Ypperste af de Mange, som ere drevne af Danmark; og til en Forherligelse af ham som de Fredløses Anfører er den dramatiske Situation da bleven opfundet. Raadvilde have de forsamlet sig paa en Hede og ere betænkte paa at finde sig i deres Skjæbne. Han alene vil ikke bøie sig for det kongelige Magtsprog og udtaler den dristige Idee, at de skulle opføre en Borg paa Øen Hjelm, for derfra at byde Kongen af Danmark Trods. I denne dramatiske Situation paa Heden er tillige hele Æmnet for Sangen bleven sammentrængt. Thi hvad der senere vil skee, er ikke Andet end det, som Marsk Stig har udtalt, og hvad der ligger forud for Domfældelsen, har slet ikke skullet omhandles. Mordet paa Kong Erik vilde de Fredløse jo ikke have begaaet. «Kongen er bleven os vred», — «vi er dreven af Danmark», — saaledes kun lyde deres Ord. Om Kongen er bleven det med Rette eller med Urette, og hvorfor han er bleven det, har Sangeren ikke yttret sig om. Kun til Ære for Marsk Stig som den, der byggede de Fredløses Borg paa Hjelm, er Visen bleven lagt, og med Urette er den bleven anseet for et Fragment af et fortællende Digt. Som Fragment tager den sig kun ud, som saa meget Andet af Middelalderens Folkepoesie, fordi den er skilt fra sin Sammenhæng med den Tid, i hvilken den blev til[1]).

Jeg vil endnu gjøre opmærksom paa Rimet i den tredie Strophe: Stig og Liv, — ikke for at laste det, da det var et i sin Tid godt Riim, — men i alle Vise-Opskrifterne

---

[1]) Om det tilsyneladende Fragmentariske i Folkepoesien jfr. den ovenanførte Afhandling om de skotske Ballader, Jahrb. f. Rom. und Engl. Lit. IV, 305.

og ligeledes i Opskriften af denne Vise har Marsk Stig et af Embedstitelen og Personnavnet contraheret nyt Navn, hvorefter han kaldes Hr. Marsti eller Hr. Masti, med Tonen paa første Stavelse[1]), og man kan ikke see, om han i de andre Viser fra Begyndelsen af har havt sit rigtige Navn eller, om han i dem kun har været besungen under det contraherede. Af det anførte Riim sees derimod, at hans Navn i denne Vise oprindelig har været det rigtige eller har contraheret havt Tonen paa sidste Stavelse[2]).

De øvrige Viser om Marsk Stig ere fortællende Viser og adskille sig fra Situationsdigtet om de Fredløses Anfører ikke blot i Henseende til Versemaalet, men, som bemærket, tillige ved en væsenlig anden Betragtning af Marsken. Han er nemlig ikke i dem en Anfører for mange af sine Jævninge, men staaer isoleret som den enkelte Ridder overfor Kongemagten. Kun Huuskarle danne hans Følge. Men til saaledes at udtræde af sine historiske Forbindelser var han da allerede i den nysomtalte Vise paa Vei. Thi om Kongen af Norge, for hvem Hjelm blev erobret, og om hele den Understøttelse, som de Fredløse fik af Nordmændene, blev der jo i samme Vise ikke yttret et et Ord.

---

[1]) Jfr. Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser, III, Side 349.

[2]) Det contraherede Navn forekommer ogsaa i en svensk Chronologie fra Unionstiden (Script. rer. Suecicar. I, 63), hvor der istedenfor Dominus Stigothus Marschalcus staaer »Dominus Marsstigh», og har i den af Petrus Olai compilerede Krønike ad obitum Johannis Regis forvildet sig til »Mastinus», hvad der i en anden vistnok ligeledes af Petrus Olai forfattet Aarbog er blevet »Martinus», overfor hvilket sidste Suhm har givet tabt: »Hic mihi ignotus est»; see Randbemærkningen i det af Suhm udgivne sjette Bind af Scriptores rer. Danicar: pg. 220. — Med Hensyn til Titelen Herre (Dominus) vil erindres, at den i Middelalderen betød det samme som Ridder.

Viserne ere fire i Tallet; Omkvædene kun to; nemlig «Min ædle Herre, hiin unge Hr. Marsti», som er det fælles Omkvæd for de tre af Viserne, og «Men Fruen sidder i Sjælland, saa mangt der hun sørger». De tre, der have Omkvæd tilfælles, have endvidere samme Begyndelse og Slutning, og utvivlsomt ere de to lange de yngste[1]). Men den korte Vise, hvorfra disse altsaa have laant Omkvæd, Begyndelse og Slutning, synes tillige at være ældre end den med Omkvædet «Men Fruen sidder i Sjælland». Thi Marsken er i hiin bleven besungen saaledes, som han i en ældre Tid maatte besynges, naar en Vise om ham skulde gjøre Lykke i de Kredse, hvor Viser til hans Forherligelse kunde høres med Behag. Som Kong Eriks Banemand maatte han da ikke besynges, og Kongemordet er i hiin Vise heller ikke hans Gjerning. Hvem der har forøvet det, vides ikke; men Marsken bliver af den unge Kongesøn sigtet for at være Gjerningsmanden og dømt fredløs. — Fra sin Lykkes Høide bliver den stolte Ridder pludselig ved en ond Skjæbne styrtet, men vil ikke lade sig kue, og skjøndt udstødt, forbliver han staaende midt i Landet i en uovervindelig Stilling, den enkelte Ridder mod alle Kongen af Danmarks Mænd: det er Sangens Æmne.

Visen[2]) falder i to Dele, af hvilke hver indeholder et Ordskifte; den første Deel en Samtale i Løndom ved Nattetide mellem Marsken og hans Hustru; den sidste et offenligt Ordskifte Dagen efter paa Danehoffet mellem ham og Enkedronningen samt den Myrdedes Arving. Der forekommer altsaa i denne Vises Begyndelse en Hustru til Marsk Stig, og man kunde derfor troe, at den ligesom de følgende

[1]) Trykte i Grundtvigs Samling under Mærkerne A og B.

[2]) hvoraf der haves to, forøvrigt ikke ganske overeensstemmende Opskrifter, som Grundtvig har ladet trykke under Mærkerne H og I.

Viser havde Sagnet om hans Hævn til sin Forudsætning. Saaledes er den ogsaa stedse bleven opfattet. Men den Hustru, med hvem Marsk Stig samtaler midt om Natten i Anledning af sine Drømme, synes aldeles ikke at være krænket af Kongen, og er ikke nogen Anden end den i adskillige ældre Viser forekommende Person, til hvem den tragiske Helt, efter at være vaagnet »om Midienat« (*media nocte*), fortæller de underlige Drømme, gjennem hvilke den ham forestaaende Ulykke ligesom har kastet sine Skygger over ham. Denne Heltens Fortrolige er, alt efter som det passer bedst, snart en Moder, snart en Svend, snart en Hustru. Saaledes er det i Visen om Hagbard og Signe en Moder, til hvem Hagbard fortæller de Drømme, hvoraf han er vaagnet om Midienat[1]). Hr. Ove derimod, hvem det skulde times at blive slagen ihjel af Hr. Torkild ved Ysted, og hvis Svende da skulde, som det hedder i Omkvædet, »ride vilde gjennem Skoven«, meddeler Drømmene til den Svend, der sover ham nærmest[2]). I Visen om Hr. Jon og Fru Bodil[3]) er det Hustruen, der faaer dem at høre. Ligeledes i Visen om Palle:

Palle vaagner om Midienat:
»Christ monne Drømmen raade!
Mig drømte om de Løver to,
Jeg strid imod dem baade.

Jeg drømte om de Løver to
Og om de vilde Gam;
De havde mig saa høit ved Sky,
Saa ynkelig de mig krammed.»

---

[1]) Grundtvig, I, Nr. 20.
[2]) Vedel, III, Nr. 13.
[3]) Grundtvig, III, Nr. 144.

Vaagen da laae hans væne Hustru,
Den Drøm kunde hun vel raade.[1])

(Forøvrigt er i begge disse Viser Hustruen ikke blot en Biperson.) Men, medens Drømmene sædvanlig udtydes Helten som onde Varsler, tillægger Marstis Hustru dem en gunstig Betydning:

»Ligger i ned, min ædelig Herre!
I giver det ikke i Gjem.
Det volder, Bønder og Bomænd,
De fører Eder Skatten hjem.»

Marsti derimod har mørke Anelser og nærer Frygt for, hvad der paa Danehoffet vil hænde:

»Imorgen skal Hoffet holdes
For Sønden ved den Aa.[2])
Volder det rige Christ i Himmerig,
Hvem Kongens Død gjælder paa!» [3])

Alligevel rider han freidig til Danehoffet i Spidsen for sine gode Hofmænd (ɔ: Huuskarle), alle i skinnende Brynier, og den ham af Drømmene bebudede Ulykke indtræder. Enkedronningen bærer nemlig Nag og Mistanke til ham,

---

[1]) Svanings Visebog I, Blad 173; aftrykt mellem Íslenzk fornkvæði under Nr. 22.

[2]) Syd for Kongeaaen. Den jydske Hertug kaldte man Hertugen »for sønden Aae».

[3]) eller som det tilsvarende Vers 6 i den anden Opskrift (H) lyder:

Det er ikke Bønder og Borger,
Og det du siger saa.
Det er den unge Konning,
Som ligger for Skanderborg.

Stednavnet er under Traditionen, som det saa hyppig skeer med Navne i Viser, bleven forandret, og i det Hele er den her omhandlede Visetext ikke bleven tilfredsstillende opskreven.

og da hun seer ham komme ridende saa stolt, som var det nu ham, der efter Kongens Død skulde være de Forsamledes Herre, giver hun sit Fjendskab Luft i Ord og kalder ham spotviis Kongen paa det Sted, hvor Danehoffet holdes: «Kongen for Sønden Aae». Hr. Marsti bliver hende ikke Svaret skyldig og tilretteviser hende med den djærve Bemærkning, at Navnet Konge som Spotnavn ikke tilkommer ham, men den Herre, der pleier at hvile i hendes Arme: Drosten Hr. Ove[1]). Da træder den unge Kongesøn, fornærmet over at høre sin Moder saaledes tiltalt, frem og giver Hr. Marsti Skyld for det lønlige Kongemord:

Og det da svared det Kongens Barn,
Var klæd i Kjortel rød:
«Mig tykkes det at være fuld ond en Bod
At have for Faders Død.»

Heller ikke Dronningen undlader at tage til Gjenmæle, som det fremgaaer af det følgende Vers[2]):

«Og Skam faae alle de stærke Helte,
Der mig det sige bag!»

hvorefter Marsti, forlangende at rense sig overfor den ham tilkastede Beskyldning, raaber:

«Og saa faae og alle Dine,
Der mig nu nægter den Sag!»

Men der tilstedes ham intet Forsvar. Den unge Kongesøn udtaler paa det Bestemteste eller, som der i Visen staaer,

---

[1]) Efter Opskriften H derimod kalder Dronningen ham «Duss van Huss», hvortil Hr. Marsti svarer, at hun ikke sidste Gang, da hun saae ham, gav ham Spotnavn, men lod ham hvile i sin Arm og kaldte ham «unge Hr. Marsti».

[2]) i Opskriften H.

«med Ære», at Marsti skal rømme af Landet, og den Fredløse byder ham da Trods. Han vil ikke rømme af Landet, men farer til Hjelm, hvor han i Hast opfører det Huus, som ikke alle Kongens Mænd ere istand til at afvinde ham.

I de yngre Viser, hvis chronologiske Ordning jeg ikke vil bestemme, er Æmnet hovedsagelig Hr. Marstis Hævn for sin Hustru, idet Ridderen paa Hjelm nu besynges som Kong Eriks Dødsfjende og Banemand; og til den foregaaende Vise om hans Udstødelse af Landet er blandt de yngre Viser den med Omkvædet «Men Fruen sidder i Sjælland, saa mangt der hun sørger»[1]), kommen til at danne et symmetrisk Modstykke. Thi ogsaa den bestaaer af to Optrin; først en Samtale i Løndom, dernæst et Ordskifte under aaben Himmel i Vidners Paahør. Men det første Optrin foregaaer paa Ridderborgen i Sjælland mellem den hjemkomne Marsk og hans krænkede Hustru, det følgende paa Landsthinget mellem ham og Kongen. Æmnet har, som det fremgaaer af alle Opskrifterne og tillige er antydet i Omkvædet, kun været de Begivenheder, der skulde tænkes at ligge forud for den Gjerning, for hvilken Ridderen paa Hjelm var dømt fredløs, og som nu antages at have været hans Gjerning. Men det er da ikke længer hiint forræderske skumle Snigmord, som Ingen vilde have forøvet. Det er en ærlig Daad, som Hr. Marsti vel kan forsvare at have udført, og den Berettigelse, han har til at ombringe Kongen, lader han ogsaa, førend han skrider til Værket, komme til Alles Kundskab. Medens han var i Leding og vandt Hæder og Ære, sad Kongen hjemme og lokkede hans væne Hustru; saaledes lyder hans Klage paa Thinge. Kongen tilbyder ham en Feiringsbod af otte Borge i Sjælland,

[1]) Grundtvigs Litra C, D og E (ialt 4 Opskrifter).

det samme Land, hvori Fruen sidder og sørger, og hvori den historiske Marsk Stig havde Sædegaarden Tygestrup[1]). Men til at modtage Kongens Tilbud har Hr. Marsti sin Frue for kjær og opsiger ham Huldskab og Troskab. Der er ikke for ham noget Andet at gjøre, end at tage den Hævn, som hans Hustru forlanger, paa det hun kan ophøre at være den «Dronning i Danmark», som hun i hans Fraværelse er bleven, og atter vorde «en Ridders Frue». Derefter vil han fra Hjelm trodse alle Følgerne af sin Gjerning. — Kun i den ene af de tre Opskrifter findes denne Hentydning til Hjelm, men er netop her af Interesse. Thi uagtet Situationen paa Hjelm strængt taget ikke hører med til, hvad der i denne Vise skulde besynges, er det alligevel den, som med de besungne Situationer skulde forklares:

Længe stod Herre Marsti,
Tænkte han derpaa:
«Jeg lader bygge et Slot paa Hjelm,
Skulde det koste det, jeg aa.»
Men Fruen sidder i Sjælland, saa mangt der hun sørger.

Marsti drog til sin væne Hustru,
Og han bygger Hjelm saa fast.
Han skjøtted hverken Bøsse eller Piil,
Ikke heller Blide-Kast.

Marsti og hans væne Hustru,
De bar den Sorrig i Sinde.
Det vil jeg for Sandingen sige:
Det raadte Konning Erik Meen.
Men Fruen sidder i Sjælland, saa manget hun sørger.[2])

---

[1]) Hvitfeld, Folioudg., S. 304: «han boede her i Sjælland paa Tygestrup», jfr. S. 376: «Anders Stisøn Marsk af Tygestrup» [Andreæ Stigoti Marschalci].

[2]) Opskriften Litra C, Slutningsversene 14—16.

I Overeensstemmelse med denne Vises Anskuelse er Hr. Marstis hele ridderlige Færd bleven skildret udførlig i den store Digtning, som findes optegnet i de Haandskrifter, der have tilhørt Karen Brahe og Anna Munk, og som ganske vist maa henregnes til noget af det Bedste, der af dansk Folkepoesie fra Middelalderen er bleven os bevaret[1]). Men med alle sine Fortrin har denne Digtning dog ikke formaaet at udslette de ældre Viser af Erindringen, skjøndt den synes at have lagt an derpaa, idet den har tilegnet sig, hvad der af disse kunde benyttes, og søgt at faae det til at gaae op i en ny Enhed, der skulde træde istedenfor det Tidligere[2]). Ikke heller er denne Vise den eneste, i hvilken hele Sagnet om Marsk Stig er bleven fremstillet fuldstændigt. Der haves endnu en saadan Vise, men betydelig kortere, og hvori selve Hævnen ikke er skildret paa en saa phantasiefuld Maade, som i den store. Dog har den kortere Vise ved sin Skildring af Hævnen et vist Fortrin. Jeg vil med Hensyn til dette Punkt sammenholde alle de

[1]) Trykt hos Grundtvig under Litera A.

[2]) Derfor er Visen ogsaa bleven saa ualmindelig lang, og ifald den ikke netop skulde, saa vidt muligt, have optaget de ældre Viser i sig, vilde et Par af dens Laan fra disse med Fordeel kunne gives tilbage. Jeg mener, ikke blot det fra Visen om Kongemordet laante Afsnit om den vakkre Smaadreng (Vers 85—90), men ogsaa det paafølgende (91—99) om Marskens Besøg hos Dronningen, et Optrin, som har faaet en heelt anden Betydning her end det havde i Visen om hans Udstødelse af Landet. — Marsken vilde altsaa strax, efter at han i Finderup havde udført sin Hævn og selvfølgelig ved Drabet gjort sig fredløs, ride til sin Hustru:

Marsti vog Kongen i Finderup,
Han agted det i saa ringe; —
Han red sig til Møllerup,
Hiin skjønne Fru Ingeborg at finde.

Men for den historiske Interesse maa Compositionen helst forblive som den er.

tre Viser med hverandre, i hvilke Hr. Marsti har en Hustru at hævne.

Den lille med Omkvædet «Men Fruen sidder i Sjælland» o.s.v. indeholder kun en Retfærdiggjørelse af den Gjerning, for hvilken Marsken stod fredløs paa Hjelm, men befatter sig ikke med at fortælle, hvorledes Hævnen blev udført. Den store derimod giver en Skildring af det natlige Overfald, og saa vidt gjørligt er der bleven bødet paa de i en Digtning til Marsk Stigs Forherligelse ugunstige Erindringer. Forud for Overfaldet er der, ligesom i den mindre Vise, fingeret at være gaaet en offentlig Undsigelse; men Morderne bryde alligevel ikke ind til den sovende Konge, førend de efter gammel Skik eller ligesom det i adskillige andre Viser gaaer til, i hvilke et Overfald skildres, have givet deres Fjende et Varsel:

Saa stødte de paa Døren
Med Glavind og med Spiud:
«Du stat op, unge Kong Erik!
Du gak hid til os ud!»

Dog Svaret, som de modtage derindefra, gives dem af den falske Rane, med hvem de staae i hemmeligt Forbund; og hvorledes man endog vilde besmykke Tingen, forblev det natlige Overfald paa den forraadte og værgeløse Konge en i og for sig kun lidet berømmelig Gjerning. Det var ikke en Bedrift som den, Niels Ebbesøn udførte, da han med Fare for sit eget Liv i Spidsen for en lille Flok trængte ind i det af vaabenmægtige Fjender opfyldte Randers og ihjelslog Tyrannen. Hvad Hr. Marsti udførte i Finderup kunde kun Tanken om de Følger, som han derved udsatte sig for, give Karakter af en forvoven Daad. Disse Reminiscenser har nu Digteren af den tredie Vise fuldstændig sat sig ud over, og

Hr. Marsti handler da langt djærvere. Saasnart han nemlig af sin Hustru har erfaret, hvad der i hans Fraværelse er hændet, raaber han over al sin Gaard til sine Huuskarle, at de skulle iføre sig deres Brynier, og rider saa hurtig som den flyvende Fugl til Slottet, for at kræve Kong Erik til Regnskab. Kongen seer ham alt fra Vinduet og byder ham ved Indtrædelsen venligt Velkommen. Men Marsken besvarer hans falske Hilsen med en Beskyldning for Voldtægt, og opbragt giver da Kongen, som kun ved Smiger og listige Ord fik sin Villie hos Fruen[1]), Befaling til at lægge Bolten paa den rasende Undersaat, hvem han, istedenfor at tilbyde en Feiringsbod af otte Borge i Sjælland, lader høre:

«Der ligger et Slot i Sjælland,
Det hedder Vordingborg,
I Taarnet skal du sidde
Og slukke der din Sorg.»

Men «Ihvem der spænder mig Bolten paa, han skal fare en Ufærd!» raaber Masti, idet han tager til sit Sværd, skyder sine Handsker af og veier Kong Erik. Og det fremhæves, at han var ene derom:

Selv vog han Konning Erik,
Paa Svendene turde han ikke lide[2]).

---

[1]) i denne Vise «Stolte Fru Mettelille»; i den store hedder hun «Skjønne Fru Ingeborg».

[2]) Det hele Vers:

Masti han skød af sine Handsker smaa,
Hans Hænder var meget hvide;
Selv vog han Konning Erik,
Paa Svendene turde han ikke lide.

er forøvrigt digtet paa en Skabelon. Saaledes har man i Svend Feldings Vise:

Derefter indseer han, at han som Manddraber maa flye, og trænger ikke til at høre Nogen erklære ham fredløs.

> Det var Hr. Masti,
> Han stigede til sin Hest:
> «Nu tykkes mig i Tanker mine,
> At Skoven, han er mig bedst.»

Skoven var nemlig fra gammel Tid den Fredløses naturlige Tilflugtssted, og i forskjellige Sprog blev den Fredløse derfor betegnet som den, der opholder sig i Skoven: *forestarius*, *forestier*, *waldgenga*, *Skovgangsmand* eller *wargr*, da han levede i Ulvens Hjem, og sagdes, naar han ved Bøder tilbagekjøbte sin Fred, *at løse sig af Skoven*. Dog er det ikke til nogen Skov, Hr. Marsti farer hen. Hans Tanker ere, som det fremgaaer af det følgende Vers, strax henvendte paa den Øe, hvor han skal ligge som paa Vandet hiint kolde, og han farer da til Hjelm, hvor han bygger sit Huus.

Altsaa ved høilys Dag og paa Slottet og for Marskens Haand alene falder i denne Vise hiin Konge, der efter Historiens Vidnesbyrd blev snigmyrdet om Natten, i en Landsby og med 56 Saar. Dersom Æmnet for Visen havde været det i Finderup forøvede Kongemord, kunde den historiske Sandhed sikkert aldrig være bleven saaledes omdigtet. Men Æmnet har havt sit Udspring fra Erindringen om den i uovervindeligt Selvforsvar paa Hjelm staaende Marsk Stig, der var dømt fredløs for Mordet paa Kong Erik. Derfor

---

> Svend Felding drog af sine Handsker smaa,
> Hans Hænder var murende hvide;
> Selv gjorded han sin gode Hest,
> Paa Svenden turde han ikke lide.

Og et lignende Vers forekommer i Visen om Sivard Snarensvend.

er Skildringen af dette Mord bleven saa forskjellig fra Skildringen i den historiske Vise, og til den Situation, hvorfra Æmnet i den yngre Vise har havt sit Udspring, styrer Visen da ogsaa hen efter at have fuldendt sin Forklaring af samme.

«Men skal jeg iaar af Landet ud
Og ligge paa Vandet hiint kolde,
Saa mangen Enke da skal jeg gjøre
Og meest af Fruer bolde!»

Masti han bygger op Hjelm med Ære,
Han bygger det isaa fast;
De ræddes ikke for Bøsse eller Piil
Og ikke for de store Jern-Kast.

Masti han bygger op Hjelm;
Det er med Mure og Tinde.
De Kongens Mænd ligge alle derfor,
De kunde ham det ikke afvinde.

De Bønder, de gange paa Marken,
Og meie de deres Korn:
«Hjælp nu, Gud Fader i Himmerig!
Haver nu Hjelm faaet Horn!»
Min ædle Herre, hiin unge Her Masti.[1])

Flere Viser om Marsk Stig kjendes ikke; men rimeligviis har man heller ikke i Middelalderen kjendt flere. Æmnet synes i dem at være bleven udtømt. Derimod forekommer

[1]) Grundtvig. Litera B. Slutningsversene 34—37. — Forøvrigt vil der, naar man sammenligner de tre sidste Viser med hverandre, ogsaa kunne paapeges en særegen Overeensstemmelse mellem de to mindre. Hr. Marsti synes nemlig i dem at være en sjællandsk Ridder, og Hovedskuepladsen for de besungne Begivenheder Sjælland; hvorimod den større Digtning henfører de forskjellige Optrin til lutter jydske Lokaliteter og nævner det i Jylland beliggende Møllerup som Hr. Marstis Gaard.

hans Navn i adskillige andre Viser; men kun i nogle enkelte er han dermed selv bleven betegnet. Dette gjælder fornemmelig om de tvende, i hvilke hans Døttre ere besungne, og som begge ere Exempler paa, hvorledes man stundom af ældre Viser dannede nye om andre Personer. De ældre Viser, som have ligget til Grund, have nemlig i Traditionen fortsat deres Tilværelse ved Siden af de nye og ere os bekjendte. Den ene, der endogsaa indtil vore Dage har holdt sig som Folkevise, medens dens Omdannelse, ligesom alle Viserne om Marsk Stig, kun tilhører Literaturen, har handlet om to landflygtige Kongedøttre fra «Engeland» eller fra «Kollen»[1]); den anden om Dronning Dagmar, paa hvis Forbøn den fangne Biskop Valdemar gjenfik sin Frihed. I Dronning Dagmars Sted er Erik Menveds Dronning traadt, og Marsk Stigs Døttre i Biskop Valdemars[2]). Forøvrigt vides Intet om, at den historiske Marsk Stig efterlod Døttre[3]), og uden Tvivl forholder det sig med disse kun i Folkepoesien omtalte ulykkelige Piger paa lignende Maade, som med de i den Visbyske Chronologie omtalte Sønner, der efter Faderens Død blev uenige og flygtede hver sin Vei, og af hvilke da nogle blev grebne og aflivede. Hvem disse Sønner ere, har jeg i det Foregaaende oplyst. Døttrene ere fremgaaede af en anden Erindring; af Erindringen om de Fredløses Børn, der uden egen Brøde vare blevne rammede af den samme Straf, som var overgaaet deres Forældre. Kun Sagnets Marsk Stig er deres Fader.

---

[1]) Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser III, Nr. 146.

[2]) Ibid. Nr. 153 («Erik Menveds Bryllup») cfr. Nr. 133 («Dronning Dagmar i Danmark»

[3]) Thi af det i Kirkehist. Sml. V, S. 390—391, trykte Pavebrev sees kun, at Marsk Stig, saafremt ellers den i Brevet omineldte Stig Anderssøn virkelig er identisk med ham, har havt en Datter, der døde i en ung Alder, medens Faderen endnu var ilive.

Men om endogsaa Marsk Stig saaledes fra Hjelm kom til at beherske Erindringen om de Fredløse og deres Tid, var der foruden ham dog En imellem dem, der stadig vedblev at leve i Phantasien, deels paa Grund af den særegne Rolle, han havde spillet ved selve Kongemordet, deels paa Grund af den gruelige Straf, han senere var kommen til at lide. Som Biperson forekommer han ogsaa i Visen om Kong Eriks Død og ligeledes i den store Vise om Marskens Hævn, hvor han er en Søstersøn til den krænkede Frue og efter hendes Raad lokker Kongen afsides:

Fru Ingeborg haver en Søstersøn,
Ranne, saa var hans Navn.
Han tjente unge Kong Erik;
Det var ikke for hans Gavn.

Men i disse Viser er Rane naturligviis kun skildret som en Skalk og Forræder. Imidlertid skulde han efter at have tilbragt nogle Aar i Fredløsheden slutte sit Liv paa en for den jordiske Retfærdighed forsonende Maade, og der blev da digtet særegne Viser om den fredløse Rane, i hvilke han ikke er skildret som en Skalk, men som en Ulykkelig, med hvem der maa føles Medlidenhed. Den ældste af disse Viser er uden Tvivl den om hans Henrettelse, en Begivenhed, der i de fleste Annaler findes optegnet som Noget af det Mærkeligste, der tildrog sig i Aaret 1294, og som vistnok allerede i sin Nyhed er bleven tagen til Æmne for Sang. De forskjellige Stedsagn, hvorefter man snart har udpeget det ene, snart det andet Smuthul som denne Fredløses Paagribelsessted, vidne ligeledes om den Interesse, hans Skjæbne havde vakt; og med Sandhed har sikkert Visedigteren kunnet sige:

Det springer nu saa vide om Land,
At Ranild er tagen tilfange.

Ogsaa Visen selv sprang vide om Land og er den eneste af vore Folkeviser, som findes omtalt i en Aarbog fra Middelalderen. Ericus Olai fortæller nemlig i sin Sverigs Krønike, at der om Rane existerede en tragisk Folkesang (*Rane — de quo canticum sollenne frequentatur*[1]), og uden Tvivl har han dermed meent Visen om Ranes Endeligt, der vel kunde betegnes som tragisk eller rørende. Thi som en Gjenstand for Medlidenhed er Rane fra først til sidst i denne Vise bleven fremstillet. Paa en Udflugt fra de Fredløses berømte Tilholdssted falder han i sine Forfølgeres Hænder, og hvad der forlængst var ham «spaaet» gaaer i Opfyldelse (altsaa ogsaa her den gamle Anskuelse, at Ulykken indtræder efter en forudbestemt Skjæbne, der har været Mennesket bebudet). Med grædende Taarer søger den Fangne, der i sin Fredløshed har omvendt sig, at formilde sine Dommere og minder dem om, hvor tro en Tjener i Kongens Gaard han engang dog var. Hans Graad og rørende Tale nytter ham Intet. Han skal lide den haardeste Straf. Men da den Ulykkelige saa bliver ført ud af Roskilde By til sit Rettersted, er den Afsked, han tager med Verden, et rørende Skuespil, og alle Kvindernes Øine ere vaade:

> Ledte de Ranne af Roskild ud,
> Han vred sine Hænder saa saare.
> Alle de Fruer i Staden var,
> De fældte for Ranne Taare.
> Han bød dem alle Godnat,
> De bade ham alle vel fare.

Og fra nu af har han sat sit Haab til Himlens Barmhjertighed. Ved Synet af Steilerne gjør han det fromme Ønske, at Gud vil frie enhver Dannissvend fra en lignende Skjæbne, og holder paa Rettersledet en opbyggelig Tale til den for-

[1]) S. R. Svec. II, 67.

samlede Mængde, som han ender med at bede om at læse et Paternoster for hans Sjæl.

Den anden, uden Tvivl yngre Vise om Rane, har et dobbelt Omkvæd, og i Slutningen af hvert Vers lyder den Fredløses Klage over at være uddreven fra Venner og Frænder. Dog fra sin Fæstemø vil han ikke leve skilt og beder lægge Saddel paa Hest, at han kan ride til hendes Fader, den rige Markgreves Gaard. Hverken Markgreven eller hans Frue ville vide af ham, ikke heller Jomfru Kirsten synes at være følgagtig. Men efter at han har truet med at stikke Alt hvad Markgreven eier i Brand, overlade Forældrene ham deres Datter, og han rider da bort med sin Jomfru ud i det frie Liv, hvor

De havde ikke Andet til Brudeseng
End Skov og Mark og nyslaaen Eng.[1])

Det tvetydige Udseende, som Rane allerede i Finderup havde havt, har han ogsaa her. Thi da Markgrevens Datter i sin Misfornøielse med det kummerlige Bryllup lader ham høre, at de ikke vilde have været landflygtige, dersom han havde ladet Kong Erik leve, fralægger han sig paa det Hæftigste den forhadte Beskyldning og beder hende vogte sine Ord:

Han slog hende ved Kinden rød:
«Det er mig ofte før sagt!
Jeg voldte ikke Kong Eriks Død;
Endog jeg er saare udlagt fra Venner og Frænder.»

«Skoven har Øren og Marken har Øine,
Min Jomfru, vi er af Landet dreven.»

Han vil ikke have været en Forræder, men vil kun være en beklagelsesværdig Fredløs.

---

[1]) eller: End Skarlagen rød og grønnen Eng.

Det er de to Viser, der kjendes om Rane, og kun ved en Misforstaaelse er deres Antal bleven forøget med Visen om Riberhuus, hvor Ridderne dandse «paa Slottet ind med dragne Sværd under Skarlagenskind for Erik, Kongen hiin Unge!» — en af de mange blandt vore Folkeviser, hvis Indhold tyder paa, at de ere blevne sungne som Dandsemelodie[1]). Den ene løierlige Svend, der først betænker sig længe, inden han træder i Dandsen, men saa baade dandser og synger og vinder en Brud, hedder nemlig Rane, og da «Erik, Kongen hiin Unge» kunde være en passende Benævnelse for Erik Menved, er «Rane», som i et Par af Opskrifterne fører Tilnavnet Lange, der, ligesom de andre Dandsendes Navne var bekvemt til at rime paa:

Længe stod han Ranni Lange,
Førend han vilde i Dandsen gange,

af Vedel bleven anseet for den fredløse Rane Jonsson, om hvem saa Hvitfeld i sin Krønike har skrevet: «man mener, han var en af de Langer»[2]). Men det er næppe til nogen Begivenhed i Erik Menveds Dage, at denne Dandsevise knytter sig[3]).

Viserne om Rane er det dernæst gaaet ligesom Viserne om Marsk Stig. De ere blevne sammenarbeidede til en større Digtning, og en saadan findes i den Visebog, der har tilhørt Anna Basse, og som formodes[4]) at

---

[1]) En Række Exempler paa saadanne Viser har Finn Magnusen givet i Indledningen til Thorfinn Karlsefnes Saga. Grønlands historiske Mindesmærker I, 325—326.

[2]) Folioudg. 305.

[3]) See Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse, 1869, S. 59—63, hvor det antages, at Begivenheden har været Ribes Indtagelse 1247 for Kong Erik Plovpenning.

[4]) Sv. Grundtvig: Prøve paa en ny Udgave af Danmarks gamle Folkeviser. 1847. Andet Oplag. S. 43.

være fra Aaret 1600. Begge de mindre Viser ere her ikke blot blevne mere fuldstændig opskrevne, men tillige ved en Række nye Vers forbundne, hvorved der er fremkommet en Digtning i to Capitler[1]), tilsammen paa 105 Vers eller næsten lige saa lang som den om Marsk Stig i Karen Brahes Visebog. — Efter Professor Grundtvigs Anskuelse skulde derimod denne Opskrift af de to Viser om Rane være den i alle Maader bedste og tillige ældste bevarede Skikkelse af Texterne, hvorfor han ogsaa i sin Indledning til Visen om Ranes Endeligt blandt Andet har søgt at gjøre gjældende, at der i samme Opskrift[2]) haves et indtil videre uforkasteligt Vidnesbyrd om, at Rane, hvis Henrettelse notorisk fandt Sted udenfor Roskilde, men om hvis Paagribelsessted Annalerne Intet meddele, er bleven taget tilfange i Randers, da der i en af de Stropher, der handle om Paagribelsen, staaer:

Ranni rider op ad Ranndertz-pordt
och op ad Graa-brøder-strede.

Imidlertid taler ikke blot Sandsynligheden i høieste Grad for, at Rane er bleven greben i Nærheden af det Sted, hvor han er bleven henrettet; der er tillige Sandsynlighed for, at der i det af Erik Menved (1314) mod Niels Brok og endeel andre oprørske Adelsmænd stilede Klageskrift, som vi nu kun kjende gjennem en Oversættelse af Hvitfeld, har været udtalt, at Rane var bleven greben i Roskilde i den nævnte Adelsmands Gaard. Thi vel staaer der, saaledes som Prof. Grundtvig gjør opmærksom paa, i den originale Kvartudgave af Hvitfelds Krønike III, 187: »Siden lod vi derom randsage og befunde, at han (ɔ: Niels Brok) Ranne

[1]) opskrevne i Anna Basses Visebog under Nummerne 112 og 113.
[2]) som han har ladet aftrykke under Litera A.

Jonssøn, vor Faders Manddrabere, haver huset og herberget, og den hemmelig forstukket, hvilken vi af hans Gaard i Roskilde lod udtage og fængsle;» altsaa deels huset og herberget Rane Jonssøn, deels forstukket en anden Misdæder, hvis Navn ikke nævnes; — men Hvitfelds Oversættelser ere som bekjendt temmelig skjødesløst besørgede, og Latinens *eum* eller *istum*, hvad der nu i Originalen har staaet, er rimeligviis feilagtig bleven oversat ved «den» istedenfor ved ham[1]). Hvad endelig «Randers-Port» angaaer, da klinge disse Ord som Rannes Port og kunde være valgte kun for Alliterationens Skyld[2]), og efter at Randers paa denne Maade var blevet betegnet som Paagribelsesstedet, trængte den sidste Deel af Visen eller Skildringen af Ranes Henrettelse til at indledes med en Tilkjendegivelse om, at han blev transporteret til Roskilde:

Saa tog de Ranni, den gamle Mand,
I Bolten monne de hannem sætte;
Saa førte de hannem til Roskild By,
Der for monne de hannem rette.

Jeg mener altsaa, at der i den Visebog, som tilhørte Anna Basse, haves en paa Grundlag af de to ældre Viser om Rane udarbeidet nyere Digtning i to Capitler, og at denne Digtning kan sammenstilles med den om Marsk Stig i Karen Brahes Visebog. Thi for en historisk Betragtning

---

[1]) I Folioudgaven S. 373 staaer heller ikke dette «den». — Med Hensyn til Ordet «fængsle» kan bemærkes, at Rane, efter hvad Hvitfeld (pg. 305) fortæller, ikke strax efter at han var bleven «fangen til Roskilde, udi Her Niels Brockis Gaard» blev henrettet, men at han først blev «pinligen forhørt om videre Kundskab og siden stejlet».

[2]) Ranne rider . . . . . Randers
Eller skulde «Randers» Port oprindelig have været «Rannes»? en i Roskilde efter Ranne benævnet Port eller Gyde.

ere de Magestykker og betegne en nyere Periode i Folkepoesien. Sangene ere nu i Begreb med at blive Fortællinger; Interessen for Stoffet gjør sig gjældende; man samler og udarbeider det videre. Paa lignende Maade havde man i Tydskland, Frankrig, Skotland og andensteds tilvejebragt større Heelheder af de forskjellige Sange, der vare digtede om een og samme Person eller Slægt, og af det populære Stof havde Kunstdigterne skabt Epopeer, efter hvis Fremkomst saa de tidligere Sange havde mistet deres Selvstændighed og vare uddøede. Ingen af de gamle Sange hverken om Nibelungerne eller om Roland, om Robert Bruce eller om Wallace existerer meer. Kun fra Epopeerne veed vi, at saadanne Sange have existeret. Danmark har ikke i Middelalderen havt noget nationalt Epos. Men i den her omhandlede Samling af Viseopskrifter og i den Cyclus, hvori Anders Vedel lod dem første Gang, 1591, fremtræde paa Prent, har man et Billede af deslige Epopeer i deres Begyndelse. Af de forskjellige Viser, ældre og yngre, om Kongemordet, om Marsk Stig paa Hjelm, de ulykkelige Døttre, Indtagelsen af Riberhuus og om Rane Jonssøn dannede Vedel nemlig en historisk Visecyclus, og forøgede Stoffet med Tilsætninger fra Annalerne, egne Opfindelser og moralske Betragtninger. Det fingerede Ledingstog, hvori Marsken var ude, medens hans Hustru blev krænket, gjorde Vedel altsaa[1]) til det i Annalerne omtalte Ledingstog i Sverig. Hævnen, som Marsken strax efter sin Hjemkomst forkynder at ville tage, kom ikke til Udførelse, førend Fru Ingeborgs Krænkelse var bleven «ni» Vintre gammel; og Marsken forbandt sig med de mange Andre, der i al Hemmelighed og kun drevne af Herskesyge vilde begaae

---

[1]) jfr. S. 122.

en forræderisk Gjerning mod deres Overherre, om hvilken Gjerning det saa kom til at hedde:

Den Herre blev slagen; Fru Ingeborg
Blev dog ikke skilt ved Kvide.

Derimod blev Landet skilt ved et Uhyre; thi med de mørkeste Farver er Kong Erik bleven afmalet, som en forhadt, udsvævende Voldsmand, der ogsaa efter hvad der i Fortalen til den tredie Vise blev meddeelt Læseren havde faaet Tilnavnet Glepping: «ikke af Klipping» (en daarlig Mønt), «men fordi han var glepsker, det er rasende og afsindig og foer ilde afsted udi alle sine Raad og Daad.»[1]) — De gamle Visers Tid var forbi. Deres Melodier forsvandt, deres Texter kjendte man snart kun i den af Vedel frembragte Cyclus. Den begyndende Epopee blev imidlertid staaende uforandret paa dette Punkt i over tohundrede Aar og sprang da ud som en folkelig Roman.

---

[1]) Efter den nyeste Etymologie skulde det være dannet af det oldnordiske «glepja» og betyde Forføreren. — Dog hvorfra det særegne Tilnavn har havt sin Oprindelse, og hvad det har skullet betyde, lader sig ikke med Bestemthed afgjøre, saa meget mindre, som dets rette Form ikke staaer fast. Det svæver nemlig hos de middelalderlige Forfattere mellem Formerne Glepping (S. R. D. II, 174), Klepping og Klipping, hvorhos det en enkelt Gang forekommer som Gippingh med den Bemærkning af Petrus Olai: «Sic enim habent libri antiqvi» (I, 124). Glipping, som er bleven den vedtagne Form, forekommer ikke i nogen af de os bekjendte Aarbøger fra Middelalderen, men er den Form, som Hvitfeld har brugt.

Til Belysning af nogle Punkter i Valdemar Atterdags Historie[1].

Af

C. E. F. Reinhardt.

III.

Om de i Anledning af Kongens Thronbestigelse indgaaede Forlig.

Saalænge de forskjellige traktatmæssige Overenskomster, der i Aaret 1340 bleve indgaaede i Anledning af Junker Valdemar Kristoffersøns Overtagelse af den ledige danske Kongethrone, ikkun kjendtes gjennem den mangelfulde og i flere væsenlige Punkter aldeles fejlagtige Oversættelse, hvori Huitfeld har gjengivet dem, var det saa godt som umuligt at komme til en Forstaaelse af de forviklede Forhold, der tilsigtedes ordnede ved dem. Men selv efterat de originale Texter til dem ere blevne Almenheden tilgængelige, frembyde de i flere Henseender saa megen Tvivl og saa mange Vanskeligheder, at Kritiken maaske neppe nogensinde vil faa Bugt med dem alle. I den Overbevisning, at ethvert Bidrag til den rigtige Opfattelse af deres Indhold har sin Betydning, skulle vi i det Følgende forsøge at belyse dem fra, hvad vi for Kortheds Skyld ville kalde et finansielt og topografisk

[1]) Fortsat, se nærværende Tidsskrifts fjerde Række III, S. 191—221.

Synspunkt. Der turde herved muligen ogsaa kastes et Strejflys ud over de rent politiske Forhold ved deres Tilblivelse, uden at vi imidlertid her nærmere skulle indlade os paa denne Side af Sagen.

Den første af de antydede Overenskomster, det foreløbige Forlig i Spandau af 22de April 1340, der mægledes mellem Biskop Svend af Aarhus og tvende af Markgrev Ludvig af Brandenburgs Raader paa Junker Valdemars og af Hertug Albert af Sachsen (ɔ: Mølln og Bergedorf), Grev Johan den Milde af Holsten samt Grev Johan af Hoya paa Grev Gerts Sønner Henriks og Klavs' Vegne[1]), er bygget paa den Tankegang, at de faktiske Besiddelsesforhold, saaledes som de bestode ved Grev Gerts Død, i det Væsenlige skulde forblive uforandrede, og frembyder derfor de færreste Vanskeligheder for Forstaaelsen. De 100,000 Mark Sølv, for hvilke der ved Fredstraktaten i Kiel af 10de Januar 1332 var givet Grev Gert Panteret over Nørrejylland og Fyn, saaledes at Indløsningssummen skulde betales fuldt ud paa engang, skulde ifølge Forliget fordeles paa de enkelte Bestanddele af Pantet saaledes, at Fyn herefter skulde hefte for 41,000 Mark og Nørrejylland for de resterende 59,000. Junker Valdemar skulde ægte Grev Gerts Datter Elisabeth og i Medgift med hende have 24,000 Mark Sølv. Dette Beløb skulde dog ikke kontant udbetales, men eftergives i de nævnte 59,000 Mark, saaledes at Aalborg Slot med Himmer Syssel, Vend Syssel, Thy Syssel og Han Herred strax frigjordes for Pantebeheftelsen. Resten af Nørrejylland kom altsaa til at hefte for 35,000 Mark, der skulde afbetales efterhaanden ved Hjælp af de extraordinære Skatter («suluer-

---

[1]) Forliget er efter Originalen trykt i Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie for 1860, S. 377 ff.

bede»), der hævedes i samme[1]), efter Fradrag af, hvad Biskop Svend af Aarhus, Markgrev Ludvig af Brandenburg, Hertug Albert af Sachsen og Grev Johan af Holsten maatte finde at være et passende Bidrag til den tilkommende Konges Underhold, og skulde hine Skatter til den Ende oppebæres af en Kommission, hvori saavel Valdemar som Greverne vare repræsenterede. Hver Gang en Fjerdedel af Pantesummen paa denne Maade var afbetalt, skulde et af følgende Slotte i den Orden, hvori de her nævnes, nemlig Kallø, Horsens, Kolding og Ribe, med den til hvert liggende Fjerdepart af Landet frigjøres for Heftelsen. Til Livgeding for Valdemars tilkommende Hustru skulde Ribe med alt sit Tilliggende udlægges, hvad der selvfølgelig i Overensstemmelse med det senere Forlig i Lybek maa forstaas med den Indskrænkning, at det forinden skulde være indløst.

Saafremt den Aftale, der saaledes var bragt paa Papiret i Spandau, virkelig var bleven lagt til Grund ved For-

[1]) Det er noget tvivlsomt, om ogsaa de nævnte Skatter af den Del af Jylland, der strax skulde overgives Kongen, skulde anvendes til Provinsens Indløsning. For den benægtende Besvarelse af Spørgsmaalet tale dog i høj Grad de brugte Udtryk: «Ok skolle we beholden alle suluerbede, de he beddet vp dem lande to Jutlant, to der losinge», idet der ved «he» maa sigtes til Grev Henrik, og det neppe kan antages, at han skulde oppebære Skatter i den kongelige Andel af Provinsen. Naar Beheftelsen paa Resten af denne er sat til 35,000 Mark, er det ikke overset, at Forliget bestemmer: «des (ɔ: Aalborg Slot med sit nævnte Tilliggende) schulle wie greuen henrik . . . eluen hundert mark lodiges siluers geiuen van der ersten siluer beyde, de van jutlant comet, de men af slan schal an der summen, de Jutlant vor stet». Men da de 1100 Mark ligesom Indløsningssummen for Resten af Provinsen skulde afholdes af de i samme faldende «Bede», øver Beløbet ingen Indflydelse paa hin Sums Størrelse, og Sætningen: «de men af slan o. s. v.», faar neppe anden Betydning, end at de 1100 Mark skulde afholdes forlods, inden der anvistes Valdemar Noget til hans Underhold. — Om den formentlige Betydning af «suluerbede» jfr. iøvrigt nedenfor.

holdenes endelige Ordning, hvilke Indrømmelser vilde der da, bortset fra den Medgift, Grev Gerts Sønner skulde have givet deres Søster, iøvrigt være gjort Junker Valdemar fra deres Side? Besvarelsen af dette Spørgsmaal beror for en ikke ringe Del paa, hvad der skal forstaas ved de »suluerbede«, der tildels skulde anvendes til Betaling af Gjælden. Ved Udtrykket »Bede« eller, som det paa Latin gjengives, „*precaria*“, maa der saavel efter Etymologien (hint af det plattydske Verbum »beden«, dette af det latinske „*precor*“: at bede), som ifølge hvad der iøvrigt i saa Henseende foreligger, hos os forstaas saadanne overordenlige Skatteydelser, hvis Opkrævelse i Modsætning til de ældre ved Lov og Vedtægt hævdede Byrder, Stød, Inne og Leding, hver Gang forudsatte en særlig fra Ydernes Side sket Vedtagelse, der i Regelen foregik paa Landsthinget, stundom dog ogsaa paa Herredsthingene, og for hvis Erlæggelse ordenligvis Privilegier paa Frihed for anden Tynge ikke fritog. Ihvorvel saaledes den frivillige Vedtagelse var det oprindelig Karakteristiske ved Præstationen, er der dog ikke nogen Tvivl om, at Navnet ogsaa anvendtes paa saadanne extraordinære Skatter, som Magthaverne *injuria temporum* ensidig paalagde Almuen, og hvorpaa netop den Tid, hvorom her er Tale, frembyder Exempler, i hvilken Henseende det kan erindres, at der i Tyskland er Tale om *precaria violenta* eller *exactatoria*[1]). Iøvrigt kunde Ydelsen bestaa baade i Naturalier og i Penge, og siden der i Spandau udtrykkelig kun nævnes »suluerbede«, er det antageligt, at dette Udtryk netop er brugt for at udelukke de precaria, der erlag-

---

[1]) Om Begrebet *precaria* kan for Tysklands Vedkommende navnlig jevnføres K. F. Eichhorn Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte (5te Ausgabe) II, S. 456 ff. og for Danmarks nu J. C. H. R. Steenstrup Studier over Kong Valdemars Jordebog (1873) I, S. 215 ff.

des i Varer. Staar nu dette fast, bliver Svaret paa det opkastede Spørgsmaal følgende. Greverne vilde under hin Forudsætning for det Første have givet Afkald paa den for Debitor yderst trykkende Betingelse, at hele den dem tilkommende Pantefordrings Beløb, 100,000 Mark, skulde betales fuldt ud paa engang, dels derved, at de indrømmede den fordelt paa Nørrejylland og Fyn *pro rata parte*, dels derved, at den paa førstnævnte Landskab faldende Andel endda skulde tillades afdraget efterhaanden og Pantebeheftelsen relaxeres i Forhold til de betalte Afdrag. De vilde dernæst have renonceret paa en saa stor Del af Renten af deres Kapital, som repræsenteredes af den Del af de saakaldte «Bede», der indkom i rede Penge, idet denne jo dels skulde — for at benytte et moderne Udtryk — anvendes som Apanage til den tilkommende Konge, dels afskrives som Afdrag paa Gjælden; saaledes at de altsaa fremtidigen som Rente af Gjælden, foruden de ordinære Skatter, Indkomsterne af Krongodset og de ellers Kongen tilfaldende Straffebøder, ikkun skulde oppebære de «Bede», der ydedes *in natura*.

Forliget i Spandau blev imidlertid aldrig mere end et Udkast, og paa det Fyrstemøde, der i den anden Halvdel af den paafølgende Maj Maaned blev afholdt i Lybek, enedes man om en ganske anden Ordning, som tildels havde sit Forbillede i det Forlig imellem Grev Gert og hans forhenværende Myndling Hertug Valdemar af Sønderjylland, der var bleven afsluttet den 11te Februar s. A., men ikke bragt til Udførelse. Denne Ordning, som sloges fast i tre Traktater, der bleve indgaaede, den første den 19de Maj mellem Junker Valdemar og Hertug Valdemar af Sønderjylland, den anden den 21de s. M. mellem hin og Greverne Henrik og Klavs, den tredje endelig den 23de

Juni mellem disse og den sønderjydske Hertug[1]), er af en langt mere forviklet Beskaffenhed end den først paatænkte. De ovennævnte 100,000 Mark Sølv skulde ligesom efter Spandau-Forliget fordeles saaledes, at 41,000 Mark faldt paa Fyn med tilliggende Øer, herunder ogsaa Ærø indbefattet[2]), og 59,000 paa Nørrejylland, men kun for de første skulde Junker Valdemar være Grevernes Debitor. Med Hensyn til Pantegjælden for Nørrejylland indtraadte Hertug Valdemar som Kreditor i Grevernes Sted, saaledes at det nu blev ham, der forbandt sig til at give Junker Valdemar sin Søster Helvig til Ægte med en Medgift af 24,000 Mark Sølv, som skulde afgaa i Pantegjælden for Nørrejylland og klareres paa den Maade, at Aalborg Slot med dets ovennævnte Tilliggende strax overgaves Junker Valdemar frit og ubeheftet. Resten af Pantegjælden for Nørrejylland eller 35,000 Mark skulde godtgjøres Hertug Valdemar derved, at alle af Provinsen gaaende extraordinære Ydelser saavel i

[1]) Den førstnævnte af de tre Traktater er trykt først i Suhms Historie af Danmark XIII. S. 775 ff., siden i Urkundensammlung der schleswig-holstein-lauenburgischen Gesellschaft für vaterländische Geschichte II. S. 103 ff., den anden ligeledes først hos Suhm a. St. S. 782 f. og derefter i nævnte Urkundensamml. a. St. S. 198 f., den tredje først, men unøjagtig i *Scriptores rerum Danicarum* VII. S. 319 ff., derefter med Revision af Texten i Urkundensamml. a. St. S. 200 ff. og endelig saavel i det af Hertug V. (efter Originalen) som i det af Greverne (efter en Vidisse af 21de Februar 1348) udstedte Exemplar i H. C. P. Sejdelins *Diplomatarium Flensborgense* S. 39 ff. og 43 ff.

[2]) Dette fremgaar aldeles bestemt af Ordene i Forliget af 21de Maj: »heft uns unde unsen rechten erven de sulve coningh unde sine rechte erven ghesath dat lant Vune unde alle de øø, de dar tho horen vor eynundevirtich dusent mark lodeges sulvers Colnscher wicht, unde de coningh unde sine rechte erven en scholen noch uns noch unse rechte erven nenerhande hinder dun an dessem vorbenomeden pande . . . . nogh in dem lande to Erre, he en hebbe uns unde unsen rechten erven dit vorbenomede sulver gantzliken beret.«

Penge som i Naturalier[1]) — med Undtagelse af Restancer paa allerede forfaldne «Bede», som tilkom Greverne — skulde tilfalde ham, indtil han havde oppebaaret den nævnte Sum eller dens Værdi, og med Hensyn til Oppebørselen af disse Ydelser skulde der forholdes paa lignende Maade, som fastsat i Spandau-Forliget. Fra den saaledes givne Regel gjøres der udtrykkelig kun Undtagelse med Hensyn til de af Himmer Syssel faldende «Bede», som Kongen helt skulde beholde til sit Underhold. Om denne Undtagelse skal forstaas strængt efter Ordene, saaledes at det virkelig kun var Extraskatterne af Himmer Syssel, hvorover Kongen skulde have fri Raadighed, eller om det nævnte Syssel er nævnet exempelvis, saaledes at Undtagelsen skulde gjælde samtlige de jydske Distrikter, som strax overgaves Kongen, er tvivlsomt; dog forekommer det Sidste os sandsynligst netop i Betragtning af, at Overleveringen af hine Distrikter traadte istedetfor en kontant Udbetaling af Medgiften. Efterhaanden som der paa den anførte Maade var afdraget en Fjerdedel af Gjælden, skulde et af de ovennævnte Slotte og i den der antydede Orden frigjøres for Pantebeheftelsen. Om Livgedingen for den tilkommende Dronning blev der endelig truffet en Bestemmelse svarende til den i Spandau vedtagne, men med det forsigtige Tillæg, at saafremt Ribe med Tilliggende ikke skulde være indløst til den Tid, hun maatte vorde Enke, skulde Aalborg Slot med sit fornævnte Tilliggende i saa Henseende substitueres istedetfor Ribe. — Som Vederlag for den Hertug Valdemar overdragne Panteret til Nørrejylland skulde denne ifølge Forliget af 23de Juni til-

[1]) Det hedder ordret: «alle suluer bede to Jutlande, it si an korne, an specke, an botteren», hvad der formentlig er et kortere og mindre nøjagtigt Udtryk for: «alle bede to Jutlande, it si an suluer, an korne» o. s. v.

svare Greverne 42,000 Mark Sølv. Heraf skulde han betale dem 10,000 Mark paa Kallø Slot, hvilket formentlig maa opfattes saaledes, at saafremt han ønskede at komme i faktisk Besiddelse af dette Slot med dets Tilliggende, som Grev Gert ifølge Forligets eget Indhold maa antages igjen at have pantsat til Klavs Limbek[1]), skulde han godtgjøre dem det Beløb, de endnu skyldte Hr. Klavs derpaa. Hvis Regnskabssummen paa Kalløhus — tilføjes der — ikke skulde løbe saa højt op, eller med andre Ord, hvis Restgjælden til Klavs Limbek ikke androg fulde 10,000 Mark, skulde den overskydende Sum afskrives paa Hertugens strax herefter nævnte sønderjydske Pantegjæld. For de resterende 32,000 Mark skulde denne nemlig give Greverne Panteret i sine tre Slotte Tørning, Tønder og Gottorp med alt Til- og Underliggende eller med andre Ord i omtrent samtlige sine Besiddelser paa Sønderjyllands Fastland, saaledes at de af disse Besiddelser skulde oppebære al Indkomst, uden at nogen Del af denne afskreves paa Gjælden[2]). For Indløsningen af disse Besiddelser fastsattes der ogsaa en bestemt Orden, saaledes at Tørning skulde løses først med 10,000, dernæst Tønder med 10,000 og sidst Gottorp med 12,000 Mark Sølv. Saasnart Slottene overleveredes Greverne, skulde tre navngivne holstenske Adelsmænd, der maa formodes at have været udsete til Befalingsmænd paa samme, hver med

[1]) Jfr. den Passus i Forliget, hvorved Greverne forpligte sig til at overlade Hertugen »dat hws to Kalfo mit der gantzen voghedye, also alse id her Nicolaus van deme Lembeke heft .... to losende mit deme unterscheide, alse hir vor ghesproken is«.

[2]) Dette fremgaar utvivlsomt af de brugte Udtryk: »Desse vorbinømeden lant .... scøle wi .... to pande holden .... mit aller nut vnde rechticheyt«, i Forbindelse med den Omstændighed, at der mangler en Bestemmelse om Indtægternes Anvendelse til Indløsningen svarende til den, der forekommer i Forliget mellem Kongen og Hertugen.

tre af deres Venner udtrykkelig forbinde sig til at tilbagelevere Hertugen det Pantsatte, naar Indløsningssummen var præsteret, og Greverne Henrik og Klavs selvtyvende ligeledes udstede et hertil sigtende Revers. Medens Greverne fra Overdragelsen af Panteretten til Nørrejylland undtog den Halvdel af Brusk Herred, der laa nærmest op til Lillebelt, for saaledes at sikkre sig fri Overfart til deres Pantbesiddelser i Fyn[1]), overdroge de paa den anden Side Hertugen deres Ejendomsret i og til Varde Syssel, hvilken denne derfor i Forliget med Junker Valdemar forbeholdt sig. Omvendt betingedes Hertugens Ret til Kolding Slot og dets Tilliggende af en yderligere Udbetaling af 7000 Mark lybske Penge, som, da Forholdet mellem lødigt Sølv og lybsk Mønt paa den Tid omtrent var som 3 til 1, svarer til c. 2330 Mark Sølv, der formodenlig var den Sum, som Grev Gert skyldte paa det nævnte Slot til de daværende Panthavere af samme. Ogsaa Mors var saaledes pantsat paa anden Haand dels til den holstenske Familie Rantzow, dels til en dansk Adelsmand Strange Ebbesøn, og medens Greverne forpligtede sig til selv at udløse førstnævnte, skulde det komme an paa nærmere Kjendelse af Hertug Albert af Sachsen, om de ogsaa skulde udløse Hr. Strange eller dette være Hertug Valdemars egen Sag.

Af de her anførte Bestemmelser fremgaar det, at Erhvervelsen af Panteretten over Nørrejylland samt af Grevernes Adkomster til Varde Syssel i Virkeligheden stod Hertug Valdemar i en højere Sum end de 42,000 Mark Sølv, Forliget nævnte, nemlig — endog bortset fra den Mulighed,

[1]) Jfr. Udtrykkene i Forliget af 11te Februar 1340 (i *Dipl. Flensb.* I. S. 34 ff.): »dat (nemlig Halvdelen af hint Herred) scal he vns vnde vnsen eruen lathen tho vnsem behoue, dat we vns inne beholden moghen, want vns boret ouer tho varende.»

der var for, at han selv kom til at indløse en Del af Mors — i mindst 44,330 Mark. Da imidlertid den Del af Grevernes oprindelige Pantefordring paa 100,000 Mark, der faldt paa Nørrejylland, i Virkeligheden udgjorde 59,000 Mark, kunde det synes, at Greverne for at faa Forholdene ordnede gav Afkald paa et Beløb af indtil 14,670 Mark Sølv. Dette kunde nu vel i og for sig nok forklares af Hensynet til, at de satte saa stor Pris paa at komme i faktisk Besiddelse af Sønderjylland, at de for at opnaa dette eftergav en saa stor Del af deres Tilgodehavende. Der er imidlertid Mulighed for en anden Opfattelse af Sagen, der turde komme Sandheden nærmere. Medens det nemlig fremgaar af Forligene, at de holstenske Grever ikke alene paa anden Haand havde pantsat og bortforlenet Dele af Nørrejylland, men endog — som det synes — ved Salg afhændet Godser sammesteds, hvilke Dispositioner Hertug Valdemar skulde respektere[1]), forbandt denne sig til at overdrage dem de sønderjyske Slotte fri og ubeheftede («vry vnde vnbeworren»). Denne Omstændighed turde have bevirket, at Indkomsterne af Sønderjylland, der jo som paavist helt skulde tilfalde Greverne, have udgjort et saa stort aarligt Beløb, at det rigelig har opvejet, hvad de hidtil havde oppebaaret af Nørrejylland, og Greverne have saaledes ikkun cederet en Fordring, hvis Kapitalbeløb vel var større, men hvis Rentefod var lavere, for en anden, i Henseende til hvilken Forholdet stillede sig omvendt. Er nu denne Op-

[1]) Jfr. navnlig Forliget af 23de Juni: «Weret och, dat jennich man ghut koft hadde mit rechte vm sine penninghe, de scal dat beholden; hadde och jennich man ghut van vseme vader eder van vs to lene, dat wi mit rechte lenen mochten, de scal dat beholden vnde des bruken; hadde jennich man van sine ghenoten ghut to weddescat mit rechte, dat scal he beholden bet in de tiit, dat man eme sine penningh gift weder.»

fattelse rigtig, saa indskrænkede Grevernes Indrømmelse sig i Virkeligheden til en Renunciation paa Bestemmelsen om, at den oprindelige fra Forliget i Kiel af 1332 hidrørende Pantegjæld skulde klareres paa engang, medens de Ofre, der iøvrigt maatte gjøres for at bringe Valdemar Atterdag paa Thronen, faldt paa Hertugen af Sønderjylland, og disse vare ikke ganske ringe. Bortset fra, hvad han ydede i Medgift for sin Søster, maatte han nemlig betragtes som at have kontraheret en Gjæld til høj Rente paa mindst 32,000 Mark Sølv og at have forstrakt Junker Valdemar et Laan til betydelig lavere Rentefod paa 35,000 Mark, og det er derfor ikke endda saa underligt, at Offeret kunde synes Samtiden saa stort, at den fandt, han havde baaret sig enfoldig ad[1]). Under alle Omstændigheder turde det være afgjort, at Opfyldelsen af de Forpligtelser, Hertugen havde paataget sig, har oversteget hans Kræfter, saaledes at han hverken har set sig i Stand til at udrede de 10,000 Mark lødigt Sølv, for hvilke han skulde kjøbe Pantebesiddelsen af Kallø Slot, eller de 7000 Mark lybsk, der vare Betingelsen for, at Koldinghus med Tilliggende kunde blive overleveret ham. Det Første turde fremgaa deraf, at Valdemar Atterdag 1343 gjennem Stig Anderssøn lod forhandle om Kalløs Indløsning ikke med Hertugen, men med Klavs Limbek[2]). Det Andet gjøres sandsynligt dels derved, at Jyderne endnu Aaret efter Niels Ebbesøns Fald for at komme Holstenerne til Livs ses at have gjort et frugtesløst Angreb paa Koldinghus[3]), dels derved, at dette Slot endnu i Aaret 1348 var i Hænderne paa Medlemmer af de to holstenske Slægter Breide og Godendorf, og at Kong Valdemar ved det den

[1]) Detmars Chronik herausgegeben von Grautoff I. S. 247.
[2]) Huitfelds Danmarckis Rigis Krønicke, Fol.-Udg. I. S. 485.
[3]) Detmar a. St. S. 250.

22de Juli s. A. paa Nebbe indgaaede Forlig betingede sig, at Greverne Henrik og Klavs skulde være Mellemmænd med Hensyn til Indløsningen af Slottet og dets Tilliggende fra hine[1]).

Saavel i Spandau som i Lybek blev det efter det Anførte bestemt, at den Del af Nørrejylland, der ikke strax overgaves Valdemar Atterdag, skulde fordeles i fire Fjerdeparter, en til hvert af de fire Slotte Kallø, Horsens, Kolding og Ribe, der vilde være at overlevere Kongen, efterhaaanden som de fire Fjerdedele af Pantegjælden var afdraget. Det vilde unægtelig være af stor Interesse og navnlig væsenlig kunne bidrage til at komme paa det Rene med, hvorvidt Gjenindløsningen af Nørrejylland til de forskjellige Tider af Valdemar Atterdags Regering var fremskreden, om det Spørgsmaal lod sig afgjøre, hvad der har været henregnet til hver af hine Fjerdeparter. Til med Bestemthed at besvare dette Spørgsmaal foreligger der desværre ikke Data; men da Fordelingen af Landet til de nævnte fire Slotte dog vistnok tør antages at have sluttet sig til sammes ældre Inddeling i Sysseler, kan man maaske uden altfor store Fejltagelser slutte sig dertil, og i Henhold til denne Antagelse skulle vi forsøge at opstille en Besvarelse.

Til Kallø maa da efter Beliggenheden antages at være henlagt Ommer og Aabo Sysseler med Undtagelse af, hvad der af det sidst nævnte maatte have ligget under Skanderborg Slot. Ifølge Fredslutningen i Kiel af 10de Januar

[1]) Det nævnte Forlig, der i sin Helhed hidtil kun kjendtes af Huitfelds danske Parafrase, er nu efter Originalen i Gehejmearkivet fuldstændig aftrykt i Zeitschrift der Gesellschaft für die Geschichte der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg III. (1873) S. 208 ff.

1332 skulde dette stilles til Grev Johan den Mildes Disposition, saalænge indtil Langeland kunde overdrages ham[1]). At Slottet endnu i Begyndelsen af 1340 var underlagt hans Herredømme, ses af Forliget af 11te Februar s. A., ifølge hvilket Grev Gert forpligtede sig til at overdrage Hertug Valdemar sin Panteret over Nørrejylland bl. A. med Undtagelse af «Skanderborg Slot og de dertil liggende Len, hvilket tilhører vor kjære Fætter Grev Johan, og som Markvard Rostorp paa hans Vegne sidder inde med»[2]). I Forliget af 23de Juni s. A. nævnes Skanderborg mærkelig nok slet ikke, hvorimod det i Forliget mellem Junker Valdemar og Greverne af 21de Maj hedder, at «Markvard Barstorp og hans rette Arvinger skal Kongen lade i uforstyrret Besiddelse af deres Panter, som de have i Nørrejylland, saalænge indtil man udløser dem»[3]). Der kan nu neppe være nogen Tvivl om, at den heri omtalte Hr. Markvard er den samme Person, der nævnes som Skanderborgs Besidder i Forliget af 11te Februar, og at Navnet «Barstorp» er en Fejllæsning eller Fejlskrift for «Raastorp», idet det da maa antages, at Grev Johan, saaledes som det i mange lignende Tilfælde er sket, har givet Slottet og Lenet i Pant til den,

---

[1]) Urkundensamml. der schl.-holst.-lauenb. Gesellsch. II. S. 82 ff. («De wile, dat wi dat land tu Langelande vseme vedderen nicht antwart en hebben, so scal man dat hus tu Scandelborch vnde dat lant tu Erre antwarden twen eder dren vses vedderen mannen, de wi kesen willen vt sineme rade; de scolen dat hus vnde dat land tu Erre holden tu vses vedderen hant, also lange bet wi useme vedderen Langelande antwart hebben»).

[2]) «....dat hus tho Scandeneborch vnde de voghedye, de dar tho licht, dat greuen Johanne vnseme leuen vedderen tho horth, vnde dat Marquart Raastorp van syuer weghenen inne heft.»

[3]) «Marquarde Barstorp vnde sine rechte erfnamen de scal de conigh laten bi eren panden, de si hebben in Nortjutlande vnbeworren, also lange went men se en afloset.»

der oprindelig kun sad inde med det som Befalingsmand paa hans Vegne. Herved forklares da ogsaa Niels Ebbesøns Belejring af Skanderborg Slot i Efteraaret 1340, idet det, naar kun Slottet var i holstensk Værge, har været ham og hans Jyder ligegyldigt, om Besidderen havde sin Hjemmel dertil fra Grev Gerts Sønner eller fra Grev Johan, medens et Angreb paa Slottet fra den Side vilde have været uforklarlig, hvis det havde været i Hertug Valdemars Værge. Hvad der nu iøvrigt til hin Tid har ligget under Skanderborg, er umuligt at afgjøre, og det turde navnlig være for dristigt at antage, at det skulde have været de tre Herreder, nemlig af Aabo Syssel Gjern og af Løver Syssel Vor og Tyrsting Herreder, der i en senere Tid udgjorde Skanderborg Len[1]) Efter Beliggenheden at dømme skulde der snarere kunne gjættes paa Hjelmslev og Gjern Herreder i Aabo samt Vor Herred i Løver Syssel.

Til Horsens eller rettere til Bygholm Slot, der laa umiddelbart vest for Byen, har sikkert hele Løver Syssel været henlagt alene med Undtagelse af, hvad der som antydet heraf muligen har ligget under Skanderborg. Men det er derhos neppe urimeligt at antage, at ogsaa Salling Syssel[2]) og maaske Mors har været henregnet til Horsens Fjerdepart. Thi vel skulde det efter Beliggenheden synes, at begge Dele snarere maatte have været henlagte under Aalborg Len, men at Saadant ikke har været Tilfældet, fremgaar aldeles bestemt deraf, at dettes Bestand-

---

[1]) O. Nielsen Bidrag til Oplysning om Sysselinddelingen i Danmark S. 60.

[2]) Heraf turde dog muligen Skive Kjøbstad og Hindborg Herred endnu have været i Hænderne paa den afdøde Marsk Ludvig Albertsøns Arvinger, der 1328 forlenedes saavel dermed som med Hjerm Herred i Har Syssel (Huitfeld a. St. S. 441, jfr. S. 445 f.).

dele omstændelig opregnes som det, der strax skulde overgives i den tilkommende Konges Hænder, uden at Salling og Mors nævnes med, og vilde man antage disse Landsdele lagte til Kallø Fjerdepart, blev denne altfor uforholdsmæssig stor. Ommer og Aabo Sysseler kunne tilsammen anslaas at have udgjort et Areal af c. 79 Kvadratmile eller, naar Hjelmslev og Gjern Herreder fraregnes, af c. 70 Kvadratmile, Løver Syssel af c. 44 eller, naar Vor Herred fraregnes, af c. 39 Kvadratmile, Salling Syssel med Mors af c. 24 Kvadratmile. Tænktes nu det sidstnævnte Syssel at have været lagt med til Kallø Fjerdepart, vilde denne have udgjort c. 94 og Horsens Fjerdepart kun c. 39 Kvadratmile, medens Forholdet bliver sandsynligere under den ovenfor antydede Forudsætning, hvorefter Kallø Fjerdepart vilde have udgjort c. 70 og Horsens c. 63 Kvadratmile. Af Hensyn til Beliggenheden er der i og for sig heller Intet til Hinder for at antage, at Salling Syssel har været regnet med til Horsens Fjerdepart, idet Lysgaard Herred i Løver og Fjends Herred i Salling Syssel støde umiddelbart op til hinanden, saaledes at hele den omhandlede Fjerdepart under hin Forudsætning har dannet en sammenhængende Landstrækning.

Til Kolding laa utvivlsomt hele Jelling og Almind Sysseler med Undtagelse alene af den Halvdel af Brusk Herred, som Greverne Henrik og Klavs forbeholdt sig selv, og som vistnok er falden sammen med det senere oprettede Elbo Herred. Med Hensyn til Almind Syssel følger det Antagne ligefrem af sammes Beliggenhed, og, hvad Jelling Syssel angaar, fremgaar det allerede temmelig klart af Ordene i Forliget af 23de Juni, hvorved Greverne forpligte sig til at afstaa «Kolding, Hus og Stad, og Vejle med de

Distrikter, som dertil høre»[1]), idet Vejle allerede paa den Tid, hvorom her er Tale, maa antages at have været Thingsted for Jelling Syssel[2]). Men hertil kommer endnu som aldeles afgjørende med Hensyn til sidstnævnte Syssel, at Tymme Godendorf, den ene af de tvende Brødre af dette Slægtsnavn, der ifølge Nebbe-Forliget endnu 1348 i Forening med Brødrene Breide havde Koldinghus Len i Pant, i Aarene omkring 1340 ses at have pantsat Halvdelen af Møllen i Vejle, Gaarslev Sogn i Holmans og Sindbjerg Sogn i Nørvangs Herred til en vis Henneke eller Henning Byman og forpligtet sig til ej at opgive Besiddelsen af Koldinghus *(castrum Kaldingh nulla tenus resignare)*, forinden Pantegjælden var betalt[3]).

Vanskeligst stiller Forholdet sig maaske med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvad der henregnedes til Ribe Fjerdepart. Efter Forligenes Opregning af, hvad der med Aalborghus strax skulde overgives til Valdemar Atterdag, samt efter hvad vi i det Foregaaende have antaget henlagt til Slottene Kallø, Horsens og Kolding, synes der som Bestanddele af Ribe Fjerdepart nærmest kun at kunne være Spørgsmaal om Har og Varde Sysseler. Der kan vistnok neppe heller være Tvivl om, at førstnævnte vidtudstrakte Syssel[4]) har været medregnet til nævnte Fjerdepart. Det bestyrkes i alt Fald derved, at Byen Ringkjøbing, der jo

---

[1]) »Koldinghe, hws vnde stat, vnde Wedele mit der vogedye, de dar to hort«, jfr. længer fremme i samme Forlig: »hws vnde stat to Koldinghe vnde Wedele mit der gantzen vogetdye, de dar to geleghen is.«

[2]) Nielsen a. St. S. 62.

[3]) Utrykte Breve i Gehejmearkivet af 8de December 1339, 8de Oktober 1340 og 10de Maj 1342.

[4]) Maaske dog med Undtagelse af Hjerm Herred, se ovenfor S. 172 Anm. 2.

ligger i det til Har Syssel hørende Hind Herred, i Aaret 1368, altsaa endog paa et Tidspunkt, da Lenene paa Grund af det i Mellemtiden betydelig tiltagne Antal af faste Slotte maa antages i det Hele at have været af mindre Udstrækning end i de Aaringer, hvorom her er Tale, hørte under Riberhus Len[1]). Store Vanskeligheder møde derimod med Hensyn til Spørgsmaalet om Varde Syssel, og for om mulig at klare disse bliver det nødvendigt at anstille en noget dybere gaaende Undersøgelse. Det har hidtil i Almindelighed været antaget[2]), at det var hele Varde Syssel, som Hertugerne af Brunsvig og Lüneburg i det 13de Aarhundrede vare i Besiddelse af, og som de ved Landsdelingen af 31te Marts 1267 vedtoge fremdeles at ville beholde i Fællig[3]). Men herimod kan vistnok rejses begrundet Tvivl. Vel nævnes nemlig i det Brev af 11te November 1300[4]), hvorved Erik Menved stadfæstede den nogle faa Aar forud skete Afhændelse af hine Hertugers Besiddelser i Danmark til hans Stiffader Grev Gerhard af Holsten, simpelthen «Varde Syssel i Jylland» *(Warwitsysel in Jutia)*; men det er allerede et mærkeligt Datum mod Antagelsen af, at Af-

---

[1]) Brev af 6te Juli 1368 i Urkundensamml. der schl.-holst.-lauenb. Gesellsch. II. S. 493 f.

[2]) Se f. Ex. O. Nielsen Vester Horne Herred i Danske Samlinger I. S. 111 og ovenanf. St. S. 66 f.

[3]) H. Sudendorf Urkundenbuch zur Geschichte der Herzöge von Braunschweig und Lüneburg und ihre Lande I. S. 42 f. — Hvorfra Hertugernes Ret saavel til Varde Syssel som til deres øvrige Besiddelser i Danmark skrev sig, lader sig ikke med Bestemthed afgjøre. og navnlig ikke, om de vare skænkede Hertug Otto *(puer)* af hans Morbroder Valdemar Sejr, eller Erhvervelsen hidrørte fra Hertug Albert den Stores Optræden under Begivenhederne i Danmark efter Kristoffer I.s Død, jfr. C. Paludan-Müller Studier til Danmarks Historie i det 13de Aarh. i Vidensk. Selsk. Skrifter femte Række IV. S. 265 og 282.

[4]) Urkundensamml. der schl.-holst.-lauenb. Gesellsch. I. S. 524.

hændelsen omfattede det hele Syssel, at Kongens Forbehold med Hensyn til visse Præstationer af hine Besiddelser kun gjaldt to af de Herreder, som hørte under Varde Syssel, nemlig Øster Horns og Skads Herreder. Da Grev Gerhards Søn af samme Navn i Aaret 1314 solgte alle de af Faderen erhvervede danske Besiddelser til sin Broder Johan den Milde, hedder det i det i den Anledning udfærdigede Diplom af 7de Juni kun «vore Godser i Varde Syssel» *(bona nostra in Warwythsysel)*, og det Samme er Tilfældet i det Brev af 28de April 1315, hvorved Johan atter pantsatte sine nye Erhvervelser til Grev Nikolaus af Schwerin[1]). I Aaret 1326 forlenedes Marsken Ludvig Albertsøn bl. A. ogsaa med Malt og Gjørding Herreder[2]), der begge henhørte under Varde Syssel, og över hvilke der dog umulig paa denne Maade kunde have været disponeret, hvis de havde hørt med til Grev Johans ved Kjøb erhvervede Besiddelser. Johan, der i Mellemtiden maa have indløst disse Besiddelser fra Greven af Schwerin, afhændede den 6te Oktober 1336 til sin Frænde Grev Gert bl. A. ogsaa «vort Gods, som vi have i Varde Syssel» (vse guth, dath wi hebben in Warthsysel)[3]). Ved Forliget af 11te Februar 1340 forbeholdt Grev Gert sig de Rettigheder, han havde i Varde Syssel, hvorimod der, som ovenfor antydet, ikke er nogen Tvivl om, at hans Sønner samtidig med, at de for det øvrige Nørrejyllands Vedkommende overdrog deres Panteret

[1]) Begge Diplomer i Urkundensamml. der schl.-holst.-lauenb. Gesellsch. II. S. 138 ff.

[2]) Huitfeld a. St. S. 434 ff. Hos H. hedder det «Gierenherret», men med J. Kinch (Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen S. 162) anser jeg det for aabenbart, at dette er en Læse- eller Skrivfejl for Gjørding Herred.

[3]) Utrykt Brev i Gehejmearkivet.

til Hertug Valdemar, ved Forliget af 23de Juni afhændede ham deres Besiddelser i hint Syssel til Ejendom. Medens de Udtryk, hvori dette skete, ikke bevise Noget med Hensyn til Udstrækningen af hine Besiddelser[1]), pege derimod de Ord i Forliget af 19de Maj, hvorved Hertug Valdemar ligeoverfor den tilkommende Konge undtager sine Besiddelser i Varde Syssel fra at skulle kunne indløses med det øvrige Nørrejylland, bestemt i Retning af, at de ikke have omfattet det hele Syssel, idet Kongen forpligtes til, naar han iøvrigt har indløst Nørrejylland, ikke at forulempe Hertugen i Besiddelsen af hans »Dele af Landet Varde Syssel«[2]). Kommer nu hertil endelig, at der i sidstnævnte Overenskomst bestemmes, at der til Ribe i Egenskab af den tilkommende Dronnings Livgeding bl. A. skal henlægges »det halve Varde Syssel med det Fiskeri, dertil hører« (half Wardesysel mit der vischerye, de dar to hort), og det dog ikke kan antages, at Hertugen selv gav et Bidrag med til sin Søsters Livgeding, bliver det for os temmelig utvivlsomt, at samtlige de anførte Diplomer ikkun sigte til en Del af titnævnte Syssel. Efter det Fingerpeg, der i saa Henseende gives dels ved Kong Eriks ovenantydede Forbehold dels ved Forleningen til Ludvig Albertsøn i 1326, kan det formentlig heller ikke være tvivlsomt, at det er den nordlige Del af Sysselet eller Horns og Skads Herreder, hine Diplomer gjælde, medens de to sydlige eller Malt og Gjørding Herreder altsaa maa have ligget umiddelbart under Kronen og ved den her omhandlede Lejlighed være hen-

---

[1]) »....laten hws vnde stat vnde de vogedye to Ripen vnde Warden, als it vse vader kofte van greuen Johanne to rechteme eruekope.«

[2]) »....an vseme dele des landes to Wartsusel, wen he sin lant to Nortjutlande losz eder gheloset heuet, nichtes hinderen.«

regnede med til Ribe Fjerdepart. Der lader sig imidlertid opkaste det Spørgsmaal, om der ikke har ligget endnu Mere til denne Part af Nørrejylland, idet Formodningen synes at maatte være for, at hvad der efter Forliget af 19de Maj skulde henregnes til Dronning Helvigs Livgeding, ogsaa maa have hørt med til den Del af Provinsen, der ved Indløsningen skulde følge med Ribe. Til Dronningens Livgeding henlægges nu ikke alene de Enge eller Øer (Originalens plattydske Udtryk «werdere» kan betyde begge Dele), som i Kong Kristoffers Tid have ligget til Ribe, men ogsaa de fire Herreder, der i Kong Eriks eller, som det i Spandau-Forliget hedder, i Kong Kristoffers Tid laa dertil. Medens der ved de omtalte Enge eller Øer aabenbart sigtes til List og Manø samt den ligeoverfor liggende Forstrand, i hvis Besiddelse Erik Menved 1295 havde stadfæstet Ribe By[1]), har man, hvad de fire Herreder angaar, opstillet den Gisning[2]), at der herved skulde være tænkt paa Hviding, Rangstrup, Frøs og Kalslund Herreder i Sønderjylland, idet man er gaaet ud fra, at Ribe Bispestols Myndighed over en Del af Sønderjyllands Herreder har draget flere af disse ind under Riberhus. Da imidlertid Hertugen senere utvivlsomt var Herre i alt Fald over de to førstnævnte Herreder[3]), maatte Forholdet, hvis hin Gisning skulde have ramt det Rette, opfattes saaledes, at Hertugen stillede en Del af sine egne Besiddelser til Disposition for sin Søsters Livgeding, hvad

---

[1]) Diplom af 25de Avgust 1292 i A. L. J. Michelsens Nordfriesland im Mittelalter S. 184 ff., jfr. Kinch a. St. S. 186, der med Føje antager, at ogsaa Fanø har hørt med blandt de omtalte «werdere».

[2]) Nielsen førstanf. St. S. 71.

[3]) Fremgaar f. Ex. af Diplomerne af 16de September 1355, 15de Juni og 20de September 1360 i *Scriptores rerum Danicarum* VII. S. 82, 147 og 163.

der, som allerede ovenfor i en anden Anledning bemærket, vilde være urimeligt at antage — ikke at tale om, at hine Herreder aabenbart have været Bestanddele af det Tilliggende til Tørning og maaske tildels Tønder Slotte, som Hertugen havde pantsat til Holstenerne. Maa saaledes den omtalte Gisning forkastes, saa staar der neppe Andet tilbage end at antage, at det har været fire af de kongelige Herreder i Nordfrisland, hvortil der ved den paagjældende Bestemmelse sigtes. Der er efter de i Forliget af 10de Januar 1332 brugte Udtryk[1]) ingen Tvivl om, at den Panteret for 100,000 Mark Sølv, som ifølge dette indrømmedes Grev Gert, ogsaa omfattede den kongelige Andel af hint Landskab, dog med Undtagelse af de forhenværende brunsvig-lüneburgske Besiddelser Garding og Tetenbøl, hvorover Grev Johan ogsaa havde erhvervet sig Ejendomsret, og som han 1336 afhændede til Grev Gert tilligemed sine Besiddelser i Varde Syssel[2]), dels maaske ogsaa af, hvad Kong Kristoffer Aaret forud havde pantsat til de tvende Adelsmænd Knud Fris og Henrik Pedersøn[3]). Mærkelig nok finde vi nu ikke i noget af Forligene af 1340 »Kongens Friser« udtrykkelig nævnte. At denne Tavshed imidlertid ikke kan fortolkes som gaaende ud paa et Forbehold af Panteretten over Nordfrisland fra holstensk Side, turde fremgaa deraf, at Valde-

[1]) Jfr. Ordene: »vnde benamen des Kuninges Fresen scole wi vnde vnse rechten eruen hebben tu eneme pande, also hir vorgesproken is.«

[2]) Jfr. de ovenfor S. 175 Anm. 3 og 4 samt S. 176 Anm. 1 og 3 anførte Diplomer.

[3]) Michelsen a. St. S. 283 og T. Becker Ældste danske Arkivregistraturer I. S. 97. Uanset de i Registraturen benyttede omfattende Udtryk »kennis at haffue Frisland aff Koning Cristofer oc Koning Erik hans Søn«, antager jeg det for sandsynligt, at det kun har været en Del af Landet, hvorover der indrømmedes de to Adelsmænd Panteret.

mar Atterdag og hans Svoger Hertugen af Sønderjylland 1344 i Forening tvang Befolkningen i det største af Herrederne der til Skatteydelse[1]). Snarere skulde det kunne tænkes, at Greverne stiltiende have renonceret paa deres Panterettigheder i Nordfrisland af den Grund, at Bønderne her maaske aldrig i Virkeligheden have underkastet sig deres Faders Herredømme[2]). Vi ere imidlertid mest tilbøjelige til at antage, at Panteretten over hint Landskab har været indbefattet med under de Rettigheder, Greverne ved Forliget af 23de Juni overdroge Hertugen, og særlig under de «vogedye to Ripen», Forliget nævner. Medens det saaledes efter vor Formening er fire af de frisiske Herreder, Overenskomsten af 19de Maj udtrykkelig henlægger til Ribe, forsaavidt angaar Udstrækningen af den Dronning Helvig tilkommende Livgeding, turde derimod samtlige Grev Gert 1332 overdragne Herreder i Frisland have været henregnede under Riberhus, forsaavidt det Pantsattes Indløsning angaar. Paa denne Maade vilde visselig den til Ribe henlagte Fjerdepart have udgjort et Areal af over 100 Kvadratmile og saaledes have været ikke lidet større end nogen af de øvrige tre. Men bortset fra, at den omfattede en stor Del af Jyllands magreste Egne, udjævnes Forholdet ogsaa derved, at det ved en særlig mellem de kontraherende Parter afsluttet Overenskomst maa være bleven afgjort, at

---

[1]) *Scr. rer. Dan.* I. S. 133 og 305, VI. S. 525, Diplom af 8de August 1344 hos Michelsen a. St. S. 190 f., jfr. smstds. S. 283 f. og Ældste danske Arkivreg. I. S. 4.

[2]) I alt Fald ses Indbyggerne i de tre store Herreder Horsbøl, Bøking og Pelvorm i Aaret 1333 at have hyldet Junker Otto (Michelsen a. St. S. 283 og Ældste danske Arkivreg. I. S. 30), uden at der forlyder Noget om, at Grev Gert gjorde Skridt til at straffe dette Frafald, jfr. ogsaa Notitsen hos Huitfeld a. St. S. 491 om, at Friserne 1344 i 14 Aar ikke havde betalt Skatter.

det i denne Fjerdepart af Landet liggende betydelige Jordegods, der tilhørte Ribe Bispestol, var undtaget fra Pantsætningen[1]).

IV.

Om Begivenhederne i Hansekrigen mod Danmark 1362.

Med Hensyn til Begivenhederne i den første store Hansekrig imod Valdemar Atterdag har der hidtil raadet en Opfattelse, som i flere meget væsenlige Punkter maa betragtes som fejlagtig, og gjælder dette særlig den Fremstilling af disse Begivenheder, som Suhm giver i 13de Bind af sin «Historie af Danmark» (S. 463 ff.). Siden 1826, da det nævnte Bind udkom, har man i en lang Aarrække i god Tro sluttet sig til denne Fremstilling[2]) uden nogen nærmere Prøvelse af Kilderne, ja uden engang at lægge Mærke til det ejendommelige Vidnesbyrd om Methoden for Suhms Historieskrivning, at han ved sin Fremstilling af hine Begivenheder ikke alene ikke har citeret, men overhovedet slet ikke benyttet den fortrinlige Kilde til Oplysning om samme, han selv har excerperet og i Uddrag ladet aftrykke under

---

[1]) Diplomet af 25de Avgust 1341 i Huitfelds Bispekrønike S. 26 f.

[2]) Dette er saaledes i alt Væsenligt Tilfældet med G. L. Badens Danmarks Riges Historie I. S. 568 f., L. C. Müllers Danmarks Historie III. S. 164 f., F. Hammerichs Danmark i Valdemarernes Tid II. S. 160, A. Cronholms Skånes politiske historia I. S. 223 f., F. C. Dahlmanns Geschichte von Dänemark II. S. 13 f., F. W. Bartholds Geschichte von Rügen und Pommern III. S. 437 og Geschichte der deutschen Hansa II. S. 154, hvorhos Suhms Fremstilling ogsaa ligger til Grund for W. Junghans' Opfattelse af Begivenhederne i hans Graf Heinrich der Eiserne von Holstein S. 23.

Aaret 1370, nemlig de Indlæg, der den 24de Juni s. A. paa Bahus vexledes mellem Kong Hakon og de hanseatiske Deputerede[1]). Det er først i Løbet af den sidste halve Snes Aar, at der i enkelte Retninger er gjort en korrektere Opfattelse af hine Begivenheder gjældende, først af P. A. Munch[2]) og senere ogsaa tildels af O. Fock[3]), indtil der endelig i den allernyeste Tid af K. Koppmann ved en indtrængende Kritik af de for Haanden værende Kilder i større Omfang er kastet et væsenlig nyt Lys over dem[4]). Da imidlertid selv den sidstnævnte Forsker har ladet flere Momenter, der kunde trænge til at klares, henligge urørte, da fremdeles nogle af de Resultater, hvortil han er kommen, end yderligere kunne understøttes, og der omvendt kan rejses Tvivl mod andre, turde der være Opfordring til fra dansk Side her at forsøge en Belysning af Emnet i dets Helhed.

Det forudsættes som bekjendt, at Anledningen til den omtalte Krig var den Forbitrelse, som Kong Valdemars heldige Tog mod Gulland i Sommeren 1361 havde fremkaldt dels hos de Stæder paa Øster- og Nordsøens Kyster, der allerede da betegnedes som hørende til «den tydske Hansa»,

---

[1]) Senere i Originalsproget fuldstændig aftrykte i Lappenbergs Udgave af G. Sartorius Geschichte des Ursprungs der deutschen Hanse II. S 684 ff. samt i Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430 ved K. Koppmann II. S. 1 ff.

[2]) Det norske Folks Historie, anden Hovedafd. I. S. 720 ff. Munchs Fremstilling følges i Et og Alt af J. Paludan-Müller i Gullands Forhold til Danmark og Sverig i det 14de, 15de og 16de Aarhundrede S. 22 f., undtagen forsaavidt han sætter Slaget ved Helsingborg til 8de Juli.

[3]) Rügensch-pommersche Geschichten aus sieben Jahrhunderten III. S. 149 ff.

[4]) Jfr. Indledningen til Beretningen om Hansedagen den 8de Oktober 1362 i Die Recesse und andere Akten etc. I. S. 195 ff.

dels hos Gullands Landsherre Kong Magnus Eriksøn af Sverig, og at der paa et Møde i Greifswalde i Dagene omkring den 8de September 1361 mellem Udsendinge fra nysnævnte Fyrste og hans Søn Hakon paa den ene Side og Stæderne Lybek, Wismar, Rostok, Stralsund, Greifswalde, Anklam, Stettin, Kolberg, Bremen, Hamborg og Kiel paa den anden Side var bleven afsluttet et Angrebsforbund mod Danmark, saaledes at samtlige Allierede skulde have deres Stridskræfter rede til Midfaste (27de Marts) det paafølgende Aar. Det er saaledes kun selve Krigsbegivenhederne, og hvad dermed nærmest staar i Forbindelse, som her skal sysselsætte os, idet vi som Udgangspunkt gjengive den Fremstilling i saa Henseende, som Suhm har under Aaret 1362. Den hanseatiske Flaade stak herefter i Søen sandsynligvis sidst i Juni eller i Begyndelsen af Juli. Den holstenske Greve Henrik anførte den, og under ham kommanderede den lybske Borgmester Johan Wittenborg. Den hele Flaade bestod af 28 store Skibe eller Kogger og 24 mindre Fartøjer eller Snekker, som havde en Besætning af 2730 bevæbnede Mænd foruden 10 Skytter, 5 Blider og 3 andre Belejringsmaskiner med de til deres Betjening fornødne Mestre og Arbejdsfolk. Byen Lybek alene sendte 1500 Mand, som den maatte bespise. Stædernes Flaade lagde sig for Kjøbenhavn, belejrede, indtog og plyndrede den tilligemed Slottet og sendte Byttet, hvoriblandt Taarnklokkerne, til Lybek. Den danske Flaade, anført af Hertug Kristoffer, angreb derpaa den fjendtlige paa St. Kilians Dag den 8de Juli. Slaget var heftigt, dog var Fordelen paa Stædernes Side, forsaavidt Kristoffer blev farlig saaret, sandsynligvis i Hovedet, siden han Aaret efter døde i Raseri og fra det Øjeblik af, at han havde faaet Saaret, bestandig var sygelig. Efter dette Slag sejlede Stædernes Flaade til Helsingborg, hvor

den satte Folk i Land, som strejfede langt op i Skaane. De oprejste ogsaa 16 Blider og Bukke for Helsingborg og beskøde dermed Slottet Nat og Dag. Da der nu var faa Folk paa Skibene, benyttede Valdemar sig af Lejligheden, angreb Flaaden den 18de Juli og borttog 6 eller 12 af de største og bedste Kogger, fulde af Proviant, Vaaben m. m., og da Fjenden tilmed mistede mange Folk, der dels faldt, dels gjordes til Fanger, nødtes Flaaden herved til at vende tilbage. Lybekkerne tillagde deres Borgmester Wittenborg Skylden for dette ulykkelige Udfald og kastede ham i Fængsel.

Medens vi paa et senere Sted ville komme til at behandle Spørgsmaalet om Tidspunktet for Felttogets Paabegyndelse, skulle vi her først hidsætte nogle Bemærkninger om den hanseatiske Stridsmagts Størrelse. Den Styrke, Suhm opgiver, stemmer med, hvad der i saa Henseende var aftalt mellem de forbundne Stæder under Forhandlingerne i Greifswalde i September 1361. Herefter skulde nemlig Bremen stille 1 Kogge med 100 Mand Sværtbevæbnede, Hamborg 2 med 200 Mand, Kiel et Skib paa 40 Læster med 30 Sværtbevæbnede og 10 Skytter, Lybek 6 Kogger, 6 Snekker eller Skuder, 600 Mand Sværtbevæbnede, 1 Blide og 1 «drivende Værk», Rostok og Wismar samt Stralsund og Greifswalde hver to og to i Forening lige saa Meget, Kolberg, Stettin og Anklam med de mindre Stæders Bistand, der forsaavidt adjungeredes dem[1]), ligeledes i Forening samme Antal Skibe og Stridsmænd, Kolberg og Stettin endvidere hver for sig 1 Blide og desuden i Forening det fornødne Betjeningsmandskab til samtlige fornævnte Krigs-

[1]) «.... mit der hulpe der veghen stede, de vns to hulpe gheuen sint ...»

maskiner[1]). Efter den senere paa Hansedagen i Wismar den 25de Juli 1363 i Forhold til det stillede Mandskab foretagne Fordeling af den saakaldte Pundtold mellem de forbundne Stæder ansloges samtlige Stæders i Henhold til Greifswalde-Overenskomsten *(secundum ordinanciam)* stillede Kontingenter til i Alt 2700 Mand[2]), og man har derfor ogsaa været tilbøjelig til at antage, at der fra hanseatisk Side under alle Omstændigheder ikke er bleven ført en større Styrke imod Danmark end fra Først af aftalt[3]). Dette er imidlertid saa langt fra at være afgjort, at der tvertimod er Sandsynlighed for, at i alt Fald enkelte af de i Forbundet deltagende Stæder have stillet en større Styrke, end de i og for sig vare forpligtede til, medens det paa den anden Side er en Selvfølge, at de ikke have kunnet gjøre Paastand paa en større Kvotadel af Pundtolden end den, der svarede til deres traktatmæssige Kontingent. Detmar siger nemlig udtrykkelig, som antydet hos Suhm, at Lybekkerne for deres Vedkommende i Krigen daglig havde at bespise godt og vel 1500 Mand[4]), og lad end herunder have været indbefattet det Mandskab, der kun brugtes til at navigere Skibene og altsaa ikke hørte til Kombattanternes Klasse, saa er det dog urimeligt at antage, at hint skulde have forholdt sig til dette som 900 til 600. Men hertil kommer, at i det andet af de under den ovennævnte Skriftvexel paa Bahus i Aaret 1370 fra hanseatisk Side afgivne Indlæg erklære Stædernes Deputerede, at deres Landsmænd 1362 ankom til Øresund med en Styrke, der var 1000 Mand større, end de havde forpligtet sig til *(cum gente no-*

[1]) Lappenbergs Udg. af Sartorius II. S. 495 f.
[2]) Smstds. S. 527.
[3]) Jfr. saaledes Munch a. St. S. 720 Note 3.
[4]) Grautoffs Udg. af Detmars Chronik I. S. 285.

stra deputata, vltra quam etiam adduximus bene mille armatos)[1]. Selv om der nu ved den oprindelig aftalte Styrke, der saaledes paastaas at være forøget med henved 1000 Mand, er sigtet ikke til de 2740 Mand, som Stæderne ligeoverfor hverandre indbyrdes havde forpligtet sig til at stille, men til de 2000 Mand, som de i Traktaten med Kongerne Magnus og Hakon havde lovet at udruste[2], maa dog Antallet af de egenlige Kombattanter anslaas at have udgjort mindst c. 3000 Mand. Det er herefter antageligt, at der ogsaa har været stillet et noget større Antal Skibe end aftalt i Greifswalde, og om det end maaske er noget overdrevet, naar Fortsættelsen af den sjellandske Krønike lader Hanseaterne under Belejringen af Helsingborg Slot beskyde dette med 16 Krigsmaskiner[3], er det dog i alt Fald ikke usandsynligt, at man samtidig med Mandskabets Forøgelse ogsaa har bestemt sig til at medføre flere Krigsmaskiner end de 8, til hvis Tilvejebringelse man havde forpligtet sig i Greifswalde med den nærmere Bestemmelse «saa vidt fornødent gjøres» (eft des nood do) — en Bestemmelse, der ligesaa vel holdt en Forøgelse som en Formindskelse aaben. Om der iblandt det medtagne Belejringsskyts ogsaa har været Ildvaaben, lader sig ikke med Vished afgjøre, men er, ihvorvel der ikke haves noget aldeles bestemt Datum for Brugen af Krudt her i Norden fra et tidligere Aar end 1372[4], ikke umuligt, al den Stund der i det lybske Arkiv allerede fra Aarene 1362 og 1363 findes Lønnings-Kvitteringer, udstedte af «Ildskytter» (vurschutten)[5].

---

[1]) Lappenbergs Udg. af Sartorius II. S. 691.
[2]) Smstds. S. 497.
[3]) *Continuatio chronici Sialandiæ* i A. L. J. Michelsens og J. Asmussens Archiv etc. II. S. 226.
[4]) Diplom af 25de Juni 1372 hos Suhm a. St. XIII. S. 869 f.
[5]) Fock a. St. III. S. 263 ff. Naar Munch (a. St. S. 713 Note 2)

Beretningen om, at Grev Henrik af Holsten skal have været Overanfører for den hanseatiske Krigsmagt, har Suhm middelbart — gjennem Huitfeld nemlig — fra en saa fortrinlig Kilde som Fortsættelsen af den sjellandske Krønike[1]); men uagtet denne Beretning tillige har Hjemmel i Gerhard Rynesberchs og Herbord Schenes bremiske Krønike[2]), maa den dog vistnok forkastes. Af Koppmann er det allerede paavist, at medens der i Hanse-Recesserne ikke er mindste Datum, der kunde tale for, at Grev Henrik skulde have staaet i et sligt Forhold til Stæderne, tyder deres Indhold tvertimod hen paa, at ligesom den lybske Borgmester Johan Wittenborg maatte bære Ansvaret for Felttogets uheldige Udfald, saaledes maa han ogsaa i Virkeligheden have havt Overbefalingen[3]). Imod Beretningen om, at Grev Henrik skulde have været Hanseaternes Overfeltherre, taler ogsaa den Omstændighed, at han ifølge Herman Corners Vidnesbyrd — der forsaavidt fortjener mere Tiltro, end der ellers tilkommer ham, fordi han i den Henseende støtter sig til Elard Schonewelts officielle Beretning — paa en Tid, da den hanseatiske Krigsmagt utvivlsomt maa have ligget foran Helsingborg, nemlig omkring St. Jakobs Dag (25 Juli) 1362 var i Pløn og der lod sin Søster Elisabeth vie til hendes Brudgom Kong Hakons Repræsentant Ridder Herman von

gjætter paa, at Greifswalde-Traktatens »werk« maaske betegner Kanoner, da er dette fejlagtigt; som Fock paaviser, betegnede »werk« eller »driuende werk« en Krigsmaskine, der udslyngede Bjælker, Jernstænger ell. desl. i horisontal Retning.

[1]) Huitfeld Danm. Rigis Krøn. I. S. 526, jfr. *Cont. chron. Sial.* a. St.

[2]) J. M. Lappenberg Geschichtsquellen des Erzstiftes und der Stadt Bremen S. 107.

[3]) Die Recesse etc. I. S. 199 f., jfr. ogsaa W. Mantels Die hansischen Schiffshauptleute Johann Wittenborg etc. i Hansische Geschichtsblätter for 1871 S. 114 ff.

Vitzen[1]). Uagtet Grev Henrik saaledes ikke kan antages at have staaet i Stædernes Tjeneste, fremgaar det dog sikkert nok af Vaabenstilstands-Overenskomsten af 10de November 1362 og de efterfølgende Forhandlinger, at han i Krigen har havt sin Plads mellem Danmarks Fjender; men han har snarere deltaget i denne som Kongerne Magnus' og Hakons end som Stædernes Forbundsfælle. Dette tør navnlig sluttes af den i Lybek den 1ste Maj 1362 udstedte Forskrivning for et Kongerne fra Stædernes Side ydet Laan til Anskaffelse af Krigsfornødenheder, idet der herefter paa hines Regning skulde stilles 3 Skibe til Grev Henriks og 2 til Grev Adolfs Disposition[2]), og hermed stemmer det ganske, naar det i Anledning af en fra Grev Henriks Side stillet Anmodning om en Pengegodtgjørelse for Skade, lidt i Krigen, og for Udgifter i Anledning af sin Søsters Tilfangetagelse, paa Hansedagen den 24de Juni 1366 vedtoges at svare ham, at Stæderne ikke havde lovet at yde ham Noget, «fordi det var paa Kongen af Sverigs Vegne» (*quia fuit pro parte regis Zwecie*)[3]), hvad der aabenbart maa suppleres med: «at han havde deltaget i Krigen». Spørgsmaalet om, hvori da Grev Henriks saavelsom de andre holstenske Grevers Krigsforetagender have bestaaet, lader sig paa Grund af Kildernes Tavshed ikke afgjøre; men da den berørte Omstændighed, at der stilledes Skibe til deres Raadighed, tyder paa, at det er til Søs, de have deltaget i Fejden, og det ses, at baade Øland og Gulland i Efteraaret 1362 vare frigjorte for det danske Herredømme[4]), ligger

---

[1]) Corners *Chronica novella* i Eccards *Corpus hist. medii ævi* II. S. 1104 f.

[2]) Lappenbergs Udg. af Sartorius S. 500 f.

[3]) Smstds. S. 577.

[4]) For Ølands Vedkommende fremgaar det umiddelbart af Magnus'

det nær at gjætte paa, at Greverne have opfyldt deres Forbundspligter mod Kongerne Magnus og Hakon ved at udføre en heldig Diversion mod hine to Øer, som det paa Grund af den fra den store hanseatiske Flaade truende Fare maa have været Kong Valdemar umuligt at undsætte. Det bliver da under denne Forudsætning en ikke usandsynlig Forklaring af den sjellandske Krønikes Misforstaaelse med Hensyn til Grev Henriks Forhold til Krigen, som Koppmann opstiller, naar han finder det naturligt nok, at Krønikens Forfatter, som Intet iøvrigt havde mærket til aktiv Deltagelse i Fejden fra svensk Side og derfor betragtede Hanseaterne som eneste krigsførende Magt, antog Grev Henriks Andel i Felttoget som udført i hanseatisk Tjeneste[1]).

Idet vi dernæst vende os til Hovedsagen, den store hanseatiske Stridsmagts Tog mod Danmark, opstaar først det Spørgsmaal, om der er Grund til at antage, at der fra dennes Side er sket noget Angreb paa eller Erobring og Udplyndring af Kjøbenhavn. De to eneste af Suhms Kilder, der have Noget om en saadan Begivenhed, ere *Annales fratrum minorum Wisbyenses*[2]) og Huitfeld[3]), af hvilke det vistnok tør antages, at denne forsaavidt har øst af hine. De nævnte Annaler turde imidlertid med Hensyn til Begivenhederne paa det Tidspunkt, hvorom her er Tale, ingenlunde betragtes som Kildeskrift i stræng Forstand[4]), og

---

og Hakons Pantebrev paa Borgholm Slot af 28de September 1362 (Sartorius a. St. S. 501 f.), for Gullands tør det sluttes af, at Visby havde underkastet sig Bestemmelserne om Pundtolden (smstds. S. 513 f.).

[1]) Die Recesse etc. I. S. 200.

[2]) *Scr. rer. Dan.* I. S. 259.

[3]) Danm. Rigis Krøn. a. St.

[4]) Om de visbyske Annaler og deres Vurdering som Kilde jfr. D. Schäfer Dänische Annalen und Chroniken von der Mitte des 13. bis zum Ende des 15. Jahrhunderts (1872) S. 102 ff.

Troværdigheden af deres Beretning i den omhandlede Henseende svækkes i høj Grad derved, at ingen af de to Kilder af første Rang, den sjellandske Krønike og Detmar, vide det Mindste om noget Angreb paa Kjøbenhavn, uagtet Erobringen af denne By og dens Slot aabenbart vilde have været en Begivenhed af ganske særlig Interesse for begge. Men hertil kommer som det egenlig Afgjørende nogle Ytringer i den ovenomtalte Skriftvexel mellem Kong Hakon og Hansestædernes Udsendinge, som vise, at der vel har været paatænkt et Angreb paa Kjøbenhavns Slot, men at dette blev opgivet paa Grund af, at Kongerne Magnus og Hakon ved udskikkede Sendebud fik Stæderne formaaede til at lade Flaaden gaa direkte til Helsingborg. Blandt Stædernes først fremsatte Klagepunkter mod de to Konger hedder det nemlig, «at fornævnte Herrer Konger ved deres Sendebud og Breve anholdt Stæderne om, at de vilde vende sig mod Helsingborg for at angribe dette, idet hine da snarest muligt vilde komme dem til Hjælp med deres Folk», og i deres Replik paa Kongens Forsvarsindlæg: «Paa denne Maade opfyldte vi, hvad der var aftalt, og kom til Farvandet Øresund med vor aftalte Styrke, udover hvilken vi endog medførte næsten 1000 Bevæbnede, og vi vilde have været tilstrækkelig stærke til at belejre Kjøbenhavns Slot (*satis fortes fuissemus ad obsidendum castrum Copmanhauene*). Men eftersom I ved Eders Sendebud og Breve havde ladet os anmode om, at vi skulde vende os mod Helsingborg, [gjorde vi saa] og laa foran Helsingborg med store Udgifter godt henved 12 Uger, ventende paa Eders Ankomst, og fordi I ikke kom, led vi de omtalte Tab, idet vi ikke vare stærke nok til paa engang at belejre Slottet i Land og tillige at forsvare Havet»[1]). Føje vi nu endelig hertil, at der

[1]) Lappenbergs Udg. af Sartorius II. S. 685 og 691 f. Foran Sæt-

haves et Brev fra en vis Johan Wartberg, hvori han fordrer Erstatning for et ham tilhørende Kvantum Mel, der udgjorde Ladningen i et hanseatisk Skib, som medens Stædernes Flaade laa for Helsingborg, blev taget af Danske, der gik ud fra Kjøbenhavn, men atter tilbageerobret af to fra Helsingborg tililende tydske Skibe[1]) — saa tør det vel med saa megen Sikkerhed, som overhovedet kan opnaas ved en historisk Undersøgelse, paastaas, at det under Fejden 1362 ikke er kommet til nogetsomhelst fjendtligt Foretagende mod Kjøbenhavns By eller Slot, og at der i de visbyske Annaler og hos Huitfeld simpelthen kun foreligger en Forvexling med den Erobring og Plyndring af begge Dele, der utvivlsomt foregik under den anden Hansekrig mod Valdemar Atterdag i Aaret 1368. Medens ogsaa allerede Munch og Fock have indset, at dette maa være Sagens Sammenhæng[2]), er det mærkeligt, at en saa skarpsindig Historieforsker som C. G. Styffe endnu har kunnet slaa sig til Ro ved de visbyske Aarbøgers og Huitfelds misforstaaede Beretning[3]).

Det andet Spørgsmaal, der møder os med Hensyn til den hanseatiske Kampagne af 1362, er det: om der i Øresund, som hidtil i Almindelighed antaget, leveredes to Søslag, et, hvori Stædernes Flaade blev den sejrende, og et andet, hvori den led et Nederlag, eller om ikke snarere kun ét med det sidst antydede Udfald. Det er interessant nok, om end ikke opbyggeligt med Hensyn til det Indblik, det giver i den Løsagtighed, hvormed man har skrevet

---

ningen »*et jacuimus ante Helsingborch*« etc. maa tænkes udfaldet »*fecimus ita*« ell. desl.

[1]) Urkundenbuch der Stadt Lübeck IV. S. 163.

[2]) Ovenanførte Steder henholdsvis S. 721 Note 3 og S. 149. Koppman berører slet ikke Spørgsmaalet om Angrebet paa Kjøbenhavn.

[3]) Bidrag till Skandinaviens historia ur utländske arkiver I. S.XXXIV.

Historie, at forfølge, hvorledes Antagelsen om de tvende Slag er kommen ind i Verden og efterhaanden har vundet Hævd. Den eneste samtidige danske Kilde, Fortsættelsen af den sjellandske Krønike, beretter i Korthed kun, at Stædernes Stridsmagt drog til Skaane og belejrede Helsingborg Slot, mod hvilket den anvendte 16 Krigsmaskiner og beskød det uden Standsning Dag og Nat, hvorefter det hedder: «Men Kong Valdemar fangede flere af dem til Lands, fældede andre og tog atter andre paa Søen tilligemed deres Skibe, og tilsidst erobrede han hele deres Flaade»[1]). Her er altsaa ikke Tale om nogen Træfning, hvori de Danske skulde have trukket det korteste Straa, uagtet det efter den Holdning, som Krøniken ellers i det Hele indtager ligeoverfor Valdemar Atterdag, tør antages, at den ikke vilde have stukket et Nederlag for denne under Stol. Endnu mindre kan dette antages om Tydskeren Detmar. Ogsaa denne, der paabegyndte sin Krønike 23 Aar efter de her omhandlede Begivenheder, kjender imidlertid kun ét Slag. Efterat det er fortalt, at Søstæderne sendte en stor Krigsmagt imod Kong Valdemar, hedder det nemlig: «Da Folkene vare komne i Land, og deres Skibe forblevne i Øresund, desværre ikke vel bevogtede, kom Kongen sejlende med sine Skibe, kæmpede med dem, der vare ombord paa Søstædernes Skibe, og vandt Slaget, idet han tog 12 af de største Skibe, fulde af Fødevarer, Vaaben og mange andre Krigsfornødenheder, og fór bort med dem»[2]). Det er først hos Corner, som skrev sin Krønike omtrent 75 Aar efter de omtalte Begivenheder, og som vel har

[1]) *«Ipse autem rex Valdemarus quosdam de ipsis captivavit in terra, quosdam occidit et quosdam in mari cum navibus apprehendit; finaliter vero omnes naves ipsorum desumsit»* (*Cont. chron. Sial. a. St.*).

[2]) A. St. S. 286.

Detmar til Kilde, men benytter ham paa en saa skjødesløs Maade, at, som det nylig fra tydsk Side er bemærket, ikke Halvdelen, ja neppe Tredjedelen af Begivenhederne ere fortalte under de rette Aar[1]) — det er først hos Corner og vel at mærke, som vi senere skulle se, end ikke i alle Haandskrifter af hans Værk, at det ene Slag er blevet fordoblet, medens til Gjengjæld Antallet af de erobrede hanseatiske Skibe er blevet nedsat til 6[2]). Af Corner øser derefter Albert Krantz, som sædvanlig delende hans Fejltagelser, idet han derhos af egen Opfindelse yderligere udsmykker hins Beretning derhen, at Hertug Kristoffer paa dansk Side førte Kommandoen i det første af de formentlige to Slag, og at et ham ved et Kasteskyts tilføjet Saar foranledigede de Danske til at trække sig ud af Kampen og overlade Hanseaterne Valpladsen[3]). Den danske Kompilator Petrus Olai udskriver ordret, hvad han har funden hos Krantz, og at han tillige synes at have kjendt den sjellandske Krønike, medfører kun, at han ved at betragte dennes og Krantz' Beretninger som angaaende to forskjellige Begivenheder bringer det Hele i grænseløs Forvirring[4]). Hans tydske Samtidige Reimar Kock udtværer for sit Vedkommende yderligere Corners og Krantz' Fremstilling og opnaar derved ikke alene, at hvad der før kun var en Opgivelse af yderligere Kamp fra de Danskes Side, foranlediget ved den deres Kongesøn overgaaede Ulykke, nu bliver en ligefrem Flugt, men tillige, at de Danskes senere Sejr — med Hensyn til hvilken 6 stadig gaar igjen som Tal paa de

[1]) Schäfer a. St. S. 112.
[2]) Jfr. *Chron. nov.* a. St. S. 1103.
[3]) *Vandalia lib.* VIII. *cap.* 38, jfr. *Hist. regnorum aquilonarium*, Afsnit *Dania lib.* VII. *cap.* 38.
[4]) *Scr. rer. Dan.* I. S. 134 f.

tagne Skibe istedetfor det oprindelige 12 — kun bliver en Bemægtigelse af nogle tomme Fartøjer, med hvilke de «løb derfra» (lepen darvan) uden engang at turde tage Resten med sig[1]). Huitfeld har aabenbart kjendt baade den sjellandske Krønike, Corner og Krantz, men med Hensyn til det her omhandlede Spørgsmaal holdt sig til den førstnævnte og hos Corner kun laant Tallet paa de tagne Skibe, men iøvrigt næret Mistillid baade til hans og Krantz' Fremstilling[2]). Suhm lyste derimod, som vi have set, Krantz' og Petri Olai Opfattelse af Begivenhederne i Kuld og Kjøn, og efter hans Tid er Munch den første os bekjendte Historiker, der, uden iøvrigt nærmere at gjøre Rede for Grundene hertil, gaar ud fra, at der 1362 ikke har været Tale om anden Kamp i Sundet mellem Danske og Tydske end det Slag foran Helsingborg, hvor Kong Valdemar tilføjede disse saa føleligt et Nederlag[3]). Fock derimod vil ikke opgive Theorien om de tvende Slag, idet han i saa Henseende nærmest støtter sig til Corner og Reimar Kock, og ligesom Suhm til Fordel for samme Opfattelse paaberaaber sig «Tingenes Følge», saaledes finder ogsaa hin det mest stemmende med Forholdene at antage Tilværelsen af to Slag, af hvilke det første var en Sejr for de tydske Vaaben, da dette formentlig tjener til at forklare Hanseaternes store Tryghed foran Helsingborg[4]). Der maa imidlertid være stor Brist paa Argumenter, naar man ved den Omstændighed, at Tydskerne her bleve slaaede, vil søge at godtgjøre, at

---

[1]) Tillægene til Grautoffs Udg. af Detmar I. S. 472 f. Med Reimar Kock stemmer i alt Væsentligt Adam Tratziger i hans *Chronica der Stadt Hamburg*, som jeg har benyttet i det paa Universitets-Bibliotheket værende Haandskrift (*Don. var.* 40 fol.).

[2]) Danm. Rigis Krøn. a. St.

[3]) A. St. S. 723.

[4]) A. St. S. 152 Noten.

de tidligere i samme Felttog ere blevne Sejrherrer og kun i Overmodet herover ikke sørgede for at blive det endnu en Gang, og i Virkeligheden maatte enhver uhildet og samvittighedsfuld Undersøgelse allerede paa Grundlag af de Data, der hidtil forelaa, nødvendigvis komme til det Resultat, at hint for de Danske uheldige Søslag i Øresund ligesaa fuldt er grebet ud af Luften som Historien om Kjøbenhavns Indtagelse og Plyndring i samme Krig. Af de to Krøniker, som ere de eneste, der med Hensyn til det her ombandlede Emne kunne betragtes som Kilder i stræng Forstand, kjender jo hverken den danske eller tydske det Mindste til et sligt Slag, og af det ovenfor citerede Sted af Forhandlingerne paa Bahus 1370 synes det aldeles bestemt at fremgaa, at Stædernes Flaade, saasnart den er ankommet i Sundet, strax uden noget mellemkommende Faktum har vendt sig mod Helsingborg. Men den sidste Tvivl i saa Henseende har Koppmann nu fjernet ved at paavise, at de tre Haandskrifter af Corners Krønike, der findes henholdsvis i Wolfenbüttel, Danzig og Linkøping, ligesom Detmer kun kjende ét Slag, medens det kun er i de to i Hamborg og Lüneborg opbevarede Codices (den sidste den, som er trykt hos Eccard), at der er Tale om tvende, nemlig et, i hvilket Hertug Kristoffer saares, og et andet, i hvilket Skibene erobres, ligesom han ogsaa gjør opmærksom paa, at Tallet paa disse i alt Fald i det sidste af de tre førstnævnte Haandskrifter opgives ikke til 6, men til 12[1]).

Tør det saaledes betragtes som afgjort, at Slaget ved Helsingborg ikke har havt nogen for de danske Vaaben uheldig Forgænger, frembyder sig det Spørgsmaal, hvorledes

[1]) Die Recesse etc. I. S. 197 f.

det nu nærmere er gaaet til med den hanseatiske Expedition, og navnlig om hint Slag virkelig, som flere af de yngre tydske Krøniker ville, ikkun har været en daadløs Sejr over en Haandfuld Folk, en let kjøbt Bemægtigelse af nogle næsten menneskettomme Fartøjer. Lader os foreløbig høre, hvorledes de Besejrede selv udtale sig om Slaget. I det første paa Bahus 1370 afgivne Indlæg sige Stædernes Deputerede efter at have forekastet Kong Hakon, at han og hans Fader ikke efter Løfte kom dem til Hjælp for Helsingborg: «Men fordi fornævnte Herrer Konger ikke indfandt sig med deres Hær, maatte Stædernes Krigsmagt ene kæmpe med sine Fjender, og da Borgerne ikke ene vare stærke nok til at gjøre Modstand, led de der det største, uerstatteligste og umaadeligste Nederlag og Forlis, idet de bleve nedsablede (*prostrati*) og fangne af deres Modstandere og led uendelige Tab ved Erobring og Ødelæggelse af Skibe, Varer og andre Ting saavelsom ved Løskjøbelse af Fanger og paa mangehaande andre Maader.» I deres andet Indlæg afvise de Kong Hakons Klage over, at de paa egen Haand skulde have forligt eller vel endog forbundet sig med Danekongen, og tilføje: «Men fordi Stædernes Krigsfolk paa Grund af Eders Udeblivelse af Fjenden bleve nedsablede, fangne og berøvede Skibe, Varer og andre Ting og i den Grad svækkede, at de ikke kunde gjøre yderligere Modstand, idet nemlig Danekongen laa i Øresund med en saa stærk Krigsmagt, at der ikke kunde tilføres dem nogen Forstærkning hverken af Fødevarer eller Tropper, og fordi de ikke kunde komme derfra med Livet (*quia non poterant salua vita recedere*), maatte de, saa nødig de end vilde, indgaa Vaabenstilstand med Kongen, under hvilken de dog udvirkede Eder medoptagne; saaledes som de ogsaa strax efter

lod Eder vide ved deres Sendebud»[1]). Hvad der iøvrigt — bortset fra den sjellandske Krønikes og Detmars allerede tidligere anførte Beretninger — haves til at danne sig en Opfattelse af Krigsbegivenhederne, indskrænker sig tildels til nogle faa Notitser i Hansedagenes Forhandlings-Protokoller og Korrespondance, som dog bidrage deres til at fuldstændiggjøre det Billede, der lyser os i Møde fra hine paa Bahus faldne Udtalelser. At Kong Valdemar var underrettet om, hvad der var i Gjære imod ham, og allerede tidlig havde sine Spejdere ude for at komme efter, hvor det ham tiltænkte Slag skulde ramme, se vi af en Skrivelse fra Stralsund af 11te April 1362, hvorefter to store Kongen tilhørende armerede Skibe vare posterede under Møn[2]). Af Kong Hakons andet Indlæg under Forhandlingerne paa Bahus fremgaar det, at hanseatiske Sendebud i sin Tid hos ham og hans Fader havde ført Klage over Kampen og flere af de andre nederlandske Stæder, fordi de i Modstrid med et tidligere givet Løfte om at lade nogle Skibe blive i Øresund til Bistand for den hanseatiske Flaade, indtil der kom yderligere Forstærkning fra Tydskland, havde forladt Flaaden, ja endog ført hemmelige Forhandlinger med Danekongen og derved paaført Hansestæderne Tab[3]). Et Brev fra Lybek til Reval af 19de November 1361 viser, at det ganske rigtig allerede i Greifswalde var vedtaget at skrive til Kampen og andre nederlandske Stæder om Bistand mod Valdemar[4]), og med Kong Hakons Udsagn stemmer det ligeledes, baade at Kampen den 21de Avgust 1362 af Kong Valdemar fik Stadfæstelse paa sine Friheder i Dan-

---

[1]) Lappenbergs Udg. af Sartorius II. S. 685 og 693.
[2]) Die Recesse etc. I. S. 203.
[3]) Lappenbergs Udg. af Sartorius II. S. 697.
[4]) Die Recesse I. S. 192 ff.

mark[1]) og at Staden fandt det nødvendigt at medgive de Sendebud, der paa dens Vegne indfandt sig paa Hansedagen i Lybek den 24de Juni 1363, Breve, i hvilke Kongerne af Danmark og Sverig erklærede den uskyldig i det Stæderne tilføjede Nederlag[2]). Paa flere af de i Aarene 1364 og 1365 afholdte Hansemøder plejedes der Forhandlinger om Forholdsregler med Hensyn til nogle hanseatiske Skibe, der ikke alene uden Orlov, men endog imod Høvedsmændenes Forbud (*contra prohibicionem capitaneorum*) i Krigen 1362 havde forladt deres Post foran Helsingborg, og endnu paa Hansedagen i Stralsund den 27de Oktober 1371 er der Tale om retlig Forfølgning mod Befalingsmændene paa hine Skibe, hvis Antal her opgives til 2 fra Lybek, 3 fra Rostok og 2 fra Stralsund, hvorhos udtrykkelig tilføjes, at af de tilbageblivende Skibe bleve en Del opbrændte[3]). Endelig vise Beretningerne om forskjellige Hansedage i Aarene 1363 og 1364, at i første Række blandt de Deltagere i Forbundet mod Danmark, over hvem Nederlaget ved Helsingborg gik ud, stode Kielerne, idet alle deres Folk, der af Johan Wittenborg havde faaet Befaling til at gaa ombord paa Skibene, bleve fangne, hvorfor de øvrige Stæder ogsaa bevilgede dem extraordinære Subsidier[4]). Men at Rostokkerne heller ikke vare slupne let fra det, fremgaar af en os opbevaret Fortegnelse over deres Fanger, ifølge hvilken 6 Befalingsmænd med 50 Sværtbevæbnede (*armigeri*), 4 Bueskytter, 38 Søfolk og 26 Mand af Krigsmaskinernes Betjening (schuttelude) vare faldne i de Danskes Hænder[5]).

[1]) Suhm a. St. XIII. S. 468.
[2]) Lappenbergs Udg. af Sartorius II. S. 522.
[3]) Smstds. S. 562, 565 og 571, Die Recesse etc. II. S. 30
[4]) Smstds. S. 508, 526, 530, 542.
[5]) Die Recesse etc. I. S. 267.

Sammenholder man nu alle her anførte Data, turde det ikke være saa vanskeligt at faa Rede paa, hvad der virkelig er passeret i Øresund i Aaret 1362. I Overensstemmelse med det Kongerne Magnus og Hakon givne Løfte satte Stædernes Flaade Kurs lige til Helsingborg. Efter at have gjort Landgang her afventede man en Tidlang Ankomsten af Kongerne med deres Hær og indskrænkede sig imidlertid formodenlig til en Blokade af Slottet og Plyndringstog i Omegnen. Da den ventede Hjælp udeblev, bestemte Hanseaterne sig endelig til alene at paabegynde en Belejring af Helsingborg Slot, som de Dag og Nat bekastede ved Hjælp af de medbragte Krigsmaskiner. Imidlertid har Flaaden ligget opankret i Sundet mellem Helsingborg og Helsingør, medens de omtalte Skibe fra Kampen med flere nederlandske Stæder tør antages at have dannet en Observations-Eskadre, der har krydset omkring i Farvandet mellem Hven og Falsterbo. Med Befalingsmændene paa denne Eskadre har nu Valdemar, saasnart han var færdig med sine Rustninger, indledet hemmelige Underhandlinger og faaet den til at sejle hjem, formodenlig sønden om Sjelland og videre gjennem Beltet. Derefter er da Kongen løben ud fra Vordingborg med sine Skibe og er pludselig falden over den ved Helsingborg liggende fjendtlige Flaade, der, svigtet af Nederlænderne, ikke har faaet noget Nys om hans Nærmelse. Det kan være troligt nok, at Hanseaterne, indtil den længselsfuldt ventede svenske Hjælp maatte ankomme, have set sig nødsagede til at svække Skibenes Besætning en Del, om end ikke til helt at blotte dem for Mandskab. Men da det belejrede Slot kun laa i ringe Afstand fra Strandbredden, udenfor hvilken Flaaden maa antages at have ligget opankret, har Belejringshæren selvfølgelig strax kunnet være rede til ved sine Bueskytter og

Kastemaskiner at deltage i Kampen, ligesom den ovenfor om Kielerne meddelte Notits viser, at der ufortøvet er kommanderet Forstærknings-Mandskab fra Land ombord paa Flaaden. Kan der fæstes Lid til den sjellandske Krønikes Beretning om, at en Del af Hanseaterne bleve tagne til Fange i Land, maa Kongen antages for at sysselsætte den fjendtlige Styrke, der fra Strandbredden søgte at gjøre ham Afbræk, at have ladet en Del af sin Krigsmagt gjøre Landgang noget fra Helsingborg og Kampen saaledes have faaet Karakteren paa engang af et Sø- og et Feltslag. Efterat imidlertid 12 af Fjendens Kogger, hvad med andre Ord vil sige henved Halvdelen af hans egenlige Batailleskibe vare erobrede, medens Resten af Flaaden enten var brændt og boret i Sænk eller havde søgt Frelse i en Flugt, hvortil de ovenfor nævnte 7 Skibe, mod hvis Befalingsmænd der senere rejstes retlig Forfølgning, altfor villig synes at have givet Exemplet, har Kongen taget sine Landgangstropper ombord igjen og søgt at bringe sine Priser, Fanger og øvrige Bytte i Sikkerhed. Derpaa har han med Flaaden lagt sig i det smalle Farvand paa begge Sider af Hven og saaledes fuldstændig afskaaret Fjendens Retrætelinie. Under det moralske Indtryk af det lidte Nederlag og med sikker Udsigt til ved et fornyet Angreb at blive nedhugget eller fangen til sidste Mand har da Resten af Fjendens Krigsmagt søgt at indlede de Forhandlinger om en Vaabenstilstand, der senere fandt deres endelige Afslutning i Rostok.

Slaget ved Helsingborg bibragte ikke alene Fjenden et fuldstændigt Nederlag, men var i Virkeligheden afgjørende for hele Krigen, idet det ganske forspildte de Allieredes Forehavende mod Danmark. Sejren vilde imidlertid, som Detmar siger, være kommen Kong Valdemar dyrt at staa,

hvis man tør fæste Lid til hans Beretning om, at Kongens »eneste Søn, Arvingen til Riget, i Slaget blev saa haardt truffen, (so sere worpen), at han ikke levede længe derefter«[1]). Imod Rigtigheden af denne Beretning lader der sig imidlertid rejse stærke Tvivl. Den sjellandske Krønike, der iøvrigt ved flere langt mindre betydende Lejligheder nævner Hertug Kristoffer, har ikke et Ord om hans Deltagelse i Slaget, end sige om, at han der skulde være bleven saaret, hvorimod den under 1363 simpelthen meddeler: »Hertug Kristoffer af Lolland og Halland, Danekongen Valdemars Søn, der paa samme Tid — ɔ: i April, da Brylluppet mellem hans Søster Margrethe og Kong Hakon fejredes — flere Uger igjennem laa syg (*in infirmitate captus per aliquot septimanos*), afgik endelig, da samme Sygdom vedvarede, ved Døden og blev efter en højtidelig Ligbegængelse jordet i Roskilde Domkirke«[2]). Dødsaaret er herefter *in confesso*; at Dødsdagen var 11te Juni, fremgaar af en ligesaa sikker Kilde[3]). Som vi senere skulle se, tør Slaget ved Helsingborg sandsynligvis sættes til Begyndelsen af September 1362, og havde nu Hertug Kristoffer virkelig der lidt den Molest, som blev Aarsagen til hans Død, skulde de farlige Følger deraf først for Alvor være komne for Dagen mere end 7 Maaneder og Døden selv være paafulgt over tre Fjerdingaar derefter. Men hertil kommer — som det fremgaar af de tit anførte Forhandlinger paa Bahus Slot — at da de hanseatiske Sendebud, som skulde overbringe Kongerne Magnus og Hakon Efterretning om den mellem Stæderne og Danekongen indgaaede Vaabenstilstand, havde truffet Kongerne i Halmstad og der røgtet deres Ærinde, var

[1]) A. St. S. 286.
[2]) *Cont. chron. Sial.* a. St. S. 226.
[3]) *Liber daticus Roskildensis* i *Scr. rer. Dan.* III. S. 272.

Hertug Kristoffer tilstede der i Egnen, nægtede at ratificere den indgaaede Vaabenstilstand for Kongernes Vedkommende og faldt kort efter enten alene eller i Forening med sin Fader ind i Landskabet Finnveden, som erobredes, og hvor der til Befæstelse af det danske Herredømme anlagdes Borge eller Forskansninger[1]). Da nu tilmed Detmar fejlagtig henfører Stædernes Nederlag til 1363, altsaa det Aar, da Hertug Kristoffers Død virkelig indtraf, turde den Gisning ikke ligge saa fjernt, at Kronisten af egen Opfindelse har sat de to Begivenheder, Slaget ved Helsingborg og den danske Kongesøns Død, i Forbindelse med hinanden, og ligesom en saadan Gisning allerede er opstillet af Fock, saaledes har ogsaa Koppmann af de foranførte Grunde troet uden videre at kunne forkaste Beretningen om det Hertug Kristoffer tilstødte Uheld[2]). Hos Corner, Krantz og Reimar Kock skal denne nu visselig ikke kunne finde nogen Støtte, da de aabenbart alle ogsaa med Hensyn til det her omhandlede Faktum direkte eller indirekte øse af Detmar, hvis Meddelelse de yderligere udfylde, idet den Første lader Ulykken ske ved en Sten, den Anden ved en „*bombarda*", den Tredje ved en Sten, udskudt af en Kanon (uth einer Bussen). Huitfeld siger efter at have omtalt Tydskernes Nederlag foran Helsingborg: »Vdi denne Handtering finder jeg vdi den Vendiske Historie Hertug Christoffer til Skibs at være ihielslagen aff en Sten. Vore *Annales* holde der intet om, men hannem at være død *Phrænesi* paa tu Aar effter 1363 til Kiøbenhaffn, der hans Søsters Margretis Bryllup er holden» — og tilføjer paa et senere Sted under 1363: «Samme tid bleff Konning Woldemars Søn Christoffer, Hertug udi Hallind og Lolland, siug; hand laa nogen Vger forbistret oc

[1]) Lappenbergs Udg. af Sartorius II. S. 689, 693 og 696.
[2]) Ovenanførte Steder henholdsvis S. 151 Noten og S. 198.

døde *die Bernhardi Apostoli* aff samme Siugdom» [1]). Den sidste Passus er selvfølgelig kun en Gjengivelse af den sjellandske Krønikes Beretning, hvis Udtryk „*in infirmitate captus*" Huitfeld uden tilstrækkelig Grund opfatter som «beladt med Sindssyge», og hans Angivelse af Dødsdagen er som paavist fejlagtig. Hvad endelig angaar Petrus Olai, da har man med Hensyn til det her omhandlede Spørgsmaal villet tillægge ham en større Troværdighed, end der i og for sig tilkommer hans kompilatoriske Arbejde, idet man har antaget, at det paagjældende Stykke af hans Krønike skulde være udskrevet efter en anden, der var affattet paa Dronning Margrethes Tid [2]). Men denne Anskuelse er aldeles uholdbar. Hvad det her behandlede Emne angaar, har Petrus Olai, som allerede ovenfor antydet, simpelthen afskrevet Krantz' *Vandalia*, kun at han til dennes Udtryk „*bombarda*" tilføjer den forklarende Bemærkning, at dette var et da nylig opfundet Krigsredskab og altsaa antager „*bombarda*" for enstydigt med en Kanon, uagtet det i og for sig kan betegne ethvert Kasteskyts [3]).

Uagtet alt Anførte driste vi os dog ikke til ligefrem at benægte, at Hertug Kristoffer virkelig i Slaget ved Helsingborg kan være bleven truffen af et Kasteskyts, saaledes

---

[1]) A. St. S. 526 og 530.

[2]) Jfr. Historiske Aarbøger ved C. Molbech I. S. 94, der forsaavidt støtter sig til Langebeks Note ved Stedet hos Petrus Olai (a. St. S. 134): *Hic Waldemarus tradidit Henrico duci Magnopolensi filiam suam Ingeburgam in uxorem, qui genuerunt Albertum, bonum principem et regno dignum, nisi Margareta, altera regis filia, relicta regis Norvagie, jam vidua, regnandi avida, Albertum exclusisset.*

[3]) Dufresne du Cange forklarer i sit *Glossarium mediæ et infimæ Latinitatis* Ordet «*bombarda*» saaledes: *Petrariæ seu λιθοβόλου species, quatiendis urbium aut castrorum moenibus, a fremitu et sono, quem edit, qui Græc. βόμβος, Lat. bombus, dicta.*

at Døden blev Følgen. Dertil er nemlig Detmar i det Hele for samtidig og paalidelig en Kilde, om han end for en længere Aarrækkes Vedkommende kan fejle i Kronologien, og hans Beretning i den omhandlede Henseende for bestemt. Og hvor usandsynligt det end ser ud, at Hertug Kristoffer skulde være bleven saaret i Eftersommeren det ene Aar, derefter have havt Kommando i en Grænseprovins, fra samme have gjort et Felttog ind i Naboriget og først i Vaaren næste Aar som Følge af det indtrufne Uheld være bleven saa alvorlig syg, at Døden et Par Maaneder efter paafulgte, saa hører det dog ingenlunde til Umulighederne. Detmar siger kun, at han blev «truffen», og Corner gjætter paa «med en Sten». Blev han altsaa ikke saaret af et Pileskud eller med et blankt Vaaben, og har Stenen ramt hans hjelmdækte Hoved, bliver det Hele slet ikke saa usandsynligt. En af vore ansete Læger, jeg desangaaende har raadspurgt, har erklæret, at et Menneske ved et voldsomt Stød paa Hovedet, tilvejebragt enten ved et Fald eller ved et Slag med en tung Gjenstand, meget vel, uden at der sker nogen Læsion af de ydre Dele, kan lide en saadan Skade paa Hjernen, som først efter forholdsvis lang Tids Forløb viser sine farlige Følger. At den sjellandske Krønike ikke omtaler det Kristoffer overgaaede Uheld, bliver da under den her antydede Forudsætning forklarligt, idet Projektilet, der har truffet Hjelmen, ikke har tilvejebragt noget egenligt Saar og, efterat den første Forskrækkelse havde sat sig, overhovedet ikke i den nærmeste Fremtid medført Følger af nogen betænkelig Beskaffenhed, saa Kronisten, der formodenlig ved Udgangen af 1362 har nedskrevet sin Beretning om dette Aars Begivenheder, dengang ikke har funden det Umagen værd at omtale den Hertugen overgaaede Molest. Under samme Forudsætning lader denne sig meget

vel rime sammen med, at Kristoffer uanset den modtagne Kontusion kort efter Slaget ved Helsingborg, og medens Kongen selv med Flaaden lagde sig i Sundet for at spærre dette, med en Del af Krigsmagten er bleven detascheret til Halmstad for at forhindre Hanseaternes svenske Forbundsfæller fra at komme dem til Hjælp foran hint Slot.

Det sidste Spørgsmaal, der kan rejses med Hensyn til Krigsbegivenhederne 1362, nemlig om Tiden for samme, frembyder maaske de ulige største Vanskeligheder. Ingen af Kilderne, nærmere eller fjernere, angiver Tiden ved Anførelse af Maaned, Dag ell. desl., og den eneste, der har noget Datum, hvorfra der i saa Henseende kan drages nogen Slutning, er Detmar, naar han umiddelbart efter sin Beretning om Stædernes Nederlag siger: «En Stjerne saas i Nærheden af Solen om Middagen paa St. Kilians Dag; den varslede ikke noget Godt med Hensyn til disse Ting.» Denne Ytring kan nu aabenbart ikke, som man har gjort, opfattes saaledes, som om selve Sammenstødet mellem Stædernes og Kongens Krigsmagt maa henføres til Kilians Dag (8de Juli); det Højeste, der kan udledes deraf, er, at dette Sammenstød ikke fandt Sted før den nævnte Dag. Suhm og de Forfattere, der med ham antage to Slag, lade, som vi have set, det første af disse leveres den 8de og det sidste, Slaget ved Helsingborg, den 18de Juli. Som Hjemmel i saa Henseende paaberaaber Suhm sig, for den første Dato «Kroniken hos Gerdes», for den sidste «Magni Mathiæ skrevne Historie». Medens det er afgjort, at hin ikkun er et Udtog at Detmars Chronik[1]), kan der ved denne ikke

[1]) Findes i G. G. Gerdes' Nützliche Samlung verschiedener guten theils ungedruckter Schriften und Uhrkunden, welche die Mecklenburgische Landesrechte, Geschichte und Verfassung erläutern können, 9de Hefte, og er betitlet «Auszug aus des alten Lesemeisters,

være tænkt paa Andet end den af Magnus Mathiæ (død som Biskop i Skaane 1611) affattede *Regum Daniæ series etc.*, der findes i flere Afskrifter paa begge vore store offenlige Bibliotheker[1]). Det paagjældende Sted i denne Krønike lyder i Oversættelse saaledes: «Efter Skaanes Gjenerhvervelse angreb Valdemar strax Øland og Gulland, som dengang havdes inde af Hansestæderne (saaledes kaldes efter Navnet paa deres gjensidige Forbindelse nogle Søstæder, som vi ogsaa nævne de vendiske); efter at have herjet Øland tabte han igjen dette, hvorimod Gulland, efterat Hanseaterne vare fordrevne, blev haandhævet og indlemmet i Danmark. Krigen med Hanseaterne blev ført i Aaret 1361, og et Slag blev holdt den tredje Dag før St. Jakobs Fest *(bellum cum Hansonicis gestum est 1361 conflictu habito die III ante festum Jacobi)*. I Herrens Aar 1362 eller maaske i det nærmest paafølgende faldt Kongens Søn Hertug Kristoffer af Lolland, ramt af en Sten i et Sammenstød med de vendiske Stæder ved Helsingør.» Det vil heraf ses, at Suhm ved at benytte den anførte, tilmed et Par Aarhundreder efter de paagjældende Begivenheder affattede Krønike fuldstændig har misforstaaet samme. Han har for det Første aabenbart læst Ordene „*die III ante festum Jacobi*“, som om der stod „*feria III*“ osv., og idet han rigtig sætter Krigen til 1362, udregnet denne Tidsangivelse til 18de Juli, medens den, da St. Jakobs Dag 1362 faldt paa en Mandag, i Virkeligheden vilde blive 19de Juli. Men

in St. Francisci Orden zu Lübeck geschrieben *Chronico Lubecensi.*» Stedet findes S. 46 og lyder: «Umb Kylian wurd en Schlachten, darin wurde des Königs Erue und Son so verwundet, dat he sturff.»

[1]) Det originale Haandskrift findes i det store kgl. Bibliotheks Gl. kgl. Samling under Nr. 2446. 4to, Afskrifter desuden i samme Samling under Nr. 576 fol. og i den Thottske Samling under Nr. 788 fol. samt blandt Univ.-Bibl.s *Additamenta* under Nr. 74 fol.

han har dernæst overset, at Magni Mathiæ Ord «Krigen med Hanseaterne» aabenbart sigte til den paa Gulland førte Kamp, der ganske rigtig tilhører 1361, og under hvilken ifølge de visbyske Annaler et Sammenstød fandt Sted Tredjedagen før St. Jakobs Dag eller 22de Juli. Der maa altsaa gaas ganske andre Veje for om mulig at komme paa det Rene med de omhandlede Begivenheders Kronologi.

Idet det gjælder om først at udfinde Tiden for Felttogets Paabegyndelse, kan det bemærkes, at naar Koppmann antager[1]), at Krigen fra hanseatisk Side var fuldstændig rede til at bryde løs allerede til 27de Marts 1362, saaledes som Aaret forud vedtaget i Greifswalde, fordi der fra nysnævnte Dag haves et Brev, hvori nogle Adelsmænd erklære, at de ville tjene Bremens Raad mod Danmark indtil næstkommende Mikkelsdag og kvittere for Halvdelen af den betingede Sold[2]) — da forekommer det os, at man netop deraf, at dette Brev ikke bærer et tidligere Datum, med nok saa stor Rimelighed tør slutte, at Stædernes Krigsmagt den 27de Marts ikke var færdig til at stikke i Søen. Og der er en anden Omstændighed, der gjør det ikke usandsynligt, at Kampagnen i Virkeligheden er paabegyndt ikke lidt senere. Kongerne Magnus og Hakon havde skikket Sendebud til Lybek for at anskaffe Fornødenheder til Krigens Førelse og laane Penge hertil hos Stæderne. Lybek havde i denne Anledning indledet Forhandlinger med de andre Stæder, og i det Brev af 11te April, hvorved Stralsund erklærede sig rede til med Lybek, Hamborg og Wismar at dele det mulige Tab, der kunde resultere af det svenske Andragendes Indrømmelse, er det, at den ovenomtalte Notits forekommer

---

[1]) A. St. S. 196.

[2]) Lappenbergs Udg. af Sartorius II. S. 500.

om, at der laa to danske armerede Skibe under Møn. Dengang turde saaledes vistnok Hanseflaaden endnu ikke være afsejlet, og da der er al Grund til at antage, at de svenske Sendebud, der sluttede Laanekontrakten med Lybek, have været de samme, der havde det Hverv at forhandle om Planen for Felttoget og formaa Stæderne til Angrebet paa Helsingborg, er det rimeligt, at Flaaden ikke er gaaet under Sejl, før Forhandlingerne med hine Sendebud havde fundet deres Afslutning. Dette tør antages at være sket omkring den 1ste Maj, fra hvilken Dag, som før bemærket, Forskrivningen for Laanet er dateret[1]). Sætte vi nu Flaadens Afgang endog nok saa kort Tid efter 1ste Maj, maa der dog vistnok være hengaaet henved en Uge, inden den naaede Helsingborg og fik sat de ombord værende Tropper i Land. Ifølge Stædernes ovenanførte Indlæg af 1370 laa deres Stridsmagt foran Helsingborg henved 12 Uger ventende paa Kongerne Magnus' og Hakons Ankomst. Det er nu i og for sig tvivlsomt, om denne Ytring er at forstaa saaledes, at man laa og ventede paa Kongerne i 12 Uger, inden man paabegyndte noget Angreb paa Slottet, eller at man i det Hele tilbragte 12 Uger for Helsingborg, saaledes at Belejringen af Slottet og Kong Valdemars Angreb paa Flaaden falder indenfor dette Tidsrum, hvis Udløb altsaa vilde angive Tiden for Belejringens Ophævelse. Paa Valget mellem disse to Alternativer beror ikke alene Begivenhedernes Kronologi, men noget endnu Vigtigere. Antages nemlig det sidste, synes man med Munch og Fock[2]) nødvendigvis

[1]) Er det end, som Munch paaviser (a. St. S. 719 Note 3), afgjort, at nogle af de svenske Stormænd, der i Forskrivningen nævnes som Forlovere for Laanet, endnu midt i Juni vare i Sverig, tør det dog vel antages, at de fleste af dem virkelig den 1ste Maj vare tilstede i Lybek.

[2]) Ovenanførte Steder henholdsvis S. 723 og S. 153 f.

at maatte statuere, at der ved den Vaabenstilstand *(treugæ)*, som omtales i Skriftvexelen af 1370, ikke er sigtet til Stilstanden i Rostok af 10de November 1362, men til en tidligere af Befalingsmændene for Belejringshæren ved Helsingborg indgaaet foreløbig Konvention, der har aabnet Hæren Adgang til at slippe helskindet bort, og ved hvilken en midlertidig Standsning af Fjendtlighederne ikke alene mellem Danmark og Stæderne, men ogsaa mellem hin Magt og Sverig er bleven vedtagen. Imod denne Antagelse stiller der sig imidlertid store Vanskeligheder. I Beretningen om Forhandlingerne paa Hansemødet den 8de Oktober er der ikke Spor til, at der endnu er indtraadt nogen Standsning af Fjendtlighederne mellem Stæderne og Danmark, idet tvertimod Forbudet mod alt Handelssamkvem med nævnte Rige gjentages, «saalænge Krigen varer mellem Danekongen og fornævnte Stæder» *(stante gwerra inter regem Dacie et ciuitates predictas)*, og det oven i Kjøbet vedtages at udstede Kaperbreve til dem, der paa egen Haand vilde fejde paa Danmark[1]). Og at i alt Fald Kongerne Magnus og Hakon endnu i Løbet af en Maaneds Tid derefter ikke have vidst af, at det skulde være kommet til nogen Aftale mellem de stridende Parter, der gik i fredelig Retning, fremgaar af et Brev fra dem af 7de November, hvori de ligeoverfor Stæderne beklage sig over, at siden disses Sendebud havde forladt Søderköping, hvor de omkring 28de September havde havt en Sammenkomst med Kongerne, havde disse Intet erfaret fra dem om, hvad de agtede at gjøre med Hensyn til Krigen mod Danmark, og anmodede dem om snarest muligt at lade høre fra sig i saa Henseende[2]). Da nu Stæ-

[1]) Lappenbergs Udg. af Sartorius II. S. 503.
[2]) Smstds. S. 509.

derne i deres Indlæg af 1370 paastaa, at de strax underrettede Kongerne om den Stilstand, de bleve nødte til at indgaa paa Grund af Nederlaget ved Helsingborg — hvormed kan sammenholdes, at Raadet i Rostok paa Hansemødet den 6te November paatog sig ved en særlig Sendelse at sætte Kongen af Sverig i Kundskab om den i samme By faa Dage efter endelig vedtagne Stilstands-Overenskomst[1]) — synes der efter det Anførte ikke at kunne være Spørgsmaal om, at det inden hin Overenskomst, end sige inden Udløbet af de omtalte 12 Uger skulde være kommet til Afslutning af nogen anden Stilstand. Og se vi hen til de Udtryk, i hvilke Stæderne beklage sig over den lange Ventetid foran Helsingborg: «vi laa foran H. med store Udgifter, ventende Eders Ankomst godt henved 12 Uger», synes disse Udtryk ogsaa i sig selv nærmest at tyde hen paa, at de 12 Uger have været en frugtesløs Ventetid, idet der, hvis de havde benyttet Tiden til Slottets Belejring eller overhovedet til virksomt at fremme deres fjendtlige Planer mod Danmark, ikke havde været særlig Anledning til at fremhæve de store Udgifter, hvortil der derimod var god Føje, hvis Tiden var spildt med frugtesløs Venten og højst kun — som ovenfor antydet — anvendt til en Blokade af Slottet eller Plyndringstog i Omegnen. Er dette nu saa, kan Belejringen ikke være paabegyndt før paa Grænsen mellem Juli og Avgust, og Spørgsmaalet bliver dernæst, naar Slaget ved Helsingborg har fundet Sted. Ifølge de meklenborgske Hertugers Brev af 13de Avgust 1362 var Kong Valdemar den 10de s. M. tilstede i Vordingborg, hvor han udbetalte dem 400 Mark Sølv paa Medgiften for sin Datter Ingeborg[2]). Den 21de næstefter udstedte han paa

[1]) Smstds. S. 506.

[2]) H. Gram Forbedringer til Kong Woldemar Christoffersøns Historie

Danehof i Kallundborg det tidligere omtalte Stadfæstelsesbrev paa sine Forfædres Privilegier for den nederlandske Søstad Kampen. Danehoffet vedvarede Maaneden ud, thi endnu fra den 30te og 31te haves tvende utrykte Breve af Valdemar Atterdag, der sige sig at være udstedte paa Kongens Retterthing i Kallundborg, afholdt samtidig med det almindelige Danehof[1]). I Tidsrummet mellem 10de og 21de Avgust kan nu Kongens Angreb paa den hanseatiske Flaade for Helsingborg ikke vel tænkes foretaget; thi da det jo i Skriftvexelen af 1370 hedder, at han efter sin Sejr lagde sig i Sundet for at afspærre den slagne Fjende Tilbagevejen til Hjemmet, er det ikke rimeligt, at han skulde have forladt Flaaden saa snart, at han allerede den 21de i nævnte Maaned kunde præsidere paa Danehoffet i Kallundborg. Paa den anden Side synes Angrebet ikke at kunne være foregaaet synderlig længe efter hint Danehof, idet Formodningen maa være for, at Stadfæstelsesbrevet paa Kampens Privilegier — hvad enten det nu er meddelt som en Lokkemad for at friste Byens Hjælpe-Eskadre til at svigte de krigførende Stæder eller som en Løn for allerede sket Frafald — i Tiden har ligget dette sidste nær. Slaget ved Helsingborg vilde herefter være at sætte til Begyndelsen af

---

i Vidensk. Selsk. Skrifter, ældste Række IV. S. 219 f. Det kan paa dette Sted erindres, at naar Munch (a. St. S. 720 Note 2) antager, at de af Wismar gjorte danske Fanger, der nævnes i den meklenborgske Hertug Alberts Brev af 4de Juni 1362 (Suhm a. St. XIII. S. 462), vare tagne i denne Krig, da er dette aabenbart en Misforstaaelse, idet de utvivlsomt hidrørte fra den i *Cont. chron. Sial.* a. St. S. 218 f. omtalte mislykkede Landgang paa den meklenborgske Kyst i Nærheden af Wismar i Aaret 1358.

[1]) Begge Breve i Gehejmearkivet; det første er givet »*in placito nostro justiciario tempore parlamenti nostri Kalindeborgh habiti*«, det andet »*Kalindborgh . . . in parlamento generali*«.

September 1362, og den senere paafølgende Afspærring af Sundet ved Kong Valdemars Flaade maa da tænkes at have udstrakt sig, indtil der ud paa Høsten er blevet knyttet Underhandlinger om den Stilstand, som afsluttedes i Rostok den 10de November.

At der fra Efteraaret 1362 foreligger fire i Kong Valdemars Navn udstedte Retterthings-Dombreve angaaende en skaansk Jordejendom, daterede henholdsvis den 17de September fra Lund, den 24de s. M. fra Skanør, den 1ste Oktober fra Malmø og den 8de s. M. fra Kjøbenhavn[1]), kan ikke frembyde nogen afgjørende Indvending mod det her antagne Resultat, idet der ikke fra dem ubetinget kan sluttes til, at Kong Valdemar virkelig de anførte Dage personlig har præsideret paa Retterthinget i de nævnte Byer. Men selv om saa var, maa det erindres, at Kongen neppe har funden sin Nærværelse ombord paa Flaaden nødvendig i hele den Tid, der forløb fra Slaget ved Helsingborg og indtil Indgaaelsen af en Vaabenstilstand var at betragte som sikker. At Underhandlingerne om denne tilmed allerede tidlig ere paabegyndte, turde fremgaa deraf, at Skuepladsen for dem, som det synes, allerede samtidig med Afholdelsen af den tidligere omtalte Hansedag i Stralsund af 8de Oktober var flyttet fra Helsingborg til førstnævnte Stad; i alt Fald berøres det i selve Stilstands-Traktaten, at Kong Valdemars Befalingsmand paa Vordingborg Slot Fikke Moltke, der paa hans Vegne selvanden afsluttede Traktaten, tidligere havde været i Stralsund for at forhandle med Stæderne[2]). Der er

---

[1]) Samtlige Breve findes i Afskrift i Gehejmearkivets Diplomatarium XVII.

[2]) Det bestemmes nemlig, at de Fanger, der i Krigen maatte være

derimod et andet Datum, der muligen turde gjøre Rigtigheden af vor Anskuelse i den omhandlede Henseende noget tvivlsom. I sit første paa Bahus afgivne Indlæg erklærer Kong Hakon, at han og hans Fader efter længe forgjæves at have ventet paa de Sendebuds Tilbagekomst, som de havde skikket til Tydskland, med den Styrke, som de havde, trængte frem mod Halmstad, hvor Stædernes Udsendinge mødte dem med det Budskab, at Krigen var endt med en Stilstand, hvilken Danekongens Søn, som var tilstede der, imidlertid ikke vilde ratificere for deres Vedkommende[1]). Da nu begge Kongers oven omtalte Brev af 7de November er dateret fra Stockholm, hvor de ogsaa vides at have været tilstede i Slutningen af Oktober, medens Magnus derimod i Begyndelsen af Juni ses at have ligget i Lejr ved Varberg og i Slutningen af samme Maaned i alt Fald ikke at have været fjernere fra Helsingborg end i Vestergøthland[2]) — synes det at ligge nær at antage, at deres Fremtrængen mod Halmstad maa være foregaaet paa et tidligere Tidspunkt af Aaret, og i alt Fald kun med Vanskelighed at kunne statueres, at de, efter den 7de November at have været i Stockholm, skulde have

tagne fra Kongen og hans Hjælpere, »de scholen des vorbenomden daghes bruken, behalven de vorwiset sin van der stede weghene eer dem daghe, do her Vicke de stede sprak to deme Sunde, des men bewisen mach» (se Traktaten i Lappenbergs Udg. af Sartorius II. S. 505 ff.).

[1]) Lappenbergs Udg. af Sartorius II. S. 689.

[2]) Der haves Breve af Kong Magnus fra Lejren ved Varberg af 4de Juni, fra Varnhem og Lødøse af 22de og 29de s. M., af Kong Hakon fra Stockholm af 25de Oktober og af dem begge sammestedsfra af 28de s. M. (Svenska riksarkivets pergamentsbref I. Nr. 542, 548 f., 551, 562 og 563).

staaet med en Krigsmagt i Halland saa kort Tid derefter, at den hanseatiske Sendelse, som skulde overbringe dem Budskabet om Stilstanden af 10de s. M., kunde træffe dem sammesteds. Koppmann, der gaar ud fra, at det er nysnævnte Stilstand, hvortil Skriftvexelen paa Bahus sigter, kommer derfor ogsaa til det Resultat ligefrem at benægte Rigtigheden af Kong Hakons oven anførte Erklæring, idet han antager, at Paastanden om hans og hans Faders Fremtrængen mod Halmstad ikkun beror paa en «Verwirrung und Entstellung der Thatsachen», medens han mærkelig nok dog ikke forkaster den i umiddelbar Sammenhæng med hin Paastand forekommende Antydning om Kongernes Sammentræf med Hertug Kristoffer[1]). Vi for vort Vedkommende tro nu ikke, at der er tilstrækkelig Grund til at beskylde Kong Hakon for i den omhandlede Henseende at have faret med Usandhed. Vi antage tvertimod, at han og hans Fader — hvilken sidste i Forsommeren, da han havde slaaet Lejr ved Varberg, ikke maa have følt sig stærk nok til nogen Fremtrængen mod den danske Grænse og derfor have trukket sig Nord paa for at oppebie de til Tydskland afsendte Stormænds Tilbagekomst — virkelig først hen i November have været i Stand til at røre sig for at opfylde deres Forbundspligter mod Stæderne, og vi formaa ikke at skjønne, at det skulde have været dem umuligt at naa fra Stockholm til Halland med en Hærafdeling fra 7de November indtil det Tidspunkt, da den hanseatiske Sendelse, som skulde overbringe dem Budskabet om Stilstanden, og som maaske endog først er afgaaet fra Rostok, efter at Stilstands-Brevet under 16de November formelt var udfærdiget,

---

[1]) Die Recesse etc. I. S. 196.

kunde være ankommen sammesteds hen — et Tidspunkt, der i alt Fald under den sidst antydede Forudsætning ikke vel kan sættes tidligere end til den 20de s. M. Deres Sammentræf med Hertug Kristoffer og dennes Nægtelse ved for deres Vedkommende at respektere Vaabenstilstanden har imidlertid gjort en brat Ende paa deres Fremtrængen, og i Løbet af de nærmest paafølgende 3 til 4 Uger maa den danske Erobring af Finnveden være foregaaet, idet Kong Hakon selv siger, at denne fandt Sted «ikke længe efter» hint Sammentræf, og det derhos i et fra Skara den 21de December 1362 dateret Brev, hvori han og hans Fader meddele Stæderne, at de have modtaget Notifikationen om Vaabenstilstanden og ere villige til for deres Vedkommende at gaa ind paa den, udtrykkelig hedder, at Danekongen endnu efter dens Afslutning havde gjort dem og deres Land stor Skade[1]).

Hvor villig vi nu end skulle indrømme, at det Forsøg, som her er gjort paa at klare Spørgsmaalet angaaende de omhandlede Begivenheders Kronologi, er langtfra at være absolut fyldestgjørende, turde der dog altid være noget mere Hold deri end i de Momenter, Koppmann har til en Besvarelse af samme Spørgsmaal. Uagtet han nemlig som sagt med os forkaster Theorien om Afslutningen af en tidligere Stilstands-Konvention end den af 10de November og gaar ud fra, at det er denne, som Stæderne i Skriftvexelen af 1370 paastaa at have notificeret deres svenske Forbundsfæller, er han dog, om end modstræbende, tilbøjelig til at sætte Slaget ved Helsingborg til 8de Juli, hvorefter han lader Hanseaterne hæve Belejringen af Slottet, om end ikke

[1]) Lappenbergs Udg. af Sartorius II. S. 513.

samtidig opgive hele Krigsførelsen[2]) — en Betragtningsmaade af Sagen, der ej alene er lidet konsekvent, men tilmed ikke er langtfra helt at slaa en Streg over Stædernes ovenfor S. 196 f. citerede Udtalelse om, hvad der foregik efter Nederlaget ved Helsingborg.

---

[2]) Die Recesse etc. I. S. 196, jfr. S. 200.

Jacob Ulfelds Færd ved Frederik den Andens Begravelse.

Af

Troels Lund.

Corfits Ulfelds Bedstefader, den lærde Rigsraad Jacob Ulfeld, sendtes, som bekjendt, i Aaret 1578 af Frederik II i Spidsen for et Gesandtskab til Moskou. Hensigten med denne Sendelse var at gjenoprette det venskabelige Forhold mellem Danmark og Rusland, som en Tid lang havde været brudt navnlig i Anledning af Lifland, hvor Frederik II's uheldige Broder Magnus havde bragt sit Fædreland og endnu mere sig selv i utallige Forviklinger. Saavel Frederik II som Czaren vare stemte for en fredelig Løsning, saa Jacob Ulfelds Opgave maatte synes forholdsvis let. Med Villie udstyredes Gesandtskabet mere pragtfuldt end sædvanligt, Ulfeld og hans tre Ledsagere Gregers Ulfstand, Arild Urup og Poul Vernike fik saaledes 6 Herremænd med til deres Opvartning foruden en Mængde Tjenere, Pibere, Trompetere o. s. v., saa at det hele Reiseselskab kom til at bestaae af 106 Personer. I Maimaaned lettede de 3 Skibe, der skulde føre dem over, og seilede ad Rusland til[1]).

---

[1]) Smlgn. Jacob Ulfelds Beskrivelse af Reisen, oversat paa Dansk og trykt som Anhang til Resens Frederik II's Krønike. S. 398—436. — Gesandtskabets Protokol. Geh. Arch. Membraner. Rusland 11 b.

Efter en stærk Storm under Bornholm, hvor de to Skibe nær vare forliste, naaede de endelig den danske By Arensborg paa Øsel. Herfra gik Reisen videre til Fastlandet, og ved Pernov satte man Foden paa russisk Grund. Hvis Nogen af dem havde drømt om en behagelig Reise, om forekommende Modtagelse og beundrende Hyldest af en udannet men dog velvillig Befolkning, saa skulde de snart komme ud af Illusionen. Neppe vare de blevne omgivne af den russiske saakaldte Æresvagt og ret komne i deres Ledsageres Vold, før de fik at vide, hvad det var at gjæste Barbarer. En Taterflok, der med Magt bliver ført ud over Grændsen, kunde ikke behandles værre. Der blev ikke taget mindste Hensyn til deres Ønsker, som Fanger slæbtes de fra Sted til Sted under stadig Bevogtning; det tilstædtes dem ikke at komme ind i Byerne, men der blev anvist dem Plads i forfaldne Skure i Forstæderne, hvor de maatte overnatte uden Tag over Hovedet og ofte tilbringe hele Døgn indenfor det snevre Gaardsrum; kom de udenfor, vistes de strax tilbage af Vagter, og listede de sig til at kjøbe noget Mad paa egen Haand istedenfor den usle Føde, der bragtes dem, fik de Indfødte, som de havde handlet med, Pidsk i deres Paasyn. Forgjæves protesterede Ulfeld mod denne Behandling. Hans russiske Ledsagere svarede ham enten barskt, at han maatte finde sig i Landets Skikke, eller gave gyldne Løfter om snarlig Forbedring og trak saa blot paa Skuldrene, naar Alt blev som før. Befolkningen var raa og ildesindet; med fjendtlige Blikke betragtede de de Fremmede i den uvante korte Dragt og med det kortklippede Haar og Skjæg; naar der viste sig en Dansk, gjorde de i Massevis, Mænd og Kvinder, omkring og udtrykte deres Foragt ved Tegn, der ikke vare til at misforstaae.

Langsomt bevægede Toget sig fremad. Markerne vare øde, Gaardene afbrændte, overalt saaes Spor af den grusomme Krig mellem Russerne og deres Naboer, Svenskerne og Polakkerne. Efter utallige Møisommeligheder naaede de endelig til Novgorod. Her holdtes de i nogen Tid i Fangenskab og maatte hverken drage videre eller reise hjem, som Ulfeld i sin Fortvivlelse forlangte. Men pludselig kom der Ordre fra Czaren om, at de skulde skynde sig til Moskou. I Hui og Hast gik det nu afsted. Uafbrudt dreves de fremad over de endeløse Sletter, der undtes dem knap Tid til at holde Maaltid, Russerne kunde eller vilde ikke skaffe friske Forspand, saa de udmattede Heste, som de havde havt med fra Novgorod, styrtede en efter en, og tilsidst kun Ulfeld og hans Nærmeste kunde være til Vogns, Resten af Følget maatte slæbe sig dødstrætte fremad til Fods.

Saaledes naaede de Moskou. Et Par Dage efter deres Ankomst, d. 21de August, stedtes de til Audients hos Czaren, om hvis Grusomhed de havde hørt saa meget fortælle underveis. Modtagelsen var særdeles naadig. Czaren rakte dem Haanden, bød dem blive til Middag og ved Bordet sendte han den ene Ret efter den anden hen til dem, en Opmærksomhed, som de hver Gang maatte takke for ved at reise sig op, i alt 65 Gange, og endda bleve de skjældte ud af Tjenerne, fordi de ikke havde passet paa at reise sig ofte nok. Ulfeld nød den særlige Naade at maatte drikke af et Bæger, som Czaren først havde drukket af, og Selvherskeren over alle Russer gik endog saa vidt i sin Nedladenhed, at han mod al Sædvane brød Tausheden ved Bordet og beklagede de mange Besværligheder, som de havde maattet udstaae paa Reisen. Saaledes syntes Alt at spaae godt for Ulfeld og hans Hverv.

Den næste Dag begyndte de egentlige Underhandlinger[1]). Jacob Ulfelds Instrux lød paa, at han skulde slutte en «evig» Fred med Rusland; men herpaa vilde man fra russisk Side kun gaae ind, hvis Danmark vilde slutte Forbund med Rusland og love det Hjælp mod dets Fjender. Dette havde Ulfeld ikke Fuldmagt til at love, og det vilde selvfølgelig have været høist ubesindigt af Danmark, om det uden Udsigt til Fordel alene for Ruslands Skyld havde styrtet sig ind i en Krig med Sverrig og Polen. Ulfeld maatte altsaa svare bestemt Nei til denne Betingelse. Nu vendte Bladet sig. De russiske Underhandlere, der tilfulde forstod at vurdere det Fordelagtigt i at have Ulfeld i deres Magt, optraadte bydende, vilde ikke høre paa hans Indvendinger og endte med at opstille det Ultimatum: enten Fred kun paa 15 Aar eller Krig strax.

Begge Vilkaar vare uheldige for Danmark. Det nuværende Øieblik var med Flid valgt til at slutte en bestandig Fred, thi Czaren var trængt af Fjender fra alle Kanter. Men hvo kunde vide, hvorledes Forholdene vilde stille sig om 15 Aar? Var Danmark til den Tid indviklet i Krig, kunde Rusland let komme til at diktere Betingelserne. Men paa den anden Side at antage det andet Vilkaar, Krig strax, var ligesaa farligt. Det var jo at styrte sig i Krig for at undgaae Krig. Og Russerne vilde have al Fordelen; de vilde naturligvis, længe før Krigserklæringen var naaet til Danmark, begynde med at ødelægge de danske Besiddelser i Lifland, erobre Øsel og maaske trænge nordenfra

[1]) Se Resen: Frederik II's Krønike S. 314—315. — Suhms gamle Samlinger I. 165—168. — Historisk Tidsskrift 5, 435—36. — Forhandlings-Protokollen. Geh. Arch. Membraner. Rusland 11. b. — Sjællandske Tegnelser $^{18}/_{6}$ 1579. — Rostgaardske Samlinger no. 48. fol. Univ. Bibl.

ned i Norge. Al Eiendom vilde være plyndret og brændt, og alt Levende myrdet eller bortført, før Frederik II kunde bringe Hjælp.

Under alle disse Betragtninger krympede Ulfeld sig. I sin Nød forsøgte han endnu engang at gjøre Forestillinger og indvendte, at, da Russernes Forslag ikke var omtalt i hans Instrux, havde han ikke Fuldmagt til at besvare dette, men maatte først tale med sin Konge derom. Russerne vare imidlertid ikke tilsinds at lade Fuglen saa let slippe dem af Haanden. De svarede, at han kunde gjerne indhente nye Instruxer hjemmefra, men han skulde forblive der, indtil Svaret kom. Nu tabte Ulfeld ganske Modet, han havde paa Reisen noksom erfaret, hvorledes russisk Velvillie mod Fremmede tog sig ud, han ønskede ikke at stifte Bekjendtskab med det Modsatte. Hvad Respekt skulde denne Czar have for Folkerettens Bud om Gesandters Ukrænkelighed, naar han daglig lige overfor sine egne Undersaatter overtraadte de simpleste Menneskelighedens Love? Et Aar eller to endnu i Rusland vilde være en Række af de utaaleligste Lidelser. Og hvad borgede for, at Ulfeld nogensinde slap bort! Det Rimeligste var, at Frederik II vilde rent afslaae Czarens Forslag og ofre Hensynet til sit Gesandtskab for det vigtigere til hele Fædrelandet.

Det var for meget; Ulfeld gav efter. Han beroligede sig selv med, at det var hans Pligt, som Forholdene nu vare, at overskride sin Instrux og gaae ind paa Tilbudet om Fred paa 15 Aar. Derved vilde han befrie de Danske Besiddelser fra et pludseligt Overfald; der blev vundet Tid, til han kom til Danmark, saa kunde jo Frederik II altid lade være at godkjende Traktaten. Hans Ledsagere delte ganske hans Mening, og under mange Ceremonier blev da Fredstraktaten underskreven og forseglet af dem Alle, og

Czaren kyssede Documentet til Tegn paa, at han ubrødeligt vilde holde, hvad det lovede.

Nu slog endelig den længselsfuldt ventede Afskedsstund. Ulfeld og hans Venner modtoge rige Gaver, store Læs af de kosteligste Skind; hans russiske Ledsagere paa Opreisen til Moskou, over hvis Opførsel han havde klaget til Czaren, bleve pidskede og kastede i Fængsel, og udstyret med nye forlod han med lettet Hjerte Russernes Hovedstad. De nye vare imidlertid ikke bedre end de gamle. Neppe var Gesandtskabet kommet et Par Dagsrejser fra Moskou, før den gamle Behandlingsmaade indtraadte. Den samme usle Føde, de samme elendige Heste, som de Indfødte sneg sig bort med, naar Mørket faldt paa, de samme Drillerier med slette Nattekvarterer, sendrægtig Reise og pludselige Opbrud. Efter mange Lidelser naaede de endelig Kysten i Begyndelsen af November. Men Aarstiden var da altfor fremrykket til at seile hjem, de maatte drage over Land den lange Vei gjennem Polen og Tydskland. Først den 6te Januar 1579 rede de ind i Kolding. Hvad Følelser de besjæledes af ved atter at være paa Hjemmets Grund, har Ulfeld tydeligt udtrykt i Slutningsordene af sin Reisebeskrivelse: «Forresten ofre vi Tak til Himlens Gud, som frelste os fra den grumme Pharaos, det christelige Navns afsagte Fjendes, Moscovitens Haand og førte os uskadte hjem til vort Fædreland. Ham være Ære evindelig!»

Reisen var nu forbi, Regnskabstimen forestod. Ulfeld kunde neppe dølge for sig selv, at Udbyttet af hans Mission kun var ringe, og at det opnaaede Resultat betydeligt afveg fra, hvad der var paalagt ham at udvirke. Og et Spørgsmaal var det, om Kongen og Rigsraadet vilde kunne forstaae hans Grunde til at gaae ind paa det russiske Tilbud, om ikke alle de Argumenter, der i Czarens Nærhed

forekom ham saa vægtige og indlysende, havde skiftet Charakter med Omgivelserne og vilde tage sig anderledes ud paa Koldinghus end i Moskou. Vist er det, han forhastede sig ikke med at afgive detailleret Beretning. Omstændighederne kom ham i denne Henseende til Hjælp. Dagens brændende Spørgsmaal herhjemme var Ordningen af Hertugerne Hans's og Adolfs Forlehning med Slesvig; Kongens Svoger, Churfyrst August af Sachsen, og Svigerfader, Ulrik af Meklenborg, samt Landgreven af Hessen havde paataget sig at mægle Parterne imellem, og Underhandlingerne desangaaende optoge al Interessen. Ulfeld slap da lykkelig igjennem den første Skjærsild. Efter at have aflagt en foreløbig Rapport til Kongen paa Koldinghus, i hvilken han vel neppe har fremhævet Skyggesiderne af sit Resultat mere end høist nødvendigt, og hvor Frederik II's bekjendte Godmodighed sikkert er kommen ham til Hjælp, drog han over til Fyen, hvor hans Lehn Dalumkloster og hans Herresæde Kogsbøl (Holkenhavn) ventede paa ham.

Den 25de Marts endtes Striden mellem Kongen og hans Farbrødre ved Forliget i Odense. Endnu engang nød Jacob Ulfeld den Ære at optræde som en af Kongens høit betroede Mænd, han mødte i Odense sammen med Kantsleren Niels Kaas, Marsken Peter Gyldenstjerne og Jørgen Rosenkrands som Frederik II's Befuldmægtigede[1]); det var et vigtigt og ærefuldt Hverv, hans nys foretagne lange Reise kastede en særegen Glands over ham, han var prægtigere klædt i «Zobel og Maar» end nogen af de Andre, han var dannet og beleven, havde nok at fortælle om, Ind-

[1]) Denne Omstændighed er med Urette bleven anført (f. Ex. i Hofman's Danske Adelsmænd II, 220) som Bevis for, at Jacob Ulfeld hurtigt er bleven tagen til Naade igjen; det vil sees, at han endnu ikke var falden i Unaade.

fødte og Fremmede flokkede sig om ham. Det var Jacob Ulfelds sidste Hædersdag.

Thi et Par Dage efter brød Uveiret løs. Kongen var reist til Sjælland og havde nu Tid til i Ro og Mag at sætte sig ind i Gesandtskabs-Sagen. Fredstraktaten med Rusland skulde jo desuden underskrives, den maatte aabne Øinene paa ham. Frederik II blev aldeles forbauset, da han hørte Overenskomstens Ordlyd. Han havde vel bestandig været imod den hele Plan med Gesandtskabet og kun givet efter for Rigsraadets samlede Indstilling[1]), thi det anede ham, at det blot vilde blive et unyttigt og kostbart Forsøg, men et Resultat som dette havde han dog ikke ventet. Han vilde i Begyndelsen ikke troe, hvad han hørte oplæse, det var saa himmelvidt forskjelligt fra det Indtryk, han havde faaet gjennem Ulfelds foreløbige Beretning, at han troede, her maatte være skeet et Bedrageri ved Afskriften, og derfor øieblikkelig lod Gesandtskabets Sekretair, Poul Vernike, kalde. Neppe traadte denne ind ad Døren, før Kongen overfusede ham og i sin Forbitrelse truede ham med den høieste Straf, men da Poul Vernike fik forklaret sig, viste det sig snart, at her forelaa noget Andet og Mere end Feil i Afskrivningen. Kongen var ude af sig selv af Vrede, han lod hente Kantsleren, Admiralen og Rentemesteren og forlangte snarest muligt Rigsraadet sammenkaldt forat paadømme dette uhørte Bedrageri. Der sendtes Breve til alle Landets Kanter, Rigsraadet fik Befaling at komme sammen til et extraordinairt Møde i Roeskilde, og Gesandtskabets 4 Hovedmænd stævnedes til at møde for Raadet og forsvare sig[2]).

Den første Efterretning, som Ulfeld fik om den Storm,

---

[1]) Se Rigsraadsdom 14/7 1579. Geh. Arch.

[2]) Se Sjællandske Tegnelser 15/5 og 18/5 1579. — smlgn. Sjæl. Tegnelser 26/6 1588.

der ventede, var et Brev[3]) fra Poul Vernike, hvori denne meldte ham, hvad der var skeet, og ikke uden en vis Ondskab tilføiede, at han, Poul Vernike, ikke havde kunnet svare paa Sagens Realitet men blot henholdt sig til, hvad han ofte nok paa Reisen havde faaet at høre, at han ikke var med som Gesandt, men kun som Skriver. Ulfeld forstod tilfulde Øieblikkets Alvor, han kjendte for vel Kongens Vrede og sine Standsfællers Forsonlighed paa Andres Bekostning; der var ingen Tid at spilde, han maatte see at skaffe sig en paalidelig og indflydelsesrig Allieret. Hans Valg var hurtigt truffet. Den eneste, der kunde maale sig i Anseelse og Indflydelse med Niels Kaas, Christoffer Valkendorf og alle de andre Rigsraader, var Statholderen i Hertugdømmerne, Kongens Ven og prøvede Raadgiver, Henrik Ranzau. Ham gjaldt det om at vinde.

Skyndsomst drog Ulfeld ned til Segeberg og forestillede Ranzau hele Sagen fra Ende til anden. Henrik Ranzau var for øvet en Statsmand og havde for klart et Blik til ikke snart at see, at der egentlig Intet var skeet, der kunde komme Landet til Skade. Som Sagerne stod, havde Kongen baade Ret og Magt til at berøve Overenskomsten enhver Betydning ved at nægte den sin Underskrift. Og han kjendte ogsaa Kongen for godt til ikke at vide, at naar dette først var gjort ham ret indlysende, vilde efterhaanden Vreden mod Gesandternes Personer sætte sig. Det faldt derfor Ulfeld let at bevæge ham til at skrive til Kongen. Ranzau vilde rimeligvis selv uden denne Opfordring have betragtet det som sin Pligt at gjøre Kongen opmærksom derpaa og befrie sin Herre fra saa plump en Overrumpling som den russiske, nu kunde han tillige gjøre Ulfeld en

---

[3]) af ¹⁹/₅ 1579. Geh. Arch. Membraner. Rusland. 12. c.

Tjeneste og vise Rigsraadet sin Indflydelse; han lovede derfor gjerne at fremstille Kongen Sagen, som den stillede sig for ham, og gaae i Forbøn for Gesandterne. Lidt lettere om Hjertet forlod Ulfeld Segeberg.

Henrik Ranzau skrev til Kongen[1]). Han opfyldte ærligt sit Løfte til Ulfeld og talte varmt hans Sag, men mod Sædvane vare hans Ord uden Virkning. Kongens Vrede blev ikke dæmpet.

Stævningsdagen kom, Rigsraadet samledes den 13de Juli paa Roeskildgaard[2]). Som kongelig Anklager optraadte Kongens Sekretair, Historikeren Arild Huitfeld. Hans Opgave var temmelig let, han behøvede kun Punkt for Punkt at sammenstille Instruxen og den indgaaede Overenskomst, Uoverensstemmelserne vare saa store, at de maatte falde Enhver i Øinene. Instruxen bød at fornye det gamle Venskab og slutte en «evig» Fred med Rusland. Gesandterne havde derimod sluttet en Vaabenstilstand paa 15 Aar. Instruxen bød at tilbagefordre de tre af Russerne erobrede Fæstninger i Lifland: Hapsal, Leal og Lode; hvis Czaren ikke vilde afstaae disse, skulde de forlange en Pengesum i Erstatning, som han i tidligere Breve havde ladet sig forlyde med at ville gaae ind paa. Men i yderste Nød maatte de ogsaa opgive denne Fordring mod at sikkre Danmark rolig Besiddelse af Øsel og dette Stifts Eiendomme i Churland. Hvad havde de gjort? De havde afstaaet de tre Fæstninger i Lifland uden Erstatning, afstaaet alt Stiftets Gods i Churland ligeledes uden Erstatning, ja endog givet Afkald paa Frederik II's Arvefølgeret i dette Land efter sin Broder Magnus. Instruxen bød, at de skulde faae en be-

---

[1]) dat. Segeberg d. $^{27}/_{6}$ 1579. Geh. Arch. Membraner. Rusland 12. b.
[2]) Om det Følgende se Rigsraadsdom af $^{14}/_{7}$ 1579. Geh. Arch. Domme no. 116. Pergament.

stemt Grændse fastsat mellem Norge og Rusland, da Russerne bestandig vare trængte videre og videre ind paa norsk Grund. Nu havde Gesandterne ganske vist faaet et Grændsemøde aftalt til næste Aar (1580), men samtidig havde de trukket Norge ind i Forhandlingerne og sluttet en 15 Aars Stilstand ogsaa for dette Lands Vedkommende, som om Norge ikke bestandig havde levet i Fred med Rusland. Og endelig havde de paa Kongens Vegne lovet, at enhver Lithauer eller blot Ikketydsker, som slap over til Øsel, skulde atter blive udleveret til Rusland. Herved havde de gjort endogsaa den Smule, de havde opnaaet, Stilstanden paa 15 Aar, til et rent Intet; thi det stod nu til Russerne at afgjøre, naar de vilde bryde Vaabenhvilen under Paaskud af, at dette Punkt ikke var blevet overholdt. Naar Czaren havde faaet Fred med Polen og Sverrig, behøvede han blot at paastaae, at der var en Lithauer paa Øsel, for at have en gyldig Grund til Krig med Danmark. Efterdi de da saaledes Punkt for Punkt havde overtraadt Instruxen og indgaaet saa uheldige Vilkaar for deres Fædreland, og efterdi de havde undladt at anvende den simpleste Forsigtighedsregel nemlig kun at slutte Overenskomsten under Forbehold af Kongens Godkjendelse, saa mente Huitfeld, at de høilig havde handlet Uret og burde «stande Kongen og Riget til Rette».

Nu tog Ulfeld Ordet. Han begyndte med at minde om, at man let er tilbøielig til at overvurdere, hvad et Gesandtskab kan udrette. Sandheden er dog, at et Gesandtskab ikke kan opnaae en Smule mere, end hvad Herskeren i Landet vil gaae ind paa. Gesandterne maae da siges at have opfyldt deres Pligt, naar de bevisligt have fremført deres Andragende, om end de kun have faaet et afslaaende Svar. Og at han og hans Ledsagere tilfulde havde røgtet deres Hverv, forsaavidt de havde fremført Alt, hvad Instruxen

bød dem, det fremgik noksom af deres Forhandlings-Protokol og af Czarens medgivne Brev. Man havde indvendt, at de ikke havde fulgt deres Instrux. Men det maatte erindres, at da de ikke kunde gaae ind paa Czarens Fordring om Forsvars-Forbund, bleve de ved det russiske Ultimatum: Fred paa 15 Aar eller Krig strax, stillede saaledes, at der ikke længere kunde være Tale om at følge Instruxen men kun om at handle efter Conduite og altsaa vælge det mindste af de to Onder. Havde de halsstarrigt holdt sig til Instruxens Ordlyd og kun villet indlade sig paa en «evig» Fred, saa var Følgen bleven, at Russerne strax havde begyndt Krigen. Han vidste sikkert, at de havde samlet Tropper i Lifland for at gaae over til Øsel. Russerne vilde have hærget og ødelagt alle danske Besiddelser derovre og maaske Størsteparten af Norge med, før Krigserklæringen kunde være naaet til Danmark, endsige før der kunde bringes Hjælp. De havde da valgt Fred paa 15 Aar. Herved havde de opnaaet, hvad der overhovedet kunde opnaaes: at faae hele Spørgsmaalet udsat; thi naar de først vare komne tilbage og havde forestillet Kongen Forholdene, saa kunde denne jo selv vælge, hvad han ønskede, Fred eller Krig.

Men, kunde man indvende, hvorfor valgte I ikke at udsætte Sagen under den brugelige Form: at indhente nye Instruxer? Hertil vilde han svare, at de havde tidligere Erfaringer i altfor friskt Minde. En af deres Midte, Poul Vernike, havde jo for et Par Aar siden været i en lignende Sendelse til Rusland angaaende de tre Fæstninger i Lifland Hapsal, Leal og Lode. Han lod sig forlede til at troe paa Russernes Ærlighed, og medens han ventede et Aar i Moskou, erobrede Russerne uden videre de tre Fæstninger og sendte ham saa hjem, da Sagen saaledes var afgjort. Nei, ved at handle, som de gjorde, havde de netop vare-

taget Kongens og Landets sande Tarv. Og selve den Paastand, at de herved i det mindste formelt havde overtraadt deres Instrux, var kun delvis sand. Thi Instruxen gav dem udtrykkelig Fuldmagt til, naar et Tilfælde indtraf som ikke var omtalt deri, da at handle efter deres egen «begavede Forstand» og ramme Kongens og Landets Bedste. Et saadant Tilfælde var indtruffet, de havde været nødte til at handle paa egen Haand og havde gjort det, men i Henhold til deres Instrux.

Der var dernæst blevet indvendt mod Gesandtskabet, at de havde indgaaet ulidelige Vilkaar uden at tage Forbehold med Hensyn til Kongens Godkjendelse. Han skulde vise, at Kongen var endnu ligesaa fri overfor Overenskomsten som tilforn. Ulfeld og hans Ledsagere havde nemlig med Villie undladt at aflevere deres Fuldmagter i Moskou. Czaren havde altsaa ikke mindste Bevis for, at de havde handlet i Kongens Navn. Fremdeles, selve Overenskomsten med deres Segl og Underskrifter var nu her tilstede i Riget, de russiske Gesandter, som Czaren havde sendt tilbage med dem, bragte den med sig for at overgive den til Kongens Underskrift. Og endelig, selve dette Dokument var jo betydningsløst, naar Kongen ikke slog Kors over det og kyssede det, underskrev og forseglede det. Det stod nu ene og alene til Kongen at afgjøre, hvorvidt han vilde godkjende det eller ei.

Kongen behøvede altsaa ikke at gaae ind paa Overenskomsten. Men hvad mere var, han havde vægtige Grunde til at lade være, thi den var allerede brudt af Czaren. Der stod jo i Forliget, at Danske maatte handle hvor de vilde i Rusland, men desuagtet var det blevet forbudt alle de danske Kjøbmænd, som havde sluttet sig til Gesandtskabet, baade Anders Hes, Jacob Falkener, Peter Frantzen og Claus

Bundtmager, at handle paa noget Sted, hverken i Moskou eller i Narva. Czaren havde endog taget alle deres Varer fra dem, lovet dem Erstatning inden de forlod Riget, men ikke betalt dem en Skilling. Og efterat Czaren havde kysset og forseglet Traktaten, havde han uden videre rettet i den paany og mod Gesandternes Villie forandret Aaret for Grændsemødet i Norge fra 1579 til 1580[1]). Endelig havde Czaren ikke efter Løfte givet alle de danske Fanger fri og sendt dem til Dorpat. Det var klart, at en Traktat, der saaledes forud var brudt, ikke havde nogen bindende Kraft.

Saa man da altsaa hen til, at Gesandtskabet under saa vanskelige Forhold, hos et saa troløst og barbarisk Folk havde, uden at overskride sin Instrux, befriet Fædrelandet fra en stor og overhængende Fare og trods alle Anslag og paanødte Forpligtelser sluttelig bragt det dertil, at Kongen havde sin fulde Handlefrihed, saa maatte man snarere rose Gesandtskabet for dets Færd end dadle det.

Arild Huitfeld fik endnu engang Ordet og svarede kortelig hertil, at Ulfeld feilede, naar han paastod, at han og hans Ledsagere havde valgt det bedste af to dem paatrængte onde Kaar. Der stod jo udtrykkelig i Czarens Brev, at de i Kongens Navn havde begjæret Vaabenstilstand paa 15 Aar, ikke, at saadant var blevet dem tilbudt. Og det var en stor Feiltagelse, naar Ulfeld mente, at Artiklen i deres Instrux, hvorved det tillodes dem i visse Tilfælde at handle efter Conduite, kunde forklares saaledes, at de overhovedet ikke behøvede at tage Hensyn til nogen af de øvrige Artikler. Han maatte derfor fastholde, hvad han tidligere havde sat i Rette.

---

[1]) Originalen, der findes i Geheimearchivet, viser, at Ulfeld har Ret i denne Paastand. Pergamentet bærer endnu Spor af Raderingen, og det nye Aarstal er skrevet med mørkere Blæk end det øvrige.

Derpaa skredes der til Dom. Det var ikke lykkedes Ulfeld at overbevise sine Dommere, thi Dommen lød paa, at Jacob Ulfeld, Gregers Ulfstand, Arild Urup og Poul Vernike, fordi de havde handlet imod deres Instrux, skulde stande Kongen til Rette.

Neppe var Dommen fældet, før der forefaldt en Scene af hel anden Art, idet de russiske Gesandter, som vare komne kort efter Jacob Ulfeld til Danmark, stedtes til Audients. Tiden og Stedet til denne Audients kunde ved første Øiekast synes besynderligt valgt, især naar man tog Hensyn til, at de havde maattet vente saalænge paa at faae den, men ved nærmere Betragtning kunde Meningen dermed ikke være uklar for Nogen. De bleve meget koldt modtagne og fik kun den ene Audients. Kort efter blev det dem betydet, at da de ikke havde havt Gaver med fra Czaren, agtede Kongen heller ikke at sende Noget til ham, deres egne private Foræringer til Kongen, som de havde overrakt i Roeskilde, kunde de selv beholde, og iøvrigt maatte de reise, naar de lystede, da Kongen havde medgivet Skibskapitain Peter Adrian sit skriftlige Svar til deres Herre. Det medgivne Brev indeholdt, som man kunde forudsee, et fuldstændigt Afslag. Da Czaren, istedenfor, som han havde tilbudt, at slutte en bestandig Fred, havde søgt at paatvinge de kongelige Gesandter en 15 Aars Vaabenhvile, der alene laa i Czarens, men ikke i Kongens Interesse, saa kunde denne ikke indlade sig paa at underskrive det derom oprettede Document[1]). — Hermed vare de væsentligste politiske Følger af Ulfelds uheldige Gesandtskab udslettede.

Anderledes forholdt det sig med de personlige, de begyndte først nu at vise sig. Ulfeld var bleven dømt til

[1]) Geh. Arch. Membraner. Rusland. 11 b.

at stande Kongen til Rette, det udførtes saaledes, at han blev udstødt af Rigsraadet, hans Lehn blev ham frataget, og det henstilledes til Kongen, hvad yderligere Straf han vilde tage over ham og hans Ledsagere. Kongen lod sig imidlertid forsaavidt formilde, som han lod det blive derved og paa Rigsraadets Forbøn ikke idømte dem nogen Pengebøde eller anden Straf, men gav dem sin skriftlige Erklæring for, at de og deres Arvinger skulde være frie for videre Tiltale i denne Sag[1]).

Det var et haardt Stød for Jacob Ulfeld. Forbitret forlod han Roeskilde og trak sig tilbage til sine Godser. Hans Lehn blev overgivet til en Anden[2]), hans Plads i Rigsraadet besat, hele hans Embedsvirksomhed var afbrudt, han fik Tid nok til i Ensomhed at gruble over Verdens Utaknemmelighed. Han kunde dog ikke for Alvor troe, at Alt skulde være forbi med det Samme; engang tidligere (1569) havde han været under lignende Forhold, og det var endt godt, hemmeligt haabede han derfor paa Benaadning igjen. Men han vilde vise, at han kunde undvære den, han var desuden den Forurettede, Modparten burde gjøre det første Skridt. Derfor holdt han sig tilbage ved alle Leiligheder, selv der, hvor hans Udeblivelse var en ligefrem Uhøflighed. Han glimrede saaledes ved sin Fraværelse, da Adelen i Odense 1580 valgte den 3aarige Christian IV til Frederik II's Efterfølger, saa der maatte affordres ham en særskilt skriftlig Erklæring om, at han deltog i Valget[3]).

Hjemme sysselsatte han sig ivrigt med Driften af sine Gaarde og med videnskabelige Studier. Han var Eier af Kogsbøl, Bavelse og Selsø. Selsø havde han allerede tid-

---

[1]) Den skriftlige Erklæring i Sjællandske Registre $^{16}/_{7}$ 1579.

[2]) Fyenske Registre $^{6}/_{8}$ 1579.

[3]) Geh. Arch. Hyldinger. no. 32. Erklæringen er dateret Kogsbøl d. $^{24}/_{6}$ 1580.

ligere opført fra ny af, nu ombyggede han Bavelse[1]), rev Kogsbøl ned og flyttede den nærmere til Stranden. Der byggede han de to Længer, som endnu danne de to Sidefløie af det smukke Holkenhavn, og samtidig lod han Gaarden skifte Navn og kaldte den Ulfeldsholm. I sin Ungdom havde han som saamange andre af Datidens Adelsmænd faaet en lærd Opdragelse. Nu udfyldte han Tiden med Studiet af Danmarks Historie og skrev paa Latin sin livlige lille Fremstilling af Forholdene i Danmark fra 1333 til 1559. Men først og fremmest syslede han med Beskrivelsen af sin Gesandtskabsreise til Rusland, den dannede jo baade i sig selv og ved sine Følger det vigtigste Afsnit af hans Liv, og Intet er saa tiltrækkende for en falden Storhed som i Tankerne at gjenopleve sin Fortid og sikre den imod at blive miskjendt eller glemt. Og han fik Ro til sin Beskjæftigelse, thi intet Skib landede ved Ulfeldsholm, og intet ridende Bud bankede paa Porten for at kalde ham til Hoffet.

Aaringer gik, den Ulfeldske Sag var snart en gammel Historie, glemt af Alle kun ikke af ham selv. Saa døde Frederik II. Det var et alvorligt Øieblik, vel skikket til at vække mangehaande Betragtninger. Kongen var uventet død i sin kraftigste Manddoms Alder. Hans ældste Søn var kun 11 Aar gammel, der var Intet bestemt om Regjeringsformen under saadanne Forhold. Skulde Danmark atter opleve en Borgerkrigs Rædsler? Eller vilde maaske en eller anden mægtig Nabo benytte sig af Øieblikket og angribe Landet, medens det manglede en Styrer? Det var altsammen truende Muligheder, som Fremtiden endnu bar i sit Skjød. Dette Eene følte Alle, at under Frederik II

---

[1]) Klevenfelds Dokumenter til Familien Ulfeld. 27/8 1581. Geh. Arch.

havde Danmark levet en lykkelig Tid, som nu med hans Død rimeligvis var afsluttet.

Kongen havde personlig været meget afholdt; man vidste, at Enkedronningen satte Pris paa, at Begravelsen foregik med saa megen Pragt som muligt[1]), der samlede sig derfor et usædvanlig talrigt Følge ved Bisættelsen i Roeskilde. Af fremmede Fyrster var personlig mødt Dronningens Fader Hertug Ulrik af Meklenborg, desuden en stor Mængde Repræsentanter for udenlandske Fyrstehuse, Dronningen selv og alle Børnene vare naturligvis tilstede og dertil Størsteparten af den danske Adel. Saa storartet et Ligfølge var aldrig tilforn seet herhjemme.

Prædikenen var tilende, Psalmesangen forstummet, Liget bragt til dets sidste Hvilested. Følget ordnede sig allerede paa Kirkegulvet for at vende tilbage til Bispegaarden, saa, fortælles der, traadte med Eet Jacob Ulfeld frem og standsede Sørgeskaren. Med høi Røst tog han tilorde og sagde, at den Drot, som de nu havde begravet, og hvis Pris havde lydt i Ligprædikenerne, havde ikke opført sig imod ham, som han burde. Han, Jacob Ulfeld, var til Tak for alle de Tjenester, han havde vist sin Konge og sit Fædreland, kun bleven lønnet med Haan, udstødt af Rigsraadet og berøvet sine Lehn.

Der er noget i høi Grad pinligt ved denne Scene, endnu saa mange Aar efter gjør den et uhyggeligt og frastødende Indtryk. Til Held for Jacob Ulfeld og hans Eftermæle er den hele Fortælling imidlertid usand[2]). Den beroer paa en Misforstaaelse, hvortil Anledningen let lader

---

[1]) Se Sjællandske Tegnelser $^{29}/_{4}$ 1588.

[2]) Den forekommer første Gang hos Slange (Chr. IV's Historie I, 10) og er derfra gaaet over i alle senere Fremstillinger, der støtte sig til hans udførlige Beretning.

sig paavise. Efter de samtidige og eneste paalidelige Kilder forholder Sagen sig saaledes:

Det er ikke engang sandsynligt, at Jacob Ulfeld har været med ved Frederik IIs Begravelse, han har ikke havt nogen Funktion og omtales heller ingensteds; Meget maatte ogsaa holde ham tilbage, kun Lidet tilskynde ham dertil. Men selv om han har været tilstede, har han aldeles ingen Rolle spillet, han har tabt sig i Mængden, hvilket sømmede sig bedst for ham. Men over to Maaneder derefter, den 12te August[1]) var han tilsagt til at møde i Roeskilde i Anledning af en Omordning af Rostjenesten; paa Grund af den store Mængde Adelsmænd, der ventedes, havde man valgt Byens største Lokale, Domkirken, til Forsamlingssted; og det er denne tilfældige Omstændighed i Forbindelse med de Ytringer, som Ulfeld der fremkom med, der have afgivet Stoffet til det ovenanførte Opspind.

Som Eier af Bavelse og Selsø skulde han altsaa møde i Roeskilde og lade sig taxere til Rostjeneste. Denne Taxation foregik omtrent samtidig i Skaane og paa Øerne, i Jylland var Omordningen allerede foretaget under Frederik II. Paa hvert Forsamlingssted fungerede nogle Rigsraader som Taxations-Mænd, Tilfældet vilde, at netop selve de 4 Regjeringsraader under Christian IV's Umyndighed: Niels Kaas, Peder Munk, Jørgen Rosenkrands og Christoffer Valkendorf skulde lede Taxationen i Roeskilde. Der var noget Trykkende for Jacob Ulfeld i at skulle mødes med dem igjen. Den sidste Gang, de havde været sammen og taltes ved, var for 9 Aar siden i Odense; da var Ulfeld deres Ligemand. Meget var skeet siden; de havde dømt Ulfeld ud af Rigsraadet og berøvet ham hans Lehn, selv

---

[1]) Se Befalingen i Sjællandske Tegnelser 5/7 1588. — Begravelsen var foregaaet den 5 Juni.

vare de nu af Skjæbnen løftede til den høieste Magt og Anseelse, som nogen Adelsmand i Danmark nogensinde havde besiddet. Det laa nær for Ulfeld at slutte, at hvis han var bleven i Rigsraadet, kunde Valget ligesaa godt være faldet paa ham. Det kogte i ham ved Tanken om nu at skulle møde for dem som deres Undergivne. Hans Hjerte svulmede af Forbitrelse, Undseelse og krænket Stolthed. — Men dog, hvo kunde vide, maaske de ønskede en Forsoning. De trængte til Støtte. Lehnene sad løse nu. Det gjaldt om at optræde snildt. Maaske kunde han vende hjem med en god Forlehning. Det var det første Skridt til at komme ind i Rigsraadet. — Han tog sin Reisebeskrivelse med, den kunde dog maaske komme til Anvendelse ved denne Leilighed.

Med Bogen under Armen traadte han ind i Kirken[1]). Men han var ikke ganske Herre over sig selv. Han havde en ubestemt flau Følelse af, at Noget maatte der gjøres, han maatte optræde med Eclat for ikke at spille en ynkelig Figur; herved kom der noget Forceret over ham, som gjorde, at han tabte sin vante Sikkerhed. Han var med eet Ord i den Tilstand, hvori man som oftest forløber sig. Da Forhandlingerne vare i fuld Gang, traadte han pludselig ud paa Gulvet og bad Regjeringsraaderne om en Samtale i Eenrum. Men førend disse endnu havde faaet besvaret dette underlige Forlangende, brusede alt det Meget frem, som saa længe havde ligget ham paa Hjerte. Med stigende Heftighed fortalte han om al den Uret, han havde lidt under Frederik II. Han havde tjent sin Konge tro tillands og tilvands, hjemme og ude, han var kommen saaret hjem og havde døiet Møie og Besvær. Og hvad Løn havde han høstet? Kun Kon-

---

[1]) Se den udførlige Beskrivelse i Sjællandske Tegnelser 26/8 1588.

gens Ugunst og Foragt. Han havde mistet sine Forlehninger og var bleven udstødt af Rigsraadet, medens Andre, som han havde seet som Drenge, havde faaet de største Lehn og Sæde i Raadet. Han vidste nok, at det var Reisen til Rusland, man anklagede ham for, men her i sin Haand havde han en Bog, som han vilde vise dem. Den skulde nu udkomme og dømme ham og alle hans Anklagere imellem.

Udbruddet var tilende, Ulfeld havde spillet sin sidste Trumf ud. Havde nu blot Regjeringsraaderne ladet sig forbløffe, eller vare de blevne hidsige, saa havde det ene Ord kunnet tage det andet, og Ulfeld endnu være kommen nogenlunde godt fra det. Men uheldigvis var det den gamle sindige Niels Kaas, der stod overfor ham. Han forløb sig ikke, han slog ikke paa Kaarden eller foer op og spurgte, om han vidste, hvem han talte til, men med rolig Værdighed tog han mod Bogen og svarede, at de gjerne skulde læse den igjennem og ved Leilighed meddele ham deres Mening om den.

Slaget var ganske tabt. Ulfeld havde ikke opnaaet Andet end grundigt at forløbe sig og derved forspildt hver Udsigt til at gjøre sin Lykke under det nye Regimente. Der var kun Eet for ham at gjøre: snarest muligt at vende hjem til Selsø.

Nu kom Touren til Regjeringsraaderne til at svare ham. De vilde gjerne gjøre Svaret saa offentligt som muligt, uden dog just derfor at lade Ulfeld møde for Rigsraadet eller en Adelsforsamling. Leiligheden tilbød sig af sig selv. Ulfeld laa netop i Proces med Eiler Grubbes Arvinger og skulde i den Anledning møde ved Landsthinget i Ringsted. Naar Landsthing holdtes, var der altid en hel Del Folk samlede, Interesserede og Nysgjerrige, saa hvad der foregik

havde Offentlighedens hele Præg og hurtigt kom til almindelig Kundskab; og det traf sig just saa heldigt, at der var valgt en af Rigsraadet til Sættedommer i denne Sag, nemlig Ulfelds tidligere Anklager, Historikeren Arild Hvitfeld, den yngste af de Drenge, som Ulfeld havde seet voxe op og faae Forlehninger og Sæde i Rigsraadet. Han fik da Ordre til fra Dommersædet at give Ulfeld Regjeringsraadernes Svar[1]).

Det var skarpt, som man kunde vente sig det: Det havde været dem meget imod, at Ulfeld paa et saadant Sted havde rippet op i en gammel Sag, der helst burde hvile, og tilmed gjort det paa en Maade, der var til Forkleinelse for den afdøde Konge. Da nu Ulfeld havde ladet sig forlyde med, at han agtede at offentliggjøre den Bog, som han havde overleveret dem, vilde de dog sige ham, at da den indeholdt Fornærmelser og Anklager mod den afdøde Konge og det daværende Rigsraad, saa kunde de ikke forsvare for den udvalgte Konge at tie stille dertil, og de vilde derfor raade ham til vel at betænke, hvad han gjorde. Lod han den udkomme, saa maatte han endelig ikke glemme at tilføie dels hans Instrux, dels den Overenskomst, som han indgik med Czaren, forat enhver Læser kunde dømme om, hvorledes han havde udført det ham paalagte Hverv. Glemte han at gjøre denne Tilføielse, saa skulde de vel sørge for, at det kom til offentlig Kundskab, at Kongen og Rigsraadet havde havt fuld Føje til at dømme, som de havde gjort. Men de haabede, at han ikke vilde sætte dem i denne Nødvendighed.

Det er altid vanskeligt, at gjøre en Feiltagelse god igjen, navnlig naar Feiltagelsen bestaaer i, at man er kom-

[1]) Sjæl. Tegnelser 26/8 1588.

men til at sige sin Hjertens Mening. Ulfeld var i dette ubehagelige Tilfælde. Ingen kunde tvivle om, at hvad han havde sagt i Roeskilde var et klart Udtryk for, hvad han virkelig følte: Had og Forbitrelse mod den afdøde Konge og Alle, der havde været med at støde ham ud af Rigsraadet, og den inderligste Lyst til at hævne sig, naar Leilighed gaves. De Fleste vilde vel under saadanne Forhold have holdt det for bedst at tie stille, i Haab om, at Tiden skulde bringe det Hele i Glemme; Ulfeld foretrak at tale. Da han havde sundet sig i nogen Tid ovenpaa Regjeringsraadernes Svar, der ikke var til at misforstaae, begyndte han at gruble over, om det Skete ikke lod sig gjøre godt igjen. Han tænkte saalænge derpaa, til han tilsidst skrev til Regjeringsraaderne. Brevet[1]) var efter Omstændighederne ret snildt affattet. Han anvendte det gamle Fif at sondre mellem Angreb og Forsvar og sagde, at han aldrig havde tænkt paa at angribe eller klage over Nogen hverken sine fordums Dommere eller salig Kongen, hvis Død han maaske beklagede højere end nogen Anden. Det havde derfor smertet ham dybt, at de havde opfattet hans Ord saaledes. Hans Mening var simpelthen den, at han nu var en gammel Mand og vidste ikke, hvad Dag han skulde kaldes bort; det pinte ham da, naar han tænkte paa Fremtiden, at hans Minde maaske skulde besudles efter hans Død, og hans Udstødelse af Rigsraadet forklares paa en Maade, der ikke stemmede med den virkelige Grund. Han havde derfor forfattet denne Bog, ikke for at retfærdiggjøre sig, det være langtfra, endsige for at reise Beskyldning mod nogen Anden, men blot for at lade Sandheden skee Fyldest og sikre sig imod, at man efter hans Død beskyldte ham for

[1]) Indoptaget i Regjeringsraadernes Svar af $^{18}/_{11}$ 1588. Sjællandske Tegnelser.

mere, end han virkelig havde begaaet. Derfor havde han ogsaa anseet det for sin Pligt først at forelægge dem Bogen, førend den udkom, saa at han kunde føle sig rolig med Hensyn til, at den hele Plan havde deres Bifald, og at der Intet stod i den, som stred mod deres Opfattelse.

Det lød ret smukt. Men han havde med gamle Statsmænd at gjøre, Ingen af dem bed paa Krogen. Han opnaaede kun at faae et kort Svar fra Regjeringsraaderne, hvori de beklagede, at han ikke havde vidst at udtrykke sin Mening tydeligere, thi hverken de eller de andre Tilstedeværende havde forstaaet, at dette var Hensigten med hans Optræden i Roeskilde. Som hans Ord vare faldne, indeholdt de Fornærmelser mod den afdøde Konge, dem og hele Rigsraadet. De kunde derfor ikke nu erklære sig særskilt derom, men maatte henstille Sagen til det samlede Rigsraads Afgjørelse. «Hvilket vi Eder venligen ikke ville forholde».

Det var det sidste Skud, der blev løsnet, Striden døde hen, og Ulfeld skulde vel vogte sig for at optage den paany. Resten af sit Liv tilbragte han i Stilhed, hans Blik rettedes mere og mere mod den store Skilsmisse, der forestod ham, og Tanken om Døden bragte ham til at oversætte et Par gudelige Skrifter derom paa Dansk; derimod opgav han ganske Haabet om at naae til høiere Magt og Værdighed, han lod Rigsraadsplanerne flyve og fandt en ædlere Næring for sin Stolthed i Glæden over sine to dygtige Sønner Jacob og Mogens Ulfeld. Begge havde de i lang Tid været borte fra deres Fædreland. Mogens var just paa Togt i fremmed Tjeneste imod Tyrkerne, og Jacob stod i Begreb med at tiltræde sin Reise fra Venedig til Orienten sammen med sin Ven Christian Barnekov[1]) paa den Tid, da Faderen for-

[1]) Se Thottske Manuskript-Samling. 4to. No. 1294. Kgl. Bibl.

løb sig i Roeskilde. Nu vendte de tilbage og oplivede den Gamles sidste Tid. Det vilde have været ham en Fryd, om han før sin Død (1593) kunde have seet, hvorledes de begge hurtigt stege til de høieste Poster, den ene blev Rigsadmiral, den anden Kantsler, og — hvad der var det vanskeligste for en Ulfeld — forbleve i deres Stillinger til deres Død.

Saa utroligt det lyder, synes dog Reisebeskrivelsen at have spøgt i den Gamles Hoved lige til hans Død. Om han har handlet efter Samraad med sine Sønner eller, hvad der er det rimeligste, han ogsaa har fortiet det for disse, er nu umuligt at afgjøre, men vist er det, at han hemmeligt sendte den til en Bogtrykker i Leyden, for at denne skulde udgive den efter hans Død. Der laa den saa gjemt og glemt, indtil den pludselig dukker op mange Aar efter (1608), da alle de Paagjældende vare døde, og Faa ret vidste, hvad den betød. Den havde havt en underlig Historie ligesom dens Herre. Fra Bogtrykkeren i Leyden var den vandret til en Apotheker, der vilde bruge den til Indpaknings-Papir, da en lærd Mand opdagede den, kjøbte den og lod den udkomme i Frankfurt. Saa ukjendt var Forfatteren, at der paa Titelbladet kom til at staae: «Den danske Adelsmand Jacobs Reise i Rusland»; først senere opdagede man, at Forfatteren havde heddet Jacob Ulfeld, og hans fulde Navn blev da i anden Udgave sat paa Titelbladet.

Hvis Reisebeskrivelsen, som den foreligger trykt, er den samme, som Ulfeld har overleveret Regjeringsraaderne, og han altsaa ikke i Mellemtiden har afglattet nogle skarpe Kanter, maa man iøvrigt indrømme han, at den var fri for al Polemik. Men samtidigt forstaaer man godt Regjeringsraadernes Ønske om at faae Forholdet mellem Instructionen

og den afsluttede Overenskomst klarere belyst. Dette Spørgsmaal behandles nemlig grumme let. Der bemærkes blot en passant, at Russerne vare ubehagelige at forhandle med, thi da Alt var afgjort og Dokumenterne affattede, forlangte de dem pludseligt gjorte om, hvilket voldte en Del Uleilighed i sidste Øieblik.

Forunderligt skifte Forholdene og spotte hver menneskelig Beregning. Ulfeld frygtede mest af Alt for, at Efterslægten skulde mistyde hans Udstødelse af Rigsraadet og tillægge ham en større Forseelse, end han virkelig havde begaaet ved at overskride sin Instrux. Derfor blev Beskrivelsen af hans Gesandtskabs-Reise hans stadige Tanke. Han anede ikke, at et ubetænksomt Ord af ham i Roeskilde skulde blive langt værre forvansket, og hans Navn — der ellers vilde være glemt som hans Gesandtskab — blive foreviget ved en Beskyldning, hvis Usandfærdighed først trehundrede Aar efter skulde komme for Lyset.

Slutningsbemærkning
om
Dommen over Christoffer Rosenkrands.

Af

Troels Lund.

I Historisk Tidsskrift IV, 3, 518—537 gjorde jeg opmærksom paa det Meget, der talte imod Sandheden af den traditionelle Fortælling om, hvorledes Christian IV skulde ved Hjælp af Vandmærket i det falske Dokument have opdaget Christoffer Rosenkrands Bedrageri. Jeg fremhævede navnlig det Besynderlige i, at Herredagsdommen lod denne Omstændighed ganske uberørt, og at Beviserne for Gjældsbrevets Uægthed dér hentedes ganske anderledes langveis fra; ligesom det ogsaa maatte vække Betænkelighed, at det ældste, næsten samtidige Vidne henførte dette Træk af Christian IV's Skarpsindighed til en hel anden Sag, nemlig mellem to Kjøbmænd fra Christianshavn. Men jeg naaede ikke videre end til at gjøre den traditionelle Fremstilling usandsynlig, jeg var ikke istand til at føre det eneste afgjørende Bevis for dens Usandhed ved at paavise det samme Vandmærke i et Dokument af ældre Datum end det falske, hvilket var dateret 1603. Paa dette Punkt var der tvertimod Noget, der kunde bringe Ens Dom til at vakle. Thi naar

Vandmærket var saa sjældent, at det i flere tusinde samtidige Dokumenter nu ikke forekom mere end tre Gange og ikke før 1610, saa var der jo dog en Mulighed for, at der ogsaa paa Christian IV's Tid kunde have været Noget at mærke ved det, saa det kunde have spillet en Rolle med ved Opdagelsen af Rosenkrands's Brøde, om end maaske en mindre, end Traditionen siden havde tillagt det.

Ogsaa denne Mulighed er imidlertid nu hævet. Ved nemlig at gjennemgaae nogle Dokumenter fra Slutningen af det 16de Aarhundrede har jeg fundet det samme Vandmærke paa ikke mindre end 8 Ark Papir, der alle vare beskrevne i Aarene 1592 og 1593[1]). Hermed er Sagen afgjort, og Umuligheden af, at Christian IV kunde slutte noget fra, at dette Vandmærke forekom i et Dokument af 1603, ligger klart for Dagen. Hvad den traditionelle Beretning saaledes har tabt, maa Otto Sperlings ansees for at have vundet. Thi da de varierende Fremstillinger netop ved deres Variationer forhøie Sandsynligheden af det rent Faktiske, at Christian IV engang ved Hjælp af et Vandmærke har opdaget et Bedrageri, og dette ikke er skeet i Sagen mod Christoffer Rosenkrands, er der al mulig Grund til at antage, at det, saaledes som Sperling beretter, har fundet Sted i Sagen mellem de to Kjøbmænd fra Christianshavn.

---

[1]) Geheimearchivet. Danske Kongers Historie. Pakke 65. a: Relationer fra Benedict Ahlefeld.

Danske, især kjøbenhavnske, Tilstande og Stemninger ved og efter Overgangen til det nittende Aarhundrede.

Efterladte Optegnelser

af

E. C. Werlauff.

De her følgende Erindringer af Conferentsraad Werlauff, hvis Meddelelse skyldes hans ældste Søn, Fuldmægtig Wilhelm Werlauff, ere ikke blevne nedskrevne af Forfatteren selv. Allerede længe førend Conferentsraad Werlauff endte sine Dage i den høie Alder af 89 Aar (d. 5te Juni 1871), var hans Syn blevet saaledes svækket, at han kun altfor meget saa sig hæmmet i de litterære Sysler, der i saa mange Aar havde opfyldt hans Liv. Da han ikke længere selv kunde læse som forhen, maatte han, der indtil det Sidste gjerne søgte at følge med Litteraturen og Statslivet, nu lade det beroe ved at lytte til Andres Oplæsninger; da han ikke selv kunde skrive som forhen, maatte han lade sig nøie med et dictere Andre. Saaledes ere ogsaa disse Optegnelser blevne til; idet den høitbedagede Olding i sine sidste Aar søgte at lade nogle af Fortidens Billeder mere samlede glide forbi sig, bleve disse Minder efter hans Dictat nedskrevne af den anden af hans to Sønner, af hans nu (d. 20de Marts 1873) ogsaa afdøde Søn, Cand. theol. Børge Werlauff. Hvilende paa sin Sofa pleiede Faderen gjerne, naar Kræfterne tillode det, at anvende en Formiddagstime til Diktatet af Erindringerne, vistnok mere som en Sysselsættelse i den ham lang-

somt skridende Tid, som han ikke kunde udfylde anderledes, end egentlig med nogen bestemt Tanke om deres Offentliggjørelse, om endog en saadan dog vel ogsaa har staaet for ham som Noget, der efter hans Død mulig kunde komme. De ugunstige Forhold, hvorunder disse Erindringer af min afdøde Lærer og Velynder ere fremkomne, have da heller ikke kunnet Andet end efterlade sig Spor i et Arbeide, som Forfatteren hverken selv har nedskrevet eller senere har kunnet gjennemlæse. Skjønt Optegnelserne indledes med den Bemærkning, at de naturligviis ville forbigaae, hvad der af trykte Skrifter kan forudsættes som bekjendt, og skjønt Forfatterens hele litteræere Virksomhed ogsaa noksom har viist, at han ikke yndede at være blandt dem, der gjentage, hvad der allerede er blevet omtalt paa mange Steder, have disse Optegnelser dog mere end nødvendigt medtaget, hvad der allerede maa ansees for tilstrækkelig bekjendt; i nogle Partier lider Fremstillingen vistnok af for stor Brede, medens dog til samme Tid Overgangene i og mellem dem ei sjeldent turde findes altfor bratte; for den Anke, som man har fremsat mod en af Oldtidens Historieskrivere, at hans Skildring gjengiver de folkelige Rygter, uden at ledsage dem med sin Kritik, kunde vel ogsaa disse Erindringer paa et eller andet Sted finde sig udsatte. Naar disse eller lignende Mangler vel kunde nære nogen Betænkelighed ved deres Offentliggjørelse, fattes der imidlertid paa den anden Side heller ikke i dem Vidnesbyrd om en ægte historisk Sands, ogsaa i dem viser sig oftere den opmærksomme og sandhedskjærlige Iagttagers Blik for det historisk Karakteristiske, flere af de meddeelte Træk ville have varig Værd for dem, der særlig interessere sig for Danmarks nyere Historie. Man har meent, at disse historiske Træk ikke længer ville finde deres rette Plads, naar der allevegne bortskares omkring dem. Idet det efter et Ønske af Werlauffs ældste Søn har været mig overdraget nærmere at gjennemgaae Haandskriftet og varetage det Fornødne ved Offentliggjørelsen, har jeg indskrænket mig til saadanne Ændringer, som Forfatteren sikkert maatte antages at ville have bifaldet; saaledes til Forandringer i Ordstillingen eller af Ord, hvor Feil utvivlsomt forelaae, til af og til at lade begynde med nye

Linier, som i Haandskriftet altfor ofte savnedes, til at optage nogle Noter i Texten og til ogsaa i denne paa et Par Steder, hvor det med Lethed kunde skee, at forene, hvad der aabenbart hørte sammen, men fandtes adskilt ved Indskydelse af nogle af de hyppige Episoder, endelig til nogle Udeladelser, hvor den samme Fortælling, væsentlig uforandret, kom igjen paa flere forskjellige Steder, eller hvor disse historiske Meddelelser paa nogle faa Steder syntes at berøre Nutiden altfor nær. Kun een Tilføielse have de modtaget. Efter at nemlig Forfatteren hen imod Slutningen af Haandskriftet har sagt, at han vil omtale «fem» af ham der nævnte, høiere stillede Personligheder, omtales de fire af disse, hvorimod Haandskriftet derpaa pludselig aldeles standser, uden med noget Ord at have faaet omtalt den femte. De om denne tilføiede Slutningsord ere derfor blevne tagne fra nogle ældre, af Werlauff ligeledes efterladte Optegnelser af en mere privat Natur, hvorom han i Almindelighed — anderledes end Tilfældet har været i Henseende til de her følgende — udtrykkelig har bemærket, at de hverken ved Indhold eller Form egnede sig til at udgives, men som han derhos havde forbeholdt Slægt og navngivne Venner, navnlig ogsaa mig, at gjøre sig bekjendte med.

F. Schiern.

Den 1ste Mai 1866. I den lange Række af Aar, Forsynet har forundt mig, som nu nærmer mig det 85de, har jeg oplevet saa mange vigtige og skjæbnesvangre Begivenheder i og udenfor Fædrelandet, seet saa mange Forandringer foregaae i Hovedstadens indre og ydre Tilstand og Forhold og overhovedet i dens hele sociale Liv samt fulgt saa mange Omskiftelser i vort hele akademiske Væsen og kjendt saa mange i en eller anden Henseende mærkelige Personer, som vel faa eller ingen anden Nulevende. Jeg har derfor besluttet i mit Livs sildige Aften at optegne adskillige af

mit Livs Erindringer, som maaskee engang turde interessere saavel mine Nærmeste, som andre Efterlevende, de maatte komme for Øie. Naturligvis forbigaaer jeg, saavidt muligt, hvad der af trykte Kildeskrifter kan forudsættes som bekjendt, og indskrænker mig til det, jeg selv har erfaret, eller hvoraf jeg har modtaget personligt Indtryk.

I min Barndom begyndte den franske Revolution, der i en følgende Tid gav Europa og hele Verden en ny Skikkelse; jeg mindes, at man efter Aviserne talte om Bastillens Erobring i Sommeren 1789. Havde Gustav III's Mord paa Maskeraden i Marts 1792 snarest fremkaldt en vis Tilfredshed, saa vakte derimod Ludvig XVI's Henrettelse den 21de Januar 1793 en dyb Sorg i mange Kredse; jeg saa gamle Folk fælde Taarer ved Efterretningen herom. Jeg kan ogsaa godt erindre den Stemning, som Rædselsscenerne i den franske Revolution fremkaldte hos Alle. Da alle Europas Nationer og Regjeringer, med Undtagelse af de tre nordiske Riger, forenede sig mod den nye Republik og truede den med Indfald baade tillands og tilvands, ansaaes det for afgjort, at Frankrig tidlig eller seent maatte bukke under, især da Rusland ogsaa erklærede sig paa det bestemteste imod den; man forudsaa ikke, at Katharina II. vilde lade det beroe ved Trudsler og ved Opfordringer til de andre Magter uden selv, før efter flere Aars Forløb, at deeltage i Kampen[1]). Hvad der gjorde alle disse Begiven-

---

[1]) Under Revolutionen var den diplomatiske Forbindelse mellem Republiken og Danmark ikke afbrudt; der var paa den Tid en fransk Gesandt, Borgeren Grouvelle, en undersætsig, venligt udseende Mand med skaldet Hoved, som jævnlig viste sig paa Gaderne og i Frederiksberg Have med Nationalcocarden bag paa Hatten; da han i sin Tid havde oplæst Conventets Dødsdom over Ludvig XVI.,

heder betydningsfulde ogsaa for vort Fædreland, der ligesom Sverrig trods alle indtrængende Opfordringer holdt sig neutralt, var den Indflydelse, de syntes at kunne erholde ogsaa paa vore indre Forhold. Saa loyal Stemningen end i det Hele var, og saa megen Hengivenhed for Kongehuset Hovedstaden end havde lagt for Dagen faa Aar tilforn ved Kronprindsens Formæling 1790 og Kronprindsessens Indtog den 14de September samme Aar, saa forefaldt her dog enkelte Bevægelser; hvilke man maaskee tillagde større Betydenhed, end de fortjente; saadanne vare f. Ex. Posthuusfeiden i Begyndelsen af 1793 og de saakaldte brabrandske Uroligheder omtrent paa samme Tid; ligesom ogsaa Haandværkssvendene i flere Laug, for at tiltvinge sig høiere Arbeidsløn forlode deres Arbeide og tilbragte Dagen paa deres Kroer og Herberger[1]). Engang i Slutningen af 1793 eller Begyndelsen

blev han af Mange betragtet med en vis Afsky, men i de republikansk sindede Kredse, navnligen hos P. A. Heiberg, var han en stadig og kjærkommen Gjæst.

[1]) Saavidt jeg mindes var det netop paa denne Tid, Sommeren 1793, at en Begivenhed omtaltes, hvis rette Sammenhæng aldrig blev opklaret. Der kom en Eftermiddag en Kareth kjørende til Frederiksberg Slot, hvor Herskabet dengang residerede; en Person steg ud, som ønskede strax at faae Kronprindsen i Tale, da han havde Ting af yderste Vigtighed at meddele ham. Han berettede da, at han kom fra Kjøbenhavn, hvor et Oprør var udbrudt, at Tøihuset var taget eller nær ved at blive taget. Da der netop paa den Tid herskede Uroligheder af den omtalte Beskaffenhed i Kjøbenhavn, fandt Kronprindsen denne Beretning ikke usandsynlig; man begyndte at indpakke Kostbarheder, lod Vogne gjøre istand og tænkte paa at begive sig til Kronborg; imidlertid havde man glemt at forsikkre sig den omtalte Person, og da en Rideknegt, som strax sendtes afsted, naaede Vognen paa Vesterbro, var Karethen tom, saa at Vedkommende maatte have fundet Leilighed til uden Kudskens Vidende at forlade Vognen. Der afsendtes nu tillige et paalideligt Bud til Kjøbenhavn, men denne kom tilbage med den Beretning, at Hovedstaden var fuldkommen rolig; det Hele var altsaa en Mystification, hvortil man ikke har let at indsee Grunden.

af 1794 gjorde Holmens Tømmerfolk ogsaa Fordring paa høiere Dagløn og samlede sig i den Anledning en Aften, da Herskahet vilde kjøre til Theatret, ved Holmens Bro; man vendte strax tilbage til Slottet, hvis Port blev tillukket, og kom den Aften ikke i Theatret; af Urostifterne bleve mange fængslede. Alle disse Bevægelser vare dog, som vel var, kun svage Eftervirkninger af det Jordskjælv, der rystede Frankrig og Europa. Imidlertid kan det ikke nægtes, at der i visse Kredse havde dannet sig en temmelig republikansk Stemning, som ved flere Leiligheder kom til Udbrud; i Clubberne og i private Selskaber holdtes undertiden temmelig revolutionaire Taler og hørtes revolutionaire Sange; det er bekjendt nok, at P. A. Heiberg, Rahbek, M. C. Bruun, Riegels o. fl. vare alt andet end gode Royalister. Af den lavere Stand var der Mange, som gjorde sig til af at være Jacobinere, skjøndt de ikke vidste, hvad dette Partinavn egentlig havde at betyde. Paa Gaderne hørtes Visekjærlingerne hyppigen synge den danske Oversættelse af den franske Marseillaise.

Dog denne for Hoffet og Regjeringen mindre gunstige Stemning veeg snart Pladsen for en mere loyal Tilslutning til Kongemagten efter Christiansborgs Brand 1794. Christiansborg Slot havde indtil dets Undergang en større Omfang end nu for Tiden, det var een Etage høiere, Colonnaden ud til Ridebanen existerede dengang ikke, der fandtes ogsaa en Fløi, og her var en stor Port, i hvilken Slotsvagten havde Plads, og oven over denne Fløi fandtes Slotstaarnet. Om Vinteren residerede her Kongen, Kronprindsen med Gemalinde, Arveprinds Frederik med Gemalinde og Børn, samt den gamle Enkedronning. Alle disse høie Personers Hofstat fra de Øverste til de Ringeste med tilhørende Domestiker boede tillige her, og man kan vel antage, at

Christiansborg om Vinteren indsluttede et større Antal Beboere end flere end een lille Kjøbstad paa den Tid. Mange ville vel nu være tilbøielige til at antage, at i Absolutismens Periode en af saa stort et Hof beboet Kongeborg med dens nærmeste Omgivelser maatte have været en for Offentligheden afspærret Helligdom; men det Modsatte var Tilfældet. Ikke blot Buegangene tjente om Vinteren til Spadseregange for talrige Besøgende, — stundom næsten for lige saa mange; som om Sommeren Volden og Rosenborg Have —, ligesom de kongelige Stalde med deres prægtige Heste og den sunde Staldluft hyppigen befærdedes af Børn, men selve Slottet benyttedes ogsaa til Spadseretoure; om Aftenen kunde man nemlig uden videre Ulempe gaae frem og tilbage i de varme og oplyste Gange og stundom kvæge sig ved Madlugten fra Kjøkkenerne, man kunde endogsaa gaae igjennem Værelser, som ikke vare aflaasede, og jeg har selv flere Gange gaaet ind ad en af Slotsportene, enten til Ridebanen eller til Slotspladsen, og gjennem mange labyrinthiske Gange og Omveie kommen ud gjennem Garderkasernen, som før Branden laa i Flugt med Thorvaldsens Museum. Naar Herskaberne ved «Geburtsdage» eller andre festlige Leiligheder holdt Taffel i den store pragtfulde Riddersal, havde Publicum ogsaa Adgang til Galleriet, som omgav hele Salen, og jeg var selv engang der tilstede, da Gustav III var her i et Besøg, hvor jeg kan erindre, at man viste mig ham som «Svenskekongen» iført en blaa Trøie med Elephantordenens brede Baand over Skulderen. Slottet med dets rige og kostbare Indhold af Meubler og Malerier og andre Kunstværker samt det kostbare Haandbibliothek gik op i Luer den 26de Februar 1794. Anledningen til Ildens Opkomst er aldrig med Bestemthed angivet; almindelig antoges det, at den hidrørte fra de tal-

rige Kaminrør, der snoede sig i forskjellige Retninger; allerede i flere Dage før Branden skal man have mærket Røg i visse Dele af Slottet, men Ilden udbrød først, medens Herskabet sad ved Taffelet, Onsdagen den 26de Februar. Indtil næste Formiddag var den hele Bygning afbrændt; til Lykke reddedes foruden de nærliggende kongelige Stalde ogsaa det kongelige Bibliothek og Kunstkammer — hvor Vinduerne dog ved den stærke Hede sprang — ved at man anbragte Huder paa Taget, som bestandig besprøitedes. Mange Mennesker omkom ved denne ulykkelige Begivenhed, ikke blot af de underordnede Betjente, især af Staldetaten, men ogsaa af Folk fra Byen, som vare gaaede derop, deels for at hjælpe, deels af Nysgjerrighed, men som ikke kunde finde ud af de mange indviklede Gange og bleve kvalte af Røgen. Digteren Pram vilde have udgivet en Beskrivelse over Branden og deri tillige angivet de Omkomnes Antal, men dette blev ham formeent[1]). Man antog i Almindelighed, at langt over hundrede Personer vare blevne Offre for Luerne. Uagtet der hele Natten igjennem faldt Ildfunker og brændende Gjenstande især i de nærmeste Gader, ja endog langt udenfor Byen, blev dog ingen Bygning i Staden angreben af Ilden, men i Slottet selv brændte det i Kjælderne og i Grunden i flere Uger, hvorfor der ogsaa i al den Tid vare Sprøiter og Brandfolk tilstede. Da senere

[1]) Jeg kan ikke forlade denne sørgelige Begivenhed, der i lang Tid efterlod sig et dybt Indtryk hos mig, saameget mere som min Moder dengang boede i Nærheden nemlig i Compagnistræde mellem Knabrostræde og Raadhuusstræde, uden tillige at omtale en Drøm, jeg havde Natten før Branden, og som jeg strax om Morgenen fortalte til min Moder og Søster. Det forekom mig nemlig, at jeg saa en stor graa Bygning paa flere Etager staae i lys Lue, medens Ilden slog ud af alle Vinduer, og høie Stiger vare opstillede, paa hvilke Matroser stege op; det er den eneste Drøm i mit Liv, som med Bestemthed kan siges at være bleven opfyldt.

Gruset blev udført, blev dette hærpet for at opdage de Klumper af sammensmeltet Sølv og andre Kostbarheder, som i Mængde forefandtes. Kongeborgens Ødelæggelse, hvorved det hele Hof var blevet ligesom huusvildt, vakte en almindelig Landesorg og levende Deeltagelse. Fra begge Riger og fra Hertugdømmerne nedsendtes rigelige Gaver til Slottets Gjenopførelse, hvorpaa man allerede tænkte. I Kjøbenhavn søgte Rodemesterne at opmuntre Alle, som ikke vare aldeles forarmede, til i den Anledning at yde sin Skjærv, og min Moder maatte af sine kun tarvelige Indtægter yde 10 Rdlr. Men den i det følgende Aar indtræffende Ildebrand i Kjøbenhavn, de aarlige Søudrustninger og senere Krigen 1801 og 1807 gjorde det umuligt at lægge Haand paa et saa vidtløftigt og kostbart Foretagende før efter et Par Decenniers Forløb.

I det følgende Aar indtraf den Ildebrand, der fortærede over 900 Huse i Hovedstaden; denne Ildebrand kaldtes fra nu af fortrinsviis den store Ildebrand, ligesom man tidligere paa denne Maade havde betegnet Ildebranden i October 1728[1]). Ilden udbrød Fredagen den 5te Juni 1795 og rasede indtil næste Søndag. Jeg var netop paa Gaden, da jeg hørte Nikolai Kirkes Klokker klemte, jeg løb igjennem Kirkegaarden og erfarede da, at Ilden var paa Gammelholm. Den udbrød i den saakaldte Dellehauge og fortærede tillige med en Deel af Hovedmagasinet de fleste af Holmens Bygninger. Om Aftenen antændtes Nikolai Taarn, og da det i flere Dage ikke havde regnet og det blæste temmelig, kunde det snart forudsees, at alle omkring Kirken liggende Gader, hvis Bygninger for det meste bestode af Bindings-

---

[1]) Der levede paa den Tid endnu her gamle Folk, som havde oplevet hiin store Ildebrand.

værk, ikke vilde kunne reddes. Ilden udbredte sig nu hele Natten og den paafølgende Dag og standsede først Søndag Formiddag ved Nørrevold. For min Moder, som i den foregaaende Flyttetid var flyttet til Hjørnet af Vestergade og Smedebakken, brændte det ogsaa, og hun tabte en ikke ubetydelig Deel af sit Indbo, skjøndt hun rigtignok i den lange Tid, inden Ilden naaede saa langt, havde Tid at redde en Deel. Da saa mange baade velhavende og fattige Familier af alle Classer nu bleve huusvilde, og mange Huuseiere benyttede Leiligheden til at fordre en ublu Leie, maatte det ansees næsten for et Held, at Christiansborg i det foregaaende Aar var afbrændt, thi Ruinerne bleve nu for en Deel indrettede til Boliger for flere fattige Familier, og her forefaldt i den nærmeste Tid baade Barnefødsler og Dødsfald; tillige opførtes paa Slotspladsen en stor Mængde Smaabygninger, som dannede hele Gader; her fortsattes forskjellige Næringsveie baade af Haandværkere og Handlende, her fandtes Urteboder, navnlig Sundorphs, Høkerboutiker og Beværtningssteder, der, saavidt jeg mindes, for en stor Deel henstode i eet Aar eller længere efter Branden. Ogsaa paa Volden bleve Telte opsatte for Fattige, og i den nærmeste Tid uddeeltes her Brød og andre Fornødenheder; paa Nørre-Fælled opreistes ligeledes Telte til Beboelse. Da imidlertid Tolden paa allehaande Bygningsfornødenheder blev ophævet, og Kjøbenhavn ved dens blomstrende Handel paa den Tid nød en god Velstand, varede det ikke længe, før man tænkte paa at oprette Skaden. I Sommerens Løb bleve mange Tomter ryddede, man begyndte at lægge Grund til nye Bygninger, og flere saadanne vare allerede inden Aarets Udgang temmelig langt fremrykkede; det varede ikke mange Aar, før vel den største

Deel af det Afbrændte var gjenopført[1]), med Undtagelse af enkelte Steder især ved Volden, som her stode ubebyggede mange Aar. Ligesom man ved flere af de ulykkelige Begivenheder i vor sidste Krig har villet forklare disse af Forræderi, saaledes antoge Mange ogsaa dengang, at Ildebranden nærmest var foranlediget ved Fjendehaand. Da Danmark stadigen negtede at deeltage i Krigen mod Frankrig og aarlig udsendte en Neutralitets-Eskadre, og Ilden netop var udbrudt paa Gammelholm, troede man, at den var paasat eller i det ringeste forøget ved Pitts Agenter. Denne Forestilling udbredte sig saa vidt, at Regjeringen saa sig foranlediget til at udsætte en betydelig Pengebelønning for Den, som kunde angive Aarsagen til Ildens Opkomst, der forøvrigt aldrig er bleven oplyst. Denne Mistanke vedvarede i lang Tid, og da jeg i denne Sommer forberedtes til Confirmation af Sognepræsten til Helliggeistes Kirke, Professor Hansen, som samlede sine Confirmander i et Locale ved Helliggeistes Kirke, mindes jeg, at Graveren en Middag kom ind for derfra at gaae op i Taarnet, da man troede at have opdaget Røg som af en Ildebrand i nogen Frastand; det opdagedes snart, at det var en Misforstaaelse, men Præsten lod ved denne Leilighed, ligesom ubevidst, nogle Yttringer falde om »Ildesindedes Anslag», ligesom om han selv deelte den blandt Mange herskende Tro. Enhver ubetydelig Skorsteensild undlod derfor ikke at fremkalde en almindelig Skræk og Sammenstimlen af Folk. Faa Uger efter Ildebranden udbrød en Ild hos Justitsraad Fridsch, der, saavidt jeg mindes, dengang boede i Kronprindsensgade[2]), hvor hans Tjener havde antændt Ild i et Værelse for

[1]) Dette kan vel for en stor Deel tilskrives den endnu bestaaende Creditkasse for Kjøbenhavn, hvortil Professor Abraham Kall havde lagt Planen.

[2]) Justitsraad og Høiesteretsassessor Fridsch boede ifølge Veiviseren for Aaret 1795 (S. 60) i Bredgade Nr. 123. *F. S.*

at skjule et af ham der begaaet Tyveri; da dette skete ved høilys Dag og Ilden strax blev slukket uden at anrette videre Skade, vilde han upaatvivlelig til enhver anden Tid have sluppet med Tugthuusstraf, men nu var den almindelige Stemning saa oprørt, at han, uagtet hans Herskab interesserede sig for ham, blev dømt efter Lovens Strenghed til at miste Livet og hans Legeme at opbrændes. Det var sidste Gang, at en saadan Dom er exekveret, og jeg saa det selv ude paa Fælleden. Det var den ældste Deel af Kjøbenhavn, som ved denne Leilighed gik tilgrunde; Nikolai Kirke var den ældste, i den havde der baade fundet katholsk og luthersk Gudstjeneste Sted. Jeg mindes den endnu med dens høie majestætiske paa forgyldte Kugler hvilende Taarn, næst Fruekirkes det høieste i Hovedstaden; baade det Indvendige og Udvendige af Kirken havde endnu tildeels et katholsk Præg, man saa hist og her enkelte Helgenbilleder, mange gamle Malerier, ogsaa af danske Konger, fandtes ophængte i Kirken; paa Gulvet fandtes flere gamle Liigstene over adelige Personer ligesom endnu i Roskilde Domkirke og andre af vore gamle Kirker. Ligesom Kirken vare alle de omliggende Gader blevne uberørte af Ildebranden 1728; da disse alle vare mere eller mindre smalle og for største Deel bestode af Bindingsværks Bygninger, bleve flere af disse Gader aldeles nedlagte. Den nuværende Høibroplads indsluttede saaledes i det mindste tre nu forsvundne Stræder, nemlig Høibrostræde ligefor Høibro, store Færgestræde og lille Færgestræde, af hvilke de sidste især vare meget smalle; Høibrostræde var især opfyldt med Handlende af enhver Art, her vrimlede det af Jøder, som solgte de dengang brugelige Pidskebaand, af Kjærlinger, som solgte Kamme, og af Visekjærlinger, her fandtes ogsaa mange Frugtkoner, saa denne smalle

Gade stundom næsten var ufremkommelig[1]). Den øvrige Deel af Staden overgik ved denne Ildebrand ikke nogen væsentlig Forandring, uden forsaavidt flere Gader bleve bredere, og alle Hjørnebygninger bleve afstumpede; nedlagte bleve kun faa Gader, saasom Henrik Fuirens Gang, der strakte sig fra Mikkelbryggersgade til Volden, og det saakaldte Endeløsstræde, der gik fra Knabrostræde til Brolæggerstræde. Hvorledes de simplere i Nikolai Kvarteer værende Boliger saae ud, kan man tildeels danne sig en Forestilling om efter de endnu i Holmensgade eller, som den dengang kaldtes, Ulkegaden existerende Huse nærmest op til lille Kongensgade; dog fandtes der ogsaa enkelte anseelige Bygninger, som i en ældre Tid vel kunde ansees som Pragtbygninger, saasom Skippernes Laugshuus i lille Kongensgade mellem Holmensgade og Kirkestræde, der i en senere Tid er aldeles ombygget, men især den saakaldte Steenbukkens Gaard, senere Fridericis Gaard, paa Hjørnet af Høibroplads og Fortunstræde; Navnet havde den deraf, at den svenske General Stenbock under sit Fangenskab der i nogen Tid havde havt Bolig, men oprindelig havde det været en adelig Gaard, paa hvilken endnu fandtes et Taarn. Alle de i Nærheden af Nikolai Kirke beliggende nu afbrændte Gader kaldtes i Almindelighed «Smaagaderne» og vare især berygtede ved de mange der indrettede Bordeller af den

[1]) En Handel, som for flere Aar siden er ophørt, var den, at slesvigske Kniplingskræmmere gik omkring med firkantede Læderkasser med tønderske Kniplinger, som de falbøde i Husene. Da Varerne tildeels vare dyre, antoges det, at en saadan Kasse undertiden kunde indeholde en Værdi af flere hundrede Rigsdaler. Disse Kniplingshandlere vare ofte skjæve eller paa anden Maade vanføre, hvilket man forklarede deraf, at de tønderske Kniplingspiger, indtil de i en ældre Alder bleve gifte, maatte føre et indsluttet og stillesiddende Liv, og at denne deres Levemaade, der ogsaa sjeldent lod dem blive gamle, derfor havde Indflydelse paa deres Afkom.

laveste Art. Blandt disse udmærkede sig især et i Holmensgade ikke langt fra Viingaardstræde, hvis Eier og Vært var almindelig bekjendt under Navn af Prinds Kjørud, han nævnes endog i Oehlenschlægers Erindringer og ansaaes næsten som en af Kjøbenhavns Notabiliteter; hans rette Navn var Winther, og han kaldte sig selv Professor Winther paa Grund af de Forelæsninger, han der holdt for de Besøgende. Efter Ildebranden flyttede han med sin hele Besætning ud i et Telt paa Nørre-Fælled.

Begge Ildebrande medførte tildeels Omflytninger i forskjellige Classer af Stadens Befolkning. De nærmest Christiansborg beliggende Gader havde hidtil især været beboede af de til Hoffet hørende eller i Forbindelse med dette staaende Familier, disse søgte nu efterhaanden ud til Nærheden af Amalienborg, hvorimod dette ikke blev nødvendigt for Høiesterets Personale, da Retten nu fik Plads i Prindsens Palais. Da Raadhuusbygningen, beliggende mellem Gammeltorv og Nytorv, foruden Magistratslocaler tillige havde indsluttet Politikammeret med dertil hørende Arrester og nu aldeles var afbrændt, flyttede mange af Politiets Personale til Nærheden af Charlottenborg, hvor Politikammeret nu fik Sæde. Derimod vedbleve Jøderne, der i mange Aar havde fortrinsviis boet i Læderstræde, hvor deres Synagoge fandtes, og de nærliggende Gader, selv efter at Synagogen var afbrændt, at opholde sig i disse Gader, som derfor stundom kaldtes Jødegader, og i det Væsentlige blev Befolkningen paa samme Maade som hidtil fordeelt i de forskjellige Dele af Staden. Dengang som endnu fandtes Manufacturhandlere især paa Østergade, store Kjøbmagergade, Amagertorv og Vimmelskaftet; at nogen enkelt Gade fortrinsviis skulde være søgt af enkelte Næringsdrivende, kan jeg ikke erindre, med mindre det skulde være Nørre-

gade, hvor der i min Ungdom fandtes ikke mindre end 30 Bryggergaarde[1]). Enkelte Reminiscentser af denne Art kunne dog endnu maaskee paavises fra denne Periode; saaledes existerede endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede i Skindergade imellem store Kjøbmagergade og Klosterstræde Slagterboder, som maaskee kunne have været en Fortsættelse af den Handel, der i en ældre Tid var drevet paa Kjøbmagergade, hvis oprindelige Navn var Kjødmangerstræde, fordi der handledes med Kjød, hvilket senere forvandledes til Kjøbmagergade, som aldeles ingen Betydning har. I min Barndom boede ogsaa flere Skomagere i Klosterstræde, ligesom allerede i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, hvilket maaskee hidrørte fra det ikke langt derfra beliggende Stræde, Skoboderne, det nuværende Skoubogade, altsaa ogsaa et aldeles forvansket Navn.

De fleste Haandværkere havde dengang betegnet deres Boliger med Skilte, saaledes havde Skrædderne en aaben Sax, Skomagerne en Støvle, Kleinsmedene en Nøgle, Grovsmedene en Hestesko, Bogbinderne en Bog, Handskemagerne en Handske, Farverne et fra Loftslugen udhængt langt Klæde, Barbererne fra eet til tre Bækkener, det sidste Antal kun de, som havde underkastet sig Examen; endogsaa mange Jordmødre havde et Skilt, forestillende en Kone med et spædt Barn paa Skjødet. Dengang bestod Laugsvæsenet i sin fulde Udstrækning, hvert Laug havde sit eget Laugshuus, som det eiede, tildeels store anseelige

[1]) Paa Kjøbmagergade fra Rundetaarn til Landemærket fandtes der i Begyndelsen af dette Aarhundrede en Række Boutiker, mest for Hosekræmmere og Lærredshandlere, ligesom de endnu i lille Helliggeiststræde existerende, og paa den dengang saakaldte Ulfeldts Plads falholdtes allehaande mindre kostbare Gjenstande, f. Ex. gamle Klæder og gamle Bøger, saaledes at Pladsen dengang næsten kunde kaldes et Pjaltetorv.

Bygninger. De vigtigste blandt disse vare det før omtalte Skippernes Laugshuus i lille Kongensgade og især Bryggernes Laugshuus paa Hjørnet af Skindergade og Klosterstræde, hvor der i det forrige Aarhundrede jævnlig opførtes Concerter — til hvilke man har enkelte Cantater af Ewald — og senere stundom afholdtes Auctioner. Haandværkssvendene samledes i deres Kroer eller Herberger, hvis Vært kaldtes Herbergsfader; blandt disse Kroer, var Tømmersvendenes i Adelgade. Det var dengang almindeligt, at Haandværkssvendene, især Sønner af Mestere gik, som det kaldtes, ud paa Vandring eller opholdt sig og søgte Arbeide i Udlandet; jeg har i min Ungdom kjendt en gammel Skrædder, der som Svend havde tilbragt 10 Aar i Tydskland, Holland, Frankrig og England. De, som derefter vendte tilbage, nøde visse Forrettigheder her hjemme fremfor deres Standsfæller. Efter den franske Revolutions Udbrud, da Krigen rasede i Tydskland og flere Lande, bleve disse Vandringer stedse sjeldnere og ophørte tilsidst for en stor Deel. Derimod kom paa den Tid, som længe efter, mange fremmede, især tydske Svende hertil, af hvilke flere nedsatte sig her for bestandig; disse maatte ved Ankomsten indfinde sig paa Herbergerne, og før de kunde vente at erholde Arbeide, maatte de legitimere sig som oplærte i Professionen deels ved skriftlige Certificater, deels ved et Slags Examen, som de underkastedes af Oldgesellen eller en anden gammel Svend, der kjendte alle de didhørende Formaliteter; de maatte nemlig besvare visse vedtagne ved gammel Brug hævdede Spørgsmaal, og den, som anstillede denne Prøve med dem, kaldtes i Udlandet Parleur eller den Talende, hvilket her senere blev forvandsket til Polerer, saasom endnu Tømmer- og Muurpolerer, som altsaa i sig selv Intet har med Polering eller Politur at bestille. I det forrige

Aarhundredes Midte fandt høitidelige Optog Sted, naar et Svendelaug flyttede sit Skilt, som det kaldtes, til et nyt Herberg, og endnu i min Tid bleve Lærlingerne gjorte til Svende med mange latterlige og stundom endogsaa grusomme Ceremonier.

Ved at fornye mine Erindringer om de forskjellige Classer af Samfundet er det naturligt, at jeg nærmest dvæler ved Universitetet og hvad dertil hørte. Jeg mindes endnu den Tid, da Vinduerne i Regentsens Stueetage vare forsynede med Jernstænger, og de herværende Alumner nøde det Privilegium at bortbære Liig af de høiere Stænder og Borgerstanden samt af andre med Undtagelse af Militaire; de nøde derfor en reglementeret Betaling. Til fornemme Liig blev dem leveret hvide Handsker, og her viste de sig da i en sømmelig Dragt, hvorimod de ved de fattige Liig vare temmelig lurvet paaklædte, og stundom havde uldne Strømper i Støvler, der næsten hang i Krøller ned til Hælene. De bleve i Liighuset beværtede ligesom hele Liigfølget, men jeg har dog seet, at ved en saadan Leilighed et Bord blev udstillet paa Gangen, hvor de da maatte indtage de tilbudte Forfriskninger. Ligesom Regentsalumnerne bortbare Liig, saaledes sang Frue Skoles Disciple ved Liig og Bryllupper, derfor fandtes ogsaa ved Skolen en ansat Cantor. Paa Regentsen deelte to Studerende to Værelser, men kun det ene havde Kakkelovn, og, om jeg mindes ret, vare der Værelser, som havde Flisegulv. Da Regentsporten blev lukket til et vist bestemt Klokkeslet, paahvilede efter fælles Overenskomst et Værelse paa Hjørnet af Krystalgade og Kjøbmagergade den Servitut, at Vinduet efter den Tid, at Porten var lukket, skulde staae paa Klem, saaledes at senere Hjemkomne ved Hjælp af Vægterens Ryg kunde komme ind paa Regentsen. I Nærheden

af Universitetet og Collegierne søgte naturligviis mange Studerende ogsaa private Boliger, navnlig var der paa Hjørnet af store og lille Kannikestræde, hvor senere Holbergs Minde havde sit Locale, et Huus, som paa Grund af de mange derboende Studenter kaldtes den lille Regents.

Examen artium var, da jeg underkastede mig den i October 1796, hverken hvad de befalede Pensa eller selve Examinationen angik, synderlig streng. I Latin krævedes blandt Andet Cicero de officiis og Brutus, 3 Bøger af Quinctilian, 1ste, 2den og 6te Bog af Æneiden samt Horats's Oder med nogle flere af hans Digte; i Græsk 1ste Bog af Iliaden, Epiktet samt 2 Bøger af Herodot; i Hebraisk Genesis. De Faa, som ikke angave Hebraisk, maatte i Stedet derfor examineres i 10 Bøger af Livius. Adskillige opgave mere end det Befalede, saaledes jeg 3die, 4de og 5te Bog af Æneiden samt noget mere af Horats. Ved Examinationen krævedes ikke stort mere end den blotte Oversættelse med enkelte grammatikalske Bemærkninger, om antikvariske eller historiske Oplysninger var der ikke Tale. Det Spørgsmaal, som gaves i Theologien, til mig i det mindste, af Examinator Professor Münter, gik ikke synderlig videre, end hvad der kunde kræves ved en Confirmation. Af den sphæriske Astronomi gjordes kun nogle faa almindelige Spørgsmaal. Professorerne i de nævnte Sprog samt i Historie examinerede ogsaa til den philologiske Deel af 2den Examen, som jeg underkastede mig i April 1797. Ved Examens philosophiske Prøve i October s. A. examinerede Riisbrigh i den theoretiske Philosophi, Gamborg i den praktiske, Wøldike i Mathematik, Bugge i Astronomi og Aasheim i Physik; foruden disse vare der endnu to examinerende Professorer, nemlig Kjerulf i Historie og Wolf i Mathematik, men ingen af disse vedkom mig. Examina-

tionen var heller ikke her synderlig streng, naar man undtager Riisbrighs. Da Mathematik dengang ikke lærtes i de lærde Skoler, maatte de Fleste, medens de læste til denne Prøve, have Veiledning hos en Manuducteur. Ved denne Prøve fandt i mine første Studenteraar en betydelig Uskik Sted, som man i en følgende Tid ikke vilde tænke sig som mulig; Aasheim examinerede nemlig som sidste Professor om Aftenen ved Lys i Consistoriets Sal, hvor alle disse Examina holdtes; der trængte sig da saa mange Tilhørere omkring Bordet, at der var Leilighed for en eller anden at bukke sig ned til Jorden og sufflere Candidaten Svarene, naar denne ikke selv var istand dertil — en Misbrug, som engang endogsaa blev paatalt i et offenligt Blad.

De fleste af de nævnte Professorer holdt Forelæsninger til 2den Examen i deres respective Boliger, som dengang almindelig kaldtes Professor-Residentser. Jacob Badens Residents var paa Hjørnet af Kannikestræde og Fiolstræde, hvor nu Metropolitanskolen er; ved Siden af hans Gaard paa Hjørnet af Fiolstræde og Skindergade boede Riisbrigh; Wøldike i Kannikestræde ved Siden af Borchs Collegium; Abraham Kall boede i St. Pederstræde, hvor nu den polytekniske Anstalt er, og hans Broder Nicolai Kall i den til hans stødende Gaard i Studiestræde, hvor nu ligeledes en Deel af den polytekniske Læreanstalt findes; Bugges Residents var i Kannikestræde ved Siden af Universitetsbygningen; Professor i det græske Sprog Sahl, som boede paa Frue Skole, hvis Conrector han var, holdt sine Forelæsninger paa Universitetet, ligeledes Gamborg, som boede paa Regentsen, hvis Provst han var, og Aasheim i sin private Bolig, der, om jeg mindes ret, var paa Ulfeldts Plads[1]).

[1]) Paa Ulfeldts Plads Nr. 123 ifølge Veiviseren for Aaret 1796 (S. 2). F. S.

Saaledes var der da ikke nogen betydelig Afstand imellem de forskjellige Auditorier.

Professorernes Læregaver og Foredrag vare temmelig forskjellige; Badens var grundigt men noget trættende, ligeledes Abraham Kalls; Riisbrighs var meget grundigt, ligeledes Gamborgs, men paa Grund af hans svage Stemme havde man stundom Vanskelighed ved at følge med; de bedste vare uden Tvivl Bugges over Astronomi og Aasheims over Physik. Sahl, som var meget pedantisk og paa Grund af sin Nærighed streng mod dem, som ikke kunde betale ham hans Forelæsninger, og hvis Fortolkning af græske Classikere tillige var høist smagløs, var i det Hele den meest ringeagtede, og ved hans Forelæsninger tillod man sig mange meget usømmelige Optøier. Tildeels var dette dog ogsaa Tilfældet hos Bugge, uagtet dennes ypperlige Foredrag, og det ligeledes paa Grund af det store Hensyn, han tog til den Omstændighed, om han fik Honorar for sine Forelæsninger eller ikke. Det almindelige Honorar for et Cursus var dengang 4 Rd. med Undtagelse af Forelæsningerne over Physik og Astronomi, som betaltes med 5 Rd.; Forelæsningerne betaltes altid til vedkommende Examinator selv Dagen før Examen. Til den philologiske Prøve opgav jeg extra, som det kaldtes, Persii Satirer, som Rector Worm i Horsens havde gjennemgaaet for sine Disciple, og hvis Dictata vare mig meddeelte af mine Venner fra denne Skole. I Hebraisk opgav jeg foruden Salomons Ordsprog, hvorover der var holdt Forelæsninger, tillige de to smaa Propheter Hoseas og Joel. Ligesom Sahl var den meest ringeagtede af alle de examinerende Professorer ved disse Examina, saaledes var Riisbrigh den meest agtede paa Grund af sin fuldkomne Uegennyttighed og strenge Upartiskhed; man kan overhovedet neppe tænke

sig noget ædlere Menneske end ham. Ogsaa Gamborg var ved sin Karakteer og Uegennyttighed almindelig afholdt. Uagtet han jævnlig holdt Forelæsninger over Pædagogik, formaaede han imidlertid ikke paa den rette Maade at opdrage sine egne Børn, som efter hans Theori skulde gaae længe, inden de begyndte at lære noget; han var ogsaa i sit Ydre paa en Maade en Særling, han gik almindelig med en blaa Kappe ligesom Glarmestersvendene paa den Tid, hvorfor der fortaltes, at en Student engang kaldte ham ind for at faae en Rude indsat; ogsaa brugte han jævnlig Gamascher istedetfor Støvler. Aasheim havde et godt Foredrag og gjorde ypperlige physiske Experimenter. Han og Abraham Kall havde begge det Særegne, at de hyppigen tilføiede: «Hr. Kammerherren bemærker», hvorved Kall sigtede til Suhms Danmarks Historie og Aasheim til Hauchs Physik, som laa til Grund for hans Forelæsninger.

De fleste Professorer vare dengang ordinarii, kun faa extraordinaire ansattes Tid efter anden. Blandt de førstnævnte valgtes Universitetets Rector og Faculteternes Dekaner, dog ikke efter noget frit Valg, men efter visse vedtagne Regler, ifølge hvilke det theologiske Facultet var det mest begunstigede, ligesom det juridiske og medicinske det mindst begunstigede, idet begge disse to Faculteter med Hensyn til Rectoratet kun udgjorde eet, hvoraf der da vexelviis valgtes enten Jurister eller en Mediciner. Som Følge heraf kunde en Professor, naar Theologerne undtoges, sjeldent gjøre sig Haab om mere end een Gang i sit Liv at erholde denne Værdighed. Rectoratets Omskiftelse fandt Sted hvert Aar i Juni. Lige indtil Branden 1807 havde Rector en egen Høitidsdragt, bestaaende af en rød Fløiels Kappe og derover en hvid do., saaledes at det Hele, saavidt jeg endnu mindes, lignede en Præsts

Messedragt. Foran Rector gik ved høitidelige Leiligheder de to Universitetspedeller med Sølvsceptre i Hænderne, den førstes var forgyldt, den andens ikke. Ved Branden 1807 fortæredes disse Klenodier hos den daværende Rector Professor Treschow, som havde opteret Residentsen paa Hjørnet af store og lille Kannikestræde; ligeledes tabtes ved samme Leilighed en Sølvpocal, som Kong Jacob VI af Skotland ved sit Besøg i Kjøbenhavn i Anledning af hans Formæling med Christian IV's Søster havde skjenket til Universitetet. Rectorkaaben blev ikke erstattet ved nogen lignende, hvorimod Regjeringen skjenkede Universitetet en forgyldt Kjæde, som Rector ved alle festlige Leiligheder skulde bære; heller ikke fik Pedellerne igjen Sceptre; men nogle Aar senere skjenkede den medicinske Professor Schumacher en Sølvpocal, som skulde træde i den tabtes Sted og som siden tømtes, naar et nyt Medlem indtraadte i Consistorium. Det var en gammel Vedtægt, at enhver Professor, der første Gang blev Universitetets Rector, gjorde et Gilde for samtlige sine Collegaer; den Sidste, som iagttog dette, var uden Tvivl Bang (Fader til den nuværende Prof. medicinæ), der 1806 blev Rector og i denne Anledning gav en Diner paa Skydebanen. Det kan endnu tilføies, at man lagde Professor Treschow Tabet af de omtalte Gjenstande meget til Last, da Ilden saa seent naaede til hans Bolig, at han baade kunde og burde have flyttet disse Sager enten til Kjælderne under Consistorii Sal eller til Rundetaarn.

Universitetsbygningerne havde før Branden ikke det Omfang eller den Skikkelse, som de senere fik. De strakte sig ikke som nu lige fra Nørregade til Fiolstræde; tæt op til Universitetet stødte nemlig en Professor-Residents, dengang Bugges, og ved Siden af denne igjen Frue Menigheds

Capellanbolig paa Hjørnet af Kannikestræde og Fiolstræde. Naar man kom ind ad Porten i Kannikestræde, som var omtrent paa samme Sted som nu, var der tilvenstre en Bolig for Communitets-Pedellen, en Betjent, som nu ikke mere existerer, paa høire Side var ligesom nu en Bygning, der indesluttede i nederste Etage flere Auditorier og over disse Universitetets Solennitetssal eller, som det dengang kaldtes, det store Auditorium, hvor alle akademiske Høitideligheder tilligemed Doctorpromotioner fandt Sted. Ved alle Leiligheder holdtes Talerne her paa Latin; naar undtages de Taler, Hertugen af Augustenborg som Universitetets Patron holdt ved den aarlige Præmieuddeling efter Kongens Fødselsdag, er neppe nogen Tale ved Universitetet i nogensomhelst Anledning holdt i Modersmaalet før i October 1836, da jeg som Universitetes daværende Rector indviede den nye Universitetsbygning, ligesom ogsaa kort efter Professor Clausen holdt Talen i Anledning af Reformationens trehundredaarige Jubilæum paa Dansk; dette skete efter en speciel Bestemmelse af Universitetsdirectionen og var vistnok i det ringeste som en Undtagelse mere hensigtsmæssigt end de latinske Taler, der af mange høitstaaende Personer, som af en eller anden Grund maatte være nærværende, ikke kunde forstaaes. Paa dette store Auditorium foretoges ogsaa Doctorpromotionerne, der vare hyppigst i det medicinske Facultet, men sjeldnere i det theologiske; i det juridiske Facultet fandt, saavidt jeg mindes, ingen saadan Promotion Sted i mine Studenteraar. Jeg hørte flere Gange Professor Tode som Promotor, altid til megen Morskab for Tilhørerne paa Grund af hans lunefulde Foredrag af Talen og de mange deri forekommende komiske Indfald, som den høist vittige Mand end ikke i det latinske Sprog kunde holde tilbage. Enhver Candidat havde ved denne

Leilighed en Respondens, hvis Hverv det var at gjentage for Doctoranden de fremsatte Oppositioner, men naar stundom denne ikke var meget stærk i sit Fag eller ikke havde Øvelse i at tale Latin, hørte man Respondenten mere tale end den, der skulde promoveres. Da den gamle Professor Bang engang promoverede En ved Navn Thor Peckel, der, om jeg mindes ret, senere kom til Norge, og denne lod Respondens næsten ene besvare Opponenternes Argumenter, hviskede Bang ned fra Kathedret til ham i sin sædvanlige gemytlige Tone: «Loquere lille Peckel!» Ved Promotionen paasatte Promotor Doctoranden en Hat, som efter Faculteterne var af forskjellig Farve, og lod ham dernæst lægge Haanden paa en Bog, som for Theologerne altid var Biblen, og for Medicinerne Hippokrates eller en anden berømt ældre eller nyere medicinsk Forfatter; derpaa fremkaldte Promotor den første Pedel, som rakte Candidaten det gyldne Scepter, paa hvilket han maatte sværge Universitetet Lydighed; efterat Sceptrene, som anført, vare brændte 1807, erholdt den første Pedel dog et Gebyr for denne Funktion, som kaldtes «pro sceptro aureo». Til alle akademiske Høitideligheder, saavel de af Universitetet selv foranstaltede som til Doctorpromotionerne, blev indbudt ved et latinsk Program, hvori en eller anden videnskabelig Gjenstand behandledes, der ofte stod i aldeles ingen Forbindelse med Anledningen. Forelæsningerne til Embedsexamen afholdtes i Almindelighed i det danske Sprog, kun Moldenhawer i det theologiske Facultet holdt sine Forelæsninger over Dogmatik og Moral samt stundom de exegetiske paa Latin, da han som Tydskfødt ikke kunde have den danske Udtale i sin Magt; ved hans klare Fremstilling og klassiske Latin ansaaes han dog dengang med Rette som den første Docent ved Universitetet. Selv over Romerretten holdtes Forelæsningerne paa Dansk.

Da jeg selv aldrig har frekventeret nogen offentlig Skole undtagen i min tidlige Barndom en Pugeskole, kan jeg om Skolelivet og Skoleunderviisningen i min Ungdom kun meddele, hvad jeg paa anden Haand har kunnet erfare. Den nuværende Metropolitanskole kaldtes dengang Vor Frue lærde Skole; dennes Rector var i mange Aar Skule Thorlacius, en Islænder af Fødsel, tidligere Rector ved den lærde Skole i Kolding. Han var en Mand af mange Kundskaber, kan altid ansees som en af vore første nordiske Oldkyndige og besad en udmærket Færdighed i det latinske Sprog. Faa have maaskee hos os skrevet i dette Sprog med større Lethed og Elegants. Men da han var streng og pedantisk, vare der mange af hans Disciple, især de mindre begavede, af hvilke han aldeles ikke var afholdt. Han tiltalte alle Disciplene med «I» ligesom Skolens Custos; legemlige Straffe vare ikke usædvanlige under ham. Conrectoren var den ovenfor nævnte Professor Sahl. Ligesom de fattigere Disciple søgte til Frue Skole, hvor Underviisningen var fri, og hvor de endog kunde gjøre sig Haab om Stipendier, søgte derimod de mere bemidlede til den saakaldte Borgerdydskole, stiftet i Slutningen af det forrige Aarhundrede. Bestyreren af denne Skole var Professor Abraham Kall, men den første Lærer og egentlige Styrer var en aldrende Student — thi jeg veed ikke, om han var Candidat — Bertel Møller[1]). Denne blev i sin Tid omtalt som en udmærket Skolemand baade hvad Underviisningen og Disciplinen i Skolen angik, hvorfor han af alle sine Disciple, baade under Skoletiden og efterat de vare komne til Akademiet, blev omtalt med Agtelse og Kjærlighed. Blandt Lærerne ved denne Skole

---

[1]) Den i Aaret 1825 som Rector ved den lærde Skole i Helsingør afdøde Professor Jens Bertel Møller havde de to første Examiner, ingen Embodsexamen. Molbech, Historisk-biographiske Samlinger. S. 221—235. Hundrup, Lærerstanden ved Helsingørs lærde Skole. S. 13—14. *F. S.*

udmærkede sig en Peter Bergenhammer, almindelig kaldet den skidne Bergenhammer, fordi han altid gik i en og samme luvslidte Frakke uden Halstørklæde og med en meget lurvet Hat; men han var et godt Hoved, besad mange især Sprogkundskaber, havde fortrinlige Gaver til Underviisning og besad i sjelden Grad Disciplenes Hengivenhed; man saa ham hyppigen komme fra Skolen med en stor Discipel under hver Arm og nogle mindre bagefter; han blev i Begyndelsen af dette Aarhundrede Lærer og siden Overlærer ved Kathedralskolen i Odense, hvor han døde. Skolen havde dengang sin egen Eiendom paa Hjørnet af Nørregade og Krystalgade; men der existerede tillige paa Christianshavn en Filial af Borgerdydskolen, som indtil nu kaldes Borgerdydskolen paa Christianshavn. Efterat Møller i en fremrykket Alder var bleven Rector ved den lærde Skole i Helsingør, forfaldt den kjøbenhavnske Borgerdydskole mere og mere og var nærved at opløses, indtil først en theologisk Candidat Wøldike, siden Præst, og efter ham Professor Nielsen kom til at bestyre den. I Efterslægtsselskabets Skole paa Østergade underviistes blot i Realvidenskaber og i de levende Sprog; i min tidlige Ungdom omtaltes med megen Anerkjendelse Digteren Edvard Storm, som den, der til sin Død 1794 her havde været baade Lærer og Inspectør. Da først længere ind i Aarhundredet de levende Sprog bleve optagne blandt Underviisningsgjenstandene, lærtes disse knn i Borgerdydskolen og Efterslægten; det var altsaa kun undtagelsesviis, at enkelte af dem, som i Slutningen af forrige Aarhundrede eller i Begyndelsen af dette dimitteredes til Universitetet, forstode noget andet levende Sprog end deres Modersmaal. Allerede i mit 13de Aar havde min Moder ladet mig undervise i Engelsk af en daværende dygtig Sproglærer Bay, Udgiver af et engelsk-dansk

Lexikon; i Tydsk har jeg derimod aldrig havt nogen Underviisning og ikke havt andre Hjælpemidler end en gammel Grammatik fra det forrige Aarhundrede og Reislers tydsk-danske Ordbog; imidlertid kan jeg knap mindes den Tid, da jeg begyndte at læse og forstaae Tydsk. Jeg var bevandret deri strax efterat jeg var bleven Student, jeg kunde allerede dengang med Lethed læse og forstaae ethvert prosaisk Skrift, og snart ogsaa de poetiske; jeg kunde altsaa næsten sige, som Rahbek pleiede: «Det gaaer med Tydsken som Arvesynden, vi blive fødte dermed». Min første, skjøndt meget kortvarige, Underviisning i det franske Sprog erholdt jeg hos Rahbek i Forening med en yngre Halvbroder af ham, som var bleven Student et halvt Aar efter mig, og med hvem jeg havde megen Omgang. I en følgende Tid havde jeg undertiden en fransk Parleur, men har aldrig drevet det synderlig vidt i dette Sprog, hvorimod jeg i yngre Dage med temmelig Færdighed talte Engelsk, ligesom det heller ikke kunde mangle paa Leilighed til at høre og tale Tydsk, da den kongelige Bibliothekar Moldenhawer ofte talte dette Sprog, og en af Secretairerne, Ekkard, var fra det sýdlige Slesvig. Det kan let indsees, at der paa den Tid ikke som nu kunde gjøres Forslag til Underviisning i svensk Sprog i nogen Skole, men uagtet jeg neppe nogensinde har havt en svensk Grammatik i min Haand, har jeg dog allerede fra mine første Studenterdage kunnet læse og forstaae ethvert Værk i dette Sprog, især saadanne, som hørte til den nordiske Historie, med hvilke jeg naturligviis begyndte; ogsaa enkelte af dengang berømte Digteres Arbeider, f. Ex. Kellgrens og Leopolds, baade læste og forstod jeg.

Ligesaalidt som de levende Sprog var Gymnastik optaget som Lærefag i Skolerne; men omtrent paa den Tid, da jeg var bleven Student eller kort efter, fremstod Nach-

tegall, der 1794 dimitteredes til Universitetet fra det Schouboeske Institut og faa Aar efter samlede en Kreds af yngre Studerende, som han i sin egen Bolig underviste i gymnastiske Øvelser og i Fægtning. Flere af mine Samtidige deeltoge heri, Antallet af de Deeltagende forøgedes efterhaanden, og i Aaret 1799 oprettede han et eget gymnastisk Institut, hvorfra Gymnastiken senere udbredtes saavel til de videnskabelige som militaire Underviisningsanstalter. Blandt dem, som besøgte hans Institut, var ogsaa den siden berømte svenske Digter Ling, som opholdt sig her i Kjøbenhavn fra 1800 til 1804, i hvilken Tid han var en af mine fortroligste Omgangsvenner. Efter sin Tilbagekomst til sit Fædreland stiftede han et gymnastisk Institut i Lund og blev siden Gymnastiklærer ved det militaire Akademi i Carlberg. Han søgte at danne Gymnastiken efter videnskabelige Grundsætninger og blev saaledes Skaber af den saakaldte svenske Gymnastik, der med Hensyn til Sundhedens Vedligeholdelse kom i saa stor Anseelse og senere er bleven udbredt ikke blot i Danmark, men selv i Tydskland. Uden Nachtegalls Institut og Lings Nærværelse her paa den Tid vilde uden Tvivl denne hele Virksomhed bleven ukjendt i Sverrig, og Ideen dertil kan altsaa siges at være udgaaet fra Danmark.

Som levende Sprog og Gymnastik hørte heller ikke Tegnekunsten paa den Tid til Læregjenstandene i Skolerne. De Børn eller andre Unge, som skulde forberedes til denne Kunst, vare altsaa henviste enten til privat Veiledning eller til Underviisning ved Kunstakademiet paa Charlottenborg. I min Barndom omtrent i en Alder af 12 til 13 Aar frekventerede jeg i et Aars Tid en af Skolerne der, den saakaldte Ornamentskole. Denne blev for det meeste besøgt af Haandværksdrenge, saasom Snedkerdrenge eller Smededrenge, og man kan altsaa

let tænke sig, hvorledes Tonen her var; en Opvarter, som stedse var her tilstede, var da ogsaa forsynet med en Lineal, med hvilken han undertiden maatte stifte Fred mellem de Urolige. Skolen havde iøvrigt to Afdelinger, af hvilke den ene var bestemt for de mere Dannede, og i denne kom jeg da ind i den sidste Tid. Efter min Udgang fra Akademiet opgav jeg for det meeste al Tegning, hvortil jeg efter Fleres Udsagn dog ikke ganske skal have manglet Anlæg. Akademiets Directeur var, dengang jeg blev optaget som Elev, Abildgaard; han var berømt som Historiemaler og tillige som en høist genial Allegorimaler. Professor Clemens fortalte om ham, at han i sin Ungdom havde lagt sig noget efter Billedhuggerkunsten, og han troede, at han maaskee som Billedhugger vilde være bleven en ligesaa stor Kunstner som i Malerkunsten. Ogsaa var han anseet som den lærdeste Kjender af Kunstens Theori og af Kunsthistorien. Derimod var han fra Karakterens Side mindre anseet, man antog og har stedse antaget, at han i høi Grad var Egoist og derfor søgte at fjerne eller nedtrykke alle fremspirende Talenter, i hvilke han troede at kunne befrygte nogen Rival. En anden af Akademiets Professorer, paa den Tid ligesaa berømt som Abildgaard, var Juel, udmærket i Portrait- og Landskabsmaleriet; det sidste Kunstfag skal han især have yndet, men hans økonomiske Kaar nødte ham til for det meeste at beskjæftige sig med Portraiter, stundom af de ubetydeligste Personer, som kunde og vilde betale et Arbeide af den paa den Tid i sit Fag meest ansete Kunstner; hans Priis for et almindeligt Brystbillede skal have været 80 Rdl., hvad der naturligviis dengang dog betød langt mere end nu. Før Thorvaldsen har Danmark ikke havt nogen mere berømt Billedhugger end Wiedevelt, som almindelig paa den Tid kaldtes Danmarks Phidias. Han

druknede sig eller antoges at have druknet sig i Peblingesøen 1802; uagtet han var ugift og levede sammen med to aldrende Søskende, og uagtet han ved sine Arbeider, især Gravminder til Assistentskirkegaarden, ikke kan have tjent ubetydeligt, blev det dog almindelig antaget og endogsaa offentlig udtalt, at han havde taget Livet af sig; imidlertid nærede dog Clemens, som nøie kjendte ham, i denne Henseende en Tvivl, da han vidste, at Wiedewelt i sin Alderdom havde Disposition til Svimmelhed, og derfor troede, at han mulig ufrivillig kan være falden i Vandet. Om en anden ligeledes anseet Kunstner er det derimod afgjort, at han begik Selvmord; dette var Maleren Erik Poulsen, berømt som Portrait- og Historiemaler, der i Aaret 1790 dræbte sig ved at springe ud af Vinduet i sin Bolig. Jeg mindes godt, at dette Dødsfald blev almindelig omtalt og gjorde megen Opsigt, men om den formodede Anledning dertil mindes jeg ikke at have hørt noget. En samtidig Kunstner og Professor ved Akademiet var Stanley — i mange Aar før hans Død næsten en almindelig Gjenstand for Medlidenhed. Uagtet han ikke skal have manglet Kunsttalent og i sin Tid havde vundet Akademiets Guldmedaille, forfaldt han dog efterhaanden, og i mange Aar før hans Død saa man ham gaa i en høist ussel og lurvet Dragt, selv midt om Vinteren, i Frost og Søle, med Strømper og Skoe og altid med en Skjødehund under Armen; han undsaa sig ikke for at bede, hvem han kjendte noget til eller traf, om en Understøttelse; jeg har selv, medens jeg var paa Bibliothekets Læsesal, og senere, ofte givet ham en Mark. Han havde forøvrigt et høist godmodigt Udseende, og uagtet det usle Liv, han i mange Aar havde ført, opnaaede han dog en Alder af over 80 Aar, da han døde i Aaret 1813. Her kan endnu, om endog ikke egentlig som Kunstner, nævnes

Kobberstikkeren Farenholtz; hans Virksomhed i hans Kunstart var ikke meget fortjenstfuld, foruden Vignetter og andet deslige gav han sig især af med at stikke satiriske Kobbere, af hvilke han kunde vente sig nogen Fortjeneste, thi han var meget forfalden og levede altid i trykkende Kaar. I Aaret 1798 bebudede han en Udgave af uværdige Danske og Tydske, men dette Foretagende blev standset; derimod mindes jeg et Kobber af ham forestillende Enkedronning Juliane Marie med Flere, som skaffede Penge ud af Landet.

Ved at omtale disse plastiske Kunstnere fra min første Ungdom kan jeg ikke undlade ogsaa at opbevare nogle Erindringer om enkelte dramatiske Kunstnere fra den Tid. Der var paa den Tid en Skuespiller Kemp, der udmærkede sig som en Mester i det lavkomiske eller burleske Fag; da han stedse var i Pengeforlegenhed og hengiven til Svîir, fristedes han i Aaret 1792 til paa Theatret at begaae et Tyveri i daværende Madam Berthelsens (siden Madam Frydendahl) Paaklædningsværelse, hvor han skal have taget endeel Pretiosa, som hun pleiede at føre med sig i Theatret. Tyveriet blev strax anmeldt i Adresseavisen, og det opdagedes snart, at Kemp var Gjerningsmanden[1]). Pluraliteten af hans Collegaer var enig om, at han uagtet sine øvrige Fortjenester, paa en Tid, da Standen ikke nød nogen almindelig Agtelse, øieblikkelig maatte have sin Afsked; dette blev ogsaa Tilfældet, og han døde faa Aar efter af et ulykkeligt Beenbrud; men jeg mindes godt, at Mange

[1]) Den egentlige Sammenhæng var den, at han i Foyeren havde fundet en af Madam Berthelsen tabt Pung, som indeholdt foruden endeel Ducater og andre Mønter ogsaa nogle Pretiosa, og istedetfor at oplyse dette havde anvendt nogle af Ducaterne til sin egen Brug.

fandt det uhensigtsmæssigt og lidet svarende enten til Theatrets Tarv eller Publicums Fornøielse for en saadan Forseelse at berøve Skuepladsen en af dens bedste Kræfter. En af de meest berømte Skuespillere paa den samme Tid, men som jeg ligeledes kun kjender af Rygte — da jeg, skjønt jeg i min Barndom nogle Gange var paa Komedie, dog er uvis om jeg har seet ham, eller i ethvert Fald ikke kan have nogen bestemt Erindring om ham, — var Preisler, Søn af en berømt Kobberstikker. Da han var Student og Volontair. i det tydske Cancelli, skal Faderen have næret Haab om, at han ved sine Forbindelser engang kunde skaffe ham ind paa den diplomatiske Bane; han tog sig det derfor meget nær, da Sønnen 1778 gik til Theatret af Kjærlighed til en Skuespillerinde, Jomfru Devegge. Preisler skal især have udmærket sig i Cavalleerroller og i det høiere komiske Fag; jeg hørte hans Udførelse af en fransk Haarskjærers Rolle i et dengang yndet Stykke, «De forliebte Haandværksfolk», omtales som et Mesterværk. Han var uden Tvivl en af de første Skuespillere, som med offenlig Understøttelse har foretaget sig en Kunstreise; han besøgte nemlig 1788 tilligemed Rossing og, om jeg mindes ret, Saaby Tydskland og Frankrig og udgav senere en Journal over denne Reise[1]). Men fire Aar derefter flygtede han bort fra Theatret i Selskab med en Skuespillerinde Jomfru Fredelund og begav sig til Tydskland. Aarsagen angaves tildeels at have været hans økonomiske Stilling, da han var hengiven til Sviir og altid var i Gjæld; der fortaltes om ham, at naar han skulde udføre en Rolle, hvorved han maatte have Uhr i Lommen, laante han et saadant af en

[1]) I Preislers «Journal over en Reise igjennem Frankrige og Tydskland i Aaret 1788. I—II Deel. Kjøbenhavn. 1789» nævnes begge de anførte «Ordensbrødre» som Reisefæller. *F. S.*

Kammerat eller i Nødsfald af en Statist eller anden underordnet Person; men denne maatte da passe paa ham, naar han kom ud i Coulissen, da han ellers kunde være udsat for ikke at faae Uhret tilbage. I Tydskland skal han have gjort Tjeneste ved flere Theatre, tilsidst kom han her tilbage og blev for en Tid ansat som Souffleur ved Theatret. Jeg mindes flere Gange at have seet ham i Studenteruniform, da han var indtraadt i Studentercorpset af 1801, og efter at dette ikke længe efter var bleven opløst, vedblev han ligesom flere andre, der manglede andre Klæder, at gaae i Uniformen, Frydendahl skal, efter hvad jeg mindes at have hørt i min Barndom, tidligere have ført et meget uregelmæssigt Liv, han havde endog engang været arresteret, men i hvilken Anledning mindes jeg ikke. Som bekjendt varede det længe, inden hans udmærkede Talent begyndte at vise sig. Paa den Tid, han kom til Theatret, var det vedtaget, at enhver ny Skuespiller eller Skuespillerinde skulde debutere tre Gange, og efter Udfaldet af disse tre Forsøg afgjordes det da, om Debutanten kunde antages eller ikke. Frydendahls to første Debuter modtoges med saa lidet Bifald, at man spaaede, at han i det høieste vilde drive det til, som det hed i Theatersproget, at bringe Breve ind. Der levede imidlertid her paa den Tid en Bedemand Bagge, en rig Ungkarl, som deeltog meget i Selskabslivet og især havde mange Bekjendtskaber blandt Theatrets Personale; han interesserede sig meget for Frydendahl, og den tredie afgjørende Aften indfandt han sig derfor i Parterret, henvendte sig til sine mange Bekjendte og formaaede dem til at skjænke Debutanten et taaleligt Bifald, for at ikke hans tilkommende Skjæbne skulde blive aldeles sørgelig; det lykkedes ham ogsaa, Frydendahl fik et taaleligt Bifald og

blev derefter antaget. Ligesom de i en ældre Tid berømte Skuespillere Londemann, Clementin og Rose vare i min Ungdom mange af Personalet oprindelig Studenter, saaledes Rosing, Preisler, Lindgreen, Heger, Eegholm og maaskee Flere; derimod vare vel, og dertil af de meest Udmærkede, endnu Flere ustuderede, som tidligere havde havt en tildeels aldeles ukunstnerisk Virksomhed. Schwarz havde været Figurant ved Theaterdandsen, Gjelstrup Malersvend og Knudsen Muursvend; den Sidste havde en personlig Ulykke at takke for sin fremtidige Stilling. Som Muursvend havde han arbeidet paa Sorgenfri Slot, her kom han til Skade og brækkede et Been; Herskabet lod ham pleie og helbrede i Nærheden af Slottet; da han kom sig, modtog han jævnlig Besøg af Hoffets underordnede Betjente, som han morede ved sine komiske Indfald, Sang og deslige; dette kom tilsidst Herskabet for Øre, og da det i det Hele syntes godt om hans Person, opmuntrede det og hjalp ham til, at han efter sin Helbredelse kom til Skuepladsen. Han var ikke blot en komisk Skuespiller af første Rang, men havde tillige Evne til ogsaa at udmærke sig i alvorlige og rørende Roller; jeg har seet flere fælde Taarer ved hans Spil, navnlig i et Stykke «Jøden», hvor han spillede Hovedrollen. Han var tillige af en meget ædel Karakteer og gjorde meget godt efter sin ringe Evne. Jeg kjendte selv en fattig Student, der hverken var synderlig begavet eller flittig, men som logerede ligeoverfor Knudsen, og da denne tilfældigviis erfarede hans store Nød og Trang, gik han af sig selv til ham, tilbød og ydede ham Understøttelse.

I min tidlige Ungdom hørte jeg to Skuespillerinder omtale som de meest berømte og udmærkede, nemlig Madam Gjelstrup og Madam Preisler, men ingen af disse mindes jeg at have seet. Preislers Hustru var paa den Tid

en af de mest udmærkede Kunstnerinder ved Theatret, især i Dameroller og det høiere komiske Fag, det samme, hvori Fru Heiberg er kommen til at glimre. Hun var tillige en udmærket Skjønhed, men tildeels ved det ulykkelige Ægteskab og paavirket af Manden faldt hun efterhaanden tilbage saavel i økonomisk, som i andre Henseender. Efter at Manden var reist bort, levede hun for en stor Del af Gjæld, og man fortalte i den Tid flere Træk i denne Anledning. Hun fik et Gravminde paa Assistentskirkegaarden, uden at jeg kan mindes, hvem der kan have bekostet det; paa dette fandtes hendes meget lignende Brystbillede; men det forekommer mig, at jeg for flere Aar siden har hørt, at dette skal være reent forsvundet. Nogle meente endogsaa, at det kan have været bortrøvet af Englænderne 1807, skjønt det ligeledes er berettet, at flere lignende Gravminder Tid efter anden skulde være blevne savnede, uden at noget nærmere derom er blevet opdaget. Alle Ældre vare enige om at nævne Madam Walter, tidligere Jomfru Caroline Halle, som aldeles mageløs baade ved sin Skjønhed og sit Talent som Sangerinde og Skuespillerinde. Man kan vistnok ikke ubetinget fæste Lid til de Domme, der saaledes fældes over længst bortgangne Kunstnere, som ikke kunne sammenlignes med de nulevende, men der ere dog Grunde, som i mine Tanker tale for, at hun virkelig har fortjent den Berømmelse, som her blev hende til Deel. Omtrent 1782 eller 1783[1]) forlod hun Skuepladsen og flygtede bort fra sit Fædreland, hvor hun blev tilsidesat og forurettet af daværende Overkammerherre Eickstedt, som havde et Slags Overopsyn over Theatret og paa hendes Bekostning begunstigede Jomfru Møller (senere Madam Berthelsen og Madam

---

[1]) Den 28de April 1780. Overskou, Den danske Skueplads. III, 196. *F. S.*

Frydendahl), i sin Tid en meget udmærket Sangerinde, til hvem han stod i et intimt Forhold. Madam Walter begav sig til Sverig i Selskab med en tydsk Capelmester Müller, som hun der ægtede. Hun blev snart ansat ved den af Gustav III oprettede store Opera i Stockholm; her vandt hun baade som Sangerinde og Skuespillerinde ligesaa megen Anseelse som i Kjøbenhavn. Ligesom Ewald, Rahbek og Flere af vore Digtere her havde besunget hende, saaledes skreve de svenske Digtere Leopold og Kellgren der til hendes Ære. Flere Svenske, blandt Andre Digteren Ling, omtalte hende for mig med en sand Begeistring; naar man nu betænker, at hun, skjønt hun naturligviis havde tilegnet sig det svenske Sprog, dog neppe aldeles har kunnet aflægge den danske Accent, som aldrig har lydt godt i svenske Øren, og at paa den Tid skandinaviske Sympathier vare aldeles ukjendte, men derimod Levninger af det gamle Nationalhad hyppig fandtes i begge Lande, kan man vel med nogen Sikkerhed antage, at hun virkelig maa have været i Besiddelse af Talenter og Fortrin, som overalt maatte gjøre hende beundret. Af andre Skuespillerinder mindes jeg fra min Ungdom især Madam Rosing, Jomfru Winther, der var udmærket deels som ædel Moder deels ogsaa i gamle Fruentimmerroller, Jomfru Morthorst, siden Madam Dahlén, lige udmærket ved sin Skjønhed, sin Sang og sit Spil, endelig ogsaa Jomfru Astrup, Datter af Portneren ved Theatret, der især i sin Ungdom havde været meget smuk og lige til sine sidste Dage var udmærket i Elskerinde- og Dameroller. Hun blev i sin Tid meget misundt af sine Collegaer paa Grund af den Begunstigelse, der altid vistes hende af Hauch, saalænge han var Chef; i hende havde han en Elskerinde, og lige til hendes Død vedblev han at

besøge hende og vise hende al mulig Opmærksomhed; ved sit Testament indsatte hun ham ogsaa derfor til sin Arving.

Kongelig Balletmester var i mange Aar den berømte Galeotti. Skjøndt han i mange Aar havde levet her i Kjøbenhavn og daglig maatte undervise og omgaaes med dansktalende Personer, lærte han dog aldrig noget andet Sprog end en Jargon af Italiensk, Fransk, Tydsk og Dansk, selv sit Modersmaal skal han ikke have kunnet tale fuldkommen rigtig. Han var af en smuk og tiltalende Personlighed og i sine yngre Dage udmærket som Karakteerdandser; hans Balletter holdt sig lige til en nyere Tid paa Scenen. Af Dandsere fra den Tid udmærkede sig især Bournonville, Dahlén, Poulsen og Weyle, de to Første ved deres smukke Personlighed, og den førstnævnte især som Karakteerdandser, hvorfor han ofte i Balletterne havde Hovedpartierne; Poulsen var især komisk Dandser og udmærket ved sin sjeldne Muskelkraft; som komisk Dandser udmærkede sig dog fortrinligen Weyle, hvorfor han ogsaa kaldtes Dandsens Gjelstrup, han viste tillige en sjelden Færdighed i høie og dristige Spring, hvori Ingen overgik ham. Af Dandserinder mindes jeg især Solodandserinderne Madam Bjørn og Madam Schall; den første, født Lorentzen, var gift med Theatersecretair Bjørn, der en Tidlang havde Privilegium paa at opføre offentlige Maskerader paa Hoftheatret. Madam Bjørn var meget smuk og havde en junonisk Figur, hvorfor hun ogsaa glimrede i mange Hovedpartier i Balletterne, især som Semiramis og den forladte Dido. Madam Schall var ikke smuk og havde en mindre Figur, men var meget velskabt og gratiøs; hun udmærkede sig især som komisk Dandserinde, hed oprindelig Schleuter og blev givt med en Broder til Concertmester Schall, ogsaa en Musiker, men fra ham blev hun skilt et Par Dage efter Brylluppet.

Hendes mangeaarige Elsker var Statsministeren og Cancellipræsidenten Kaas, der kjøbte en Eiendom til hende i Lyngby. Han omgikkes med hende aldeles uden Sky, besøgte hende endog om Aftenen paa Theatret i hendes Paaklædningsværelse, ved hvilken Leilighed da, efter min Svigermoders Beretning, Skuespillerne modtoge ham men den største Respect og Opmærksomhed. Jeg saa dem engang Begge paa en af Bjørns Maskerader. En anden Notabilitet, som hyppigen besøgte disse Maskerader, var den keiserlige Gesandt Grev Kaunitz Rietberg[1]) her noksom bekjendt ved sin Rigdom og sine Udsvævelser; han indbød ved denne Leilighed flere af sine Elskerinder, især af Theatrets Dandsepersonale, og man saa ham ofte med en af disse under Armen.

Da de theatralske Præstationer udgjøre den sidste Række af Kunsterne, især af de plastiske Kunster, er det tilfældigt, at mine Erindringer fra Skuepladsen gaae umiddelbart over til Geistligheden. I alle kirkelige Forhold, som i de religiøse Anskuelser, er der i min lange Levetid indtruffet de største Omskiftelser. Med den franske Revolution i Slutningen af forrige Aarhundrede opstod en høi Grad af Irreligiøsitet, som her ogsaa fremmedes ved den næsten uindskrænkede Trykkefrihed, der fandt Sted indtil Slutningen af Aaret 1799. Biskop Balle og Otto Horrebov stode ligeoverfor hinanden, den Første som den positive Religions Forsvarer med sit Tidsskrift «Bibelen forsvarer sig selv»; den Anden i modsat Retning ved sit Religions-Blad «Jesus og Fornuften», der ophørte, efterat Forordningen af 27de September 1799 var udkommen. I mine første Studenteraar deelte de Studerende sig i Orthodoxe og Heterodoxe, de Første, i Antal de ringeste, vare de, som fulgte Balles

---

[1]) Som den romerske Keisers herværende Minister nævne Hof- og Statskalenderne for Aarene 1802—1804 Grev Kaunitz-Rietberg og -Questenberg. *F. S.*

Fane, de Sidste, som udgjorde Flertallet, fulgte Horrebov. Denne Stemning, fremmedes for en Deel ved den første theologiske Professor Hornemans Indflydelse, der var meget populair blandt de Studerende, og hvis i det Hele heterodoxe Forelæsninger stundum endog skulle have nærmet sig det Frivole. I Aaret 1805 skrev han i det skandinaviske Litteratur-Selskabs Skrifter en Sammenligning mellem Christus og Sokrates, som vakte megen Opsigt, og hvorfor man endog vilde vide, at han var nærved at blive tiltalt. Alle disse kirkelige Forhold og vexlende Stemninger ere udførligen behandlede i Helvegs danske Kirkehistorie og i N. M. Petersens Litteraturhistorie, hvorfor jeg her vil indskrænke mig til mine Erindringer om Geistlighedens Stilling i Samfundet og Træk af enkelte Geistliges Karakteer fra det sidste Decennium af forrige og de to første Decennier af nærværende Aarhundrede. Communalbestyrelsen havde ikke dengang, som nu, opfordret Befolkningen til at angive, hvad de vilde yde i Bidrag til de kirkelige Embedsmænds og Betjentes Underholdning, dette var en aldeles frivillig Sag, men foruden det, der erlagdes ved ministerielle Forretninger, gave de fleste nogenlunde velhavende eller da ikke altfor trængende Familier ved Nytaarstid et saakaldet Offer til deres Sjælesørger. Min Moder gav saaledes til Sognepræsten ved Helliggeistes Menighed efter hver Nytaar 10 Rd. Uden Tvivl havde ogsaa de fleste, om ikke alle Præster paa den Tid Embedsbolig; Sognepræsten til Helliggeistes Menighed havde saaledes Gaarden paa Hjørnet af store og lille Helliggeiststæde, som nu eies af Selskabet Kjæden; Stiftsprovsten havde, ligesom nu, dengang Gaarden paa Hjørnet af store Kannikestræde og Fiolstræde; paa det modsatte Hjørne havde dengang Capellanen ved Frue Menighed sin Bolig; Sognepræsten til Trinitatis Menighed havde dengang

den nuværende Præstegaard i store Kannikestræde, som senere efter Bombardementet for en Tid var bleven benyttet af Metropolitanskolen; Sognepræsten for den tydske Menighed boede som nu paa Hjørnet af St. Pederstræde og Larsleistræde; af de underordnede Kirkebetjente havde i det mindste Klokkeren og to Gravere ved Helliggeists Menighed ligesom nu Boliger i Kokkegaden[1]). Af Præsterne paa den Tid kunne her enkelte nærmere omtales. Sognepræsten til Helliggeists Menighed var Professor Hansen, af hvem jeg i October 1795 blev confirmeret. Han var en Søn af en i Klosterstræde boende Skomager, men hans Moder havde været Amme for Kong Christian VII, hvilket man for en Deel tilskrev den Forfremmelse, han saavelsom hans Broder, den siden berømte Arkitekt Conferentsraad Hansen, opnaaede. Man fortalte, at hans Moder, naar hun i sin Tid med sit kongelige Pleiebarn kjørte ud i en kongelig Kareth, med Rideknegt foran og Løbere bagpaa, altid sørgede for, at de kjørte igjennem Klosterstræde, for at hun der for Beboerne kunde vise sig i sin Herlighed. Hansen var en Mand af en meget imponerende Personlighed, men tillige af en temmelig despotisk og herskesyg Karakteer; man fandt det derfor meget betegnende, at han engang udgav et Skrift »om en Religionslærers Gravitet«, da han selv ved enhver Leilighed iagttog denne. Af egentlig theologisk Lærdom besad han ikke meget, og man antog, at hans største Fortjeneste som geistlig Embedsmand var af Det, man dengang kaldte almeen Oplysning, idet han især sørgede for Skoleunderviisningen. Omtrent et Aars Tid eller noget længere efter, at jeg var bleven confirmeret af ham, blev han Biskop i Christiansand[2]); her lagde han især

[1]) Siden Aaret 1859 Store Helliggeiststræde. *F. S.*
[2]) I Aaret 1798. *F. S.*

Vind paa Skolevæsenets Fremme, men var paa Grund af sin anmassende Karakteer ikke synderlig afholdt. Under den korte Krig med England 1801 holdt han patriotiske Prædikener i sit Stift, der dog undertiden skulle have været mere blodtørstige, end det egentlig sømmede sig for en Kirkens Lærer. Capellanen til Helliggeists Menighed var samtidig Müller, en blid, from og streng religieus Mand; hans Broder, Skrææddermester Müller, var Fader til den som geistlig Taler og ved sin elskværdige og ædle Karakteer siden saa anseete Biskop i Ribe Tage Müller. Hansens Efterfølger som Sognepræst ved Helliggeists Menighed var daværende Slotspræst Kofod, han havde Ord for at besidde lærde Kundskaber og stod vistnok ogsaa i den Henseende over alle sine samtidige Standsfæller i Kjøbenhavn; han havde den theologiske Doctorgrad fra Universitetet i Gøttingen, og det var især tre Arbeider, der syntes at vidne om hans Lærdom, nemlig en Afhandling om «Musikens Indflydelse paa Mennesket», «om Slanger» og «om Høskrekker». Imidlertid er jeg overbeviist om, at han til disse Arbeider især havde havt Hjælp ved de Notitser, som meddeeltes ham af den kundskabsrige Bibliotheks-Secretair Ekkard, der jævnlig kom i hans Huus[1]). Som geistlig Taler og Sjælesørger var han derimod ikke meget anseet, og ved sin personlige Karakteer var han heller ikke godt anskrevet, da han var bekjendt for temmelig megen Lidenskabelighed og Hidsighed, der var ubehagelig for alle dem, som stode i nærmere Forhold til ham. Der indtraf ogsaa en Begivenhed, som vakte megen Efterklage;

---

[1]) Til denne, som til Nyerup og Moldenhawer, er Særtrykket af Afhandlingen «Om Slanger i Almindelighed og om de forgiftede Slanger, Biblen berører», der stykkeviis var meddeelt i Iris og Hebe for Aarene 1793—1799, blevet dediceret med Erkjendtlighed for idelig ydet Understøttelse. *F. S.*

en af hans Tjenestepiger druknede sig nemlig, man paastod, at det var, fordi han havde mishandlet eller i det mindste med Uret mistænkt hende; det blev omtalt i Blade, og, om jeg mindes ret, maatte han fralægge sig det offentlig. Efter sin første Kones Død ægtede han i sit 57de Aar en ung Pige, som han kort tilforn selv havde confirmeret. Samtidig med disse to nævnte Sognepræster var Stiftsprovsten Bast Sognepræst til vor Frue Menighed; heller ikke han nød nogen Anseelse som geistlig Taler, men havde forøvrigt gjort sig bekjendt ved flere Skrifter og havde tillige, skjøndt med ringe Held, forsøgt sig i Poesien. Han var en Mand af et smukt og temmelig imponerende Ydre, men havde tillige noget forfængeligt og affecteret i sin hele Optræden, som gav Anledning til adskillige paa den Tid almindelige Anekdoter om ham. Saaledes skal han engang have spurgt en Dame, som ikke havde det bedste Rygte paa sig, hvorledes hendes Mænd levede? men undskyldte sig strax dermed, at han, som beskjæftigede sig meget med det engelske Sprog, hvoraf han endog havde oversat Adskilligt, lettelig kunde komme til at forvexle a med æ, da han vilde have spurgt, hvorledes hendes Mand befandt sig. Damen tilgav ham Feiltagelsen, men spurgte ham tillige: Hvorledes udtaler da Deres Høiærværdighed Deres eget Navn? (nemlig Bast som Bæst). Ikke længe før hans Død 1803 fortælles der, at en theologisk Candidat henvendte sig til ham for at erholde Oplysning om et Landsbykald, som Bast engang havde havt; Bast angav ham da, hvor stort Kaldet i Almindelighed kunde være, og tilføiede: «Lykkes det Dem, at gjøre Dem meget yndet af Menigheden, kan De vel drive Indtægterne til omtrent 1000 Rdl,; jeg havde over 1200». Capellanen ved Frue Kirke var indtil Aaret 1797 Jens Winther Bentzon, som da heller ikke var anseet syn-

derlig som geistlig Taler, men var Forfatter til flere theologiske Skrifter; som Medarbeider i et kritisk Tidsskrift («Kritik og Antikritik»), der ansaaes som et Organ for Obscurantisme og cras Orthodoxi, var han meget ilde anseet af den yngre Slægt, der dengang førte Ordet. Sognepræsten til Trinitatis Menighed paa den Tid, Holst, gjorde sig ikke synderlig vel bekjendt hverken i den ene eller den anden Retning. Den tydske Garnisonspræst Chemnitz havde gjort sig berømt som en af de første Conchyliologer i Europa, og efterlod sig flere værdifulde Arbeider i denne Deel af Naturvidenskaben; som geistlig Taler nød han derimod kun ringe Anseelse, og der fortaltes dengang adskillige skandaløse Træk om, hvorledes de tydske Soldater, der bleve tilsagte til at bivaane Gudstjenesten ligesom til den militaire Tjeneste, ofte viste en usømmelig Opførsel under hans Nærværelse paa Prædikestolen, ja, som det paastodes, endog skal have spillet Kort under Prædikenen, hvorfor da Præsten lydelig irettesatte dem. Var imidlertid end ingen af de her nævnte Geistlige udmærket som Prædikant eller Sjælesørger, eller som saadan Gjenstand for nogen fortrinlig Agtelse, saa kunde det dog ikkun om to af Hovedstadens Geistlige siges, at de næsten vare til Forargelse. Den Ene var den mangeaarige Capellan til Nikolai Menighed Rørbye, som prostituerede sig ved flere Leiligheder og vakte endog Skandale; saaledes indfandt han sig engang paa Tømmersvendenes Kro i Adelgade, da disse i Aaret 1793 havde vakt Uroligheder, og vilde ved sine Formaninger søge at stifte Orden, men disse agtede ikke meget paa hans Tale, og der udkom i den Anledning foruden Viser tillige et Kobberstykke, som forestillede ham nærværende i Tømmerkroen, hvor en Svend vilde nøde ham til at drikke Punsch; faa Aar efter udkom et lignende Kobberstykke,

som forestillede ham viende den forhen omtalte berygtede Bordelvært Prinds Kiørud i dennes andet Ægteskab. Han blev dog siddende i sit Embede lige til sin Død. Den anden endnu mere forargelige var Kruse, Præst til St. Hans Hospital udenfor Kjøbenhavn; uagtet han som Student aldrig havde udmærket sig, blev han dog Alumnus paa Borchs Collegium, hvad der dengang ansaaes for en stor Ære for enhver Studerende; man meente, at hans Slægtskab med Professor Bang i det medicinske Facultet, hvis Søstersøn han uden Tvivl var[1]), skal have skaffet ham denne Gunst. Men her prostituerede han sig paa en særegen Maade; hans Kammerater indbildte ham nemlig, at den unge Werther, om hvem Goethe har skrevet sin berømte Roman, var kommen til Kjøbenhavn, og da dennes Fader, den berømte Theolog Jerusalem, nylig var død, fandt man det passende, at Borchs Collegium i denne Anledning aflagde Werther Condolencebesøg; som bekjendt er Goethes Roman grundet paa en virkelig Tildragelse med Jerusalems Søn. Kruse, som var uvidende om, at Werther af Goethe angives som død ved Selvmord, lod sig overtale til at gjøre Besøget, og en anden Student forestillede da den unge Werther; det vakte en saadan Skandale, at Kruse maatte forlade Collegiet, men siden opnaaede han dog at faae det omtalte Embede ved St. Hans Hospital. Som Præst ved denne Menighed besøgte han jævnlig forskjellige Borgerfamilier af den simplere Klasse, hvor han kunde erholde et godt Maaltid med behørige Drikkevarer, hvortil han efterhaanden mere og mere hengav sig; tillige beskyldtes han for uden Vanskelighed at

---

[1]) Som «en Slags Fætter» nævnes han af Mynster, Meddelelser om mit Levnet. S. 19—20, hvor han ogsaa nærmere omtales ligesom hos Steffens, Was ich erlebte. II, 38–40, 189—192. Mystificationen fortæller Steffens, Mynster og nu her Werlauff hver paa forskjellig Maade. *F. S.*

vie saadanne Ægtepar, som andre Præster ikke vilde vie; endelig blev han selv mere og mere sindssvag, hvilket man ansaa for hidført ved, at han i saa mange Aar havde levet med og omgikkes saadanne Ulykkelige. Han endte med selv at blive Lem i det Hospital, hvis Sjælesørger han havde været, og i Aaret 1807, da Hospitalets hele Befolkning blev bortflyttet, tildeels ved Hjælp af Englænderne, saa man Kruse, skjeldende og bandende, bunden paa en af Vognene; faa Aar efter maa han være død, jeg mindes ikke, at han har været gift eller har efterladt sig noget Afkom.

Blandt de nævnte Præster udmærkede sig ingen som geistlig Taler. I min tidlige Ungdom hørte jeg kun Bastholm og Provst Schmidt til Holmens Kirke berømmes som saadanne. I Slutningen af Aarhundredet bleve derimod Flere her ansatte i geistlige Embeder, som snart erhvervede sig megen Popularitet ved deres Prædikener. Disse vare efter Tidsfølgen: Marezoll ved Petri Menighed 1794—1803, Liebenberg, 1794 Præst ved Tugthuset, siden Slotspræst og tilsidst kongelig Confessionarius, Hjort, der 1796—1811 var ansat ved Holmens Menighed, Clausen og Brorson, der 1797 bleve ansatte, den Første ved Frue Menighed, den Anden ved Garnisonens, Pavels, der 1799 blev Capellan ved Nikolai Menighed, og Gutfeld, der 1811 blev Præst ved Holmens Menighed. Af disse hørte Marezoll aldeles til den rationalistiske Skole, medens Liebenberg syntes at gaae en Mellemvei mellem den ældre og den nyere theologiske Skole; Marezolls Prædikener bleve meget søgte af de høiere Classer; Clausen, som lærte i samme Retning, blev især søgt og yndet af de Studerende; ogsaa Brorson, Pavels og Gutfeld vare alle meget yndede Talere, og deres Prædikener, særdeles Pavels og Gutfelds, besøgtes især af yngre Personer af det andet Kjøn. Ved sin Veltalenhed var dog Gutfeld den mest

Ansete; Brorson, der besad et meget tiltalende personligt Ydre, udmærkede sig ved sit skjønne Organ, men lagde maaskee altfor megen Vægt paa Declamation og Gesticulation, i hvilke Henseender han antoges at have valgt Skuespiller Rosing som sit Mønster. Jeg hørte selv engang en Tydsker, der flittig besøgte hans Prædikener, rose ham med Tilføiende: «Er ist nicht allein Prediger, sondern gewissermaszen auch Acteur».

Det var paa den Tid let forklarlig, at de fleste her nævnte Geistlige, ligesom flere andre, skjønt ved deres Karakteer og Forhold i det Hele aldeles respectable, dog ikke iagttoge den Strenghed i deres ydre Optræden, som de ældre og tidligere Geistlige. Skjøndt Stiftets Geistligheds Overhoved, Biskop Balle aldrig viste sig udenfor sit Huus uden i sit geistlige Ornat, om Vinteren med trekantet Hat og om Sommeren med den for Geistligheden sædvanlige runde Paryk og med Bonnet i Haanden, fulgte dog faa eller ingen af hans Embedsbrødre dette Exempel; jeg mindes ikke nogen Geistlig paa den Tid, som man altid mødte i Embedsdragt, uden maaskee Sognepræsten Holst til Trinitatis Menighed, Capellan Müller ved Helliggeists Menighed og den tydske Garnisonspræst Chemnitz. De andre vare næsten alle Medlemmer af en eller anden af Hovedstadens Clubber, i al Fald Liebenberg og Pavels tillige af det Borupske dramatiske Selskab, hvor jeg selv har seet Pavels tilstede, men som Præster deeltoge de dog ikke i de der opførte Skuespil; Hjort var en jævnlig Besøger og meget ivrig Billardspiller i Dreyers Klub. Præsten Thye, Sognepræst ved Garnisonens danske Menighed, saa man jævnlig paa Gaden med en Landsofficeer under Armen, ligesom Hjort med Søofficerer. Jeg mindes endnu et Træk, som gjorde et stærkt Indtryk paa mig, da jeg i Aarene 1812 eller 13 i et Sel-

skab saa Præsten Paysen ved Petri Menighed, den reformeerte Præst Hudtwalcker og den østerrigske Legationspræst Pater Brachtesende i al Fortrolighed spille en L'Hombre; hvilke Omskiftelser i religiøse og politiske Anskuelser maatte ikke have fundet Sted, før tre Geistlige af Confessioner, der et Aarhundrede tilbage i Tiden havde forkjættret og forfulgt hinanden, og hvis Troesfæller for et Par Aarhundreder siden havde bekæmpet hinanden i lange og blodige Krige, saaledes kunde forene sig om en Tidsfordriv, som i en tidligere Tid var Geistligheden aldeles forbudt!

Af kirkelige Secter fandtes dengang her ingen uden de mæhriske Brødre eller Hernhutterne, som almindelig kaldtes de Hellige, og som havde deres Forsamlingssted i en deres Menighed tilhørende Eiendom i Stormgade, hvor den, saavidt vides, endnu bestaaer. Af mere ansete Personer mindes jeg, at Cancellipræsidenten Geheimeraad Brandt antoges at høre blandt disse; ligeledes Stadens første Borgermester, Conferentsraad Hjorthøi, Fader til flere Sønner, blandt hvilke een, Justitsraad og Cancelliarchivar Hjorthøi, ligetil sin Død i flere Henseender udmærkede sig ved sin Særhed og besynderlige Optræden, men forøvrigt var en høist respectabel Karakteer og en meget virksom og fortjent Embedsmand. Han forsømte aldrig nogen Gudstjeneste hverken til Froprædiken, Høimesse eller Aftensang, heller ikke Gudstjenesten ved andre Leiligheder; han havde en saa stærk og gjennemtrængende Stemme, at han i Sangen kunde skjelnes fra den øvrige Menighed. Hans Klædedragt var ogsaa noget besynderlig, han gik altid med to Uhre i Lommen, baade Sommer og Vinter med Skoe og Strømper, og da han var meget udsat for Svimmel, gik han altid med meget opreist Hoved. Faa Aar før hans Død blev han paa Skuepladsen copieret af den ansete komiske Skuespiller Foer-

som, som dog derfor fik en Irettesættelse af Directionen. Forøvrigt hørte de fleste Medlemmer af denne Menighed til den høiere eller lavere Borgerstand. Blandt dem vare Boghandlerne Buch og Malling, den Første Faderen til den i Aaret 1865 afdøde ædle Olding Etatsraad Buch; Boghandler Buch havde som theologisk Candidat manuduceret Digteren Ewald til theologisk Embedsexamen.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede optraadte her en høist mærkelig litterair Personlighed, som vel nærmest burde have været omtalt i det Foregaaende blandt mine akademiske Erindringer, men som ogsaa her passende kan omtales, da han navnlig i religiøs og kirkelig Henseende udøvede en ikke ringe Indflydelse. Herved menes den berømte Henrik Steffens. Hans oprindelige Videnskabsfag havde været Naturvidenskaben, især Mineralogien, men i Tydskland, hvor han i flere Aar opholdt sig, havde han ogsaa dyrket Philosophien, og i Aaret 1802 ankom han her til Kjøbenhavn, hvor han opholdt sig fra 1802—4. I de to Vintersemestre 1802—3 samt 1803—4 holdt han her offentlige Forelæsninger, deels over Naturphilosophi, deels over Goethes Faust; ved disse var jeg flere Gange tilstede; om han har holdt flere og da hvilke Forelæsninger, mindes jeg ikke[1]). De holdtes paa Ehlers Collegiums Auditorium for en Kreds af Tilhørere, til hvilken man dengang endnu ikke havde seet Mage her; Mange maatte gaae bort uden at komme ind; her samledes Tilhørere af alle Aldre og Classer, ogsaa mange Ustuderede. Ved sin Indtrædelse i Auditoriet fulgtes han næsten altid af to Personer, som man derfor kaldte hans Drabanter, nemlig Oehlenschläger og en

[1]) Naar de første af de angivne Forelæsninger henføres til Vintersemestret 1802—1803, stemmer dette med Universitetets Lectionscatalog for det nævnte Semester; urigtig henføres de første Forelæsningers Begyndelse af Steffens selv til October 1803, i Was ich erlebte. V, 51. *F. S.*

Musiker, Professor Darbes[1]). Hvad der især fængslede mange Tilhørere, som ikke kunde fatte eller følge hans Tankegang, var hans udmærkede Foredrag forenet med et høist imponerende Ydre og et melodiøst og klangfuldt Organ. Det var ved disse Forelæsninger, at den af Schelling begyndte saakaldte Naturphilosophi først blev kjendt her i Danmark, og disse Forelæsninger gjorde i det Hele her en stærk Revolution i den hele aandelige Retning. Steffens bekæmpede i høi Grad den saakaldte Rationalisme, dadlede Voltaire og Rousseau og omtalte paa flere Maader den katholske Kirke med en saadan Anerkjendelse, at Mange næsten ansaae ham for en hemmelig Katholik. Som sine Lærere og Mestere nævnte han især tre litteraire Notabiliteter Spinoza, Goethe og Schelling, hvilken sidste han betragtede som en af Verdens største Aander. Da han priste, hvad man dengang kaldte Mysticisme, blev han derfor stærkt dadlet, vel endogsaa forfulgt af dem iblandt Geistligheden eller Andre, der tilhørte den nye Skole, og var aldeles ikke yndet af Universitetets Patron, Hertugen af Augustenborg. Var han kommen hertil med det Ønske eller Haab at blive ansat som Universitetslærer, maatte dette aldeles glippe; og, saavidt vides, blev det, da han anden Gang, 1824, kom til Kjøbenhavn, formeent ham her at holde offentlige Forelæsninger. Efter at han 1804 havde forladt Kjøbenhavn, blev han Professor ved Universitetet i Halle. Blandt dem, paa hvilke han her udøvede en afgjørende Indflydelse og som dannede sig i hans Retning, kunne vel især nævnes Oehlenschlaeger og Schack-Staffeld; hvad den Første skyldte ham, har han selv udførlig udviklet i sine Erindringer. Mange især tydske Forfattere, man indtil

---

1) Denne er nærmere omtalt af Overskou, Den danske Skueplads. III, 188—192, 221—226. *F. S.*

den Tid ikke havde agtet, ja knap kjendt af Navn, kom nu pludselig i Ry, og deres Skrifter bleve nu hyppigen søgte i de offentlige Bibliotheker; af saadanne kunne nævnes den bekjendte geniale Mystiker fra det 17de Aarhundrede, den tydske Skomager Jacob Böhme, og Steffens's Samtidige, den berømte tydske Digter Tieck. Mod den franske Aandsretning og moderne Litteratur var Steffens saa indtaget, at han ikke engang vilde tillægge Voltaire egentlig Vittighed, og Rousseau for ham ikkun var en rhetorisk Prosaist. Ogsaa flere af Tydsklands nyere Digtere, som ellers havde et stort Navn, dadlede han, og især kunde Mange ikke forsone sig med den ringe Anerkjendelse, han viste Schiller i Sammenligning med Goethe. Den Maade, paa hvilken han saaledes allerede i Aarhundredets Begyndelse omtalte Frankrig og den franske Litteratur, blev ogsaa mærkelig, naar man sammenholder den med hans Optræden mod de Franske mange Aar senere, 1813—14, under Krigen mod Napoleon.

Hvad vort Forsvarsvæsen angaaer, undergik dette, især Landmagten, i Tidsrummet fra Slutningen af det forrige Aarhundrede til omtrent Midten af nærværende, altsaa i et Tidsrum af henved to Generationer, flere væsentlige Forandringer, saavel hvad Hærens Organisation som Personalets Stilling i Samfundet og dets Forhold til de øvrige Borgerclasser angaaer. Landhæren bestod fra ældre Tid deels af hvervede Tropper, deels af Mandskab, som efter visse Regler blev udskrevet. Begge disse Elementer dannede Kjøbenhavns Garnison. Hvervingen foretoges aarlig i Tydskland af dertil udsendte Officerer og Underofficerer; de Hvervede vare vel af forskjellige Nationaliteter, men Hovedstyrken af dem vare dog Tydske, og Fleertallet af Underofficerer hørte næsten altid til denne Nation. Naar man derfor om Aftenen passerede forbi Vagthusene indenfor en-

hver af Byens Porte, sang det udenfor siddende Mandskab altid kun tydske Sange, og ved den Musik, der om Sommeren Søndag Eftermiddag opførtes i Rosenborg Have af Regimenternes Musikcorps, hørte man stedse de Musicerende tale Tydsk. Det var naturligt, at den største Deel af disse Hvervede mere eller mindre hørte til Udskuddet, og mange af dem vare Deserteurer fra tydske Hære. Det var derfor begribeligt, at en streng Disciplin maatte finde Sted, og at Executioner næsten hørte til Dagens Orden. Soldaterne vare dengang yderst slet lønnede; saavidt jeg mindes havde Musketererne, foruden Brød, Kvarteer og Beklædning, i Penge ikke mere end 4 Skilling om Dagen. Det er derfor ofte hændet mig i min Barndom, naar jeg passerede paa Volden forbi en Skildvagt, at denne sagde i en klynkende Tone: «Lieber junger Herr, Geben Sie nicht einem armen Soldaten einen Stüber». Det nationale Mandskab tjente efter dets Indkaldelse i eet eller to Aar i Garnisonen, hvorefter det hjemsendtes, men om Sommeren blev det i en Maanedstid indkaldt til Exercits og Garnisonstjeneste, og blev for dette Tidsrum indkvarteret hos Stadens Borgere. De Indkaldte ankom alle paa een Tid, og man saa dem drage ind i Byen i et Costume, som man nu vilde ansee for alt andet end militairt; de vare alle iførte den dengang sædvanlige Bondedragt, bestaaende af en eller flere Kofter over hinanden, om det endogsaa var aldrig saa hedt, paa Hovedet havde de de sædvanlige Bondekabudser, og de Fleste vare forsynede med Træskoe[1]). Paa Ryggen havde Alle en

[1]) Indtil ind i nærværende Aarhundrede var de sjællandske Bønders Dragt aldeles forskjellig fra den nuværende. Naar Bønderne kom her til Staden, vare de altid iførte mange Kofter eller Trøier, den ene over den anden. Det antages, at Farven i Almindelighed var forskjellig i de forskjellige Egne af Sjælland. Paa Hovedet bare

meget stor Vadsæk for deres Klædningsstykker og især for deres Proviant. I min tidlige Barndom mindes jeg, at enkelte af disse Afdelinger havde et Par Violinspillere i Spidsen, med hvilke de droge ind i Byen. Ved Portene modtoges de af Rodemestrene og Underofficerer; efterhaanden som de droge igjennem en Gade, eftersaa Rodemesteren i sin Liste, hvormange Mand hvert Huus skulde have, hvorefter en Underofficeer greb et Par af Hoben og stødte dem ind i det betegnede Huus; selv det allermindste Huus fik een Mand i Indkvartering, og der var større Eiendomme, som fik indtil fem eller sex. For Spækhøkere og andre Smaahandlende vare disse fire Uger meget glædelige, da de Indkaldte altid vare forsynede med Penge, som de her fortærede. Naar de havde tilbragt fire Uger med Exercits og Garnisonstjeneste, holdtes den saakaldte Kongerevue paa Nørrefælled, som altid var et Slags Fest for Stadens Ind-

de den saakaldte Kabuds, som de i haardt Veir kunde slaae ned over Ørene; og paa Fødderne havde de som oftest Træskoe. Denne Dragt synes at have været eiendommelig for Sjællænderne; thi jeg mindes, at jeg i Aaret 1803, da jeg første Gang var i Fyen, saa Bønderne der næsten i samme Costume, som de sjællandske Bønder nuomstunder, nemlig med Frakker. Fruentimmernes Dragt i Bondestanden var ogsaa forskjellig fra den nuværende; de bare flere Skjørter over hinanden, de yderste altid af Klæde eller Vadmel, og paa Hovedet de sædvanlige Bønderhuer. Amagerne bare en aldeles særegen Dragt; Mændene sorte Klædes-Trøier og meget vide og udstaaende sorte Beenklæder; Fruentimmerne mange Skjørter, det ene over det andet, som naaede dem kun lidt nedenfor Knæerne og for det meste af sort eller blaa Farve; paa Hovedet havde de en særegen Hue, aldeles forskjellig fra de sjællandske Bønderkvinders; ogsaa vare de Vogne, hvormed de kom herind paa Torvet, af en særegen Art, lange og smalle. I de nærmeste Landsbyer paa Amager ernærede Kvinderne sig for en stor Deel ved at væve Lærreder for Hovedstadens Befolkning, da, saavidt jeg mindes, Fruentimmer her dengang lagde mere Vind paa Hørspind. end i en senere Tid; nu kunne Lærreder mulig haves billigere ved at kjøbes, end ved selv at forarbeide dem.

vaanere. Her vare Telte opreiste for det kongelige Herskab, og hvert Regiment defilerede med Musik foran Teltet, hvori Kongen med det øvrige Hof befandt sig. Dagen efter denne Revue droge de Indkaldte hjem, og man saa dem da med synlig Glæde forlade Byen i samme Costume, i hvilket de vare ankomne[1]). Det maa bemærkes, at de Hvervede her blot afgaves til Infanteriregimenterne og i Provindserne tildeels til Cavalleriet. Ved Artillericorpset fandtes ingen Hvervede, og naturligviis endnu mindre ved nogen af de kongelige Garder. Ligesom man ved Vagterne indenfor Stadens Porte næsten blot hørte tydske Sange og Soldaterne indbyrdes tale dette Sprog, saaledes hørte man ved at passere Christiansborg Slot eller senere Amalienborg altid gjerne Norsk, da saa mange til Garden Udskrevne vare Nordmænd, især sagde man fra Gudbrandsdalen, som meentes at udmærke sig ved Beboernes høie Væxt og smukke Udseende.

Det var en almindelig Mening, at Kronprindsen, senere Frederik VI, fortrinsviis skjænkede Krigsstanden sin Opmærksomhed, hvilket igjen fremkaldte en vis Misundelse hos den borgerlige Stand. Uagtet de fleste Officerer vare af Landets egne Børn og vare oplærte ved Cadet-Academiet, tillagde man dem i Almindelighed dog ikke synderlig Dannelse, og da de ved flere Leiligheder dog vilde tilegne sig en Slags Overvægt, og de ringere Graders økonomiske Kaar derhos vare meget knappe, saa at de hyppigen vare i Gjæld til deres Skræddere og Skomagere, nøde de i Almindelighed ingen synderlig Agtelse. Den samme Rivning imellem

[1]) Ved den saakaldte Høstmanøvre, i nogle faa Miles Afstand fra Kjøbenhavn, foretoges et fingeret Angreb paa Kjøbenhavn, med tilhørende Forsvar, ved hvilken Leilighed Kongen altid commanderede den ene Part og en af Prindserne, tidligere Prindsen af Würtemberg, den anden Part. Man sagde dengang, at Kongens Parti almindelig blev det tabende.

Officeersstanden og de Borgerlige, som man paa Holbergs Tid kunde spore, fandt endnu Sted i min Barndom og langt ind i nærværende Aarhundrede. Saaledes fandt i Aaret 1787 den saakaldte Philosophgangsfeide Sted, som var opstaaet ved en Fornærmelse, som en Officeer skulde have tilføiet en Borgerlig, og som tildeels ved den daværende Politimester Fædders Malconduite vedvarede i længere Tid og endog foraarsagede, at Philosophgangen, som indtil den Tid havde været en yndet Spadseregang, senere blev forladt. I Januar 1793 fandt den saakaldte Posthuusfeide Sted, ligeledes foranlediget ved en Strid mellem en Officeer og en Student. Ogsaa den foranledigede en Tumult, da Studenten blev arresteret af Politiet, men Studenterne samlede sig ved Lyden af Regentskirkens Klokke og tiltvang sig Studentens Løsladelse. Vinduerne bleve ved denne Leilighed indslaaede saavel paa Politikammeret, som hos Politimesteren Flidt, der boede paa Hjørnet af Raadhuusstræde og Farvergade, hvorfor vi i vor Bolig i Compagnistræde kunde høre saavel Rudernes Klirren som Folkeskarens Angreb paa Porten; Tumulten endte ved Ankomsten af et Detachement af Hestgarden, en Commission blev nedsat, og Officeren, der havde foranlediget denne Skandale, saavidt jeg mindes en Rømeling, erholdt i nogen Tid Arrest[1]). Ved denne Leilighed mistede Regentskirken sin Klokke. Lignende Optøier mindes jeg ikke senere at være forefaldne, skjøndt det nær var kommet dertil under den saakaldte Jødefeide i September 1819. En fortroligere Tilnærmelse mellem Officeerstanden og de Borgerlige fandt

---

[1]) Den tilsigtede Officeer, den daværende Gardelieutenant C. v. Rømeling blev af Commissionen dømt til at betale en Maaneds Gage til Krigshospitalet, den Studerende, hvormed han havde sit Sammenstød, men som var forskjellig fra den anholdte og igjen løsladte Student, til en Bøde af 30 Rd. til Politikassen. N. Secher, Hvorledes Regentsen mistede sin store Klokke, i For Romantik og Historie. IX, 409—420. *F. S.*

derfor i Almindelighed ikke Sted, og de Skribenter, som dengang førte Ordet, undlod ikke af og til at gjøre Officeerstanden til en Skive for deres Vittighed. I Aaret 1791 opførtes P. A. Heibergs «De Vonner og Vanner», hvori han paa een Gang spottede Adelen, Tydskerne og Officererne, Stykket blev modtaget med meget Bifald, men efter tre Forestillinger blev det efter høiere Ordre henlagt.

Hvad der for en stor Deel maatte bidrage til den ringe Anseelse, hvori Krigsmagten stod, var naturligviis den Inactivitet, hvori Hæren i en saa lang Tid havde staaet. I et Aarhundrede havde Danmark ikke havt nogen egentlig Krig; thi den Krig, som truede 1762, blev forebygget ved den russiske Keiser Peter III's Død, og Indfaldet i Sverrig 1788 under Kronprindsens og Prinds Carls Anførsel for at hjælpe Rusland, som var angrebet af Sverig, havde intet videre hæderligt Resultat og ophørte snart, da Rusland frivillig opgav sin Fordring paa den Hjælp, som Danmark ifølge en bestaaende Traktat skulde yde det under et Angreb fra Sverigs Side. Den korte Krig med England i Aaret 1801 var kun en Søkrig, og under Revolutionskrigene i alle de foregaaende Aar var det lykkedes Danmark at bevare sin Neutralitet, ligesom dette ogsaa fandt Sted i de følgende Aar lige til 1807. Den Krig, hvori Danmark 1808 geraadede med Sverig, førtes blot fra Norge og med norske Tropper. Den paa Sjælland og i Kjøbenhavn tilstedeværende ringe Militairstyrke formaaede ikke at hindre Englændernes Landgang eller Kjøbenhavns Bombardement, og det var derfor ikke før i Vinteren 1813—14 at den danske Hær i Holsten fik Anledning til at gjøre en hæderlig Modstand imod den under den svenske Kronprindses Anførsel staaende allierede Hær, men uagtet dens Tapperhed og enkelte fordelagtige Affairer kunde dog Kielerfreden ikke undgaaes. Det var altsaa først

i Midten af nærværende Aarhundrede og under vore aldeles forandrede saavel indre som ydre Forhold, at vor Armee kom til at opnaae en høiere Grad af Anseelse. Fra Aaret 1803, da Krigen paany var udbrudt mellem Frankrig og England, hvorefter den snart udbredte sig til Tydskland, ansaaes det for nødvendigt at holde en stor Deel af den danske Hær samlet i Holsteen, i hvilken Tid Kronprindsen næsten stadig opholdt sig her i Kiel; man antog ogsaa, at Kronprindsessen styrkede ham heri, da hun derved fik Anledning til stedse at være i Nærheden af sine Forældre. Nu viste rigtignok Erfaringen efter Slaget ved Jena og Lübecks Bestormelse af de Franske, hvorved der skete et Indbrud over vor Grændse, at der vel havde været Grund til at holde denne besat af en tilstrækkelig Styrke; men senere dadlede man ogsaa, og vel ikke uden Grund, at Regjeringen ikke strax efter Tilsiterfreden i Begyndelsen af Juli 1807 havde trukket Hæren tilbage til Sjælland, hvilket man sagde, at Napoleon, som kjendte Englands Planer, havde tilraadet, hvorved maaske Englændernes Landgang og de derpaa følgende Ulykker kunde have været forebyggede. Efter at Englænderne i Slutningen af Aaret havde rømmet Sjælland og bortført vor Flaade, kom rigtignok Hæren tilbage og Sjælland fik nu en meget stærk Besætning, da man deels kunde befrygte et Angreb fra Sverig, deels ogsaa til en Tid selv tænkte paa en Landgang i Skaane; men under den hele næsten syvaarige Krig blev der dog for den danske Hær, som bemærket, ingen Anledning til at udmærke sig før i Vinteren 1813—14.

Under Perioden fra Slutningen af det 18de Aarhundrede til ind i det nærværende dannedes enkelte nye militaire Corpser, som dog strax efter Fredslutningen med England og tildeels før denne vare opløste. I min tidlige Ungdom

mindes jeg saaledes det saakaldte Bosniakcorps, der var udtaget af Husarregimentet, havde en særegen Uniform og førte Landser forsynede med smaa Flag. Dette Corps havde Kvarteer i Kjøge, hvor det, fordi det vel var dannet af Udskuddet blandt Husarerne og stod under en fremfusende og despotisk Chef, var Beboerne næsten til ligesaa megen Plage, som i Christian V's Tider den paa Møen indkvarterede Garde havde været for denne Øs Beboere, men Corpset forblev ikke saa længe i Kjøge, som Garden paa Møen. Bosniakcorpset existerede endnu 1793, men faa Aar efter blev det aldeles ophævet[1]). Under Krigen mod England oprettedes her i Kjøbenhavn et saakaldet Marinecorps, som nærmest skulde gjøre Tjeneste ved Søbefæstningen, f. Ex. Trekroner, og paa Krigsskibene; da dette Regiment meest bestod af Udskud fra de andre Regimenter og enkelte Hvervede, var det ligeledes i meget ringe Anseelse, og Mariner gjaldt blandt de øvrige Militaire næsten som et Skjældsord[2]). Ved samme Leilighed oprettedes tillige et saakaldt Sapeurcorps, som ikke havde nogen egentlig Uniform, men blot en Slags Arbeidsdragt; ogsaa dette bestod af allehaande Udskud af Hovedstadens Befolkning, Officererne vare heller ikke af de meest udmærkede, og Corpset blev derfor ligesom Marineregimentet opløst efter Freden[3]).

Som en skadelig Virkning af Kronprindsens lange Ophold ved Armeen i Holsteen ansaa man det, at han her stedse var omgivet af sine Adjudanter, som man antog

---

[1]) Den i Aaret 1791 oprettede Bosniakeskadron, der havde til Chef først Major Carl Christian v. Derschau indtil dennes Afskedigelse i Aaret 1797, derpaa Ritmester Arnoldus v. Juel indtil Udgangen af Aaret 1807, fik i Aaret 1808 Navn af Uhlaneskadronen, og denne ophævedes i Aaret 1815. *F. S.*

[2]) Af Marinecorpset, der allerede blev oprettet i Aaret 1798, og af det sjællandske Infanteriregiment dannedes i Aaret 1803 Marineregimentet, der blev opløst i Aaret 1810. *F. S.*

[3]) Det i Aaret 1808 oprettede og i Aaret 1814 ophævede Sapeurcorps bestod deels af Udskrevne fra Kjøbstæderne paa Sjælland, Møen, Lolland og Falster, Kjøbenhavn og Helsingør undtagne, men deels ogsaa af frivilligt Mandskab. Kjerulf, Samling af Parolbefalinger. V. 21. *F. S.*

ikke virkede heldigt paa ham. Denne Indflydelse maatte naturligviis tiltage, efterat Kongen var kommet tilbage til Kjøbenhavn, og antoges at vedvare, saalænge Krigen med England vedblev. Blandt Adjudanterne var det især den første, Kongens Generaladjudant, Bülow, som man tillagde den største Indflydelse. Han var neppe nogen aldeles ubegavet Mand og skal have besiddet megen Virksomhed og Administrations-Talent. Da han var Chef for det saakaldte Commando-Contoir, ansaaes at komme ind i dette næsten for eensbetydende med en kongelig Ansættelse, da Personalet ofte erholdt Gratialer og ved hans Indstilling lettelig befordredes i andre Stillinger. Af Adjudanterne var Remeling hengiven til Spil og havde flere kvindelige Forbindelser, om de øvrige Adjudanter Lindholm, Oppen, Gøssel m. Fl., vidste man egentlig ikke noget Ondt, men man beskyldte dem stedse for Egennyttighed, og man antog endogsaa under de sidste Aar af Krigen med England, at de vidste at forskaffe sig de saakaldte Handelslicencer fra England, som de her afhændede til deres egen Fordeel — Noget, hvorfor imidlertid ogsaa Statsminister Kaas blev beskyldt. Bülow, som fra sine Lieutenantsdage havde været meget yndet af Kronprindsen og i det Hele besad en vindende Personlighed, behandledes af Alle, som søgte Hoffet, med megen Udmærkelse. Naar han kom ind i Kongens Forgemak paa Audientsdage med sin Portefeuille under Armen, gik han strax ind til Kongen, saasnart En kom ud, og i Forgemakket vege Alle med Ærbødighed til Side for ham. Ved Taflerne talte han høit og ugeneert og befalede over de Opvartende, som om han kunde være Herre. Mod Slutningen af Krigen var det et Rygte, at han med de øvrige Adjudanter havde afholdt Kongen fra at tage nogen activ og virksom Deel i Krigen paa Napoleons Side. Blandt de

yngre Adjudanter havde især Abrahamson megen Indflydelse, og det var ham, som bragte Kongen til at interessere sig saa varmt for den saakaldte indbyrdes Underviisning, hvorfor enhver Præst eller Skolelærer, som ivrig arbejdede paa denne, var vis paa at blive decoreret. I Slutningen af Frederik VIs Levetid aftog dog denne Indflydelse, og kort efter Kongens Død saa jeg ogsaa Bülow i Christian VIIIs Forgemak gaae alene frem og tilbage, uden at Nogen lagde synderlig Mærke til ham. Det var især efter Kielerfreden, at man betegnede Regjeringen som en Adjudantregjering, ligesom Adjudanterne selv betegnedes med Øgenavnet Rødtopper, fordi de havde en rød Top i deres Hattefjer.

Armeens Uniform var fra Slutningen af det forrige Aarhundrede indtil langt ind i nærværende meget forskjellig fra, hvad den i tidligere Tid havde været, og hvad den senere blev. I min tidligere Barndom mindes jeg, at Soldaterne alle havde Kjoler og uden Tvivl ogsaa trekantede Hatte, navnlig Musketererne; Grenadererne havde spidse Messinghuer. Men tidlig, uden Tvivl allerede i Slutningen af Aarhundredet, bleve Uniformerne sandsynligviis af økonomiske Grunde meget forandrede, Soldaterne fik da istedetfor Kjoler afstumpede Trøier, som kun kunde yde liden Varme, og i den daglige Tjeneste graae Lærreds Beenklæder, Infanteriets Uniform var rød, men Jægernes, som laae i Garnison i Citadellet, var grøn; Artilleriets var mørkerød, og ogsaa Artilleristerne havde ligesom Infanteriet korte afstumpede Trøier. Paa Hovedet havde Musketerer og Jægere nu temmelig spidspullede Hatte, Grenadererne derimod et Slags Hue, kun de bare ogsaa bestandig Sidegevær, hvorimod Musketererne kun havde Bajonetten i en Skede. Garden havde imidlertid under den hele Periode røde Klæder med

Sølvbesætning, trekantede Hatte samt Sidegevær. Om Vinteren havde Soldaterne intet Overtøi, undtagen Skildvagterne, saalænge de stode paa Post. Forinden en Overeenskomst blev sluttet med Sverrig om en gjensidig Udlevering af Deserteurer, som maaskee allerede fandt Sted i de sidste Aar af Aarhundredet[1]), bleve der i Vintermaanederne, naar Sundet var aldeles tillagt, som dengang ikke indtraf saa sjeldent, udstillet Iisposter, der om Natten maatte patrouillere ude paa Iisen; disse bleve da i denne Anledning forsynede med varmere Beklædning. Deserteurerne fra ethvert af Rigerne bleve strax hvervede ved Ankomsten til det andet og ombyttede kun et Slaveri med et andet, Udsigten til at modtage Haandpenge lokkede dog Flere til at vove Liv og Helbred eller til at udsætte sig for den strenge Straf, som ventede dem, dersom det ikke lykkedes dem at undslippe. Jeg har dengang oftere seet svenske Husarer i deres tynde blaa Trøie ankomme hertil og strax blive førte til Hovedvagten, hvor de bleve antagne til et af Garnisonens Regimenter.

Foruden den egentlige Garnison fandtes der tillige flere Corpser her i Kjøbenhavn, som ene vare bestemte til Hovedstadens Forsvar i paakommende Tilfælde. Det ældste og største af disse var Kjøbenhavns Borgervæbning eller, som det dengang slet hen kaldtes, Borgerskabet. Det har bestaaet allerede fra det 17de Aarhundrede og havde, som bekjendt, udmærket sig i Kjøbenhavns Beleiring. Efter denne Begivenhed var der kun Anledning for det til at vise sig offentlig ved høitidelige Leiligheder, saasom kongelige Indtog, Begravelser eller deslige; dets Udseende og hele ydre Optræden var ikke heller i nogen Henseende

---

[1]) Udlevering af Deserteurer vedtoges i Separatarticlen til Fredstractaten med Sverrig af 10de December 1809. *F. S.*

militairisk. Mandskabet havde ikke Uniformer, det gik selv ved høitidelige Leiligheder i sin daglige Dragt, Kjole eller Frakke, og betegnedes kun som det borgerlige Militair ved de Cocarder, der af Enhver bares paa Hatten, og som var forskjellige efter Stadens tolv Kvarterer. Kun Officererne havde røde Uniformer. Den Øverstcommanderende var den saakaldte Stadshauptmand, altid en Borger; den første, jeg mindes, var en Brygger Mylius. Med Corpsets Vaabenøvelser toges det meget lempeligt, og Flere af det søgte under allehaande Paaskud at unddrage sig Tjenesten, hvorfor der heller ikke lagdes dem synderlig Hindring i Veien. Ligesom Kjøbenhavns Studerende under Beleiringen i Frederik III's Tid havde dannet et særegent Corps under en egen Anfører, saaledes dannedes nu henved 150 Aar senere et eget Studentercorps, da Kjøbenhavn i Aaret 1801 truedes af et engelsk Overfald. Det oprettedes ifølge en speciel Opfordring af den daværende Kronprinds, som udnævnte Overhofmarskal Hauch til dets Chef. Under Hovedstadens i saa høi Grad patriotiske Stemning paa den Tid, hvortil den da levende Slægt ikke havde seet Mage, og som maaskee i en følgende Tid ikke er blevet overgaaet, var det naturligt, at en saadan Opfordring mødte almindelig Deeltagelse. Efter Opfordringen lode over 1,100 Studerende, baade Ældre og Yngre, sig indtegne. I Landcadetacademiets Gaard, hvor de samledes for at blive ordnede i Compagnier, saae man flere academiske Veteraner, endogsaa Embedsmænd; de Fleste af disse bleve da Officerer af høiere eller lavere Grad, saaledes Rahbek, Assessor Falsen i Høiesteret, den senere Professor, Digteren T. C. Bruun o. Fl. Den senere Biskop P. E. Müller, Juristen, senere Professor Bornemann og Flere i lignende Stilling vare Underofficerer. Corpsets Musik besørgedes af det kongelige Capels Medlemmer. Da det

ved Compagniernes Inddeling blev overladt, til hvem der vilde at attraae Underofficeers-Poster, bleve dog mange af disse besatte med temmelig maadelige Subjecter. Corpset fik strax ved sin Stiftelse en særegen Uniform, der lige saa lidet som den egentlige Hærs enten var meget militairisk eller smagfuld; den bestod af en mørkeblaa Trøie med sort Krave og Opslag samt lange graae Beenklæder og rund Hat med en hvid Cocarde; Sidegevær havde de Alle. Hvor uskjøn Uniformen i det Hele endog var, bares den dog af Alle, som hørte til Corpset, fra Chefen af indtil den Yngste, ja man saa Hertugen af Augustenborg som Universitetets Patron enkelte Gange vise sig i den. Der var endogsaa nogle faa Damer, blandt hvilke den nævnte T. C. Bruuns Kone, som anlagde en egen tilsvarende Dragt, bestaaende af blaa Trøie og graat Skjørt med en rund Hat forsynet med den hvide Cocarde. De første Vaabenøvelser, eller rettere Exercitsen, lærtes paa Christiansborg Ridebane, hvorved da Officerer af Garnisonen ledede Øvelserne; senere da de Alle vare blevne nogenlunde indøvede, foretoges Exercits og Maneuvre paa Nørre-Fælled. Kronprindsen skjenkede enhver af Corpsets to Batailloner en Fane, hvis Overlevering foregik paa Amalienborg med megen Høitidelighed, idet enhver af Officererne maatte indslaae et Søm i Fanen; den ene af disse Faner blev baaret af Oehlenschlaeger. Da flere Ældre af Korpsets Officeerspersonale efterhaanden trak sig tilbage, bleve de ældste af Underofficererne antagne i deres Sted, hvorved nu enkelte mindre hæderlige Elementer ogsaa indkom blandt Officererne. Ved Vaabenøvelserne paa Fælleden indfandt sig gjerne en stor Deel af Hovedstadens Befolkning, og det var ikke sjeldent, at der efter Øvelsernes Slutning improviseredes en Dands, da der naturligviis aldrig manglede Damer. Naar Studenterne droge tilbage til

Byen, istemte de altid nogle af de Sange, som i Tidens Anledning vare forfattede, især den bekjendte af Abrahamson: «Vi Alle dig elske, livsalige Fred». Efter at den korte Krig var til Ende, og Freden var gjenoprettet, aftog naturligviis Interessen før den hele Sag mere og mere, Flere udtraadte af Corpset, og dette gik efterhaanden ind. Om det blev formelig opløst og afskediget, mindes jeg ikke[1]). Imidlertid saa man endnu længe efter Enkelte i Uniformen, nogle brugte denne af Mangel paa andre Klæder, men En og Anden, f. Ex. Rahbek, bar den ogsaa flere Aar efter ved høitidelige Leiligheder. Sex Aar efter denne kortvarige Krig udbrød en længere, mere alvorlig og faretruende, nemlig Krigen med England 1807—14, ogsaa ved denne Leilighed opfordrede Kronprindsen igjen det akademiske Borgerskab til at væbne sig for Hovedstadens Forsvar, og ogsaa dennegang under Hauchs Anførsel. Det første Studentercorps havde ført Navn af Kronprindsens Livcorps, dette nye førte i Begyndelsen samme Navn, men det blev siden til Kongens Livcorps. Ligesom Forholdene, under hvilke det nu oprettedes, vare aldeles forskjellige fra de tidligere, saaledes blev der ogsaa draget mere Omsorg for Corpsets Organisation i det Hele. Det erholdt en mere hensigtsmæssig Uniform end det foregaaende, den bestod nu af en sort Kjole med røde Opslag og Rabatter. Der sørgedes med mere Omhu for Officeerspladsernes Besættelse, som der overhoved lagdes Vind paa en alvorligere Disciplin. Under Kjøbenhavns Beleiring havde Corpset Post paa Volden, hvorved nogle Faa satte Livet til; tillige blev Mandskab af Corpset beordret til Vagt paa Universitets-Bibliotheket, det store kongelige Bibliothek og i Universitetsbyg-

[1]) Ved kongelig Resolution af 17de Juli 1801 blev det forordnet, at Corpsets Øvelser „udsættes, indtil samme Omstændigheder maatte udkræve lige Midler". Engelstoft, Universitets- og Skole-Annaler. 1808. I, 224. *F. S.*

ningen. Da Krigen efter Kjøbenhavns Capitulation fortsattes, blev ogsaa Studentercorpset bestaaende, og det blev tilsidst gjort til en Pligt for alle Studerende, som ankom til Universitetet, at indtræde i Corpset. Aarlige Vaabenøvelser fandt Sted, skjønt vel stedse efter Fredens Slutning med mindre og mindre Interesse, og Corpset selv er tilsidst efter den almindelige Værnepligts Indførelse bleven anseet for overflødigt. Samtidigt med det første Studentercorps oprettedes ogsaa i Anledning af Krigen med England 1801 det saakaldte kongelige Livjægercorps. Dette fik mere Anledning til at udmærke sig end Studentercorpset, da det i Aaret 1807 blev brugt ved flere Udfald fra Kjøbenhavn, hvorved Corpset i det Hele taget bestod sin Prøve og vel ogsaa tabte Flere af sin Midte. Foruden disse egentlig militaire Corpser fandtes i Kjøbenhavn tillige et særeget Brandcorps, som gjorde Tjeneste ved enhver Ildebrand; dets Officerer havde alle Uniform og vare for det meste henhørende til Tømrer-, Muurmester- eller Smedeprofessionen. En Ildebrand bekjendtgjordes om Dagen ved Klokkernes Klemten og, naar Ilden var af nogen Betydenhed, tillige ved Allarmtrommen, om Natten ved Klemten, ved Vægternes Piben og ved Allarmtrommen. Ved en saadan Leilighed maatte da hele Brandcorpset samles, Bryggere, Bagere og andre Handlende, som holdt Hest og Vogn, maatte sende en forspændt Sluffe med Vand, og saavel i Gaden, hvor Ilden var opstaaet, som i de tilstødende maatte Huuseierne udsætte Kar med Vand. Da ved en i Nærheden af Amager-Port opstaaende Ildebrand de Brandfolk, som boede ved Vester- eller Nørre-Port, maatte indfinde sig, og omvendt, medførte naturligviis denne Indretning en stor Besvær for alle Vedkommende, og den i den nyeste Tid stedfundne Omorganisation af vort hele Brandvæsen kunde

derfor ikke andet end være alle Vedkommende til stor Lettelse.

Var vor Landmagt til visse Tider ikke synderlig agtet, og Officererne i det Hele ikke meget populaire, fandt derimod det Modsatte Sted med Hensyn til vor Sømagt og dennes hele Personale. Nærmest hidrørte vel dette fra, at Sømagten var aldeles national, saavel Mandskabet som de Befalende vare Alle af Rigernes egne Børn; til Mandskabet fandt ingen udenlandsk Hverving Sted, Officererne havde alle her erholdt deres Uddannelse; neppe er i hele denne Periode nogen Udlænding bleven ansat i den danske Søtjeneste. Hertil kom endnu, at medens vor nyere Krigshistorie næsten ikke kunde opvise nogen afgjort Seier tillands, skjønt der vel ofte var viist Tapperhed ved flere Leiligheder, og heller ikke kunde fremvise nogen meget udmærket Feltherre af egentlig dansk Herkomst, bevarede derimod Historien Traditioner om mange glimrende Søbedrifter, om Seire, der havde havt en afgjørende politisk Indflydelse, og om Anførere, der kunde sættes ved Siden af de fortrinligste i Udlandet. Der var derfor altid en langt bedre Forstaaelse imellem Søetatens Personale og Stadens øvrige Befolkning, end imellem denne og Landmagten. Ved Rivninger, der i det Foregaaende ere omtalte, imellem enkelte Borgerclasser her, f. Ex. de Studerende og Landofficererne, var det endogsaa et Sagn, at den saakaldte Holmens Magt skulde have tilbudt Studenterne sin virksomme Assistance. Da Rigerne ved Aarhundredets Begyndelse havde havt Fred i næsten et heelt Aarhundrede, havde der vel heller ikke for Sømagten været betydelig Anledning til at udmærke sig, men der gaves dog ved Aarhundredets Slutning nu og da for Marinen Leilighed til at vise Mod og Dygtighed, saaledes i Aaret 1797, da Steen Bille bestod Affairen ved Tri-

polis med meget Held, en Bedrift, som af M. C. Bruun blev besunget i et skjønt Digt. Havde den danske Landhær ingen Anledning til militaire Øvelser uden ved den aarlige Høstmanøvre og de sjeldnere større Troppesamlinger i Leire, havde derimod vor Flaade Anledning til god Øvelse ved de aarlige Tog især i Nordsøen, som af den og den svenske Flaade i Forening foretoges til Beskyttelse af Rigernes Handel mod fremmede Krydsere. Senere forefaldt ved Convoyeringen af vore Handelsskibe enkelte Sammenstød, i hvilke de danske convoyerende Krigsskibe, især Fregatter, hæderligen bestod Kampen med engelske Orlogsmænd, saavel i Nordsøen og Middelhavet som i de vestindiske Farvande. Enhver saadan Begivenhed modtoges naturligviis her med megen Jubel, skjønt de Danskes Tilbøielighed til Selvroes ogsaa ved slige Leiligheder lagdes for Dagen, som naar der i et Digt af M. C. Bruun i Anledning af en saadan for vort Flag hæderlig Affaire, der dog paa ingen Maade kunde kaldes afgjørende, forekom følgende Stropher:

»Frygtbare Danmark, Dronning paa Havet»,
Gjenlyde Themsens skjelvende Bred.[1]

Især maatte Søslaget paa Kjøbenhavns Rhed den 2den April 1801 bidrage meget til vor Sømagts Anseelse. Uagtet det i egentlig Forstand neppe kunde kaldes et Søslag, da den ene af Parterne, den danske nemlig, ikke kunde manøvrere, maatte dog selv Englænderne med Roes

[1] Her har Hukommelsen svigtet. De tilsigtede Stropher, der ere tagne fra Malte Conrad Bruuns «Orlogssang» (Poetiske Forsøg af M. C. Bruun. Kjøbenhavn. 1797. I, 24), og der her lyde saaledes:

«Seirende Danmark, Dronning paa Havet»
Gjenlyde Themsens skjelvende Bred,

nedskreves under den store skandinaviske Søudrustning i Aaret 1794 og gjaldt ikke noget foregaaende Sammenstød med engelske Skibe, men Muligheden af en forestaaende Krig mod England. *F. S.*

anerkjende den af de Danske udviste Tapperhed, og medens Mandskabet paa de danske Blokskibe for en stor Deel vare frivillige eller pressede Folk, vare Befalingsmændene alle af Marinens Officeercorps. Folkets Tilbøielighed til at overvurdere sine Bedrifter viste sig dog ogsaa her derved, at man almindelig antog, at vi egentlig vare de Seirende, paa Grund af, at den engelske Admiral først havde tilbudt Vaabenstilstand. Hele vor sydlige Defensionslinie var imidlertid bleven tagen eller opbrændt, dog er det siden beviist og erkjendt, at Regjeringen her, navnlig Kronprindsen, begik en Feil ved at tilstaae Nelson Vaabenstilstand, uden hvilken den engelske Flaade vilde have tabt to eller flere Krigsskibe. Men man vedblev her at betragte dette Slag som en Seir paa dansk Side, og hele Aaret igjennem blev dette udtalt offentlig overalt baade i Prosa og paa Vers, i Ugeblade og i Gadeviser. Faa Mænd have maaskee her til en Tid nydt en større Popularitet end Chefen for Blokskibet «Prøvesteen», som aabnede Kampen, Capitain Lassen; naar han i Sommeren derefter gik igjennem en Gade, standsede Alle og saae efter ham, og Sælgekonerne ved Gammelstrand eller paa andre Steder reiste sig og neiede for ham. Da en stor Deel af de i Slaget Faldne nogle Dage efter bleve begravne paa Holmens Kirkegaard, indfandt der sig uagtet det slette Veir og den stærke Regn et overordentligt Følge.

Da Danmark ifølge Fredslutningen med England havde maattet fratræde den bevæbnede Neutralitet, blev der ingen videre Anledning for vor Sømagt til at vise sig, inden Flaaden tabtes ved det engelske Overfald 1807. Tabet af Flaaden, som var hidført ved Bombardementet fra Landsiden, vakte derfor overalt i Riget, og man kan vel sige i begge Riger, en dyb og almindelig Sorg og Forbittrelse, men denne Ulykke virkede ikke til at forringe Sømagtens

Anseelse. Der havde ikke været Anledning for vor Flaade til at gjøre blot nogen Modstand, og det regnedes Sømagten til en Hæder, at Steen Bille var den Eneste, der ikke vilde underskrive Kjøbenhavns Capitulation og Flaadens Overgivelse, men tvertimod havde stemt for med hele saavel Land- som Sømagten at gjøre et fortvivlet Udfald mod Fjenden, hvilket dog siden erkjendtes kun at ville have ført til et endnu ulykkeligere Resultat. Det var en Sorgens Dag for Kjøbenhavns Befolkning, da den danske Flaade efter syv Ugers Forløb blev bortført af de Engelske, det var ingen Trøst, hvad der er blevet oplyst, at Flaaden i det Hele ikke havde den Størrelse, som den egentlig efter Planen skulde have. Jeg mindes endnu, med hvilke sørgelige Følelser man Dagen efter at Englænderne havde rømmet Castellet og Holmene gik ud paa Nyholm, som tilforn havde været for det meste utilgængelig for Andre end dem, som der havde Noget at forrette, men nu overalt stod aaben. Paa det store saakaldte Takkelloft var der forskjellige Afdelinger, i hvilke Takkeladsen til hvert Orlogsskib havde været opbevaret; Navnene «Valdemar», «Norge», «Kronprindsesse Marie» og saa fremdeles stode endnu over enhver Afdeling, men den var aldeles tom, og kun ubetydelige Rester af Tougværk laae der udspredte. Hist og her havde raae Englændere skrevet haanende Yttringer paa Væggene.

Umiddelbart efter Flaadens Tab begyndte man her ved patriotiske Gaver og frivillig Opoffrelse paa forskjellige Maader at tilveiebringe en betydelig Deel Kanonbaade og Kanonjoller. Disse tilføiede den engelske Handel især i Østersøen en ikke ringe Skade, skjønt de tillige ogsaa forulempede den amerikanske Handel, hvilket, som bekjendt, i en følgende Tid har paadraget os ubehagelige Rivninger med den amerikanske Union. Ogsaa havde vore Kanon-

Mandskabet paa de danske Blokskibe for en stor Deel vare frivillige eller pressede Folk, vare Befalingsmændene alle af Marinens Officeercorps. Folkets Tilbøielighed til at overvurdere sine Bedrifter viste sig dog ogsaa her derved, at man almindelig antog, at vi egentlig vare de Seirende, paa Grund af, at den engelske Admiral først havde tilbudt Vaabenstilstand. Hele vor sydlige Defensionslinie var imidlertid bleven tagen eller opbrændt, dog er det siden beviist og erkjendt, at Regjeringen her, navnlig Kronprindsen, begik en Feil ved at tilstaae Nelson Vaabenstilstand, uden hvilken den engelske Flaade vilde have tabt to eller flere Krigsskibe. Men man vedblev her at betragte dette Slag som en Seir paa dansk Side, og hele Aaret igjennem blev dette udtalt offentlig overalt baade i Prosa og paa Vers, i Ugeblade og i Gadeviser. Faa Mænd have maaskee her til en Tid nydt en større Popularitet end Chefen for Blokskibet »Prøvesteen«, som aabnede Kampen, Capitain Lassen; naar han i Sommeren derefter gik igjennem en Gade, standsede Alle og saae efter ham, og Sælgekonerne ved Gammelstrand eller paa andre Steder reiste sig og neiede for ham. Da en stor Deel af de i Slaget Faldne nogle Dage efter bleve begravne paa Holmens Kirkegaard, indfandt der sig uagtet det slette Veir og den stærke Regn et overordentligt Følge.

Da Danmark ifølge Fredslutningen med England havde maattet fratræde den bevæbnede Neutralitet, blev der ingen videre Anledning for vor Sømagt til at vise sig, inden Flaaden tabtes ved det engelske Overfald 1807. Tabet af Flaaden, som var hidført ved Bombardementet fra Landsiden, vakte derfor overalt i Riget, og man kan vel sige i begge Riger, en dyb og almindelig Sorg og Forbittrelse, men denne Ulykke virkede ikke til at forringe Sømagtens Anseelse. Der havde ikke været Anledning for vor Flaade

til at gjøre blot nogen Modstand, og det regnedes Sømagten til en Hæder, at Steen Bille var den Eneste, der ikke vilde underskrive Kjøbenhavns Capitulation og Flaadens Overgivelse, men tvertimod havde stemt for med hele saavel Land- som Sømagten at gjøre et fortvivlet Udfald mod Fjenden, hvilket dog siden erkjendtes kun at ville have ført til et endnu ulykkeligere Resultat. Det var en Sorgens Dag for Kjøbenhavns Befolkning, da den danske Flaade efter syv Ugers Forløb blev bortført af de Engelske, det var ingen Trøst, hvad der er blevet oplyst, at Flaaden i det Hele ikke havde den Størrelse, som den egentlig efter Planen skulde have. Jeg mindes endnu, med hvilke sørgelige Følelser man Dagen efter at Englænderne havde rømmet Castellet og Holmene gik ud paa Nyholm, som tilforn havde været for det meste utilgængelig for Andre end dem, som der havde Noget at forrette, men nu overalt stod aaben. Paa det store saakaldte Takkelloft var der forskjellige Afdelinger, i hvilke Takkeladsen til hvert Orlogsskib havde været opbevaret; Navnene «Valdemar», «Norge», «Kronprindsesse Marie» og saa fremdeles stode endnu over enhver Afdeling, men den var aldeles tom, og kun ubetydelige Rester af Tougværk laae der udspredte. Hist og her havde raae Englændere skrevet haanende Yttringer paa Væggene.

Umiddelbart efter Flaadens Tab begyndte man her ved patriotiske Gaver og frivillig Opoffrelse paa forskjellige Maader at tilveiebringe en betydelig Deel Kanonbaade og Kanonjoller. Disse tilføiede den engelske Handel især i Østersøen en ikke ringe Skade, skjønt de tillige ogsaa forulempede den amerikanske Handel, hvilket, som bekjendt, i en følgende Tid har paadraget os ubehagelige Rivninger med den amerikanske Union. Ogsaa havde vore Kanon-

baade undertiden heldige Sammenstød med enkelte engelske Krigsskibe, et Par saadanne bleve endogsaa tagne, og Kjøbenhavns Befolkning har maaskee sjeldent været i en mere levende Stemning end engang i October 1808, da ogsaa et engelsk Linieskib «Africa», som convoyerede en Handelsflaade fra Østersøen, i Nærheden af Dragør blev under stille Veir angrebet af den danske Kanonbaadflotille. Man fulgte her i Kjøbenhavn med Spænding den stærke, flere Timer vedvarende Kanontorden, og Linieskibet led saa meget, at det enten vilde være blevet skudt isænk eller havde maattet overgive sig, dersom ikke Veiret havde begyndt at blæse op, hvorved Linieskibet da kunde slippe bort.

Medens Regjeringen ved Kanonbaadene og ved andre mindre Krigsfartøier søgte at tilføie den engelske Magt i vore Farvande saa megen Skade som muligt, søgte Private ogsaa snart efter Krigens Udbrud at skaffe sig en Deel Erstatning for det Tab, Englænderne havde tilføiet vor Handel ved de mange Handelsskibes Opbringelse før Krigserklæringen, idet man her udrustede Kapere. Saadanne fandtes i Mængde, baade større og mindre, endogsaa blotte Baade eller Barkasser forsynede med en enkelt Kanon eller blot med bevæbnet Mandskab. Disse Kapere udrustedes for en Deel ved Actier; enkelte af dem bleve vel tagne af Englænderne, men i det Hele havde de formedelst vore Farvandes Beskaffenhed Fordelen paa deres Side. I andre Henseender virkede denne Industri eller mindre Krig ikke til vor Fordeel. De Fleste af dem, som i Begyndelsen havde beriget sig ved disse Kaperier, tabte snart for det meste ved deres egen Skyld det Vundne, og man nævnede dengang Flere, som havde erhvervet sig betydelig Formue ved enkelte heldige Fangster, men som inden faa Aar bleve

aldeles forarmede. Mandskabet paa disse Kapere bestod for en stor Deel af Hovedstadens Bærme, og om Vinteren forødte ogsaa Folkene, hvad de om Sommeren eller Efteraaret, som egentlig var den gunstigste Aarstid for dem, havde fortjent ved deres Kaperier.

Det Foregaaende kan for en Deel danne en Overgang til Erindringer om det Forhold, hvori Folkestemningen, især i Hovedstaden, stod til fremmede Nationaliteter. I Kjøbenhavn dannede den tydske Befolkning et betydeligt Element. Da Hertugdømmet Holsteen og Hertugdømmet Slesvig, af hvilket en stor Deel var tydsktalende, udgjorde Dele af det danske Monarki, var det naturligt, at mange tydske Embedsmænd af høiere eller lavere Grad her maatte forefindes; til visse Tider vare flere af vort Statsraads Medlemmer tydskfødte eller i det ringeste af tydsk Dannelse, saaledes Bernstorfferne, Huth o. Fl. Her fandtes et saakaldet tydsk Cancelli, som behandlede begge Hertugdømmers Anliggender, og hvis Medlemmer og Embeds-Personale næsten udelukkende vare tydsktalende. Rentekammeret havde sin tydske Afdeling, og i de andre Regeringscollegier, saasom Udenrigsministeriet og Økonomi- og Commerce-Collegiet, vare altid flere Tydskere ansatte. Dog vare vel alle saadanne Tydskere for det meste Holstenere, sjeldent fra andre tydske Lande, og Holstenerne bleve dengang paa Grnnd af Indfødsretten betragtede lige med de Danske. Saavel Holstenerne som andre Tydskere havde ogsaa offentlig Ansættelse i flere andre Bestillinger. Ved Universitetet fandtes saaledes i Tiden fra Slutningen af det forrige Aarhundrede indtil ind i det nærværende: i det theologiske Facultet Moldenhawer og Adler, i det juridiske Facultet Eggers og i det medicinske Tode, der dog kunde ansees for aldeles dansk saavel i Sprog som i Tænkemaade;

i Slutningen af Aarhundredet døde Professor Kratzenstein, som i mange Aar havde været en udmærket Lærer i Physiken. Ved det kirurgiske Akademi var Holsteneren Callisen Directeur, og desforuden et Par andre Tydskere eller Holstenere Professorer, her skulde nemlig ifølge Fundatsen holdes baade tydske og danske Forelæsninger. Blandt andre offentlige Stillinger, som paa den Tid ofte beklædtes af Tydskere, kan nævnes den kongelige Capelmesterpost, der beklædtes af tre Tydskere efter hinanden fra Slutningen af det forrige Aarhundrede, nemlig af Naumann, Schulz og Kunzen; dette medførte da igjen, at Flere af Medlemmerne af det kongelige Capel, undertiden endog Flerheden af disse, vare Tydskere. Kjøbenhavn havde fra ældre Tid mere end een tydsk Menighed; der var saaledes Petri Menighed, den tydske Menighed paa Christianshavn, den tydske Garnisonsmenighed, den tydske reformeerte Menighed og endelig den katholske, hvis Kirke underholdtes af den tydske eller senere østerrigske Keiser, og som derfor meest bestod af Tydske. Til alle disse tydske Menigheder hørte mange af Kjøbenhavns Beboere, der vare fødte her, men som blot holdt sig til den tydske Menighed, fordi de nedstammede fra tydske Familier og af gammel Vane, og naturligviis besøgtes disse Kirker ogsaa af de Tydskere, som ved en eller anden Leilighed havde et interimistisk Ophold her i Staden. Man kan i det Hele dog ikke paastaae, at disse tydske Menigheder dannede nogen Stat i Staten eller udelukkede sig aldeles fra Omgang med deres danske Medborgere. Vel sluttede flere af disse tydske Familier sig sammen, og enkelte af dem dannede endogsaa sluttede Selskaber, i hvilke de til visse Tider samledes — meest for at faae deres Spillepartier —, men der var neppe noget af saadanne mindre Selskaber, hvortil jo ogsaa enkelte Danske bleve indbudte. Det meest

ansete af saadanne Selskaber var unegtelig det Brunske Huus, hvor Fru Brun, Biskop Münters Søster, gav store Diner'er og Souper'er, ved hvilke der indfandt sig lige saa mange Danske som Tydske, men Conversationen af Hensyn til Vert og Vertinde næsten altid førtes paa Tydsk. Nogen egentlig tydsk Club fandtes, saa vidt mig bekjendt, ikke her i Hovedstaden, men derimod det saakaldte «Holsteinisch-dramatische Gesellschaft», der havde sit Locale i det Thottske Palais, men som neppe talte mange egentlig udmærkede Medlemmer; Fleertallet af disse bestod især af Personalet ved det saakaldte tydske Cancelli og tydske Rentekammer; naar det egentlig er opstaaet, vides ikke, men det bestod endnu nogle faa Aar ind i nærværende Aarhundrede. Da her vare flere tydske Menigheder, er det naturligt, at her ogsaa fandtes tydske Almueskoler. Uagtet en gammel Opposition, hvortil man finder Spor i Holbergs Tid, og endnu mere i Ewalds — man mindes saaledes dennes Ord i Harleqvin Patriot, som ofte ere gjentagne i en følgende Tid: «Tydsk er en Gift for Landet! Al vor Fortræd er Tydsk», men hvorved han vel nærmest havde sigtet til den kortvarige Struenseeske Styrelse —, uagtet denne, siger jeg, fandtes der dog i Almindelighed intet egentlig fjendtligt Forhold mellem de to Nationaliteter, de ikke blot taalte hinanden indbyrdes, men havde en fredelig og tildeels venskabelig Omgang. Da man imidlertid stundom troede at bemærke, at Tydske i en eller anden Henseende bleve foretrukne deels ved Embedsansættelser, deels paa andre Maader, kunde heller ikke enkelte Udfald mod de Tydske aldeles undgaaes. Det var især hos enkelte Forfattere og i visse af Pressens Organer, at dette fandt Sted. Efter den franske Revolutions Udbrud blev det især Tilfældet, at de Tydske bleve nedsatte i samme Forhold, som de Franske

af et vist Parti bleve ophøiede. Blandt den Tids Forfattere, som paa denne Maade udmærkede sig, kan især nævnes P. A. Heiberg, Riegels, M. C. Bruun, Gudenrath o. Fl. Heiberg, som var en ivrig Republikaner, gav sin Uvillie mod Tydskerne Luft ved flere Leiligheder; han udgav saaledes 1789—1793 «Rigsdaler-Sedlens Hændelser», hvori forekom heftige Angreb paa den her ansatte juridiske Professor Eggers, ligesom der ogsaa her fandtes et Landkort af Danmark, paa hvilket der fremstilledes en Masse Tydskere, som søndenfra indvandrede hertil, og for hvilke Kjøbenhavn var betegnet som Jerusalem. Foruden i hans før omtalte Lystspil «De Vonner og Vanner» forekom ogsaa mange Spottegloser over de Tydske i et lille Lystspil af ham, kaldet «Virtuosen». En lignende Tone gik igjennem flere af hans Clubviser og M. C. Bruuns Leilighedsdigte. Riegels angreb i sine historiske Arbeider til Christian V's, Frederik IV's og Christian VI's Historie ligeledes med stor Bitterhed, men, det maa tilstaaes, ogsaa ofte med Grund, den Indflydelse, som de Tydske under de nævnte Regjeringer, især under Christian VI's og hans Dronnings, havde vidst at forskaffe sig. Neppe gik dog nogen Dansk videre i sit Had mod Alt, hvad der var tydsk, end Secretair Gudenrath, Fader til Criminalrets-Assessor, Etatsraad Gudenrath. Han havde i sin Tid concurreret til et juridisk Professorat tilligemed Schlegel, som blev ham foretrukket; uagtet Schlegel selv var født her i Staden, var hans Fader, i sin Tid en udmærket Universitetslærer, dog en Tydsker af Fødsel, og dette var nok for Gudenrath til ved alle Leiligheder at optræde mod Schlegel. Det var ikke ene mod virkelige Tydskfødte eller i det ringeste Holstenere, t. Ex. Callisen og Schumacher, at Gudenrath gav sin Harme Luft, men han gik endog saa vidt, at han ansaa Slesvigere, som her vare ansatte og talte fuldkomment Dansk,

for Tydske; saaledes ansaa han Lægen Herholdt, der var født i Aabenraa, og Veterinairen Erik Viborg, der var født i Bredsted, og altsaa begge Slesvigere, ligeledes for Tydskere. I de Aar, hvori Frederik VI som Kronprinds tilbragte en stor Deel af Tiden ved Armeen i Holsteen, eller fra 1803—1807, hørte Digteren Professor F. Høegh-Guldberg til hans fortrolige Omgang, han var Lærer for Prindsesse, nu Arveprindsesse Caroline, var ivrig national-dansk og skal have bestræbt sig meget for at modarbeide den tydske Indflydelse hos Kronprindsen. Han holdt engang i Kiel en dansk Tale i Anledning af Kongens Fødselsdag[1]), hvilket vakte megen Uvillie i Kiel, og man bebreidede ham selv her i Kiøbenhavn hans Ultrapatriotisme. Under Krigen med England, da man fik andre Ting at tænke paa, forandredes det gode Forhold imellem begge Nationaliteter, og ikke til det Bedre, og efter Kielerfreden gav Holsteens Misfornøielse med den danske Regjering sig mere og mere Luft, indtil tilsidst ikke mange Aar efter Freden de Bevægelser begyndte at yttre sig i Holsteen, som efterhaanden bleve mere indgribende, og tilsidst førte til det endelige Brud. Det kan endnu bemærkes, at man i en følgende Tid lagde Frederik VI til Last, at han under Wienercongressen ikke havde søgt at faae Holsteen aldeles adskilt fra Tydskland og uadskillelig forbundet med det danske Monarki, men han skal af sin Statsminister Rosenkrantz være bleven raadet til at indtræde som Medlem af det tydske For-

1) Patrioten, Tale i Anledning af Kongens Fødselsdag, holden den 29de Januar 1809 af Professor F. Hoegh Guldberg for et Selskab i Kiel. Kiel, trykt i Skolebogtrykkeriet. Men Guldberg var allerede tidligere i Kiel offentlig optraadt med de to danske Taler: «Tale, holden den 28de Januar 1806 af Professor F. Hoegh Guldberg paa den kielske Universitetsbygnings store Auditorium. Kiel, i den nye academiske Bochandling. 1806» og «Tale paa Kronprindsens Fødselsdag, holdt den 28de Januar 1807 paa den kielske Universitetsbygnings store Auditorium af Professor F. Hoegh Guldberg. Kiel, i den academiske Boghandling.» Alle tre Taler fandt tydske Oversættere. *F. S.*

bund[1]), og selv have antaget, at han derved lettere kunde befæste sit Monarki.

I en vis Henseende kan man her nævne de Norske tilsammen med de Tydske, for saa vidt nemlig baade Holsteen og Norge udgjorde Dele af det danske Monarki, hvorved imidlertid maa bemærkes, at Norge i mere end 400 Aar havde været forenet med Danmark, hvorimod Holsteens Forbindelse og nøiere Tilslutning til Danmark skrev sig fra en forholdsviis langt senere Periode. De Norske betragtedes her i Kjøbenhavn aldeles som Danske. Den Deel af Norges Befolkning, som hvert Aar indfandt sig i Kjøbenhavn, var fortrinsviis de Studerende, Kjøbenhavns Universitet var fælles for begge Riger, og fra det nordligste Norge lige saa vel som fra det sydligste, — i sin Tid fra Bohuus Lehn, — maatte altsaa de Studerende søge hertil, hvorved dog den Begunstigelse var forundt de Norske, at de fra Trondhjems Skole Dimitterede strax ved deres Ankomst hertil erholdt Communitetet og Regentsen. Uagtet man jo paa hiin Tid hverken kjendte Dampskibsfart eller Jernbaner, og altsaa en Reise fra det nordligste Norge ned til Kjøbenhavn, tildeels i en streng Aarstid, maatte være forbunden baade med Fare og Bekostninger, hørte man iøvrigt ikke synderlig Klager i denne Anledning, mindst af de Unge selv. De, som klagede og vel ogsaa havde meest Grund dertil, vare Forældrene, der maatte sende deres Børn saa langt bort, og som ofte ikke kunde vide, i hvilken Tilstand de erholdt dem tilbage. I et norsk Digt fra den Tid hed det saaledes:

---

1) Uddrag af denne Betænkning af Rosenkrantz, dateret den 20de Januar 1815, meddeeltes af Wegener, Actmæssige Bidrag til Danmarks Historie i det nittende Aarhundrede. S. 208—209.

Lyksalig Mand, hvis Søn, naar han er borte
en Maaned eller to,
fra Kjøbenhavn tilbage kom med Skjorte
og Levninger af christen Tro,

men om det endog er vist nok, at adskillige norske Studerende her i Hovedstaden forfaldt, var dog deels Antallet af disse ikke saa stort, som man havde kunnet befrygte, deels skyldte de Fleste, som hernede bleve forførte, dette enkelte af deres egne Landsmænd, der aldrig toge nogen Embedsexamen her, men meest tilbragte deres Tid med at bringe deres yngre Landsmænd ind paa Fordærvelsens Vei. I det Hele var Stemningen og Forholdet imellem de danske og norske Studerende ret godt. Sagnet opbevarede vel Erindringen om en Tid ved Midten af det forrige Aarhundrede, da der paa den Dag, naar Immatriculationen skulde finde Sted paa Studiegaarden, førtes Kampe mellem de norske og danske Studerende, dog af de Sidste egentlig kun med Jyderne — og da Jyderne for det meste vare de Norske lige i Legemskræfter, skulle disse Kampe undertiden endogsaa have havt betydelige Legemsbeskadigelser til Følge —, men paa den Tid, da jeg blev Student, levede saadanne Scener kun i Erindringen, jeg har kun i min Ungdom talt med flere Ældre, som godt kunde mindes Optrin af den Art. Paa Collegierne vare ikke sjeldent Danske og Nordmænd Contubernaler, og der forefaldt aldrig nogen egentlig Rivning imellem dem. Imidlertid kunde de Norske dog aldrig tilbageholde Yttringer af deres Nationalforfængelighed. De benævnede alle Danske under et fælles Navn som Jyder, uden dog derved at mene noget videre Fornærmeligt, og søgte ved forefaldne Leiligheder altid at fremhæve deres Lands og dets Naturs Fortrin for Danmarks, ligesom de ogsaa ofte yttrede Klager over det norske Folks formeentlige

Tilsidesættelse af den danske Regjering[1]). Mange af disse Klager vare neppe heller ganske ugrundede, saasom over, at Kongerne efter Christian IV saa sjeldent havde besøgt Norge og aldrig under saadanne Forhold, eller i saa langt et Tidsrum, at de kunde gjøre sig bekjendte med Landets og Befolkningens Tarv; der ankedes ligeledes over, at Regjeringscollegierne hernede ofte savnede tilstrækkelig Kundskab om Norges Forhold og derfor undertiden, hvad Administrationen angik, begik flere Feiltagelser; ogsaa klagedes over, at kun undtagelsesviis Nordmænd bleve ansatte i Regjeringscollegierne her eller i andre betydelige Embedsstillinger, hvorimod flere danske Adelsmænd fik Amtmandsposter i Norge. Herimod kunde man da indvende, at Normænd sjeldent søgte at uddanne sig for deslige vigtigere Embedsstillinger her, men derimod, saasnart de havde absolveret deres Examina, søgte tilbage til deres Fædreland. Almindeligt var det ikke heller, at Danske søgte enten geistlige eller juridiske Embeder i Norge, det var kun en Undtagelse, at enkelte Adelige erholdt Amtmandsposter i Norge som Adgang til Befordring her i Danmark. Og viste end de norske Studerende sig i flere Henseender utilfredse med Rigets Styrelse, saa mærkede man dog aldrig nogensomhelst Tendents til Adskillelse fra Danmark, deels

[1]) Hvilke Anskuelser der i denne Henseende for en Deel næredes i Norge, kan blandt Andet sluttes af de interessante Breve fra Præsten Hammond til Suhm fra Aarene 1781—1791, som findes i Nyerups Udsigt over Suhms Levnet, ligeledes af Recensionen over Bings Norges Beskrivelse i de Kjøbenhavnske lærde Efterretninger fra 1797; Recensenten var en gammel norsk Literatus Jentoft, derdøde 1831 i Kjøbenhavn, og som besad mange Indsigter i den norske Personal-, især Geistligheds, Historie. Ogsaa han klager her meget over den ringe Opmærksomhed, Regjeringen efter hans Formening stedse havde viist Norge.

vel fordi Nordmændene indsaae, at Norge ikke kunde danne noget selvstændigt Rige, og deels fordi Sverrig, som det eneste Land, det kunde tænkes at slutte sig til, adskiltes fra det ved det nedarvede, gamle Nationalhad, som var bleven næret ved flere Krige i ældre og nyere Tid. Regjeringen indsaa, at et Baand var knyttet og vedligeholdtes mellem begge Rigerne ved det fælles Universitet, og dette var vel en Hovedaarsag til, at hverken i den struenseeske Periode eller tyve Aar senere det norske Folks berettigede Ønsker om at erholde et eget Universitet bleve opfyldte. I Slutningen af Aarhundredet blev engang et dansk Krigsskib under Commandeur Løvenørn sendt op til Bergen i Anledning af nogle der stedfindende Uroligheder[1]), ved Tilbagekomsten yttrede Kronprindsen til Løvenørn, hvad denne selv har fortalt mig, at Norge ikke skulde erholde noget Universitet, saa længe han kunde afværge det. Det var især i de sidste Aar af forrige Aarhundrede, omtrent 1793—1794, at der i Norge udfoldedes en stærk Agitation for et norsk Universitet. Mange rige Nordmænd tilbøde i den Anledning betydelige Gaver, og saavel i Dagblade som i enkelte Skrifter opfordredes til at bestorme Regjeringen om Opfyldelsen af dette Ønske. Mærkeligt er det, at denne Bevægelse i Norge selv nærmest udgik fra en dansk Embedsmand, nemlig Præsten, Professor Wilse, som var en Jyde af Fødsel, medens derimod den betydeligste Stemme, som der udtalte sig imod denne Plan, kom fra en Nordmand, nemlig fra Rectoren ved Christiania Skole, Treschow. Det var naturligt, at det kjøbenhavnske Consistorium og flere betydende Personer her havde mange Indvendinger at gjøre mod Planen,

---

[1]) Den daværende Captain, senere Contreadmiral Poul Løvenørn hjemkom i Aaret 1792, efter at have overvintret i Norge, da han med den armerede Koffardifregat „Gerner“ vendte tilbage fra sin Ambassade til Marokko. Det var langt tidligere i Aarhundredet, at Opløb havde fremkaldt nogle Krigsskibes Opsendelse til Bergen. Garde, Efterretninger om den danske og norske Sømagt. III, 434. IV, 315. *R. S.*

men en af de meest indflydelsesrige Stemmer paa den Tid, nemlig Tyge Rothes, ogsaa Jyde af Fødsel, udtalte sig dog ogsaa her med megen Varme for den. Ved de paafølgende politiske Begivenheder, i Særdeleshed ved de Farer, hvormed Rigernes Fred truedes under den franske Revolutionskrig, faldt imidlertid alle disse Planer og Forslag efterhaanden bort for først at gjenoptages og bringes til Udførelse henved tyve Aar senere. Ogsaa vare fra Slutningen af det forrige Aarhundrede og til det norske Universitets Stiftelse i det andet Decennium af nærværende adskillige Norske ansatte som Lærere ved Kjøbenhavns Universitet, saaledes i det theologiske Facultet Professor Krog-Meyer, siden den første Biskop paa Als og Ærø, i det juridiske Facultet Krohg, der siden erholdt saa megen Indflydelse i sit Fædreland efter Adskillelsen fra Danmark, i det medicinske Aasheim og Skjelderup, i det philosophiske Treschow, Sverdrup og Rathke. De fleste af disse erholdt her megen og fortjent Anerkjendelse, navnlig Treschow, Schiellerup og Sverdrup.

Under den blomstrende Tilstand, hvori den norske Handel befandt sig i de første Aar af dette Aarhundrede, medens Rigerne vare saa lykkelige at beholde Fred under Krigen, der hjemsøgte det øvrige Europa, var Stemningen i Norge ogsaa meget gunstig for Foreningen med Danmark, de enkelte Klager, hvortil man der kunde troe sig berettiget, forstummede aldeles. Men det engelske Overfald i Aaret 1807 forandrede Rigernes Forhold. Det uhyre Tab, som den norske Handel led ved flere hundrede Handelsskibes Opbringelse af engelske Krydsere, endnu inden Krigen var erklæret, og som ogsaa rammede den danske Handelsflaade, skjønt maaskee i mindre Grad end den norske, blev nu af Mange i Norge tilskrevet den slette danske Politik, og at man ikke tidligere havde agtet paa de Ad-

varsler om Englands Sindelag, som man fra andre Kanter, navnlig fra Frankrig, havde erholdt. Da Norge paa den Tid lige saa lidet som senere kunde brødføde sig selv, kunde det ikke undvære Korntilførsel saavel fra Danmark som fra Østersøen, men nu standsede formedelst Krigen denne Tilførsel, og Norge var udsat for enten at lide Hungersnød eller for kun med stor Opoffrelse og Usikkerhed fra Danmark af at erholde den allernødvendigste Tilførsel. Overhoved kunde man i begge Riger ikke dølge for sig selv, at ved den danske Flaades Tab Broen mellem begge Riger, saa at sige, var afbrudt. Ved Communicationens Standsning eller Vanskelighed blev det nødvendigt for Regjeringen at tilstaae det norske Folk en vis Selvregjering i flere Retninger, og af denne benyttede Folket sig tillige til at udvide denne i andre Retninger, end det herfra egentlig var tilsigtet eller her var fundet ønskeligt. Kort efter Krigens Udbrud stiftedes det saakaldte Selskab for Norges Vel, som i Norge erholdt en stor Udbredelse, og som ogsaa i Danmark, navnlig i Kjøbenhavn, talte mange Medlemmer, endogsaa af Danske. Dette Selskab foretog sig Tid efter anden mange økonomiske Foranstaltninger, tildeels uden at spørge Regjeringen her om Tilladelse, og en Nordmand, Etatsraad Tønder-Lund, hørte jeg selv sige, at dette Selskab havde grebet ind i Kongens Souverainitetsrettigheder paa en Maade, som faa Aar tidligere næsten vilde have stemplet Ophavsmændene som Forrædere eller Oprørere, men som man nu maatte lade hengaae aldeles upaaagtet. Det kan ikke nægtes, at Danmark i disse Trængsels Aar med megen Opoffrelse og store Bekostninger søgte af skaffe Norge den nødvendige Tilførsel af Kornvarer og andre Livsfornødenheder, men da en stor Deel af de i denne Anledning opsendte Skibe bleve tagne, maatte man ansee det for

et Held, naar af tre eller fire saadanne Skibe eet naaede sin Bestemmelse; i Krigens sidste Aar maatte der ogsaa baade fra Danmark og Norge for betydelige Summer erhverves de saakaldte Licencer fra England, for at faae Tilladelse til at sende enkelte Skibsladninger af Fødevarer til Norge. Da under disse Omstændigheder Baandet mellem Rigerne mere og mere løsnedes, var det naturligt, at de Norske maatte finde det stedse mere besværligt og bekosteligt, tilsidst næsten umuligt, at sende deres Sønner ned til det danske Universitet, og da Regjeringen her indsaa det Samme og tillige ikke vovede længere at modsætte sig Folkets Ønske, blev altsaa her en Commission nedsat, som skulde drøfte Planen til Oprettelsen af et selvstændigt og fuldstændigt norsk Universitet[1]). I denne Commission fik et Par meget indflydelsesrige Nordmænd Plads, som derfor ogsaa nedkaldtes fra Norge, nemlig Grev Wedel-Jarlsberg og Biskopen i Christiania, Bech; den første var allerede dengang her nede bekjendt for sit antidanske Sindelag, hvilket han ogsaa her ved flere Leiligheder lagde for Dagen; senere er det blevet oplyst, at han hørte til de Nordmænd, som hemmelig eller aabenbart arbeidede paa en Tilslutning til Sverig. Man kan vel sige, at ligesom den danske Flaades Tab havde brudt det materielle Baand mellem de to Riger, saaledes opløste nu det norske Universitet det aandelige.

Det kan tilføies om de norske Studerende her, at de i Almindelighed hverken udmærkede sig ved særegne Aandsgaver eller ved nogen større Mangel af saadanne, hvorved man dog ikke maa glemme, at Antallet af de norske Studerende

---

[1]) Under Bestræbelserne i Slutningen af forrige Aarhundrede for at skaffe Norge et eget Universitet var der i Norge udsat en Priisbelønning for en Plan til Indretningen af et saadant Universitet. Prisen blev mærkeligt nok tildeelt en Tydsker nemlig den juridiske

her var ringere end de Danskes. Blandt de norske Studenter hernede mindes jeg endnu, at Interesse for Musik var meget levende; næsten ingen norsk Student var der, som jo enten spillede paa Violin eller paa Fløite eller Harpe, Mange endogsaa med stor Færdighed. At man, saavidt jeg veed, kun har kjendt een Nordmand som kongelig Skuespiller, kan vel især tilskrives det norske Organ, som mindre egnede sig for den danske Skueplads; imidlertid har dog Rosing, den eneste Nordmand i denne Stilling, her drevet det til en høi Anseelse baade som Skuespiller og som San-

Professor Eggers, hvis Skrift udkom 1794, medens et Skrift af en indfødt Nordmand, nemlig Pram, kun erholdt Accessit[1]). Da Sagen nu i det nærværende Aarhundredes Begyndelse igjen for Alvor blev optagen, udsatte Selskabet for Norges Vel ligeledes en Priis for en Plan til et norsk Universitet efter de daværende Tiders Tarv og Forhold. Prisen blev tilkjendt Nocolai Wergeland, hvis Skrift udkom 1811, samme Aar, som Stiftelsen af et norsk Universitet af Regjeringen var bleven approberet. Det Wergelandske Skrift blev resenseret i de Kjøbenhavnske lærde Efterretninger af Juristen Anders Sandøe Ørsted, som uden Skaansel paaviste Skriftets mange svage Sider og de mange upraktiske Forslag, som her forekom. Denne skarpe, skjont vistnok i det Hele velbegrundede Dom fremkaldte megen Uvillie i Norge, og man feiler vel ikke stort ved at antage, at Norges, i det ringeste mange Normænds, Tanke om en Adskillelse fra Danmark ved Ørsteds Recension fik mere Indgang, skjønt Ingen dengang kunde ane, at den inden tre Aars Forløb skulde finde Sted. Efter Adskillelsen udgav Wergeland et Skrift om «Danmarks Forbrydelser mod Norge», hvori han uden Skaansel og med megen Overdrivelse omhandlede Rigernes Forhold, og Skriftet fandt Gjenklang i mange andre saavel Tidsskrifter, som særskilte Arbeider i Norge. Fra dansk Side gjordes Intet for at gjendrive eller berigtige dette Skrift, hvorimod saadant for en Deel skete af et Par Norske, nemlig af C. M. Falsen og af Professor Hersleb i Christiania.

[1]) Prams Afhandling vandt den første Priis, den af Eggers opsendte tilkjendtes Accessit, og herved vandt Eggers Fortrin for en Række af andre Concurrenter. N. Wergeland, Mnemosyne. Første og anden Deel, S. 22—23. M. I. Monrad, Det Kongelige norske Frederiks Universitets Stiftelse. S. 15.
F. S.

ger; ved alle høitidelige Leiligheder var han altid en af Sangerne.

Naar man har omtalt de norske Studerende her i Kjøbenhavn, kan man heller ikke aldeles forbigaae et andet Folk, der nærmest nedstammede fra Norge og ligesaa længe som dette Rige havde været knyttet til Danmark, nemlig Islænderne. Antallet af de islandske Studerende, som kom hertil, var naturligviis kun ringe, men de nøde her flere Begunstigelser, idet de strax ved Ankomsten erholdt baade Communitets- og Regents-Stipendiet. De sluttede sig altid indbyrdes sammen og havde lidet eller intet Samkvem med deres danske Medstuderende, hvortil deres Sprog, skjønt de talte og forstode Dansk, bidrog meget, ligesom deres Levemaade, især deres idelige Brug af tør Fisk, ikke lidet; man kunde paa Regentsen altid lugte, naar Islænderne paa en vis Aarstid havde erholdt deres saakaldte Førsel fra Island, som for en stor Deel bestod af tørret Fisk. I ældre Tid havde de islandske Studerende været meget hengivne til Drik, og jeg hørte i min Ungdom af gamle Islændere deres yngre Landsmænd rose, naar de vare ædruelige, men paa den Tid jeg blev Student og kjendte flere Islændere, kan jeg dog ikke sige, at Drikfældighed var fremherskende imellem dem. Der fandtes blandt dem Mange meget begavede, men det var sjeldent, at nogen af dem viste fortrinlig Interesse for nogen Videnskab, ikke engang for det, som kunde ligge dem nærmest, nemlig de gamle nordiske Sprog og Oldsager. Saasnart de havde absolveret deres akademiske Cursus, søgte de hjem til deres Fædreland, hvor de da bleve ansatte enten som Præster, som juridiske Embedsmænd eller ved den lærde Skole i Reykjavik. Det var sjeldent, at nogen af dem søgte Ansættelse i Danmark, og i nogen betydeligere

Embedsstilling fandtes her ingen uden Rectoren ved Kjøbenhavns lærde Skole, Thorlacius og Geheimearchivar Thorkelin, men hos Ingen af disse havde uden undtagelsesviis de islandske Studerende Adgang, mindst hos den sidstnævnte. Derimod var for Thorlacius's Søn, Professor Thorlacius, den særegne Opmærksomhed betegnende[1], hvormed han altid modtog de bedre blandt de islandske Studerende, af hvilke han derfor var i høi Grad yndet. De islandske Studerende udmærkede sig paa den Tid ved megen Ydmyghed og næsten Kryberi mod de Danske, og især mod Universitetslærerne, i en følgende Tid ere de derimod gaaede over i en anden Retning, nogle have endog villet gjøre Fordring paa politisk Uafhængighed.

Af de Nationer, som ikke hørte til det danske Monarki, var den svenske os den nærmeste, med hvilken det danske Folk i ældre og nyere Tider havde staaet i mangesidig baade fjendtlig og fredelig Berørelse. Uagtet Naboskabet foranledigede, at mange Svenske kom hertil, især som Arbeidere og Tjenestefolk, og af disse enkelte endogsaa giftede og nedsatte sig her, saa kunde deres Antal dog aldrig ansees for betydeligt. Det var sjeldent, at Svenske indfandt sig for at studere et eller andet Fag, det skulde i det høieste være Kirurger eller Veterinairer, som benyttede den danske Veterinairskole paa Christianshavn. Det var derfor ogsaa en Selvfølge, at man har faa eller ingen Exempler paa, at Svenske her bleve ansatte i Embeder. Af saadanne kan neppe nævnes flere end Ljungberg, født i Skaane, siden Professor i Kiel, hvorfra han blev ansat som Committeret i Økonomi- og Commerce-Collegiet. Ved det kongelige Kunstakademi var i forrige Aarhundrede et Par

[1]) Ligesom for Engelstoft, hvis Portrait islandske Studenter lode stikke i Kobber med Vers af Egilsson. Wegener, Biographiske Antegnelser om L. Engelstoft. S. 101. *F. S.*

Svenskere ansatte, nemlig Malerne Pilo og Mandelberg, den Sidste en berømt Bataillemaler. Stemningen mellem Danske og Svenske var, som man kunde tænke sig den efter de mange Krige, Rigerne i en ældre Tid havde ført mod hinanden, og som i Særdeleshed havde vakt meget Nationalhad paa dansk Side, da Danmark havde tabt og lidt meest ved disse Kampe, den fjendtlige Stemning vedligeholdtes desuden ved personligt Nag imellem Kongehusene. Uagtet Rigerne havde staaet i et fredeligt Forhold til hinanden siden 1720, havde dog flere Gange en Krig været nærved at udbryde, og det var her ikke ubekjendt, at Gustav III havde næret Planer om at skaffe sig et Parti i Norge, ligesom man ogsaa senere har faaet Kundskab om, at han i Aarene sytten hundrede nogle og firs havde havt i Sinde at overfalde Danmark, navnlig Sjælland, uden nogen egentlig Krigserklæring[1]). Det var ogsaa i Slutningen af dette Tidsrum eller henved 1788[2]), at en svensk Officeer Benzelstierna havde havt i Sinde i Forening med et Par Andre at stikke Ild paa den russiske Flaade, som dengang under Krigen mellem Sverrig og Rusland overvintrede i Kiøbenhavn, hvilket, dersom det var blevet iværksat, maaskee ogsaa vilde have medført den danske Flaades Undergang og en Deel af Kjøbenhavns Ødelæggelse. Han blev arresteret, og der var her i Kjøbenhavn næsten udbrudt en Opstand, da den svenske Gesandt vilde tage ham i Beskyttelse; hvorvidt den svenske Regjering har havt nogen Andeel i dette Forehavende eller ikke, er nok aldrig blevet oplyst[3]), men efter flere Aars Fangenskab her i

---

1) I Aaret 1783. Konung Gustav III's efterlemnade Papper. III, 1, 17—50. *F. S.*

2) I Vintren 1789. H. Fisker, Historisk Fremstilling af det Benzelstiernske Complot, i Nyt Archiv for Søvæsenet. Anden Række. II, 285—314. *F. S.*

3) At den svenske Regjering eller dog svenske Myndigheder havde havt Haand med i Anslaget, synes vistnok at fremgaae af et Brev fra I. C. Toll, dengang Øverstbefalende i Skaane, der er dateret Helsingborg den 15de December 1788, og meddeelt af Ridderstad, Gömdt är icke glömdt. Historiska Bidrag. II, 12. *F. S.*

Castellet blev Benzelstierna efter Keiserinde Catharinas Anbefaling sat paa fri Fod. Naturligviis maatte en saadan Begivenhed bidrage til det fjendtlige Sindelag, som fra dansk Side næredes mod Sverrig, og saaledes kan man da forklare sig, at man her med Tilfredshed erfarede Efterretningen om Gustav III's Død. Man vidste ogsaa, at han i sine sidste Aar nærede Tanker om atter at sætte Ludvig XVI i Besiddelse af alle sine kongelige Rettigheder, og i denne Anledning bestræbte sig for ogsaa at drage Danmark ind i sine æventyrlige Planer. Den danske Regjering gjorde da heller ingen Vanskelighed ved at modtage et Par af de forviste Sammensvorne her i Danmark, nemlig Grev Horn og Baron Ehrensvärd eller, som denne her kaldte sig, Gyllembourg. I flere af de paafølgende Aar under Gustav IV's Mindreaarighed var Forholdet mellem Rigerne i det Hele venskabeligt, da begges Interesser forenedes i Bestræbelser for at sikkre de nordiske Rigers Handel under den franske Revolutionskrig; at disse Bestræbelser for en stor Deel lykkedes, skyldtes fornemmelig den danske Udenrigsminister Bernstorff, som derfor i Sverrig var næsten ligesaa populair som i Danmark. I den Anledning udrustedes i flere Aar Flaader fra begge Riger, Eskadrer krydsede i Forening i Nordsøen for at beskytte Rigernes Handel, og Overcommandoen over de forenede Flaader afvexlede skifteviis mellem begge Admiralerne; men denne fælles Virksomhed bidrog forøvrigt ikke til at fremkalde noget nærmere Venskabsforhold mellem de til begge Mariner hørende Befalingsmænd, man saa sjeldent svenske Søofficerer i Selskab med danske paa vore Gader, og de Fester, som Admiralerne undertiden gave, vare aldeles officielle. Senere ophørte disse Krydstog i Forening aldeles, og Forholdet mellem begge Riger eller i det ringeste mellem begge Hoffer blev mere og mere koldt. Dertil

bidrog især den svenske Konges stedse mere fremtrædende Had imod den franske Revolution og, efter dens Ophør, imod ham, der nu greb Styrelsen i Frankrig, nemlig Napoleon. Vel havde Sverrig ligesom Danmark sluttet sig til den af Rusland stiftede bevæbnede Neutralitet, men det tog ingen activ Deel i den herved fremkaldte Krig, hvad man dog her havde ventet og haabet. Da den engelske Flaade ankom til Sundet, havde allerede i længere Tid den svenske Flaade i Carlscrona været sat istand til at løbe ud, og da Angrebet den 2den April 1801 begyndte, troede Kjøbenhavns Befolkning i Begyndelsen, at det var den svenske Flaade, som var ankommen for at forene sig med den danske. Uagtet der i Sverrig blev nedsat en Commission for at undersøge de svenske Befalingsmænds Forhold i den Anledning, blev det dog ikke muligt at dæmpe den Uvillie, som fra nu opstod mellem begge Riger. I Aaret 1801 var Gustav IV ogsaa incognito kommen til Kjøbenhavn, hvor det dog var uvist, om han vilde have opholdt sig længere end et Par Dage, men samme Dag, han ankom, mødte han i Hotel du Nord, hvorhen han begav sig med den herværende svenske Gesandt, Grev Horn, og da han blev gjort opmærksom herpaa, blev han saa forbittret, at han ufortøvet begav sig bort. Hoffet, som imidlertid havde faaet Nys om hans Besøg, sendte en kongelig Ekvipage for at afhente ham, men han svarede, at han ikke vilde opholde sig i et Land, hvor et af hans første Møder havde været med den fornemste af hans Faders Mordere[1]). Jo mere Danmark senere fandt det nødvendigt at slutte sig til Napoleon og til dennes Politik, fjernede det sig fra

[1]) Grev Horn blev det dog dengang af Hensyn til Kong Gustav IV betydet, at han maatte forlade det danske Territorium, først i Aaret 1813 vendte han fra Lübeck tilbage til Kjøbenhavn. Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska Män. V, 237. *F. S.*

Sverrig, hvis Konge tilsidst traadte i aabenbar Krigsforhold til Frankrig. Gustav IV's Stemning mod Frankrig gav ham ogsaa Anledning til flere aldeles fjendtlige Skridt mod Danmark, saasom Forbydelsen af danske Skrifters Indførelse i Sverrig[1]). Det engelske Overfald mod Danmark 1807 kunde da i det Hele heller ikke være den svenske Konge ukiærkomment, og det vakte megen Harme her, at Kongen ved den engelske Flaades Indseiling i Sundet viste sig paa Helsingborgs Skibsbro næsten som for at complimentere Fjenden[2]). Da han senere reent ud erklærede, at han ikke vilde have taget i Betænkning at besætte Kjøbenhavn og Sjælland efter Englændernes Opbrud herfra, dersom han havde fundet det stemmende med sin Interesse, indsaa man, kort efter at Englænderne havde forladt vore Kyster, at en Krig mellem Danmark og Sverig vilde være uundgaaelig. Den erklæredes ogsaa i Foraaret 1808 og førtes i dette og det følgende Aar, fornemmelig fra Norge af. I Marts Maaned 1809 iværksattes den Revolution i Sverrig, ved hvilken Gustav IV blev afsat og hans Efterkommere udelukkede fra den svenske Thronfølge, hvorefter hans Farbroder, Hertugen af Sødermanland, valgtes først til Rigsforstander og siden til Konge som Carl XIII. Efter Udbrudet af Krigen mellem Danmark og Sverig, og efter at Rusland havde gjort Indfald i Finland, paatænktes der ogsaa et forenet Angreb af en dansk og fransk Hær mod Sverrig. I Vinteren 1808 arbeidedes paa Holmen paa Slæder og andre Transportmidler for at føre Artilleri over Isen til Skaane, og man beredte sig ogsaa her i Kjøbenhavn paa at modtage franske

---

1) Dette skete allerede ved Kundgjørelse af 14de September 1804. Schinkels Minnen ur Sveriges nyare Historia. IV, 345. *F. S.*

2) Det var først ved den engelske Flaades Bortgang med den tagne dansk-norske, at den svenske Konge, der først den 6te September 1807 havde forladt Rügen, var Tilskuer paa Broen ved Helsingborg, lod de forbiseilende Englænderes Salutering besvare og modtog deres Overbefalingsmænd hos sig. Schinkels Minnen. IV, 249, 258. *F. S.*

Tropper. Der skulde indrettes Vagtstationer paa forskjellige Steder i Byen, og der udgik Opfordring til Saadanne, som færdigen forstode og talte Fransk om at melde sig for at fungere som Tolke mellem Vore og de Fremmede, der skulde indkvarteres hos Borgerne. Ængstelsen for dem var næsten ligesaa stor som i de foregaaende Aar, da man frygtede for Byens Besættelse af Englænderne. Det Huus, hvori jeg dengang logerede, skulde have otte Mands Indkvartering, og Værten besluttede, at have alle disse samlede i en Hjørnesal ved Siden af mit Værelse, fire Senge bleve der opsatte, hver for to Mand, men netop da man beregnede Dagen og Tiden, naar disse uvelkomne Gjæster skulde indfinde sig, fik man Efterretning om, at et Par engelske Krigsskibe havde lagt sig i Beltet, hvorved den videre Overførsel blev umulig, og da nu til samme Tid Isen i Sundet begyndte at brække op, kunde der heller ikke her længere blive Tanke om nogen Landgang paa Skaane. Imidlertid var man her gaaet saa langt i sine Planer, at der endogsaa blev udstedet Papirspenge eller Bons, som de kaldtes, paa Svensk, der skulde været brugte til Betaling i Skaane. Collin, som paa den Tid var Fuldmægtig i Finantscollegiet, gjorde i Forening med mig selv paa det kongelige Bibliothek ved Hjælp af svenske Ordbøger Udkast til disse Papirspenge, der endog bleve trykte, og af hvilke for faa Aar siden endnu i Finantsministeriet forefandtes et stort Oplag[1]).

Efter Gustav IV's Afsættelse sluttede Sverrig efterhaanden Fred med Frankrig og Rusland, og i Jönköping i December 1809 med Danmark, ved hvilken Fred ingen af Parterne enten ligefrem vandt eller tabte Noget. Sverrig maatte dog

---

[1]) Ifølge en Artikel af Sturzen-Becker om disse „Skandinaviska papperspengar" var Texten baade svensk og dansk, og Sedlen udgiven "enligt befallning af H. M. Konungen af Danmark och Norge af danska fältkommissariatet". Sturzen-Becker, Skandinavisk Gazette. Helsingborg. 1861—1862. S. 36—38. *F. S.*

nu erklære England Krig, og for saa vidt kunde da Danmark ogsaa siges at vinde Noget ved Freden, da det ikke blot var blevet befriet for en Fjende, men ogsaa havde faaet en ny Medhjælper mod den frygteligere Fjende England. Da Carl XIII ingen Sønner havde, blev efter hans Forslag Prinds Christian August af Augustenborg valgt til Thronfølger i Sverrig, skjønt han med Udmærkelse og paa en temmelig heldig Maade havde anført den norske Hær imod Sverrig. Da Sverrig sluttede Fred med Danmark, kunde Frederik VI ikke modsætte sig dette Valg, og den nye Kronprinds ankom i Slutningen af Aaret 1809 til Stockholm, men han opnaaede aldrig at bestige Sverigs Throne, da han den 28de Mai 1810 pludselig døde under en Mønstring i Skaane, faa Timer efter at have taget Afsked med sin ældste Broder Hertugen af Augustenborg, som var kommen over til Skaane for at besøge ham. Efterretningen om dette pludselige Dødsfald gjorde et stærkt Indtryk her i Kjøbenhavn, skjønt ikke noget egentlig smerteligt, da Mange her havde fundet det stødende, at han vilde modtage Valg til Thronfølger i et Rige, mod hvilket han nylig havde kæmpet, og man tillige ifølge den store Popularitet, som han nød i Norge, kunde ansee det for muligt, at saavel han selv som et Parti i Norge kunde i dette Valg see Spiren til en Forening mellem de to Riger i en fölgende Tid. Da Thronfølgen i Sverrig ved denne Begivenhed saaledes var bleven usikker, var det at Frederik VI begyndte at fremstille sig som en Kandidat. Man antog i Almindelighed, at Napoleon ikke ugjerne havde seet Frederik VI som de tre Rigers Regent engang i Fremtiden, da han derved kunde have en Slags Støtte i en Krig med Rusland, som man allerede dengang begyndte at imodesee, men noget directe Skridt i denne Anledning synes Keiseren dog ikke at have foretaget sig.

I Sverrig fandtes der imidlertid et ikke ringe Parti, som paa Rigsdagen vilde stemme for den afdøde Kronprinds's ældre Broder, Hertugen af Augustenborg. Hertugen erklærede da, at han ikke vilde staae Frederik VI i Veien, som man antog understøttedes af Napoleon, men her stolede man dog ikke paa dette Hertugens Tilsagn, og da man befrygtede, at han muligen med eller mod sin Villie kunde blive bragt til Sverrig, sendtes nogle Krigsfartøier til Als for at hindre ethvert Forsøg i denne Henseende. Da Hertugen saaledes kunde betragte sig selv som arresteret, forøgedes derved det Fjendskab, der i lang Tid mere eller mindre havde bestaaet imellem Frederik VI og hans, som han kaldte ham, lærde Svoger, der strax efter Broderens pludselige Død havde forladt Kjøbenhavn, som han aldrig mere gjensaa. Han tilbragte sin øvrige Levetid paa Als, og det kan maaskee med Føie antages, at hiin Begivenhed har bidraget til allerede fra Barndommen af at nære det Fjendskab imellem det danske Kongehuus og Augustenborgerne, hvortil der allerede langt tilbage i Tiden var lagt den første Grund. Af en Svensker har jeg i sin Tid hørt, at en Omstændighed, som især hos Adelsstanden hindrede Frederik VI's Valg, var den, at de danske Godseiere i Aaret 1809 havde mistet deres saakaldte Patronatsret eller Ret til at kalde Præster og Birkedommere, hvilket især havde stødt det svenske Aristokrati. Var det nu lykkedes Frederik VI at fjerne sin Svoger fra den svenske Thronfølge, som han alligevel maaskee dog ikke havde erholdt, saa vandtes dog Intet for Kongen selv ved det endelige Resultat, thi dette blev, som bekjendt, at den franske Marschal, Fyrsten af Pontecorvo blev valgt til Sverrigs Thronfølger i Sommeren 1810. Uagtet det nu maatte antages, at denne Candidat var anbefalet og understøttet af Napoleon, og at han som Følge heraf vilde

fortsætte Krigen mod den fælles Fjende England — thi det er først langt senere, at man har erfaret, at Napoleon i Grunden ikke gjerne havde seet dette Valg —, saa anede dog Mange, at Valget af en Kriger til Sverrigs tilkommende Konge kunde blive farligere for Danmark, end af den stille og fredelige, kun til videnskabelige Sysler hengivne Hertug af Augustenborg. Jeg mindes derfor, at Mange her strax med stor Bekymring og Ængstelse erfarede dette Valg, og Erfaringen viste faa Aar senere, at deres Anelser ikke havde været ugrundede. Den nye Kronprinds indsaa snart, at Sverrig ikke vilde kunne længe udholde en Krig med England, og det var derfor kort efter hans Ankomst til Sverrig, at han begyndte mere og mere at standse Forbudene mod Handelssamkvem med dette Rige, og derved nærmede sig det mere og mere. Dette bragte Sverrig efterhaanden i en stedse uvenligere Forhold til Frankrig, og derved maatte ogsaa opstaae en Spænding mellem Sverrig og Danmark. Da Sverrigs Konge erklærede, at hans Lands Tarv aldeles ikke kunde tilstede, at Sverrig strengt overholdt Napoleons Continentalsystem, blev Forholdet mellem Sverrig og Frankrig tilsidst næsten ligefrem fjendtlig og endtes med, at franske Tropper besatte Svensk-Pommern. Da med Begyndelsen af Aaret 1812 Krigen mellem Frankrig og Rusland stod for Døren, sluttede Sverrig et Forbund med Rusland og England, ved hvilket det tilsagde sin Bistand imod Frankrig, mod at Norge skulde forenes med Sverrig. Herom fik man vel ingen sikker Kundskab, førend efter at Napoleon havde forladt Rusland i Slutningen af 1812, men da man herfra i Begyndelsen af 1813 forsøgte at nærme sig England og at slutte en Fred med dette Rige, erklæredes reent ud, at en saadan ikke var tænkelig uden paa Basis af Norges Afstaaelse. Danmark, som endnu nærede Tillid til Napoleons

Geni og Magt, og især efter det heldige Udfald af nogle af hans Foretagender i Tydskland haabede, at han endnu engang kunde reise sig, afslog dette aldeles; men efter Slaget ved Leipzig i October 1813 rykkede den svenske Kronprinds i Spidsen for en allieret Hær ind i Hertugdømmerne for her at fremtvinge Afstaaelsen af Norge. Den danske Hær gjorde her ved flere Leiligheder en tapper Modstand mod de fremrykkende Fjender, og her i Kjøbenhavn var især Begeistringen temmelig levende, dog meest maaskee blandt de Studerende; her blev holdt Møder og Taler af disse, og der paatænktes endogsaa en Opfordring til danske Studerende om i Samling at begive sig over til Jylland for der at deeltage i Landets Forsvar. Begivenhederne udviklede sig imidlertid snart saaledes, at man indsaa, at et yderligere Forsvar vilde være umuligt. Hertil bidrog den yderst strenge Vinter 1813—14, hvorved Beltet tillagdes i den Grad, at Overfarten næsten blev umulig; Frederik VI, som efter Kielerfreden vendte tilbage til sin Hovedstad, maatte i flere Dage ligge over paa Sprogø, hvor han og hans Følge nær havde lidt Hungersnød. Kielerfreden, ved hvilken Norge afstodes til Sverrig og Helgoland til England, vakte vistnok her megen Sorg og Bedrøvelse, men mindre dog end Tilfældet vilde have været, dersom Danmark ikke saavel i materiel som moralsk Henseende var blevet saa svækket og udtømt ved den lange syvaarige piinlige Krig, der havde været forbunden med saa mange Savn og Opoffrelser. Større Harme og mere indgribende Bevægelser fremkaldte denne Begivenhed i Norge selv, skjønt den her længe var forudseet som uundgaaelig.

Kort efter Kielerfreden skrev en svensk Ven fra Stockholm til mig: «Gud skee Lov, nu kan der ikke oftere blive Krig mellem Danmark og Sverrig». Dette kunde nu vel ogsaa ansees for

afgjort, deels fordi at Sverrig nu ei mere ved enhver Krig med Rusland maatte befrygte et Angreb fra Danmark som Ruslands Allierede gjennem Norge, og deels fordi Danmark nu ikke længer havde at befrygte Noget af den svenske Regjerings hemmelige Intriguer for at skaffe sig et Parti i Norge. Imidlertid varede det dog længe, førend en aldeles venskabelig Forstaaelse kom istand imellem begge Hofferne. Carl Johan var, som bekjendt, som de fleste Stiftere af nye Dynastier, der have fortrængt et ældre, meget mistænksom, og ligesom han i Sverrig selv stedse med Opmærksomhed fulgte de Yttringer af Hengivenhed for den fordrevne svenske Kongeslægt, som han der troede at spore, saaledes befrygtede han ogsaa, at der i Norge kunde findes hemmelige Sympathier for det danske Folk, til hvilket de Norske ved saa mange gamle Baand vare knyttede, og muligen ogsaa for den danske Konge. Det kunde ikke være ham ubekjendt, at Frederik VI stedse og lige til sin Død vedblev at interessere sig varmt for sit gamle Rige, at, naar Danske i en eller anden Anledning besøgte Norge, maatte de altid ved Hjemkomsten berette Kongen, hvorledes de havde fundet Tilstanden der. Dette kan muligen have forøget den svenske Konges naturlige Mistænksomhed, især da der i flere af de følgende Aar efter Adskillelsen jævnligen yttrede sig Misstemning i Norge, engang endog saa truende, at den foranledigede, at en svensk Hær blev sammentrukket paa Grændsen, og svenske Krigsskibe løb ind i Christiania Fjord[1]). Det var naturligt, at Frederik VI paa sin Side ikke heller kunde nære nogen venskabelig

---

[1]) Herved har været tænkt paa Leiren paa Etterstad-Sletten hvor 6,000 Mand, Halvdelen norske, og Halvdelen svenske Tropper, bleve samlede i Aaret 1821, medens til samme Tid en svensk Eskadre ankom til Christiania. Yngvar Nielsen, Grev Sandels's Statholderskab 1818—1827. S. 177, 193. *F. S.*

Følelse for den svenske Konge, og at han, der af Naturen ogsaa var noget mistænksom, ikke kunde tilbageholde en vis Frygt for, at Nabokongen, naar engang en gunstig Leilighed maatte tilbyde sig, vilde søge at sætte sig i Besiddelse af Sjælland, som man havde hørt, at han benævnte «le jardin de la Scandinavie». Ingen af Kongerne saa derfor gjerne nogen nærmere Tilslutning mellem Befolkningerne, og navnlig Frederik VI var ilde tilfreds med, at Oehlenschläger i Aaret 1829 blev Ridder af den svenske Nordstjerneorden. Dette sagdes at være Aarsag til, at Oehlenschläger ikke før ti Aar senere, samme Aar, i hvilket Frederik VI døde i December, havde erholdt den af ham længe attraaede Etatsraadstitel. Efter Oscars Thronbestigelse ophørte den mistænksomme Stemning fra Sverrigs Side, men vedligeholdtes vel for en Deel endnu fra dansk Side, hvorfor man ogsaa sagde, at Christian VIII ikke gjerne saa de danske Studerendes Besøg i Stockholm og Upsala 1843.

Blandt de fremmede Nationer, med hvilke Danmark stod i en nærmere eller fjernere, fredelig eller fjendtlig Berørelse, kan dernæst især nævnes den franske og engelske. Kjøbenhavn kunde ogsaa siges at indeslutte en fransk eller i det ringeste fransktalende Befolkning, nemlig den fransk-reformeerte Menighed. Denne hidrørte oprindelig fra de franske Huguenotters Indvandring her i Slutningen af det 17de Aarhundrede. Det er i en nyere Tid blevet fremhævet, hvor stor en Feil den danske Regjering paa den Tid begik ved saa længe at modsætte sig de franske Huguenotters Tilbud om at nedsætte sig her i Danmark, hvorved Landet baade vilde have erholdt en Tilvæxt af mange rige Familier og tillige seet sin egen Industri meget fremmet. Den Omstændighed, at Christian V's Dronning var reformeert, vilde uden Tvivl have lokket mange af

disse hendes Troesfæller til Danmark, men deels fraraadede den danske Geistlighed, navnlig den sjællandske Biskop Bagger, dette meget ivrigt som et for den lutherske Lære farligt Skridt, deels var vel ogsaa Regjeringen dengang, kun en Menneskealder efter Enevoldsmagtens Indførelse, bange for, at Huguenotterne her skulde indbringe deres mere frie og republikanske Grundsætninger. England og Brandenburg modtog derimod disse Flygtninge med aabne Arme, og i begge Lande lagde de Grunden til de store Fremskridt i deres Industri; da den danske Regjering tilsidst indvilligede i at modtage Huguenotterne, var allerede den betydeligste Deel kommen til de nævnte Lande. Imidlertid dannede dog de faa her Ankomne den første Spire til den fransk-reformeerte Menighed, som efterhaanden fik sin Tilvæxt ved Indvandrede fra Sveits, saa at den saakaldte fransk-reformeerte Menighed tilsidst især kom til at bestaae af sveitserske Familier, meest Handlende og Kunstnere. Skjønt det først var ind i det nuværende Aarhundrede, at fransk Sprog blev optaget som Lærefag i de lærde Skoler, havde der ogsaa allerede i det forrige Aarhundrede bestaaet en Lærestol for det franske Sprog og Litteratur her ved Universitetet, ligesom det franske Sprogs Uundværlighed i den høiere Dannelse foranledigede, at stedse mange franske Sproglærere, saavel indfødte Franskmænd, som Danske, her havde god Fortjeneste. Den franske Revolution fik senere indgribende Indflydelse paa den Interesse, hvormed man her i Danmark, navnlig i Kjøbenhavn, fulgte Begivenhederne i Frankrig. Her, som overalt, deelte Befolkningen sig i Partier, af hvilke det ene heldede til republikanske Grundsætninger og ønskede Republiken Held og Fremgang, — til dette Parti hørte især Ungdommen og mange Videnskabsmænd —; det modsatte Parti var kongeligsindet, det omfattede de fleste Ældre og,

som naturligt, alle høiere staaende Embedsmænd og Geistligheden. Borgerstanden var i den ommeldte Henseende deelt, idet vel de Fleste af den vare kongeligsindede, men der dog ogsaa blandt den fandtes Mange, der næsten roste sig af at være hemmelige Jacobinere. Rædselsperiodens Ophør og dens Afløsning af en mere ordnet Regjering i Republiken foraarsagede, at Mange, som hidtil havde været ivrige Royalister, nu dog begyndte mere at slutte sig til de i Frankrig udtalte nye Anskuelser, og da med det 19de Aarhundredes Begyndelse de republikanske Former efterhaanden uddøde i Frankrig, og Alt her mere og mere nærmede sig den monarkiske Regjering, saa man det besynderlige Phænomen, at ogsaa de fleste ivrige Republikanere her efterhaanden bleve ivrige Bonapartister; blandt saadanne mindes jeg blandt andre Procurator Bjerring, som man under den franske Revolutions første Dage her kaldte den lille Marat, men som nu blev en af Napoleons meest enthousiastiske Beundrere. Da Danmark tilsidst under den store Verdenskamp ved Omstændighedernes Magt blev nødt til at slutte sig til Frankrig, vedblev ogsaa Folket her, navnlig i Kjøbenhavn, at nære Sympathi for det franske Folk, uagtet de Savn og Lidelser, som Napoleons Continentalsystem paalagde hele Europa, ikke føltes mindst her i Danmark.

Forholdet til Frankrig havde naturligviis stedse Indflydelse paa Stemningen med Hensyn til den anden Verdensmagt England. Der havde hidtil i det Hele bestaaet et venskabeligt Forhold mellem det danske og engelske Folk, som begge vare søfarende og som gjensidigen trængte til hinandens Producter. Under Revolutionskrigen led imidlertid den danske Handel stedse mere og mere af de engelske Kapere og Krydsere, den Convoyering af Handelsskibene, hvoraf man især efter Bernstorffs Død i Aaret 1797

benyttede sig, havde atter Rivninger tilfølge, og da Danmark og Norge i Aaret 1800 ligesom Sverrig sluttede sig til den af Rusland fornyede bevæbnede Neutralitet, som England paa det kraftigste modsatte sig, fremkaldtes Angrebet paa Danmark og Slaget paa Rheden den 2den April 1801. Den herved opstaaede Krig var imidlertid af kort Varighed, og da man, som bemærket, i det Hele nærede den Illusion, at vi mere vare at betragte som Seirende, end som Overvundne, fremkaldte den ingen varig fjendtlig Stemning mod England eller det engelske Folk. Det syntes endog, som om den engelske Regering i nogen Tid viste en større Moderation og Billighed mod de danske Handlende, England selv havde ogsaa en vis Fordeel af stundom at kunne benytte det neutrale danske Flag, paa den slesvigske Vestkyst og paa Helgoland havde det dengang store Forraad af Colonialvarer, som derfra efterhaanden kunde indsmugles paa Fastlandet. Man har derfor kunnet kalde de syv første Aar af dette Aarhundrede for de lykkeligste for Danmark, da det havde vidst at bevare sin Neutralitet, og Handelen i Danmark som i Norge blomstrede paa en Maade, som det ikke havde været Tilfælde siden den amerikanske Krig. Der var altsaa i denne Periode en meget gunstig Stemning i Danmark, navnlig i Kjøbenhavn, mod England og mod Alt, hvad engelsk var. Denne Stemning ophørte først efter Tilsitfreden i Juli 1807. Uagtet de Vink og Advarsler, den danske Regjering havde modtaget fra Frankrig og fra England selv om Hensigten af de betydelige Rustninger baade af Flaade og Landtropper, som England umiddelbar efter Freden foretog sig, og uagtet de engelske Søofficerer paa den i Portsmouth forsamlede Flaade lode danske Søofficerer, som paa en Reise fra Vestindien besøgte de engelske Krigsskibe og der bleve beværtede, høre

aldeles umiskjendelige Yttringer om Englændernes forestaaende Komme, tog Regjeringen her dog aldeles ingen Notits deraf. En dansk Søofficeer har selv fortalt mig, at han saaledes ved en Frokost paa et engelsk Krigsskib drak et Glas med en engelsk Officeer, som ved denne Leilighed sagde: «Nu klinke vi her sammen, om en Maaned eller to ville vi ikke staae saa venlige ligeoverfor hinanden». Denne Officeer, mit Næstsødskendebarn, nuværende Commandeur Garde, ansaa det ligesom sine Kammerater for Pligt, at man strax efter Hjemkomsten meddelte Admiralitetet dette, men Admiralitetet gav kun en Advarsel mod at blande sig i Politiken, da Regjeringen havde sikkre Meddelelser fra England, at der tilsigtedes ikke noget Fjendtligt mod Danmark[1]). Uagtet man, da den engelske Flaade ankom til Sundet med en betydelig Landmagt, maatte kunne indsee, at der ikke tilsigtedes noget Angreb mod de Franske i Tydskland, eftersom hele Nordtydskland nu var underkastet Frankrig, og at det altsaa nærmest maatte gjælde Danmark, forblev man dog her i sløv Uvirksomhed og lod kun Kronborgs Garnison og Besætningen paa Trekroners Batteri modtage nogen Forstærkning. Først Søndagen den 9de August, da man havde erfaret, at engelske Krigsskibe ogsaa havde lagt sig i Beltet, og at Sjælland saaledes var fuldstændig indesluttet, begyndte man at ængstes, og Dagen efter kom der fra Hovedkvarteret i Kiel Ordre til,

[1]) Den ovenstaaende Meddelelse er ikke fri for enkelte Unøiagtigheder. Den gjælder Corvetten Fylla, der efter i Vestindien ved Døden at have mistet Chefen, Næstcommanderende og to andre ældre Officerer hjemførtes af den daværende Secondlieutenant C. I. F. Hedemann. Det var ikke Portsmouth, men Deal, som denne paa Hjemfarten anløb, og det var ikke for den daværende, unge Secondlieutenant Garde, der dengang ogsaa gjorde Tjeneste paa Fylla, men for den daværende Secondlieutenant T. E. Rosenørn, der herfra var sendt ombord til det ved Deal liggende engelske Admiralskib, at en engelsk Officerer ved et Glas Viin udtalte sig paa den anførte Maade. At Fyllas Chef ved Tilbagekomsten til Kjøbenhavn den 19de Juli meddeelte Admiralitetet, hvorledes han var bleven raadet til at skynde sig hjem, findes allerede andetsteds omtalt. F. S

at Alt her skulde sættes i Forsvarsstand. Næste Dag ankom Kronprindsen selv ganske uventet til Kjøbenhavn, hvilket vakte en stor Glæde, som dog strax forsvandt, da hans Hensigt kun havde været at føre sin Fader bort, og han derfor allerede Dagen efter igjen forlod Kjøbenhavn. I en udstedet Proclamation kundgjorte han, at en Krig med England neppe kunde undgaaes, og opfordrede Kjøbenhavn, hvor han havde givet Commandanten i Citadellet, General Peyman, den øverste baade militaire og civile Autoritet, til tapper Modstand, indtil han saa sig istand til at bringe Armeen til Undsætning. Natten imellem 15de og 16de August skete da Landgangen ved Vebæk, efterat Dagen i Forveien en Deel af den engelske Flaade, som havde havt Station i Østersøen, ogsaa var naaet til Sundet. Allerede om Mandagen kunde man fra Volden høre Fyren af de danske fremskudte Poster og Englænderne ude paa Fælleden. Kjøbenhavn saa nu alle en Beleirings Rædsler imøde med stor Spænding og Ængstelse. Mange forsynede sig, for saa vidt de kunde, med Fødevarer og andre Livsfornødenheder, da man tænkte en langvarig Beleiring mulig. Paa Bastionerne opstilledes Kanoner, og baade Militairet og Borgerskabet samt Studenterne besatte Voldene og Stillinger udenfor Kjøbenhavn, saavidt dette var muligt. Det varede ikke længe, førend Englænderne trængte frem lige til Vesterbro og med deres Granater stak Tømmerpladsen i Brand, hvorefter da fra vor Side Bygningerne paa Vesterbro bleve afbrændte og nedrevne, for at de ikke skulde hindre Virkningen af Skytset fra Voldene. Der skete fra vor Side flere Udfald, hvorved der vistes tapper Holdning, ligesom ogsaa vore Kanonbaade stundom heldigen beskjøde Fjenderne; men da Englænderne mere og mere befæstede sig paa Landsiden og der opførte flere Batterier, som mon-

teredes med svært Skyts, kunde Intet hindre det Bombardement, som begyndte Onsdagen den 2den September og med nogle Afbrydelser varede indtil om Løverdagen. Omtrent 300 Huse faldt ved denne Leilighed i Aske, ligesom ogsaa Frue Kirke, medens den nærliggende Petri Kirke kun blev meget stærkt beskadiget; af andre offentlige Bygninger, som ved denne Leilighed bleve afbrændte, kan især nævnes Universitetsbygningerne med Borchs Collegium og flere Professorgaarde. Hvormange Mennesker der her i Byen ved denne Leilighed omkom, er vel aldrig med fuldkommen Bestemthed oplyst, men naar man erindrer, hvorledes Granater og Brandraketter faldt i Tusindviis ned i Gaderne, kan man allerede slutte sig til, at Antallet af de Omkomne maa have været meget betydeligt. Farligst var Bombardementet om Dagen eller i den tidlige Aftenstund, da man ikke som om Natten kunde see Granater og Bomber glimte i Luften, men blot kunde høre deres Piben og Susen. En stor Deel af Kjøbenhavns Befolkning tyede ud paa Christianshavn, som hidtil ikke var bleven bombarderet, men da man havde Kundskab om, at Bombardementet, saafremt det skulde fortsættes, vilde udstrække sig ogsaa til Christianshavn, hvor man antog, at omtrent 30,000 af Kjøbenhavns Befolkning havde søgt Tilflugt, fandt Commandanten Peymann, efter en Raadførsel med de høieste militaire Befalingsmænd, flere høiere Embedsmænd og Medlemmer af Magistraten og Stadens 32 Mænd, det rettest at underkaste sig Englands Ultimatum og at udlevere Flaaden med Alt til den hørende, som opbevaredes paa begge Holmene, til Englænderne, imod at disse forpligtede sig til efter sex Ugers Forløb at forlade Sjælland med deres hele Styrke og — med den danske Flaade. I de sex Uger skulde de holde Citadellet og baade Gammel- og Nyholm besatte.

Uagtet de nu strax med stor Iver arbeidede paa at sætte vor Flaade istand til at føres bort, og den sig nærmende Aarstid ogsaa maatte gjøre det sandsynligt, at de ikke vilde tænke paa at overvintre her i Sjælland, var der dog Mange, som ikke stolede paa deres Hensigter, og Flere beredte sig derfor til at forlade Kjøbenhavn. Jeg selv erhvervede mig her i Hovedkvarteret et engelsk Pas for at kunne begive mig over til min Familie i Fyen, men inden jeg kunde iværksætte denne Beslutning, erfarede jeg, at dette Pas vel kunde være gyldigt for en Rejse gjennem Sjælland og mellem de engelske Krigsskibe i Beltet, men at Rejsende herfra Sjælland ikke bleve modtagne i Nyborg. Man henlevede altsaa disse sex Uger i en høist urolig og nedtrykt Stemning i Kjøbenhavn; der hvor jeg boede, ikke langt fra Holmens Kanal[1]), kunde jeg om Aftenen og Morgenen høre den engelske Tappenstreg og Reveille paa Gammelholm. I Løbet af de sex Uger fik de engelske Militaire, saavel af Land- som Sømagten, Tilladelse til nu og da tropviis, dog altid ubevæbnede, at besøge Kjøbenhavn, og disse Besøg vare ikke til Skade for de Handlende her i Staden, som afsatte mange Varer til Englænderne, der betalte med Guld og Sølv og aldrig pruttede. De engelske Officerer, der ogsaa kom ind som Gjæster og besaae Staden, viste nu overhoved megen Humanitet og Hensynsfuldhed; flere af dem besøgte jævnlig det kongelige Bibliothek, der forøvrigt under hele Beleiringen var lukket for Publicum. Ogsaa her vare de meget forekommende, og nogle af dem yttrede for mig selv, at saa meget vi end kunde være misfornøiede med deres Nær-

[1]) Veiviseren for Aaret 1807 angiver (S. 521): E. C. Werlauff, anden Secretair ved det kgl. Bibliothek, Hjørnet af Sqvalder- og Laxegaden 295. *F. S.*

værelse iblandt os, vilde vi dog maaskee være bedre tjente med at have dem her som Fjender, end de Franske som Venner. Endelig var de sex Uger forløbne, og Englænderne holdt meget samvittighedsfuldt Capitulationen, for saa vidt de sidste af dem netop sex Uger efter denne forlode Kjøbenhavn og overgave Citadellet og begge Holmene, hvorpaa de afseilede med deres hele Magt. Da Capitulationen sluttedes den 7de September, og Danmark maatte afgive en Flaade, til hvilken saa mange hæderfulde Erindringer knyttede sig, var vistnok Stemningen i høi Grad nedtrykt, men da man i flere Uger havde udholdt det Piinlige ved en Indeslutning og havde i Løbet af tre eller fire Dage maattet see en stor Deel af Kjøbenhavn lagt i Aske og mangfoldige Mennesker omkomme, og da man maatte indsee, at en længere fortsat Modstand vilde have foranlediget en Storm, hvortil de Engelske allerede havde gjort Anstalt, og Stadens fuldstændige Ødelæggelse, fandt man sig dog i det Uundgaaelige, der havde befriet Staden fra en endnu haardere Skjæbne. Men da Englænderne havde rømmet Sjælland, og vore Tropper fra Holsteen med Kronprindsen efterhaanden ankom til Øen og til Kjøbenhavn, da man her begyndte at aande friere og at tænke paa at erstatte det lidte Tab, maatte naturligen den hele Begivenhed efterlade en høist fjendtlig og hadefuld Stemning mod det hele engelske Folk, ikke blot mod Regjeringen alene, uagtet man snart erfarede, at selv i det engelske Parlament flere Stemmer havde udtalt sig med Misbilligelse og Harme om dette Angreb. Da vor Regjering ikke længe efter det engelske Overfald maatte indgaae en Alliance med Frankrig, var det ogsaa naturligt, at alle de, som hidtil havde interesseret sig varmt for Frankrig og for Napoleon, nu bleve dobbelt fjendtligsindede mod England. Dette lagde sig her paa flere Maader for Dagen.

Ingen vovede at tale Engelsk paa offentlige Steder, hvilket undertiden især voldte Amerikanerne megen Ulempe; jeg har selv seet amerikanske Søfolk blive kastede ud fra offentlige Beværtningssteder i Smaagaderne og mishandlede, uagtet de vedbleve at raabe: «I am an American man». Man turde her næsten ikke være bekjendt at læse eller forstaae Engelsk, og i den nærmeste Tid efter Angrebet vare de engelske Sproglærere i stor Nød, da deres Elever forlode dem, hvilket dog snart ophørte, idet Krigen og især de mere og mere tiltagende Kaperier ofte gjorde det nødvendigt at tale og forhandle med Englændere og Amerikanere. Men jo mere man efterhaanden kom til at lide ved Savnet af saa mange Livsfornødenheder og mange Nydelser, som man var bleven vant til, og som nu maatte erstattes ved Surrogater, jo mere voxede ogsaa Hadet til Englænderne. Man indsaa dengang ikke, at Napoleons despotiske Forholdsregler og navnligen hans Continentalsystem i Grunden skadede os mere end Englænderne, og vist er det, at det Had, hvormed den nulevende Slægt betragter Tydskerne, ikke er saa stærkt, som det, hvormed man i hine syv Aar forfulgte Englænderne. Nu kan dog paa offentlige Steder og paa Gaden tales Tydsk, uden at Vedkommende derved udsætter sig for Fornærmelser, men dette var ikke Tilfældet dengang med dem, som talte Engelsk. Da vi i Begyndelsen af Aaret 1813 efter Napoleons Tilbagetog fra Rusland nærmede os England og søgte Fred med denne Magt, erklæredes reent ud af den engelske Regjering, at en Fred ikke var tænkelig uden paa Basis af Norges Afstaaelse til Sverrig, og derved blev naturligviis Hadet mod England endnu yderligere opflammet. Det var uden Tvivl efter en Fest, som den engelske Gesandt i Aaret 1815 gav her efter Slaget ved Waterloo, at den engelske Gesandts Hotel blev

molesteret og Vinduerne indslagne af Pøbelen[1]). Men efterhaanden hendøde dog denne Stemning, og jo mere man her begyndte at hæve sig og komme til Kræfter efter den lange og ødelæggende Krig, nærmede man sig ogsaa igjen mere og mere England, som et Land, der i mange Henseender stod os saa nær. Forglemmelsen af den svundne Tids Forurettelelser og Fjendtlighed gik endog saa vidt, at Mange her fra Hovedstaden gjorde den under Krimkrigen i Kjøgebugt forsamlede engelske Flaade et Besøg — netop Dagen den 2den April[2]).

Som Danmarks ældste Allierede kan Rusland ansees, men Kjøbenhavn har aldrig indsluttet noget russisk Element, Sprog, Religion og andre Hensyn adskille de to Nationer saa meget fra hinanden, at der naturligviis aldrig har kunnet være nogen nærmere Berørelse mellem begge Folk. Den indskrænkede sig for det meste kun til Besøg af russiske Krigsskibe, som passerede Sundet; under Krigen med Sverrig overvintrede ogsaa enkelte Gange russiske Eskadrer ved Kjøbenhavn, ved hvilken Leilighed da stundom en Deel af Mandskabet, især de Syge, kom til at opholde sig her i egne Barakker. Russernes Nærværelse ved alle saadanne Leiligheder imødesaaes med megen Længsel af Hovedstadens Handlende og af dem, der holdt Bevertningssteder, da de gjorde betydelige Indkjøb og ogsaa her solgte adskillige Varer, altid til Fordeel for Kjøbenhavnerne.

---

1) Den 6te Juli 1815 blev der i Anledning af Efterretningerne om Seiren ved Waterloo og de allierede Hæres Fremgang illumineret i Kjøbenhavn af alle herværende fremmede Ministre; uden for den engelske Minister Augustus John Foster, som havde været et af de Sendebud, der Aaret forud i Norge havde kundgjort de fire Stormagters Villie, og som her boede i Norgesgade Nr. 179, saaes ved samme Leilighed et Transparent, forestillende Mødet ved La belle Alliance. Den udenfor samlede Mængde raabte „Leve Napoleon“ og Steenkast indsloge Vinduerne, indtil Politiet foretog nogle Arrestationer. *F. S.*

2) Det var den 2den April 1854, at det ommeldte Besøg gjordes paa nogle Dampskibe fra Kjøbenhavn, og om Besøgere paa Dampskibet Cimbria meldtes dengang (Fædrelandet. 1854. S. 314): „Sir Charles Napier hilsedes med „Hurra“ og „God save the Queen“ og kom ud paa Galleriet med blottet Hoved og takkede; paa Tilbageveien gjentoges samme Hilsen ved de fleste af Skibene.“ *F. S.*

Endnu bør omtales en fra alle de øvrige aldeles forskjellig Nationalitet, en fremmed Stamme, uagtet tildeels i Aarhundreder hørende til Kjøbenhavns stadige Befolkning og til dets skatteydende Borgere. Denne Deel af Befolkningen er da Jøderne, som lige til ind i nærværende Aarhundrede indtoge en fra den nuværende aldeles forskjellig Stilling i Samfundet. Deres borgerlige og religiøse Stilling og deres Forhold til deres kristne Medborgere var omtrent det samme, som de hele det forrige Aarhundrede igjennem havde været. Lige til Aarhundredets Slutning kaldtes de i alle offentlige Anledninger «Jøder» eller N. N. «af den jødiske Nation»; Benævnelsen Mosaiter eller Medlem af den mosaiske Troesbekjendelse blev først vedtaget ind i nærværende Aarhundrede. I min Barndom og tidlige Ungdom vare Jøderne aldeles kjendelige fra Kristne, hvilket derimod som bekjendt ikke blot i vor Tid ikke er, men i lang Tid ikke har været Tilfældet. Mandfolkene gik alle med rund Paryk og trekantet Hat, de ældre som oftest med Skjæg, og Fruentimmerne maatte, naar de vare gifte, aldrig gaae med bart Haar eller Hoved. Deres religieuse Skikke iagttoge de i Almindelighed med stor Strenghed. De Formuende iblandt dem havde som oftest en kristen Tjenestepige, der paa deres Helligdage kunde pudse Lysene, aabne Døre og modtage eller udgive de nødvendige Penge, da Jøderne paa deres Helligdage aldrig turde røre ved Penge; de, som ikke vare istand til selv at holde et kristent Tyende, havde gjerne Aftale med nogle af Husets kristne Tjenestefolk om, at disse i den omtalte Henseende skulde yde den fornødne Haandsrækning. Kun i Nødsfald forsømte de Synagogen, som lige til Branden 1795 var i Læderstræde. Kristne havde Tilladelse til at besøge Synagogen paa de almindelige Helligdage; jeg har selv i min Barndom ofte

været i den og med en vis Ærbødighed betragtet Overrabbineren med hans Sølvmors Kappe, lange Skjæg og høie Hue. Alle Mændene, endogsaa Drengebørn, havde der bedækket Hoved; Kvinderne vare i et Slags tillukket Pulpitur oventil, men, om jeg ellers mindes ret, var det ikke dem tilladt at bivaane Gudstjenesten, før de bleve gifte. De havde flere Feste, som nu vel næsten ere glemte eller dog kun sjeldent holdes strengt, saaledes Løvsalsfesten. Familier, hvis Boliger tillode det, havde Løvsale indrettede i Gaardene, hvor de ved denne Fest holdt deres Maaltider, hvor ogsaa de Jøder, som ikke havde Plads dertil hos dem selv, lode deres Mad bringe hen, og hvor de Fattige frit bespistes. I min Barndom har jeg ogsaa flere Gange været tilstede i en saadan Løvsal, udenfor de sædvanlige Maaltider, og er der bleven beværtet med de saakaldte Jødekager og Viin. Den saakaldte Hamansfest var ledsaget af et Slags Maskerade, ved hvilke Jøderne forklædte besøgte hverandre, og hvorved de ikke havde noget imod, at ogsaa Kristne maskerede indfandt sig, der da ligeledes bleve beværtede. Under et Tordenveir forsømte de ret orthodoxe Jøder ikke at aabne Vinduerne og at stille sig i disse, Mændene med Hatten paa Hovedet, Kvinderne iførte deres Høitidsdragt, Alt i Henhold til den gamle Forestilling i deres hellige Skrifter, at Messias engang skulde indfinde sig under Torden og Lynild; om det endog regnede saa stærkt, at Vandet strømmede ind ad Vinduerne, bleve dog Jøderne staaende der, saalænge Uveiret varede. Paa deres Søgnedage spadserede de sjeldent, men Løverdagaften efter Solens Nedgang saa man dem jævnligen paa den i hiin Tid almindelige Spadseregang i Rosenborg Have. Deres Bryllupper vare ledsagede med mange Ceremonier, ved hvilke Kristne dog ikke maatte være tilstede; man kunde høre Sangen igjennem et heelt Huus, naar et

saadant Bryllup fandt Sted i en af Etagerne. De iagttoge strengt, at et Liig kun i nogle faa bestemte Dage maatte forblive i Huset[1]), i hvilken Tid der da bestandig holdtes Bøn og lød Sang. De havde dengang som nu deres særegne Liigvogn, skjønt den i min Barndom var langt simplere end den, der nu benyttes. Liigfølget var altid tilfods med Undtagelse af een eller flere Vogne, hvori nogle Koner bleve kjørte, som, naar det var Liget af en Kvinde, skulde vadske samme. Der iagttoges den i flere Henseender betydningsfulde Skik, at alle i Liigfølget havde Stok i Haanden, endogsaa Drenge, som Symbol paa, at Livet var en Vandring til Graven. Gjennem hele forrige Aarhundrede var Jødernes vigtigste eller eneste Næringsvei Handel enten i større Stiil eller i den lavere, som kaldtes Skakkren. Paa enkelte Steder, f. Ex. i det før Branden existerende Høibrostræde og senere paa Hjørnet af Læderstræde og Høibroplads, saaes i Almindelighed Jøder, som falbøde enkelte Gjenstande af ringe Værdi, saasom Pidskebaand, Messinguhrnøgler og andet deslige samt gamle Klæder. Af Haandværker var vel Guldsmedprofessionen det eneste, som enkelte Jøder lagde sig efter; det var først i Slutningen af Aarhundredet, at Jøderne ogsaa begyndte at drive andre Haandværk, navnlig Bogtrykkeri, og at der dannedes et Selskab her i Staden, som ved Præmier søgte at opmuntre kristne Haandværkere til at modtage jødiske Drengebørn som Lærlinger. Allerede i det forrige Aarhundrede havde man havt Exempler paa, at en eller anden rig og anseet Jøde erholdt Karakteer af Agent, og i min første Ungdom mindes jeg en saadan, Stamfaderen for en endnu blomstrende jødisk Slægt, nemlig Henriques. Naar man omtalte Jødeagenten, da vidste Alle

[1]) Jøderne pleiede at begrave Ligene neppe 24 Timer efter Døden, indtil Placaten af 21de Mai 1811 bestemt foreskrev, at intet Liig maatte jordes paa Jødernes Kirkegaarde førend 3 Dage efter, at Dødsanmeldelsen var skeet. *F. S.*

og Enhver, at derved ingen andre forstodes end denne Henriques, da han var den eneste af sit Folk, som havde denne Titel. Han var i det Hele agtet som en meget retskaffen Mand og redelig Handlende; da et af hans Børn engang var bleven helbredet for en betydelig Øiensvaghed ved et Øienvand, uddeelte han dette efter den Tid stedse uden Betaling til Enhver, som maatte behøve det og som blot medbragte Flaske, hvorved han især i de fattige Classer erhvervede sig megen Popularitet. Ligesom man, naar Jødeagenten omtaltes, altid vidste, at derved betegnedes Henriques, saaledes kjendte man ogsaa under Betegnelsen Jødedoctoren ingen anden, end den gamle Dr. Meza, oprindelig en portugisisk Jøde født i Holland, men som allerede ikke mange Aar efter sin Ankomst til Danmark her antog den kristne Religion og blev døbt[1]); han kaldtes senere endnu bestandig Jødedoctoren, deels fordi han var den eneste Læge her, som havde været Jøde, deels vel ogsaa fordi han var Læge hos de fleste jødiske Familier. Han var en udmærket praktisk Læge og af en høist agtværdig Karakteer; i hans hele Physiognomi kunde den jødiske Typus ikke miskjendes, men han adskilte sig i den Henseende fra sine tidligere Troesfæller, at han altid gik med den saakaldte Paryk med Pung, som aldrig de rette Jøder maatte bære. Som bekjendt var han Farfader til den i vor Tid saa bekjendte General Meza. Ligesom nu Jøderne fra Begyndelsen af dette Aarhundrede efterhaanden gik over fra Handelen ogsaa til andre Næringsveie, begyndte ogsaa paa samme Tid enkelte af dem at betræde den viden-

---

[1]) Salomon Theophilus de Meza, en af de indvandrede portugisiske Jøder, født i Amsterdam i Aaret 1727, kom allerede i Aaret 1753 hertil; i Aaret 1783 gik han over til den kristne Religion. Nathanson, Historisk Fremstilling af Jødernes Forhold og Stilling i Danmark, navnlig Kjøbenhavn. S. 92. F. S.

skabelige Bane. I mine første Studenteraar, og jeg kan vel sige længe før, havde man ikke Exempel paa, at nogen Jøde besøgte en lærd Skole, og endnu mindre paa, at han blev Student. Hvilken den første af saadanne var, kan jeg ikke heller med Bestemthed opgive[1]), men 1799 blev en Søn af den rige Grosserer Mariboe Student. Denne Søn, senere Etatsraad Steenfeldt, blev døbt, Jacobson derimod, der var født 1783, blev dimitteret til Universitetet 1802 og vandt et høit anseet Navn som Kirurg og Operateur, og tillige ved sine Indsigter i visse Dele af Zoologien, blev aldrig døbt, ligesom dette i en følgende Tid ei heller var Tilfældet med flere andre ansete jødiske Læger. Angaaende Jacobson kan endnu erindres, at Geheimeraad Malling selv har sagt mig, at det var Jacobson tilbudt at blive Professor ved Universitetet, dersom han vilde gaae over til Kristendommen, men at han havde afslaaet det, ligesom han ogsaa senere, da de nordiske Naturforskermøder begyndte, og det første af disse afholdtes i Christiania, paa Grund af sin Anseelse som Videnskabsmand, blev indbuden, uagtet dengang endnu Forbudet bestod imod Jødernes Ophold i Norge, men han afslog at modtage Indbydelsen.

Kjøbenhavns Physiognomi var, hvad Bygningernes Udseende og Beskaffenhed samt det hele indre Politi angaaer, indtil langt ind i det nærværende Aarhundrede i enhver Henseende forskjellig fra, hvad det senere er blevet[2]). Ved

---

[1]) Jacob Theophilus de Meza, født i Kjøbenhavn i Aaret 1756, Søn af den ovennævnte Læge og senere selv Stadsphysikus i Helsingør, blev den 24 April 1783 immatrikuleret ved Universitetet, ved hvilken Leilighed han endnu nævnes som „gente et religione Judæus“; først længere hen i Aaret lod ogsaa han sig døbe. Smith og Bladt, Den danske Lægestand. Biografiske Efterretninger om danske Læger i det nærværende Aarhundrede. Fjerde Udg. 1872. S. 63. *F. S.*

[2]) I Henseende til Boligernes indre Udstyrelse med Bohave, vare i min Barndom og tidlige Ungdom Gulvtæpper temmelig sjeldne,

Ildebrandene i Aaret 1795 og i Aaret 1807 mistede Staden sine to største og ældste Kirker, Nikolai og Frue Kirke. Nikolai Kirke, der skrev sig fra den katholske Tid, hvorfra den endnu ved sin Tilintetgjørelse opbevarede mange Spor, var den største Kirke i Kjøbenhavn næst Vor Frue Kirke. Denne var især udmærket ved sit høie Taarn og Spiir, det var saa høit, at man i taaget Veir aldrig kunde see det øverste af Taarnet, som dannedes af tre Kroner, den ene over den anden, men naar man fra Kjøbenhavn reiste til Roskilde kunde man midt paa Veien, nemlig ved Roskilde Kro, paa engang see Fruetaarn og Spirene af Roskilde Domkirke. Taarnet var forsynet med flere Klokker, blandt hvilke en, som ringedes ved enkelte høitidelige Fester, havde en saadan Klang, at Gaden næsten forekom En at ryste, naar man gik forbi Taarnet. Uagtet Kirken allerede var brændt 1728, indsluttede den dog endnu flere gamle Gravmæler, som efter den første Brand igjen vare blevne opsatte, men efter Branden 1807 aldeles forsvandt. Begge disse Kirker vare omgivne af store Kirkegaarde. Nikolai Kirkegaard bevaredes endnu i mange Aar efter Branden,

---

selv i de mere velhavende Huse, Malerier og Kobberstik paa Væggene derimod hyppige; i de fleste nogenlunde velhavende Huse fandt man Malerier i Oliefarve af Familiens Medlemmer, i Særdeleshed af Manden og Hustruen. De saakaldte Skyggestykker vare dengang meget almindelige, i en senere Tid saaes de kun sjeldent. Urtepotter i Vinduerne vare den Tid lige saa almindelige, som nu, men det forekommer mig, at der i Henseende til Blomsternes Valg fandt en Forskjel Sted: i min Ungdom saaes nemlig meest Gyldenlakker, Levkøier og Aurikler, hvilke, saavidt jeg veed, nu sjeldnere forekomme, ligeledes Krusemynte og Ambra, der dengang fandtes hyppigen, især hos simplere Familier. Hos Lemmerne i Vartou saa man i Vinduerne næsten overalt Potteblomster, som kaldtes Balsaminer, hvilke næsten ikke saaes andetsteds, og derfor i Almindelighed kaldtes Vartousblomster.

uagtet der efter den ikke længer, som det paa de øvrige Kirkegaarde i Staden var Tilfældet, her blev begravet noget Liig. Der var Gjennemgang igjennem den, og den var næsten i sin hele oprindelige Stand indtil 1845, da den blev aldeles sløifet, og Pladsen indrettet til Slagterboder. Hvorlænge efter Branden 1807 Frue Kirkegaard endnu bevaredes, er jeg ikke i Stand til at erindre[1]), men en saadan omhyggelig Udgravning af denne Kirkegaard, som af Nikolai Kirkegaard og et saadant Eftersyn af de endnu forhaandenværende Levninger vides ikke at være bleven foretaget. Ved Ildebranden 1795 ødelagdes med Undtagelse af Nikolai Kirke ingen egentlige offentlige Bygninger; men i Aaret 1807 opbrændte foruden Frue Kirke Universitetsbygningen, Borchs Collegium, flere Professorgaarde og Frue latinske Skole, som dengang laa i Skindergade. Ved Ildebranden 1795 forsvandt hele Gader i Omegnen af Nikolai Kirke, navnligen de Gader, hvis Plads nu indtages af Høibroplads; 1807 tilintetgjordes ingen egentlige Gader, men vel et Stræde, som i Skindergaden fra Hjørnet af Vor Frue Skole strakte sig hen til det saakaldte Dyrkjøb. Begge Ildebrandene havde en væsentlig Indflydelse paa Byens Udseende, men medens efter den i Aaret 1795 mange Gader bleve udvidede, blev dette ikke Tilfældet efter Ildebranden 1807. Efter 1795 maatte ikke Bindingsværkshuse mere opføres, og efter 1807 blev det bestemt, at alle Hjørnegaarde skulde have brudte Hjørner. Før 1795 var det vel sjeldent, at nogen Bygning havde en større Høide end tre Etager, men længere hen efter denne Tid og især efter 1807 bleve fire eller vel endog fem

1) Paa Frue Kirkegaard, der omgav Kirken paa alle Sider, fandt Begravelser endnu Sted indtil ind i Aaret 1811. Efter Kirkens Gjenopbyggelse blev Kirkegaarden sløifet og Frue Plads fik sin nuværende Brolægning. *F. S*

Etager stedse hyppigere, skjønt der tillige var fastsat en vis Høide, som ingen Bygning maatte overstige. Før 1795 og næsten ligetil 1807 vare mange Bygninger i Stueetagen forsynede med Vinduesskodder, ligesom man ogsaa dengang paa mange Steder saa Kjælderskure, som nu kun sjeldent bruges. Endnu i min Barndom vare mange Bygninger, foruden med en Klokke, forsynede med Dørhammer, i Særdeleshed Huse, men disse bleve efterhaanden forbudte, da det ikke kunde undgaaes, at derved de Omboendes Nattero blev forstyrret. Efter Branden 1795, da Landets Tilstand i det Hele var blomstrende og Handelen i en saa levende Gang, bleve de afbrændte Bygninger snart igjen opførte, skjønt der dog 1807 endnu henlaae ikke faa ubebyggede Grunde især ved Volden. Men efter Branden 1807 varede det derimod midt under Krigen længere, inden det Afbrændte igjen blev erstattet, skjøndt ikke stort over 300 Bygninger vare afbrændte[1]). Kjøbenhavns Folkemængde var ikke heller indtil langt ind i det 18de Aarhundrede tiltaget saa meget, at Befolkningen jo, især som Bygningerne efterhaanden bleve høiere, kunde faae Plads indenfor Voldene, men efterhaanden skete det dog, at Flere og Flere toge bestandigt Ophold udenfor Portene. I et udstrakt Omfang er dette imidlertid først skeet i den nyere Tid, i min første Ungdom

[1]) En Indretning, som ved Kjøbenshavns Udvidelse og den tiltagende Befolkning blev til stor Nytte, var Fodposten, en Efterligning af hvad der dengang bestod i andre store Stæder; den indførtes omtrent i Aaret 1807. Fodpostbudene gik til visse Tider af Dagen omkring i alle Gader og tilkjendegave dette ved at slaae paa en Gongon, hvad der i den første Tid gjorde en saadan Opsigt, at Budene stadig vare omringede af en Sværm af Gadedrenge og Lediggængere; siden afløstes Gongonen af en Klokke, og tilsidst afskaffedes ogsaa denne, da man maatte aflægge Brevene paa Fodpostens Contoir.

kan jeg kun mindes tre Familier, som baade Sommer og Vinter boede udenfor Porten, nemlig Rahbeks paa Bakkehuset, Conferentsraad Wormskjolds i Frederiksberg Allee og sammesteds tillige Deputeret i Rentekammeret Etatsraad Rothes.

En Forbedring, som Kjøbenhavns indre Udseende havde erholdt efter Ildebranden 1795, var, som anført, Gadernes større Brede, men i dem, og i Særdeleshed i de mindre befærdede Gader, var dog Brolægningen meget slet[1]). Lige til Udgangen af det forrige Aarhundrede fandtes ogsaa i Gaderne de saakaldte Afvisere eller Stene af omtrent een Alens Høide tæt ved Rendestenen, vel for at hindre Vogne fra at kjøre ned i disse. Fra enhver Bygning blev Feieskarnet om Morgenen lagt ud midt paa Gaaden i Møddinger, hvorfra de længer hen paa Dagen bleve bortkjørte af de saakaldte Skarnvogne. Medens Møddingerne laae midt paa Gaden gjennemsøgtes de af fattige Koner, som der opsamlede Klude, som de solgte til Papirmøller, og andre Gjenstande, af hvilke de kunde gjøre sig nogen Fortjeneste; deres Drengebørn saa man om Formiddagen drive en noget lignende Industri, idet de nemlig i Nærheden af de Fortouge, hvor Sælgekoner dreve Handel, gjennemsøgte Rendestenen med Hænderne for der muligen at opfiske enkelte tabte Skillinger. Man var i min Ungdom heller ikke omhyggelig for tidlig at rense Gaderne for Sneen, der undertiden henlaa ret længe, og naar der indfaldt vexelviis Tø og Frost, vare Gaderne paa mange Steder farlige at

[1]) Om den anfører Mandix (Danmarks Tilstand for omtrent tredsindstyve Aar siden. Kjøbenhavn. 1830. S. 70.) „Efter den gamle Brolægningsmaade, saaledes som den endnu findes i nogle afsides Gader, var ingen saakaldte Trottoirs eller brede Stene paa begge Sider af Gaden for Fodgængere. De gamle Fortouge mellem Bygningerne og Rendestenene ansaaes ikkun at være til Huuseiernes egen Fornødenhed og tillod ingen synderlig bekvem Gangsti for Fodgængerne. For disse vare egentlig to almindelige, men dog i Forhold til de øvrige Gangstene noget større Stene jævnsides i Midten af Gaderne anbragte, af hvilke maatte viges for Vogne og for hinanden indbyrdes." *F. S.*

passere; jeg kan mindes, at Mange undertiden havde deres Fodtøi forsynet med Jernspidser for at undgaae at falde. De frosne Rendestenes Ophugning forsømtes ogsaa, og disse benyttedes jævnligen af Drenge til Glidebaner. I Vinteren 1813—14 faldt der en usædvanlig Mængde Snee, Frosten var saa streng, som vi i mange Aar ikke havde havt den, og da de trykkende Forhold under Krigen ikke tillode de Omkostninger, der vilde være forbundne med Sneens Bortskaffelse og Henflytning udenfor Portene, blev den i store Hobe samlet paa alle Byens Torve, hvor de kaldtes Batterier og benævnedes efter de paa den Tid ikke meget populære Adjudanter, saaledes Bülows, Lindholms, Oppens, Römelings og Fleres Batterier[1]).

Politiet var med Hensyn til selve Befolkningen dengang heller ikke meget strengt, medens dog Sæderne i det Hele vare langt raaere. Man saa hyppig Beskjenkede paa Gaden, som samlede Drenge og Pøbel omkring sig, og om Natten kunde man see dem blive af Vægtere transporterede paa Vægterstiger til Politikammeret. Slagsmaal fandt ofte Sted paa Gaden, saavel mellem Voxne som mellem Drenge, der ofte samlede Kredse omkring sig, som opmuntrede de Kæmpende til at gaae løs paa hinanden. Tiggeri paa offentlig Gade var forbudt, og for at hæmme dette havdes de saakaldte Stodderkonger, som gik omkring og greb dem, de havde truffet i Betleri, og førte dem til Politikammeret, som oftest under deres Modstand og Skrig, hvad der da ogsaa samlede mange Folk, der undertiden nødte Stodder-

---

[1]) En Uskik, som i mine yngre Dage fandt Sted, men er aldeles ophørt, var den, at Beboerne i Gaderne selv udstillede de saakaldte Sengelad, paa hvilke de bankede Sengeklæder, noget som især i de smallere Gader var til megen Ulempe.

kongen til at lade dem fare. Byen var i Slutningen af det forrige Aarhundrede og ind i nærværende vel endnu mere opfyldt med Hunde end nu, og i min tidlige Barndom mindes jeg, at Hundegalskab ikke var sjelden. Det var her ikke Skik som i de mindre Kjøbstæder, at der i Hundedagene udsattes Kar med Vand paa Gaden, for at Hundene ikke skulde lide Tørst; derimod gik paa denne Tid Natmandens Folk om i Byen for at dræbe alle løsgaaende Hunde; med Knipler sloge de enhver løsgaaende Hund, men da det ikke altid lykkedes dem at dræbe Dyret, saa man disse ofte blodige og med udhængende Indvolde at slæbe sig bort; om Natmandens Folk samledes ved denne Leilighed almindelig en Hob Gadedrenge, der søgte at jage Hundene bort, saa snart de saae Folkene nærme sig. Denne barbariske Skik blev imidlertid afskaffet, og i dens Sted kjørte først Natmandens Folk om med lukkede Vogne, i hvilke de indsatte de løsgaaende Hunde, som de nu ved Slynger havde fanget paa Gaden; men heller ikke dette gik til uden mange Optøier, og ogsaa denne Skik blev derfor afskaffet og i dens Sted senere her ligesom i andre Lande indført den saakaldte Hundeskat. I min Ungdom var det heller ikke sjeldent paa Gaderne at møde vanvittige Mennesker, som aldeles ikke enten forulempedes eller anholdtes; naturligviis vare de ikke heelt rasende, i hvilket Tilfælde de vilde være indsatte paa Ladegaarden. Saaledes mindes jeg at have seet en afskediget Søofficeer, en Lieutenant Stibolt, iført en luslidt Uniform og hans trekantede Hat prydet med Kaalblade og andet lignende Grønt, og ude paa Toldboden mødte man jævnligen en afskediget Skibstømmermand, som ansaa sig selv for Keiser, og som af Drenge og Andre tituleredes Majestæt. En gammel Student Nordahl, en Søn af en meget fortjent og kundskabsrig Mand,

Justitsraad Nordahl, Præsident i Trondhjem, mødtes ligeledes stadig paa Gaderne, han talte bestandig med sig selv, bukkede for Enhver, som kom ham forbi, og indfandt sig ofte i Husene for at bede om Noget, talende uafladelig, men saa utydeligt og hurtigt, at Ingen kunde forstaae hans Mening.

Ligesom nu var vel Tyveri dengang den hyppigste Forbrydelse her i Kjøbenhavn, Overfald og Plyndring paa Gaden hørtes derimod sjeldent, uagtet det her var et almindeligt Sagn, at paa en vis Tid af Aaret, uden Tvivl ikke længe efter Nytaar, naar Holmens Folk havde i nogle Uger Fritid, skulde man i visse Gader ikke være sikker for Overfald. Det var dog mere et blot Sagn end Noget, som virkelig indtraf, naar man sagde, at der ved saadanne Leiligheder sloges Begplaster paa Munden af Folk for at kunne plyndre dem. Men Straffen for Tyveri og andre Forbrydelser var ogsaa den Tid langt strengere end nu. I min Barndom saaes hyppigen Nogle gaae i den saakaldte spanske Kappe, et Slags rødmalet Tønde med Jernbeslag, som blev baaret af Delinkventen, undertiden efter Omstændighederne endogsaa med en Kobberhat paa Hovedet; bag paa denne spanske Kappe var befæstet en Seddel, paa hvilken i Korthed var angivet Forbrydelsen, der havde medført Straffen. Naar saaledes en Vægter havde sovet paa sin Post, — hvad der hyppig var Tilfældet, — eller en Vognmandskarl havde viist sig opsætsig mod Politiet, dømtes de til at gaae en vis Tid omkring i Gaderne paa denne Maade. Ved Ildebranden 1795 brændte dette Straffeinstrument med Raadhuset og blev siden ikke erstattet. Kvindfolk, som paa lignende Maader havde forseet sig mod den offentlige Orden, straffedes med Halsjern eller Gabestok. En saadan fandtes ved Gammelstrand, da det især var de her samlede Fiskerkjærlinger,

der gjorde sig fortjente til denne Straf, men ogsaa den er for mange Aar siden bleven afskaffet. For grove og hvad nu kaldes kvalificerede Tyverier, for Tyveri paa Landet af Heste, Kvæg eller Markredskaber, for forsøgt Brandstiftelse m. v., idømtes det saakaldte Fæstningsarbeide, og de dertil Dømte indsattes da i det saakaldte Stokhuus, hvorfra de dagligen udsendtes i forskjellige Hold for at arbeide paa Fæstningsværkerne, i Tøihuset og paa lignende offentlige Steder; man saa dem da hyppigen paa Gaden, mange i Følge, ledsagede og bevogtede af en saakaldet «Slavesergeant», som altid var forsynet med en ladt Pistol. «Slaverne» selv vare iførte graae Kjoler eller Frakker, og de, der vare uærlige, som de kaldtes, eller havde faaet Brændemærke, havde tillige røde Ærmer; efter deres Dom havde de Jern enten paa det ene eller paa begge Benene, og de, som gjentagende Gange havde gjort sig skyldige i Udbrud, havde tillige et Jernbind om Halsen. I de første Aar, jeg var ansat ved det store kongelige Bibliothek, indfandt i Middagsstunden, naar de paa Tøihuset arbeidende Slaver havde en fri Time, disse sig paa Trappen til Bibliotheket, hvor de tilbragte Tiden deels med at spise Noget deels med at spille Klink; man nænnede ikke at forjage disse Ulykkelige under denne deres kortvarige Frihed. Alle de, som saaledes idømtes Fæstningsarbeide, vare iforveien pidskede, nogle af dem ogsaa brændemærkede. Disse Executioner foretoges paa Halmtorvet ligefor Lavendelstræde, hvor da en Pæl blev opreist, hvortil de bleve bundne; undertiden blev ogsaa Kvindfolk her pidskede, som oftest for Rufferi, men brændemærkede bleve Kvinderne dog aldrig. Nede ved Langebro var det saakaldte Blaataarn, hvor der var Fængsel deels for alle Delinkventer fra Kjøbenhavns Amt, men ogsaa Fængsler, skjønt vel af bedre Beskaffen-

hed, for Hoffets underordnede Personale f. Ex. Løbere, Staldkarle og deslige, ja endogsaa for de kongelige Skuespillere og Skuespillerinder. Jeg har saaledes hørt, at i sin Tid Gjelstrup, Frydendahl med hans Kone og flere andre der havde været hensatte i kortere eller længere Tid, og den sidste af saadanne, som her hensad, var Dandserinden Madam Kretzmer[1]). Om Sommeraftener dreve de fattige Fanger her en egen Trafik, idet de fra deres Vinduer nedlode Snore med smaa Punge, hvori man da efter Tykke kunde lægge en Almisse, imedens de selv fra deres Fængsel sang gudelige Sange. Da der for adskillige Aar siden blev besluttet at nedrive denne Bygning og anvende Pladsen til anden Brug, erindredes det af vedkommende Autoritet, at Christian IV's berømte Datter Leonora Ulfeld i mange Aar havde hensiddet som Fange i Blaataarn, og man antog derfor, at dette Fængsel kunde have en vis historisk Mærkværdighed, der kunde gjøre det mindre passende at nedrive det. Jeg blev i den Anledning tilskrevet, jeg mindes ikke om fra Magistraten eller et af Ministerierne, men jeg oplyste da, at det Blaataarn, i hvilket Grevinde Ulfeld havde været indspærret og som i sin Tid brugtes som Statsfængsel, havde været et Taarn i det gamle Slot, som havde existeret, før det ombyggedes af Frederik IV og siden aldeles nedreves og gav Plads for Christiansborg under Christian VI. Navnet Blaataarn blev da overført til det nye Fængsel i Nærheden af Langebro. Benævnelsen havde det faaet af dets blaa Tag.

Blandt Kjøbenhavns Fornødenheder paa den Tid, som baade før og senere, kunne ogsaa henregnes de offentlige Steder, hvor man dagligen kunde erholde Middagsmad og

---

[1]) De her tilsigtede Idømmelser af eller Hensættelser til Blaataarnsstraffen omtales af Overskou, Den danske Skueplads IV, 467—468, 815. V, 136—138. *F. S.*

Aftensmad. De kaldtes dengang endnu ikke «Restaurationer», men med et beskednere Navn «Spisekvarterer»; de bedste af dem vare det saakaldte Schmidtske paa Hjørnet af Boldhuus- og Admiralgaden og det saakaldte Eisenske i Kirkestræde, begge, i Særdeleshed det førstnævnte, besøgte ikke blot af Studerende, Officerer og andre ugifte Personer, men tillige om Sommeren af Embedsmænd, hvis Familier laae paa Landet eller vare fraværende. Da jeg i Sommeren 1806 var kommen ud af Frederiks Hospital, begyndte jeg at søge min Middagsspise paa dette Sted; Abonnementspriis var dengang 6 Rigsdaler om Maaneden for to Retter Mad og samme Priis var uden Tvivl ogsaa den gjældende paa det Eisenske Spisekvarteer. I de fleste Familier, saavel i Embedsmænds som i borgerlige, holdtes Middagsmaaltidet i Reglen imellem Kl. 12 og 1, Embedsforretninger trak nemlig dengang ikke saa langt ud over Middag som senere, og Haandværkere samt Handlende kunde for deres Folks Skyld ikke opsætte Maaltidet længere end til Kl. 12; ved festlige Leiligheder holdtes det naturligviis noget senere, men der var dog mange Familier, der strengt fulgte den gamle Skik og ikke vilde spise senere til Middag end mellem 1 og 2, saaledes blandt andre Rahbeks paa Bakkehuset. Paa Restaurationerne, der aabnedes Kl. 1, vare de Fleste færdige med deres Maaltid inden Kl. 3. Hvad Spisevarerne angik, forekommer det mig ikke, at nogen væsentlig Forandring er foregaaet siden min tidlige Ungdom, skjønt maaskee visse Fødemidler paa Grund af den tiltagende Luxus og af Havedyrkningens større Udvikling dengang vare sjeldnere end nu; saaledes minde jeg aldrig i min Moders Huus, altsaa til mit 23de Aar, at have nydt Asparges, ligesom heller ikke Jordbær vare saa almindelige som nu; ogsaa Hummer saaes sjeldent paa Bordet, hyppigere derimod end nu Krabber. Dog kan jeg her

kun paaberaabe mig mine personlige Erindringer, da min Moders Kaar ikke tillode dyre Spiser. Jeg veed derfor heller ikke, om visse Fødevarer, som vi jævnlig fik, men som nu aldrig høres nævnte, kom paa vort Bord, fordi de vare meget billige. Vi fik nogle flade Fisk, som kaldtes Sletter og Skrubber; ogsaa hyppig de saakaldte Lageflynder med opstuvede Gulerødder. Kaalrabi var dengang maaskee almindeligere end nu. Om Efteraaret, uden Tvivl i October, indtraf den saakaldte Slagtetid, da Slagtekvæg kunde forhandles udenfor Vesterport af Folk fra Landet, saavel som af Stadens egne Beboere. Slagtet Kvæg var da ophængt næsten udenfor enhver Bolig paa hele Vesterbro, og det var da almindeligt, at Familier anskaffede sig en eller flere Oxefjerdinger, af hvilke det Meste blev saltet eller røget til Vinterprovision.

Skjøndt Badning langtfra ikke i min Ungdom var en Nødvendighed i den Grad som nuomstunder, existerede der dog allerede fra de to sidste Decennier af det forrige Aarhundrede offentlige Badehuse ved Langebro. Disse vare imidlertid meget simpelt indrettede; der var ingen Adskillelse imellem de forskjellige Badekamre for Kjønnene, og man kunde saaledes i sit Badekammer høre Fruentimmer snakke og lee i et tilstødende. Svømning saa man heller ikke dengang saa hyppig som i en senere Tid, og Badehuse udenfor Byen kjendtes dengang neppe.

Fra Hovedstadens Physiognomi og indre Indretning og Tilstand vil jeg nu gaae over til efter min Erindring at beskrive Livet i Befolkningen fra Slutningen af det 18de og Begyndelsen af nuværende Aarhundrede. Det kan herved ikke være upassende at gaae frem efter de forskjellige Epoker i Livet: Bryllup, Barnedaab, Confirmation og endelig Begravelse. Det var i min tidlige Ungdom ikke

almindeligt og ansaaes knap for sømmeligt at gjøre, hvad vi nu kalde stille Bryllupper. Sjeldent fandt disse ogsaa Sted i Kirkerne, næsten altid i Brudens Hjem, og sjeldent var Brylluppet indskrænket til een Dag; man talte jævnlig om første og anden Dags Bryllup. Ved begge fandt naturligviis større eller mindre Beværtning Sted efter Vedkommendes Leilighed. Alle nogenlunde anseelige Familier benyttede i den Anledning Bedemænd, som kjørte omkring og inviterede Gjæsterne. Det var dengang en almindelig Skik, at de nærliggende Huse bleve illuminerede, og i min Barndom hørte jeg omtale, at Frue Skoles Disciple stundom bleve tilsagte at synge ved disse Leiligheder, men selv har jeg aldrig været Vidne dertil. Barnedaaben foregik dengang ligeledes med større Høitidelighed end i vore Dage. Jeg kan erindre, at jeg i min Barndom ofte saa en Mand i fuld Pynt med Sko og Silkestrømper samt Hatten under Armen gaae omkring for at indbyde Faddere til sin Barnedaab. Det var knap blandt de Fattigste dengang Skik, at Moderen selv bar sit Barn, dette ansaaes næsten for en Skam, skjønt det satte mange Fattige i stor Forlegenhed, naar de ikke kunde faae Nogen formaaet til at bære deres Barn over Daaben. Der var i min tidlige Ungdom da ofte en Dame her i Hovedstaden, som i den Henseende erhvervede sig megen Popularitet, det var en riig Enke, Fru Etatsraadinde Kløcker, som eiede den Gaard paa store Kjøbmagergade, der støder umiddelbart op til Trinitatis Kirke. Naar de Fattige ikke kunde formaae nogen af deres nærmere Bekjendte til at yde dem deres Tjeneste i denne Henseende, toge de deres Tilflugt til Fru Kløcker, som altid var villig dertil, og for hvem Bekostningen ogsaa var ringe, da hun selv holdt Hest og Vogn. Man antog, at hun enkelte Aar havde baaret over 100 Børn til Daaben. Efter

hendes Død har neppe nogen Anden i den Grad paataget sig denne Kjærlighedsgjerning, og det blev ogsaa unødvendigt, da det efterhaanden blev Skik og Brug, at Mødrene selv bare deres Børn. Det var dengang ikke heller almindeligt, at et Barn laa, som man kaldte det, længe, inden det blev døbt, og ogsaa Barnedaaben ledsagedes af Beværtninger efter forskjellig Maalestok. Fjorten til femten Aar efter Barnedaaben fulgte Confirmationen, hvorved Confirmanderne bleve saa meget pyntede og udstafferede, som Forældrenes Kaar tillode; alle uden Undtagelse bleve de mere eller mindre friserede, Drengene havde alle Pidsk i Haaret, og saavel disse som Pigerne vare bedækkede med Pudder. Confirmations-Søndagene var derfor en høist anstrengende Tid for Haarskærerne, som tidlig om Morgenen maatte begynde deres Forretning. Da Confirmantinderne maatte forblive i deres Pynt indtil Kirketiden, kunde de ikke i Mellemtiden søge Hvile, og man sagde derfor, at Haarskærerne gik til de fattige eller til dem, af hvilke de kunde vente ringere Betaling om Natten, medens de derimod gik til de mere formuende henimod den Tid, da de skulde i Kirke. Dagen efter Confirmationen og flere Dage efter saa man de Confirmerede spadsere omkring paa Gaderne, især de ringere af dem, som, da de ofte havde maattet laane eller leie deres Pynt, stundom toge sig latterlige ud. I min Barndom og Ungdom var Rosenborg Have lukket om Vinteren, men den aabnedes altid Confirmations-Søndagen om Foraaret, og man kunde da der jævnligen møde Confirmander, som ogsaa paa disse Dage hyppigen gjorde Besøg paa Rundetaarn. Endelig besøgte især de Ringere iblandt dem et dengang bekjendt Forlystelsessted, nemlig den saakaldte Rabes Have ved Langebro, hvor der var Gynger, Keglebaner og andre lignende Forlystelser. De mere velhavende

eller fornemme Confirmander fik ikke sjeldent Æresvers i Aviserne, men saadanne Vers kom dog hyppigere efter Bryllupperne, hvilke den Tid altid anmeldtes i Adresseavisen under Rubrikken: «Copulerede». Begravelser foregik endelig ogsaa med langt større Høitidelighed end i vore Dage; hvad man nu kalder frivillige Følger, fandt dengang ikke Sted, men ogsaa til ethvert nogenlunde anseeligt Liigfølge indbødes af Bedemænd. I min Ungdom var det Skik, at de mere Velhavende lode sig begrave om Eftermiddagen, dog var dette ikke de egentlig Fornemme, det høiere Aristokrati blev begravet om Formiddagen eller Middagen; saaledes kan jeg erindre baade Bernstorfs Begravelse 1797 og Suhms 1798, der begge foregik i Middagsstunden. Det var især rige Borgere, Bryggere, Bagere og Kjøbmænd, der bleve begravede om Eftermiddagen, og ved den Leilighed ringede da som oftest Sangklokkerne i Vor Frue Kirke, indtil dette ophørte ved Branden 1807. Altid foregik Begravelsen fra Hjemmet; at lade Liget i Forveien henbringe i Kirken var endnu ikke kommet i Brug, derimod var det en Vedtægt eller maaskee endogsaa en Politibestemmelse, at Liig i Bygninger med en smal Opgang maatte Aftenen før Begravelsen nedbringes i Stueetagen, hvis Beboere forpligtedes til at modtage det. Saa længe et Liig henstod i en Etage hos en nogenlunde velhavende Familie, var altid hvide Sørgegardiner ophængte i Vinduerne. Som de øvrige før omtalte Familiefester var ogsaa Begravelsen ledsaget af Beværtning; Liigfølget beværtedes med Viin og Kage, og efter Hjemkomsten fra Kirkegaarden var det ikke sjeldent, at der var anrettet et ordentlig Middagsbord for alle de Indbudne. Eudnu ind i det nærværende Aarhundrede foretoges mange Begravelser indenfor Voldene paa Stadens Kirkegaarde, og det varede længe, inden at især

de mere Velhavende kunde bekvemme sig til at lade Liig begrave paa Assistentskirkegaarden, som man endnu i min Barndom pleiede at kalde «de Fattiges Kirkegaard»; det var først længere ind i nærværende Aarhundrede, at det blev befalet, at alle Begravelser skulde finde Sted uden for Portene og ikke mere inden for Hovedstadens Volde[1]).

Dragten, saavel den mandlige som kvindelige, var i min tidlige Ungdom aldeles forskjellig fra den nuværende. Frakke var ikke dengang saa udelukkende en Dragt, som det er nu; man gik almindelig til daglig Brug, og naar Veiret var godt, i Kjole, og det var langt fra ikke dengang Skik, at al elegantere Paaklædning skulde være sort; man saa ofte Mænd i røde, brandgule eller blaae Kjoler; Skoe og Strømper vare almindelige, og alle gik med korte Beenklæder. Om Vinteren var det ikke sjeldent, at især ældre Herrer gik med Muffe; saaledes erindrer jeg ofte at have mødt Hertugen af Augustenborg og ligeledes Professor Münter med denne Bekvemmelighed. Ældre Mænd, baade af høiere og ringere Stand, bare altid Paryk enten med en Pung i Nakken eller med en Pidsk; det første var især Tilfældet med de mere ansete. Hattene vare paa den Tid som oftest trekantede, de runde kom først senere i Brug, endogsaa Drengebørn bare trekantede Hatte, som jeg selv i min Barndom. De trekantede Hatte forsvandt imidlertid efterhaanden, tildeels

---

[1]) I Kirkerne selv maatte allerede fra Aaret 1805 intet nyt Gravsted indrettes, og ældre Familiebegravelser i dem maatte, naar Eierne ikke havde villet afstaae dem mod Vederlag af Plads paa Kirkegaarden, herefter kun benyttes paa de i Forordningen af 22de Februar 1805 og senere i Resolutionen af 1ste April 1851 fastsatte Vilkaar. Den sidstnævnte Resolution forbød ogsaa at nedsætte Liig paa de inden for Kjøbenhavns og Christianshavns Volde værende Kirkegaarde, og Forbudet skulde for de kjøbenhavnske Kirkegaarde allerede træde i Kraft den 1ste Mai s. A.; for de christianhavnske skete det først et Par Aar senere under Choleratiden, hvor der efter den 27de Juli 1853 ikke længere blev anviist nogen Plads til Begravelse paa Kirkegaarden ved Frelsers Kirke, og efter den 29de Juli ei længere paa Kirkegaarden ved Frederikskirken (Kjøbenhavns Adressecomptoirs Efterretninger for 3die August 1853). *F. S.*

maaskee formedelst deres større Dyrhed; imidlertid beholdtes de dog længe af Geistlige og af de fornemme Stænder, men den Sidste, som jeg kan mindes at have benyttet og altid viist sig med trekantet Hat, var Professor T. C. Bruun. Det var først adskillige Aar ind i nærværende Aarhundrede, at de korte Beenklæder begyndte at vige Plads for de lange; det var vel især, efter at under den sidste Krig mod Napoleon de russiske Tropper vare komne til Tydskland, hvor Kosakkerne, som bekjendt, bare denne Dragt, hvorfor ogsaa disse lange Beenklæder i Begyndelsen kaldtes Kosakbeenklæder, ligesom de korte Støvler, som Englænderne havde brugt under det spanske Felttog, efter deres Anfører benævnedes Wellington-Støvler. En Dragt, som derimod kun holdt sig i kortere Tid, var de saakaldte Spencere, som egentlig kun var Livet af en Kjole, fra hvilket Skjøderne vare bortskaarne; Benævnelsen skal denne Dragt have faaet efter en fornem Englænder. En af de sidste, som jeg har seet benytte denne Dragt, var den gamle Etatsraad Schou, bekjendt ved Udgivelsen af de danske Forordninger. Med Skæg kunde paa den Tid Ingen have viist sig uden at faae Gadedrengene efter sig, og lige saa lidt kjendte man til den Skik at gaae med Briller paa Gaden; nu sees mange endog yngre Mennesker paa denne Maade udstyrede, medens jeg i min Ungdom ikke mindes at have seet nogen Student eller Andre vise sig med Briller offentlig. Tobaksrygning var paa den Tid ligesaa almindelig som nu, men aldrig uden for Husene; man mødte aldrig nogen med Tobakspibe i Munden uden Folk af de simpleste Classer. Cigarer kjendtes ikke før efter 1808, da Spanierne vare komne ind i Landet, og Cigarrygning ved disse blev udbredt her, ligesom Cigarerne samtidig ved de franske Tropper, som i flere Aar havde havt Ophold i Spanien, efterhaanden udbredtes

til Tydskland og saaledes ogsaa fra den Kant kom her ind i Landet.

Ogsaa Kvindedragten undergik i Slutningen af det forrige og ind i nærværende Aarhundrede mange Forandringer. I min Barndom og tidlige Ungdom brugte alle Fruentimmer Frisure; de som havde nogenlunde Raad dertil, lode sig hver Søndag frisere af en Haarskjærer, som satte Papirkrøller, eller som de kaldtes Papillotter, i Haaret og klemte disse sammen med et hedt Jern. Pudder brugtes dengang af alle saavel Mandfolk som Fruentimmer, og til ingensomhelst Festlighed kunde Nogen vise sig uden med denne Prydelse. I min Barndom gik de simplere Klasser af Borgerstanden og tillige Tjenestepiger om Søndagen altid med et Hovedtøi, som kaldtes «Sæt», som var udstafferet med kunstige Blomster. De Fornemmere bare de saakaldte Turbaner eller Hatte enten af Straa eller Silketøi, men altid udstyrede med mange kunstige Blomster. Den hvide Farve var dengang mere almindelig ved Fruentimmerdragt, end den forekommer mig senere at være blevet, og Stoffet var dengang meget almindelig det saakaldte Sirts; Silketøi brugtes vel, men meest ved høitidelige Leiligheder og af mere velhavende. Kaaber brugtes vel i Almindelighed af alle Stænder, men altid korte, og udgjorde for Tjenestepiger altid deres Søndagsdragt; en anden Pynt, som senere er forsvundet, var den saakaldte Saloppe, der brugtes om Sommeren ligesom Kaaber om Vinteren. En Hovedbeklædning, som især bares af Tjenestepiger, var de saakaldte Kyser, sædvanlig af sort Fløiel. De saakaldte Fiskebeensskjørter vare forsvundne længe før min Erindring, men derimod var det i min Ungdom en længe vedvarende Mode, at Livet i Fruentimmerkjoler var meget kort, saaledes at Nederdelen næsten begyndte under Armene. Fruentimmer af

enhver Stand gik dengang med Skoe, enten af Læder eller til Stads af Silketøi, ofte forsynede med Spænder, og i min Barndom havde disse Skoe altid høie Hæle, som medførte for Fruentimmer en trippende og undertiden besværlig Gang. En Tid lang var det dengang ogsaa Mode at klæde smaa Pigebørn i Bondedragt.

Forlystelser og Adspredelser vare langt færre end i vor Tid, og man var i denne Henseende langt nøisommere. Spadseregangene vare i det Hele de samme som nu. I Slutningen af det forrige Aarhundrede havde den saakaldte Philosophgang været en meget yndet Plads for Spadserende, men efter den saakaldte Philosophgangsfeide i det næstsidste Decennium af Aarhundredet blev den mere og mere forladt og blev tilsidst ikke besøgt af Andre, end Vartouslemmer og enkelte gamle nærboende Folk samt af Børn og Barnepiger. En anden i en vis Tid meget yndet Spadseretour afgav ogsaa Buegangene ved Christiansborg Slot, ligesom ogsaa Gangene paa Slottet selv, der aldrig vare ganske afspærrede. Især om Vinteren bleve de meget besøgte af Spadserende, men dette ophørte naturligviis efter Branden 1794, og uagtet Intet havde været til Hinder for at spadsere i Buegangene, bleve ogsaa disse dog nu mere og mere forladte; man søgte da mere og mere til Stadens Volde, hvor Spadseren imidlertid dengang ikke var saa fri, som den senere er bleven, da man dengang ikke maatte gaae uden paa selve Volden, ikke paa de høiere Gange ved Siden og endnu mindre paa Bastionerne, ligesom al Spadseren der var forbudt efter Tappenstreg. En meget yndet Spadseretour afgav fremdeles ogsaa Kirsebærgangen imellem Langebro og Vesterport og imellem Vester- og Nørreport, men hertil maatte løses Tegn

hos Stadens Kommandantskab. Om Sommeren, naar Kirsebærrene vare blevne modne, patrouillerede her bestandig Soldater, som skulde hindre Plyndring af Træerne, da Frugten var en Indtægt for Commandanten. Den almindeligste Spadseretour indenfor Voldene var imidlertid Rosenborg Have, som i det forrige Aarhundrede lige indtil det næstsidste Decennium vel havde en dobbelt saa stor Omfang som nu, da den saakaldte Exerceerplads hørte til Haven, ligesom ogsaa den nuværende Kronprindsessegade, hvis Anlæg jeg godt kan mindes. Haven selv var dengang endnu i den gamle franske Stiil, og om Havens ældste Udseende kan man nu kun gjøre sig en Forestilling ved de to parallele Gange, Cavaleergangen og Damegangen. De Springvand, som i det forrige Aarhundrede havde existeret i Haven, vare forsvundne før min Tid, men der fandtes hist og her Statuer af Leer eller Bronce, som nu forlængst ere borttagne; ligeledes fandtes der paa et Sted i Midten af Haven en lille rund Bygning med Trin op til, med gammeldags Vinduer, i hvilken man kunde see anbragt nogle gamle Meubler; ogsaa den er for længe siden forsvunden, skjønt den vel havde fortjent at opbevares, dersom Sagnet fortalte rigtigt, at den skulde have været opført af Christian IV selv. Haven blev dengang besøgt langt mere end nu. Medens Herskaberne opholdt sig i Hovedstaden, besøgte ogsaa de den undertiden om Søndagen, og Cavaleergangen var da især om Søndagen lige saa opfyldt som i en senere Tid Frederiksberg Have. Om Søndageftermiddag og stundom ogsaa en Søgnedag om Ugen opførtes her Regimentsmusik, og i min Barndom hørte jeg omtale, at der tidligere om Sommeren havde været mange Nattergale i Haven, men at disse forsvandt, dengang Exerceerpladsen var

bleven oprettet og her jævnligen fandt Exercits og Militairmusik Sted[1]).

Udenfor Hovedstadens Volde afgav i min Ungdom Assistentskirkegaarden en meget yndet Spadseretour, skjønt den stundom benyttedes paa en temmelig upassende Maade. Om Sommeren søgte nemlig om Aftenen mange Familier derud, som havde Fødevarer med sig, og man saa dem da udbrede en Dug paa en Liigsteen og der nyde deres Aftensmad med behørige Sopkener eller kold Punsch. Rimeligviis er dette senere bleven forbudt[2]). Uden for Byen var i lang Tid Frederiksberghave dog den mest yndede og besøgte Plads for Spadserende, især medens Hoffet residerede paa Slottet. Om Søndag Eftermiddag pleiede Herskabet at roe igjennem Kanalerne til det saakaldte chinesiske Lysthuus eller en anden af de herværende Pavilloner, hvor de drak The, dette samlede altid en stor Mængde Mennesker paa Siden af Kanalerne, og Skildvagter havde Vanskelighed ved at afholde Folk fra at nedtræde Græsset; hvilket dog alle Tider fandt Sted uden nogen streng Behandling eller Tiltale. Til Vedligeholdelse af den indre Orden i Haven, eller hvad man kunde kalde dens Politi, hørte ogsaa, at der udenfor Indgangen var posteret en Mand, der skulde bortgjenne alle Hunde, som søgte at komme ind i Haven. Det var engang i Sommeren 1807, ikke længe før den engelske

---

[1]) Det var i Aaret 1787, at Rosenborg Have led den Medfart, at det store Lystkvarter ved Slottet blev forandret til Exerceerplads, Laurierhuset ombyggedes til Caserne og et langt Stykke ved Gothersgade Indtoges til Exerceerhuus De mange Nattergale, der tidligere fandtes her, omtales oftere i de vitløftige, paa Universitetsbiblintheket opbevarede Dagbogsoptegnelser af Kaptain Peter Schiönning, saaledes til Exempel under 20de Mai 1778: „Hørte om Aftenen i Rosenborg Have en Mængde Nattergale: hørte en, som sad paa samme Sted, som i Fjor, hvilken jeg kunde kjende paa en Slags liden Forandring, den havde i sit Slag i Trillen fremfor alle de andre, saa det synes, de søge og kan finde sine gamle Steder“.
F. S.

[2]) Den 15de Februar 1805 blev i „Instruction, hvorefter Graverne ved Kirkegaardene udenfor Kjøbenhavns Nørreport skal rette sig“, bl. A. fastsat: „Graverne maae ikke tillade, at enten Æde- eller Drikkevarer falholdes eller fortæres paa Kirkegaardene, eller at paa samme holdes Musik eller foretages Noget, som ligner Lystighed“. *F. S.*

Flaades Ankomst hertil, at jeg der sidste Gang saa Christian VII. Hoffet kom fra det saakaldte Sveitserhuus, hvor der efter Middagstaffelet som sædvanlig var drukket Kaffe; han gik, foran sin Familie og det øvrige Hofpersonale, temmelig ene, og saa, som det forekom mig, mere forvildet og forstyrret ud, end han ellers pleiede, hvorfor ogsaa de mange tilstedeværende af Havens Besøgere trak sig tilbage; naar man hilste, nikkede han dog venligt, men med et underligt og forstyrret Smiil. Paa Theatret har jeg ofte seet ham, og jeg mindes ogsaa endnu hans fine, ædle og i hans bedre Dage vistnok aandfulde Træk.

I min Barndom var for et kort Tidsrum ogsaa Søndermarken aabnet for Publicum. Her var foruden det norske Huus, som endnu existerer, ogsaa andre lignende Anlæg, blandt hvilke jeg mindes en Eremithytte, hvori en Figur af en Eremit henlaa paa en Løibænk; naar man traadte paa et Brædt udenfor Hytten, reiste Eremitten sig i Veiret. Det varede imidlertid vel neppe mere end een Sommer, at Søndermarken saaledes var aaben; da nemlig Publicum anrettede megen Skade, deels ved at afbrække Blomster og Grene, og deels ved at borttage de Conchylier, med hvilke et af Anlægene, om jeg mindes ret det saakaldte chinesiske Huus, var udstyret, blev den igjen lukket.

Af egentlige Folkeforlystelser fandt i min Barndom og tidlige Ungdom ikke mange Sted. Den barbariske Skik, som tidligere havde hersket paa Landet, paa Fastelavnsmandag at ophænge en levende Gaas ved Benene, indsmøre Halsen med Fedt, og derpaa ride forbi den og trække i den, indtil En fik Hovedet trukket af, hvorefter han da kaldtes Gaasekonge, var allerede før min Tid forbudt. Derimod fandt paa Fastelavsmandag den ikke stort mindre grusomme Skik Sted at slaae Katten af Tønden.

Jeg mindes at have seet den ude i Sundby Kro paa Amager, hvor en Kat var ophængt i en Tønde mellem to Træer, og de unge Amagere rede forbi, og hver sloge med en Knippel et Slag paa Tønden, indtil denne endelig gik i Stykker, og Katten saaledes kunde slippe ud; Seirherren kaldtes da Kattekonge, og jeg mindes, at han kom ind i Kroen og blev modtaget med Musik, og at der blev dandset omkring ham; men ogsaa dette er for mange Aar siden bleven forbudt, det blev siden kun den udstoppede Figur af en Kat, som slaaes af Tønden. Jeg mindes ikke, at nogen almindelig Forlystelse har fundet Sted paa denne Dag her i Kjøbenhavn, men da den var en Fridag for alle Haandværkere og Skoler, vare Gaderne paa denne Dag altid temmelig usikkre, og Mange gik maskerede omkring, skjønt dette var forbudt. Paa den saakaldte Helligtrekongersdag var det almindeligt, at fattige Drenge udstafferede paa allehaande phantastiske Maader, gik omkring og viste sig, hvor det blev dem tilladt, i Husene, hvor de afsang en uden Tvivl gammel Sang om de hellige tre Konger og dandsede omkring i Værelset, undertiden accompagnerede af en Fløite*). Det var ogsaa den almindelige Skik, selv i de mere fornemme Kredse, «at narre Folk April», eller den 1ste Dag i denne Maaned at indbilde dem en eller anden Ting, f. Ex. at der var Ildebrand eller Opløb paa Gaden eller deslige, naar de da saae derefter, kaldtes de Aprilsnar. Mange sendte deres Tjenestefolk omkring

*) Ved en sjelden Leilighed saa man ellers i Hovedstadens Gader Folk i særeget Costume, nemlig efter et Chinaskibs Hjemkomst, Matroserne viste sig da klædte i Silketøier, stundom ogsaa i Tøier af Atlask; man mødte dem ikke sjeldent flere kjørende i Karet med Musik enten til Dyrehaven eller andetsteds udenfor Portene, hvor de ilede med at tilsætte den hjembragte Fortjeneste.

med Breve til deres Bekjendte, hvori der paalagdes dem at vise Budet hen til et andet Sted, og saaledes maatte mange tilbringe en stor Deel af Dagen med at løbe, som det kaldtes, April eller vises April fra et Sted til et andet. Julen var, som den i Aarhundreder havde været og som den er endnu, den vigtigste og mest yndede af Aarets Fester, og hvor den høitideligholdtes i Familier fandt altid de saakaldte Julelege Sted, som uden Tvivl i den senere Tid for størstedelen ere forsvundne. Af disse Julelege mindes jeg især den saakaldte Forundringsstol, en af Selskabet maatte sætte sig midt paa Gulvet og en anden gik omkring og spurgte enhver af de Tilstedeværende, hvad han havde at bemærke ved den paa Forundringsstolen siddende; dette meddelte han da igjen denne Person, men nævnte blot, hvad der var yttret, ikke hvem der havde yttret det, naar han da kunde gjette, hvem der havde fremsat en vis Bemærkning om ham, kunde han reise sig, den Anden maatte da indtage hans Plads. Derimod mindes jeg ikke, at der i min Barndom eller tidlige Ungdom brugtes de nu saa almindelige Juletræer.

Til Forlystelser udenfor den huuslige Kreds henhørte allerede fra Aarene syttenhundrede nogle og halvfjerds især Clubberne. Den ældste af disse her i Staden var den saakaldte Dreyers Club, stiftet 1775; den var i sin Tid den meest ansete her, fordi saa mange litteraire Notabiliteter og betydende Embedsmænd her stadigen indfandt sig. Jeg blev Medlem af den, efterat jeg havde taget min Embedsexamen i Slutningen af Aaret 1802. Man sagde, at den dengang allerede havde overlevet sin egentlige Glandsperiode, dog saa jeg der Tode, Rahbek, Wadum og flere Mænd af Navn. Der spilledes Billard og om Aftenen Kort. I flere Aar

efter at jeg var kommet i Clubben, var der stedse varm Aftenspiisning, men da efter Krigen Mange maatte indskrænke sig, fandt ogsaa varm Aftenspiisning kun Sted enkelte Dage om Ugen, Drikkevarer og Smørrebrød kunde dog altid erholdes, og om Aftenen var ogsaa Lokalet stedse indhyllet i en bestandig Damp af Tobak. Clubben var dengang i Læderstræde, hvor den eiede sit eget Huus, men den flyttede siden ned paa Kjøbmagergade i den saakaldte Fabricius's Gaard paa Hjørnet af Silkegaden. Clubbens Finantser kom i meget Forfald, da dens mangeaarige Kasserer ikke havde kunnet gjøre Regnskab for flere tusinde Rigsdaler, som han sad inde med. Da under Krigen med England de økonomiske Forhold mere og mere bleve saa trykkende saavel for Selskaber af dette Slags som for Private, gav dette Anledning til at Dreyers Club forenede sig med den saakaldte Fabricius's Club, hvis økonomiske Kaar ogsaa vare blevne mislige. Den blev herefter kaldt «den nye Forening»; senere sluttede igjen dette nye Selskab sig til en tredie Club, den saakaldte «Kongens Club», og det hele samlede Selskab beholdt nu dette sidste Navn. Omtrent lige aldrende med Dreyers Club var «det norske Selskab», saaledes kaldet, fordi det oprindeligen havde bestaaet næsten udelukkende af Nordmænd, men som i mine yngre Dage talte ligesaa mange Danske som Norske. Foruden de nævnte existerede fra det sidste Decenium af forrige Aarhundrede flere andre Clubber her i Staden, af hvilke adskillige dog allerede tidligere bleve ophævede; jeg kan saaledes erindre, at der var en Club, som benævnedes «den adelige», men de nærmere Omstændigheder ved denne, samt hvorlænge den har bestaaet, ved jeg Intet om. Den fornemste og anseligste Club var forøvrigt «Harmonien», der tillige var den dyreste Club, og meget streng med Hensyn til Optagelsen af sine Medlem-

mer; man sagde, at den rige Nathan David, Conferentsraad Davids Fader, erklærede det for et Savn i hans ellers saa lykkelige Liv, at han ikke kunde blive Medlem af Harmonien, da man der ikke vilde optage Medlemmer af hans Confession. I Dreyers Club var der dog enkelte Jøder, blandt hvilke den rige Grosserer Mariboe, som engang, da han havde havt en betydelig Handelsfordeel, en Aften trakterede med den saakaldte store Bolle. Clubben eiede en meget stor Punschebolle, forfærdiget i China og skjenket Selskabet af en Skibscapitain, dets Medlem, den henstod i en egen Kasse og maatte, naar den skulde fyldes, sættes tom paa Bordet og der modtage det varme Vand og de øvrige Ingredientser, og den Punsch, hvormed Mariboe ved den omtalte Leilighed trakterede, og som til den gamle Rum ogsaa havde modtaget forskjellige Flasker Madeira og Champagne, blev af de ældste Medlemmer erklæret for at være den kosteligste, man havde nydt. I denne Club var det en gammel Skik, som maaskee ikke fandt Sted i Stadens øvrige Clubber, at Kongens Fødselsdag festligholdtes ved Tale og Maaltid om Aftenen, mange ansete Mænd have ved denne Leilighed holdt Taler, som ere trykte, f. Ex. Rahbek, Thaarup, Ove Malling o. Fl. Efter Frederik VI's Død, og da Clubben efterhaanden opgav de fleste af sine gamle Traditioner, ophørte ogsaa disse Taler, selv holdt jeg en af de sidste i Aaret 1838.

En ny Slags Forlystelser begyndte kort efter nærværende Aarhundrede, nemlig Maskeraderne. Disse Forlystelser havde tidligere været temmelig almindelige, men vare komne i Vanrygte fra Aaret 1792, da Gustav III var bleven skudt paa en Maskerade, skjønt egentlig kun et Maskebal, hvor de Tilstedeværende bare Domino og Maske, men ingen egentlig Karakteerdragt. I Begyndelsen af Aarhundredet

fik Eieren af Hôtel d'Angleterre paa Kongens Nytorv, Rau, Privilegium paa at holde saadanne Maskerader. Hvorlænge disse bestode, mindes jeg ikke, men de ere formodentlig ophørte, deels formedelst Krigen, og især fordi Theatersekretair Bjørn, den berømte Dandserindes Mand, erholdt Privilegium paa at give offentlige Maskerader paa Hoftheatret, som besøgtes af de Fornemme, af Corps diplomatique, ja endogsaa hyppig af Frederik VI selv.

I de sidste Decennier af forrige Aarhundrede stiftedes her i Staden flere Privattheatre, af hvilke det Borupske var det mest bekjendte, det vedvarede endnu langt ind i nærværende Aarhundrede, og er først for ikke mange mange Aar siden bleven ophævet. Sit Navn har det uden Tvivl faaet efter Selskabets Vert, ligesom Dreyers Club i sin Tid. Det har udentvivl existeret paa flere Steder her i Byen, engang har det saaledes været paa Hjørnet af Landemærket og lille Kjøbmagergade, men da jeg i min Ungdom enkelte Gange af et Medlem fik Billet dertil, var det paa Østergade, mulig i den saakaldte Efterslægtselskabets Gaard. Selskabet talte blandt sine Medlemmer mange litteraire Notabiliteter, blandt hvilke Rahbek var den mest fremtrædende, Fruentimmer fandtes ikke i Selskabet, men enkelte Medlemmer vare bekjendte ved deres Held i at udføre Kvinderoller. Der fandtes i Selskabet mange theologiske Candidater, som, efter at de havde faaet geistlige Embeder, vedbleve stadigen at besøge det, skjønt de selvfølgelig da ikke længere deeltoge i Forestillingerne. Saaledes saa jeg der Pavels, Liebenberg, Mynster o. fl. Blandt dem, jeg har seet der spille, mindes jeg ogsaa daværende Hører ved Frueskole, siden Rector, Nissen. Selskabets Medlemmer havde den særegne Skik, at de, naar de tilskreve hinanden, aldrig underskreve deres Navne, men blot deres Nummer som

Selskabsmedlemmer. Foruden dette var der ogsaa et Par andre Privattheatre, et som kaldtes Skindergadeselskabet, og et andet Selskabet i store Kongensgade, dog er jeg ikke vis paa, om det ikke har været eet og det samme, som har havt Locale i de to forskjellige Gader. Ogsaa disse Selskaber talte blandt sine Medlemmer mange tildeels ansete Embedsmænd, af hvilke nogle skulle have været meget udmærkede ved Udførelsen af enkelte Roller. Saaledes rostes den Cancellideputerede Conferentsraad Cold for sin Udførelse af ædle Fædres Roller, Kammeradvocaten Schönheyder skal have spilt Ulysses v. Ithaca meget fortrinlig, og Professor i Historie Kjerulf de holbergske Arver; men som den mest udmærkede af disse Privatskuespillere omtaltes dog Conferentsraad Holm ved Creditkassen for Huuseiere, især som den holbergske Jeronimus, og saavel Rahbek som min Svigerfader sagde, at de ikke havde seet Molières indbildte Syge paa vort eller noget andet Theater udført til større Fuldkommenhed end her af Holm. Disse Theatre ere længe før det Borupske blevne opløste, og synes i en senere Tid ikke at være blevne erstattede ved nye. Et eget saadant dramatisk Selskab var ogsaa det saakaldte »holsteinisch-dramatische Gesellschaft«, hvor der spilledes tydske Stykker. Jeg har aldrig bivaanet dette Selskabs Forestillinger, men hørte det omtale saavel fra Repertoirets som fra de Spillendes Side som af ringe Betydenhed[1]).

Ved det kongelige Theater, der i min Barndom og

[1]) Det var vistnok ogsaa især tydske Skuespil, der opførtes paa det saakaldte Militairtheater i den store Caserne ved Sølvgaden; om de ugentlige Forestillinger, der her om Vinteren gaves af et dramatisk Selskab af militaire Liebhavere, og hvorved de forreste Bænke vare opfyldte af Stabsofficerer, Hofcavalerer og af mange Damer, gives adskillige Oplysninger i Skriftet: Acht Jahre in Dänemark, das Merkwürdigste aus meinem Leben. Von einem Ulmer. Ulm. 1852. Forfatteren, en Ulmer, som en af de danske Hververofficerer i Sydtydskland havde bragt i Tjenesten, meddeler i sine i Aaret 1813 nedskrevne Optegnelser overhoved ret livlige Træk af de kjøbenhavnske Garnisonsforhold i det forrige Aarhundredes Slutning. *F. S.*

første Ungdom havde saa mange udmærkede Kunstnere og Kunstnerinder, svarede Repertoiret til Tidsaanden. Da det var beregnet efter Publicums Smag, blev Theatret ogsaa meget godt besøgt. Indtil Slutningen af forrige Aarhundrede spilledes i Reglen kun fire Dage om Ugen, ind i nærværende Aarhundrede skete det derimod hyppigere ogsaa om Søndagen. Indgangen aabnedes dengang Kl. 5 og Forestillingen begyndte Kl. 6. Der fandtes ligesom nu Parket og Parterre, af hvilke det sidste, skjønt det billigste, var det mest ansete, da herfra Tonen angaves i Henseende til Stykkernes og Spillets Bedømmelse. Endnu i min tidlige Ungdom saa jeg flere Embedsmænd her i Parterret, saaledes Rahbek, Pram, Thaarup, Olufsen o. fl. Ved festlige Leiligheder, ved meget yndede Stykker og ved andre særlige Anledninger var det meget vanskeligt at erholde Billetter, og især ved Forestillingen af et nyt Stykke umiddelbart efter Kongens Fødselsdag, da Herskabet og alle de Fornemme indfandt sig, og der som oftest fremsagdes en i Dagens Anledning forfattet Prolog, var Trængselen meget stor. Man havde Exempel paa, at mange af de saakaldte Sjouere og andre simple Folk, allerede Aftenen iforveien, naar Stykket var endt, indfandt sig ved Indgangen til Theatret og tilbragte hele Natten udenfor dette, for at kunne være tilstede, naar Billetudsalget Kl. 10 Formiddag begyndte. Mange af dem forsynede sig i den Anledning med Proviant, og forbleve der ofte under Regn og Snee, som paa den Aarstid, paa den sidste eller næstsidste Dag af Januar Maaned, ikke sjeldent indtraf. Naar Billetudsalget begyndte, opstod der en frygtelig Trængsel, ogsaa Slagsmaal imellem alle de i den Anledning Forsamlede, og der stod formelig en Røg og Damp af den forsamlede Mængde op i Luften; naar de kom ud af en anden Dør, saae Mange af dem ud som

kogte og havde iturevne Klæder; naturligviis forlangte de saa derefter en høi Betaling for deres Billetter, og 2 Rigsdaler for en Parterrebillet til 2 Mark var ikke sjeldent Prisen. Efterhaanden blev imidlertid den skandaleuse Skik afskaffet, Politiet opstillede alle de Lysthavende i Rækker, hvilke da efter deres Tour kom ind, men da Mange dog ikke derved kunde erholde Billetter, dreve de, som havde erholdt saadanne eller ved privat Bekjendtskab havde skaffet sig dem, fremdeles en formelig Handel med dem.

I andre store Stæder er det vel sædvanligt, at visse Dage medføre almindelige officielle Folkeforlystelser eller paa een Gang kunne deels betragtes som Folkeforlystelser og deels ogsaa have en vis historisk Erindring i Følge. Af saadanne have dog, saavidt jeg mindes, meget faa fundet Sted i Kjøbenhavn. I min Barndom samledes engang hver tredie Uge, jeg mindes ikke paa hvilken Dag, en stor Menneskemasse paa Gammeltorv for at see Tallotteriet under Musik og anden Høitidelighed at blive trukket paa Raadhuset. Efter Trækningen bleve de fem udtrukne Nummere lagte i en Kasse og denne udkastet blandt Mængden, der sloges om den, ofte tilblods, da den, hvem det lykkedes at bemægtige sig Kassen og indbringe den paa Raadhuset, derfor erholdt en Douceur. Efter Raadhusets Brand blev Lotteriet, saavidt jeg mindes, trukket paa Charlottenborg, men hvorledes det der gik til, kan jeg ikke erindre, eller har jeg ikke været Vidne til. I den nyeste Tid henimod Tallotteriets Ophævelse skete Trækningen fra et Huus i Raadhuusstræde ligefor Vandkunsten, som tilhørte Tallotteriet. Den eneste Høitidelighed, der var at ansee som Levning fra en svunden Tid og fra en tidligere Forfatning, vare de saakaldte Herredage, da nemlig om Søndagen før den 1ste

Torsdag i Marts Maaned, hvor Høiesteret aabnedes under Kongens eget Forsæde, de kongelige Herolder med en Eskorte af Garden til Hest rede omkring og paa Stadens Torve samt uden for Høiesteretsassorernes Boliger, uden for Overpræsidentens, Politidirecteurens, og flere høiere Embeds mænds Boliger oplæste den kongelige Kundgjørelse herom. Da denne Kongens Tilstedeværelse i Retten skrev sig fra den Tid før Souverainitetens Indførelse, da Kongen reiste omkring paa de saakaldte Herredage i Provindserne, hvor vigtige Retssager paadømtes, havde denne Ceremoni Benævnelsen af Herredage, som just ikke passede til den.

Naar Hovedstadens Befolkning i Sommermaanederne søgte ud fra Stadens Volde, var den saakaldte Dyrehave i Almindelighed eller Jægersborg Dyrehave gjerne Maalet, og Tourene dertil kaldtes Skovtoure eller Kildetoure. Det var dengang ikke sjeldent, at Mange tilbragte St. Hans Nat ved Kilden. I Dyrehaven fandtes dengang mere end i en senere Tid mange Telte og forskjelligartede Forlystelser. Disse bestode i min tidlige Barndom næsten kun af Liniedandsere, senere kom der Taskenspillere og forskjellige Musikanter til. Politiet var dengang der ikke synderlig strengt, der fandtes i Dyrehaven ikke faa Bordeller eller Telte, som Bordelverterne der havde, og hvor de sminkede Fruentimmer hele Dagen stode udenfor. De som leiede sig Befordring til Dyrehaven benyttede dertil fornemmelig de saakaldte holstenske Vogne, hvis Sidestykker vare af Kurv, med tre eller fire Sæder. De kjørte enten gjennem Ordrup eller ad Strandveien, og om Natten ved Hjemkomsten kjørte Kudskene omkap, hvorved ikke sjeldent Skade anrettedes. Bønderne havde i en Uges Tid af den saakaldte Kildetid Tilladelse at befordre Folk til Dyrehaven med deres saakaldte Kildevogne. Disse Skovtoure eller Kildetoure ansaaes dengang næsten

for en Nødvendighed. Mange Familier afknappede sig deres Fornødenheder før eller efter, for een eller flere Dage saaledes at kunne deeltage i denne Forlystelse, og man paastod, at Assistentshuset aldrig var stærkere besøgt, end netop paa den Tid. Foruden Dyrehaven var der endnu et andet Sted, som hyppigen besøgtes, dog meest af de mere velhavende Classer, det var nemlig Dronninggaards Have, hvortil der dog maatte søges Adgangsbillet paa Eierens, Etatsraad de Conincks Contoir, men som ikke kostede noget. Af Beværtningssteder vare dengang som i en senere Tid de meest bekjendte: Bellevue, Ermelund, Fortunen og Klampenborg, som dog alle meest besøgtes af de mere Velhavende eller af Tilreisende. Charlottenlund var indtil 1807 ikke saa meget besøgt af Kjøbenhavnerne, som det senere blev, kun om Sommeren i den saakaldte Nøddetid søgte man, ligesom til Bagsvær, ogsaa derud for at plukke Nødder. Men efter Krigen 1807, da Mange af den simplere Borgerstand begyndte at indskrænke sig, søgte man især om Søndagen til Fods ud til Charlottenlund, og uden Tvivl var det fra denne Tid, at der her anbragtes Telte og indrettedes Beværtningssteder; naar Veiret om Søndagen var godt, kunde man see Folk i Mængde strømme dertil ud af Nørreport, Familier med Barnevogne og Kurve, hvori de havde Fødevarer til Aftensmaaltid. Med Krigens Ophør 1814 synes disse Toure ingensinde at være ophørte, deels paa Grund af Stedets nærmere Beliggenhed, deels af Vane, og fordi der nu var bleven aabnet Leilighed til der at erholde Forfriskninger.

Hoffet havde i min tidlige Ungdom et ganske andet Physiognomi, end det senere erholdt. Jeg mindes, at om Vinteren, naar der var godt Kaneføre, kjørte Herskabet flere Gange om Aftenen i Kaner ud af Porten, hvorved Forridere havde Fakler, og stundom kjørte der foran en lang lav

Vogn, hvori Gardens Hoboister musicerede. Touren gik formodentlig altid til Eremitagen, men efter Krigen 1807 mærkedes ikke mere til denne Hofforlystelse. Foruden de jævnlige Hoffester med Cour, Baller og deslige var der egentlig kun een, hvori flere af Hovedstadens Indbyggere end de som egentlig havde Adgang til Hoffet, kunde deeltage; dette var det saakaldte Bal paré, som altid fandt Sted et Par Dage efter Kongens Fødselsdag. Efter Christiansborgs Brand 1794 fandt disse Balparéer Sted i det kongelige Theater, hvor da alle Bænkene af Parterret bleve udflyttede, og Gulvet blev opskruet; naar Bal paré fandt Sted Dagen efter en Theaterforestilling, maatte Haandværksfolkene indfinde sig umiddelbart efter Stykkets Slutning, for at Alt kunde være færdig til næste Dag. Ballet holdtes da her, men Beværtningen fandt Sted i det nærliggende Gjethuus, hvortil der var en Indgang fra Theatret; Beværtningen var da ogsaa kun koldt Kjøkken og dertil hørende Drikkevarer. Til disse Balparéer uddeeltes til de forskjellige Autoriteter Adgangskort til videre Fordeling. Ogsaa Universitetet erholdt saadanne til Fordeling mellem de Studerende; denne besørgedes af Universitetets Rector, til hvem man maatte henvende sig. Naturligviis kunde dog ikke mange saadanne Adgangskort tilfalde Universitetet, da flere andre Classer, saasom de Militaire og de tre første Rangclasser, først maatte forsynes, men da herved ogsaa altid var forbundet en Udgift, idet man maatte møde med Silkedomino, hvide Silkestrømper og Skoe med Spænder samt trekantet Hat, var der heller ikke mange Studerende, som fristedes til at deeltage i denne Forlystelse. Efter Kongens Fødselsdag 1801 under Professor Todes Rectorat fik og jeg engang Adgang til et saadant Bal, og Tode erklærede da selv, at han ikke havde Vanskelighed i denne Henseende,

da meget Faa havde meldte sig om Billetter. Ved denne Leilighed saa jeg Christian VII dandse, og man lagde især Mærke til den Grace, hvormed han, skjønt sindssvag, kunde optræde i den saakaldte Menuetdands, som vel senere er aldeles gaaet af Brug[1]).

Theatret besøgtes dengang hyppigere af Herskabet, end i en senere Tid var Tilfældet. Der var visse Dage om Ugen, da Herskabet indfandt sig, og dette anmeldtes da altid i Aviserne; naar de kongelige Vogne ankom til Theaterbygningen, gaves Signal, og i det Øieblik, da de Kongelige, Christian VII altid forrest, indtraadte i Logen, begyndte Orkestret Ouverturen. Der blev aldrig applauderet, førend der fra den kongelige Loge var gjort Begyndelsen, og det var som oftest Christian VII selv, fra hvem dette udgik, idet han tillige med synlig Opmærksomhed fulgte Spillet, hvorunder han undertiden, som man tydelig kunde see, talte med sig selv. Som Kronprinds var Frederik VI i Almindelighed ogsaa tilstede ved Forestillingerne, skjønt disse ikke syntes synderlig at interessere ham. Da jeg i Aaret 1838 overbragte ham den første Udgave af mine Antegnelser til Holbergs Lystspil, yttrede han dog, at han tidligere med megen Fornøielse havde seet disse Stykker opførte, og nævnede blandt dem, som især havde behaget ham, den politiske Kandestøber, Barselstuen og Geert Westphaler, men, tilføiede han, »nu faaer jeg dem aldrig at see, thi mine Døttre holde ikke af at see dem«.

Om de regelmæssige Tafler, der fandt Sted under Christian VII og i Frederik VI's første Regjeringsaar, kan jeg Intet meddele; det sagdes, at de under Krigen 1807-14 vare meget tarve-

[1]) Paa disse Balparéer fandt ogsaa de ellers forbudte Hazardspil Sted, hvorved en eller anden høi Militair i Almindelighed holdt Bank.

lige, og om jeg mindes ret, at der tildeels serveredes med Øl i Stedet for Viin. Under de ti sidste Aar af Frederik VI's Levetid gaves i Almindelighed to Tafler om Ugen. De Tilstedeværendes Antal ved disse oversteg ikke meget fyrretyve, iberegnet Herskabet med dets fornemste Hofbetjente af begge Kjøn, nogle Ministre samt Enkelte af de tre første Rangklasser, som særlig bleve indbudne. Det var foreskrevet, at man maatte indfinde sig med Skoe og Silkestrømper, hine enten med forgyldte eller med anløbne Spænder, eftersom der enten fandt Hofsorg Sted eller ikke, ligeledes med trekantet Hat. Baade Kongen og Dronningen talte med de Tilstedeværende, især med dem, som ikke hørte til deres daglige Omgivelser. Taflet var iøvrigt temmelig tarveligt; det almindelige Antal Retter var otte foruden Dessert; ved hver Couvert stod en Caraffe med Rødviin, som altid blev ombyttet med en ny, naar den var uddrukket, tillige et Glas, hvori serveredes enten Madeira eller Portviin, og som ligeledes stedse suppleredes; Champagne gaves ikke ved disse almindelige Tafler, men man talte ugeneert med sine Naboer, og det optoges ikke ilde, naar man stak noget af Desserten i Lommen; naar Nogen af Beskedenhed undlod dette, erindrede en eller anden af Hoffets Nærmeste Vedkommende om, at de aldeles ikke skulde tage i Betænkning at tage noget saadant Lækkeri hjem til Familien. Bevertningen fremskyndedes paa ingen Maade, saa at endog saadanne, som havde en stærk Appetit, godt kunde blive forsynede. Ingen spiiste og drak mindre end Kongen selv. Frederik VI var, som bekjendt, meget nøisom med Hensyn til Bordets Nydelser, flere Retter gik han forbi, og han drak kun et Glas Rødviin, som han spædte med Vand, saa at man tilsidst næsten ikke kunde see Spor af Viin. Efter Taflet, som almindelig varede ikke fuldt to Timer, serve-

redes med Kaffe, hvorefter Herskabet i en kort Tid underholdt sig med nogle af de Tilstedeværende og derpaa trak sig tilbage. Større Luxus og Elegants fandtes ved Christian VIII's Tafler. Disse fandt vel ikke regelmæssig Sted to Gange om Ugen, men til dem vare igjen langt Flere indbudne, og det ikke blot af de fornemmere Classer, men ogsaa Enkelte, som Kongen i en eller anden Henseende vilde udmærke, i Særdeleshed Videnskabsmænd og Kunstnere, undertiden ogsaa en eller anden betydende Fremmed, som besøgte Kjøbenhavn. Her var heller ikke Costumet saa strengt, som under Frederik VI, man indfandt sig med Støvler og rund Hat, men naturligviis Alle, der ikke havde Uniform, i sorte Klæder. Der gaves flere Retter end i Frederik VI's Tid; Strasburger-Posteier, Bøhmiske Fasaner og Østers fandtes næsten altid, og ved hver Couvert stode 6 à 7 Glas til forskjellige Vine, blandt hvilke aldrig savnedes Champagne, lige som der desuden særskilt ombares fine Vine i smaa Glas. Ved disse Tafler fandt altid Taffelmusik Sted, som aldeles ikke brugtes ved Frederik VI's Tafler. Tonen var forøvrigt her lige saa ugenert og kunde saa meget lettere være det, som der var mange Flere tilstede, og Mange altsaa vare langt borte fra de Kongelige. Disse Tafler holdtes under Christian VIII altid paa Amalienborg, med Undtagelse af det Taffel, som gaves den Dag, Kongen havde aabnet Høiesteret, da Taffelet holdtes paa Christianborg Slot, ved hvilken Leilighed Taflet især var meget brillant; der var nemlig ved denne Leilighed altid forskrevet Vildsvinehoveder fra Lauenburg, lige som der ogsaa serveredes med den, mere end 200 Aar gamle Rhinskviin fra Rosenborg. Tilstedeværelsen under Retten var ellers meget besværende for Mange, da her Ingen sad uden Kongen, Kronprindsen og Rettens Assessorer, alle Andre, baade

Gamle og Unge, maatte staae, undertiden i et Par Timer, skjønt man altid sørgede for til den Dag at vælge en Sag, som snart kunde blive afgjort. Ved Enden af Salen var opstillet en Commando af Livvagtens Underofficerer som Drabanter, men da disse saaledes i flere Timer havde maattet staae ubevægelige, var det ikke sjeldent, at Enkelte af dem fik ondt og maatte bringes ud. Efter Rettens Slutning gik de Forsamlede op paa Slottet og maatte her tilbringe endnu et Par Timer, inden man kom til Taflet. Denne Fest havde altsaa meget trættende ved sig, hvorfor ogsaa Mange, som vare tilsagte eller efter deres Rang kunde indfinde sig her, udebleve. Ved denne Leilighed var det ogsaa foreskrevet, at Alle, som ikke havde Uniform, maatte vise sig i Galladragt med Kaarde ved Siden og Chapeaubas. Efter Christian VIII's Død fandt denne Fest, som bekjendt, kun Sted i to Aar, 1848 og 49, da efter Vedtagelsen af Grundloven af 5te Juni 1849 Kongen ikke længere beholdt den ham efter Kongeloven tilkommende Magt som Overdommer, men alle Retssagers sidste Afgjørelse udelukkende lagdes i Høiesterets Haand. Efter Frederik VI's Død gav ogsaa Enkedronningen undertiden Tafler paa Frederiksberg Slot. Antallet af de hertil Indbudte var omtrent ligesom under Frederik VI, og Anretningen svarede dertil. Frederik VII gav ikke regelmæssige Tafler som Frederik VI, men jævnligen ved særegne Leiligheder, t. Ex. i Anledning af fremmede Fyrsters Besøg, meget store og pragtfulde Tafler, der da holdtes i Christiansborgs Riddersal; man anslog ved saadanne Antallet af de i Riddersalen og i de tilstødende Værelser, hvori man samledes, tændte Lys omtrent til 800. Der gaves flere Retter og mange Slags Vine, altid Champagne, og under Taflet opførtes stedse Musik; ved hver Couvert var lagt en Spiseseddel paa Fransk, hvorpaa tillige

Fortegnelse over de Vine, hvormed servedes, lige som ogsaa en Seddel med Angivelse af de Musiknumere, som opførtes. Tonen var her i det Hele meget fri, og ikke sjeldent lod Kongen en eller anden af de Tilstedeværende ved en Løber tilsige, at han vilde drikke et Glas med ham, hvorefter da Vedkommende reiste sig og med et Buk tømte Glasset. Der var undertiden det særegne ved disse Tafler, at ingen Damer vare tilstede. Et Slags Hofforlystelser fandt hyppig Sted under Christian VIII's Regjering, som ikke kjendtes enten under Frederik VI eller Frederik VII, nemlig Aftensoiréer eller Concerter, der jævnligen gaves om Vinteren, undertiden engang hver anden eller tredie Uge; naar en fremmed Virtuos havde indfundet sig her, tilsagdes han altid ved en saadan Leilighed. Disse Soiréer holdtes paa Amalienborg i Kongens Palais, og de Tilsagtes Antal var som oftest over 200, heraf fulgte, at Trængselen og Heden i den Sal, hvori den største Deel forsamlede sig, var trykkende; under Concerten indfandt sig imidlertid en stor Deel i den Sal, hvori Concerten holdtes, hvorved de andre Sale bleve tomme og derved bekvemmere. Disse Soiréer vare i det Hele ret behagelige, man traf Bekjendte, man kunde høre Musiken fra de tilstødende Sale, og bevægede sig her aldeles ugeneret. Inden Concerten begyndte, serveredes med Thee, men en egentlig Servering fandt ikke Sted før efter Concertens Slutning omtrent Kl. 11; den bestod i kold Anretning med forskjellige Drikke og nødes af de Tilstedeværende staaende. Under Concerten vare i et af de tilstødende Værelser Spilleborde opstillede, dog sjeldent flere end tre eller fire, hvor Prindserne, nogle udenlandske Ministre, af hvilke de Fleste altid tilsagdes ved denne Leilighed, samt enkelte af Hoffet og andre høitstaaende Personer fik deres Parti.

I Slutningen af det forrige Aarhundrede og længere ind i det nærværende gjordes ikke saameget for Udbredelse af almindelig Dannelse blandt de forskjellige Stænder og Kjøn, som i en nyere Tid er bleven Tilfældet. Der holdtes ikke som nu populaire Forelæsninger, bestemte for Personer af begge Kjøn; af populaire Forelæsninger mindes jeg kun de forhen omtalte af Steffens, samt i Begyndelsen af dette Aarhundrede Forelæsninger over visse Dele af Philosophien af Treschow, men ved ingen af disse vare Fruentimmer tilstede; nogle af dette Kjøn bivaanede derimod de meget interessante Forelæsninger, som i de første Aar af Aarhundredet den berømte Phrenolog Dr. Gall her holdt paa Tydsk, og som fandt et stort Auditorium, skjønt de naturligviis bleve betalte. Almindelig Dannelse og litterair Underholdning skaffedes altsaa meest ved periodiske Skrifter og ved særskilte Bøger, men den periodiske Litteratur, eller hvad man nu almindelig kalder Pressen, havde i hiin Tid hverken den Udstrækning eller Betydning som nu. I min tidlige Ungdom, i Slutningen af det forrige Aarhundrede, existerede egentlig kun 3 à 4 Dagblade her i Kjøbenhavn. To af dem skreve sig allerede fra Aarhundredets Midte, nemlig «Adresseavisen» og «den Berlingske Tidende». Adresseavisen udkom fire Gange om Ugen og indeholdt ligesom nu Bekjendtgjørelser om, hvad Stadens Beboere nødvendig maatte have Kundskab om, dog fandtes der i den Tid ogsaa enkelte Rubriker, som nu savnes; der anmeldtes nemlig jævnlig under Rubriken «Copulerede» de indgaaede Ægteskaber[1]), der fandtes en stadig Rubrik for Gjeldsadvarseler, og Rubriken «Undvigte» var meget vidtløftig, — især hvad Militairet angik. Ogsaa indeholdt Avisen jævnlig Vers enten

[1]) Rubriken er i det sidste Decennium gjenoptaget i flere kjøbenhavnske Blade.
F. S.

over Afdøde eller i Anledning af Bryllupper; man finder saaledes i sin Tid Vers af Ewald selv allerførst trykte i Adresseavisen, og senere af Thaarup, Frankenau og af flere af den Tids ansete Digtere. Den Berlingske Tidende udkom kun to Gange om Ugen, nemlig Tirsdag og Løverdag, efter at Hamborgerposten og de tydske Aviser vare ankomne om Mandag og Fredag; thi de tydske Aviser, navnlig «Hamburger Correspondent», var den eneste Kilde, hvoraf Tidenden øste sine Efterretninger fra Udlandet; franske og engelske Blade benyttedes først i en langt senere Periode. Hvad man nu kalder ledende Artikler eller politiske Betragtninger over indenlandske og udenlandske Forhold fandtes dengang ikke, end ikke før Trykkefrihedsforordningen af 1799. Et Dagblad, som begyndte 1772 og fortsattes langt ind i nærværende Aarhundrede, var den saakaldte «Kjøbenhavns Aftenpost». I adskillige Aar efter 1772 var Udgiveren af dette Blad den som populair Skribent og Oversætter bekjendte Emanuel Balling, men hvad han i denne Retning har præsteret, var i ingen Henseende udmærket. Derimod fortjener vistnok de første Aargange af Aftenposten en ikke ringe Opmærksomhed, den indeholdt nemlig under Rubrikerne «Gadepost», «Huuspost», «Dyrehavspost» og flere lignende Skildringer af huuslige Scener, af Folkeforlystelser og deslige, tildeels skrevne i en meget lunefuld Stiil, og som give et meget klart Indblik i Folkelivet paa den Tid, især i den simplere Borgerstand eller endnu lavere Deel af Befolkningen; uden Tvivl kunde det være et fortjenstligt Arbeide at samle en Deel af disse Artikler som et Bidrag til Skildringen af Livet i Kjøbenhavn paa den Tid, især da de ældre Aargange af dette Dagblad næsten ere forsvundne og kun findes i de offentlige Bibliotheker. Bladet fortsattes i de følgende Decennier ind i nærværende Aarhundrede un-

der forskjellige Redacteurer, men havde langtfra ikke den Værd som i en tidligere Tid, da det eneste Indhold nu bestod i Oversættelser af tydske, især æsthetiske Forfattere. 1791 begyndte Udgivelsen af et andet Dagblad, der kunde ansees som et Sidestykke til Aftenposten, for saa vidt som det gav en Skildring af Livet i de høiere Kredse og mere dannede Klasser, ligesom hiint Blad meest havde beskæftiget sig med de lavere Stænder. Dette Blad var Rahbeks «Danske Tilskuer», som begyndte 1791 og hvoraf der udkom eet Nummer om Ugen. Rahbeks Forbillede herved var det berømte engelske Tidsskrift fra forrige Aarhundrede «Spectator»; Tilskueren indeholdt deels satiriske Betragtninger, deels moralske Stykker, deels ogsaa enkelte komiske Skildringer, Alt i et høist elegant Foredrag og i en Stiil, som neppe i en følgende Tid er overgaaet af nogen dansk Forfatter; tillige fandtes her ikke sjeldent mindre Digte. Uagtet Rahbek var den egentlige og vigtigste Forfatter, havde han dog Hjælp af Flere af sine Venner, som jævnlig leverede saavel prosaiske som poetiske Bidrag, blandt hvilke kjendes Dyvekes Forfatter Samsøe, Fr. H. Guldberg, Liebenberg, Frankenau og Flere. Efter en halv Snees Aars Forløb eller mere ophørte imidlertid dette Ugeblad (1808), som vel i de senere Aar ogsaa havde faaet et mattere Indhold. De større Tidsskrifter eller Maanedsskrifter, som paa den Tid udkom, vare ikke som de nævnte Blade ene bestemte for populair Læsning. Den af Rahbek udgivne «Minerva» og den af Tode udgivne «Iris» der begyndte 1791, indeholdt saaledes begge, og især den førstnævnte, flere egentlig mere videnskabelige end populaire Bidrag. Derimod kunde Odin Wolffs «Journal for Politik, Natur- og Menneskekundskab», som meest bestod i Oversættelser af fremmed Literatur, henregnes til en meget gavnlig populair Læsning, da Indholdet var valgt

med megens Skjønsomhed. Af andre populaire Dagblade udmærkede sig især de, som Tode udgav under forskjellige Titler i de tre sidste Decennier af det forrige Aarhundrede. En stor Deel af disse Blades høist lunefulde og interessante Artikler bleve siden samlede i Udgaven af Todes prosaiske Skrifter.

To i sin Tid meget udbredte Blade vare ogsaa «Politivennen», der begyndte 1798, og «Dagen», der begyndte 1803, begge udgivne af Bogtrykker K. H. Seidelin, som havde anlagt et i sin Tid meget anseet Bogtrykkeri, og selv var en Mand af Talent og megen Dannelse. «Dagen» indeholdt saavel politiske Meddelelser fra Udlandet, som ogsaa Artikler, der angik vore egne Forhold, Alt i en saa frisindet Tone, som det paa den Tid nogenlunde kunde tilstedes. «Politivennen» ansaaes for at stifte megen Gavn ved at henlede Politiets og andre Autoriteters Opmærksomhed paa Misbrug og Uorden, som fandt Sted i Staden; stundom indeholdt den ogsaa Afhandlinger af mere almindeligt Indhold, men som dog paa en eller anden Maade havde Hensyn til Politivæsenet. Man har forsikkret, at «Politivennen» var det eneste danske Blad, som Frederik VI altid læste med Opmærksomhed. Da Seidelin stedse havde flere Projekter i Tankerne, faldt han engang paa at ville udgive en daglig Spiseseddel paa alle de Retter, der fandtes hver Dag i de vigtigste af Hovedstadens Restaurationer; men denne Entreprise maa ikke have mødt nogen Opmuntring, da denne Spiseseddel udkom kun i et Par Uger. Samme Aar som «Dagen» begyndte et andet nyt Tidsskrift nemlig «Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn», hvis Redacteur og Hovedforfatter var Boghandler Salomon Soldin. Dets Formaal var vel fra Begyndelsen at rivalisere med «Dagen», men det var dog forskjelligt fra dette Blad saavel i Form som Indhold; «Dagen» udkom nemlig i Folio

med latinske Typer, medens Kjøbenhavns Skilderie udkom i Kvart med gothiske Typer; det indeholdt mange tildeels meget vel skrevne Artikler af almindelig Interesse, Fragmenter af Reiser i Danmark og Afhandlinger om forskjellige almeeninteressante Gjenstande i populair Behandling; egentlig udenlandsk Politik forekom her ikke, men dog en og anden Meddelelse fra Udlandet. Dette Blad havde en Mangel, som deeltes af næsten alle kjøbenhavnske Dagblade paa den Tid, nemlig, at det savnede Register eller Indholdsliste, et Savn, som her maatte beklages, da her forekom mange Bidrag, som ikke blot havde temporair, men ogsaa en varigere Interesse. Efter Soldin fortsattes Bladet endnu i flere Aar under forskjellige Redacteurer.

Populaire Behandlinger af enkelte Videnskabsfag fremkom kun sjeldent i det forrige eller i Begyndelsen af nærværende Aarhundrede. De egentlige Diletantlæsere vare altsaa fornemmelig henviste til den æsthetiske Litteratur og og det især til Oversættelser. Af vor egen Litteratur udgjorde Holbergs Skrifter, navnlig hans Comedier, hvoraf der Tid efter anden udkom nye Optryk, Peder Paars og Niels Klim i Særdeleshed, en almindelig Læsning, hvorimod hans andre Skrifter af populairt Indhold, f. Ex. de moralske Tanker og Epistlerne ikke vare saa meget kjendte eller læste, hvilket ogsaa fremgaaer deraf, at der af disse ikke kom nogen nyere Udgave for Lyset. Populaire Skrifter af fortjenstlig Beskaffenhed, f. Ex. Sneedorfs «Patriotiske Tilskuer», der var udkommet langt ind i forrige Aarhundrede, var i en senere Tid ikke meget kjendt. Den egentlig underholdende Læsning for begge Kjøn dannedes mest af Romaner, og disse for største Delen oversatte. Man havde nemlig paa den Tid endnu kun faa Frembringelser af denne Art

i vor egen Litteratur, næsten ingen, der fortjener at omtales, uden Jomfru Biehls moralske Fortællinger i fire Bind, der udkom 1781—82. At Rahbeks prosaiske Forsøg ikke blev nogen Almeenlæsning, kan vel sluttes deraf, at kun første Bind udkom 1785 og Fortsættelsen først længe efter. Af ældre Romaner læstes til henimod Slutningen af Aarhundredet Oversættelsen af de arabiske Fortællinger, «1001 Nat», med Fortsættelser deraf, meget hyppig, skjønt der af disse kun var een Udgave fra noget over Midten af det forrige Aarhundrede. Endelig udkom i de to sidste Decennier af Aarhundredet og ind i det nærværende Oversættelser af flere især tydske og engelske Romaner, som bleve meget læste. Af de tydske var der især een, som i min tidlige Ungdom blev meget læst af det andet Kjøn, nemlig Siegwart, en Klosterhistorie, af et aldeles sentimentalt Indhold og som derfor hos visse Læsere gjorde megen Lykke. En tydsk Romanforfatter af langt større Værd end Forfatteren til Siegwart var Johannes Müller, som privatiserede sin meste Levetid i Itzehoe; af hans Romaner bleve i Aarene 1700 og nogle og fiirs de fortrinligste oversatte paa Dansk, nemlig «Ringen», «Siegfried von Lindenberg», «Familien Waldheim» og «Hittebarnet Emmerich»; alle disse vare i sin Tid meget yndede og læstes endnu længe samtidigen med Lafontaines. Af Kotzebues Romaner bleve først senere enkelte oversatte paa Dansk, men ingen af dem tildrog sig nogen varig Opmærksomhed. Fra Aarene sytten hundrede og nogle og fiirs begyndte især Oversættelsen af engelske Romaner. Som et Træk til Romanlæsningens Karakteristik kan anføres, at den engelske Romanforfatter Richardson's «Pamela» der udkom i dansk Oversættelse allerede i Aarene 1743-46, endnu i min Barndom var en yndet Lecture i Særdeles-

hed for det andet Kjøn —, og at et Par meget store Romaner, som han efterlod, nemlig »Clarissa Harlowe» og »Carl Grandison», begge endnu fik danske Oversættelser i Aarene 1700 nogle og firs, den ene i 8, den anden i 7 tykke Bind. At Romaner af saa vidtløftig Indhold her kunde udkomme og blive en yndet og almindelig Læsning, er vistnok mærkeligt, og der haves i det ringeste hos os ikke Exempel paa nogen oversat Roman i saa mange Bind, som har kunnet holde sig som stadig Læsning indtil ind i nærværende Aarhundrede, hvilket var Tilfældet med de to nævnte. De samtidig udkomne Oversættelser af den berømte Romanforfatter Fieldings Arbeider, især Tom Jones, synes i en senere Tid at være blevne glemte, men den engelske Forfatter, som fra det omtalte Tidspunkt især tildrog sig Opmærksomhed, var Smollet, hvis Romaner Peregrine Pickle, Humphry Klinkers Reise, Roderik Random o. fl. bleve oversatte af Tode, som grundig forstod det engelske Sprog, og hvis Vittighed og Lune især gjorde ham skikket til at indklæde disse Arbeider i dansk Dragt[1]). Det var først langt ind i nærværende Aarhundrede, at man her begyndte at kjende og oversætte den meest udmærkede af de engelske Romanfor-

---

[1]) Mærkeligt nok, at af de franske Romaner, naar undtages Florians Fortællinger, ikke mange bleve oversatte eller synderlig bekjendte her. Den eneste, jeg fra min tidlige Ungdom kan mindes, var »Cleveland» af en fransk Romanforfatter Prevost, som blev oversat her i Midten af det forrige Aarhundrede, og som endnu i min Barndom blev temmelig meget læst. Af andre udmærkede Frembringelser i den fremmede Litteratur kan ogsaa nævnes »Don Quixote» af Cervantes, af hvilken Jomfru Biehl i 1780 udgav en heldig Oversættelse i fire Bind, som ligeledes blev temmelig meget læst, ogsaa et Par Bind af Cervantes's Fortællinger, som Jomfru Biehl senere oversatte.

fattere, Walter Scott. Tidligere havde neppe nogen fremmed Romanforfatter her været mere yndet og læst end den tydske Lafontaine, hvis fleste, om ikke alle, Arbeider ere udkomne paa Dansk fra Slutningen af det forrige Aarhundrede — man kan vel sige, at aldrig nogen fremmed Romanforfatter har opnaaet den Popularitet her som han, især hos det andet Kjøn —, men efterhaanden, og især efter at Walter Scotts Arbeider vare blevne bekjendte og oversatte i det andet eller tredie Decennium af det nærværende Aarhundrede, glemtes Lafontaines Romaner, og i Leiebibliothekerne, hvor der i sin Tid ordentlig prænumeredes paa at erholde dem, naar de vare udlaante, henstaae de nu aldeles upaaagtede. Skrifter af den her nævnte Art og overhovedet æsthetiske Skrifter kjøbtes ikke hyppigen, men søgtes i de forskjellige Bibliotheker, dog ikke i de to offentlige, det kongelige og Universitetets, hvor deres Udlaan ikke kunde tilstedes, fordi dette vilde have skadet Eierne af de forskjellige Leiebibliotheker, men de søgtes derimod i Clubbibliotheker, navnlig i Dreyers Klubs temmelig velforsynede Bibliothek og fornemmelig i Leiebibliotheker. Af saadanne existerede i min tidlige Ungdom ikkun to, nemlig Venninghausens i Skindergade og Stadthagens i Vimmelskaftet, den Førstes som det ældste var især meget besøgt, og da det laa i Nærheden af Frue Skole, benyttedes det hyppigen af Skoledisciplene, just ikke til disses Fordeel eller Gavn. Efterhaanden opstode flere Leiebibliotheker, lige som ogsaa flere Clubber anlagde Bogsamlinger af underholdende Læsning.

I mit lange Liv har jeg kjendt forskjellige mere eller mindre mærkelige Personer, om hvilke jeg vel ogsaa kunde efter Erindringen meddele Adskilligt, som hidtil turde være

mindre kjendt eller paaagtet. Af Personer henhørende til, hvad man kalder det høiere Aristokrati, kan jeg saaledes her nævne fem, med hvem jeg deels ifølge min Embedsstilling deels paa anden Maade har været nøiere bekjendt. Disse fem vare: Geheimeconferentsraad Bülow til Sanderumgaard; Geheimeraad O. Malling; Overhofmarskal Hauch; Statsminister Mösting og Overhofmarskal Levetzau.

Bülow har jeg i Alt besøgt fire Gange i Fyen, nemlig 1813, 14, 17 og sidste Gang 1824. Han havde oprindelig været uformuende, men var tilsidst kommen i en god Stilling, da han, efter først at have været Kammerjunker hos Frederik VI fra dennes femte Aar af, endte som hans Marschal, og ægtede en rig Dame, en Frøken Hoppe, med hvem han erholdt en saa stor Medgift, at han kunde kjøbe Herregaarden Sanderumgaard i Fyen. Hun var forøvrigt, hvad hendes Person og hele Væsen angik, en høist ubehagelig, næsten frastødende Person, ikke blot var hun styg og havde et høist ubehageligt, hæst og hvæsende Organ, men var tillige i sin hele Holdning og Fremtræden saadan, at man næsten kunde ansee hende for Idiot. Naar Fremmede indfandt sig paa Sanderumgaard, som ikke sjeldent var Tilfældet, eller der gaves Dineer, hvor Flere vare forsamlede, tog hun næsten aldeles ikke Deel i Underholdningen, og selv naar ingen Fremmede vare der, talte hun lidet eller intet. Bülow selv rettede an ved Bordet, baade til daglig Brug, naar vi ikke vare mere end tre eller fire ved Bordet, og naar der var en større Forsamling; han øste op og han skar for, og da han var meget forekommende og yderst ligefrem i sin hele Optræden, har jeg seet ham ved enkelte Leiligheder, f. Ex. hans Fødselsdag den 29de Juli, da der var Mange indbudne til Middagsbordet, med det blaa Baand

uden paa Kjolen gaae omkring og byde en eller anden Dessert eller deslige omkring, da han altid kun havde een Tjener. Han var i det Hele en begavet Mand, besad Kundskaber i forskjellige Retninger, nærede Interesse baade for Litteraturen og for de skjønne Kunster, og da han besad en god Hukommelse og havde gjennemlevet et langt og bevæget Liv i forskjellige Kredse og under forskjellige Omgivelser, vare hans Samtaler meget tiltrækkende, og jeg har vel ikke kjendt Nogen, der mere var i Stand til at fængsle sine Tilhørere end han. Som bekjendt fik han uagtet den Yndest, han havde staaet i hos Kronprindsen fra dennes Barndom, i Aaret 1793 pludselig sin Afsked. Han omtalte det flere Gange som en Velgjerning af Forsynet, at han erholdt den netop paa den Tid, da han nylig havde kjøbt Sanderumgaard, og kunde trække sig tilbage uden at søge Pension, ligesom ogsaa, at hans Afreise til hans nye Hjem indtraf Aaret før Slotsbranden[1]), ved hvilken han, dersom han var forbleven i sin Stilling, vilde have tabt sit hele Bohave, navnlig sit Bibliothek og sin Samling af Malerier og andre Kunstsager, paa hvilke han satte megen Priis. Ved hans Afskedigelse gik der allehaande Rygter om Anledningen dertil, men den egentlige Grund var uden Tvivl, at han i Publicum blev anseet som den, der havde en den største Indflydelse paa Kronprindsen og en væsentlig Andeel i de heldbringende Foranstaltninger, som fandt Sted efter 1784, da Kronprindsen havde faaet Deel i Regjeringen. Selv troede han i alt Fald, at dette var den egentlige og væsenligste Grund til hans Afsked. Engang ved en Hofcour havde Frederik VI's Svigerfader, Landgreven af Hessen, sagt til en Tilstedeværende, at Kronprindsen skyldte sin

---

[1]) Den 4de Juni 1793 fik Bülow sin Afsked, den 14de Juni s. A. kom han til det af ham Aaret forud kjøbte Sanderumgaard. *F. S.*

Marschal Bülow store Forbindtligheder og aldrig noksom kunde erkjende og paaskjønne disse: en tilstedeværende Hofmand hviskede da til en anden: «Nu faaer Bülow snart sin Afsked», hvilket ogsaa indtraf. Mange Aar efter hans Afskedigelse, i Aaret 1819, opholdt Landgrev Carl sig et Par Dage i Odense; Bülow besøgte ham da her og spurgte ham ved denne Leilighed uforbeholdent, om han vidste og kunde sige, hvorfor Kronprindsen havde givet ham Afsked. Landgreven svarede da paa Tydsk: «Das will ich Ihnen sagen, mein lieber Freund, der Kronprinz wollte «Enewolds» sein», hvilket ogsaa stemmer overeens med, hvad alle Upartiske antage for den sande Grund. Forøvrigt vedblev dog i en følgende Tid Frederik VI at vise ham megen Yndest og næsten Venskab; han kunde ikke glemme, at han for det meste skyldte Bülow sin Barndoms Dannelse, da hans egentlige Lærer Sporon havde lært ham Lidet eller Intet, hvorfor ogsaa Sporon, da han efter Kronprindsens Confirmation 1784 gjorde ham sin Opvartning og overbragte sin Lykønskning, men troede at bemærke en vis Kulde hos Kronprindsen, og spurgte om Aarsagen, fik til Svar: «Jeg har det imod Dem, at De ikke har lært mig Noget». Efter at Bülow var flyttet til Sanderumgaard, tilskrev han jævnlig Frederik VI og erholdt igjen Svar af ham, og naar Kongen reiste igjennem Fyen, var Bülow altid tilstede blandt dem, som modtoge ham i Nyborg. Til Kroningen 1815 blev ogsaa Bülow indbuden og erholdt dengang Danebrogsmændenes Hæderstegn, to Aar senere ved Reformationsfesten erholdt han Elephantordenen. I sine sidste Levedage havde han en stor Sorg og Krænkelse, idet hans Brodersøn Stiftamtmand Bülow her i Kjøbenhavn paa Grund af Kassemangel maatte flygte, hans Bo blev erklæret fallit, og han selv fraværende dømt til Fængselsstraf. Denne Ulykke paa-

førte Bülow et ikke ubetydeligt Pengetab, da hans Brodersøn havde indkasseret en Deel Summer for ham og solgt Obligationer, som vare ham tilsendte for af dem at hæve Renter, og i Forening med de lave Kornpriser, der indtraf efter Kielerfreden og i flere Aar bragte alle saavel Godseiere som mindre Landeiendomsbesiddere i en saa sørgelig Forfatning, nødsagede hiint Uheld Bülow til at ansøge om den Pension, paa hvilken han ved sin Afskedigelse havde renonceret, et Skridt, som foruden Bülow Schimmelmann, Reventlow, begge Statsministre, og maaskee Flere mod deres Ønske ogsaa maatte foretage sig. Jeg har af Bülows Mund erfaret mange Particulariteter om Kongehuset i hans Tid og dettes indre Forhold, her vil jeg omtale tre, som jeg troer ikke andetstedsfra at være bekjendte. I Aaret 1771 under Hoffets Ophold paa Hirschholm, hvor det jævnlig tilbragte Sommermaanederne, vare engang Kongen, Dronningen, Struensee og Flere kjørte en Lysttour. Da de ikke vilde have den treaarige Kronprinds Frederik med, lode de ham blive tilbage i hans Værelse, men havde forsømt at give den fornødne Ordre med Hensyn til hans Forsyning med det Fornødne under deres Fraværelse, og havde muligen ogsaa aflukket Døren, for at han ikke skulde komme ud og gjøre sig selv Skade. Da man nu senere, end man havde ventet, vendte tilbage, fandt man Kronprindsen, der ikke havde faaet Noget at spise, og som vel var bange ved at være indelukket, liggende som død paa Gulvet. Der opstod en almindelig Skræk og Tummel, da man under den dengang allerede herskende Stemning kunde forudsee, hvorledes denne vilde blive, naar det erfaredes, at Thronarvingen ved en saadan Forsømmelse havde mistet Livet. Men Struensee, som selv var Læge, greb strax en meget hensigtsmæssig Forholdsregel. Da netop en Lakai havde sin

Kone paa Slottet, maatte denne klæde sig af og gaae i Seng og tildækkes med Dyner, hvorefter hun tog den afklædte Prinds i sine Arme og opvarmede ham efterhaanden saaledes, at han igjen kom tillive. — Efter Aaret 1784, da Kronprindsen havde faaet Andeel i Regjeringen, og saavel hans Bedstemoder, Enkedronning Juliane Marie, som hans Farbroder, Arveprinds Frederik, vare fjernede fra al Deelagtighed i Regjeringen, skal Gustav III, som kunde indsee, at Enkedronningen var utilfreds med denne Forandring, have sendt en Italiener hertil, som mundtlig overbragte hende et Tilbud fra den svenske Konge, om paa en Maade, der ikke kunde vække Opsigt, at fjerne Kronprindsen eller med andre Ord, ved en langsomt virkende Gift at bringe ham af Dage, men Italieneren blev afviist og fik Befaling inden 24 Timer at forlade Kjøbenhavn[1]). — Da Gustav III havde besluttet og forberedt sit Angreb paa Rusland, indfandt han sig pludselig i Kjøbenhavn for, som almindelig meentes, at istandbringe en Alliance mellem Rigerne mod Rusland. Da man nu frygtede for, at han i et ubevogtet Øieblik kunde formaae den sindssvage Christian VII til at underskrive et Aktstykke, som paa en saadan Maade forpligtede Danmark, var der til Alle ved Hoffet udgaaet en streng Befaling, at man aldrig maatte lade den svenske Konge være alene med den danske. Imidlertid lykkedes det dog den første en Morgen at komme ind til Kongen, da naturligviis Skildvagten ikke vovede at modsætte sig

[1]) Den ovenstaaende Beretning indledes vel med et „skal", men afgiver dog især et Exempel paa hine folkelige Rygter, der vel burde været ledsaget af en bestemtere Kritik; den er kun et Sidestykke til de tilsvarende, uhjemlede Rygter i John Browns „The Northern Courts" eller i Oettingers „Geschichte des Dänischen Hofes". I Gustav III's Skrivelse af 15de Juli 1785 til Toll, da denne sendtes i sin hemmelige Mission til Fredensborg, er der kun Spørgsmaal om at tilskynde Juliane Marie til igjen at faae Kongen i sin Magt og gjøre en Contrarevolution (Feltmarskalken Grefve Johan Christopher Toll. Biografisk Teckning. Stockholm. 1849—50. I, 30. II, 7).

F S.

ham, men det rygtedes snart, og da ingen af de høiere Medlemmer af Kongehuset var tilstede uden Hertugen af Augustenborg, som netop sad i sin Slobrok og blev barberet, maatte han i største Hast aftørre Sæben, tage en Kjole paa og ile ind til Christian VII, og var ogsaa saa heldig at komme tidsnok tilstede, da man ikke paatvivlede, at Gustav III havde havt i Sinde at aflokke ham en Underskrift.

I November 1823 blev Ove Malling Chef for det store kongelige Bibliothek paa samme Tid, som jeg blev Bibliothekar; han døde i November 1829 i en Alder af over 80 Aar, men da Angivelsen af hans Fødselsaar varierer mellem 1746, 47 og 48, kjendes hans Alder ikke bestemt. Man kunde ikke lettelig tænke sig en Mand med mere Arbeidsdygtighed og Evne til at sætte sig ind i forskjellige Forretninger, eller med større Lethed til at komme ud af det med de forskjelligste Personligheder og at finde sig i de vanskeligste Forhold, og heraf fulgte da igjen, at Faa her i Landet have Tid efter anden indtaget flere forskjellige Livsstillinger end han. Han sagde engang, at af alle de forskjellige under- og overordnede Stillinger, han havde havt, var der ingen, som jo var ham tilbudet eller endogsaa paanødt, især blandt de mange Commissioner, hvoraf han havde været Medlem. Den eneste Post, som han nogensinde af egen Drift havde ansøgt om, havde han derimod ikke erholdt; det var nemlig et Professorat ved Sorø Akademi. Han besad et lyst Hoved og en skarp Forstand, men hans mange forskjelligartede Embedssysler havde naturligviis hindret ham fra at erhverve egentlig grundige Kundskaber, og det maa derfor meest ansees som en Anerkjendelse af hans øvrige store Fortjenester, at han i Aaret 1809 blev kongelig Historiograph, en Post, som ikke havde været besat siden Suhms Død 1798; muligen kan ogsaa hans bekjendte Skrift

»Store og gode Handlinger» have bidraget meget dertil. Han er altid med Føie blevet anseet som en af vore bedste Stilister, hvorfor ogsaa hans nysnævnte Skrift i sin Tid blev anseet som en Skolebog eller idet ringeste som en Bog, hvormed Ungdommen burde tidligen gjøres bekjendt saavel for Sproget som for Indholdets Skyld. Forøvrigt vare hans Kundskaber i den danske Historie hverken omfattende eller grundige, og det var, saavidt vides, ham ogsaa paalagt at indskrænke sig til Perioden fra Regjeringsforandringen 1660. Det forrige Aarhundredes Historie, i Særdeleshed fra hans egen Tid eller den nærmest foregaaende, kjendte han imidlertid bedre end vel de fleste af hans Samtidige, og han efterlod sig hertil mange Optegnelser og Dokumenter[1]). Han havde flere Børn, baade Sønner og Døttre, og man har, maaskee ikke ganske uden Grund, beskyldt ham for, at han undertiden fremdrog og anbefalede disse mere, end egentlig var til Statens Tarv; saaledes har man i en nyere Tid meget dadlet Universitetsbygningen, som var overdraget hans Søn, senere Stadsbygmester Malling, der ogsaa byggede Sorø Akademis nye Bygninger. Han opnaaede en Stilling og Rang, som her kun er bleven faa Borgerlige til Deel, idet han nemlig 1823 blev Geheimestatsminister og tre Aar senere erholdt Elephantordenen, men forøvrigt undlod han aldrig at indtage en aldeles borgerlig Stilling; man vil vide at han skal have afslaaet at ophøies i Adelstanden, ligesom han heller ikke vilde have nogen af sine Sønner udnævnt til Kammerjunker; hans Døttre bleve ogsaa alle gifte i den borgerlige Stand. Man kan ikke lettelig tænke sig nogen Mand med et mere værdigt og imponerende Ydre, men tillige ikke let nogen mere venlig og forekommende; han var

[1]) Ogsaa et „Udkast til Krigsaarenes 1807 til 1814 Historie", hvoraf endog de fem første Aars Historie var fuldstændig — ifølge G. L. Baden, Ove Mallings vigtigste Levnetsomstændigheder. S. 21. *F. S.*

derfor afholdt af Enhver, der kom i nogensomhelst Forbindelse med ham, og han var endnu i sine sidste Aar i sin høie Alder og med sin høie Rang til enhver Tid tilgjængelig for Enhver.

Efter Mallings Død i November 1829 blev Oberhofmarschal Hauch hans Eftermand som Chef for det kongelige Bibliothek; han havde denne Post i omtrent ni Aar til sin Død i September 1838. Ogsaa han var ligesom Malling i flere Henseender en udmærket Mand. Hans egentlige Videnskab var Physiken, over hvilken han udarbeidede en Lærebog, som i mange Aar, navnligen i mine Studenterdage, lagdes til Grund for Forelæsninger over Physiken til anden Examen; ogsaa flere naturvidenskabelige Afhandlinger haves af ham i forskjellige lærde Samlinger, men Mange antoge dog, at han herved blev meget understøttet af hans Ven, den berømte Naturkyndige Peter Christian Abildgaard. Han besad en meget kostbar og rig Samling af physiske Instrumenter, der, saavidt jeg erindrer, efter hans Død blev kjøbt af det Offentlige og maaskee heel eller for en Deel afgivet til Sorø Akademie. Ogsaa han havde ligesom Malling i sit lange Liv indtaget forskjellige Stillinger og været Medlem af mange forskjellige Commissioner; nogle af disse stode i Forbindelse med hans Hofcharge, men adskillige skyldtes ogsaa hans videnskabelige Dygtighed. Han havde to Gange til forskjellige Tider været Chef for det kongelige Theater, og han har sagt mig, at af alle hans mange forskjellige Forretninger havde ingen været ham mere byrdefulde end dem, som stode i Forbindelse med denne Post; han forsikkrede, at han undertiden om Natten drømte, at han skulde ned paa Theatret, og at han da blev glad, naar han vaagnede og erfarede, at det kun var en Drøm. Han var en udmærket Forretningsmand, som kunde overkomme

de forskjelligste Embedssysler og aldrig opsatte Noget. Han skal stundom have været meget streng mod sine Undergivne, skjønt aldrig uretfærdig, men holdt strengt over, at Enhver skulde opfylde sin Pligt, ligesom han selv. Han var meget økonomisk med Statens Midler, og han sagde derfor altid for Spøg: «Jeg er ikke god at komme tilrette med, naar man forlanger Penge af mig». Som Chef for Bibliotkeket talte han ved forekommende Leiligheder ivrig dettes Sag, og jeg kan for min Deel ikke andet end mindes ham med Kjærlighed og Taknemmelighed for det Forhold, hvori vi stode til hinanden i de ni Aar, han var min Foresatte, hvilket tildeels ogsaa hidrørte fra, at jeg ikke var ham fremmed, da han blev Bibliothekets Chef; han var nemlig Stormester for Kjædeordenen, i hvilken han i Aaret 1807 havde optaget mig, og indtog tillige en høi Stilling i Frimurerordenen. Han var gift med en Frøken Brockenhuus, men med hende havde han ingen Børn. Han var født 1755 og var altsaa ved sin Død 1838 henved 83 Aar. Da han ikke var vant til at skaane sig selv og aldrig vilde overlade til Andre at udføre, hvad der paalaa ham, udforte han ogsaa sine Embedsforretninger lige til sine sidste Dage. Den sidste Gang, jeg saa ham, var den sidste Tirsdag, han levede; han havde samme Dag havt Referat hos Kongen for at gjøre Indstilling om Reparationer paa Slottet i Kiel, der nylig for en Deel var afbrændt, men han befandt sig da allerede saa afkræftet, at han, som ellers strengt havde iagttaget Hofceremoniellet og de foreskrevne Former, maatte under Referatet sætte sig ned.

Efter Hauch blev Geheimeconferentsraad Møsting Bibliothekets Chef; han var født 1759 og var altsaa dengang 79 Aar gammel. I mange Henseender forskjellig fra de to nysnævnte var ogsaa han en meget udmærket Mand.

Med Malling havde han det tilfælleds, at han paa sin lange Livsbane havde været Præses baade i det tydske og det danske Cancelli, Præses i Felt-Commissariatet, Directeur for Nationalbanken og havde desforuden havt flere forskjellige Hverv, som tildeels vare meget uligeartede. I Statsraadet besad han i høi Grad Kongens Tillid og havde der en Indflydelse som vel ingen Anden; der var derfor Mange, der undrede sig over, at han i Aaret 1842, da han endnu temmelig havde baade Legems- og Aands-Kraft, søgte Afsked fra alle sine Embedsstillinger, men uden Tvivl skete det, fordi han efter Frederik VI's Død mere og mere saa et Uveir at trække op fra Hertugdømmerne, maaskee angrede han ogsaa, at han, som der sagdes, havde tilraadet Christian VIII at udnævne Prindsen af Augustenborg til Statholder der, fordi han havde haabet herved at kunne tilveiebringe et venskabeligere Forhold mellem Kongen og det augustenborgske Huus, hvilket dog snart viste sig ikke at blive Tilfældet[1]). Hans Finantsbestyrelse fremkaldte i sin Tid adskillige Yttringer af Utilfredshed, især paa Grund af de udenlandske Laan, som han var nødt til at gjøre, men en følgende Tid viste imidlertid, at disse baade havde været fordeelagtige paa den Tid, de sluttedes, og at Finantsernes Tilstand ved hans Bortgang var meget gunstig. Han blev Finantsminister i Slutningen af 1813 under Krigen og paa en Tid, da Landet var i den mest kritiske Forfatning, ogsaa paa Grund af den i Januar Maaned s. A. skete Forandring af vort hele Pengevæsen. Han sagde, at der, da han modtog Finantsministeriet, endogsaa var tænkt paa den Mulig-

---

1) I Fremstillingen synes der her at findes et Hysteron Proteron; Møsting blev den 26de Februar 1842 efter Ansøgning entlediget fra de fleste af sine Embedsstillinger, først en Maaned efter kom den 26de Marts 1842 Prindsen af Augustenborgs Udnævnelse til Statholder i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen og til Overpræsident i den slesvig-holsteenske Regjering. *F. S.*

hed, at Staten maatte gjøre en ny Bankerot, men han forsikkrede da Kongen, at denne skulde blive Staten til mere Fordeel end den, der havde fundet Sted ved Pengeforandringen. Geheimeraad Treschow har sagt mig, at han har kjendt to Statsmænd, for hvilke han nærer en ubetinget Høiagtelse, nemlig Møsting og den russiske Gesandt i London, Baron Brunow[1]). I sit Hjem var Møsting meget lykkelig, uagtet han og hans Frue, en Datter af den norske Generallieutenant Krogh, i en vis Henseende vare meget forskjellige, da hun nemlig var stok døv, og han paa Grund af sit svage Bryst ikke kunde tale høit, førte de dog et lykkeligt Samliv, de havde ingen Børn, men havde altid havt unge Piger i Huset, deels af deres Familie deels udenfor, som tildeels bleve gifte bort fra deres Huus. De førte ogsaa et meget selskabeligt Huus; gave jevnlig Dinerer og afgave ved disse Leiligheder den elskværdigste Vert og Vertinde. De fortsatte dette lige til hans sidste Dage, endnu nogle faa Uger før sin Død i September 1843 gav Møsting et Middagsmaaltid i sin Bolig paa Frederiksberg, og Dagen efter opsatte han allerede igjen en Liste paa et Selskab, som han nogle faa Dage efter vilde indbyde; men efter faa Ugers Sygdom bortkaldtes han ved en rolig Død. Denne havde han med megen Sindsro imødeseet; og faa Mennesker, navnlig i hans Stilling, kunde vel ogsaa med en renere Samvittighed forlade Livet end han. Han var født den 2den November; paa denne Dag indfandt sig hos ham en stor Mængde Gratulanter af alle dem, som stode

---

[1]) Allerede i et af sine Breve til J. Chr. Berg fra Aaret 1849 skrev Werlauff om Treschow, at „han har ellers omtalt Brunow som den, hvis Raad og Bistand har været ham til meest Nytte" (L. Daae, Nogle Breve fra E. C. Werlauff og L. Chr. Berg. Kristiania. 1870. S. 24), og i sine efterladte Optegnelser (Illustreret Tidende. X, 237) fremhæver Treschow selv, med Hensyn til sin Sendelse til London i Aaret 1848, „den Interesse, som den russiske Minister, Baron Brunow, viste vor Sag, ligesom han skatter høit den personlige Velvillie, som denne fine og dygtige Diplomat havde udviist imod ham". *F. S.*

eller havde staaet i Embedsforhold til ham, eller som paa anden Maade vare ham bekjendte, og han var da som altid yderst forekommende og venlig, og man kunde tydelig mærke, at det behagede ham at samle saa stor en Kreds om sig navnlig paa denne Dag. Dette var ogsaa Tilfældet hans sidste Fødselsdag 1842, da han fyldte det 83de Aar og altsaa efter Naturens Orden ikke kunde vente at have mange saadanne Dage tilbage, men til saadanne Tanker og Forestillinger mærkede man paa den Dag intet Tegn hos ham. Uagtet han havde fundet sig vel tilfreds i alle sine forskjellige Livsstillinger og ifølge sin Karakteer kom, hvad man kalder, godt ud af det med Alle, forsikkrede han dog ofte, at hans lykkeligste Tid havde været nogle Aar, da han havde været Amtmand i Haderslev, paa hvilken Tid han altid tænkte tilbage med Velbehag og Interesse[1]). Han døde, inden han fyldte sit 84de Aar, og efterlod sig ingen Formue, da han ved Siden af det meget selskabelige Liv, han havde ført, ogsaa havde understøttet mange Trængende; hans Enke, en høist fortræffelig Dame, overlevede ham sex eller syv Aar, og begge hvile de nu paa Frederiksberg Kirkegard.

Overhofmarschal Levetzau, der døde den 7de November 1859, var, som han selv yttrede, en «Hofmarschal uden Hof». Han var den sidste Repræsentant for et sandt og ædelt Aristokrati. Han vilde have egnet sig i høi Grad for en diplomatisk Post; kun Skade, at hans oekonomiske Tilstand altid var derangeret. I Aaret 1848 fik han den 28de April Ordre til at afreise til St. Petersborg med det den Dag ankomne engelske Dampskib, som det samme Dag var blevet

1) Møsting blev i Aaret 1789 Amtmand i Haderslev, hvor Kronprindsen og Kronprindsessen efter deres Formæling paa Gottorp i det følgende Aar, paa Gjennemreisen til Indtoget i Kjøbenhavn, overnattede hos ham. I Aaret 1804 blev han fra Haderslev kaldet til at være Præsident i det dengang saakaldte tydske Kancelli i Kjøbenhavn. *F. S.*

besluttet i et hos Grev Knuth afholdt Statsraad, hvorefter Zahrtmann samme Aften talte til Levetzau derom og han afreiste næste Morgen. Levetzau udvirkede, efter hvad der blev fortalt mig af Etatsraad Hvidt, den russiske Note, hvorefter Preusserne trak sig ud af Jylland. Jeg kom især i nærmere Forhold til ham efter hans Optagelse i Kjædeordenen, hvis Stormester han var, og efter at han var bleven udnævnt til Præses i den roskilske Commission[1]). Ogsaa af ham har jeg modtaget flere Yttringer af Yndest og Venskab.

---

[1]) Den her saakaldte roskildske Commission var, efter Opdagelsen af Kong Christian I's og hans Dronnings Grave og i Anledning af den paatænkte Forandring af Christian IV's Capel, bleven nedsat den 12te Febeuar 1844. Werlauff, De hellige tre Kongers Kapel i Roskilde-Domkirke. S. V—VI. Steen Friis, Kong Christian IV's Gravkapel. S. 10. *F. S.*

Den gamle Danske Adelsslægt Brockenhuus.

En historisk Oversigt

af

C. T. Engelstoft.

En Adelsslægts Historie har ikke blot den samme Interesse som den enkelte Mands Levnetsløb, at den giver Leilighed til at gjennemleve en Epoche af Fædrelandets Historie og see de store Begivenheder i deres Indflydelse paa den Enkelte; men medens den har denne Interesse tilfælleds med Biographien i en meget forstørret Udstrækning, vil den ogsaa i Almindelighed give et factisk Vidnesbyrd om den Naturlov, der behersker Livet, at en Slægt har ligesom Træet en Tid, hvori den voxer og naaer sin fulde Udvikling og Blomstringstid, og en Tid, hvor den falder hen og i alt Fald kun fortsætter sig i en svag Levning, hvorfra en ny Epoche kan tage et Udgangspunkt som en ny Begyndelse.

De fleste gamle danske Adelsslægter gik, som bekjendt, tilgrunde i det 17de Aarhundrede deels i dets Begyndelse ved mange samvirkende Aarsager, der neppe endnu ere tilstrækkelig oplyste, deels i Slutningen ved Føl-

gerne af Regjeringsforandringen og den fremmede Adels Overvægt, og kun af enkelte blev et Skud tilbage, som har naaet til vore Tider. I Brockenhusernes Slægt skulle vi see det Samme: den fremblomstrede i det 16de Aarhundrede til en saadan Anseelse og Magt, at ikke mindre end 19 fyenske Herregaarde i Aarhundredet 1530—1640 vare i dens Besiddelse[1]) foruden 5 i Jylland og en paa Lolland og et Par i Norge og betydelige Forlehninger; men ved Aaret 1650 var der kun paa en enkelt Gaard i Fyen een Brockenhuus tilbage og i Jylland kun een Mand, der gjennem to Sønner blev Stamfader til de tvende Familier, som endnu bære Navnet i Forbindelse med de senere tilføiede.

De gamle Brockenhusers Historie, om hvilken det her alene er Hensigten at handle (nemlig omtrent til 1660 eller 1680), vil ogsaa forud have Adkomst til Læserens Interesse ved de bekjendte tragiske Begivenheder, som forefaldt i tre fyenske Familier og endnu kunne modtage endeel Oplysning; men den tør ogsaa afgive et Exempel paa, hvorledes en ny Familie, i Lighed med Canzler Johan Friiss, hurtig svingede sig op ved tro Tilslutning til den nye Tids Regjering og udentvivl ogsaa ved en Forretningsdygtighed og aandelig Dannelse, som anbefalede den. Navnlig vil det sees, hvorledes et ganske usædvanligt Antal af Mænd af dette Navn bestandig ville forefindes som Landsdommere i Provindserne og Secretairer i Kongens Cancellie, Rentemestre, diplomatiske Udsendinge og i Spidsen for Flaade og Hær, medens

[1]) Vollerslev, Damsbo, Bramstrup, Søndergaarde, Sludegaard, Egeskov, Tisselholt, Klingstrup, Velstrup, Nakkebøl, Hellerup, Rødkilde, Norskov, Rynkebygaard, Broholm, Lammehave (Søholm), Skjærvad — foruden de Gaarde, hvor Døttre af Familien vare Fruer: Rønningesøgaard, Lindved, Glorup, Holkenhavn, Hvidkilde o. fl.

dog kun et Par af dem fik Plads i Kongens Raad, og ingen modtog, men to frabad sig Ridderslaget.

Men just denne Mængde af Mænd, tildeels i et kort Tidsrum, gjør det ofte meget vanskeligt at adskille dem fra hinanden og samle dem efter deres Familieforhold, saameget mere som de saagodt som aldrig betegnede sig med deres patronymica, og deres Fornavne vare tildeels de samme, saaat der f. Ex. ved Midten af det 16de Aarh. forefindes idetmindste 3 eller 4 af Navnet Johan, 3 Lawe, 2 eller 3 Jacob, 3 Eiler, 2 Jørgen, 2 Erik, 2 Otto etc. Vor Literatur savner hidtil ethvert Forsøg paa at fremstille denne Slægt[1]), og den Stamtavle, som haves i Geheime Archivet, efter Klevenfeldt af Benson, lader netop for det 16de Aarh. Meget tilbage at ønske, hvorfor man ogsaa hyppig støder paa store Feiltagelser i disse Mænds Historie[2]), og Historieskriveren savner den Veiledning, som en Specialhistorie burde tilbyde ham. Vanskeligheden selv har noget Tiltrækkende, og jeg har derfor her villet gjøre et Forsøg paa i nogen Grad at afhjelpe Savnet, skjønt jeg vistnok som fjern fra Hovedstaden ikke har kunnet saa fuldstændig randsage de uskrevne Kilder, som det var at ønske, medens jeg dog paa den meest imødekommende Maade har fundet den velvilligste Bistand i Geheime Archivet, Kongens Bibliothek og hos mange videnskabelige Venner.

Vanskeligheden maa anbefale til Overbærelse saavelsom ogsaa det Forsøg, her gjøres paa at ombytte den sædvanlige genealogiske Rubricering med den friere Gruppering,

[1]) Det lille Brudstykke af en Genealogi i Hofm. Dan. Adelsmd. 1, 11 tilhører Tiden efter Souverainitetens Indførelse.

[2]) f. Ex i danske Herregd. IV (Nakkebøl) og XIX (Leerbek) og XVII (Hagested). Rosenv. gl. Dom. 1, 121 og D. Atl. 2, 289 og V, 81, og Allen Nord. R. Hist. 4, 2, 431, for ikke at tale om Wieland i Lærde Tidender 1725.

der synes givet ved Stoffet og skulde lade det historiske Overblik fremtræde tydeligere for Læseren, medens den genealogiske Oversigt vil lettes ved den tilføiede Stamtavle.

1.

Slægtens Oprindelse og første Leds Historie.

Den første historisk bekjendte Mand er Johan Brockenhuus, som 1446 var Landsdommer i Fyen og skrev sig til Vollerslev[1]); men at han just skulde være Slægtens første Stamfader, er ikke dermed afgjort. Det er et Stridsspørgsmaal mellem Genealogerne, om denne Familie er indvandret fra Tydskland eller er en gammel dansk Slægt. I ældre Tider, da man satte en Ære i den tydske Herkomst, vilde man vide, at den første Mand af Slægten var indkommen med Christofer af Baiern[2]); nu paastaaes tvertimod, at det er en gammel dansk Slægt[3]). Vistnok kan det allerede Anførte gjendrive den førstnævnte Beretning i dens historiske Skarphed; thi en Mand, som var kommen til Landet høist 6 Aar tigligere, kunde umulig være Landsdommer, især paa en Tid, da Retten saa væsentlig bestod i overleverede Retssætninger og Retssædvaner. Desuden er der idetmindste et dunkelt Spor af Familien et heelt Aarhundrede før: der har i Graabrødre Hospitals Archiv i Odense været et latinsk Skjøde, hvorved Gottschalick og Henning Brockenhuus 1318 skjødede 3 Gaarde i det sydlige Fyen til Otto Krumstrup[4]). Det er van-

[1]) Johan Brockenhuus de Vollerslev prætor Fioniæ og judex generalis terræ Pheoniæ, i Ved. Sim. Odense Byes Hist. 1, 2, 134 og 145 og Clevenfeld Saml. i Geh. Arch.

[2]) Saaledes Slægtebøgerne, Adelslexicon I, 84. Becker Orion 3, 375.

[3]) Secher Danske Herregaarde XIII (Bramstrup).

[4]) I dette Archivs Registrant i Hofm. Fund. V, 184 findes dette Skjøde nævnt, men to ældre haandskrevne Registranter i Bispe-

skeligt at sige, hvad man tør bygge paa et saadant enestaaende Spor. Fyen var netop da pantsat til de holstenske Grever, som kunde have ført Udlændinge ind med sig, uden at de derfor havde fast Hjem i Landet; men muligt er det altid, at en Familie af dette Navn kan have levet i Stilhed i det sydlige Fyen og være den samme som et Aarhundrede senere optræder i Besiddelse af Vollerslevgaard. Men enten de skulle tænkes indvandrede dengang eller før eller efter, synes Navnet selv utvivlsomt at godtgjøre, at de vare af tydsk Herkomst, aldenstund det samme Navn ogsaa baade dengang og senere forekommer i Tydskland, dog med et andet Vaaben; men vistnok laae 1446 deres Indvandring saalangt tilbage i Tiden, at de fremtræde med et fuldkommen dansk Præg (ialtfald med Undtagelse af Formen Johan for Hans) i Johan Brockenhuus til Vollerslev[1]).

Om Johans Fader hed Kield Brockenhuus, som nogle Genealoger antage, kan neppe afgjøres; thi det synes at hidrøre fra, at Johan Kieldsen Brockenhuus, der nævnes 1514[2]), ansees for den ældste og for identisk med

archivet berigtige og fuldstændiggjøre Skjødets Indhold, som det her er anført. At dette Document kunde findes i dette nu desværre forsvundne Archiv, forklares let deraf, at Familien Krumstrup til Bondemosegaard var blandt Faaborg Klosters Stiftere, (Daugaard Klosterh. S. 307 og Wieland lærde Efterretn. 1728 S. 354) og ved Reformationen blev Faaborg Kloster indlemmet i Graabrødre Hospital i Odense. (Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. 5. Bd. S. 14).

[1]) Denne Form af Navnet, som er constant i den hele Slægt, ligesom i Oxernes, der just i det 15de Aarh. kom til Danmark, fortjener mulig at anslaaes høiere; det er fra Brockenhuus, at den kom ind i Frisernes Familie, og i de gamle danske staaer den ialfald ved Siden af Hans, saasom Urnernes, Walkendorfernes, medens den først i det 18de Aarh. forefindes i en Green af Brockenhuserne og hidrørende fra en anden Familie.

[2]) Adelslex. a. St. og Wieland lærde Tid. 1725 S. 259.

vor Johan Br. til Vollerslev; men han var saalangt fra at være det, at Johan til Vollerslev maa være død senest 1488 og Johan Kieldsen levede ikke blot 1514, men endnu, som det synes, 1547 i Jylland[1]). Vissere er det, at hans Moder var af Slægten Ahlefeldt; thi dette Vaaben vise samtlige Gravstene over Johans Efterslægt[2]). At hun hed Anna, er ogsaa høist rimeligt, da Johan Brockenhuus kaldte maaskee endog to Døttre med dette Navn. Længere tilbage pege ingen Mindesmærker, og vi begynde altsaa Slægtens Historie med Anna Ahlefeldts Søn Johan Brockenhuus.

Det Vollerslev, som han beboede, var en nu forsvunden Herregaard ved Landsbyen Vollerslev (udtales Vullerslev) en Miil syd for Odense. Man seer endnu ved den yderste Gaard mod Sydvest kjendelige Spor af Voldene, som i sin Tid have givet Gaarden en fast Beliggenhed udimod et lavt Jordsmon, der fordum har været Sø og nu er det Engdrag, som skiller Steenløse Sogn fra Nørre Lyndelse Sogn. Hvorlænge den i hans Tid havde været Sæde for Brockenhuser, vide vi ikke; af hans Besiddelses Tid er kun enkelte Spor tilbage i et Brev, som han 1447 udstedte paa et Markeskjel, og et Skjøde paa en Gaard i Lyndelse[3]); men den vedblev at tilhøre Familien, saalænge den bestod som Herregaard, langt ind i det 17de Aarhundrede. Johan var Landsdommer i Fyen og forekommer som saadan 1446, 1450, 1455 og 1458; men mulig var han det allerede fra 1438, i hvilket Aar det sidste Thingsvidne af hans Formand

---

[1]) Neden for, 4de Afsnit.

[2]) See Frisernes i Saml. t. Fyens Hist. VI Bd. S. 194 og Mickel Brockenhuus's paa Nørre Lyndelse Kirkegaard i Klevenfeldts Monum. nobilitatis 1777 (smst. S. 192) og nu aftrykt i Trap Danm. 2den Udg. 2, 82 og flere andre Monumenter.

[3]) I en Registrant over Brockenhusernes Breve i Geh. Arch. hvoraf en Afskrift er mig meddeelt af Cand. Krarup.

Jens Michelsen til Eskelund (i Tandrup Sogn) er udstedt, og til 1460, da Ridder Iwen Bryske forefindes i dette Embede[1]). I Aaret 1468, da der blev taget Thingsvidne om Kong Christians Regjering, var han ikke paa Thinget; men hans Søn Oluf, som 1481 skrives til Vollerslev, mødte der, enten nu Faderen var død eller kun fraværende[2]). Det turde befindes, at han havde søgt sig et andet Hjem; thi vi møde hans Navn ogsaa paa et andet Sted og under Forhold, der berøre Spørgsmaalet om Slægtens Oprindelse.

I Jylland have nemlig Andre været tilbøielige til at søge Brockenhusernes ældste Hjem paa Herregaarden Leerbæk ved Veile, hvor Peder Brockenhuus i Slutningen af 15de Aarhundrede som Landsdommer og Rigsraad gav Slægten den første store Glands og hvor hans Efterslægt blomstrede i 200 Aar. Peder var Søn af en Johan Brockenhuus, og en Mand af dette Navn forekommer allerede 1438 i Jylland, da han tilskjødede Biskoppen af Aarhuus to Gaarde i Nærheden af Leerbæk[3]). Hvis nu denne Johan er forskjellig fra den fyenske Landsdommer og allerede ejede Leerbæk 1438, kunde han gjøre Fordring paa at være den ældste eller dog den anden samtidige Stamfader. Leerbæks Historie kan ikke afgjøre dette Spørgsmaal: der nævnes en Niels Stangeberg i Leerbæk 1436, og endnu 1472—74 tilhørte den Fru Maren Stangeberg, der dengang sad Enke under Værgemaal af Anders Friis

[1]) Ved. Sim. Od. By 1, 2, 124, 134, 145, 148 og 153, og Klevenf. Samlinger i Geh. Arch.

[2]) Diplom. Chr. I, p. 197 og D. Mag. 3, 35 og Hofm. Fund. V, 269—71.

[3]) Ældste Archivregistrant udg. af Becker 2, 137. Om endog Aarstallet er mindre sikkert, tilhører Documentet dog den Tid, thi den Biskop, som fik Gaardene, døde 1449.

til Haraldskjær, men uden at det vides, efter hvem hun var Enke[1]); og uden at det vides, naar eller hvorledes Gaarden kom i Brockenhusernes Besiddelse. Dersom den nyeste Fremstilling af Sagens Gang hviler paa historiske Data, vilde det imidlertid være let at forene denne jydske Erhvervelse med Slægtens Hjemstavn i Fyen; thi efter den skal det ikke være nogen Johan Brockenhuus, men Sønnen Peder Brockenhuus selv, der var den første Erhverver og fik Gaarden ved at ægte Maren Stangeberg (omtr. 1474), førend han (1481) indgik det Ægteskab, som kjendes historisk, med Knud Reventlows Datter i Fyen[2]). Men forsaavidt som adskillige Slægtebøger og Stamtavler vel tillægge ham et Ægteskab med Niels Stangebergs Datter, gjøre de hende stedse til hans anden Hustru og kalde hende Agathe, og desuden maa allerede Faderen Johan have ejet Gaarden, thi i et Thingsvidne af 1537 aflagdes Vidnesbyrd om hvad der fandt Sted paa Leerbæk i Peders og hans »Forfædres Tid«[3]). Hvis derfor denne Gaard er erhvervet ved Giftermaal med Enken Maren Stangeberg, maatte det være Johan, som havde ægtet hende, og Spørgsmaalet vender da tilbage, om denne Johan er Johan til Vollerslev eller en anden, jydsk, Johan Brochenhuus. Den

---

[1]) Smstd. 2, 237, 14 og Secher i D. Herregd. XIX (Leerbæk) og D. Atl. V, 1005. Hun kaldes i et Document »Hustru Maren Stangeberg«, en Benævnelse, som kun havde holdt sig i de lavere Adelsfamilier.

[2]) Da. Herregd. XIX (Leerbæk). Et Spor af en heel anden Historie giver det Factum, at Ove Ovesen Daa 1458 tilskiødede Biskoppen i Aarhuus Leerbæk Gaard og Gods (Ældste Archivreg. 3, 292); men maaskee er det et andet Leerbæk, i Vendsyssel? eller paa Møen? (Trap Kgr. Danm. 2, 20 og 1, 494); eller skulde dette Leerbæk fra den Tid af have været et Kirkens Lehn, som Biskoppen overdrog til een og samme Familie?

[3]) Da. Herregd. IX (Haraldskjær).

fyenske Landsdommer synes unegtelig lidet egnet til et saadant Parti, da han utvivlsom allerede havde været to Gange gift i Fyen og med den sidste Kone havde Børn, som ere fødte 1460—70, navnlig den Anna, som blev gift med Jesper Friis til Hesselager og fødte Børn lige til sin Mands Død 1503[1]); og dog kan det ikke gjælde nogen anden Johan Brockenhuus end ham[2]); thi Peders Fader er den samme som Annas Fader, eftersom alle Gravstene i begges Familie vise det samme Mødrene Vaaben for deres Fader (Ahlefeldt)[3]), og hele Historien paa mange Maader er gjennemtrængt af den Forudsætning, at Peder og Anna ere Sødskende. Men derimod kan vel Ægteskabet med Maren Stangeberg drages i Tvivl, og det kan ligesaa godt antages, at Johan Brockenhuus har faaet Leerbæk efter hende ved Kjøb eller ved Gave eller ubekjendte Arveforhold[4]).

Vi føres saaledes tilbage til Johan af Vollerslev som Slægtens Stamfader, men see ham tillige i Besiddelse af en jydsk Herregaard i den Egn, hvor han allerede 1438 maa have ejet Bondergods. Men ogsaa i Fyen kunde der synes at være Spor af en samtidig eller tidligere Brockenhuus, naar det berettes, at en fra den nysnævnte forskjellig Anna Brockenhuus omtremt 1460—70 blev gift med Borqvart

---

1) Nemlig Priorinderne i Dalum Kloster, Saml. t. Fyens Hist. a. St.

2) En Stamtavle i Geh. Arch. har vel en Johan Br. g. m. Maria v. d. Wisch som Fader til Peder, men han spores ikke noget andet Sted.

3) S. ovenf. S. 418.

4) Den Mulighed, at det var en kirkelig Forlehning, er antydet i foregaaende Sides Note 2 og stemmer ret vel med Peders Historie, men mindre med Leerbæks Historie, der 1474 lader den see som privat Eiendom (Da. Herregd. a. St.) og 1525 blandt de verdslige Godser. (N. D. Mag. 5, 53).

Skinckel til Lammehave og at hun var fra Egeskov[1]). Saavist det end er, at en Anna Brockenhuus var gift med Borqvart Skinckel, saa er der paa den Tid aldeles ikke Plads for nogen Familie Brockenhuus paa Egeskov, og der er (som vi nedenfor skulle see) al Grund til at ansee hende ogsaa for en Datter af Landsdommeren, medens Egeskov kan, efter Ligprædikenernes Sædvane, være nævnet for at betegne, at hun tilhørte den Slægt, som senere havde Egeskov til sit berømte Herresæde og netop er en Green af Johans Efterslægt.

Vi kunne saaledes ikke paavise nogen anden Stamfader end Johan til Vollerslev og Leerbæk, om vi end ikke kunne nægte Muligheden af, at den Kield Brockenhuus, som maa have levet næsten samtidig med ham, maaskee kunde repræsentere en særlig Linie, medens det ogsaa er muligt, at denne Kield, som kun kjendes af Sønnens Navn Johan Kieldsen, der nævnes 1514 i Leerbæk, kunde være Johans Søn[2]).

Stamfaderens Vaaben er uforandret blevet hele Slægtens: et vertical deelt Skjold, i Rødt og Hvidt, og tre blaa Roser op ad Delingslinien samt to Vesselhorn paa Hjelmen. Hans Segl findes første Gang i et Thingsvidne af Skam Herreds Thing 1450[3]).

Johan Brockenhuus til Vollerslev og Leerbæk var idetmindste to Gange gift; men der tillægges hans Hustruer

---

[1]) Det Sidste angiver Lucoppidan i sine Collectanea, til hvilke han benyttede utrykte Liigprædikener. (Ifølge Meddel. af Past. Crone).

[2]) I Thingsvidnet om Kong Christians Regjering 1468 nævnes en Kjeld i Sanderum, i hvem man kunde vente at gjenfinde ham. Men ifølge Meddelelse fra Geh. Arch., som nu er trykt i Aarsberetn. V, p. XXIII, viser Originalens Segl, at han var af Familien Krag eller Kragelund. (Jf. Hofm. D. Ad. 2, 283, Seefelds Stamtavle).

[3]) Klevenfeld Sigilsaml. i Geh. Arch.

forskjellige Navne. De bedste Genealoger vakle mellem Mette Rønnow og Bertha Ranzow; Andre tillægge ham begge eller give ham Andre istedetfor den ene[1]). Men de fyenske Mindesmærker gjøre det aldeles utvivlsomt, at han først havde en Hustru af Slægten Bild, og derefter en anden af Slægten Ranzow[2]); de give saaledes de Beretninger Medhold, som tillægge ham Tove Bild og Bertha Ranzow eller Margrethe Bild og Mette Ranzow, thi Fornavnene angives forskjelligt[3]). Familien Bild var dengang i stor Velmagt i Fyen; den ejede Skovsbo, Ravnholt, Hellerup og flere Gaarde. Tove Bild maa antages for at have været Søster til Henrik Friis's Kone Maren Bild, eftersom begges mødrene Vaaben er eet paa alle Monumenter, nemlig Lindenow[4]), og følgelig var hun Datter af den Jacob Otzen, som Canzler Johan Friis's Familieminde i Odense Graabrødre Kirke og Hesselager Kirke angiver som Maren

---

[1]) Klevenfeldts Stamtavle opfører: »Mette Rønnow, potius Ranzow«, (Vaabnene for begge Familier ere eens i Tegning); Andre opføre Berthe Ranzow Clausdatter; Andre begge. Frisernes Stamtavle har Tove Bild. (Rosenv. gl. Dom. 1, 121. Hofm. D. A. 1, 21. Tab. I).

[2]) Beviserne herfor ere givne i Saml. til Fyens Hist. 6 Bd. S. 192—94, hvor det er viist, at Sønnernes Efterslægt af første Ægteskab give denne Stammoder Bilds Vaaben, men Datterens af andet Ægteskab Ranzows.

[3]) Saavidt Børnebørnenes Navne kjendes, vilde de tale for de sidste Fornavne; Tove forekommer ikke blandt dem, men passer godt for Tuue Nielsens Sønnedatter, som hun rimeligviis var. D. Mag. 3 R. 3, 219.

[4]) Saavel alle Brockenhusers (s. ovenf. S. 418 Note 2) som alle Frisernes Gravstene stemme overeens i at give Joh. Brockenhuus's Kone og Henrik Friis's Kone Lindenow til mødrene Vaaben (jf. Saml. t. F. Hist. 6, 193—5), skjønt Ægteparret Jep Otzen og Jf. Lindenow endnu ikke er historisk bekjendt.

Bilds Fader, paa dansk mulig kaldet Jep Tusen Bild[1]). At hun har medbragt sin Mand den Fjerdepart af Ravnholt, hvorom der senere bliver Tale, er rimeligt. Den anden Hustru Bertha Ranzow var fra Aagaarde i Haarslev Sogn (Skovby Herred), hvor der paa denne forlængst nedlagte Herregaard gjennem hele det 15de Aarh. boede en Familie af dette Navn. Hun kaldes Clausdatter, og virkelig erfares det af et Thingsvidne 1492, at Claus Ranzow boede paa Aagaarde i 50 Aar og hans Søn Eiler efter ham[2]); hendes Moder var ifølge Frisernes Gravsteen af Familien Skarpenberg[3]). Man kan antage, at Johan Brockenhuus er bleven gift første Gang omtrent 1440, anden Gang omtrent 1456—60; thi den ene Søn af første Ægteskab, Oluf, mødte paa Thinge 1468, den anden, Peder, levede til 1506, og af andet Ægteskab blev Datteren Anna gift omtrent 1490 og Sønnen Henrik levede til 1528.

At disse fire bekjendte Børn ere saaledes at henføre til de tvende Ægteskaber, følger for de tre førstnævntes Vedkommende af Gravstenes Vidnesbyrd[4]) og for Henriks af hans Forbindelse med den ranzowske Familie paa Aagaarde, hvorom i det Følgende. Men til disse fire Børn bliver mulig at føie flere. Først maa vi i denne Henseende omtale den Anna Brockenhuus, der var gift med Borqvart Skinckel til Lammehave. Spørgsmaalet om

[1]) Om dette historiske Monument see Saml. t. F. Hist. 3, 109 fgg. hvori dets rette Sammenhæng er oplyst; det er afbildet i Nyerup Odense Monumenter i Skildringer 4 Deel. Om Jep Bild see Saml. t. F. Hist. 7 Bd.

[2]) Rosenv. gl. Domme 1, 124 og Pontopp. Ann. Eccles. 3 552.

[3]) Saml. til Fyens Hist. 6 Bd. S. 193.

[4]) Foruden de fyenske, der alle vedkomme Peder og Anna (ovenf. S. 418 Not.), haves ogsaa en jydsk i Sebber Kloster Kirke, som viser, at Olufs Moder var Bild, og som nedenfor vil blive nærmere omtalt.

hendes Slægt, som vi ovenfor (S. 421-22) berørte, synes at løse sig ved den Gravsteen, hvorpaa hun forekommer, og navnlig at løse sig derhen, at hun var Søster til Peder og Oluf. I Ringe Kirke (Vinding Herred) ligger en smuk Liigsteen over Jørgen Skinckel, der var hendes Sønnesøn, og hans Kone[1]). Paa den var det rigtignok nu udslidte, men af en tidligere Tegning sikkert bekjendte Vaaben for hans Faders Moder Bild, og dette betegner hende som Datter af Johan Brockenhuus og Tove Bild. Tidsforholdet svarer ganske dertil: hun kan være bleven gift med Borqvart Skinckel omtrent 1460, og hendes Børn levede til 1513—46[2]). Der er kun to Omstændigheder, der kunde volde nogen Tvivl: den ene er det paafaldende Misforhold mellem de to Søstres Giftermaal, at denne skulde være blevet gift 1460 og den anden Søster (som ovenf. S. 421 bemærket) først 30 Aar senere med Jesper Friis; men hvor der er to Kuld Børn, kan denne Afstand let finde Sted. Den anden Omstændighed er, at begge disse Søstre skulde have det samme Navn (ifald begge ere lige fuldkommen visse); men ogsaa dette kan finde sin Forklaring i Faderens tvende Ægteskaber ved de Familienavne, som begge Ægtefæller førte med sig, for ikke at tale om den Mulighed, at den ældste Datter kunde være død, inden den anden blev født[3]).

---

1) Den er afbildet i Saml. t. Fyens Hist. 6 Bd. S. 172 og tidligere tegnet af S. Abildgaard. (Det oldnordiske Museums Archiv).

2) Nemlig Otto Skinckel, som nævnes sidste Gang 1513 (Doc. i Ravnholts Archiv) og Mette, gift med Tjelluf Eriksen, som døde 1546. Saml. t. F. Hist. 6, 185.

3) At to Søskende havde samme Navn, var ofte Tilfældet i det 15de Aarh.; saaledes havde Oluf Axelsen Thott to Døttre af Navnet Birgitte, Jørgen Urne to Sønner af Navnet Lave og to Hans (ell. Johan).

Fremdeles maa Johan Brockenhuus have havt en Datter Gese; thi i Aaret 1509 afstod en Jomfru Gese Brockenhuus sin Fjerdepart af Ravnholt til Niels Bild, som hun ved denne Leilighed kalder sin Svoger[1]). Dette er vel Alt hvad der vides om hende; men samtlige Forhold passe saa ganske paa en Datter af Johan Brockenhuus og Tove Bild, at man ikke kan drage i Tvivl, at hun bør regnes til hans Børn[2]). Mulig endte hun i Dalum Kloster, hvor Brockenhusernes Vaaben stod blandt de sidste Nonners[3]).

Naar begge disse Børn saaledes tilføies Børnene af første Ægteskab, synes der fremdeles ogsaa at være Spor af endnu en Søn af andet Ægteskab. I Asminderup Kirke i Sjælland findes en Gravsteen over Erik Waspyr † 1557 og Ermegaard Brockenhuus † 1564, af hvis 8 Ahner for hver fremgaaer, at hun nedstammede i fjerde Led fra en Brockenhuus, der havde sin Hustru af Familien Ranzow, altsaa formodentlig fra Johan og Bertha[4]). Det er ikke muligt at paavise de Mellemled, som Ahne-

[1]) Denne Meddelelse skyldes Pastor Crone, der har gjort et interessant Fund til Ravnholts Historie i en stor Deel gamle Brevskaber, og velvillig har meddeelt mig samme. Man seer bl. A. deraf, hvorledes Niels Bild samlede Ravnholt, af hvilken han efter Faderen Evert ell. Jep kun arvede en Broderlod af den Deel, han havde beholdt, da han deelte med de to Søstre Tove Joh. Brockenhuus's og Maren Henrik Friis's.

[2]) Ved Arv efter Faderen Johan Brockenhuus kunde nemlig naturligen hans Andeel i Ravnholt tilfalde en af hans Børn ved Tove Bild, medens de andre kunde faae Vederlag i andre Ejendomme, og Gese, som efter Fødselen var Sødskendebarn til Niels Bild, kunde kalde ham sin Svoger, fordi hendes Broder Henrik Brockenhuus var gift med hans Søster (som nedenf. skal sees).

[3]) Suhms Saml. 1, 91.

[4]) En velvillig Meddelelse fra Stedets Geistlige har sat mig i Kundskab om denne interessante Gravsteen, der ikke findes blandt Abildgaards Tegninger. Fru Ermegaards Ahner ere: Broc-

rækken antyder: hendes Forældres Vaaben ere Brockenhuus og Norby, og hendes Faders Moder maa være enten Banner (Høeg) eller Friis, i det sidste Tilfælde kunde Bedsteforældrene være den Claus Brockenhuus og Maren Friis, som findes paa Frisernes Stamtavle[1]), og det var i sig selv sandsynligt nok, at Bertha Clausdatter havde givet en Søn sin Faders Navn. Vi kunne imidlertid kun paastaae, at en Søn, gjennem hvem Ermegaard kunde nedstamme fra Johan Brockenhuus, maa have existeret, og naar vi skulle opføre ham paa Stamtavlen, skeer det rimeligst med Navnet Claus Brockenhuus[2]).

Endnu maa vi nævne den Kjeld Brockenhuus, der kun er bekjendt af Sønnens Navn Johan Kjeldsen, der levede 1514; thi det er vistnok muligt, at ogsaa han kan høre til Johan Brockenhuus's Børn, og i Uvished om hans mødrene Vaaben, kunne vi henføre ham til ethvert af Ægteskaberne; han kunde vel endog indtage den Plads i Ermegaards Slægtregister, som vi nylig anviste Claus, og altsaa være Maren Friis's Mand, dersom der ikke er historisk Hjemmel for dette paa Frisernes Stamtavle anførte Navn.

kenhuus, Norby, Banner (ell. Høeg), Egern Friis, Ranzow, Krumpen, Clementsen (?) og Knob.

1) Hofmann D. A. 1, 21. Hun opføres som Henrik Friis's Søster, og blandt de 4 sidste Ahner paa Gravstenen findes unegtelig ogsaa Krumpens Vaaben, som var Henrik Friis's mødrene, da Faderen Christen Friis var gift med Maren Krumpen.

2) Hans Søn, der blev Ermegaards Fader, kjendes ligesaalidt; men det mangler ikke paa Personer, paa hvilke der kunde gjættes, fordi de ikke kunne henføres til nogen af de bekjendte Familier, saasom den Jørgen Brockenhuus, der tjente ved Dronning Christines Hof 1596 og 1504, eller Lave Brockenhuus, der forekommer 1519, om hvilke senere skal handles blandt de spredte Led.

2.

Andet Slægtleds Historie og Slægtens Deling.

Slægtens andet Led bestaaer af Johan Brockenhuus's nævnte Børn, af hvilke de to Døttre indgik i de to anseete Familier Skinckel og Friis, og de tre Sønner Oluf, Peder og Henrik stiftede de tre store Linier, som opfylde det 16de og 17de Aarh., hvorimod Claus's og Kjelds Efterslægt er forblevet ubekjendt eller dog kun enkeltviis mulig kommer tilsyne i en og anden Person, hvis Slægtforhold er usikkert.

1. Om Oluf eller Peder var ældste Søn, kan ikke siges; men Oluf blev i den fædrene Gaard Vollerslev og har rimeligviis levet til henimod 1522[1]). Han forekommer kun ved de to allerede nævnte Leiligheder 1468 og 1481; første Gang var det i Forening med Stiftets fornemste Adelsmænd, 34 i Tallet, for at udstede Vidnesbyrdet om Kong Christians Regjering[2]); anden Gang mødte han efter kongelig Befaling med Vilhelm Frille til Veilegaard og to Geistlige for at paakjende en Sag om Skamby Sognekalds Ret til to Gaarde, hvilke de tilkjendte Kaldet[3]). Han var gift med Ermegaard Urne, om hvem det almindelig siges, at hun var Datter af Christian Urne, Lehnsmand paa Harritslevgaard 1486—96[4]); men allerede Tidsforholdet maa vække Tvivl, da Christian Urne som Brodersøn af

---

[1]) Dette sluttes deraf, at hans Søn, der arvede Gaarden, blev gift omtrent 1520 og opkaldte ham i sin første Søn 1522. Eiler Brockenhuus's Kalenderantegnelser i Saml. t. F. Hist. 6 Bd. S. 302.

[2]) Diplom. Chr. 1mi pag. 195—96.

[3]) Hofm. Fund. V, 271 og Dan. Mag. 3, 35 og Hansens Skambys Hist. i Saml. t. F. Hist. 4 Bd. S. 35.

[4]) Urnes Stamtavle i Hofm. D. Ad. 3, og Slægtregistret i Ritters Liigpræd. over Jorgen Br. 1671, hvor hun dog kun siges at være fra Harritslevgaard.

Jørgen, der døde 1480, neppe kunde have en Datter, som kunde blive gift med Oluf Brockenhuus i Aarene 1470—80, og et Gravminde over hendes Sønnesøn i Sebberkloster Kirke omstøder ganske denne Beretning; thi medens Christian Urne var gift med Sophie Basse, viser dette Mindesmærke, at Olufs Kone var Datter af en Moder, som førte de sorte Frisers tre Egern i sit Vaaben[1]). Ogsaa ere Navnene Christian og Sophie fuldkommen fremmede for de følgende Slægter. Det fortjener derfor Opmærksomhed, at Ermegaard Urne ogsaa findes benævnet Clausdatter[2]), skjønt et Ægtepar Claus Urne og Jfr. Friis i det 15de Aarhundrede ikke ellers er bekjendt; men i ethvert Tilfælde vides intet Nærmere om hende, og Ahnerækken paa Gravstenen gaaer ikke længere tilbage.

Fra Oluf og Ermegaard nedstammer den Linie af Slægten, som i henved 200 Aar ejede Vollerslev; deres Søn Johan Brockenhuus er bekjendt, og mulig nævnes en Datter af dem i Mette Jespersdatters Testament, hvor Karen Olufsdatter omtales; men desuden er det muligt, at

---

[1]) Dette prægtige Monument, som er tegnet af S. Abildgaard, af hvis Tegning en Copi er mig velvillig meddeelt fra det oldnordiske Museum, er en vigtig Kilde til Kundskab om Oluf og hans Slægt. Det er sat over Sønnesønnen, født 1522, død 1608, og hans Kone Else Steen. Hans 8 Ahner ere: Brockenhuus, Timann, Urne, Hvide, Bild, Ulf, Friis og Skinckel. Af de 4 sidste, som ere Oldemødrenes, høre Ulf og Skinckel til Mormoderen Mette Hvide (hvad to andre Gravstene i Ulbølle Kirke i Fyen henhørende til Hvidernes Familie godtgjøre), Bild er hans Farfaders Moder, saaat Friis maa være hans Farmoders Moders, Ermegaard Urnes, mødrene.

[2]) En Stamt. i Geh. A. geneal. S. og Begtrups i Rosenv. gl. Do. 1, 121. Den sidstnævnte Forfatter har imidlertid ladet sig forlede til en stor Anachronisme og Forvirring, idet han sætter Oluf ned i det 16de Aarh. og gjør ham til Søn af sin Broder Henrik og tillægger ham selv Harritslevgaard!

En og Anden af de Mænd, som senere forekomme, kunde være at henføre til samme Forældre, saasom Claus, Jørgen, Lawe.

2. Den anden Søn i det andet Slægtled er Peder Brockenhuus til Leerbæk, som blev Stamfader til to store Linier, af hvilke den ene blev i 200 Aar i det fædrene Hjem (de Leerbæk Brockenhuser) og den anden vendte tilbage til Fyen (de Bramstrup Brockenhuser, tillige til Egeskov og Nakkebøl). Peder Brockenhuus optræder fra sin Ungdom af som jydsk Adelsmand, enten nu Faderen tidlig havde ejet Gods i Jylland eller ved Erhvervelsen af Leerbæk bestemte sin Søn for denne Provinds. Han tjente Biskoppen af Aarhuus enten som Befalingsmand i hans Livvagt eller som Bestyrer af en Gaard. Om han da allerede var gift med den Enke, som skulde have tilbragt ham Leerbæk, maa betvivles ifølge det forhen anførte. 1481 tog han et Vidnesbyrd om, hvorledes han havde tjent Biskoppen[1], og dette stod formodentlig i Forbindelse med hans Indtrædelse i nye Forhold i Fyen. Thi omtrent ved samme Tid er han bleven gift med Gese Reventlow, Datter af Landsdommer Knud Reventlow til Søbo og Margrethe Urne fra Brolykke[2]). Ved dette Ægteskab har han mulig faaet Damsbo, en Herregaard i samme Sogn som Søbo, der ikke omtales tidligere og naturligen kan tænkes dannet af Skovstrækninger og Jorder, der tilhørte Søbo, og hvis Tilliggende i lang Tid vedblev at være

[1]) Dette Vidnesbyrd nævnes i Registranten over Brockenhusernes Breve paa Bramstrup (i Geh. Arch. jf. D. Mag. 3 R. 3, 231).

[2]) Som Datterdatter af Jørgen Urne, der døde 1480, maa Gese Reventlow dengang have været meget ung; hendes Fader nævnes første Gang 1465 og som Landsdommer 1471 (Ved. Sim. Odense 1, 2, 175 og 176 og D. Herreg. XII Fjellebro).

uklart[1]). Men vissere er det, at han ved samme Ægteskab fik Bramstrup i Nørre Lyndelse Sogn, hvilken Gaard siden i en af hans Sønners Besiddelse blev en berømt Efterslægts Sæde[2]). Denne Gaard ligger saa nær ved Vollerslev, at begges Marker grændse sammen; dens Historie udvides ved denne Notice, idet det sees, at den ikke oprindelig har tilhørt Brockenhuserne[3]), og den locale Tradition tilintetgjøres, at disse tvende Gaarde engang skulde være opstaaede ved at to Brødre formedelst Brodertvist skulde have skilt sig fra hinanden: tvertimod tyder Alt paa den skjønneste Endrægtighed mellem de beslægtede Familier, der over et Aarhundrede boede saa nær ved hverandre. Fra Peder Brockenhuus's Besiddelses Tid vidne mange Breve om hans Omsorg for at sikkre sig Ejendommen, Gaard og Mølle og Brangstrup Fang, og for at forøge den ved Kjøb af Bøndergaarde i Lyndelse[4]). Imidlertid havde han sit egentlige Hjem i Jylland paa Leerbæk, og det var som jydsk Herremand, Lehnsmand, Landsdommer og Rigsraad, at han udbredte den første store Glands over den hidtil mindre bekjendte Familie. Han var 1487 forlehnet med det store Høneborg Lehn (Snoghøi) i Nærheden af hans Herresæde[5]),

[1]) Et Lavhævd af 1489 og 1552 i Actst. udg. af Fyens St. lit. Selsk. 1, 176—79 Den locale Tradition omtaler en ældre Herregaard i Nærheden, hvis Sted endnu vises, og hvis Levninger kunne være optagne i Damsbo. (Meddeelt af Skolelærer Jørgensen).

[2]) Den anførte Registrant opfører »et Knud Jacobsens Brev af Søbo at have undt sin Datter Gesse, naar hendes Bryllup staaet er, Brangstruppegaard med noget Gods til udi Lundløse«.

[3]) D. Herreg. XIII begynder Gaardens Historie med Peders Søn. De nævnte Breve antyde endog ældre Ejere end Reventlow, nemlig Erik Andersen, Anders Jepsen og Anders Jensen, imellem hvem den var Gjenstand for Handel 1424—25.

[4]) Samme Registrant nævner Lavhævd, Laasebreve og Skjøder af 1491, 1498, 1500 o. fl.

[5]) Da. Mag. 4 R. 1, 172. Allerede tidligere havde han 1484 faaet et Sagefaldsbrev for sit Gods. (Danske Selskabs Tilvæxt p. 197).

var en af Jyllands Landsdommere 1495—1505[1]) og tilsidst tillige Medlem af Rigens Raad 1498—1505. Som Rigsraad deeltog han bl. A. i Dommen over Povl Laxmann og i en Ret, som 1499 blev sat i Randers under Prinds Christians Forsæde, og 1505 blev han beordret at møde tilligemed de øvrige jydske Rigsraader med deres yderste Magt[2]). Senere forekommer han ikke; 1506 havde en Anden hans Lehn, enten han nu er død eller har trukket sig tilbage til Leerbæk, af hvilken Gaard han stedse kaldte sig[3]).

Hans Hustru Gese Reventlow var, som ovenfor bemærket, Datterdatter af den store Jørgen Urne, der var ligesaa bekjendt for Mængden af sine Herregaarde som for Mængden af sine Børn, af hvilke flere opnaaede anseelige Stillinger i Stat og Kirke, men ingen høiere end den berømte Lago Urne, der var tre Kongers Canzler og tilsidst Biskop i Roeskilde. Fru Gese havde saaledes denne mægtige Prælat til Morbroder; men foreløbig spores dog dette Slægtskab kun deri, at en anden Morbroder Domprovst Hans Urne i Odense i sit Testament 1503 betænkte Peder Brockenhuus med 1 Gylden og en Krønike[4]), en Gave, som dog imidlertid tyder paa denne hans «Svogers» Interesse for aandelige Ting, medens den vistnok ogsaa ved Tausheden om hans Hustru antyder, at Gese allerede da var død, saameget vissere som han betænker hendes Broder Joachim Knudsen og hans Hustru. At Peder efter Fru Geses Død skulde have være gift med en Datter af Niels

[1]) D. Mag. 4 R. 2, 193 og 266 og Actst. udg. af F. St. l. Selsk. 1, 153.
[2]) Rosenv. gl. Domme 1, 27 og Actst. a. St. og Da. Mag. 4 R. 2, 264, 268, 276.
[3]) Endeel Skjøder og Breve i Anledning af Jordegods fra 1495 til 1503 spores i Ældste Archivreg. 1, 227—28; 2, 256. 262. 273. 275. 305. Da. Mag. 4, 11.
[4]) Da. Mag. 1, 296.

Stangeberg, er aldeles usandsynligt[1]). I sit Ægteskab skal Peder have havt 6 Sønner, hvis Navne alle skulle forefindes paa eet Sted i hans Søsterdatters, Fru Mette Jespersdatters, bekjendte Testament: Johan, Mickel, Otto, Tames, Jacob og Erik[2]), og imod den store Auctoritet i Personalhistorien, som forstaaer denne Række saaledes, er det betænkeligt at reise nogen Tvivl. Lisbet Bryske omtaler kun de to, Johan og Mickel, og andre Genealogier ere i høi Grad uenige[3]). Vi skulle senere ved de Enkelte komme tilbage til dette Spørgsmaal og her kun bemærke, at Thomas er et ukjendt Navn i den følgende Tids Historie, hvorfor man kunde føle sig fristet til at troe, at der i Originalen kunde have staaet Lawe eller Lauris, da dette endnu uudgivne Document kun kjendes af en ikke meget sikker Afskrift[4]). Døttre nævnes intetsted. Men i Sønnernes Opdragelse giver Familiens Aand sig et Vidnesbyrd, idet den ældste blev indskrevet som Student ved Universitetet 1499, og flere af de andre sees at have uddannet sig til Cancellie- og anden Regjeringstjeneste.

3. Den tredie Søn af Stamfaderen Johan til Vollerslev og Leerbæk, Søn af det andet Ægteskab, var Henrik Brockenhuus. Han findes 1497 og 1501 i Besiddelse af Herregaarden Søndergaarde i Rørup Sogn, Vends Herred i

---

[1]) Kun nogle Genealogier ere Kilden for denne Beretning. Han forekommer kun 1436, s. ovenf. S. 419—20.

[2]) Saaledes forstaaer Kall Rasmussen denne Navnerække. D. Mag. 3 R. 3, 231.

[3]) Lisbet Bryske har egentlig slet ikke Peder Brockenhuus og Gese Reventlow, men hun omtaler dem kun i Anledning af disse to Sønner (fol. 313 og 514). Andre Genealogier i Geh. Arch. ere yderst afvigende fra hinanden; Benzons har ogsaa kun de to nævnte Sønner.

[4]) Bircherods Afskrift i Kongens Bibliothek, hvoraf en Copi velvillig er mig meddelt.

Fyen[1]). Gaarden nævnes ogsaa da første Gang og betegner sig ved sit Navn som opstaaet af tidligere Bøndergaarde i det spredte skovrige Sogn. Henrik Brockenhuus kan mulig have faaet Gods i denne Egn i Arv paa mødrene Side efter Ranzowerne paa Aagaarde, som boede i Nabosognet og ejede Gods og Jorder i flere omliggende Sogne; i alt Fald forøgede han sin Ejendom paa denne Maade[2]). Hans Ægteskab med Evert Bilds Datter af Ravnholdt kan ogsaa have forøget hans Ejendom[3]). Allerede 1511 og 12 var den saa anseelig, at han ved Rustningen blev sat for 2 Ryttere lige med Ravnholt og Rygaard[4]). Ved Rustningen 1525 forekommer han ligeledes[5]). Iøvrigt vides kun om ham, at han 1518 og 1524 havde en Retsstrid med den ranzowske Familie om Arv efter en afdød Morbroder og 1527 en Grændsestrid med sin Nabo paa Erholm, hvis Jorder stødte til Søndergaardes; begge Sager gik til Kongens Retterthing, men fik ikke det Udfald, han tilsigtede[6]). De gik i Arv til hans Søn og aabne saaledes den lange Række af Retssager, der charakteriserer hele den søndergaardske Linie af Brockenhuserne. Henrik maa være død kort efter, omtrent 1528 eller 1529. Han var gift med Margrethe Bild, hvis Slægtnavn beviser sig ogsaa ved den Gravsteen, som ligger over deres Søn i Rørup Kirke. Hun siges i en Liigprædiken fra det 17de Aarh. at have været Datter af Evert Bild og Kirstine Sehested;

---

[1]) N. Da. Mag. 5, 149 og Saml. udg. af F. St. l. Selsk. 1, 100 (hvor Sandagergaard utvivlsomt skal læses Søndergaard).
[2]) Dette sees af en Dom i Rosenvinges Gl. Dom. 1, 122—25.
[3]) Et Brev fra Svogeren Niels Bild om Opgjørelse af Arv af 1509 findes blandt de Ravnholtske Documenter.
[4]) D. Mag. 4 R. 2, 299 og Doc. i Geh. Arch. om Væbningen 1512.
[5]) N. D. Mag. 5, 54.
[6]) Rosenvinges Str. 1, 122—25.

men da Evert var gift med Kirstine Skinckel af Egeskov (og Fjellebro)[1]), tør det billigen ansees for en forfejlet Forklaring af Vaabenet, som er eens for Sehested og Skinckel, saameget hellere som denne norske Liigprædikens Slægtregister i flere Puncter er meget feilagtigt[2]). Henrik Brockenhuus var saaledes Svoger til Rigsraad Niels Bild († 1540), der 1509 gjorde Skifte med ham for Ravnholts Vedkommende, og da han ved sin Søster Anna Brockenhuus var Morbroder til Canzler Johan Friis, var han saaledes knyttet til to af Fyens største Familier. I sit Ægteskab med Margrethe Bild havde han tre Sønner Claus, Eiler og Jacob og en Datter Thale, som nævnes i Mette Jesperdatters Testament og endnu 1535 var ugift[3]), men mulig er den samme, som blev gift med Eggert Henriksen Sandberg, der i et hvert Tilfælde har havt en Datter af Henrik Brockenhuus tilægte[4]), paa hvis Vegne han 1541 førte en Proces med Niels Bilds Enke.

---

[1]) See min Afhdl. om Munckerne i Saml. t. Fyens Hist. 7 Bd.

[2]) Det er Henning Stochflets Liigpræd. ov. Sophie Brockenhuus 1656, hvori bl. A. siges, at Henrik var Søn af Claus Brockenhuus og Mette Rønnow — formodentlig fordi hans Søn blev kaldet Claus og hans Moder førte det Vaaben, som baade betegner Rønnow og Ranzow. Der siges ogsaa, at Margrethe var Datter af Rigens Admiral Evert Bild, idet den gamle Evert forvexles med sin Sønnesøn, Frederik den Andens Admiral!

[3]) Hun fik nemlig da et Protectorium af den nye Regjering tilligemed to andre Damer, af hvilke den Ene, Ane Bild, rimeligvis var hendes Moders Søster, som 1530 levede i Svendborg og da gav sin Broder Niels Bild Skjøde paa sin Anpart i Ravnholt. D. Mag. 3 R. 5, 54 og Docm. i Ravnholts Archiv.

[4]) Klevenfelds Doc. Hans Stamtavle har, at en Datter, hvis Navn er ubekjendt, blev gift med Eggert Henriksen, hvilket gjentages paa Benzons Stamtavle, hvor Thale fattes. Denne Eggert Henriksen ejede Vestergaard, den ene af Herregaardene ved Landsbyen Veile i Salling Herred, som senere er inddraget under den anden, Veilegaard. Han forekommer i Cancelliregistranterne fra 1537 (Da. Mag. 3 og 4 R.) og 1551 og 58 (Actst. udg. af F.

Vi have hermed udtømt hvad der vides om det andet Slægtled: samle vi de Sønner, som fremgik af disse tre historisk bekjendte Sønner af Stamfaderen, vil der allerede være 12 à 13 unge Mænd af denne Slægt, der indtræde i i det 16de Aarhundrede, og desuden have vi seet, at der kan være flere, som vi ikke kjende, Sønner af de tvende, som uklare Data henpege paa, Kield og mulig Claus[1]). Det er derfor let forklarligt, at det 16de Aarhundredes Historie frembyder en Mængde Personer af denne Adelsslægt, idet de her omtalte 3 Sønner danne hver to store Linier, foruden de mange Familier, der for en kortere Tid danne sig om og efter hver Enkelt. Det vilde derfor blive høist trættende at fortsætte den genealogiske Behandling af hvert Slægtled for sig, og den historiske Oversigt vilde gaae tabt, naar vi skulde følge hver enkelt Slægtled gjennem alle Familier. Vi ville derfor foretrække at behandle hver af de større Slægtlinier for sig igjennem flere eller færre Slægtled til en naturlig Afslutning og derefter samle de enkelt

---

St. l. Selsk. 1, 178—80, 193 og 2 Saml. 167 og 177, hvor dog hans Vaaben er urigtig forklaret som Wifferts, med hvilket disse Sandbergers har Skjoldets Deling tilfælleds). Hans Datter Dorthe blev 10 Oct. 1585 paa Rødkilde gift med Jens Kruckow til Aarslevgaard, (Eiler Brock. Calenderantegnelser og Jac. Madsens Visitatsbog udg. af Crone S. 49 og 281), og dersom der kunde være Tvivl om Slægtnavnet, afgjøres det ved hendes Vaaben paa en Stol i Aarslev Kirke med Bogstaverne F. D. S. F. (Fru Dorthe Sandbergs Fædrene). Men det samme Vaaben stadfæster ikke, at Eggert Sandberg virkelig var gift med nogen Jomfru Brockenhuus, thi Dorthe Eggertsdatters mødrene Vaaben er Timann; rimeligt er, at han har været gift to Gange og at Dorthe er Datter af et sidste Ægteskab med Jfr. Timann. Hun stod i saa nær Forbindelse med Brockenhuserne, at hun var tilstede paa Egeskov ved Laurids Brochenhuus's Død. (Fru Dorthe Jens Axelsens, i Liigpræd. over ham).

[1]) Ovenfor S. 422 og 427.

staaende Personer, som ikke med Sikkerhed kunne henføres til nogen af dem, ligesom i en Tillægsgruppe. Det falder naturligt at benævne disse Linier efter de Gaarde, som vare deres Ejendom eller Hjemstavn, saameget hellere som denne Adelsslægt tidligere end de fleste andre danske Slægter optog denne Betegnelsesmaade uden Tvivl just formedelst den Omstændighed, at de vare saamange paa een Tid, og vel ogsaa fordi de saa ofte førte de samme Fornavne og altsaa ogsaa vilde faae de samme patronymica. Saaledes vil Olufs Efterslægt danne den Gruppe, vi ville kalde først de Vollerlev-, senere de Sebberkloster-Brockenhuser; Peders Efterslægt bliver deels de Leerbæk-Brockenhuser, deels de Bramstrup-Brockenhuser, hvorunder de Nakkebøl-Brockenhuser indbefattes, og Henriks Efterslægt bliver de Søndergaarde-Brockenhuser, hvorunder en norsk Linie indbefattes. Ved den tilføiede Stamtavle, til hvis Begrundelse der i hver Linies Historie gives Bidrag, vil Læseren være istand til at fastholde den genealogiske Oversigt og tillige ved de tilføiede Henviisninger at finde de Steder, hvor hver enkelt Person omhandles.

3.

De Vollerslev Brockenhuser.

(Tredie, fjerde, femte og sjette Slægtled).

Efter Oluf Brockenhuus boede hans Søn Johan Brockenhuus paa Vollerslev og gav i den første Halvdeel af 16de Aarhundrede denne gamle Gaard dens største Glands. I sin Ungdom har han rimeligviis været i Kongens Tjeneste, og det er formodentlig ham, der fra 1510 eller tidligere indtil 1513 var Lehnsmand paa Krogen med Søborg og

Gurre[1]). Christian den Anden overdrog det fra 23 Apr. 1513 til en anden Lehnsmand, og det er overhoved bemærket, at denne Konge ikke synes at have været Brockenhuserne gunstig[2]). I Frederik den Førstes Tid blev Johan Brockenhuus, der besønderlig nok er forbigaaet ved Rustningen 1525[3]), beordret til i Forening med fire af Fyens første Adelsmænd 1531 at dømme i den samme Sag, som hans Fader 1481 havde paakjendt; Tiderne havde forandret sig: nu frakjendte Dommerne Skamby Sognekald de Gaarde, som 1481 vare tilkjendte det[4]). Senere var Johan Brockenhuus En af dem, som i Hjallese Kirke, der laae nær ved Vollerslev, valgte Christian den Tredie 1534[5]). Hvad Deel han siden tog i det, som skete, og hvad han mulig leed under Borgerkrigen og af Grevens Tropper, er ikke bekjendt; men saasnart Fyen var erobret af Kongens Feltherre, udstedte han sit Hyldings Brev i Foraaret 1535 og stillede to Ryttere til Kongens Hær[6]). I den øvrige Deel af Krigen var han beskikket til at forestaae Flaadens Proviantering ved Madskatten i Fyen tilligemed Niels Steen til Klingstrup[7]). Paa Rigsdagen i Kjøbenhavn 1536 var han ikke blot tilstede, men han har underskrevet og be-

---

[1]) D. Mag. 4 R. 2, 158 og 300. Suhms Saml. 2, 1, 108. At han det ene Sted kaldes Jachim, maa være en Unøiagtighed. Men det maa indrømmes, at det ogsaa kunde være Johan Kieldsen, men ikke Johan til Leerbæk (som det siges D. H. XIX), da han var død 1512.

[2]) En Bemærkning af Klevenfeld i Doc. Saml. i Geh. Arch. Der forekommer virkelig kun eet eneste Exempel paa en ubetydelig Forlehning til en Brockenhuus 1519; men de Fleste vare ogsaa i hans Regjeringstid unge Mænd.

[3]) Ny D. Mag. 5, 54.

[4]) Hofm. Fund. V, 270 og K. Hansen Skamby a. St. S. 161—67.

[5]) Actst. t. Nordens Hist. 2 Saml. S. 33.

[6]) Ved. Sim. Gr. Feide 93 og 113.

[7]) D. Mag. 3 R. 5, 278.

seglet Recessen i Spidsen for de 10 Adelsmænd, som dette Hverv var overdraget paa den fyenske Adels Vegne[1]). Som En af Rigets bedste Mænd deeltog han ogsaa 1537 i at udstede Forløftebrev for en af de afsatte Biskopper[2]), og Christian den Tredie tillagde ham 1536 et Par Gaarde af Bispegodset. Ved Rustningen 1539 var han vel kun sat for 1 Rytter, men for det Tilfælde, at Krigen skulde komme til Udbrud, var han tilligemed sin Fætter paa Bramstrup beskikket til at have hele Landet (Fyen) i Befaling[3]), saa at den høieste Landsstyrelse var samlet paa de tvende Nabogaarde. At han tillige jevnlig blev beordret til at bilægge Trætter og paadømme Sager[4]), er en Selvfølge; men at han ved det tvungne Laan 1545 kun blev ansat for 200 Daler[5]), tør betragtes som et Vidnesbyrd om, at hans Rigdom neppe har været saa stor som hans Anseelse i den fyenske Adels Række, i hvilken han, skjønt kun Væbner, i Almindelighed sees at følge nærmest efter Rigsraaderne. Han døde 1545 og ligger begravet i Steenløse Kirke[6]).

Han synes at være bleven sildig gift, omtrent 1518-20. Hans Hustru var Gese eller Gedske Timann, Datter af Peder Timann af Holm og Mette Hvide af Rødkilde. Naar Slægtregistret i en Liigprædiken[7]) giver hende disse Forældre, stemmer det vel med Monumenterne; men Peder Timann er historisk ubekjendt, og blandt de mange Gaarde,

---

[1]) Rosenvinge Rec. S. 159 og 171.
[2]) Reg. ov. a. Lande og N. D. Mag. 1, 230.
[3]) D. Mag. 3 R. 6, 216, 229.
[4]) Smstd. 100, 111. Ny Kirkeh. Saml. 5, 513.
[5]) D Mag. 4 R. 1, 145.
[6]) Den velbevarede Gravsteen over ham og hans Kone ligger foran Alteret; den viser kun begges fædrene Vaaben. Ifølge Indskriften døde han St. Volborgsdag 1545, hans Hustru d. 17 Aug. 1556. Han kaldes der Johannes, hun Gesse Timands.
[7]) Joh. B. Ritters tydske Liigprædiken over Jørgen Brockenhuus 1674.

der hedte Holm, Holme og Holmgaard baade i Fyen, Langeland og Jylland, vides ikke, hvilken han har ejet. Derimod kan Monumentet over Gese Timanns Søn i Sebberkloster Kirke godtgjøre, at hendes Moder var Søster til Knud Hvide af Rødkilde † 1537; thi Moderens mødrene Vaaben er som hans Søbladeskinckels. Ved at sammenholde dette Monument med Knud Hvides Gravsteen i Ulbølle Kirke kan ogsaa spores et andet Slægtskabsforhold mellem Rødkildes og Vollerslevs Beboere: Knud Hvide var selv gift med Kirsten Timann, hvis Faders Navn ingensteds nævnes; men hans Mødrene Vaaben er det samme som Peder Timanns mødrene i Sebberkloster Kirke[1]), hvoraf følger, at han enten er den samme Peder til Holm eller en Broder til ham. Det Sidste er vistnok det Rimeligste, eftersom Peder Timanns Kone var, som vi saae, Mette Hvide, men Kirstens Moder var af Familien Bild. Men om endog Gese Timann kun var Sødskendebarn til Knud Hvides Kone, var dog deri en Adkomst til at arve efter hende, ligesom hun havde Arveret efter Knud Hvide selv som hendes Morbroder, hvilket saameget lettere forklarer, at Rødkilde, da Hvidernes Slægt uddøde, gik i Arv til Gese Timanns og Joh. Brockenhuus's Sønner, som vi nedenfor skulle see. I den Tid Gese Timann levede som Enke, havde hun 1551 en Retssag med en Kjøbmand i Odense, som gjorde Krav til hende og Knud Hvides Enke i Forening, for en Fordring fra 1519 paa Jacob Timann, hvis Forhold til dem ikke nærmere kan sees af

[1]) Det kaldes paa Jacob Hvides Liigsteen i Ulbølle Kirke Ulf og er to Ulve, der hæve Forkroppen op af en Kurv, og Hjelmtegnet er et lignende Dyr. Ulf er mulig en Form for Wulff, Pogevisk, Povisk, hvis Vaaben dog kun har een og anderledes anbragt Ulv. Adelsl. 2, 83.

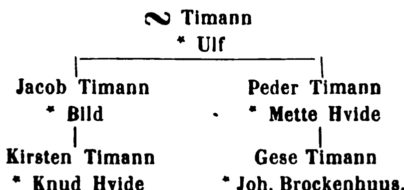
Dommen[1]), men som dog rimeligviis var Kirsten Timanns Fader, da hendes Søn blev kaldet Jacob Hvide[2]).

I deres Ægteskab vides Johan Brockenhuus og Gese Timann nu at have havt 6 Børn, af hvilke Stamtavlen i Geheime Archivet kun har de fire, medens de to kjendes væsentligst af Monumenter: Oluf, f. 2. Febr. 1522, Otto, f. 16. Febr. 1529[3]), og Godske vare deres Sønner. Døttrene vare Karine, gift med Henrick von Rade til Rønninge-Søgaard og død 1575[4]), Elline, gift med Jens Luno til Bendstrup i Jylland, død 1587[5]), og Margrethe,

---

[1]) Rosenv. gl. Dom. 1 D. p. XII og Rigens Dombog i Geh. Arch. nr. 35.

[2]) Monument i Ulbølle Kirke, tegnet af Abildgaard. Jacob Hvide døde 1563. Man har i saa Fald her et lidet Fragment af Timannernes Stamtavle:

[3]) Hvor saaledes Dato tilføies, er Kilden Eiler Brockenhuus's Antegnelser i Ebers Calendarium (aftrykt i Fyens St. l. Selsk. Tidsskrift 6te Bind).

[4]) Deres pragtfulde Liigsteen i Rønninge Kirke er eneste Kilde. Den viser kun det fædrene og det mødrene Vaaben for hver af dem, men Indskriften siger, at hun var »af Wollersløff«. Hendes Vaaben ere Brockenh. og Timann. Stenen er tegnet af Abildgaard, og er endnu ret vel bevaret, men udsat paa den nye Kirkegaard.

[5]) Ellines Død og Begravelse i Bengstrup Sognekirke Hvilsager omtales i Eiler Brockenhuus's Antegnelser, men uden al videre Oplysning. Ved velvillig Imødekommen af Stedets nuværende Sognepræst har jeg modtaget en fuldstændig Oplysning om den mærkelige Liigsteen, der forefindes i Hvilsager Kirke; af Indskriften erfares, at den er lagt i Mandens levende Live over ham og hans Kone »S. Johan Brockenhuus's Datter til Vollerslevgaard i Fyen, som Gud kaldte paa Bendstrup 1587, den 23 Nov.«. Jens Lu-

gift med Henrik Norby til Skovgaarde, død 1599[1]). Man skulde have ventet en Peder og en Mette iblandt dem (dersom Gese Timanns Forældre ere rigtigen angivne); men de have i ethvert Tilfælde ikke efterladt sig Spor i Historien.

Af Johan Brockenhuus's Sønner ville vi først omtale de to, som forlod den fædrene Gaard. Godske, hvem vi paa Stamtavlens Autoritet henføre til disse Forældre, forblev i den Hoftjeneste, hvormed han formodentlig som de fleste Adelsmænd begyndte sin Bane[2]). 1561 var han ved Enkedronning Dorotheas Hof i Kolding, da han blev udbudt til at gjøre Krigstjeneste paa Flaaden. Han stod just da i Begreb med at gifte sig med en af Dronningens Hofdamer Anna Venstermann; Dronningen havde beredet Brylluppet og indbudt mange fornemme Gjæster. Hun bad derfor Kongen tillade ham at udsætte sin Afreise, og det er dette Brev, der har bevaret disse Oplysninger om ham

---

nos eget Dødsaar er aldrig blevet tilføiet, men af Begyndelsestallet 16... sees, at han har levet længe efter Konen og først sat Stenen længe efter hendes Død. Dens Vaaben ere mærkelige: 8 for hver af Ægtefolkene; men ikke som sædvanlig fædrene og mødrene for 3 Generationer, men kun begge Forældrenes fædrene: for Elline Brockenhuus altsaa hendes Faders fædrene (Brockenh.) og hendes Moders fædrene (Timann); derefter Bild, som er Oluf Brockenh. Moders fædrene, Ulf, som er Gese Timanns Farmoders fædrene; tilsidst Lindenow og Ahlefeld for Farfaderens Bedstemødre, og Bølle og Krummedige for Gese Timanns Oldeforældre. Ved faa Vaaben opnaaes det paa denne Maade at gaae meget langt tilbage, her ligesaa langt som paa nogen ældre Gravsteen for Brockenhuserne; men Bedstemødrene udelukkes derved (her Urne og Hvide) tilligemed deres Forfædre.

[1]) Margrethe var først 25 Sept. 1580 bleven gift med Henrik Norby, der døde 1594, og hun døde 1599. Jac. Madsen (Visit. S. 337—38) begrov hende i Søby Kirke.

[2]) Han findes som Hofsinde 1558—59 i Mønsterskriv. Regnsk. (Medd. af Cap. Grundtvig).

og om det høie Herskabs Naade[1]). Senere har han formodentlig gjort den langvarige Krigstjeneste i Syvaarskrigen, i hvis Historie han dog ikke nævnes. Tilsidst findes han at være forlehnet med Thisted Bispegaard, et Lehn som var opstaaet af den catholske Biskops Gaard og tilliggende Gods i Thy. Han døde der 1589, d. 10. Marts. Men tillige var han i Besiddelse af den lille Herregaard Pilegaard ved Vesteraaby i Salling Herred, som dengang ogsaa kaldtes Leiholm[2]). Udentvivl skyldte han sit Ægteskab den. Anna Venstermann var Datter af Jørgen Venstermann til Stadager og Alhed Urne af Søby Søgaard, og hendes Broder Henning Venstermann ejede denne Gaard 1572[3]); men senere ejede han Brobygaard[4]), saaat Søsteren maa antages at have efterfulgt ham i Pilegaard, hvor hun endnu 1596 boede som Enke[5]). De havde ikke faa Børn, hvoriblandt nævnes Jørgen, Godske, Christian, Gese og Alhed, men de døde alle smaa eller dog ugifte[6]).

Den anden Søn af Johan til Vollerslev Oluf Brockenhuus har knyttet sit Navn til to andre Herregaarde, thi han benævnes paa sit Gravminde «til Sebberkloster og Rødkilde». Den sidstnævnte Gaard, i hvis Historie hans Navn hidtil søges forgjæves[7]), har han rimeligviis arvet efter Knud Hvides Børn, med hvem Slægten uddøde; men da Margrethe Hvide, Enke efter Claus Ulfeld, ejede

[1]) Geh. Arch. Aarsber. 1, 118 og 167.
[2]) Jac. Mads. S. 236. 239.
[3]) Rosenv. Gl. Domme 3, 155, 221.
[4]) Han døde der 1 Mai 1581.
[5]) Jac. Mads. S. 239.
[6]) See Eil. Brockenh. Antegn. 9 Oct. 1588, 12 Jan. 1590, 10 Apr. 1595 og Lisb. Bryske fol. 312. Alhed levede endnu 1619.
[7]) Danske Herregd. XIII.

den til sin Død 1595[1]), kan han først sent være kommen i Besiddelse af denne ældgamle Herregaard, der ogsaa meget kort efter gik over i Andres Eje. Men allerede i sine unge Aar havde han fæstet Bo et andet Sted, hvorved han udgik af de fyenske Brockenhusers Tal. Han blev gift med Else Steen, Datter af Christen Steen til Hovedstrup, nu Rodsteenseje, i Odder Sogn ved Horsens, og Ingeborg Luno. Som eneste Barn tilførte hun sin Mand sin fædrene Gaard, og han regnedes allerede 1552 til den jydske Adel og gjorde derfor Krigstjeneste 1565 under den jydske Fane, da han blev saaret i Slaget ved Svarteraa[2]). Senere ombyttede han Hovedstrup ved et Magelæg 1581 med Krongodset Sebberkloster ved Limfjorden, der siden Reformationen havde været et anseeligt Lehn[3]). «Han afskiftede Kgl. Maj. det for sin Frues Gods», siger en samtidig Beretning[4]), og han selv føiede som anført Rødkilde i Fyen dertil. Skjønt han vistnok fra denne Tid af boede paa Sebberkloster, er det dog ikke ham vi kunne betragte som Stifteren af de Sebbergaard-Brockenhusers Slægt, da de, som under dette Navn spillede en betydelig Rolle i det 17de Aarhundrede, vare Efterkommere af hans Broder, der efter ham erhvervede denne Ejendom, og skulle nedenfor omhandles som en særlig Gruppe under dette Navn. Oluf og hans Sønner paa Sebbergaard vare ligesom Forløbere for dem og have ikke nogen betydelig Historie[5]). Oluf selv

---

[1]) Jac. Mads. S. 232, 236. En Gaard i Svendborg tilhørte Oluf 1601, formodentlig som Tilliggende til Rødkilde (Ell. Br. Ant. S. 452.)

[2]) Krag Chst. 3. Suppl. S. 114. D. Mag. 3 R. 2, 89, 96.

[3]) Om dette Nonnekloster see Daugaard D. Kloster S. 385 (hvor Oluf Rosenkrants er en Trykfeil for Oluf Brockenhuus) og N. Kirkh. Saml. 5, 761—63.

[4]) Christen Juels Dagbog i Ny Kh. Saml. 5, 374.

[5]) Det er en vild Forvirring, naar Danske Atl. V, 91 ved at for-

døde 1608, altsaa i en Alder af 86 Aar, og hans Hustru døde 1616; begge ere begravne i Sebbergaards Kirke, hvor deres pragtfulde Gravminde afgiver vigtige Bidrag til de Vollerslev-Brockenhusers Genealogie[1]). De havde to Sønner Knud og Johan og en Datter Rigborg. Johan var formodentlig den Adelsmand af dette Navn, der 1570 studerede i Wittenberg og nævnes senere i Roeskilde og ved Kong Frederiks Begravelse; han blev gift 11/7 1591 med Kirsten Rosenkrants af Halkjær og ejede tillige en kort Tid Buderupholm[2]), men døde allerede 1618 eller 1619 uden Efterslægt. Knud blev gift 9/8 1584 med Ane Rodsteen i Vendsyssel, men døde 1599 paa Faderens Gaard[3]). Datteren Rigborg eller Ingeborg blev gift 22/6 1589 med Thomas Gallskjøt, men efterlod ligesaalidt som Brødrene nogen Efterslægt[4]). Ved Johan Brockenhuus's Død gik derfor Sebberkloster 1620 over til en anden Linie af de Vollerslev - Brockenhuser, og Olufs Linie udslukkedes her ligesom Godskes paa Pilegaard.

Efterat have seet de tvende Brødre saaledes udgaae baade fra Hjemstavnen og fra Stamtavlen, vende vi os til den tredie Otto Brockenhuus, der forblev i Besiddelse af den fædrene Gaard og stedse skrev sig «Otto Br. til Vollerslev». Sit Navn havde han rimeligviis efter Moderens Morfader Otto Hvide til Rødkilde; han gjorde det bekjendt i en mangfoldig Virksomhed i Regjeringens Tjeneste. Efterat have reist udenlands og bl. A. 1551 studeret i Wit-

---

vexle Oluf med hans Bedstefader til Vollerslev, opfører alle de Vollerslev Brockenhuser som Eiere af Sebberkloster.

1) Det er ovenfor benyttet S. 429.

2) Ny Kh. Saml. 4, 76. Da. Mag. III, 222. Resen. Fred. 2, S. 361. Da. Herregd. XVII (Buderupholm).

3) Eiler Brockenh. Calender Ant. a. St. S. 432.

4) Lisb Bryskes Slægtebog fol. 280, 204 og 471.

tenberg[1]), tjente han i Kongens Cancellie og var i en lang Aarrække kongelig Rentemester tildeels med Jockum Beck til Førslev under Peder Oxe og Christopher Walchendorph, der 1576 blev Rigens Skatmester eller Rigens Rentemester. Hans Navn forekommer derfor hyppigen i Regnskabs-, Skatte- og Finantssager og paa de meest forskjellige Steder i Landet[2]). Hans Løn var fra 1555 Archidiaconatet i Aarhuus og 1571 tillige et Canonicat i Roeskilde[3]); sidstnævnte By var hans egentlige Hjem[4]), hvor han ogsaa døde i sin Cannikegaard 1 Juni 1594[5]). Imidlertid glemte han ikke sin fædrene Gaard: i Kirkens Regnskabsbog, som haves fra 1579, staaer hans Navn som den ene Kirkeværges indtil 1587, da dette Hverv findes tillagt to Bønder; Kirken tilhørte St. Knuds Kloster i Odense, men Herremanden havde Tienden i Fæste. Han skal have skjenket Prædikestolen, paa hvilken endnu sees hans og Kones Vaaben med Aarstallet 1580 og et smukt latinsk Disticon, der er som et Gjenskin af hans lærde Dannelse. Ogsaa skal han have skaffet Kirken et Alabastes Billede i Altertavlen, som nu ikke kjendes[6]).

Hans Hustru var Karen Venstermann, Søster til hans Broder Godskes Kone (ovenf. S. 443); hun døde i

---

[1]) Ny Khst. Saml. 1, 470.

[2]) f. E. Fyens l. S. Saml. 3, 274. 276. Ryge Peder Oxe S. 215. Hybertz Aarhuus Hist. 1, 191, D. Mag. 3 R. 5, 345, Resen Fr. D. A. S. 261. Mønsterskr. Regnsk. 1572.

[3]) Til dette maa Glostrup Kirke have hørt, thi paa Klokken staaer hans og Kones Navn med Aarstal 1587, og den gamle Altertavle (Malerie paa Træ) er ligeledes sat af ham 1587. Mulig havde han ogsaa Ventrup i Greve 1569 og Romsdalen 1570.

[4]) Der stod han og hans Børn flere Gange Faddere til Jacob Winds Børn. (D. Mag. VI, 222).

[5]) Hans og Kones Ligsteen i Roeskilde Domkirke viser kun fire Vaaben for hver, altsaa ikke saamange som Broderens i Sebberkloster Kirke.

[6]) D. Atl. VI, 540.

Roeskilde 29/10 1588. De havde to Sønner, Frands født 1570 og Jørgen, samt idetmindste een Datter Gese, som døde ugift i Corfitz Ulfelds Huus i Korsør 27/9 1602[1]).

Begge Sønnerne skreve sig til Vollerslev; men begge vare de sidste, der gjorde det. Frands Brockenhuus havde fra 1591 til 1596 tjent i Kongens Cancellie, i hvilken Egenskab han 1594 laae med Hoffet i Kolding[2]); men 1601 var han paa Vollerslev, som kaldes hans Gaard. Her skal han ogsaa have forestaaet Steenløse Kirketaarns Opførelse 1606[3]). Men om han forblev der som gift, er mindre vist. Han blev gift med Ane Thott, Datter af Erik Thott til Hjulebjerg i Halland, hvis Brødre ejede Boltinggaard og Sandholt i Fyen, og efter svenske Beretninger skulle disse Ægtefolk 1612 have boet i Roeskilde[4]). Mulig var det dog Krigen, der har foranlediget dette Ophold i en By, hvor Saamange af Brockenhuserne og hans egen Fader havde havt deres Hjem. Han tjente tilsøes i Krigen 1611 og deltog i Kampen ved Calmar som Fører af Skibet Stjernen[5]); men han kom ikke til at udmærke sig ved Krigsbedrifter som den Mand, hvis Navn han bar, da han rime-

[1]) Jørgen og Gese nævnes ogsaa i Roeskilde 1591 og 93. D. Mag. VI, 222. Maaskee havde de endnu en Søn, den Frederik, der omtales i Sivert Grubbes Dagbog (D. Mag. 4 R. 4, 13) som antaget i Cancelliet 1590—1602; men da han ellers aldrig forekommer, turde det være en Forvexling med Frands, hvem Sivert Grubbe ikke har nævnet, skjønt han var der paa samme Tid.

[2]) Grundtvig Meddel. fra Rentek. 1872, S. 159 og Jydske Saml. 3, 208, hvor han nævnes blandt de Cancelliherrer, som Raadmand A. Sørensen fra Ribe maatte tractere i Kolding 1594, for at fremme sin Byes Sag.

[3]) Jac. Mads. Visitatsbog S. 39 og Eiler Brock. Antegn., hvor det berettes, at Johan Buchholt fandtes død i sin Seng paa et Besøg hos ham 1 Oct. 1602. Da. Atl. VI, 540.

[4]) Møller hallandske Herregaarde (Hjulebjerg).

[5]) Slange Chst. 4. S. 290.

ligviis var kaldet efter den Aaret før hans Fødsel faldne berømte Marsk. Som Løn for Tjeneste eller som Arv fra sin Farfader havde han det ubetydelige Lehn af to Bøndergaarde i Dømmestrup, nær ved Vollerslev, som ved hans Død bleve inddragne under Dalum Klosters Lehn[1]). Han døde allerede 1616, neppe paa Vollerslev, men snarere paa hans Hustrues fædrene Gaard, Hjulebjerg, som hun senere ejede og som deres Søn fik i Arv. Thi endnu 1655 opføres hun som Besidderinde af denne Gaard og tillige Sønnen Oluf[2]), som var den eneste af deres 4 Børn, der da var ilive og allerede 1646 benævnedes «Oluf Brockenhuus til Hjulebjerg»[3]).

Denne Oluf Brockenhuus danner saaledes egentlig en ny, hallandsk, Sidelinie af de Vollerslev-Brockenhuser; men da han blev uden Efterslægt, ville vi her behandle hans ingenlunde ubetydelige Historie som et Anhang til de Vollerslev-Brockenhuser, til hvilke han ved Fødselen henhører. Hans Liv bærer paa eengang Præget af de ældre Slægters virksomme Embedsliv og af de forestaaende Tiders haarde Tryk for den gamle Adel. Født 1611, var han formodentlig opkaldt efter den 1608 afdøde Farbroder, der havde kjøbt Sebberkloster; men han traadte i sin Farfader Ottos Spor og gjennemløb en lang og bevæget Embedsbane, først som kongelig Secretair fra 1629, og brugt i de forskjelligste Hverv[4]), senere som Slotsherre paa Kjøbenhavns Slot 1646—51[5]), og tilsidst 1662 som Landsdommer i Sjælland,

---

[1]) Da. Herregd. XI (Christiansdal). See ovenfor S. 439.

[2]) Suhm Saml. 2, 2, 170 og 174.

[3]) De Øvriges Navne ere Otto, Erik, Laurids.

[4]) Grundtvig a. Sk. S. 163. Som Kongens Secretair var han Actor i den bornholmske Sag 1646 og virksom i Dinas Sag 1651. D. Mag. V, 22 fgg. og N. D. Mag. 2, 293. Da. Mag. 3 R. 4, 112. Suhm Nye Saml. 3, 234.

[5]) I denne Egenskab nævnes han i Dinas Sag, og det maa være som Lehnsmand af Kjøbenhavns Lehn, at han har sat sit Navn i Ishøi

og han havde ikke faa Stemmer ved Valget til Rigsraad 1648[1]). Han maa have besiddet en anerkjendt Forretningsdygtighed; men som den, der var gift med Ulfelds Søster og var hans retskyndige Assistent og hengivne Ven, havde han en vanskelig Stilling ved Hoffet efter Christian den Fjerdes Død. Han holdt sig imidlertid, og tog virksom Deel i Krigen. 1653 gav han 200 Rdlr. til Rustningen, 1658 paatog han sig at holde to Ryttere i Kjøbenhavn, og han var ikke blot i Hovedstaden under Beleiringen, men blev endog fra svensk Side beskyldt for hemmelig Forbindelse med Ulfeld til de Beleiredes Fordeel[2]). Paa Rigsdagen 1660 underskrev han Haandfæstningens Cassation[3]), men ellers er det ikke bekjendt, hvad Deel han tog i det, som da skete. Men endnu efter Souverainitetens Indførelse blev han brugt i forskjellige Forretninger: han var Commissarius ved Kronborgs Overlevering, ved Dragholms Lehns Overlevering, deeltog i de sjællandske Kjøbstæders Taxation 1661, i Matriklens Indretning i Sjælland og besørgede Kallundborg Amts Overlevering til en Panthaver 1662[4]). I sidstnævnte Aar blev han Landsdommer i Sjælland[5]), i hvilket

Kirke paa Altertavlen (D. Atl. VI, 17, hvor dog Aarstallet er læst 1611, hvilket maa være 1651). Han er forbigaaet i Pontop. Orig. H. p. 138.

[1]) Saml. udg. af F. St. l. S. 2, 98—102.

[2]) Meddel. af Cap. Grundtvig og Oberst Vaupell og N. Hist. Tidsk. 4, 41. Den Tvivl, Nyerup har henkastet om hans Troskab (i Fred. 3. S. 52.) maa derfor ansees for aldeles ubeføiet; tvertimod har han mulig skaffet en Underretning om Stormen, som reddede Hovedstaden.

[3]) Geh. Arch. Aarsber. 2, 121. Bruun Da. Saml. 2 R. 2, 96.

[4]) Becker Samlinger 1, 282 og Kgl. Resol. af 26 Ap., 11 Mai og 11 Nov. 1661 og 18 Juli 1662, ifølge Rentek. Resolutionsprotocol, (meddeelt af Capt. Grundtvig ligesom flere, der i det Følgende nævnes) og N. Hist. Tidsk. 6, 540.

[5]) Becker a. St. D. Atl. III, 58.

Embede han forekommer ligetil 1672[1]); men da havde forlængst den kongelige Gunst svigtet ham og hans Familie.

Han var først gift med Karen Ulfeld, Datter af Jacob Ulfeld til Egeskov og Birgitte (Lauridsdatter) Brockenhuus, der efter Moderens fædrene Gaard og sidste Eiendom kaldes af Urup[2]). Hun døde 1658 i Kjøbenhavn[3]) og efterlod flere Børn, der dog alle døde unge eller ugifte: deres Navne betegne Tidernes og Hoffets Indflydelse paa dansk Adels gamle Traditioner; thi man finder blandt dem Christian, Lenore Kirstine og Sophie Amalie ved Siden af Jacob og Karen. Efter hendes Død giftede han sig igjen med en Datter af gammel dansk Adel Vivike Bille, Datter af Henrik Bille og Lisbet Bryske[4]); de havde neppe Børn; i ethvert Tilfælde spores de ikke i Historien, saaat dette hallandske Sideskud af de Vollerslev-Brockenhuser gik ud med det ene Led, og Oluf Brockenhuus oplevede onde Tider, inden han døde,

I sine unge Aar havde Oluf Brockenhuus faaet Svenstrup Lehn 1642, desuden havde han Kjøbenhavns Lehn, Holbek Lehn 1651—53 og fra 1653 nogle norske Lehn, paa hvilke han 1662 fik Stadfæstelse[5]), samt efter Just Høeg (død

---

[1]) Hofm. Fund. VI, 258 og en Kgl. Res. af 1672 i Rentek.

[2]) De maa være gifte efter 1640, thi de vare begge som ugifte tilstede ved Laur. Ulfelds Bryllup, (D. Mag. 4, 157) skjønt hun var født 1611.

[3]) Resen insc. havn. p. 162. Hendes Benævnelse »af Urup« her har formodentlig ved Misforstaaelse bragt Wieland til at opføre en Oluf Brockenhuus til Urup og lade ham døe 1658 (Lærde Tid. 1725 S. 269), hvilket gjentages paa Benzons Stamtavle i Geh. A.

[4]) I hendes Slægtebog fol. 51 er dette en af de sidste Tilføielser med hendes egen Haand, og ingen Børn nævnes.

[5]) Res. 18 Juni 1662 om at nyde Tune, Vembe og Aabygd Amt kvit og frit; 1655 nævnes de samme (Suhms Saml. 2, 2, 170); men 1642 havde en Anden dem (Bruun Da. Saml. 2 R. 1, 337).

1649) Decanatet i Roeskilde Domcapitel, hvis sidste Decanus han blev; men dette Lehn mistede han senest 1666, da Kongen solgte det til Erkebiskop Svane[1]). Som Landsdommer fik han neppe det store Lehn, Ringstedkloster, som hans Formænd havde havt; det blev ham kun 1664 forundt at have Bolig paa Kongsgaarden, og en fast Besoldning af 600 Rd. blev ham tillagt 1665[2]). Hvorledes det gik med hans Herregaard Hjulebjerg, da Halland blev afstaaet, er ubekjendt; han kaldes dog endnu 1668 af den, men Familien havde allerede solgt den 1663. Hans oeconomiske Forhold, som allerede før Krigen synes at have været mislige,[3]) bleve efter 1660 meget sørgelige: der omtales en Dom over ham af 1665, ifølge hvilken to Creditorer i Kiel under 12te Juli 1669 fik kongeligt Arrestbrev paa ham, og i dette, som haves i Concept, er Titlen »Os elskelig« udstreget;[4]) og af 25de Januar 1672 findes en Forestilling af Rentekamret til Kongen, hvoraf baade Tilstanden og Aarsagen kan kjendes: en Creditor forlangte Udlæg i hans Løn for 1000 Rdlr.; Rentekamret forklarede, at han havde ikke mindre end 2080 Rdlr. tilgode i resterende Løn, men at Adskillige allerede havde gjort Ansøgning om Indviisning i hans Besoldning, saaat det maatte beroe paa hans kgl. Maj, om denne Creditor skulde nyde fremfor Andre sin Betaling og Oluf Brockenhuus i saa Maade al Levnetsmiddel betages! Kongen resolverede: er Ingen lovlig for ham prioriteret, saa er jeg nok tilfreds! og Landsdommeren var saaledes overgivet til sin Skjæbne. Han er død

[1]) Da. Herregd. VI (Svendstrup). Til dette Beneficium var det mulig, at Ishøi Kirke hørte, hvor hans Navn findes 1651.

[2]) Res. 26 Apr. 1664 og 1 Jan. 1665.

[3]) I Ole Worms Bo fandtes 1655 to Forskrivninger af ham med paaløben Rente. Suhms Ny Saml. 1, 1, 92.

[4]) Brevs. t. Adel. H. p. Kgs. Bibl.

kort efter, men saa ubemærket, at man ikke engang veed, hvor han er begravet.[1])

Fra Frands og hans Søn til Hjulebjerg vende vi atter tilbage til de Vollerslev Brockenhusers Hjemstavn. Der var i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede Frands's Broder Jørgen Brockenhuus, der ejede Gaarden med ham og vedblev at skrive sig til Vollerslev indtil 1620.[2]) Født 1568—72 er han naturligvis opkaldt efter Moderens Fader Jørgen Venstermann. I sin Ungdom fulgte han Faderens Fodspor og var fra 1595 i Kongens Cancelli,[3]) men hans Tanker have udentvivl været rettede paa en mere practisk Virksomhed i Livet. Allerede 1602 findes han at have ejet Rynkebygaard, nær ved Vollerslevgaard; men hvorledes han er kommen i Besiddelse af den, vides ikke. Denne gamle Herregaard i Ringe Sogn, hvis Volde endnu sees paa den gamle Byggeplads, tilhørte 1588 Mogens Bille[4]); da ved denne Tid mange af de mindre Herregaarde bleve Gjenstand for Salg, er det vel rimeligst, at Jørgen Brockenhuus har kjøbt den og forbundet den med sin Part af Vollerslev. Han beholdt den ikke

---

[1]) Han omtales som død under 1 Apr. 1672 i Rentek. Arch. Nyerup (Fred. 3. S. 52) omtaler et satirisk Gravvers, der er mig ubekjendt. Et Ærevers af ham omtaler N. M. Petersen (Litt. Hist. 3, 610).

[2]) 1604 og 1610 kaldes han af Vollerslev, (Segud Jørgensens Liigprædiken over Laurids Brockenhuus og et Skjøde i Ravnholts Archiv) og 1614 skaffede han Steenløse Kirke den Klokke, hvorpaa hans Navn findes, for 170 Daler. (D. Atl. VI, 540 og Kirkens Regnskabsbog).

[3]) Grundtvig Rentek. 1872 S. 160. Hans Lønning ophørte vel 1606, men han maa antages at være lønnet fra den Tid paa anden Maade, thi han var endnu i Kongens Tjeneste senere, navnl. 1613.

[4]) Leerbech Ringe Sogn S. 43 flg. Jacob Madsen Visit. S. 185. Mogens Bille var Søn af Erik Bille til Lindved, hvis Enke Gedske Brockenhuus af den bramstrupske Linie ogsaa siges at have boet der. (Brevs. p. Kgs Bibl.)

længe; thi Christen Tott til Boltinggaard ejede den kort efter og nedbrød 1614 dens gamle Bygning for deraf at opføre Steenhuset paa Boltinggaard og Ringe Kirkes Taarn, som hidtil havde været af Træ. Men endnu medens Jørgen Brockenhuus ejede Rynkebygaard og var Kongens Secretair, fik han baade et mærkeligt Privilegium og flere Forlehninger. 1602 fik han nemlig den med en Secretairs Stilling, som det synes, lidet forenelige Bevilling, at han maatte lade grave og søge efter Erts i Danmark og Norge, hvor han det i begge Rigerne paa Kongens og Kronens Grund og Ejendom kunde finde, under Iagttagelse af Bjergværksanordningerne i Lante Meissen og andensteds i Tyskland og mod at svare en Deel af Udbyttet til Kongen.[1]) Hans Foretagende har ikke efterladt sig noget mærkeligt Spor i denne Industries Historie,[2]) skjønt Kirkeklokken i Steenløse synes at vise, at det dog er drevet til 1614. Ikke heller har det baaret Frugt for ham selv; man seer ham allerede 1606 i Gjæld, der fulgte ham hans hele Liv igjennem, uagtet Kongen aflagde ham med tvende Forlehninger. 1602 forlehnede han ham med Assens Provsti, et kirkeligt Beneficium, der bestod deels i en stor Avlsgaard i Assens med tilliggende 27 Bøndergaarde, deels i Regnskabspatronatet for alle Kirkerne i Baag og Wends Herred med Undtagelse af Assens og 5 Landsbykirker, hvoraf een tilhørte Dalum Kloster og 4 Iversnæs. Kirkerne afgave vel ikke megen Indtægt, saalænge de forvaltedes efter Loven, (til 1631), saaledes at Kirkeværgerne udsatte og indestode for Beholdnin-

---

[1]) Dat. 1 Mai 1602 i Sjæll. Reg. XIV, 366—67. (jf. Saml. til Fyens Hist. og Topographie 3, 288).

[2]) Brünich, de norske Bjergværker, omtaler kun, at han 1602 fik en kongelig Jernhytte i Skien i Leje for 20 Daler og hver tredie Skippund Jern, og at han atter opgav den 1611.

gerne og hver Kirke vedligeholdtes af Sit eller den ene kom den anden midlertidigt til Hjælp; men Gaarden og Godset var en betydelig Ejendom, selv inden det blev formelig tilladt Provsterne at bruge Bønderne til Hoverie paa deres egne Gaarde (1642). Jørgen Brockenhuus beholdt dette Lehn til sin Død (1634). Vi skulle nedenfor komme tilbage til hans Forvaltning af Kirkernes Formue,[1]) men allerede 1606 nødte Pengeforlegenhed ham til med Kongens Tilladelse at overlade Provstiet til Hans Povisk til Damsbo, som brugeligt Pant for Penge, der formodentlig vare satte i de norske Bjergværker. Efter 12 Aars Forløb (1619) fik han det imidlertid tilbage, da Kongen befalede Panthaveren at gjøre Afregning med ham. Desuden havde han 1606 faaet et anseeligt norsk Lehn, som regnedes for 1100 Rdlr. aarlig,[2]) og ogsaa dette beholdt han til sin Død, uagtet han ophørte at tjene som Kongens Secretair.[3]) Tilsidst havde han det Held i Aaret 1620 at arve Sebberkloster efter hans Farbroders sidste Søns Død, og da han fra denne Tid af tog Bolig paa dette Sted, blev han Stamfader for denne jydske Green af Brockenhuser, hvorfor vi her ville afbryde hans Historie, for at optage den igjen som Udgangspunkt for den Linie af Familien, der ene har overlevet den gamle danske Adels Undergang.

Den gamle Gaard, som havde givet disse Brockenhuser

---

[1]) Dette Provsties Historie er først oplyst af Pastor H. F. Rørdam i Saml. til Fyens Hist. og Top. 3, 263, hvor ogsaa det Meste, som vides om Jørgen Brockenhuus, er meddeelt. Nogle Tillæg til dets Historie kan dog tilføies af Kirkeregnskaberne og andre Acter i Bispe-Archivet, hvilket tildeels her er gjort og nedenfor skal skee i de Sebberkloster-Brockenhusers Historie.

[2]) Schlegel Samlung 1, 89.

[3]) Det sidste Spor af denne Embedsstilling er et Fæstebrev paa en Provstigaard, han udstedte 1613 paa Frederiksborg Slot.

Navn indtil 1620, forsvandt ogsaa, efterat Familien var draget til det nye Hjem. Naar og hvorledes den ophørte at være Herregaard, vides vel ikke; men i Lisbet Bryskes Fortegnelse over Herregaarde er den allerede borte; 1644 nævnes en Bendt Hansen i Vollerslevgaard, og ved Matriklen 1664 opføres tvende Bønder i Gaarden med 32 Td. Hartkorn: deres Herskab var dengang Dr. Luia i Odense, som ejede endeel Bøndergods og Herregaarden Tøistrup; i Matriklen 1688 er der to Bøndergaarde i Byen paa 16 og 14 Td. Hartkorn, og endnu kaldes disse to »Vollerslevgaardene«, ligesom den ene ligger paa den gamle Borggaards meget kjendelige Plads.

4.

De Leerbæk-Brockenhuser.

(3die til 7de Slægtled).

Den anden af Stamfaderens Sønner, Peder Brockenhuus til Leerbæk, havde vel flere (mulig 6) Sønner, som saaledes unegtelig alle høre til den leerbækske Slægt; men kun den Ene, som beholdt Gaarden, blev Stamfader til den Slægt, som særlig kan kaldes med dette Navn, medens en anden, som vi nedenfor skulle see, grundlagde en anden mægtig Linie og de Øvrige kun forekomme spredt og tabe sig med det ene Slægtled.

Denne Stifter af den leerbækske Linie var Peders ældste Søn Johan Brockenhuus.[1]) Han blev, som

---

[1]) At hans Moder var Gese Reventlov og ikke nogen Maren eller Agathe Spangenberg, kan i Mangel af Monumenter over denne Linie godtgjøres af en Liigprædiken over hans Sønnesøn, hvori Peder Br. og Gedske Reventlov opføres som hans Forældre. Iver Iversen Hemmets Liigp. over Kield Brockenh. 1623.

ovenfor bemærket, indskrevet ved Universitetet 1499; men ellers vides Intet om hans Ungdomsdannelse eller dens Retning. Han blev gift 1511 med Ane Juel, Datter af Kield Juel til Astrup, og boede paa Leerbæk, som han arvede efter Faderen;[1]) men allerede det næste Aar 1512 døde han, og da deres Søn blev født efter hans Død, blev han kaldet med den afdøde Faders Navn.[2])

Denne yngre Johan Brockenhuus arvede Gaarden; men i hans Barndom eiede Moderen den, idetmindste indtil hun 1527 indgik et nyt Ægteskab med Mads Gjordsen til Soelvig: hun blev ved Rustningen 1525 sat for 1 bereden Skytte.[3]) Formodentlig har den Johan (Kjeldsen)

---

[1]) At de andre Brødre ogsaa kunne have faaet nogen Arvepart af det jydske Gods, udelukkes ikke derved; det synes at spores for Mickel Brockenhuus's Vedkommende deri, at en Gese Brockenhuus 1580 solgte nogle Gaarde til Kongen (Bruuns Danske Saml. 1, 353); thi der kjendes ingen anden Gese, som dermed kunde menes, end Mickels Datter, som var gift med Erik Bille og var Enke fra 1573. Ligeledes eiede Mickels Sønnesøn endnu 1601 Strøgods i Veile Amt, som han mageskiftede til Kongen (Becker Orion 3, 393).

[2]) Disse Data ere saa sikkre af Fru Anes egen Broders Iver Juels Antegnelser (Bruuns Danske Saml. 1, 52), at den almindelige endnu i Danske Herregaarde (XIX) gjentagne Fremstilling, at Johan Br. levede til 1540 eller længere, fuldstændig maa opgives. Det kan altsaa ikke være denne Johan, der var forlehnet med Krogen 1510—13 (ovenf. S. 437). Om det er ham, der nævnes i Mette Jespersdatters Testament, beroer paa, om dette er ældre, end man hidtil har antaget. Misforstaaelsen kan tildeels hidrøre fra det Usædvanlige i, at Fader og Søn førte samme Navn (hvorved det er skeet, at Navnet Peder ganske er udgaaet af de Leerbæk-Brockenhusers Slægt), og at der utvivlsomt var en anden Johan Brockenhuus paa Leerbæk i den yngre Johans Barndom.

[3]) N. D. Mag. 5, 53. Man har mulig ikke kunnet gjenkjende hende under Navnet: »Fru Anne til Bierebek«, som der rigtignok læses i Haandskriftet. Det er et yderligere Beviis for, at hendes Mand var død dengang.

Brockenhuus, der nævnes paa Leerbæk 1514, bestyret Gaarden i hendes Tid og i det Hele levet flere Decennier samtidig med den unge Johan; thi oftere indtil 1547 forekomme to Mænd af samme Navn i Jylland, saaledes at det stundom er vanskeligt at skjelne imellem dem. Det kan (som ovenfor er bemærket S. 437) være ham, der i Aarene 1510—13 havde Krogen i Forlehning, og det maa være ham, der 1514 skal have deeltaget i Christian den Andens Hylding.[1]) At han har været paa Leerbæk omtrent 1518, følger af et Thingsvidne, som Fru Ane Juels Broder Niels Juel 1558 aflagde om Gaardens Tilliggende i den Tid, da han 40 Aar tidligere havde »tjent Johan Brockenhuus som Dreng,«[2]) og dette Thingsvidne lader endog formode, at Johan Kieldsen Brockenhuus har havt en vis Anseelse (f. E. ved betydeligere Forlehninger), eftersom han havde en ung Adelsmand i sit Brød. I Aarene 1535 og 1536 forekommer Navnet paa en Maade, som gjør det meget tvivlsomt, hvilken der menes: Johan Br. tog 1535 i Forening med Johan Breide et Thingsvidne paa, at Annexgaarden i Røgballe fra gammel Tid havde været givet til Hover Kirke (Leerbæks Sognekirke) for Sjælemesser af Fru Inge Stangeberg;[3]) den unge Johan var da endnu kun 23 Aar; men muligt er det altid, at han kunde menes. Fra Aaret 1536 haves en Fortegnelse

---

[1]) Wielands lærde Tidender 1725 S. 258. Da imidlertid ingen Act af dette Aar er bekjendt i Christian den Andens Historie, maa der være nogen Misforstaaelse deri; men Adelslexicon stadfæster, at han nævnes i et Document af dette Aar.

[2]) D. Herregd. IX (Haraldskjær). Niels Juel var dengang 60 Aar og har altsaa i sit 20de Aar tjent en Johan Brockenhuus paa Leerbæk; han kan ikke antages dermed at mene sin Svoger, ved hvis Død han kun var 13 Aar gammel, og altsaa endnu i Skole.

[3]) D. Herregd. XIX, (Leerbek).

over Ridderskabet i alle Provindserne, og her opføres Johan Brockenhuus til Leerbæk;[1]) Fortegnelsen har rimeligviis til Hensigt at give den nye Konge og hans Cancellie en fuldstændig Oversigt over Landets Adel; men hvilken af de to Mænd af dette Navn der menes, bliver uvist, dog snarest Johan Kieldsen, om end Ordene nærmest tyde paa den Unge; thi deels mangler i andet Fald den Ældre, deels sees det af andre Data, at den unge Johan tjente i Kongens Cancellie endnu flere Aar efter, og Hofsinder synes naturligere at kunne være forbigaaede i denne Fortegnelse end en ældre Lehnsmand. I Aaret 1539 nævnes Johan Brockenhuus blandt de jydske Lehnsmænd, der fik Kongebrev om, at de skulde have Lehnets Geistlige i Forsvar, ɔ: være Stiftslehnsmænd tillige,[2]) hvilket ligeledes synes at maatte gjælde den ældre Johan Kieldsen snarere end den 27 Aar gamle Johan til Leerbæk. Med mere Rimelighed see vi ham i den Hofsinde Johan Brockenhuus, der 1540 modtog Indbetaling til Kongen og 1543 skulde i Forening med to jydske Lehnsmænd opkræve Skatter.[3])

Dette turde være det første sikkre Spor af Eieren af Leerbæk og det næste, at han 1544 var tilstede paa Viborg Landsthing[4]). I Kongens Tjeneste har han vistnok været lønnet med noget Krongods, rimeligvis med de tre Gaarde af St. Hans Klosters Gods i Horsens, som han beholdt efterat være udtraadt af Tjenesten, og paa hvilke han 1546 maatte udrede et Laan af 200 r. g.[5]) I Adelens Skatte-

[1]) D. Mag. 3 R. 6, 56.

[2]) D. Mag. 3 R. 6, 284.

[3]) D. Mag. 6, 37. D. Mag. 3 R. 6, 339 og 4 R. 1, 19, 225. De to andre Mænd benævnes efter deres Lehn, men Johan kaldes ikke Lehnsmand til Noget, men kun Joh. Br. til Leerbæk.

[4]) D. Mag. 3, 268.

[5]) D. Mag. 4 R. 1, 210, 216.

bevilling 1542 satte »Johan Brockenhuus af Leerbæk« sig for en ringe Skat,[1]) og det kan være tvivlsomt, hvem af de to der menes, især da Hofsinder neppe medtoges. Men ved det tvungne Laan 1546 fremtræde endelig begge disse Mænd af samme Navn ved Siden af hinanden: blandt de Lehnsmænd, der skulde forhøie deres Pantelaan, var Lehnsmanden til St. Hans Kloster i Viborg; han kaldes kun Johan Brockenhuus; men i samme Fortegnelse nævnes den anden med de tre Gaarde forlehnede Brockenhuus og benævnes »til Leerbæk«. Den ældre Joh. Br. fremtræder saaledes her tydeligen og som den, der var i Besiddelse af et betydeligt Lehn. St. Hans Kloster i Viborg var saa anseeligt et Lehn, at Lehnsmanden maatte udrede 500 Daler, ligesom han stadig præsterede Natbold i Viborg, naar Kongen besøgte Byen.[2]) Dette var den ældre Johans sidste Lehn: 1547 havde han det ikke mere, da Kongen forlehnede det til Otto Krumpen, men henlagde en Deel af Godset til Landsdommerembedet. Maaskee er Johan Kieldsen dengang død; i ethvert Tilfælde spores han ikke senere.[3]) Men fra tidligere Aar staae endnu to Efterretninger tvivlsomt mellem disse Mænd: en Johan Brockenhuus havde engang havt Gaarden Holgaard eller Hvolgaard i Langeskov Sogn Nørvang Herred, med betyde-

---

[1]) Krag Chst. 3. Suppl. S. 163.

[2]) D. Mag. 4 R. 1, 106, 152, 210.

[3]) Smstd. 290 og 291. Det siges ikke udtrykkelig, om han var død eller skulde fratræde; men da det paalægges Johan Br. til Leerbæk at lade Klosteret overantvorde til Otto Krumpen, turde det være rimeligst, at Meningen er, at den yngre Johan skulde som hans Arving lade Overleveringen foregaae. Lehnsmændenes Række i dette Klostergods forøges herved med to Navne, som Ursin (Viborg By S. 14) ikke har kjendt, skjønt D. Atl. nævner Johan Br., men paa et urigtigt Sted i Rækken (IV, 628).

ligt tilliggende Bøndergods, i Forlehning,[1]) og kort før 1547 var der overdraget en Johan Brockenhuus det særegne Embede at optinge med dem, der vare idømte Bøder i hele Jylland og skulde kjøbe deres Fred eller Opreisning af Kongen. Dette Hverv som et særskilt Embede kjendes kun af dette ene Exempel og var maaskee kun en Fortsættelse af de store og langvarige Fredkjøb og Halsløsninger, som vare Eftervirkninger af Grevens Feide og spores i Jylland ligetil 1542,[2]) eller det var maaskee blot indført, fordi Jyderne, som et Par Kongebreve derom sige, sadde og fortrykkede sig istedetfor at klare for sig, og fordristede sig til at gaae til Thinge, uagtet de vare fredløse og nederfældige Mænd. For en Johan Brockenhuus skulde de dengang optinge,[3]) og denne Forretning kunde lige godt forenes med en Hofsindes og en gammel Lehnsmands Stilling. Men da Forandringen med St. Hans Kloster i Viborg blev gjort 1547, sees det, at Landsdommeren, der nu fik en Deel af Klostergodset, ogsaa fik det Hverv at optinge for hele Jylland og indføre Sagefaldet i Klostrets Regnskab;[4]) derfor bliver det rimeligst, at det har været den samme Brockenhuus, der havde St. Hans Kloster, som ogsaa har havt det særegne Hverv at optinge med de Fældte.[5]) Ogsaa Hvolgaard kan lettest tænkes forlehnet til den ældre Johan, da Forlehningen allerede var forbi 1544, skjønt denne

---

[1]) D. Mag. 4 R. 1, 43. Trap Kgr. D. II. 883.

[2]) Smsted, S. 94 og 113.

[3]) Smsted, S. 56, 259, 300 (261).

[4]) Smsted, 291—93.

[5]) Allerede 1548 var denne Ordning opgivet eller dog væsentlig forandret for de kongelige Lehns Vedkommende, idet Landsdommeren skulde overlade Lehnsmanden at inddrive Bøderne (smst. S. 347), istedetfor at disse før skulde staae ham bi derved.

Lehnsmand unegtelig kaldes Joh. Brockenhuus til Leerbæk.[1])

Forøvrigt er det kun bekjendt om Johan (Johansen) Bróckenhuus, at han 1552 deeltog i det Møde, hvorved Adelens Landemode blev vedtaget,[2]) og at han værnede med Iver om sin Gaards Rettigheder, og derved indvikledes i langvarige Retstrætter med Eieren af Nabogaarden Haraldskjær.[3]) Ved Magelæg med Kongen samlede han Godset 1574; men om han opnaaede at faa den Annexgaard, paa hvilken der 1535 blev gjort Reclamation, vides ikke, saalidt som paa hvilken Arveret Reclamationen var begrundet.[4]) I egne og Andres Retssager nævnes han ofte fra 1545 til 1582 og var bl. A. Bisidder i Kongens Retterthing, da der blev dømt paa Birgitte Gjøes Gavebrev.[5]) Han døde 1587. Hans Hustru var Sophie Skeel, Datter af Anders Skeel til Hegnet og Karen Flemming, som først døde 1602.[6]) Af deres 7 Børn levede kun Datteren Karen,

---

[1]) Det kunde være af dette Lehn han svarede Skatten 1542. (Ovenf. S. 459).

[2]) Krag Chst. 3. Suppl. S. 114.

[3]) D. Herregd. XIX og IX Bd. (Haraldskjær).

[4]) Man kunde af denne Reclamation mulig slutte, at dog en Slægtskabsforbindelse fandt Sted mellem Brockenhuserne og Stangebergerne; men før Recessen af 1536 kunde Kirkeeiendomme ogsaa forlanges tilbage, idetmindste som Fæstegods, paa Grund af Forbindelsen med en Eiendom. (Ny D. Mag. 4, 312). I ethvert Tilfælde kunde det da ogsaa være Johan Kieldsen, der mulig stod i et Slægtskabsforhold til Stangebergerne, for hvilket vi ingen Plads kunne finde i Peder Brockenhuus's Familie.

[5]) D. Mag. IV, 24. 28. D. Mag. 4 R. 1, 42. 53. 198. 281. 284 og 2, 171. Rosenv. gl. Domme 3, 63. 222. 250. 283 og 4, 11. Ældste Archivreg. 3, 237. D. Herregd. XII. (Barritsskov). Skeel Optegnelser S. 76.

[6]) 24de Mai (Ell. Br. Antegn.) I Skeels Optegnelser om Familien Skeel S. 65 siges, at hun skulde være bleven henved 100 Aar gammel men det er just ikke sandsynligt, eftersom hendes Mand først var født 1512, og hun fødte sin Søn 1550. Men gammel maa hun være bleven, da alle hendes Sødskende døde inden 1568.

gift med Otto Krag til Lunderupgaard ved Varde, død 1612, og Sønnen Kield, som var født 1550.

Kield Brockenhuus[1]) tilhører endnu mere Privatlivet end hans Fader. Thi vel havde han faaet sin Dannelse i Hamborg og Tydskland og tjent flere tydske Fyrster, af hvilke Pfalzgreve Casimir gjorde ham til Væbner;[2]) men her hjemme kom han kun 1582 til at gjøre Tjeneste paa den Flaade, som ikke løb ud,[3]) og forekommer ellers kun ved Faderens Side og som Godsbesidder. Han blev gift 1583 med Edel Ulfeld, Datter af Just Andersen (Ulfeld) til Østergaard, Moesgaard, Handstedgaard o. fl. Gaarde († 1563). Brylluppet stod paa Aarhus Bispegaard, som var Lehnsmandens Residents, formodentlig fordi hun har været i Slægt med den daværende Lehnsmand Knud Brahe eller opholdt sig i hans Huus.[4]) De have mulig boet paa Handstedgaard, saalænge Kields Fader levede; thi efter denne Gaard benævnes Fru Edel Ulfeld, og den tilhørte siden Kield Brockenhuus[5]). Den laa tæt udenfor Horsens, en anseelig gammel Gaard, som nu er en mild Stiftelse. 1588 var han tilstede ved Kongens Begravelse, og formodentlig senere ved den unge Konges Kroning;[6]) men iøvrigt omtales han ikke meget[7]). Kield Brockenhuus og Edel Ulfeld havde tre Sønner, Just, Johan

---

[1]) Navnet Kield kan naturligen hidrøre fra Juelerne; det var Farmoderens Faders Navn, ligesom en anden Søn blev kaldt Peder efter Farfaderens Fader, hvilke begge ikke tidligere vare opkaldte, da Johan havde faaet sin Faders Navn.

[2]) Iver Iversen Hemmets Liigprædiken over ham Kbh. 1623. Kongens Anbefalingsbrev af 1572 i Kesenfelds Doc.

[3]) Resen S. 337.

[4]) D. Atl. IV, 92 og 108.

[5]) Ældste Archivreg. 1, 195.

[6]) Res. 359.

[7]) En Proces med Moderens Familie 1603 omtales i Skeels a. Sk., S. 150.

og Niels, af hvilke den sidste døde ung,[1]) og den første studerede i Wittenberg 1603, men ellers ikke er bekjendt.[2]) Kield døde 1616 og blev begravet i Veile Kirke, hans Hustru døde i Fyen 1633.[3])

Johan (Kieldsen) Brockenhuus, hvis Levnet ligeledes er fortalt i en Liigprædiken, var født den 10de Nov. 1588, oplært paa Sorø Akademie og dannet ved langvarige Udenlandsreiser fra 1603 til 1616, paa hvilke han studérede i Helmstedt, tilbragte 4 Aar i Paris og besøgte Spanien, Italien og Malta. Imidlertid traadte han ikke i Statens Tjeneste, uden forsaavidt han i 7 Aar gjorde Krigstjeneste som Kornet. Midt under Krigen giftede han sig 1627 med Helvig Bille, Datter af Erik Bille til Kjærsgaard og Mette Bech af Havreløkke paa Lolland. De Keiserliges Indfald, som førte tunge Tider over Halvøen, medtog især Egnene om Veile haardt. Den unge Kone fandt Tilflugt hos sin Bedstemoder paa Lolland; Handstedgaard blev ødelagt, ved Leerbøk laa 8 Bøndergaarde øde i Hover. Men efter Freden udvidede Johan Brockenhuus Leerbæks Hovmarker med de øde Gaardes Lodder og en Annexgaard, erhvervede Kongetienden af Handsted Sogn og kom efterhaanden i Besiddelse af flere Herregaarde: han arvede Lunderupgaard efter sin Faders Søster, Østergaard og Moesgaard efter sin Moders Søstre, saaat han paa engang eiede en Herregaard udenfor hver af Byerne Veile, Varde og Horsens og to i Omegnen af Aarhuus[4]). Selv blev han paa

[1]) Lisb. Bryskes Slægtebog fol. 210. (Under Navn af Claus kunde han mulig være nævnet i Calmarkrigen, hvorom i 7de Afsn.)

[2]) Ny Khst. Saml. 4, 74. Paa Stamtavlen findes Aarstallet 1626 sat ved hans Navn: maaskee hans Dødsaar, mulig at han faldt i Krigen. Han levede endnu 1619.

[3]) Ovenanførte Liigprædiken og Ved. Sim. Jørgen Brahe S. 67.

[4]) D. Herregd. XIX og XVII, (Østergaard) og IV (Moesgaard).

Leerbæk og regnede sig nærmest til Veile. Han førte der udentvivl en vis Pragt, som har givet Herskabet paa Leerbæk en traditionel Anseelse i Byen, og i Forbindelse med hans Ungdomsdannelse kan have bevirket, at han endog i sin høie Alder fik Stemmer ved Valget til Rigsraadet 1648.[1]) Han lod holde og udgive en Liigprædiken over en Datter, som døde ung i Fyen 1644, og blev selv foreviget paa samme Maade, da han blev begravet i Veile Kirke.[2]) En Skole, som han stiftede for Bønderne i Hover, er mulig det første Exempel paa denne Omsorg for Almuen, og var tilligemed et Legat til de Fattige i Veile et hæderligt Minde, som han efterlod sig,[3]) endskjønt hans Velstand neppe var stor eller synderlig sikkret ved de mange Herregaarde, han eiede. Han døde 1648 og havde allerede solgt Lunderupgaard.

Hans Enke solgte strax 1651 Østergaard og Moesgaard og forlod ganske de jydske Eiendomme, da hun giftede sig med Henning Povisk til Hollufgaard i Fyen, der 1664 døde under Opbud. Af hendes Børn med Johan Br. blev Datteren Edele Brockenhuus gift med Knud Urne til Julskov og tilbragte ham en Gaard af Moderens Arvegods, Billeshave, men døde allerede 1662.[4]) Sønnen Erik blev den Sidste, der eiede Leerbæk.

Pont. D. Atl. IV, 219. Mulig er det ogsaa denne Johan Br., der omtales i Jørg. Brahes Dagbog 1630 (Ved. Sim. S. 57) i Anledning af en Sag med Fred. Munck.

[1]) Actst. udg. af F. St. f. S., 2 Saml. S. 99. Rimeligvils er det ham, der nævnes (D. Mag. IV, 159) ved Laurids Ulfelds Bryllup 1640; hans Søn fik senere Brudens Søster.

[2]) Biskop Hans Mickelsens Liigprædiken over Jf. Sophie Brockenhuus 1647, og Biskop Erik Monrads over Johan Brockenhuus, Aarh. 1649.

[3]) Hofm. Fund IV, 750—51.

[4]) Smsted V, 251. Baade hun og Moderen († 1674) ligge begravne i Fraugde Kirke.

Erik Brockenhuus arvede vel de to jydske Gaarde, Leerbæk og Handstedgaard; men den svenske Krig bragte Ødelæggelse over hans Gods, som over saamange Andres. Han var kort før Krigen 1656 blevet gift med Ingeborg Parsbjerg, Datter af Oluf Parsbjerg til Jernit (Frisenborg) og Karen Kruse; deres Bryllup stod i Viborg;[1]) men ikke heller denne Forbindelse med en mægtig Familie var istand til at redde ham. I Krigen selv har han formodentlig taget Deel, skjønt han ikke nævnes; efter den underskrev han Souverainitetsacten.[2]) Men 1664 gjorde han Opbud paa Viborg Landsthing; Laan, Cautioner og Skatterestancer vare de almindelige Former for Godseiernes Undergang; Leerbæk kom i fremmede Hænder.[3]) Som Adelsmand uden Gods fandt Erik Brockenhuus imidlertid en Plads i den staaende Armee og blev forlehnet med Mandal Lehn: han var 1669 Ritmester i Rostjenesten; i den skaanske Krig blev han taget til Fange ved Lund, men løskjøbt og forfremmet til Major. Kort efter faldt han paa Ærens Mark, dødelig saaret ved Stormen paa Landskrone 1677.[4]) Da hans Børn døde unge, uddøde de Leerbæk-Brockenhusers Slægt med ham — i det 7de Led — efterat Gaarden i omtrent 200 Aar havde gaaet i Arv fra Fader til Søn. Hverken paa Gaarden eller i Veile Kirke har noget synligt Minde bevaret Erindringen om den engang mægtige Slægt, idetmindste er nu intet

[1]) D. Saml. 2 R. 2, 29.

[2]) Geh. Arch. Aarsb. 2, 199.

[3]) D. Herregd. XIX. Først 1663 betalte han Krigstyret for 1651—54, (Rentek. Arch.) og 1667 foranledigede hans Insolvents et kgl. Resc. (22 Aug.) angaaende det, som Odense Fattigvæsen tabte ved et Laan, for hvilket han havde været Cautionist i Krigsaarene. (Rescripts. Reg. 1, 355).

[4]) Meddelels. af Oberst Vaupell og Cap. Grundtvig og Da. Atl. V, 1005.

Spor af noget saadant at finde i Veile Kirke, hvor de Fleste fandt deres Hvilested.

5.

De Bramstrup-Brockenhuser.

(3die 4de og 5te Slægtled).

Den berømteste Linie af det 16de Aarhundredes Brockenhuser, skjønt kun udgjørende tre Slægtled, er den, som blev stiftet af Peder Brockenhuus's anden Søn Mickel Brockenhuus til Bramstrup ved Siden af de to ældre fyenske paa Vollerslevgaard og Søndergaarde.

Det er rimeligt, at medens den ældste Søn arvede den fædrene Gaard Leerbæk, har denne anden Søn foruden smaa Stykker af Faderens jydske Eiendomme[1]) arvet de fyenske Gaarde Damsbo og Bramstrup, eller dog saameget af dem, at han efterhaanden kunde indløse de andre Medarvinger[2]). Man benævnede ham aldrig til Damsbo og først seent til Bramstrup, da han tvertimod i mange Aar maatte henregnes til den sjællandske Adel, inden han nedsatte sig paa den Gaard i Fyen, hvorefter man mest passende kan benævne hans Efterslægt. Om Mickel Brockenhuus's Ungdom vides aldeles Intet; et Sagn, hvorefter han skulde være blevet til et Ordsprog, maa træde i hans Ungdomshistories Sted. Det fortælles, at han i sin Ungdom gik paa sine bare Fødder til Rom; da han paa Hjemvejen var kommen til Holsten, mødte han nogle Landsmænd, som ligeledes vilde til Rom og af hvilke han blev haardt anfægtet, at han skulde gjøre Reisen om igjen. »Mikkel trykkede sig, saa-

---

[1]) Ovenf. S. 456.

[2]) At han eiede Damsbo 1543, 1549 og 1553, sees af Rosenv. gl. Dom. 1, 75 og Actst. udg. af F. St. f. S. 1 Saml. 181 og 192, og iblandt Brockenhusernes Breve findes Antegnelser fra 1524 om forskjellige Gaarde, Mickel Brockenhuus erhvervede til Bramstrup.

længe han kunde«; men omsider lod han sig overtale og sagde: jeg gaaer med for Selskabs Skyld. Deraf det Ordsprog: at gaa til Rom for Selskabs Skyld, som Mikkel Brockenhuus gjorde.[1]) Vi maa lade det staae hen, om der ligger nogen virkelig Begivenhed til Grund for Sagnet, f. Ex. en Bod for en af de blodige Overilelser, som var saa almindelig blandt den Tids Adelsmænd, eller en Pillegrimsreise af Andagt; men Sagnet kunde næsten fortolkes som en Allegorie paa hans Levnetsløb; thi han var vistnok ikke meget velhavende, da han i sin Ungdom beilede til Kirkens Gunst, og siden gik han med, da den øvrige Adel forlod Kirkens Sag. Han var nemlig den Første af denne Familie, der nød godt af den fyenske Adelsmands Lago Urnes Ophøielse paa Sjællands Bispestol 1512. Biskoppen var hans Moders Morbroder, og i Aaret 1514 etablerede han sin Søsterdattersøn ved at belehne ham med Saltø Slot og Lehn i Sjælland, hvilket han beholdt, saalænge Biskoppen levede (1529), og tillige gav han ham 1527 Livsbrev paa det biskoppelige Gods Toxsværd for hans og Kones og et Barns Livstid, hvilket han beholdt til sin Død og hans Enke efter ham (til 1562).[2]) Saltø var et meget anseeligt Lehn, hvoraf endog skulde stilles 5 Ryttere og Skibsfolk, naar behøvedes, og præsteres 16 Nathold.[3]) Det var derfor intet Under, at Mickel Brockenhuus findes blandt de skaanske og sjællandske Adelsmænd, som tiltrods for den ellers herskende Stemning hos Adelen paa Herre-

---

[1]) Saaledes er Sagnet fortalt i Kall Rasmussens biographiske Notitser til hans Optryk af Klevenfelds nobilitas Daniæ ex monumentis. 1860.

[2]) D. Mag. 3, 291 og 3 R. 231—32, 236 og 6, 202. Ældste Archivreg. 3, 317. Knudsen Joach. Rønnow S. 191.

[3]) Dette og den øvrige Afgift anføres i D. Mag. 4 R. 1, 231 efter Mickel Brockenhuus's Opgivende for Kongen 1546.

dagen i Kjøbenhavn 1524 protesterede mod Lutheriet og forbandt sig til af yderste Magt at hjælpe til at straffe Luthers Tilhængere paa Person og Gods; thi disse Mænd vare alle afhængige af Biskopperne eller meget nær forbundne med dem.[1]) Men dette hindrede ikke Mickel Brockenhuus i senere at slutte sig til de reformerende Konger. Biskop Lago Urne kan ogsaa paa anden Maade have fremdraget sin unge Slægtning, som ogsaa tilligemed sin Hustru erindres i hans Testament[2]) og opkaldte sin Velgjører i den første Søn, der fødtes ham efter Biskoppens Død.[3]) Udentvivl tjente han ogsaa i Kongens Kancellie og blev navnlig i Aaret 1524 sendt til Gulland med en af Rigsraaderne i et vanskeligt Hverv.[4]) Det har vel været i saadan Egenskab, at han 1525 havde faaet det kongelige Lehn Pederstrup Birk paa Lolland, hvilket han beholdt som Pantelehn og 1546 maatte forhøie med 500 Rdlr.[5]) Denne lollandske Herregaard blev hans Bopæl, da den nye sjællandske Biskop fratog ham Saltø; i Grevens Feide boede

[1]) Dette Actst. er trykt i Münters Ref. Hist. 1, 531, og paa Originalen, som bevares i Geheime-Archivet, er det benævnet: nobilitatis Scaniæ et Sjællandiæ et aliorum conclusum. Om andre Biskopper end Erkebiskoppen og Lago Urne tilveiebragte et lignende fra deres Stifter, vides ikke.

[2]) D. Mag. 3 R. 3, 216.

[3]) Da de fleste af Mickel Brockenhuus's Sønner bleve fødte i Biskoppens levende Live, kunde han først opkalde ham i den sidste, Lave Brockenhuus, som blev født 1532.

[4]) Allen, de tre nordiske Rigers Hist. 4 Bd., 2 Afd. S. 431 fgg. Naar han der selv kaldes Rigsraad, maa det beroe paa en Feiltagelse; thi han blev aldrig Medlem af Rigsraadet og skjelnes endnu 1541, 1542 og 1543 fra dem, som vare Rigsraader og Riddere. D. Mag. 4 R. 2, 290 og N. Khist. Saml. 5, 521. Ryge Ped. Oxe S. 70. Jf. Eckdal Chr. 2 Archiv 1, 98.

[5]) D. Mag. 4 R. 2, 55 og 1, 212. Han afløste udentvivl Roluf Matsen, som havde det i Pant 1523 (Ny D. Mag. 6, 279) fra 1517 (Allen a. St. 2, 1S. 501.)

hans Hustru der og fik i hans Fraværelse kongeligt Følgebrev til Bønderne, ligesom han selv 1536 fik Kongebrev paa de Tjenere, som vare flyttede fra Birket, at han skulde tage dem, hvor han fandt dem, til Kronens Eiendom igjen.[1]) Som lollandsk Herremand fik han endnu 1536 særlige lollandske Hverv;[2]) men ellers regnedes han nu ogsaa tillige til Fyens Adel, og blev 1528 opbudt til Krigstog blandt de fyenske Adelsmænd,[3]) og som saadan forekommer han 1533 og mødte i Hjallese Kirke 1534 for at give den protestantiske Konge sin Stemme tilligemed Johan Brockenhuus til Vollerslev.[4]) I Grevens Feide tjente han tilsøes som første Høvedsmand paa Kongens Skibe, og han førte Overbefalingen over hele Flaaden, saalænge Peder Skram laa syg.[5]) Med en Deel af Flaaden besøgte han Gulland i Oct. 1535,[6]) men ellers kjendes ingen særlig Bedrift af ham i denne hæderlige Søkrig.

Det er først ved denne Tid, at han begynder at kaldes »til Bramstrup«,[7]) og det kan ogsaa først være efter Gre-

---

[1]) Smstd. 3 R. 5, 78. 6, 60. Det første af disse Breve har foranlediget den Misforstaaelse (i Danske Herregd. XIII. Pederstrup), at Kongen først da skulde have forlehnet Fru Karen med Pederstrup. De boede der allerede 1530 (Eiler Brockenh. Ant. 21 Sept.) Ved Lisbet Trolles Trolovelse paa Herredagen 1533 var han tilstede, men benævnes ikke af nogen Gaard (Hofm. D. A. 2, 206),

[2]) Smsted S. 68.

[3]) Hvitfeld S. 1311.

[4]) Vedel Sim. Odense 2, 1, 194. Pal. Müller Actst. t. Gr. Feide 2 Saml. S. 33. Blandt Seglene findes hans paa den 16de Plads.

[5]) Suhm N. Saml. 3, 275. D. Mag. 3 R. 3, 87. 5, 272 og 2, 274. Et Brev fra ham, som er trykt i Vedel Simonsens Grevens Feide S. 85 og dateret Nyborg 1534, maa tilhøre en senere Tid, da det baade forudsætter Kongevalget og Forlehningen med Nyborg, som dengang Oluf Rosenkrants havde.

[6]) Et Document i Geh. Arch. Sigilsaml., hvori han kaldes M. Br. til Bramstrup.

[7]) Et Kongebr. af Nov. 1536. D. Mag. 3 R. 6, 101.

vens Feide, at han tog Bolig paa denne Gaard. Det siges, at han selv skulde have anlagt dette sit Herresæde, om hvis Beliggenhed i Nørre Lyndelse Sogn, 1 Miil fra Odense, ovenfor S. 431 er talt;[1]) men det Sande kan kun være, at han har opført Bygningen og udvidet Eiendommen; thi som det ovenfor er omtalt, var Bramstruppe Gaard til i mere end 100 Aar før. Saavel Navnet, oprindelig Brangstrup, (ɔ: Brangstorp) som Tillægget Gaard, antyder, at der forhen har været en By, ligesom der endnu paa to andre Steder i Fyen findes Landsbyer af dette Navn; hvor tidlig Byen er bleven opslugt af Herregaarden, kan ikke oplyses; der nævnes aldrig Bøndergaarde i Bramstrup, da de vel ikkun var Herregaardens Ugedagstjenere; men et Minde om Byen er det, at et Vandingssted ved Gaarden endnu har Navn af Gadedammen. Dersom Mickel Brockenhuus har opført Gaarden, har han anlagt den som en Fæstning omgivet paa alle Sider af brede, tildeels dobbelte Grave og Mølle-Søen, og med en Adgang, som fører langsmed de 3 Sider af Gravene; men dersom hans Bygning har svaret til disse Udenværker, er ethvert Spor af den forsvundet, da den snevre Borggaard i 2 Aarhundreder kun har været een Etage Bindingsværk. Til begge sine fyenske Gaarde kunde han nu samle Gods, og han lod vist ikke den Leilighed dertil ubenyttet, som Grevens Feide tilbød. Hans Eiendomme forøgedes ogsaa med det Lehn, som Kong Christian skjænkede ham efter Krigen, Borreby Lehn, formodentlig en biskoppelig Eiendom, der var tilfaldet Kronen: det var en Gaard og en Mølle og maaskee en liden Landsby i Bellinge Sogn, 1 Miil fra Bramstrup, som endnu i Matriklen 1688 hørte til Bramstrup Gods.[2])

---

[1]) D. Herregd. XIII.

[2]) Den besynderlige Feiltagelse at forstaae det Lehn, som blev givet

I Landets og Provindsens offentlige Forhold spillede Mickel Brockenhuus en fremtrædende Rolle. Han mødte paa Rigsdagen 1536 tilligemed sin ældste Søn og var En af de 10, der underskrev Reformationsrecessen paa Alles Vegne, ved Siden af Fætteren paa Vollerslev;[1]) senere var han blandt dem, der caverede for to af de afsatte Biskopper,[2]) og han fik endog en væsenlig Andeel i den nye Kirkeforfatnings Gjennemførelse, da Kongen 1538 udnævnte ham til Lehnsmand i Nyborg og Stiftslehnsmand i en videre Kreds.[3]) Nyborg Lehn indbefattede vel dengang kun den nordøstlige Deel af Fyen, da Sunds Herred var et særligt Pantelehn; men Øerne synes at have hørt dertil, navnlig Taasinge, hvor han idetmindste 1540—42 havde Kjærstrup Lehn,[4]) og som Stiftslehnsmand strakte hans Embedskreds sig over det Halve af Fyen med Taasinge og Langeland. Han fik Befaling 1538 at samles med Biskoppen og alle Lehnsmændene for at forberede Ordningen af Kirkens og Skolens Forhold og senere 1540 til i Forening med den anden Stiftslehnsmand Erik Krummedige at bereise Kjøbstæderne for at udvise det Fornødne til Skolerne. Frugten af disse Forhandlinger foreligger i Actstykker fra 1541.[5])

---

ham, om Borreby Lehn i Sjælland (D. Herregd. III Borreby og XIII Bramstrup), vilde allerede opklares ved Uforeneligheden med Formandens Aftrædelse og Eftermandens Tiltrædelse. (D. Mag. 3 R. 6, 110 og 202). I Canc. Reg. forefindes kun Følgebrevet, men det staaer blandt fyenske Breve. (Meddel. fra Geh. Arch.)

[1]) Rosenv. Recess. S. 159. 171.

[2]) Nemlig for Oluf Munck (Rørdam Mon. Hist. 1, 222) og Ove Bille (N. D. Mag. 1, 239), der ogsaa betænkte ham i sit Testament (smst. 245).

[3]) Han nævnes første Gang som Lehnsmand 1538, sidste Gang 1545, D. Mag. 3 R. 6, 222 og 4 R. 1, 119.

[4]) En Qvittering for disse Aar omtales i Brockenhusernes Breve.

[5]) For Odense og Svendborg i Hofm. Fund VI, 258, Actst. udg. af F. St.

Ogsaa i andre Tilfælde kunde en videre Virkekreds anvises den betroede Lehnsmand, saasom at opkræve Skat i tilgrændsende Lehn,[1]) og da man 1539 rustede til den forventede Krig, blev det ham, der tilligemed sin Fætter og Nabo fik hele Landet i Befaling.[2]) Han indkaldtes stedse til Rigsdage og Hoffester fra Kroningen 1537 til Lehnsacten i Kolding 1547.[3]) Han stod da ogsaa blandt de Første, naar Kongen behøvede Hjælp af sin Adel: han caverede 1541 for et Laan, Kongen gjorde,[4]) og maatte, som ovenfor blev bemærket, forstrække Kongen 500 Rd. paa Pederstrup Birk, og paa samme Tid blev han ved det tvungne Laan 1545 ansat for 500 Mk. lybsk.[5]) Ved Rustningen 1539 skulde han stille fire fuldt udrustede Ryttere til indenrigs og en til udenrigs Tjeneste.[6]) Hans Krigsdygtighed blev ikke prøvet efter 1535; men fra Nyborg holdt han skarpt Udkig med alt hvad der færdedes i Beltet.[7]) I Fredens Gjerning deeltog han i mangfoldige Sager og Domme i Fyen og paa Langeland, for Landsthing og Kon-

---

l. S. 1, 115—18. H. Rørdam Jørg. Sadol. S. 45 og 48. Pont Ann. Eccl. 3, 267 og Odense Bispe-Arch. Sunds Herred 38.

[1]) D. Mag. 3 R. 6, 296 og 347.

[2]) Ovenfor S. 439.

[3]) D. Mag. 3 R. 6, 139 og 4 R. 1, 253. Til en Daabsact var ogsaa hans Frue blandt de Tilsagte (smstd. 97).

[4]) Smstd. 6, 290.

[5]) D. Mag. 4 R. 1, 145 og Grundtv. Rentek. Arch. 1871 S. 93.

[6]) Smstd. 3 R. 6, 228 og 219.

[7]) Det S. 469 Not. 5 omtalte Brev i Ved. Sim. Grevens Feide S. 85 hører formodentlig til denne Tid. Originalen er vel dateret 1534°, som efter Sædvane maa læses 1534to; men det Skrevne 1534° kunde ifølge en mig fra Geheime-Archivet meddeelt genial Conjectur være at læse 1540, idet Brevskriveren først har skrevet det tilvante 3 og glemte at udslette det, da han kom i Tanke om det nye Aar, som var begyndt. Det omtalte Jagtskib »Bjørnen« nævnes 1545 i Flaaden. D. Mag 4 R. 1, 92.

gens Retterthing,[1]) og han har udentvivl i alle Forhold stillet sig som et villigt Redskab i en kraftig Kongemagts Tjeneste; thi forsaavidtsom nogen Deel af den danske Adel havde deelt Borgernes og Reformatorernes Tanker om Magtens Samling i en Konges Haand, maa Mickel Brockenhuus vistnok regnes til den.[2]) I hans Hjem turde den herskende Aand give sig Vidnesbyrd i Sønnernes Dannelse til Statstjenesten og i det Factum, at Christiern Pedersen tilsendte ham og hans Frue en Bog om Philosophernes Levnet og Sæder.[3])

Omsider fratraadte Mickel Brockenhuus Nyborg Lehn 1545, men kun for at overgive det i sin Søns Hænder, og døde 1555, begravet i Nørrelyndelse Kirke, hvor den prægtige Gravsteen over ham og hans Kone endnu forefindes (nu rigtignok udflyttet og opsat paa Kirkegaarden) og viser begges Ahner i 4 Led.[4]) Vi have i det foregaaende henvist til den for hans Vedkommende; for Konens er den endnu en uforklaret Hieroglyph

---

[1]) I slige Anledninger findes han nævnt i D. Mag. 3 R. 6, 68. 101. 225. 281 og 4 R. 1, 117; 2, 172. Actst. udg. af F. St. l. S. 1 S. 193; 2 S. 167. Hofm. Fund. VI, 133. Ny Kirkeh. Saml. 5, 244. 246. 501. 19. 21. Rosenv. gl. D. 1, 75. 81. 2, 25. Ryge Ped. Ox. S. 70. Ved. Sim. Odense By 2, 1, 194 og 2, 25 — alt mellem 1533 og 1551.

[2]) En Antydning i saa Henseende turde det være, at han i ovennævnte Brev idelig gjentager kongel. Majestæt og i et Document, som han udstedte 1541, skriver sig »kgl. Maj. Lehnsmand til Nyborg« (Actst. 1 Saml. S. 118) — en Talebrug, som da begyndte, men ingenlunde fulgtes af Alle, f. Ex. Esge Bille og Christ. Hvitfeld i Norge. (Krag 2, 320. 377).

[3]) N. M. Petersens Lit. Hist. 2, 133. Om det er den bekjendte Christen Pedersen eller en Anden, der havde forfattet denne neppe trykte Bog, er uafgjort.

[4]) Den er kobberstukket flere Steder (s. ovenfor S. 418) og Indskriften findes i Marm. Dan. 1, 251. Konens Dødsaar er aldrig blevet tilføiet.

og stemmer ikke meget med hvad der berettes om hendes Slægt.

Hendes Navn var Karen Lykke, og alle ældre Genealoger ere enige i at kalde hende Hansdatter og tillægge hende Ellen Jensdatter Munk til Moder. Saavidt stemme ogsaa de to første Vaaben paa Gravstenen med Beretningen. Men naar denne Hans Lykke, gift med Ellen Munk, som maa have levet sammen 1490—1500 for at have en Datter, der kunde blive gift 1516 og leve til 1562, snart kaldes Hans Lykke til Sandholdt, snart til Havnø (en liden Gaard ved Mariagerfjord), snart til Gavnø i Sjælland og Eskjær (i Salling), savnes ethvert sikkert Spor til at udfinde det Rette, som skulde kunne bestaae med Tidsforholdet og med disse Gaardes Historie, og hvad der vides om Lykkernes og Munkernes (Viinrankemunkernes) ældre Slægtled, harmonerer aldeles ikke med Karens Vaaben paa Gravstenen.[1]) En senere Liigprædiken kalder ham Hans Lykke af Skovgaard i Jylland;[2]) men der er kun en eneste sikker Hans Lykke 1486, og han forekommer kun paa Rudgaard eller Rygaard i Nørager Sogn i Sønder Hald Herred ved Randers,[3]) og Intet vides om hans Familieforhold. Man finder ikke engang disse Forældres angivne Fornavne (Hans og Ellen) bestyrkede ved de Navne, Karen Lykkes Børn fik.[4]) Hun døde formodentlig 1562, da hendes Lehn Pederstrup blev forlehnet til en Anden.

---

[1]) Vaabnene ere: Lykke, Munk, Bild (ell. Strangesen), Seefeld, Muus, Udson, Gyldenstierne og Krabbe.

[2]) Seg. Jørgens. over Laur. Brockenh. 1604, og der omtales virkelig i Aarhuus Stift en Fru Ellen i Skovgd. 1511. (D. Mag. 4 R. 2, 298).

[3]) Hübertz Doc. til Aarh. By 1, 54—57. Der laa ogsaa et Skovgaard i Nørager Sogn. Trap Kgs. D. 2, 510.

[4]) Kall Rasmussen vidste Intet at anføre om hendes Slægt og kalder hende ikke engang Hansdatter. (D. Mag. 3 R. 3, 232).

De havde fem Sønner Peder, Frands, Jacob, Jørgen og Lave og en Datter Gese, hvis Fødsels Aar og Dag ere antegnede af Jacobs Søn Eiler Brockenhuus og falde mellem 1517 og 1532. Datteren (født 1530) blev gift 1550 med Erik Bille til Lindved, Bramstrups Nabogaard; han var da Enkemand, og hun var mulig Enke efter en anden Bille; hun blev Enke 1573, men døde først 1599 og blev begravet i Odense Frue Kirke.[1])

Den ældste Søn Peder, født 1517, tjente allerede i sit 14de Aar ved Frederik den Førstes Hof og fik som Hofsinde Borgeleie paa Holmekloster med fire Heste og Svende;[2]) i Grevens Feide tjente han Kong Christian og blev 1535 sendt til Lolland for at drive paa Skatternes Udredelse.[3]) Han bivaanede Rigsdagen 1536 som Led af den fyenske Adel[4]) og gik 1538 og mulig 1541 som kongelig Sendingsmand til Frankrig.[5]) Som Løn fik han 1532 Vernø Kloster og derefter Ingestads Lehn og 1541 Forlehningsbrev paa Pederstrup Birk efter hans Fader som frit Pant.[6]) Men en tidlig Død afbrød hans Livsbane, da han allerede 1547 døde paa Nyborg Slot ugift og blev begravet i Nørre Lyndelse Kirke, hvor hans Ligsteen

---

Efter hendes Børns Navne skulde hendes Fader snarest have heddet Jørgen eller Jacob.

[1]) Ved. Sim. Odense 2, 2, 165 og 3, 173. Paa Mindetavlen skal have staaet, at den var sat af Datteren Birgitte Bille, som skulde være Eriks Steddatter, hvilket da forudsætter, at Gese først havde været gift tidligere med en anden Bille. Hun siges 1588 at have boet i Svendborg. Jac. Madsen S. 174—76. 201.

[2]) Hist. Tidssk. 2, 56. Endnu yngre Hofsinder kunne paavises, som Thyge Krabbe, der kun var 12 Aar gammel, da han blev det. Allen de tre N. R. H. IV, 1, 153.

[3]) D. Mag. 3 R. 5, 115.

[4]) Rosenv. Rec. S. 159 og D. Mag. 3 R. 6, 56.

[5]) Geh. Arch. Aarsber. IV, 130—134.

[6]) Dansk Selskabs Tilvæxt S. 217. Norske Saml. 1, 363.

endnu viser hans Forældres Vaaben, men Indskriften er udslidt.[1]) En nyere Historiker har kaldt ham Peder Brockenhuus »til Norskov«;[2]) men Samtiden giver det ikke Medhold hverken i Gaardens Historie[3]) eller i det, som vides om hans Stilling; han nævnes hverken ved Væbningerne 1535 og 1539 eller ved det tvungne Laan 1545, saa at man vanskelig kan antage, at han har besiddet en særlig Herregaard. Man kan derfor ikke let holde den Mistanke ude, at han er forvexlet med en ganske anden Peder Brockenhuus, der i det 17de Aarhundrede eiede Norskov.

Ogsaa de andre Sønner vare anførte til at tjene i Kirke og Stat. Frands, født 1518, menes at have været bestemt for den geistlige Stand[4]) (maaskee kaldet efter Dronning Christines Skytshelgen); men da Reformationen kom imellem, ombyttede han Bogen med Sværdet; dog bevarede han stedse Interessen for de aandelige Ting ved Siden af et virksomt Embedsliv og en glimrende Krigerbane, som vi nedenfor nærmere skulle betragte. Ogsaa Jacobs Levnet skulle vi omhandle udførligen nedenfor, og her kun endnu dvæle ved de to sidste Sønner, om hvilke der er Lidet at anføre. Jørgen, født 1526, er ganske ubekjendt; thi den Jørgen, som døde paa Leiholm 1595, maa være en Søn af Godske Brockenhuus til Leiholm og Ane Venstermann Jørgensdatter.[5]) Navnet kunde bestyrke den Forestilling, at Karen Lykke kunde være

---

[1]) Marm. Dan. 1, 251. Jac. Mads. Visitatsbog S. 55.

[2]) Ved. Sim. Grev. Feide S. 117.

[3]) Norskov tilhørte 1552 Peder Algudsen (Actst. 1, 177 og Crone om F. Akelei i Saml. til Fyens H. 3, 238), og i Aaret 1536 forekommer en Algud Pedersen (D. Mag. 3 R. 6, 56), der rimeligviis er den Førstnævntes Fader og har vel eiet samme Gaard.

[4]) D. Mag. 3 R. 3, 232.

[5]) Eller Brockenh. Ant. Jf. ovenf. S. 443.

i Slægt med Peder Lykke til Hverring († 1537), som havde en Søn Jørgen Lykke, der var samtidig med denne Jørgen Brockenhuus; men Navnet kan ogsaa hidrøre fra hans Fødselsdag, Tirsdagen før St. Jørgens Dag (23de April).

Den yngste Søn Lave eller Laurids Brockenhuus, født 1532 og formodentlig opkaldt efter den da afdøde Biskop, har udentvivl bragt det videst i videnskabelig Dannelse. Vi kunne ikke betvivle, at det var ham, der reiste udenlands og studerede i Paris 1552, hvor en dansk Forfatter udgav en Regnebog, hvori han har optaget et smukt latinsk Vers af den unge Lago Brockenhuus,[1]) saalidet som at det var ham, til hvem Erkedegnen i Lund Balthasar Jacobsen 1559 stilede et philologisk Skrift, hvori omtales, at Lave havde besøgt Rom og Venedig og efterladt sig et anseet Navn paa disse Steder.[2]) Mindre sikkert, men dog rimeligt er det, at det var ham, der efter sin Hjemkomst som Kongens Secretair[3]) blev Archidiaconus i Roeskilde og forekommer som Vice-Stiftslehnsmand 1562,[4]) deeltog i Roeskilde Domcapitels sidste Plyndring 1563 tilligemed Frands Brockenhuus,[5]) holdt Bryllup 1568 med Ane Stygge,[6]) men døde allerede 1569.[7]) Det vilde være klart, at dette ikke kunde

[1]) Suhms Nye Saml. 3, 77. D. Mag. 1, 123. Rørdam Univ. Historie 2, 487.

[2]) N. M. Petersen D. Lit. H. 2, 97.

[3]) 1556 var Frands's Broder Lauge Kongens Secketair. (Klevenf. Doc. Saml.) Det er derfor neppe ham, der forefindes som Hofsinde paa Regnskaberne 1559. (Meddeelt af Cap. Grundtvig).

[4]) N. Kh. Saml. 2, 474.

[5]) N. D. Mag. 6, 42, 45.

[6]) D. Mag. 1, 61. Hendes Broders Antegnelser i hans Exemplar af Povl Ebers Calendarium, 10de Oct. 1568.

[7]) N. Kh. Saml. 3, 490 og Marm. Dan. 1, 26. Arvingerne aflagde

gjælde Mickel Brockenhuus's Søn, dersom det forholdt sig, som Archidiaconens Gravskrift i Marmora Danica siger, at han døde i sit 81de Aars Alder; thi Mickels Søn var kun 37 Aar 1569. Men ligesom det allerede vækker en vægtig Tvivl om denne Angivelses Paalidelighed, at Ane Stygge, hvis Bryllup er antegnet af hendes egen Broder og som var omtrent 20—25 Aar gammel, skulde have faaet en Mand paa 80 Aar, saaledes haves ogsaa en i alle Maader paalideligere Afskrift af denne forlængst forsvundne Liigsteen, hvoraf fremgaaer, at Alderen slet ikke var angivet paa den.[1]) Der bliver saaledes fra denne Side Intet tilhinder for at ansee Archidiaconen for Mickels Søn; men hans unge Alder kunde imidlertid endnu afgive en Tvivlsgrund; thi da Archidiaconatet 1556 blev ledigt ved Sti Pors's Død,[2]) maatte den unge Secretair have faaet dette betydelige Prælatur i sit 24de Aar, og det stemmer heller ikke just godt med hans Alder, at Niels Hemmingsen i en

---

3 Aug. 1570 Regnskab for Archidiatonatet. (Rentem. Regnskab i Rentekamrets Archiv, meddeelt af Cap. Grundtvig).

[1]) Ved velvillig Meddelelse af Hr. Just. Steen Friis er jeg blevet istand til at give den paalideligere Inscription paa denne Liigsteen efter Mg. H. Bucks Roeskildia subterranea, og den lyder saaledes:

Hic jacet sepultus nobilis vir Lago Brockenhuus Archidiaconus Roeschildensis, qvi obiit Anno Dni. 1569 21 d. Febr.

Condit in hoc tumulo Lago Brockenhusius ossa,
Stemmate vir clarus, doctus itemque pius,
Archidiaconus hoc in templo factus egenos
Juvit et hanc summo fovit amore scholam.
Annam Stygia uxorem de gente reliqvit
Morte petens rutili regna beata poli.

Tillæget om Alderen i Mar. Dan. formenes med stor Rimelighed at hidrøre fra en Forvexling med den paa samme Side trykte Gravskrift over Rector Ovesen, hvor ganske rigtig ogsaa Bucks Afskrift har 81 Aar.

[2]) N. Kh. Saml. 4, 490.

Tilskrift til Archidiaconen 1560 kalder ham »sin gamle Ven« og Patron;[1]) thi Niels Hemmingsen var da 47 Aar og Lave kun 28: dog, en brugbar Mand af en begunstiget Familie kunde opnaae meget, og en Hylding af en maaskee indflydelsesrig Mand i Kongens Omgivelser kan ikke tages saa nøie. Udtrykkelig kaldes Erkedegnen vel intetsted Broder til Frands og Jacob, selv naar han omtales ved Siden af dem,[2]) og ei heller kalder Eiler Brockenhuus denne Ane Stygges Mand sin Farbroder; men Lisbet Bryske siger, at A. Stygges Mand var Mickel Brockenhuus's Søn, og Eiler har antegnet hendes Død og Begravelse 1592 i det fjerne Vensyssel, som om hun stod Familien nær.[3]) Iøvrigt var der ogsaa en Lave Brockenhuus, der døde 1564 i Kjøbenhavn,[4]) og det maa indrømmes, at dette kunde være Mickels Søn, dersom han ikke var Archidiaconen og Ane Stygges Mand. I ethvert Tilfælde forekommer han ikke efter 1569, saaat Lave ogsaa kun har havt en kort Livsbane og ingen Efterslægt.[5])

Vide vi saaledes Lidet om de tre Sønner, saa ere de to ovennævnte Frands og Jacob desto mere bekjendte. De erhvervede hver en Herregaard til den, de arvede efter Faderen, og stiftede to Linier af den bramstrupske Familie, hvilke imidlertid kun fortsatte sig i eet Slægtled efter dem. Som Broderen Peder have de tidlig stillet sig til Kong

---

1) D. Mag. 1, 123.

2) D. Mag. 6, 358 og N. D. Mag. 6, 42.

3) Lisb. Br. fol. 319 og Eil. Br. Antegn. til 12te Marts 1592.

4) Rørdam Univ. Hist. Actst, S. 152. Han kan være den Hofsinde, der omtales 1559 (ovenf. S. 477 Not.)

5) At Lave Br. med Anne Stygge 1570 have eiet hendes Arvegaard Sødringholm (som det siges i Traps Kgr. Danm. 2, 463), beroer paa en Feiltagelse: Kilden beretter kun, at Fru Ane tog Bolig der 1570 (D. Mag. 1, 62), og antyder netop derved, at hun var Enke, da hun efter sin Faders Død tog til denne sin Arvegaard.

Christians Tjeneste, og Mickel Brockenhuus med sine trende Sønner tør have været en velkommen Støtte for den nye Regjering, der skulde i saa mange Forhold indføre en ny Ordning, og de vare ikke engang de eneste Brockenhuser, om hvilke dette gjælder. De nævnes vel ikke i Grevens Feide, da de endnu vare meget unge og mulig dannede sig udenlands; men kort efter at Kong Christian var kommen i Besiddelse af Riget, var Frands i hans Tjeneste som kongelig Secretair.[1]) Han var født 1518 og nævnes første Gang som kongelig Sendebud til Frankrig 1541.[2]) Han maa have udført Regjeringshverv paa egen Bekostning eller tidlig have været istand til at understøtte Regjeringen med Penge; thi 1542 pantsatte Kongen ham Hindsgavl Slot og Lehn for 400 rh. gl. og 1600 Joachimsdalere, som han skyldte ham.[3]) Med dette Lehn var rimeligviis det Viingods forbundet, som han havde i Forlehning til 1547.[4]) Hindsgavl beholdt han i tre Aar, indtil hans Svoger Hans Johansen (Lindenow) 1545 udløste ham af Pantet — et Arrangement, der rimeligviis hængte sammen med hans Ægteskab, som omtrent falder ved samme Tid. Rigsraad Laurids Skinckel (Tinhuus) til Julskov og Egeskov, der var død 1533, havde efterladt sig tre Døttre: Hans Johansen havde 1539 ægtet den yngste og fik Julskov med hende;[5]) Frands Brocken-

[1]) Hans Historie er temmelig udførlig givet af Becker i Orion 3 D. S. 376 fgg., men dog først fra 1546, og ikke Lidet lader sig nu tilføie og nøiere bestemme.

[2]) Geh. Arch. Aarsberetn. IV, 213.

[3]) Ved. Sim. Borgruiner 2, 125 og Actst. udg. af F. St. 1. S. 1, 191. D. Mag. 4 R. 1, 12. 96. 246.

[4]) Cornelius Hamsfort fik det efter ham 1547. Rørdam Hist. Kildeskr. 1, 677. Det laae navnlig i Vends Herred og udgjorde 13 Ørter. Jac. Mads. Vis. S. 396.

[5]) Tiden for dette Ægteskab sluttes af Konens Brev i Rørdams Hist. Kildeskr. 1, 482, dateret 12te April 1539.

huus blev gift med den ældste, Anna Tinhuus, og fik Egeskov med hende,[1]) og da denne Gaard dengang ikke var betydelig, er det rimeligt, at Hans Johansen har maattet give Vederlag i Penge for at beholde Julskov. Frands Brockenhuus skriver sig fra denne Tid til Egeskov og forbedrede denne Herregaard med meget Gods. Men i det samme Aar fik han et betydeligt kongeligt Lehn, da han blev sin Faders Eftermand som Lehnsmand paa Nyborg Slot, hvor han i en lang Række af Aar (1545—62) var Lehnsmand og Stiftslehnsmand i en endnu videre Kreds end Faderen.[2]) Lehnet voxte i hans Besiddelsestid med Sunds Herred og Taasing,[3]) som senere stedse blev under Nyborg; fremdeles havde han til forskjellige Tider Hagenskov Lehn,[4]) Salling Herred, Tranekjær og Langeland[5]) og som Dronning Dorotheas Lehnsmand Holmekloster,[6]) saa at ³/₄ af Fyens Stift stod under hans Befaling, medens Svogeren var Lehnsmand paa Hindsgavl og Faderen og

[1]) At de bleve gifte 1545, sluttes deraf, at i et Kongebrev af Jan. 1545 siges kun Claus Daa og Hans Lindenow at være Arvinger efter Laurids Skinckel (D. Mag. 4 R. 1, 103—4), men i Nov. nævnes hans Hustru (smst. 245), og 1546 eiede han Egeskov (Becker Orion 3, 376). Men de Børn, der kjendes, ere dog først fødte 1550 og 1552.

[2]) Han forekommer første Gang i Lehnet 1545 (Grundtvig Meddelelser af Rentekammer-Arch. 1, 95) og som Kongens Embedsmand paa Nyborg i Febr. 1546. Actst. udg. af F. St. l. S. 1, 192 og D. Mag. 4 R. 1, 200. Rosenv. gl. D. 1, 100.

[3]) Lehnsbrev paa Kjærstrup 1549. Khist. Saml. 2, 261. Jacobsen det danske Skattevæs. S. 185.

[4]) 1551—53. Ved. Sim. Hagenskov Hist. S. 47.

[5]) 1553 og 1557 og 1558. Jacobs. det danske Skattevæsen S. 185 og Rosenv. gl. D. 2, 188 og D. Herregd. VIII (Tranekj.) Dog var Lehnsmanden paa Næsbyhoved endnu 1553 Stiftslehnsmand for Salling Herred. (B. A. Sall. H. Nr. 16 og Jac. Mads. Vis. S. 21).

[6]) Orion 3, 379 og N. Rasmussen Søkilde Brahetrolleborg S. 71. Qvittering et Aar 1558 findes i D. S. Tilvæxt S. 225.

Broderen eiede betydelige Godser i det øvrige Land. Derhos overdrog Kongen ham ogsaa Hverv uden Hensyn til Lehnsgrændse, som da han 1546 beordrede ham og Eiler Rønnow til at indføre det nye Skjæppemaal i alle Provindsens Kjøbstæder[1]) og lod ham foretage den store Befæstning i Nyborg, hvortil hele Landet maatte bidrage med Penge og Arbejde. Det tør have været dette militaire Hensyn, der især kan have bestemt Kongen til at anvise ham denne Embedskreds og lade ham beholde den saalænge; thi fra de første Aar af udførte han her store og omfattende Værker til Byens og Slottets Befæstning, saa store, at de alene for 3 Aar beløb sig til 36,767 Daler og fortsattes gjennem 10 à 12 Aar.[2]) I hans lange Embedstid som Stiftslehnsmand for det halve Stift afsluttedes først den kirkelige Organisation ved Klemmebrevet og de mange særlige Kongebreve, der netop udstedtes i Nyborg i Begyndelsen af Aaret 1555 og hvis Bestemmelser om Kirker og Præstekald, Kongetiender og Annexgaarde nu skulde føres ind i Livet. Der kan ikke være Tvivl om, at Frands Brockenhuus har holdt paa Kronens Ret ogsaa i Forhold til det geistlige Gods maaske med en Haardhed, der stundom har ladet ham mindes med Utilfredshed;[3]) men ligesom deslige Klager bleve langt hyppigere i de følgende Tider, saaledes fortjener det at bemærkes, at den eneste samtidige

---

1) Actst. udg. af F. St. l. S. 1 Saml. S. 4.

2) N. D. M. 2, 177—78. Ryge Ped. Oxe S. 109. Geh. Arch. Aarsb. 1, 75.

3) F. Ex. i Skaarup, hvor Herligheden af Annexpræstegaarden og Degneboligen blev lagt under Nyborg (Indb. 1572). Jac. Mads. Visitatsb. S. 19, 276; Becker Orion S. 377, hvor dog med Rette bemærkes, at det ikke var egen Fordeel, han søgte. Han hævdede ogsaa Kirkernes Ret imod Adelsmænd f. E. 1548 (D. Mag. 4 R. 2, 174).

Beretning om en Præsts Forhandling med ham i Anledning af et saadant Retsspørgsmaal lader ham see personlig velvillig og imødekommende og hurtig til at gjøre Ret,[1]) saaat der neppe fra denne Side er Grund til at beskylde ham for myndig Hensynsløshed. Af Kronens Ret ved Kaldsbesættelsen (som i alle Forhold) tør han have været en saa tro Forsvarer, at han endog udstrakte den over Lovens Grændser. Han indførte en ny Formel i de Collatser, han som Stiftslehnsmand skulde udstede, idet han kun stadfæstede Menighedernes Valg betingelsesviis: »Dersom Hs. Maj. det saa behager«, og da han engang 1557 hjembragte det fortrolige Bud fra Kongen, at han ønskede en Anden til Præst i Nyborg, end den, som Menigheden havde valgt, var det ikke ham, men Biskoppen, der ved sin Forestilling afværgede dette Indgreb i Embedsbesættelsen paa et Sted, hvor dog Kongen for Slottets Skyld vel kunde tilegne sig nogen særlig Ret.[2]) I Forvaltning af Kronens Bøndergods har han ligeledes med Iver vaaget over Kronens Interesse og erhvervet baade jordegne Bøndergaarde til Kronens Fæstegods og tidssvarende Landgilde, hvorom flere Retssager vidne;[3]) men han har ogsaa efterladt sig et mærkeligt Vidnesbyrd om Lehnsmandens Omsorg for de jordegne Bønder, idet han 1551 vilde lade foretage Udskiftning og Rebning

---

[1]) Præsten i Snøde paa Langeland, hvis Bønder besværedes med Hoverie til Stiftslehnsmanden, drog 1556 over til Frands Brockenhuus for at paatale deres og Embedets Ret; allerede paa Veien erfarede han, »at Frands var from nok«, og venlig modtaget af ham hørte han snart hans Erklæring, at »Kongen har nok i sit Eget«, og fik sine Bønder fritagne. Khist. Saml. 2, 262.

[2]) Rørdam Jørg. Sadol. S. 96 og 158.

[3]) Rosenv. gl. D. 1, 110—12. 240 og 2, 194—98. 204—5 Grundtvig Meddelelser af Rentekammerarch. 1, 115.

af Bymarkerne paa Taasing, hvilket imidlertid fandt saa stærk Modstand, at Kongen paa Bøndernes Klage befalede at lade Tilstanden uforandret og da satte en desto større Straf paa ubeføjede Jordtrætter.[1]) Som en enkelt Øvrighedshandling af ham kan det anføres, at han paa Kongens Befaling 1547 fængslede Jørgen Urne, der var kommen hjem for at hverve Soldater til Churfyrsten af Sachsen,[2]) og som en særlig Gjenstand for Lehnsmandens Opmærksomhed i dette Lehn kan nævnes det kongelige Stutterie paa Eskebjerg (nu Skelenborg), Romsø og Sprogø, der foranledigede mange Ordrer fra Kongen.[3]) Det var en Egenhed ved dette Lehn, at Christian den Tredie i sine sidste Aar ofte tog Bolig paa Nyborg Slot, hvor han navnlig i Aarene 1550 til 1555 regelmæssig holdt Hof i to til fire Maaneder ved Aarsskiftet, formodentlig til gjensidig Tilfredsstillelse for Lehnsherre og Lehnsmand. Byen blev ligesom en midlertidig Hovedstad, og en Mængde Kongebreve og kongelige Domme ere udfærdigede der, ligesom en Mængde indenlandske og udenlandske Stormænd derved samledes. Det var i denne Betragtning, at Frands Brockenhuus engang viste for megen Nidkjærhed, da han lod den afdøde Sognepræsts Liig, som var begravet i Kirkens Chor, optage og nedsætte andetsteds for at beholde Pladsen for de fornemme Personer, der kunde døe under deres Ophold i Byen. Provstens Arvinger klagede, og Sagen gik til Kongens Retterthing, som ikke fandt at kunne

---

1) D. Mag. 3 R. 4, 86. Straffen kunde forøge Krongodset, thi den Selvejer, som tabte sin Sag, skulde gjøres til Fæster, medens en Fæster skulde have Fæstet forbrudt.

2) Hofm. D. Adelsmd. 3, 273 og Krag Chst. 3. 1, 302.

3) F. E. D. Mag. 4 R. 1, 287. 346. Ogsaa om Falke smstd. 229. Andre Ordrer i Registr. D. Mag 4 R. 1 og 2 Bd.

billige Lehnsmandens Forsynlighed, men tilkjendte Præsten hans lovlige Hvilested.[1]) At han ved andre Leiligheder skulde have overskredet de lovlige Grændser, savner ethvert Bevis, og den eneste Klage, der blev paakjendt for Retten angaaende Lehnets Skove, blev befundet aldeles grundløs.[2])

Som fyensk Herremand har den virksomme Lehnsmand naturligvis ikke heller glemt sit Eget eller sin Stands Interesser. Kjøb og Magelæg, Markeskjelsforretninger og Retssager omtales i hans Omraade,[3]) ligesom han ogsaa idelig deeltog i lignende Forretninger for andre Godsejere og Standsfæller.[4]) Han ejede i Begyndelsen kun Egeskov og skrev sig stedse af den indtil 1555; men han var allerede 1545 anseet for saa formuende, at han ved det tvungne Laan blev sat ligesaa høit som Faderen for 500 Mk. lybsk.[5]) Ved Faderens Død 1555 arvede han Bramstrup og kaldtes fra denne Tid oftest efter den, skjønt han udentvivl vedblev, naar han ikke var i Nyborg, at bo paa Egeskov. Denne Gaards Tilliggende forøgede han betydeligt; 36 Bøndergaarde vides han at have erhvervet til den, af hvilke han kjøbte de 23 af Kongen i Aaret 1562.[6]) Til Gaardens Sognekirke Qværndrup fik han Patronatsretten 1560, hvor-

---

[1]) Rosenv. a. St. 2, 178. Ved. Sim. Od. 2, 2, 94.

[2]) Ved. Sim. Odense B. 2, 2, 122. Becker a. St. 382—83. Naar det anføres (smstd. S. 381), at han havde paa Kongens Vegne ladet sig indføre i noget Gods, som Kongen senere gav tilbage, kjendes Sagen for lidet til, at deraf kan uddrages nogen Daddel, jf. iøvrigt. Rosenv. gl. D. 2, 145, hvor samme Mand domfældtes.

[3]) Ældste Arch. Reg. 3, 290. Ved. Sim. Od. 2, 2, 59 og 93. Actst. udg. af F. St. l. S. 2 Saml. 167—68. D. Mag. 4 R. 1, 245. Orion S. 381 og 389.

[4]) Hofm. Fund. 6, 133. Da. Mag. IV, 177. Ryge Ped. Ox. S. 70. 86. Ved. Sim. Od. 2, 2. 80. Actst. 1 Saml. 171. 191—92. Rosenv. gl. D. 1, 139. 167. 2, 161. 188. 3, 13. 40.

[5]) D. Mag. 4 R, 1, 145.

[6]) Becker Orion S. 376 og 382.

med fulgte Kongetienden.[1]) Paa Egeskov opførte han ogsaa 1554 den store og mærkelige Bygning bestaaende af to mægtige Huse ved Siden af hinanden, som hvile paa Pæle i en Sump, og som fredet af alle følgende Ejere endnu staaer som et af de skjønneste og meest imponerende Værker af det 16de Aarhundredes Bygningskunst.[2]) Her var det, at Niels Hemmingsen engang var hans Gjæst og den Samtale forefaldt, som afgiver et Vidnesbyrd om, at lærde Samtaler ogsaa havde hjemme ved Frands Brockenhuus's Bord som ved Johan Friis's og de mange andre Adelsmænds, der i det 16de Aarhundrede vare Videnskabernes Venner og Beskyttere.[3]) En af Gjæsterne yttrede, at Nidkjærheden for gode Gjerninger var bleven kold, efterat Evangeliets Tjenere havde begyndt at bestride Gjerningers Fortjenstlighed; da tog Frands Brockenhuus Ordet og udtalte den evangeliske Lære om Forholdet mellem Tro og Gjerninger med stor Klarhed, og da Talen derefter vendte sig til Jacobs Brev og Hemmingsen fortalte, at han havde læst over det for faa Aar siden, opfordrede Brockenhuus ham til at udgive denne Forelæsning. Han gjorde det og tilegnede da Frands Brockenhuus denne sin Commentar til Jakobs Brev.[4])

Foruden Egeskov og Bramstrup ejede Frands Bro-

---

[1]) Smstd. 382. Den senere Følge deraf blev rigtignok, at Præsten mistede sin Anpart i Kongetienden og to Mensalgaarde, af hvilke den ene endog blev lagt under Bramstrup, og at Herskabet regnede Præstegaarden selv til Godset indtil 1801, men disse Virkninger af Patronatsforholdet kunne ikke tilskrives Fr. Br. selv.

[2]) I Fyen er kun een Gaard af lignende Bygningsmaade, at to Huse ere sammenbyggede ved Siden af hinanden, nemlig Fraugdegaard; men den er meget nyere og kun Bindingsværk.

[3]) Vegener A. S. Vedel S. 57.

[4]) Af Fortalen til den i 1563 udgivne comment. in ep. Jac.

ckenhuus ogsaa Hovedgaarden Stougaard paa Taasing, som han kjøbte 1556[1]), og efter Adelens Sædvane ogsaa Kjøbstadgaarde, navnlig i Odense og Nyborg;[2]) thi ved de aarlige Landemoder og andre festlige Leiligheder havde de ofte Brug for en Gaard i Provindsens Hovedstad. Som Medlem af den fyenske Adel stod han naturligviis i første Række: han indkaldtes til Hyldingen i Kolding 1547 endog foran Faderen og hans Hustru tillige;[3]) han var iblandt de 8 Adelsmænd, der som Fyens Bedstemænd erhvervede Kongens Stadfæstelse paa den saakaldte Fyens Vedtægt 1547, i hvilken flere ældre Bestemmelser vare forandrede og flere nye optagne efter Tidernes forandrede Forhold, navnlig om Jagt, Adelens aarlige Landemode paa den 20de Dag Jul og den mærkelige Skærpelse af Adelens udelukkende Ret til sit Jordegods, at ikke blot ingen Ufri maatte kjøbe eller lade sig indføre i frit Jordegods (som i den kjøbenh. Rec. af 1547 c. 22 og koldingske Rec. c. 38), men ogsaa at den Ufrie, som gjorde det, skulde dermed have forbrudt sin hele Fordring.[4]) Adelens Forpligtelse til at møde og lade sine Stridigheder paakjende ved Landemodet stadfæstedes ved alle fyenske Adelsmænds Underskrift 1550.[5])

Den Gunst, hvormed Kong Christian havde betragtet Frands Brockenhuus, gik i Arv til Frederik den

---

[1]) Brockenh. Breve i G. A.

[2]) I Odense Andeel i Myntergaarden og en Jordlod (Ved. Sim. 2, 2, 93 og 126), i Nyborg et Huus, han kjøbte af Kongen. (Orion 3, 380).

[3]) D. Mag. 4 R. 1, 273—74.

[4]) Krag Chst. 3. 2, 197—205. Et andet (ikke meget nøiagtigt) Aftryk gives i Ved. Sim. Odense By 2, 3, 38; men den ældre Vedtægt af 1492 er nu meddelt i Geh. Arch. Aarsb. V, 78—81 og dens Forhold til Stadfæstelsen af 1547 oplyst i Noterne. Gederne bleve nu i Fyen fuldkommen fredløse (uagtet Kold. Reces 65), og alt Storvildt forbeholdt Adelen.

[5]) Geh. Arch. Aarsb. a. S. S. 78.

Anden. Denne Konge vilde strax ved sin Kroning 1559 have givet ham tilligemed hans Broder Jacob Ridderslaget; men de undslog sig for denne Ophøielse ligesom de fleste Andre, hvem den var tiltænkt.[1]) Det var mulig ogsaa et personligt Hensyn, der foranledigede, at Frederik den Anden 1560 beordrede Frands Brockenhuus til at indrette den catholske Bispegaard i Odense til en kongelig Bolig;[2]) thi det var dog egentlig en Sag, der maatte overdrages Lehnsmanden paa Odensegaard, som ogsaa kom til at forestaae Arbeidet; maaskee har Kong Frederik tidlig begyndt med den Sædvane, som man har bemærket i hans Regjering, at han udstedte sine Ordrer til hvem han vilde, stundom med Forbigaaelse af de rette Vedkommende.[3]) Men den nye Regjering vilde bruge ham paa en større Skueplads: allerede 1559 blev han indkaldt til Krigstjeneste i Toget til Ditmarsken og havde en Kommando som Overvagtmester.[4]) Den 3die Febr. 1562 blev han Medlem af Rigsraadet og forlehnet med Kjøbenhavns, Krogens og Abrahamstrups Lehn og senere med Frue Kloster i Roeskilde istedetfor Kjøbenhavn.[5]) Man kan neppe betvivle, at det var Hensyn til den forestaaende Krig, der bestemte Kongen til at overdrage ham disse Lehn, samtidig med at hans Broder Jacob ligeledes fik Lehn, som afgave vigtige Punk-

---

[1]) Resen Fred. 2. S. 29. Grunden til dette besynderlige Afslag søges for Nogle i religiøse Hensyn (hvis Riddereden endnu indeholdt Eden ved Gud og Helgene, N. D. M. 6, 148), eller i oeconomiske Grunde eller i Frygt for at tabe i Selvstændighed. (Becker Orion 382). Jf. iøvrigt Rørdam mon. hist. 1, 546.

[2]) Ved. Sim. Od. 3, 168.

[3]) Jacobsen i Hist. Tidsk. 5, 420.

[4]) Marm. Dan. 2, 187.

[5]) D. Mag. 3 R. 1, 87. Geh. Arch. Aarsb. III, 50 og Orion a. St. Han fratraadte Kbhvns. Lehn den 26de Marts 1564. Dansk Saml. 2 R. 2, 188. Pont. Ann. Eccl. 3, 397.

ter i en Krig med Sverrig. Frands Brockenhuus forlod saaledes sin Embedsstilling i Fyen og kom senere kun i Besøg til sine Gaarde; det blev Krigen, der nu beskjæftigede ham. Begge Brødrene deelte den unge Konges krigerske Stemning, ligesom ogsaa den meget ældre Canzler Johan Friis, som bl. A. tog dem med sig ved de vanskelige Forhandlinger med det i Kjøbenhavn tilbageholdte svenske Gesandtskab.[1]) Som Kongens Udsending fremtvang han det roeskildske Capitels skjulte Skatte, og det var vel neppe imod hans Villie, at den medfulgte Rentemester forsikkrede Cannikerne, at Kongen vilde lade dem gjøre hver et Qvarteer længere, dersom de lagde Dølgsmaal paa Noget.[2]) Da Krigen udbrød, og Kongen gik med Armeen ind i Sverrig, forordnede han en Regjeringscommission af 4 Rigsraader, nemlig Mogens Gyldenstjerne, Johan Friis, Børge Trolle og Frands Brockenhuus, i Kjøbenhavn.[3]) Men det næste Aar kaldtes han til personlig Deeltagelse i Krigen: han var allerede under 10de Februar 1564 bleven bestemt til at anføre de danske Regimenter, men alligevel førte han i Sommeren 1564 et Skib under Herluf Trolle, saa at han formodentlig har taget Deel i de hæderlige Kampe, som dette Aars Søkrig frembød.[4]) Men først det

---

[1]) D. Mag. IV, 213 og 214 og Hist. Tidssk. 5, 415.

[2]) N. D. M. 6, 43.

[3]) Smstd. S. 149 og Hist. Tidssk. 5, 416. Det sees heraf, at Kobberet i Resen. Fr. 2 Hist. p. 92 med Urette opfører Frands Brockenhuus ved Elfsborgs Beleiring, maaskee ved en Forvexling med Fr. Below.

[4]) D. Mag. III, 248. Herluf Trolles Rapport af 19de Juli 1564. Den 16de Marts 1564 var han endnu i Kbhvn; (Rosenv. Gl. D. 3, 13.) men den 8de Mai løb han ud fra Kjøbenhavn paa Skibet Solen; han havde det Uheld, at der opstod Ild paa Skibet, hvorved 39 Mand forulykkede, men Skibet deeltog i Slaget den 30te—31te Mai. (B. Smiths Bidrag Dansk. Saml. 2 R. 2, 188 og 189).

næste Aar fandt han sin rette Plads, idet Commandoen over det danske Fodfolk den 10de December 1564 blev overgivet i hans Hænder,[1]) og fra 1565 til 1569 kjæmpede han da ved Daniel Ranzovs Side, tilsidst som Danmarks Riges Marsk,[2]) og stedse som Feltøverstens trofaste og tappre Medbefalingsmand. Marskens høie Embede, som gav den nysvalgte Rigsraad den 3die Plads i Rigets Raad, havde vel dengang tabt sin gamle Betydning, tildeels fordi Kongen selv greb umiddelbart ind i Krigsførelsen og overdrog Andre Overbefalingen, tildeels fordi Daniel Ranzov, der som Holstener ikke kunde blive Marsk, dog indtog den første Plads, skjønt han selv kun anførte Rytteriet; men alligevel var Frands Brockenhuus's Duelighed saa stor, at han deelte Æren med Feltøversten for alt, hvad der blev udrettet tillands fra Svarteraa og lige til Krigens Ophør. Alene udførte han kun en Expedition til Norge 1567, som Samtiden priste som en glimrende Bedrift,[3]) men hans Navn er saa nøie knyttet til alle Landkrigens Enkeltheder, at hans Historie i disse Aar falder sammen med Krigens Historie eller taber sig i den.[4]) Det var en Eiendommelighed ved denne langvarige Nationalkrig, at den standsede fuldstændig hver Vinter, med Undtagelse af den ene 1567—68, da begge Feltherrerne gjorde det møisomme Indfald i Sverrig gjennem de farlige Hulveie, som blev foreviget med en

---

[1]) Sidstnævnte Saml. S. 191.

[2]) Udnævnt 17de Aug. 1567. Smstd. 197.

[3]) Suhms Saml. 2, 1, 81. Hist. Tidsksk. 5, 432—33 og Dansk Saml. 2 R. 2, 195—97. Absal. Peders. Capitelsbog i Norske Mag. 1, 115.

[4]) Den Skjærmydsel ved Leiren paa Guldborg Enge, den 18de Aug. 1566, ved hvilken den svenske Anfører toges til Fange, blev ført af Brockenhuus og nævnes i Vid. Selsk. Alman. 1774 som en stor Seir.

Medaille med beggé Anførernes Navne.[1]) Naar Sværdet hvilede, kunde derfor Frands Brockenhuus tage Deel i Hjemmets Forretninger. Allerede den første Gang han vendte Hjem, fandt han sit Huus tomt: hans Hustru havde ved Krigens Begyndelse boet i Kjøbenhavn, hvor han eiede en stor Gaard paa Nytorvet,[2]) og synes at have taget virksom Deel i Krigstilberedelserne;[3]) men senere var hun draget tilbage til Egeskov, og døde der den 2den Juli 1565.[4]) Hun blev først begravet den 8de Januar 1566, formodentlig fordi man afventede hans Hjemkomst.[5]) Da han 1567 var hjemme, blev han af Rigsraadet sendt over til Fyen tilligemed Johan Friis forat forhandle med Adelen om den Skat, som da skulde udredes,[6]) og 1569 (25de April) deeltog han i en Herredagsdom.[7]) Med Aaret 1568 var egenlig Krigen ophørt; men Kong Frederik vilde ikke lade Varberg i Fjendens Vold og foretog i Efteraaret 1569 et Tog for at gjenerobre den. Her var det, at begge de store Feltherrer endte deres berømte Krigerbane med Krigerens hæderfulde Død paa Valpladsen: ved en Recognoscering tæt ind under Slotsmuren blev Frands Brockenhuus saaret i Benet af en Kugle den 31te October; han blev bragt til Halmstad og døde den 14de November.[8]) Ranzow faldt

---

1) Ogsaa bleve begges Navne stillede ved Siden af hinanden ved det Barns Daab, som blev født i Hulveien: »Frands Daniel von Hulveien.«

2) Kbhvns. Diplomat 1, 739.

3) Hun fik 1564 Kongens Qvittering for 1000 Alen Lærred, som hun havde ladet spinde og væve (Orion S. 378).

4) Saaledes angives af Eiler Br. og paa Ligstenen, men Antegn. i Dansk Saml. 2, 2, 191 har 12te Juli.

5) Smst. 193.

6) Jacobs. om Skattevæs. S. 152.

7) D. Mag. V, 80.

8) Resen. S. 228 siger vel, at han blev saaret den 6te Nov., men

den 11te November. Fæstningens Overgivelse var en ringe Erstatning for disse smertelige Tab.

Marskens Liig blev tilligemed Feltøverstens »med stor Ære og Pragt nedledsaget« først til Kjøbenhavn, hvor der ved Universitetet blev holdet Sørgefest for ham den 6te Januar 1570, ved hvilken Hans Hemmingsen holdt Talen;[1]) men han blev begravet i Egeskovs Sognekirke, Qværndrup, ved sin Hustrues Side, og den prægtige Ligsteen over dem begge blev opsat i Choret; den forefindes endnu vel bevaret, men flyttet til det senere tilbyggede Korsfløi. Dens 32 Ahner føre dog ikke længere tilbage end Faderens i Nørrelyndelse Kirke, men ere ikke uden Interesse for Konens Vedkommende. Det sande Minde, som pryder Hærførernes Grave, er, som den Tids Historieskriver har sagt, »det evige og berømmelige Navn og Rygte hos deres fædrene Rige, som de havde mandeligen med Liv og Blod indtil Døden forsvart.« Et Billede af dem begge havde Plads i Henrik Ranzows Gallerie paa Bredenborg.[2])

Frands Brockenhuus's Hustru Anna Skinckel eller Tinhuus var Datter af Rigsraad Laurids Skinckel († 1533) til Julskov, Egeskov og Rolstedgaard, og Hilleborg Bille († 1536). Da Faderen var af de Skinckler, som førte Tinhusernes Vaaben (en springende Hjort), og altsaa formodentlig en Gang havde aflagt det gamle Navn, hvortil Vaabenet hører, kunde de, som satte mere Priis paa den ældgamle danske Nedstammelse end paa den nyere tydske Benævnelse, vedblive at føre det gamle Navn.

---

baade hans Ligsteen og Brodersønnens Antegnelser og Dagbogen i Dansk. Saml. S. 200 have de angivne Datoer.

[1]) Rørdam Univ. Hist. 2, 598. Abs. Peders a. St. S. 364.

[2]) Resen. S. 229. D. Mag. 1, 362.

I alle offentlige Forhold kaldte hendes Fader sig Skinckel, og i hans Kones Slægt (Billernes) synes ogsaa denne Benævnelse at være foretrukket;[1]) men Døttrene holdt paa det gamle danske Navn: Rigborg skrev sig 1539 Tegenhuus og fik en kgl. Forlehning 1570 under dette Navn;[2]) i Annas Gravskrift kaldes baade hun selv og hendes Fader Tegenhuus,[3]) medens flere Kongebreve, der omtale dem begge, undgaa at nævne deres Familienavn.[4])

At Fru Anna blev gift 1545, er ovenfor anført. Maaskee var det hendes og hendes anden Søsters samtidige Ægteskab, der fornyede en allerede 1539 gjort Forespørgsel om Breve, der skulde kunne oplyse Skiftet efter disse Damers Mormoder, Ane Gyldenstierne, Peder Billes; Broderen Esge Bille reiste 1549 den Paastand, at deres Moder ved Skiftet efter sin Moder skulde have modtaget for stor en Arvepart: de unge Koners Mænd tilbøde at optage alle de senere passerede Skifter paa ny, skjønt det paatalte var foregaaet omtrent 1520, men paa dette Vilkaar vilde Esge Bille ikke gaa ind, saaat Sagen derved faldt hen.[5])

Frands Brockenhuus og Fru Anna Tinhuus vides kun at have havt to Børn: en Datter født 1550, som døde 1553,[6]) og en Søn Laurids, født 1552, kaldet efter

[1]) Hilleborg Bille døde i Sjælland hos en af Brødrene, og paa hendes Gravsteen i Roeskilde Domkirke siges hun gift med L. Skinckel (Antiq. Ann. 1, 165) og i hendes Broder Mogens Bille's Testament kaldes hendes Døttre Skinckelsdatter (D. Mag. VI, 51).

[2]) Rørdam Mon. Dan. 1, 483 og Canc. Reg.

[3]) Afbildningen af Jac. Mads. Vis. S. 222.

[4]) D. Mag. 4 R. 1, 274 og 2, 87. Ligeledes Gravskriften over Rigborg i Resen. Insc. Havn. 81 og Biskop Ove Billes Testament (N. D. Mag. 1, 245.)

[5]) Orion a. S. S. 350 og Rørdam Mon. hist. a. St.

[6]) Jac. Mads. Vis. S. 222.

Morfaderen, da Farfaderen endnu levede. Denne Søn blev saaledes i en ung Alder Arving til begge Faderens Gaarde og erhvervede endvidere Kjærstrup paa Lolland; men med ham uddøde denne Linie af de Bramstrup Brockenhuser.

Har Historien idel Lovtale for Faderen, saa har den stundom med Haardhed brudt Staven over Sønnen, og det kan ikke fordølges, at hans Liv indeholder Pletter og ikke mange Lyspunkter, dog mulig tildeels fordi det ikke er saa fuldstændigt bekjendt. Af den Ligprædiken, der blev udgivet ved hans Død 1604,[1]) erfares vel en Deel Enkeltheder, men den panegyriske Tone tillod ikke at berøre Alt.[2])

Født den 8de Sept. 1552 blev han i sin første Barndom underviist i Hjemmet i Forening med Fætteren Ebbe Munck,[3]) senere efter Moderens Død 1565 sendt med en privat Præceptor til Kjøbenhavns Universitet; derefter tjente han i to Aar i Kongens Cancellie under Johan Friis, og mod Slutningen af Krigen gjorde han endnu Krigstjeneste under en tydsk Oberst Glisendal, som gjorde ham til Væbner (væragtig). Efterat Faderen var falden, stillede han sig selv med 12 Ryttere under en tydsk Ritmesters Fane. Den barbariske Krigs Indflydelse paa den unge Herremand og Tonen i de leiede Rytterskarer bør ikke oversees ved Bedømmelsen af den unge Officeers Færd, ligesaa lidt som den lovløse Tilstand, der ledsagede og fulgte efter Krigen og navnlig i Kjøbenhavn gik saavidt, at Kongen 1571 kunde foreholde Rigshovmesteren, at der holdtes ilde Huus i Kjøbenhavn og skete det ene Manddrab efter det andet.[4])

---

[1]) Segud Jørgensen Liigprædiken over L. Br. Kbh. 1608.

[2]) Hans Levnet er ligeledes udførlig beskrevet af Becker i Orion 3, 390 fgg. og 341 fgg., hvilken Kilde ogsaa her er benyttet, hvor ingen anden er anført.

[3]) I Saml. t. F. Hist. 7 Bd. vil hans Historie blive meddeelt.

[4]) Ryge Ped. Oxe. S. 250.

Efter Fredsslutningen var Laurids Brockenhuus Hofsinde i et Par Aar;[1]) men havde allerede 1570 begjært til ægte den berømte Admiral Peder Skrams Datter, hvis første Fæstemand, Hans Skeel, var faldet i Krigen.[2]) De bleve trolovede i Lavholm Kirke, og den gamle Ridder og ridderlige Helt undslog sig ikke for at give sin 8 Aar ældre Datter til den 18aarige Beiler, end ikke efter at han havde begaaet en Gjerning, der endog bragte hans Liv i Fare. I Febr. 1571, just som han stod i Begreb med at tiltræde en Udenlandsreise,[3]) dræbte han nemlig en Qvinde i Kjøbenhavn »uden al skjellig og billig Aarsag«, siger Anklagen. Han blev strax indstævnet for Kongen og Raadet, og Lehnsmændene i Nyborg og Odense fik Befaling at anholde ham, til Dom var fældet. Men hverken Begivenhedens nærmere Omstændigheder eller Sagens Behandling er bekjendt; Dommen har rimeligviis lydt paa, at han dømtes i Kongens Naade og Unaade. Et Brev af 11te Dec. 1571 hentyder paa, hvad Rentekamrets Regnskaber fuldstændig oplyse, at han maatte kjøbe sin Fred af Kongen for den ualmindelig høie Priis 10,000 gamle Daler, af hvilken Sum han den 28de April 1572 indbetalte den sidste Rest, tildeels endog paa saa ufordeelagtige Vilkaar, at 11 Pantebreve paa Gods, som

---

[1]) Hofmønsterskriverens Regnskab viser dog kun 5 Maaneder. (Medd. af Cap. Grundtvig).

[2]) I Lisb. Bryskes Slægteb. fol. 105 siges han at være Søn af Hans Skeel til Vinderslevgaard og Ellin Løvenbalk, men af Skeels Optegnelser om Familien Skeel sees, at dette gjælder Hans Nielsen Skeel, Søn af Niels Skeel og Karen Krabbe. (S. 118—19).

[3]) Kongens Anbefalingsbrev af 19de Febr. findes i Geheimearchivet ligesom et af 4de Marts for Kjeld (Kilian) Brockenhuus (s. ovenf. S. 462).

hans Forfædre havde erhvervet af Konger og Klostre, formodentlig efter Kongens Forlangende, bleve indbefattede deri.[1]) Men Sagen maa ogsaa have tildraget sig en ualmindelig Opmærksomhed, eftersom Kongen endnu 11 Aar efter forlangte den sjællandske Biskops og Niels Hemmingsens Betænkning over Spørgsmaalet om »Manddraberes og andre Ugjerningsmænds Benaadning i Anledning af et Drab, Laurids Brockenhuus havde begaaet«. Betænkningen er til endnu, men giver ikke mindste Oplysning om Begivenheden selv.[2]) Den offentlige Mening maa imidlertid ikke have dømt ham saa haardt, som Sagens Begyndelse lod formode; thi endnu samme Aar havde han Bryllup med Karen Skram,[3]) og det er formodentlig endog de nærmest følgende Aar, hvortil der sigtes, naar det hedder i Liigprædikenen, at »Kongen brugte ham paa adskillige Reiser og i Bestillinger baade indenlands og udenlands«, og endelig gav Kongen ham 1579 Nyborg Lehn, som han beholdt i 22 Aar — et tydeligt Vidnesbyrd, at Kongen ikke heller har fordømt ham, skjønt den ovennævnte Betænkning viser, at Sagen endog 3 Aar derefter ikke var glemt.

Laurids Brockenhuus fik saaledes den samme Embedskreds, som hans Fader havde havt;[4]) den formindskedes

---

[1]) Ryge Ped. Oxe. S. 257 og Medd. af Cap. Grundtvig.

[2]) Ifølge velvillig Meddelelse af Bibliothekar Bruun. Betænkningen forefindes i Kgs. Bibliotkek Gl. Saml. 3302. Jf. Rørdams Univers. Hist. 2, 472.

[3]) Den 25de Nov. paa Egeskov, siger Eiler Br. Hvorfor Brylluppet ikke stod i Brudens Hjem som ellers, vides ikke: skulde det mulig være, fordi han endnu dengang ikke har maattet forlade Fyen? eller skulde det være en Ære, der vistes Brudgommens Slægt?

[4]) Axel Vifferts Afleveringsforretning for Archivets Vedkommende, dateret 5te Mai 1579, er meddeelt i Joh. Grundtvigs Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1 S. 114—25. Man savner heri Spor af Salling Herred og Langelands Lehn; men da de ikke altid vare

vel lidet 1588, da Hindsholm blev fraskilt;[1]) men den omfattede dengang Sunds og Salling Herreder og Thosing, og Stiftslehnsmandskabet strakte sig over Langeland, Ærø og Als, hvilke to sidste Øer netop 1579 bleve i kirkelig Henseende lagte under Lehnsmanden i Nyborg[2]) og forbleve derved, medens Stifts-Lehnsmændenes fleste Functioner 1582 overførtes paa alle Lehnsmænd og altsaa fik samme Omfang som Lehnet selv. Et enkelt Aar skal han ogsaa have havt Langeland i Forlehning.[3]) Det er kun lidet, der vides om hans Forvaltning af disse Embeder; der skete ogsaa kun Lidet i det Kirkeliges Omraade: det blev Lehnsmændene paalagt 1581 at værne om Menighedernes Valgret imod de Hindringer, Biskop Niels Jespersen lagde i Veien for den,[4]) og 1587 traf han med Biskoppen og Magistraten i Nyborg en Foranstaltning til Rectors og Hørernes Underholdning.[5]) Den følgende Biskop Jacob Madsen omtaler ham særdeles ofte i sine Antegnelser uden at klage over noget Overgreb eller Mangel paa Bistand.[6]) I

---

forbundne med Nyborg, har deres Brevskaber formodentlig været opbevarede et andet Sted. At Salling Herred fra Begyndelsen hørte til hans Lehn, sees af Kongebr. 7de April 1579 i Øst Archiv 13 H. S. 22—23 og Actst. udg. af F. St. l. S. 2 S. S. 7 og Jac. Mads. Vis. S. 249 og 276.

1) Jac. Mads. Visitatsb. S. 156.

2) Kongebr. af 1579 i Bispearch. Reg.

3) D. Atl. VI, 832. Men 1585 var Breide Ranzow baade Lehnsmand paa Tranekjær og Stiftslehnsmand for Øen. (Bispe-Arch. Langel. Nr. 30).

4) Ny Kh. Saml. 1, 93. Orion 3, 393. Biskoppens danske Navn er Jespersen, ikke Caspersen, som det der gjengives efter det Tydske hos Pont. An. 3, 490.

5) Hofm. Fund. V, 449.

6) S. 46. 55—56. 75. 78. 82. 138. 144. 153. 198. 215. 218. 228. 243. 249. 271. 275—76. 375. Ved Meningsulighed, som et Par Gange skinner frem (78 og 138), turde Lehnsmandens Forhold være vel beføiet.

Nyborg, hvis Kirkes Regnskab Laurids Brockenhuus ene deciderede (medens Borgerskabet deeltog i andre Byers), blev det skjønne Spiir opført 1589;[1]) i Rudkjøbing Kirke staaer hans Navn paa Alterstagerne, med Aarstallet 1585;[2]) men hans personlige Virksomhed fremtræder sjeldent; dog haves egenhændige Breve fra ham, baade angaaende Kronens Ret paa Ærø og Sogneforhold i Fyen.[3]) Om hans Bestyrelse af Lehnet er der ikke heller meget bekjendt, ikke engang hvorvidt han fortsatte sine Forgjængeres Bestræbelser for at forøge Kongens Fæstegods;[4]) men der er heller intet Spor til, at han gav Anledning til nogen Klage. 1580 beordrede Kongen gjennem ham en almindelig Mønstring af Adelen i Odense, og 1584 fik han Befaling med 6 Andre at paadømme en Sag, som Ribe By havde med Mour. Podebusk.[5]) Af mærkelige Fanger har han mulig forefundet Ane Stisdatter, som 1578 blev indsat der, og stundom havde han nogle Hexe i Slotstaarnet, hvilket kan betragtes som et Tegn paa, at de i hans Omraade ikke altid vare givne til Priis for Herredsthingene.[6]) I

---

1) Jac. Mads. S. 74 (78).

2) Hofm. Fund VI, 227. Naar de siges skjænkede af ham, turde det ansees som en Fortolkning, da Lehnsmandens Navn saa ofte anbragtes paa hvad Kirkerne selv betalte.

3) I Bispearchivet findes saaledes bl. A. et Brev til Fru Karen Bryske, som ved en indtraadt Vacance 1593 ønskede at faae Haastrup udskilt fra Jordløse, aabenbar kun i Herregaardenes Interesse; han afviste det ligefrem med den sunde Bemærkning, at de, som havde forbundet dem sammen, nok vidste, hvad de gjorde, og han skrev samtidig til Biskoppen i samme Retning. Andre Breve om Ærø. (Nr. 12.)

4) Nyborg Lehnsarchiv viser, at Formanden Axel Viffert havde bragt 22 Gaarde ind under Slottet. Grundtv. a. St.

5) Ved. Sim. Odense By 3, 16 og Saml. til jydsk Hist. og Top. IV, 203.

6) Jac. Mads. S. 207 og Ved. Sim. Rud. 2, 265.

Herredage og andre Statsforsamlinger, saasom Lehnstagelsen i Odense 1580 og Prindsens Hylding 1584, har han vistnok deeltaget, men kun ved Kongebegravelsen 1588 nævnes han udtrykkelig, da han førte Hertugdømmet Slesvigs Vaaben i Processionen, og ved Kroningen 1596.[1])

Sine fædrene Eiendomme saae han vel betydelig beklippede ved den store Sum, han maatte udbetale for sin Benaadning: Pantelehnene Lyø, Bjørnø, Kirkendrup og Fremlev Gods, som tildeels hidrørte fra Stamfaderen Laurids Skinckels Tid, samt to Gaarde i Vollerslev, 1 i Dræby og 1 i Espe maatte han afgive.[2]) Men hans to fyenske Herregaarde vare altid en anseelig Eiendom. Han skrev sig efter begge iflæng, dog meest af Egeskov. Han forbedrede begge ved Kjøb, Markeskjel og Mageskifter, navnlig med Kronen, og skilte sig efterhaanden af med noget Gods, som han endnu eiede i Jylland og i det fjerne Lunde Herred og mulig paa Ærø.[3]) I denne almindelige Higen efter at samle Gods omkring Gaardene, i hvilken alle Godseiere dengang deeltoge, gik kun altfor ofte Kirkers og Præste-

---

[1]) Resen Fred. d. A. S. 360. Aug. Erik. ved Dallin.

[2]) Brevet af 28de April 1572 i Rentek. ovenf. S. 495. De regnedes tilsammen kun for 1240 Daler, idet de gamle Pantesummer naturligviis ikke mere svarede til deres virkelige Værdi.

[3]) D. Herregd. 1 (Egeskov) og Orion 3, 392—93. 397. Naar Mageskiftet med det jydske Gods her fremdrages som et Beviis for, at Kronen kunde vinde ved slige Handeler, fordi det, han afstod, var sat for en høiere Afgift end det, han fik, er det ikke blot en Slutning af usikkre Data, saasom Afgiften, der sloges i Hartkorn, ikke altid stod i lige Forhold til Evnen, og derhos er det i dette Tilfælde overseet, at det Manglende blev erstattet med 40 Rdlr. aarlig af Nyborg Lehn, som han vedblev at oppebære endnu 1603, efterat han havde aftraadt Lehnet, »til Erstatning for det Arvegods, han havde efter Kongens Ønske afstaaet for at lægges til Kolding Slot.« (Schlegel Samml. zur Dän. Gesch. 1, 45). Om det ærøeske Gods skal handles i Jac. Brockenhuus's Historie.

kalds Gods tabt, og det skete ogsaa ved Qværndrup Præstekald med to Gaarde og en Part af Kongetienden: den ene Gaard endte under Bramstrup, den anden under Egeskov.[1])

Til Egeskov og Privatlivet knytter sig det Meste af hvad Historien iøvrigt har bevaret om Laurids Brockenhuus. Der haves endnu et Jagthorn paa Gaarden, som engang skal have hængt i et Porttaarn; Sagnet beretter, at naar han kom ridende og vilde sammenkalde sine Folk, greb han om Hornet og kunde løfte sig selv med Hesten i Været, saaat han kunde blæse i det: saa stærk en Mand var han.[2]) Denne Styrke har neppe altid fundet sin Anvendelse i Ridderspil og Fredens Tjeneste; thi han indgik engang et Forlig, hvori der omtales Slagsmaal med en anden Adelsmand,[3]) og med Jernhaardhed tog han ogsaa sin ulykkelige Datters Feiltrin. I hans Familiekreds sees imidlertid ogsaa en ædlere Aand at have havt hjemme. Det var lutter Døttre, der udgjorde Familien; thi den første Søn, som blev kaldet Frands, født 1573, var død 1580 i Nyborg, og den anden, som fik samme Navn, født 1586, døde 1587.[4]) Alene Døttrene Anna, Elsebeth, Birgitte, Rigborg og Karen, fødte mellem 1575 og 1586, naaede til den voxne Alder. 1589 holdt Forældrene en Huuslærer, som Biskoppen kalder en lærd ung Mand, og som senere blev Rector i Ny-

---

[1]) Sunds Herreds Provstebog og Indberetn. af 1578 i B. Arch.

[2]) Thiele Folkesagn 1, 112. Hornet har senere faaet hans og Kones Navn og Aarstallet 1615.

[3]) Orion 3, 332. Fyensk Saml. 7, 18.

[4]) Eiler Brockenh. Ant. 26 Sep. 16 Oct. 1586 og 22 Marts 1587 og Jac. Mads. S. 222. Stamtavlen nævner en tredie, Simon, og der kunde synes endog at forudsættes flere, da Biskop Jacob Mads. (S. 221) omtaler en Lærer »for Laur. Brockenh. Drenge« 1589; men i saa Fald ere de dog døde som Børn, dersom der ikke skulde menes Drenge, som han lod opdrage i sit Huus, hvad Liigprædikenen over ham antyder, at han gjorde.

borg og tilsidst Præst i Gislev.[1]) Saavel han som Moderen tør have anført de unge Piger til aandelige Interesser, som dengang deeltes af ikke faa Adelsdamer. Fru Karens egen Moder Elsebeth Krabbe og hendes Søster Ane Krabbe nævnes blandt de lærde Damer, der dyrkede Poesi og fædrelandsk Historie; en af hendes Søstre skrev deres Faders, Peder Skrams, Levnet, og flere Damer af Navnene Skram og Krabbe have samme Eftermæle i Historien.[2]) En af Døttrene paa Egeskov har Literaturhistorien tillagt Forfatterskab, idet det antoges, at enten Elsebet eller Birgitte havde skrevet den omfangsrige Række af historiske Riim til alle danske Konger, som er trykt i det 18de Aarhundrede;[3]) men den nyere Tids skarpere Kritik har paaviist en anden Forfatter til dette Arbeide;[4]) dog at det forefindes skrevet i det ældste bekjendte Manuskript med Elsebeth Brockenhuus's Haand, dateret 1589 og tilegnet hendes Moder,[5]) er et umiskjendeligt Vidnesbyrd om Familiens Aand, medens Aarstallet selv noksom viser, at det kun er Afskrivningen og Aftegningen af Billederne, der har været den 13aarige Piges Værk. Lignende Arbeider haves i Manuskript over Vaabnene i Roeskilde, Ringsted og Sorø Kirker, som ogsaa har været tillagt Elsebeth Brockenhuus;[6]) men da det altid er vanskeligt at afgjøre, hvormeget der er eget Arbeide og hvad der kun

---

[1]) Smstd, 221. 76. 188. Jf. foreg. Not.

[2]) Schønau lærde Fruentimmer S. 863—897 og 1358—63 og D. Mag. 3 R. 3, 81.

[3]) Ol. Bangs Saml. 5 og 6 St. Endnu N. M. Petersen tillægger Elsebeth dette Rimværk, Lit. Hist. 3, 32 og 561.

[4]) Rørdam Historieskrivningen i Danmark S. 135.

[5]) Vogelsang Fortegnelse over Haandsk. i Karen Brahes Bibliothek S. 88.

[6]) Schønau a. St. S. 304. Vogelsang Fortegnelse over K. Brahes Bibliothek S. 69.

er afskrevet, maae vi blive staaende ved Historiens almindelige Vidnesbyrd, at de hørte til den Kreds af Adelsdamer, som dyrkede boglige Kunster, særlig Poesi, og vare vel bevandrede i Fædrelandets Historie.[1]) De droge sig dog derfor ingenlunde tilbage fra Livets Kald; de tre af dem bleve gifte ind i de anseeteste Familier i Fyen: Anna blev 1592 gift med Henning Valkendorf til Glorup, Hofmesterens Brodersøn;[2]) Elsebeth med Corfits Ulfeld til Bavelse 1596, da Prindsen (Jørgen) gjorde deres Bryllup paa Coldinghuus;[3]) Birgitte 1599 med Jacob Ulfeld til Ulfeldsholm (Holkenhavn), der tilsidst blev Rigets Canzler.[4]) Desto haardere maatte det Slag træffe, som ramte Familien faa Uger efter det sidste Bryllup.

Den fjerde Datter Rigborg var blandt de 11 Adelsdamer, som i Aaret 1597 bleve udseete til Hofdamer hos den unge Dronning, der i November kom til Landet;[5]) ved Hoffet geraadede hun i et fortroligt Forhold til en Hofsinde Frederik Rosenkrands til Rosenvold,[6]) og hendes Fald blev aabenbart, da hun den 24de Juli 1599 fødte en Søn. Hun havde søgt til Lindved, hvor hendes Moders Søster boede, gift med hendes Fætter Ove Bille, enten fordi hun selv undgik det fædrene Hjem, eller dette allerede var lukket for hende, eller hun blev forvist dertil.[7]) Laurids

---

[1]) Thura Gyn. dan. lit. p. 41. 42.

[2]) Hun blev viet den 20de Aug. i Nyborg af Biskop Jac. Madsen (Vis. 76), blev Enke 1626.

[3]) Hun blev forlovet den 9de Marts 1591, gift den 15de Febr. 1596, men døde 1606. (Ved. Sim. Rugd. 2, 1, 93).

[4]) Brylluppet stod den 10de Juni i Nyborg.

[5]) De nævnes alle i Sivert Grubbes Levnet. D. Mag. 4 R. 2 Bd. S. 385.

[6]) Han nævnes allerede 1596 som den, der ved Kroningen havde opført det interessanteste Optog, hvori han agerede Mars.

[7]) Under 18de Juli 1599 udgik et Kongebrev til Ove Bilde til

Brockenhuus blev yderst forbittret over den hans Navn og Familie overgaaede Skjændsel, vilde Intet høre om Ægteskab mellem de tvende Unge, ifald ellers denne Udvei, som der siges, blev foreslaaet af Kongen, og da Kongen syntes ham at tage Sagen for let, skal han have ladet falde en Yttring om, at Kongen selv kunde være hans Datters Forfører, hvortil Kongen skal have svaret, at det skulde han nok fralægge sig.[1]) Det er let forklarligt, at Sagnet greb denne interessante Tanke og forklarede Laurids Brockenhuus's haarde Fremfærd i denne Sag af den Mistanke, han skulde have havt til den høie Person, hvis Brøde Hofjunkeren uskyldig paatog sig; men det er fra mange Sider uberettiget, naar denne Mistanke i den nyeste Behandling af denne Begivenhed tages for et Factum, og erklæres for velgrundet og i Forbindelse med en ucritisk Behandling af Kilderne bliver benyttet til en Fremstilling, hvorefter Laurids Brockenhuus i to Aar skulde have trængt paa den modstræbende Konge for at tvinge ham til at gjøre Retfærdigheden bogstavelig fyldest.[2]) Sandheden er tvertimod, at Sagen blev afgjort inden 3 Maaneders Forløb paa den første Herredag, der holdtes derefter, og man kan vel uden en saadan Mistanke forklare sig Faderens Utilbøielighed til at give sin Datter til den unge 22aarige Adelsmand efter den Maade, deres Forbindelse var begyndt paa. Den nærmeste Eftertid kjendte saalidet til dette Rygte, at Lisbet

Lindved, at han skulde »holde Rigborg Brockenhuus tilstede, som sig uskikkeligen og utilbørligt opført haver.« (Reg. i G. A.)

[1]) Thieles Folkesagn, 1, 113. At han mulig var Fæstemand med en anden Dame, (som en Slægtebog fortæller, Ved. Sim. Eske Brock, 2, 60) kan forklare, hvorfor denne Udvei ikke kunde vælges.

[2]) Becker Orion 3, 344 fgg. En skriftlig Opsats, der paaberaabes og som var i Begtrups Besiddelse, sees at have været denne Forf. en væsentlig Kilde; men den synes lidet paalidelig; den er nu ikke til at finde.

Bryske ligefrem opfører Frederik Holgersen Rosenkrands som den, «der kom i nogen Uleilighed ... og havde en Søn med Fru Rigborg Brockenhuus, den Søn hed Holger Rosenkrands.»[1])

Sagens virkelige Gang er følgende: da Kong Christian kom hjem fra sit norske Søtog den 13de Juli 1599, var Opdagelsen skeet. Rigborg Brockenhuus var ikke mere ved Hoffet. Den 18de Juli udgik Kongebrev til Ove Bille til Lindved, at holde hende tilstede som den, der havde opført sig uskikkelig og utilbørlig. Frederik Rosenkrands flygtede ud af Landet, enten han nu allerede var borte før Kongens Hjemkomst eller han havde været med paa Søtoget og nu først gjorde sig usynlig.[2]) Han flygtede til Hamborg, men derfra blev han af en kongelig Udsending med 12 Mand hentet tilbage i August. Laurids Brockenhuus tog en Stevning over ham som den, der havde «forsvækket» og vanæret hans Datter; Kongen lod sin Hofmarskalk anklage baade ham og Rigborg. Det sidste skete vel først den 8de October eller mulig endog først den 12te,[3]) men behøvede heller ikke at skee ved en tidligere Stævning, da det var en criminel Sag. Herredagen begyndte den 8de, og allerede den 15de October faldt Dommen over dem, afsagt paa «Kongens Retterthing overværende alt Raadet». Den gik ud paa, at efter Gaardsrettens 16de og 17de Capitel skulde Rosenkrands for sin Forseelse i Kongens Gaard miste sine to Fingre og være

---

[1]) Fol. 179.

[2]) Paa Hofregnskabet fik han Løn sidste Gang den 14de Marts 1599, nogle Uger før Togets Begyndelse. Grundtvigs Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 S. 136.

[3]) Klevenf. Saml. har 8de; men i Eiler Brockenh. Antegn. siges, at den 12te October «bleve F. R. og R. B. anklagede af Kong Christian den 4de.»

ærelos, og hende skulde hendes Værge nu strax i hendes Livstid lade indsætte og uden al Vild i Fængsel forvare. Den følgende Dag (16de Oct.) foretoges den anden Proces. Man kan ikke i Dommen tydelig see Laurids Brockenhuus's Paastand; men som om der var Spørgsmaal om at dømmes i hans Vold, bønfaldt Frederik Rosenkrands ham, at han ikke vilde strænge med ham til det Yderste, og Rettens Dom blev, at han skulde være æreløs «efter den forrige Doms Lydelse og Gaardsrettens 16de Cap.»[1]) Saaledes var hele Retssagen tilende, og der er ligesaa lidt Spor af som Plads for yderligere eller gjentagen Behandling to Aar senere. Begge Domme henføres ogsaa i Eiler Brockenhuus's Antegnelser til 1599; der siges, at 15de October, som var en Mandag, blev Frederik Rosenkrands «anbudt at miste enten Livet eller Æren», og at der den 16de blev dømt paa Fred. Ros. og Rigb. Br. i den lille Sal paa Slottet. Det var vel ifølge det Foregaaende

[1]) Disse to Domme læses i en omtrent samtidig Afskrift af Rigens Dombog, som for Aarene 1599 og fgg. maa træde i Originalens Sted (i Geh. Arch.) Ved et besynderligt Tilfælde er det skeet, at flere af disse Domme, som staae midt imellem andre fra 1599, ere daterede 1601, og dette er netop ogsaa skeet ved de to her fremdragne, men dog allerede rettet ved den sidste. Da imidlertid den sidste forudsætter og henviser til den første, er det klart, at de begge høre til 1599, og det er desuden utvivlsomt, at den første maa være fældet længe før Oct. 1601, da Fr. Rosenkrands allerede i 1601 længe havde været udenlands, som vi nedenskulle see. Imidlertid er det vel især denne Feilskrift i Aarstallet, der har foranlediget den ovennævnte Forfatter til den Fremstilling, at Laur. Br. ikke lod sig nøie med at have faaet Rosenkrands dømt fra Æren 1599, men efter to Aars Forløb aftvang Kongen den endelige Dom. Til yderligere Beviis for, at Dommen ikke hører til Aaret 1601, kan foruden dens Indhold («nu strax») ogsaa paavises, at der ingen Herredag blev holdt i Oct. 1601 og at «alt Raadet» ikke da kunde være tilstede, saasom flere Rigsraader vare afsendte til Mødet i Knærød.

kun ham, der var Gjenstand for Dommen den 16de; men hvad der skete den 15de, kan være ganske rigtig angivet i den anførte Antegnelse, thi i Virkeligheden blev den strænge Dom af Kongen forandret, som det i Almindelighed skete, derhen, at han fik Lov til at vove Livet for at gjenvinde Æren, nemlig ved at gaae i Krig med Tyrkerne.[1]) Ifølge dette Sagens Udfald begav den ulykkelige unge Mand sig strax til Keiser Rudolphs Hær, og efter der at have tjent i to Aar med Ære, ansøgte han om Benaadning, anbefalet af tvende keiserlige Oberster under 25de Nov. og 8de Dec. 1601;[2]) men Kongen afslog Andragendet i haarde Ord og betegnede ham som «aabenbar for Retten overbeviist Skjælm» og som den, der «for en høist strafskyldig Forbrydelse ved offenlig Rettergang var dømt fra sin Ære». Maaskee er dette haarde Svar ikke blot et Udtryk for den skyldige Agtelse for en Dom, men tillige et Vidnesbyrd om Stemningen ved Hoffet og mulig paavirket af Enkedronningens strænge Grundsætninger.[3]) Hvorvidt Kongen en anden Gang vilde laane ham gunstigere Øre, kom ikke til at vise sig; thi i Sommeren 1602 omkom han ved et ulykkeligt Til-

[1]) Ogsaa dette Punct er blevet misforstaaet, som om Laur. Brockenhuus Dagen før Dommên havde gjort ham et personligt Tilbud, om han enten vilde miste Livet eller Æren, da han saa vilde være tilfreds dermed! (Saaledes efter det nævnte Manuskr. i Orion 3, 347). Men den 15de Oct. var netop den Dag, Dommen blev afsagt i Kongens Sag, og Ordet «anbudt» maa vel ogsaa snarere betyde et Paabud end et Tilbud.

[2]) Her aabenbarer sig især det Urimelige i at henføre den sidste Dom til 15de Oct. 1601, som om det, tilmed den Gang, var muligt at naae Keiserens Lande, faae Ansættelse i Armeen og udmærke sig i Tjenesten mellem 15de Oct. og 25de Nov.

[3]) Personlig kan man neppe troe, at Kongen just forfulgte Rosenkrands, saasom denne endnu 1602 havde Kongetienden af det Sogn, hvori Rosenvold ligger, der var ham givet paa Livstid. (Schleg. Samml. 1, 79).

fælde i Mæhren, da han vilde adskille to Duellanter; han blev begravet i Prag, hvor hans Moder Ane Gyldenstjerne og hans Broder Otto Rosenkrands satte ham et hæderligt Gravminde, der beretter, at han dengang tjente paa det tredie Tog mod Tyrkerne og havde Udsigt til de høieste Poster.[1])

Rigborg Brockenhuus blev efter Dommens Ord indmuret paa Egeskov, indelukket med en Pige i et Kammer, som endnu vises, og den haarde Fader skal endog have føiet haanlig Spot til hendes Ulykke. Først efter hans Død 1604 aabnedes hendes Fængsel. Hendes Barn, som strax var kaldet med Frederik Rosenkrands's Faders, Rigens Marsk Holger Rosenkrands's, Navn, blev 1624 anerkjendt af hans Familie «som en ægte Rosenkrantz» endog med Ret til at arve Faderens Jordegods, hvad Kongen under 23de Aug. 1624 stadfæstede.[2]) Den unge Holger Frederiksen Rosenkrands tjente først i Udlandet og giftede sig der; men kom senere i dansk Tjeneste og var 1628 Befalingsmand (Oberst) over Landeværnet i Fyen og 1632 ligeledes i Sjælland.[3]) Han gjorde et Forsøg paa at

---

[1]) Aftrykt i Hofm. D. Adelsmd. 2, 111.

[2]) Han opføres som Eier af Rosenvold i D. Atl. IV, 157; men det betvivles i D. Herregd. 1, 4 og Gaarden var allerede solgt 1621. Ogsaa ved denne Leilighed søges der Støtte for Mistanken i den Formodning, at Kongen ivrigt skulde have bidraget til at sætte denne Anerkjendelse igjennem hos Familien for saaledes efter 25 Aars Forløb at fuldkomme Comedien; men da det her ikke gjældte en Æressag, men netop en Arveret, som Holger R. vilde gjøre gjældende, kan man være vis paa, at Familien havde modsat sig Anerkjendelsen, naar de havde mindste Støtte for Negtelsen, medens det havde været let for Kongen at forsørge den unge Mand, om han vilde, paa andre Maader.

[3]) Hans Michelsens Dagbog i Saml. t. Fyens Hist. og Topog. 5, 413, hvor han ogsaa oftere nævnes 407. 409. Ved. Sim. Jørg. Br. S. 63.

gjøre sin Anerkjendelse gjældende ved at paatale Salget af Rosenvold som skeet i hans Mindreaarighed og førte en Proces derom, men tabte den for Kongens Retterthing 1631.[1]) Derefter forlod han Danmark 1634 og døde samme Aar.[2]) Hans Efterslægt uddøde med tredie Led.[3])

Med denne Catastrophe slutter omtrent Laurids Brockenhuus's Historie. 1601 ophørte han at være Lehnsmand,[4]) men endnu et halvt Aar efter fik han Kongens Befaling at seqvestere den da afdøde Joh. Bocholts Eiendom i Nyborg.[5]) Tre Aar efter døde han paa Bramstrup i en Alder af kun 52 Aar. Det hører rimeligviis til hans sidste Tid, at han, som Liigprædikenen beretter, holdt en egen Huusprædicant og daglig lod prædike for sig;[6]) han

---

[1]) D. Herregd. 1, 4 (Rosenvold).

[2]) At han levede til 1676 (Hofm. a. St. S. 111), er en Feiltagelse, da hans Død omtales i Hans Mickelsens Dagbog 1634.

[3]) Efter denne Sagens hele Gang bliver der ingen Plads for den oftnævnte Mistanke, der i dette Tilfælde er kastet paa Kongen. Den beroede væsentlig paa den formeentlige Forhaling af Dommen, hvis Grundløshed er aabenbar (s. S. 505), og det er ubeføiet at overføre Kong Christians senere Letsindighed paa den unge 21-aarige Fyrste, der dengang nys var bleven gift og ikke vides at have været sin Dronning utro, saalænge hun levede, og derhos netop dengang saae sin første Søn fødes tre Ugers Dagen efterat Rigborg Brockenhuus havde født sit Barn. Rosenkrands's Flugt, Barnets Navn og senere Anerkjendelse og Holgers Forsøg paa at omstøde Handelen om hans Arvegods ere talende Vidnesbyrd mod denne Mistanke. Eiler Brockenhuus har antegnet hvad han har om Sagen, med en objectiv Ro, der ikke lader formode, at han ahnede noget Hemmelighedsfuldt ved denne sørgelige Begivenhed i hans Fætters Familie, saalidet som senere Lisbet Bryske (s. S. 504).

[4]) Overlevering af Lehnet til Jacob Rosenkrands, 1ste Mai 1601. Jac. Mads. Vis. S. 83.

[5]) Gen. Saml. i Geh. Arch. (Lykke.)

[6]) Biskoppen omtaler det nemlig ikke 1588 hverken under Qværndrup eller Nørrelyndelse. At Jacob Ulfeld paa Ulfeldsholm holdt en saadan, undlod han derimod ikke at omtale S. 95.

roses ogsaa i samme som en flittig Kirkegjænger; i Nyborg lod han stadigen Capellanen prædike i Slotscapellet;[1]) i Qværndrup Kirke, hvis Klokker have Aarstallene 1579 og 1589, bære Prædikestol, Lysestagerne o. M. hans og Kones Navn, og om Nørre Lyndelse Kirke, der fik sit smukke Taarn 1584, bemærker Biskoppen, at den stod i stor Gjæld til ham.[2]) Liigprædikenen roser ham ogsaa for at have forfremmet unge Mennesker, til Studier og Embeder, uden al Simonie, og tilfældigvis er der et Exempel at opvise, nemlig at han 1589 holdt to Sønner af Præsten i Nørre Lyndelse i Nyborg Skole.[3]) Han blev begravet i Qværndrup Kirke, rimeligviis i det store Capel, som han mulig selv havde tilbygget Kirken og som Ulfelderne gjorde til deres. Provsten fra Svendborg holdt Liigprædikenen. Hans Enke satte den store og pragtfulde Liigsteen over ham og sig, hvorpaa der er opført 16 Ahner for hver, hvilke dog for hans Vedkommende ikke føre Slægteregistret længere tilbage end Faderens Liigsteen. Indskriften lyder paa, at han døde den 4de Nov. 1604, men Liigprædikenen angiver den 7de. Fru Karens Dødsaar er ikke blevet tilføiet (1625), ligesom hun da ikke heller blev begravet der. Hendes Vaaben stemmer ganske med hvad der er bekjendt om de nærmeste Slægtled; men de vise to Vaaben for Peder Skrams Oldemødre paa Sværdsiden, som ikke kjendes historisk: de ere mulig Thott og Sandberg ell. Breide.

Da Laurids Brockenhuus og Karen Skram ingen Sønner

[1]) Paa Sognepræstens Klage mindede Kongen ham om at yde Capellanen Vederlag for hans Tjeneste. (B. A. 47.)

[2]) D. Atl. VI, 716 og 558 og Hofm. Fund. VI, 46. Jac. Mads. Vis. S. 55.

[3]) Jac. Mads. Vis. S. 55. I Orion S. 396 synes dette Træk at regnes til Smiger og af Ordet om Simonie tages Anledning til Mistanke om det Modsatte!

efterlod sig, uddøde saaledes denne Green af de Bramstrup-Brockenhuser 1604. Det store Arvegods deeltes 1615 mellem Døttrene. Anna tilførte sin Mand Bramstrup, som en Tid blev forbundet med Glorup, men solgt af hendes Søn; hun selv levede som Enke paa Glorup endnu 1655, og døde 1658.[1]) Egeskov tilfaldt først Elsebets og Corfitz Ulfelds Børn, men kom snart ved Kjøb til Jacob Ulfeld og Birgitte, der ellers havde arvet den mødrene Gaard Urup i Jylland, hvor Birgitte ogsaa efter Jacob Ulfelds Død 1630 opholdt sig som Enke til 1657.[2]) Flere af deres Sønner, hvoriblandt den berømte Corfitz Ulfeld, skrev sig til Egeskov. Karen, som blev gift efter Faderens Død med Hans Povisk til Damsbo, fik Kjærstrup, men døde tidlig.[3]) Rigborg, som Faderens Død befriede af hendes Fængsel, vandt ogsaa sin Families Anerkjendelse: hun fik af Medarvingerne udlagt Nybøllegaard i Hillerslev Sogn og levede der som «Fru Rigborg» i en hæderlig Enkestand, i alle Forhold betragtet som en Adelsfrue. Det hende tillagte Gods var saa stort, at det 1638 i Adelens Taxation

---

[1]) Suhms Saml. 2, 2, 174. Ved Taxationen 1638 ansættes hun for 775 Td. Hartkorn. (Ved. Sim. Jørg. Brahes Levn. S. 151). Hendes Død og Biskoppens Liigprædiken over hende og hendes Søn Henning Walkendorph den 8de Juni i Svindinge Kirke er antegnet i Laur. Jacobsens Dagbog. (B. A.)

[2]) Hun opføres som Eier af Urup 1656. Smstd. S. 175. Men 1657 døde hun, 77 Aar gammel, saa fattig, at et indestaaende Legat paa 600 Rd. kun udbragtes til 84 Rd. (Hofm. Fund. V, 521), og er begravet i Øst Birk Kirke. D. Atl. IV, 201. Resen. insc. Havn. p. 162.

[3]) Hans Povisk var død 1635 (Hofm. Fund. V, 481). Ved Laurids Ulfelds Bryllup 1640 var en Laurids Povisk tilstede, som formodentlig var deres Søn (D. Mag. IV, 156). De savnes ogsaa blandt Kjærstrups Eiere, D. Herregd., hvorimod han i samme Skr. 1 Bd. 3 H. (Boller) forvexles med Hans Povisk til Farve.

blev anslaaet til 114 Td. Hartkorn;[1]) hun havde en Gaard i Odense, hvor hun 1630 fik Besøg af Christine Munck, og stod i megen Forbindelse med Biskop Hans Mickelsen. Hun nævnes derfor ofte i forskjellige Anledninger og i alle Slags Sager tilligemed sine Søstre og andre Fruer i Landet.[2]) I sit Sogn deeltog hun i at give Hillerslev Kirke en Klokke.[3]) Mulig er hun ogsaa Forfatterinde til en Slægtebog.[4]) Hun overlevede sin Søn og døde 63 Aar gammel 1641[5]) og er begravet i Qværndrup Kirke, hvor ogsaa en Sølvæske bevares som hendes Gave med Aarstallet 1615, som var det Aar, da Skiftet foretoges mellem Arvingerne.

Den anden Linie af Brockenhuser fra Bramstrup dannes af Mickel Brockenhuus's og Karen Lykkes anden Søn Jacob og bestaaer ligeledes kun af to Slægtled.

Jacob Brockenhuus var født 1521; men der hviler et fuldstændigt Mørke over hans Ungdomshistorie, om hvilken vi kun vide, at han tjente som Hofsinde og endnu 1546 var Kongens Mundskjænk;[6]) det følgende Aar ægtede han Susanne Bølle, Enke efter den i Aaret 1541 afdøde Claus Eriksen Ravensberg, og fik Nakkebøl med hende,

---

[1]) Ved. Sim. Jørgen Brahes Levnet S. 156.

[2]) Hans Mickelsens Dagbog i Saml. t. F. H. og T. 5 Bd. 387—89 og 6 Bd. S. 137. 144 og 23 Iun. og 31 Juli 1633. Biskoppen besøgte hende den 12te Dec. 1634 i Anledning af Sønnens Død.

[3]) Atl. VI, 746. [4]) Becker Museum S. 113.

[5]) D. 16de Sept. Ifølge Indskriften paa hendes Liigkiste i Capellet. Biskop Mickelsen kalder hende »meam meorumque fautricem fidelissimam«.

[6]) D. Mag. 3 R. 3, 237—38. Han fulgte Kongen i Jylland 1546 og andetsteds som Hofsinde, (D. Mag 4 R. 1, 195. 218. 229,) og mulig havde han som Saadan det Vicariat i Aarhuus Domcapitel, som staaer for hans Navn i den ældste Jordebog (Hertel Aarh. Domk. 1. 2, 165 og S. R. D. VI.), hvorom Mere nedenfor.

paa samme Tid som han tiltraadte Damsbo som hans Deel af det fædrene Gods. Det er nemlig en stor, men almindelig Misforstaaelse, naar han antages for den samme Jacob Brockenhuus, der allerede nævnes i Grevens Feide (af Tisselholt) og var Landsdommer i Fyen 1540—45.[1]) Allerede Tidsforholdet godtgjør deres Forskjellighed, da Jacob af Tisselholt saae »sin Gaard» ødelagt i Grevens Feide 1534 og aflagde Hyldingseden 1535,[2]) paa en Tid, da vor Jacob kun var 13 Aar gammel, og i en Alder af 19 Aar kunde han da ikke heller 1540 være Landsdommer. Ogsaa en anden Hustru havde Landsdommeren allerede 1541, da han fæstede en Bolig i Sortebrødrekloster i Odense for sig og sin Hustru Dorthe Mickelsdatter og deres Arvinger.[3]) Vi skulle paa et andet Sted komme tilbage til denne Jacob Brockenhuus, der tilhørte en anden fyensk Linie.

Jacob (Mickelsen) Brockenhuus til Damsbo forlod Hoftjenesten 1547 paa samme Tid, som han giftede sig og med sin Hustru fik Herregaarden Nakkebøl, efter hvilken han almindelig benævnes. Paa sin fædrene Gaard ordnede han de endnu usikkre Eiendomsskjel og sikkrede sig Besiddelsen ved et Laasebrev 1552.[4]) Nakkebøl var en gammel Herregaard, som længe havde tilhørt Familien Bølle og tilfaldt ham nu med Susanne Bølle, der som Enke efter Claus Eriksen Ravensberg foruden denne Gaard tilførte ham endnu det Lehnsgods, som havde tilhørt hendes første Mand: endeel Bøndergaarde i Vester-

---

[1]) Saaledes sammenblandes de endnu i D. Herregd. IV, (Nakkebøl) og Saml. t. F. Hist. 6, 293.

[2]) D. M. 3 R. 5, 111. Ved. Sim. Gr. Feide S. 93.

[3]) To Registranter over Graabrødre Hospitals Archiv i Bispe-Arch.

[4]) Actst. udg. af F. St. l. S. 1, 177—79.

skjerninge[1]) og to Lehn udenfor Fyens Land, Marup og Thoreby Birk. Marup i Sjælland var et biskoppeligt Gods, som allerede i Biskoppernes Tid var forlehnet til Claus Eriksen og af Kongen overdraget ham som Pantelehn og 1542 stadfæstet hans Enke.[2]) Thoreby Birk paa Lolland havde han rimeligviis faaet som et Pantelehn paa samme Maade, thi han havde det i Forening med en Enke af Claus Eriksens Slægt indtil 1570, da det blev overdraget til Andre.[3]) Desuden eiede han noget Gods paa Ærø,[4]) en Andeel i Brolykke, som han dog aftraadte til Jac. Viffert † 1553,[5]) og formodentlig et Vicariatgods i Aarhuus Domcapitel.[6]) Endnu hørte maaskee for en Tid to store Herregaarde til hans Eiendomme, Kindholm i Sjælland og Erholm i Fyen, hvilke dog begge udskiltes ved Steddøttrenes Ægteskaber som deres Arvepart. Men ved Siden af al sin Eiendom havde han tidlig store kongelige Embedslehn: allerede 1548 blev han Lehnsmand paa Roeskildegaard og Stiftslehnsmand i Sjælland.[7]) Fire Aar efter

---

1) D. Herregd. a. St. Senere havde dog Sønnen kun 1 Gaard i denne By. Eiler Br. Antegn. t. 4de Nov. 1597.

2) Knudsen Joach. Rønnow S. 193 og Canc. Reg. i Geh. Arch. medd. af Cap. Grundtvig. Jac. Br. havde det endnu 1556.

3) Ryge Ped. Oxe S. 243. Fru Karine, Lave Urnes, som havde Part deri, var ligesom Claus Eriksen af Slægten Krumstrup.

4) Geh. Arch. Aarsb. III, 35. Maaskee var dette og flere Bondergaarde Pant for Laan til Kongen, af hvilke idetmindste eet spores 1554 (Canc. Reg.)

5) Det kan tænkes, at denne Anpart kan være gaaet i Arv til ham fra Jørgen Urnes Tid († 1480) igjennem hans Faders Moder, som var Datterdatter af ham, og ligeledes nedstammede Jac. Viffert fra en Datter af ham.

6) Det ovenomtalte »vicariatus trium regum« maa vel snarest ansees for et kirkeligt Gods, der ved Reclamation er bleven udleveret til hans eller Konens Familie. Men det kunde ogsaa være et Lönningslehn.

7) Dette og de følgende Data om hans Forlehninger skyldes Meddel. af Cap. Grundtvig udaf Cancelliregistranterne. Han forekommer

ombyttede han dette Lehn med Aalborghuus, hvor han tillige var Stiftslehnsmand for Vendsyssel eller Børglum Stift. Her tog han som jydsk Adelsmand Deel i den jydske Adels Vedtægt, som udstedtes i Viborg 1552, og i andre Sager,[1]) og som Stiftslehnsmand fik han den kongelige Befaling at udføre om Bisperesidentsens Forlæggelse fra Børglum til Aalborg og om Thisted Bispegaards Forening med Stiftsgodset.[2]) 1555 ombyttede han Aalborg Lehn med Helsingborg Lehn, med hvilket han en Tid (1556—62) forbandt Landscrone Lehn, og som han beholdt til 1563, da han fik Møens Lehn, som ellers i Almindelighed tillagdes Rigsraader.[3]) Men en Lehnsmand var ikke meget bundet til sit Lehn: vi finde derfor Jacob Brockenhuus i disse Aar paa mange andre Steder i Riget, deeltagende i de sædvanlige Landboforretninger og Commissorier,[4]) og 1553 blev han med Hustru og Jomfruer tilsagt til Povl Hvitfeldts og Jacob Sehesteds Bryllupper paa Koldinghuus; Fru Susanne fik 1555 Befaling at rede Bruden ved Ane Grubbes Bryllup med Claus Urne; 1556 blev de begge tilsagte at møde ved Fastelavn i Kjøbenhavn, Fruen for at drage Salen

i dette Embede D. Mag. 4 R. 2, 315 og 3, 84 og aflagde Regnskabet for dette Lehn 1553.

[1]) Krag Chst. 3. Suppl. S. 113. Hübertz Actst. til Aarhuus Byes Hist. 1, 157. Jacobsen Danske Skattevæs. S. 185. Ældste Archivreg. 3, 49. Eiler Brock. Antegn. 28de Dec. 1554.

[2]) Krag a. Sk. 2, 231 og D. Atl. V, 165 og 437. At Thisted Bispegaard igjen blev udsondret, sees af det S. 443 Anførte.

[3]) Lehnsbrevet paa dette Lehn omtales i Paludans Møens Beskriv. 1, 333; men naar han der benævnes «Jac. Brockenh. til Damstrup», er det formodentlig Damsbo, der menes; men Lehnsbrevet selv nævner ham ikke af nogen Herregaard, men kalder ham Kongens øverste Admiral, som han dengang ogsaa var. (Medd. f. Geh. Arch.)

[4]) I Jylland 1547, i Fyen 1551, i Sjælland 1555: D. Mag. 4 R. 1, 284. Actst. 2, 167. Ryge Ped. Oxe S. 86.

og han for at rende og tournere (hvilket dog blev tilbagekaldt). Den betydeligste Hoftjeneste var, da han i Egenskab af Lehnsmand 1554 blev beordret at følge Dronningen og Hertug Frederik til Vismar med 5 Heste.[1]) I Kjøbenhavn havde han allerede 1552 en Kannikegaard tilleie og senere sin egen Gaard.[2]) Han fik fuldere Brug for den, da Kong Frederik den Anden kaldte ham til større Statshverv. Denne Konge, som allerede ved sin Kroning vilde have slaget ham til Ridder,[3]) sendte ham 1562 i et Gesandtskab til Storfyrsten i Moskov tilligemed Hofmesteren Eiler Hardenberg, Jens Ulfstand og Dr. Zack. Uselin: de seilede i April fra Kjøbenhavn med to Orlogsskibe til det hvide Hav og kom efter velforrettet Hverv og med rige Gaver tilbage i October.[4]) Tre Maaneder efter gik han atter i diplomatisk Sendelse med Corfitz Ulfeld til Sverrig;[5]) men Krigens Udbrud blev snarere fremskyndet end modvirket derved, og Jacob Br. selv hørte vistnok ligesom Broderen til dem, der tilskyndte til den. Efter sin Hjemkomst deeltog han med sin Broder og Johan Friis i Forhandlingerne med det svenske Gesandtskab, som blev tilbageholdt i Kjøbenhavn, og da Flaaden blev udrustet, blev han den første Admiral i Krigen, idet han fik Befalingen over den Escadre, som udsendtes for at krydse i Østersøen. Det var paa dette Tog, at han geraadede i Kamp, inden Krigen var erklæret: den svenske Flaade, som gik til Tydskland, traf Escadren liggende ved Bornholm 1ste Pintsedag

[1]) Alt af Canc. Reg. (Meddeelt af Cap. Grundtvig).
[2]) Rørdam Kbh. Kirker S. 174. Eil. Brock. Ant. til 24de Juli 1570 og Pont. Orig. Haunlens. 340.
[3]) Ovenf. S. 488.
[4]) Resen. S. 70—71.
[5]) Smstd. S. 77.

(30te Mai) 1563, og kamplystne paa begge Sider sloge de løs paa hinanden, uden at det kan siges, fra hvis Side Fjendtlighederne egentlig begyndte. De Svenske vare mest forberedte til Slag og stode ind paa de danske Farvande; den danske Admiral lod skyde dansk Løsen; men da den tredie Kanon ikke vilde gaae af, lod han fyre med en anden; men uheldigviis gik saa den tredie Kanon alligevel af og Skudet traf det svenske Admiralskibs Takkelage. Strax var Slaget i fuld Gang: det danske Admiralskib mistede ved det tredie Skud sin Stormast, Vind og Strøm var de Danske imod, og efter 3 Timers hidsig Kamp nødtes Jacob Brockenhuus til at overgive sig med 3 Skibe til den overlegne Fjende. De øvrige Skibe havde ikke deeltaget i Slaget og undkom.[1]) Dermed var hans Rolle i Krigen udspilt; thi han sad nu 7 Aar i Fangenskab i Sverrig. Her var det, at en Skoledegn fra Roeskilde 1564 blev sendt til ham for at bringe eller hente, vi vide ikke hvilken, Underretning; gjennem mange Eventyr og Farer opnaaede han virkelig at finde ham og komme ind til ham paa Ørby Slot ved at udgive sig for svensk Feltpræst, da han hørte, at Jacob Brockenhuus, som var indelukket alene med en Dreng, beklagede sig saameget over, at han ikke maatte have sin Præst hos sig.[2]) I de ofte gjentagne Forhandlinger om Fangernes Udvexling i denne langvarige Krig var han den betydeligste Fange i Fjendens Vold, navnlig da Otto Rud strax var død i sit Fangenskab, og det viser

---

[1]) Resen. S. 81. 84. Hammerich Danm. under Adelsvælden 2 D. S. 39. Hüberts Actst. t. Bornholms Hist. S. 286—87. I den tydske Beretning paa sidstnævnte Sted kaldes han Jacob Bruckhausen, i den svenske Jochim Brockenhusen; den ene lader Slaget begynde Kl. 2, den anden om Morgenen noget op paa Dagen.

[2]) D. Mag. VI, 356.

Fjendens Tillid baade til hans Person og til hans Indflydelse, at han tilligemed Gregers Ulfstand 1566 blev sendt hjem for at befordre Udvexlingen. Han traf Kongen i Fyen og var en Maaned i Hjemmet; men vendte da tilbage til Fængslet.[1]) Omsider aabnede dette sig for ham ved Fredsslutningen 1570—71; han fandt da Nakkebøl ombygget til den skjønne Herregaard, som staaer endnu, hvilken hans Kone havde opført, medens han sad fangen;[2]) men hende selv fandt han ikke: hun var død 1569. Ellers vides Lidet om hans Lehns og Eiendommes Historie under hans Fangenskab; Fru Susanne forvaltede Møens Lehn til 1565, da det blev pantsat til en Anden; ogsaa Thoreby Birk blev 1570 overdraget en Anden; de ærøeske Gaarde bleve ved offentlig Foranstaltning magelagte mod fyènsk Jordegods.[3]) Han selv indbetalte 5000 Rd. til Kongen 1570, men omtales næsten ikke mere.[4]) 1574 giftede han sin Søn paa Nakkebøl, og selv tog han Bopæl paa Damsbo, hvor han døde den 17de Oct. 1577 i sit 57de Aar: det lange Fangenskab havde mulig nedbrudt hans Kraft.

Hans Hustru, Susanne Bølle, var Datter af Rigsraad Eiler Eriksen Bølle † 1535 og Ane Bild, der

---

[1]) Resen. S. 163 og Geh. Arch. Aarsb. III, 8. (Denne Sendelse er omgjort til et Gesandtskab fra Danmark i Ved. Sim. Rugd. 2, 1, 3).

[2]) Indskriften over Døren i Trappetaarnet er sat af ham og indeholder denne Underretning. Da. Herregd. IV.

[3]) Ryge Ped. Oxe S. 243 og Geh. Arch. Aarsb. III, 35.

[4]) Indbetalingen af 5000 Daler, som »han havde tilsagt Kongen«, sees i Rentekamrets Regnskab (medd. af Cap. Grundtvig), men om det var et Krigsstyr, en Gave, et Laan eller mulig en Mulct (for det uheldige Søtog), kan ikke sees. Han caverede 1571 for Fru Sophie Daa (N. D. Mag. 6, 169) og nævnes i Jac. Mads Vis. S. 262 Damsbo.

begge ere begravede i Nakkebøls Sognekirke Aastrup.[1]) Hun kan være født i Begyndelsen af Aarhundredet, da Forældrene bleve gifte mellem 1498 og 1503,[2]) og hun var først gift med Claus Eriksen Ravensberg til Kindholm, Nakkebøl og Erholm, der døde 1541 og ogsaa ligger begravet i Aastrup Kirke.[3]) Efter hans Død sad hun Enke med tvende Døttre i 6 Aar, og vidste at værne om sine Eiendomme;[4]) derefter ægtede hun i April 1547 Jacob Brockenhuus, og da han kun var 26 Aar gammel, maa hun, som allerede var gift 1534, have været ikke lidet ældre end han. Deres første Søn blev født paa Nakkebøl 1548 og blev kaldet Eiler (efter Morfaderen); den anden Mickel blev født paa Aalborghuus 1554, men døde ung 1578 og ligger begravet i Aastrup Kirke;[5]) hans Navn er et af de sjeldne Exempler paa, at man opkaldte Bedstefaderen i levende Live, thi Mickel Br. til Bramstrup døde først den 26de Oct. 1555. Fru Susanne har vist ligesaa godt forstaaet at opdrage sine Børn som at bestyre sit Gods; hen-

[1]) Gravstenen siges vel hos Jac. Madsen (S. 240) kun at være Eiler Eriksens; men de to Vaaben (Bølle og Bild) tyde paa hende tillige, da Eiler Bølles mødrene Vaaben var Blaa. At Aarstallet 1534 er urigtigt paa Liigstenen og derfra er gaaet over i Ell. Brock. Antegnelser, er bekjendt.

[2]) D. Mag. 3 R. 3, 237.

[3]) Abildgaards Tegning af hans Liigsteen viser en ubekjendt Form af Moderens, Inger Krumstrups Vaaben (Viinranken i Skjoldets høire Side).

[4]) Hun omtales ved Retstrætter og Lehnsbrevenes Revision 1545 (D. Mag. 4 R. 1, 104. 121. 151. 245 og Actst. udg. af S. St. I. S. 1, 180. 192) og beholdt sin Mands Lehn (ovenf. S. 512).

[5]) Jac Mads. S. 240. Han døde i Kolding den 7de Juli 1578, hvor Hoffet dengang opholdt sig. Han blev Hofsinde 1576, gjorde Reisen til Tydskland med Kongen samme Aar, spores sidste Gang i Hofregnskabet den 2den Juni 1578. (Medd. af Cap. Grundtvig). Naar Stamtavlen tillægger ham en Søn Eiler Mickelsen, maa det ansees for en Misforstaaelse, hvorom nedenfor i 7de Afsnit.

des Huus aabnede sig ogsaa for fremmede, thi da den danske Adelsmand Peder Hansen Litle eller Basse, som var gift i Norge, havde sendt en Datter til Danmark for at opdrages af en Faster i Roeskilde Kloster og denne døde, overtog Fru Susanne Omsorgen for hende og efter at have ladet hende tilbringe et Par Aar hos en Dame i Dalum Kloster, havde hun hende i 9 Aar hos sig, og hun roses særlig for sin Gudsfrygt og Interesse for Literaturen.[1]) Hendes egen Søns Historie kan afgive et lignende Vidnesbyrd: hun sendte ikke sine Sønner i Krigens Skole, men lod den ældste fuldende sin Dannelse ved Udenlandsreise midt under Krigen. Den yngste var kun 15 Aar, da hun døde den 22de Juni 1569. Hun er begravet i Aastrup Kirke, og over begge Ægtefolks Grav foran Alteret i Aastrup Kirke laae forhen en stor Ligsteen, som nu er opsat i Væggen. Den viser 8 Ahner for hver, af hvilke de 8 for Manden ere Gjentagelse af de fra Nørrelyndelse og Qværndrup bekjendte, medens de for Konen vise hen paa ubekjendte Slægtled i Familierne Bølle og Bild.[2])

De to Steddøttres Historie vedkommer os ikke her[3]): de bleve gifte og tilførte deres Mænd deres fædrene Gaarde i Sjælland (Kindholm) og i Fyen (Erholm), medens Sønnen Eiler Brockenhuus arvede, da ogsaa hans Broder døde 1578, baade Nakkebøl og Damsbo. Et inderligt Familieforhold sees at have fundet Sted mellem disse Halvsød-

---

[1]) Jørgen Eriksens Liigprædiken over Elisabeth Pedersdatter Basse Kbh. 1578. Jf. Saml. til det Norske Folks Hist. og Sprog 1, 369—70

[2]) De ere: Bølle, Bild, Blaa, Knob, Rønnow ell. Passow, Daa, Sandberg, Rosengaard.

[3]) Besønderligt nok opfører Benzons Stamtavle dem og kalder dem Brockenhuus istedetfor Ravensberg.

skende; thi Eiler Brockenhuus har i sine Antegnelser fulgt dem med stor broderlig Kjærlighed.

Det er nemlig denne Mand, hvis Navn vi saa ofte have nævnet i det Foregaaende, fordi hans Sands for historiske Begivenheder og for hvad der tildrog sig i hans Kreds, bragte ham til at skrive de righoldige Antegnelser i sit Exemplar af Povl Ebers historiske Calendarium, som vi saa ofte have benyttet og som nu endelig fuldstændig og med diplomatisk Nøiagtighed ere offentligliggjorte i Fyens Stifts literaire Selskabs Samlinger.[1]) Om hans eget Liv indeholde de forholdsviis kun Lidet, skjønt dette meest indskrænkede sig til de hjemlige og huuslige Forhold, mellem hvilke Antegnelserne meest bevæge sig, og navnlig føles Savnet af hans Udtalelse over den Hexeproces, der begyndte i hans Huus paa Nakkebøl, saa at man ikke kan spore, hvorvidt han deelte Troen paa den Troldom, der fik Skyld for Ulykken.

Født den 29de Januar 1548 og oplært efter Tidens Sædvane i Latin og andre Sprog, drog han i sin Ungdom 1565 til Tydskland, hvor han 1567 blev gjort til Væbner af Hertug Barnim af Pommeren. Siden vides Intet om ham, før han 1574 blev gift med Bertha Friis (f. 1549), Datter af Henrik Friis til Ørbeklunde († 1571); deres Bryllup stod i Odense den 1ste August tilligemed hendes Broders, Niels Friis's, og de Nygifte fæstede Bo paa Nakkebøl.[2]) Hvad Gods hun medbragte i Medgift, som en af

---

[1]) Saml. t. Fyens Historie og Topographie 6te Bind.

[2]) Der haves endnu et af de Breve, hvori han indbød sine Slægtninge til Brylluppet, nemlig til Fru Berette Bølle, Christen Giøes. (Kgens. Bibl.) At Bertha skulde have været hans Næstsødskendebarn (Saml. t. F. H. o. T. a. St. S. 293) er ikke ganske at tage efter Ordet; thi hendes Bedstemoder Anna Brocken-

Arvingerne til Cantzler Johan Friis's store Efterladenskab, vides ikke; men det omtales længe efter hendes Død, hvorledes det blev skiftet særligt mellem hendes Mand og Datteren.[1]) Derimod arvede han selv 1582 Herregaarden Hellerup efter sin Moders Søster Karen Bølle, som havde denne Gaard efter sin første Mand Mq. Timann. En Tid havde han bortforpagtet den for 300 Rd., men solgte den tilsidst 1599 til Breide Ranzow.[2])

I Aaret 1576 var han ligesom Broderen i det store glimrende Følge, hvormed Kong Frederik og hans Dronning gjæstede Hertugen af Meklenborg[3]): han oplevede der under de daglige Festligheder tvende Tilfælde, som maatte være en alvorlig Advarsel mod de Stores Skjødesynd i de Tider: en pommersk Herremand døde pludselig i Güstrov som Følge af en Sviir, og Eiler Brockenhuus var den Første, der kom til om Morgenen og fandt ham død i hans Herberg; den næste Nat skete det samme med Bendix v. Ahlefeldt, der havde drukket Velkomst med Kongen og Hertug Ulrick i Bützow: Eiler Br. har antegnet begge Dele;[4]) men om han tog sig den Advarsel, disse Begivenheder indeholdt, til Hjerte, vide vi ikke. Ved Lehnstagelsen i Odense 1580 var han udentvivl tilstede, da hans Gaard i Byen ikke var blandt dem, som Kongen lod udvise til Herberger, fordi Besidderne ikke vare tilsagte til Festen.[5]) Han om-

---

huus var Halvsøster til Eilers Olderfader: han var saaledes Søn af hendes Næstsødskendebarn, dog var hun 1 Aar yngre end han. Om deres Bryllup see Antegn. t. 1ste og 8de August 1574.

[1]) Smstd. 22de April 1595.

[2]) Jac. Mads. Vis. S. 99. Antegn. 24de Juni 1598 og 1ste Sept. 1599. Marq. T. eiede den 1547.

[3]) Han nævnes iblandt de Landsaatter, som fik Besoldning som Hofsinder fra 29de Mai til 27de Juli 1576.

[4]) Under 25de og 26de Juli 1576.

[5]) Ved. Sim. Od. By 3, 15.

taler saavel den som Prindsens Hylding 1584 i stor Korthed, men den nøiagtige Angivelse af Pladsen synes at vidne om, at han har været tilstede.[1]) Ved Kong Frederiks Begravelse nævnes han mulig,[2]) i al Fald var han tilstede og har ikke undladt at antegne, at der Dagen efter Begravelsen var et Sammenstød mellem Rigsraadet og Adelen i Roeskilde Domkirke (den bekjendte Reaction mod Udlændinge og Krav paa større Andeel i Lehnene og forøgede Privilegier for den almindelige Adel); men han har ikke antegnet, hvorvidt han selv tog Deel deri, eller hvad han dømte om Rigsraadets afvisende Svar.[3]) Ved den unge Konges Kroning 1596 og Dronningens 1598 var han ligeledes tilstede og tog Deel i den Mønstring af Adelen, som han selv betegner som over al Maade pragtfuld.[4]) Ellers forekommer han ikke i offenlige Anliggender og sjeldent i private Forretningssager;[5]) men hans huuslige Forhold have givet hans Historie dens meste Indhold.

Fru Bertha Friis dødé allerede 1582, efter at have

---

[1]) Ant. den 3de Mai 1580 og den 27de Juni 1584: »paa S. Albans Kergaard«, som vistnok kun var det locale Navn for det nye Torv. Jf. 21de Febr. 1602.

[2]) Resen S. 360 nævner Eiler Mickelsen Brockenhuus, som førte Hesten ved en af Fanerne, og da der foruden hans afdøde Broder ikke kjendes nogen anden Mickel Brockenh. end hans Farfader, kunde det tænkes, at vor Eiler ved en Feiltagelse er kaldet efter Bedstefaderen istedetfor Jacobsen, maaskee for at betegne, at han hørte til Mickels Slægt (den bramstrupske) i Modsætning til den anden samtidige Eiler Brockenhuus af Henriks Linie (den søndergaardske).

[3]) Slange Chst. 4 S. 11 og Schlegel 1, 77. Man seer af Eilers Antegnelse, at det ikke var »nogle Dage« efter Begravelsen, men den næste Dag den 6te Juni, at dette skete.

[4]) Ant. 21de Aug. 1596 og Aug. Erik om Kroning, hvor han nævnes med Laurids Brockenhuus i 7de Geled, som Landadel.

[5]) Paa Ørbek 1585, Arreskov 1586. Saml. t. Fyens H. VI, 223 og Fund. f. Svendb. Hosp. Hofm. VI, 80.

født en Datter Susanne og tvende andre Børn, som døde tidlig og ligge begravne med hende i Aastrup Kirke.[1]) To Aar derefter giftede Eiler Brockenhuus sig igjen med Anna Bille (født 1564), Datter af Jens Bille af Billesholm og Karen Rønnow til Hvidkilde. Dengang stod Brylluppet paa Nakkebøl, hvor de Søndag den 9de August bleve viede »paa Salen«, formodentlig den store Riddersal, der optog hele anden Etage og hvis tvende Kaminer endnu vise hans og den første Kones Vaabener.[2]) Dette Bryllup har endog fundet Omtale i Rigets Historie.[3]) Paa Gaarden var dengang Jomfru Christence Kruckow; hun havde været hos den afdøde Frue, tildeels vel som beslægtet med hende eller med Eiler selv, der engang sees at have kaldt hende sit Sødskendebarn;[4]) men tildeels vistnok ogsaa efter den Sædvane, at Døttre af den ringere Adel anbragtes i de Stores Huse, for at føres ind i Livet og vel ogsaa for at gjøre Gavn i Huset. Om hendes Forhold ved Brylluppet og senere blev der efter 12 Aars Forløb megen Tale; men naar det i de nyere Fremstillinger almindelig fortælles, at

---

[1]) Jac. Mads. Vis. S. 240.

[2]) Den ene har hans fædrene og mødrene Vaabener, den anden hans og Bertha Friis's fædrene alene.

[3]) Blandt nogle flere adelige Bryllupper i Aaret 1584, nævnes det af Resen. S. 342. I hans Calendarium har Brudens Broder tilføiet et Velsignelsesønske.

[4]) Hun var Datter af Axel Nielsen Kruckow til Aarslevgaard, hvis første Kone var en Friis, mulig beslægtet med Henrik Friis (Saml. t. F. H. VI, 187); men hun er dog rimeligviis snarere Datter af hans anden Kone Ane Bjelke, som hidtil har været anseet for hans eneste (N. D. Mag. 1, 379, og Lisbet Bryske Slægteb. fol. 221). Man kan derfor vanskelig tro, at dette Slægtskab til hans Kone kunde motivere, at Eiler Brockenhuus selv kalder hende sit Sødskendebarn (i en Dom, der skal omtales nedenfor), og man kan formode et Slægteskab paa hans Moders Side gjennem Familien Bølle, som er saa lidet bekjendt.

hun havde gjort sig Haab om selv at blive Fru Berthas Efterfølgerske i Ægteskabet, maae vi bemærke, at denne Fortælling savner al udtrykkelig Hjemmel og endog enhver Antydning i de historiske Actstykker. Hun forlod Nakkebøl, senest vel 1590, da en anden Dame kom der,[1]) men mulig allerede før.

Eiler Brockenhuus's Ægteskab med Anna Bille har udentvivl været lykkeligt ved gjensidig Kjærlighed;[2]) men et tungt Kors hvilede paa deres Samliv. Fru Anna fødte 17 Gange i 14 Aar enten i Utide eller dødfødte Børn eller dog Børn, som døde kort efter Fødslen; og hendes Helbred led naturligviis derunder. Den bedrøvede Fader kunde, da han engang lod sin Moders Liig lægge i en ny Kiste, med Veemod omtale «nogle af sine navnløse Børn», hvilke han lagde i samme Kiste: «Deres Navne ere skrevne i Himlen», og flere Gange har han nedskrevet det Hjertesuk: «Gud husvale os engang efter sin guddommelige Villie!» Haabet skuffedes bestandig, og hverken udenlandske Læger, som han tilkaldte, eller en Badereise, som de foretog 1591, formaaede at styrke den svage Hustru. Da dette Uheld havde gjentaget sig 15 Gange i de første 12 Aar, fik omsider den mørke Tanke Indgang, at Fru Anna var forgjort ved Troldom. Den synes at være kommen udenfra, hvad ogsaa den sildige Fremkomst lader formode. Det var just i Aarene 1589 og 1590, at den ulykkelige Overtro, som igjennem hele det 16de Aarhundrede lader sig spore i Folkelivet blandt Almuen, tog et mægtigt Opsving og lige-

---

[1]) Ant. 3die Dec.

[2]) Hans Antegnelser om hende aande stedse Kjærlighed. Et lidet Vink tør det være, at han lod sætte en Prydelse paa sin Sognekirke paa deres 10de Aars Bryllupsdag og har antegnet det, 1594 den 9de Aug.

som blev lyst i Kuld og Kjøn af Regjeringen selv og overført paa Begivenheder i det offenlige Liv. I Aaret 1589 bleve ikke mindre end 13 Hexe brændte i Kjøbenhavn, og 1590 bleve de stærke Storme, som hindrede den danske Prindsesses Brudefærd til Skotland og truede Kong Jacobs egen Flaade, i begge Lande eenstemmigen tilskrevet Troldomskunster; Kong Jacob troede fuldt og fast paa dette Uvæsen og skrev selv en Bog derom; Kong Christian deelte bestandig samme Tro.[1]) Just i Aaret 1590 var Eiler Brockenhuus og hans Hustru, vistnok i Anledning af det kongelige Bryllup, i Kjøbenhavn, hvor ogsaa hendes Ulykke fulgte hende.[2]) Men ogsaa i Hjemmet kom den mørke Overtro og dens Autodafeer nærmere til Familien paa Nakkebøl: Fru Annas Sødskendebarn Anna Hardenberg, Datter af Erik Hardenberg og Anna Rønnow, blev 1591 gift med Johan Rud, Lehnsmand paa Bøvling i Jylland; men i en svag og nedtrykt Tilstand søgte hun tilbage til Forældrenes Huus paa Hagenskov Slot, som kun ligger et Par Miil fra Nakkebøl. Der fødte hun en Søn, som døde det følgende Aar, og faldt selv i en legemlig og sjælelig Sygdomstilstand, i hvilken hendes Melancholi nærmede sig til Sindssvaghed og forenede sig med religiøs Overspændthed.[3]) I denne Tilstand skrev hun en mærkelig Bog, som endnu er til, skrevet med afvexlende sort og rødt Blæk og anlagt som et Trøsteskrift til hendes Forældre, og i dette Skrift udtaler sig tydelig den Tro, at hun var Gjenstand for en skjult Forfølgelse af Fjender, som «havde venlig Omgjængelse i Ord og Tale, men

[1]) Werlauff Antegn. til Holbergs Comedier S. 499 og de der anførte Skrifter.

[2]) Antegn. fra 12te Marts til 20de Mai 1590.

[3]) Ved. Sim. Hagenskov Slot S. 53—55 og Ruderne 2, 198 fgg. og 209.

Falskhed i Hjertet,» og som med deres Raadgivere paaførte hende sin Skade uden al Skyld og Aarsag. Hendes Ønske, at de maatte blive aabenbarede, begyndte at opfyldes, da i Aaret 1596 den første Mistænkte blev dømt og brændt paa Baag Herreds Thing den 19de Juli i Overværelse af i det mindste 9 Adelsmænd, som det maa antages, at Erik Hardenberg eller Johan Rud havde sammenkaldt dertil. Hun udlagde to Andre, og snart nævnede den Næste, som blev brændt paa det samme Herredsthing den 6te Sept., den Adelsdame, som skulde have underkjøbt dem alle, den gamle Enkefru Karen Gyldenstjerne paa Boller, Moder til den i det Foregaaende (S. 508) omtalte Frederik Rosenkrands. Jagten efter Hexene fortsattes i Jylland, og en Syndflod af Stævninger og Processer blev Følgen af den Æresfornærmelse, der antoges tilføiet den adelige Dame, ved at hendes Navn nævnedes i de Thingsvidner, der optoges; men dette vedkommer os ikke her,[1]) medens den hele Begivenhed har sin nærliggende Paralelle og visnok sin Andeel i det, der samtidig skete paa Nakkebøl.

Tre Uger efter at hiin første Hex var bleven brændt paa Baag Herredsthing, nemlig den 6te Aug. 1596, foregik det første Optrin af det Skuespil, som begyndte paa Nakkebøl. Fru Anna holdt da et Forhør over en gammel Qvinde fra Faaborg (Ouse Lauridses), i Godtfolks Overværelse, men rimeligviis i Eiler Brockenhuus's Fraværelse, saasom han skulde møde til Kroningen i Kjøbenhavn midt i August; i ethvert Tilfælde omtales han ikke ved Forhøret.[2]) Det blev senere paastaaet fra den ene Side, at Kvinden

---

[1]) Det Meste findes i Ved. Sim. Ruderne a. Steder.

[2]) De tilstedeværende Godtfolk (Adel) har formodentlig været Fru Annas Slægtninge fra Hagenskov eller Hvidkilde.

blev hentet fra Faaborg ud til Gaarden med Eiler Brockenhuus's egen Vogn, men fra den anden Side, at hun var kommen til Gaarden for at bede om Naadsensbrød som den, der havde tjent der i tidligere Dage, og at hun havde opholdt sig der nogen Tid før Forhøret; hvorlænge, er ikke oplyst, ei heller vides, ved hvilke Fortællinger hun havde gjort sig interessant eller mistænkt. Fru Anna gik ud fra samme Forudsætning som Fru Anna Hardenberg og adspurgte hende, »hvem det var, der saaledes havde forgjort hende«, og hun havde Svaret paa rede Haand, at det var Jomfru Christence Axelsdatter i Forening med hende selv og tre andre Qvinder. Hun fortalte paa det Nøieste, hvad de havde foretaget sig for 12 Aar siden, den Gang Fru Anna havde Bryllup, for at tilintetgjøre hendes Lykke; hvorledes de om Fredagen før Brylluppet havde maalt Brudesengen og slaaet en Knude paa Maalesnoren, hvorledes de havde lavet et Voxbarn, døbt det og offret med det o. desl., og til Alt havde Hjelp af en Dreng, som var Djævelen, og som Christence kaldte Jeronymus;[1]) men først og sidst gjentog hun, at det var Jomfru Christence, der havde ført an og taget Deel i Alt, og givet dem Foræringer (rigtignok af den ubetydeligste Værdi) for deres Tjeneste. Man kan være i høieste Grad uvis om, hvorledes man skal forstaae mange af de forunderlige Bekjendelser, som endnu ere tilovers fra hine Dages Hexe-

[1]) I Voxbarnet og Drengen maa man ikke just mene at see haandgribelige Kjendsgjerninger; thi efter den Tids Forestillinger hørte et Voxbarn saa ubetinget til det, som en Hex maatte have, at Peder Palladius paa et Landemode 1554 indskjærpede at lade Børnene blotte ved Daaben, »for at ikke Hexene skulde indsmugle deres Voxbørn og faa dem døbte til at drive Troldom.« (Heiberg Pallad. i Th. Tidssk. 4, 2, 175). En Dreng eller en Dukke er Symbolet for Djævelens Opvartning, kaldes ogsaa deres Afgud.

processer; men det kan dog neppe miskjendes, at denne vækker Sandsynlighed for, at Christence Kruckow ved denne Leilighed har givet sin Uvillie over Ægteskabet Luft i ildevarslende Symboler, og at den gamle Qvinde kan have følt sig slaaet i sin Samvittighed, da hun efter 12 Aars Forløb saae den sørgelige Opfyldelse af det onde Ønske; hun bad, at Gud vilde straffe hende og Jomfru Christence for de 15 uskyldige Børn, hun havde taget af Dage. Men det er utroligt, hvad Phantasien i en exalteret Tid kan foregjøgle uvidende Mennesker, naar først Retningen og Formen er angivet, og man maa mindes derom ved at see, hvad et andet Vidne paa et senere Standpunct i denne Sag vidste at føre frem. Thi efterat den førstnævnte Qvinde fra Faaborg var stillet for Sallingherreds Thing den 12te Oct. 1596 og der havde gjentaget sin Bekjendelse og var blevet brændt, holdtes der udentvivl flere Forhør over Andre[1]), af hvilke kun eet, som holdtes den 18de Marts 1597, er bevaret. Det holdtes paa Nakkebøl, denne Gang i Dannemænds Overværelse, over en femte Qvinde, der altsaa maa være udlagt af en af de Andre. Hun begyndte med, at Jomfru Christence (»den Djævel, saa faae hun Skam!») havde forført hende, og udsagde derhos, at hun to Gange havde været med hende paa Bloksbjerg, dandset i Ring der, medens Djævelen hentede Viin til dem osv., og ligesom hun stadfæstede og forøgede hvad den Første havde fortalt, navnlig at de satte 3 Kors i Jorden under Fruens Seng, saa vidste hun nu, at Præsten i Aaby var med at nedsætte Voxbarnet under Fru Annas Stol i

---

[1]) Dette maa forudsættes, da Christence Kruckow i Febr. 1597 kunde tale om udædiske Kvinders Udsagn. De spores imidlertid ikke i Sagens Gang.

Kirken (han var naturligvis forlængst død), og om det Faaremelk, som Fru Anna Torsdagen efter Brylluppet ikke paa Jomfruens Opfordring havde villet drikke og som Jomfru Christence slog bort, vidste hun, «at saa kom Fanden og tog det.» Ogsaa hun blev brændt, og man maa troe, at det i Mellemtiden maa være gaaet de øvrige ligesaa, forsaavidt som de endnu dengang vare ilive; thi det var sagt af den Sidste, at Fru Anna skulde faae sit Helbred igjen, naar alle de, der havde været med at forgjøre hende, vare brændte. Om Jomfru Christence hed det derimod i denne Bekjendelse, at hendes Magt over Fruen allerede var tilintetgjort, da hendes Kunster vare røbede; men Fru Anna selv tør have havt hende særlig i Sigte. Saasnart den første Bekjendelse var aflagt paa Nakkebøl den 6te August og opskrevet for at vedtages til Thinge, blev Jomfru Christence allerede den 21de August tilligemed sin Broder (som Værge) indvarslet til at paahøre Qvindens Udsagn paa Salling Herredsthing den 12te October, altsaa stævnet til det saakaldte Vedermaalsthing. Af hende eller hendes Værge blev det der indrømmet, at hun havde maalt Brudesengen, men intet Mere. For Landsthinget, hvor Nævningernes Dom skulde stadfæstes, mødte begge hendes Brødre og fremlagde en Erklæring fra hende, i hvilken hun forklarede at have maalt Fru Annas Brudeseng i den Hensigt at sende Maalet til Rødkilde, for at lade en anden gjøre derefter,[1]) og forsvoer og benægtede at vide Noget om hvad de udædiske Qvinder iøvrigt havde udsagt. Imidlertid fandt Landsdommeren det dog saa mistænkeligt, at han i sin Dom af 26de Febr. 1597, hvorved han stad-

[1]) Paa Rødkilde holdtes rigtignok ogsaa hendes Broders Bryllup, men dog først over et Aar senere. Eil. Br. Antegn. d. 10de Oct. 1585.

fæstede Herredsthingsdommen, indførte denne Tilstaaelse, idet han dog ikke vilde dømme til Erklæring (Frifindelse?) eller til Skade, men han stillede hendes Sag til Kongens Dom som Adelens Forum. Uagtet nu ingen indstævnede hende for denne Domstol, var Sagen ikke dermed tilende; men det blev hende selv eller hendes Part, som fortsatte den og bragte den for Kongens Domstol, ligesom Fru Karen Gyldenstiernes Søn i den samtidige Hexeproces, som ovenfor blev omtalt. Jens Kruckow udtog kgl. Stævning af 5te Oct. 1597 saavel over Landsdommer Gabriel Knudsen som over Eiler Brockenhuus for den Æresfornærmelse, der var tilføiet hans Søster,[1]) og begge Sager kom for Herredagen i Juni 1598. Landsdommeren blev frifundet den 15de Juni, uagtet han fastholdt, at hun havde givet en partiel Tilstaaelse, men han urgerede, at han ikke havde dømt, men kun indført det for «en Betænkelse, ikke for en Dom.» Eiler Brockenhuus blev egentlig sagsøgt, fordi han havde givet Jens Kruckow og hans Søster Varsel til at paahøre Vidnesbyrdene ved Salling Herredsthing[2]) og saaledes indirecte sigtet hende for «Ord og Rygte af udædiske Menneskers Mund», uagtet hun var hans nære Slægt. For Herredagen fremlagde Jens K. d. 17 Juni hendes Erklæring, hvori hun forsvoer og benægtede Fortællingen om Voxbarnet, af hvilket heller ikke ved Undersøgelse var fundet noget Spor, og han spurgte Eiler Brockenhuus, om han vilde anklage hans Søster. Eiler indskræn-

[1]) D. Mag. 3 R. 1, 52. Man seer af Stævningen, at der lagdes særdeles Vægt paa Fortællingen om Voxbarnet. Af Dateringen fra Bellinge, som var Eiler Kruckows Gaard, kan sees, at begge Brødrene handlede i Forening.

[2]) Da han den 21de Aug. 1596 var i Kjøbenhavn, kan Indvarslingen kun være skeet ved Andres Foranstaltning.

kede sig til at oplyse det Factiske, og sagde kun, at «om der var Noget om det med Troldommen, maatte hans Sødskendebarn selv bedst vide.» Han blev frifunden for Jens Kruckows Tiltale og tilgav ogsaa ham, at han havde forulempet ham med Stævningen. Det var et Forlig snarere end en Dom; men Christence kunde dog, da hun 25 Aar efter blev anklaget paany, med Sandhed sige, at hun havde erklæret sig for Kongen og Rigens Raad for disse fyenske Beskyldninger, og der er intet Spor af hvad der senere er fortalt, at hun skulde være bleven advaret, eller at det endog skulde være blevet hende tilkjendegivet, at Sagen kunde optages paa Ny, dersom hun i Fremtiden gjorde sig skyldig i lignende Forhold. Sagens Udgang stemte ganske overeens med den Slutning, som den samtidige Sag fra Hagenskov fik, hvilken Kongen endte med at forlige Johan Rud og Fru Karen Gyldenstjerne, hvis Søn ligeledes havde stævnet Johan Rud for den Fornærmelse, at have agtet paa Troldqvindernes Udsagn om hende.[1]) Lovgivningen indeholdt dengang endnu ikke nogen udtrykkelig Bestemmelse om den Brøde at kjøbe eller bruge Hexes Tjeneste som Forordningen af 12te October 1617. Men var end Retssagen saaledes tilende, drog den dog til et senere Tidspunct, som bekjendt, sørgelige Følger efter sig for Christence Kruckow, hvilket imidlertid ikke vedkommer Eiler Brockenhuus's Historie.

Overfor denne hele Række af Begivenheder forholder

[1]) Kongen siger dette i et Brev af 9de Juni 1598, Ved. Sim. Ruderne 2, 270. Den Dom, hvortil der formodentlig sigtes, og som maa have omfattet de mange ovennævnte Stævninger, (ovenf. S. 526), kjendes vel ikke, men kan ganske have lydt som Eiler Brockenhuus's af 17de Juni. Men muligt er det ogsaa, at det kan være skeet ved en mere privat Mægling før den forestaaende Kroningsfest.

Eiler Brockenhuus sig i sine Antegnelser, som ovenfor bemærket, aldeles tavs: han omtaler ikke med eet Ord, hverken Christence eller Hexene eller Processerne, og dog har han flere Antegnelser angaaende Familien Kruckow,[1]) omtaler Fru Anna, Johan Ruds, og deres Søn paa Hagenskov,[2]) og har mange Antegnelser om hvad der skete, da han var i Kjøbenhavn til Dronningens Kroning den 11te Juni 1598, i de samme Dage, han selv stod for Kongen og Rigsraadet med Jens Kruckow den 17de Juni: han har hvad der skete den 18de, men ikke den 17de! Ei heller antyder han nogensteds, at hans Kones Svaghed skulde kunne bidrøre fra deslige Grunde. Hexeprocesserne havde heller ingen Indflydelse derpaa. Hendes Uheld gjentog sig endnu idetmindste to Gange efter, i Alt altsaa 17 Gange, da man allerede 1596 regnede 15 Børn fordærvede ved Troldommen,[3]) og tilsidst havde han den Sorg at see den samme Skjæbne begynde at hjemsøge hans Datter af første Ægteskab paa Hvidkilde.[4])

At deslige Sorger maatte kaste en mørk Skygge over mangen Time i hans Liv, er vel en Selvfølge; men iøvrigt bærer det, som det synes, forherskende Præget af en livsglad Færd i Slægts og Venners Kreds under en til de private Anliggender indskrænket Virksomhed, der har sat sig mange Minder. For sin Sognekirke Vester Aaby var han ene Kirkeværge, bemærker Biskop Jac. Madsen; han udvidede den med en Tilbygning, hvori han indrettede sin

---

[1]) Saasom 10de Oct. 1595 og 4de Juli 1596.

[2]) 15de Sept. 1592 og 17de Juui 1593.

[3]) Ant. 9de Jan. 1597 og 10de April 1598. Det er altsaa urigtigt, naar Historikerne blive staaende ved det lavere Tal, fordi det alene forekommer i Bekjendelsen af 1596. (D. H. IV og Saml. t. F. H. VI, 294).

[4]) Ant. 1ste Juli 1599, 4de August 1600 og 7de Sept. 1602.

Familiebegravelse; han forhøiede Kirken, udstyrede den med en ny Altertavle og Prædikestol og prydede den med et Spiir o. m., og dette gjorde han »paa Love«, uagtet han ikke havde Patronatsret.[1]) I St. Knuds Kirkes trange Dage, da Biskoppen maatte søge Hjælp til den fra alle Kanter, gav Eiler Brockenhuus den største Gave, idet han 1591 paa Biskoppens Anmodning ene bekostede en ny Prædikestol.[2]) Hans Moders Søster Karen Bølle, Lave Urnes Enke, var der begravet 1582 ved sin Mands Side. Derfor satte han ogsaa en Inscription tilligemed Prædikestolen, der antyder en viid Betydning, som han tillagde dette Minde; thi den siger, at han har bekostet dette Mindesmærke »Gud og hans hellige Ord til Ære, sin kjære Moders Søster, sine Hustruer, Børn og Venner til en christelig og ærlig Amindelse.«[3]) Paa Nakkebøl selv opførte han 1584 udenfor Porten en Bygning, som synes at have været en fritstaaende Portbygning med en Sal ovenpaa, og her satte han en Indskrift, hvori han indtrængende indbyder sine Venner, Mænd og Kvinder, til ikke at drage hans Dør forbi.[4]) Aarstallet tyder paa hans andet Bryllup, saaat det mulig har været den Sal, hvilken Troldqvinden meente 1596, da hun fortalte, at de slog Knuden, medens Vielsen foregik paa Salen; i ethvert Tilfælde blev den brugt til Vielse 1594, da Biskoppen viede Datteren Susanne og Marcus Bille, og en glimrende Fest holdtes paa Gaarden, til hvilken Prindsen (Kong Christian) selv indfandt sig og med hvilken to

---

[1]) Visitatsb. S. 240, 236. Han omtales ogsaa S. 252, 262, 234 og 99. Spiret blev reist 1594. (Ovenf. S. 524).

[2]) Smst. S. 31 og Mumme. St. Kn. K. S. 22 og 240. Den blev gjort paa Nakkebøl og kostede 150 Joack. Daler.

[3]) Mumme a. St. 240.

[4]) Dette Vers er meddeelt i Jac. Mads. Vis. a. St. Bygningen er forlængst forsvunden.

Præsters Bryllup blev forbundet.[1]) Ogsaa flere andre Træk tyde paa en Gjæstfrihed, der gik vidt: fyrstelige Besøg og udenlandske Adelsmænd omtales,[2]) og hans Antegnelser selv forudsætte baade den levende Interesse for Dagens Begivenheder i en viid Kreds og en vidtløftig Bekjendtskabskreds med dertil svarende Correspondance.[3])

Eiler Brockenhuus døde 1602, altsaa i en Alder af kun 54 Aar. Han ligger begravet i Aaby Kirke, hvor han allerede 1589 havde ladet lægge den pragtfulde Liigsteen over sig selv og begge sine Hustruer, som nu forefindes indmuret bag Alteret. Den har 8 Vaaben for hver, men har aldrig faaet de manglende Data om hans og den sidste Kones Død.[4]) Man veed derfor ikke engang hans Dødsdag, som har antegnet saamange Andres; men hans Antegnelser slutte med 15de Oct. 1602. Han efterlod en betydelig Gjæld, skjønt han 1599 havde solgt Hellerup; hans Enke solgte formodentlig strax Damsbo til Hans Povisk, og derhos afstod hun Nakkebøl til sin Broder Marcus Bille, der tillige var hendes Svigersøn som den, der var gift med Eiler Brockenhuus's Datter Susanne af første Ægteskab.[5])

---

[1]) Smstd. og Gjessing Jubell. 2, 2, 151.

[2]) F. E. 21de Mai 1602. Jac. Mads. S. 252.

[3]) Til de Bemærkninger om Kilden for hans Antegnelser, som allerede ere gjorte med al Føie, (Saml. t. F. Hist. VI, 297) skal jeg kun føie den, at Antegnelsernes Magerhed i det Fjerdingaar, han var udenlands, (Ant. 24de Ap. 1591 fgg.) er et Vidnesbyrd om, at egen Deeltagelse og en levende Correspondance har været ham en Hovedkilde: ikke engang hans Kones Cousines Bryllup med Johan Rud, som faldt i den Tid, har fundet Plads i hans Calender, hvor hendes Barns Fødsel og Død og Begravelse ikke savnes i de næste Aar.

[4]) Den er af sort Steen, udmærket Arbeide og er tegnet af Abildgaard. Vaabnene give intet Nyt.

[5]) Ved. Sim. Rugd. 2, 1, 99 og D. Herregd. IV.

Da der kun var denne Datter ilive af Eilers mange Børn, uddøde denne anden Linie af de Bramstrup Brockenhuser med ham, omtrent paa samme Tid, som Linien paa Egeskov uddøde (1604). Hans Datter Susanne døde allerede 1606 og efterlod kun en Søn og en Datter; men gjennem denne, som Eiler Br. saae fødes 1598, blev han i fjerde Led Stamfader til Jomfru Karen Brahe (1653—1736), der har bragt hans Antegnelser gjennem sit Bibliothek i Odense Frøkenkloster til Efterverden og deri sikkret ham det varigste Minde.

Fru A. Bille oplevede uagtet al sin Svaghed og Sorg en høi Alder; thi hun nævnes endnu 1638[1]) og blev altsaa idetmindste 74 Aar gammel, og hun maa endog antages for at have havt en kraftig Alderdom.[2]) Hun kjæmpede udentvivl ærligt for at betale sin Mands Gjæld, og havde endnu i Aaret 1638 saameget Jordegods, at hun ved Rustningen blev sat for 571 Tdr. Hartkorn; men ellers vil man forgjæves søge efter Lyspuncter i hendes Liv, saavidt det kjendes.[3]) Hun laae 1630 i Proces med sin Broder om Nakkebøl; efter hans Død 1631 skal Sønnen Eiler Bille

---

[1]) I Adelens Taxation i Ved. Sim. Jørgen Brahe S. 151.

[2]) Noget af det Sidste, der vides om hende af Salling Herreds Thingbog 1637, angaaer to Reiser, hun havde foretaget til Svendborg og til Nybølle: et Par af hendes Bønders Opsætsighed og Unddragelse fra deres Ægtpligt lod hun nemlig da paatale for Retten. (Medd. af Hr. Skolelærer Jørgensen).

[3]) At hun skulde have strakt sin Driftighed ud over Andres Anliggender og derved paadraget sin Broder Kongens Uvillie, som det fortælles i Molbechs Chst. 4 Breve S. 101, Note 2, beroer vistnok paa en Misforstaaelse; thi Kongen klager vel i sit Brev1621 over, at Marcus Bille, som 1618 havde faaet Rugaards Lehn, lod »Søsteren, som han haver hos sig, regjere Lehnet mere end han«; men ved denne Søster turde man snarere tænke paa den ugifte gamle Jomfru Birthe Bille end paa Fru Ane, der boede paa Nakkebøl.

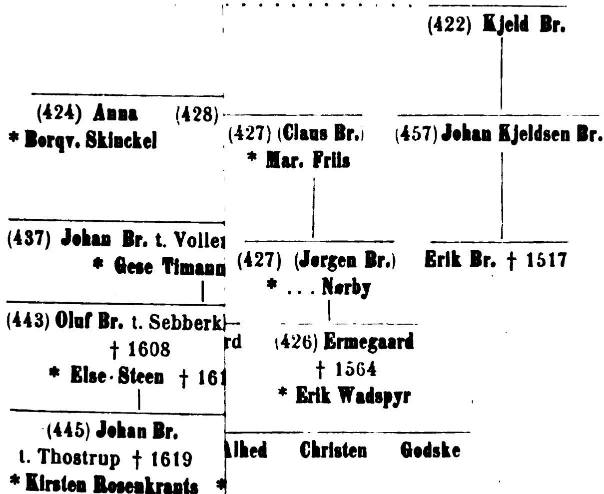
(† 1649) have eiet det tilligemed Hvidkilde; men hun boede der dog og kaldes i de mange Processer, hun havde med sine Bønder, Fru Ane til Nakkebøl. Hendes Død er intetsteds antegnet. Det er overhovedet meget Lidet, der kan siges om hende,[1]) og det kan kun være en nærliggende Formodning, at hun har bevaret den Stemning, som Troen paa Menneskers Ondskab havde vakt i hendes yngre Dage. Med dette Sind har hun formodentlig seet paa Christence Kruckows Ulykke, i det mindste gjorde hun Intet for at afværge den, da hun af Kongen blev opfordret til at tage Deel i hendes Sag 1621; hun fremsendte de to Forhør fra 1596 og 97, som hun havde bevaret. Denne Sag ligger imidlertid udenfor Brockenhusernes Historie, og vi slutte saaledes her med de Bramstrup Brockenhuser, for at give de øvrige Gruppers Historie i næste Bind.

---

[1]) De to eneste Noticer om hende i Jac. Mads. Visitatsb. (S. 263 og 227) angaae chronique scandaleuse; den ene Gang angav hun en Degns Forseelse, som Eller Br. bad for; den anden Gang fortalte hun Noget om en Præst, som fralagde sig hendes Paasagn.

Anm. De Stamtavler, som her tilføies i Henhold til disse Undersøgelser, ville tillige kunne tjene til Register, idet Sidetallet er anført ved hvert Navn; men forsaavidtsom der ved nogle henvises til 7de Afsnit, menes derved, at deres Historie vil findes i den følgende Deel under den Gruppe, der indbefatter de spredte eller enkeltstaaende Slægter og Personer.

Tab. 1.

(422) Kjeld Br.
(424) Anna
* Borqv. Skinckel
(428)
(427) (Claus Br.)
* Mar. Friis
(457) Johan Kjeldsen Br.
(437) Johan Br. t. Vollei
* Gese Timann
(427) (Jørgen Br.)
* . . . Nørby
Erik Br. † 1517
(443) Oluf Br. t. Sebberk
† 1608
* Else Steen † 161
rd
(426) Ermegaard
† 1564
* Erik Wadspyr
(445) Johan Br.
t. Thostrup † 1619
* Kirsten Rosenkrants
lhed
Christen
Godske
ds

Tab. 2.

(455) **Johan Br.** t.
* **Ane**

Lave Br. (Thomas) 1519 | **Jacob Br.** ? | **Erik Br.** † 1529

(456) **Johan Br.** t.
* **Soph. Skee**

(7de Afsn.) **Lave** † 1564 | **Andreas** | **Otto**

(462) **Kield Br.** t. Lee
† 1616
* **Edel Ulfeld**

(518) **Mickel Br.**
† 1578

(463) **Just Br.**
† 1626

(463
†
* **He**
†

Susanne
1606
cus Bille

(465) **Erik Br.** til Le
† 1677
* **Ing. Parsbjerg**

Johan Br. | **Johan**

Grev Rochus Friederich Lynar.

Af

P. Vedel.

Det ligger nær at søge Forklaringen af det Særsyn, at den gamle danske Adel efter Enevoldsmagtens Indførelse saa hurtigt forsvandt fra den politiske Skueplads, dels hos den selv, idet den nemlig var for stolt til gjennem Hofgunst og som Naade at ville forsøge paa at opnaae en ringe Deel af den Magt, der tidligere tilkom den som Ret, dels hos Regeringen, der ganske naturligt maatte føle Mistro til Aristokratiets Resignation og Oprigtighed ligeoverfor den nye Tingenes Orden og derfor vel vogtede sig for at betroe det anseligere Statsembeder. Men den dybere og varigere Grund maa vistnok søges andetsteds.

Nye Grundsætninger og Former kræve nødvendigvis nye Mænd, og med den bedste Villie til at finde sig tilrette i Forandringen, kan det dog kun vanskeligt lykkes dem, der i Generationer ere opdragne og indlevede i de gamle Forhold, at tilegne sig de nye Principer saaledes, at de med Dygtighed og Initiativ kunne arbeide paa deres Gjennemførelse. Denne almindelige Sætning fandt fuld Anvendelse paa den gamle danske Adel. Den var i det Hele taget neppe længere Regeringsopgaven voxen, men navnlig gjaldt dette med Hensyn til

de udenrigske Interesser, saaledes som disse efterhaanden ved Begivenhedernes Magt havde udviklet sig. Saalænge der kun havde været Spørgsmaal om Forholdet til Sverige, Hansestæderne og Gottorp, overskred denne diplomatiske Opgave ikke Rigsraadsadelens almindelige Synskreds, men fornemlig fra Trediveaarskrigen at regne havde Danmark seet sig inddragen i Tydsklands religiøse og politiske Udvikling, Sveriges paafølgende militaire Glandsperiode havde tiltrukket sig hele Europas Opmærksomhed, Carl den 12tes Krigslyst tvang de nærmeste Stater til at søge deres Sikkerhed i Alliancer, og af den paafølgende lange Krig var der fremgaaet en ny Stormagt, der fra Petersborg efterhaanden udstrakte sin Indflydelse over det hele europæiske Statssystem. Fra nu af kunde Danmark ikke længere lade sig nøie med at følge de Begivenheder, der tildroge sig paa det nærmeste lille Omraade og saa at sige paa dets Grændser, man maatte i Kjøbenhavn holde et vaagent Øie med, hvad der foregik i Europa, og det var ikke længere tilstrækkeligt ved enkelte Leiligheder og for bestemte Anliggender at udsende Gesandtskaber, man maatte stadigt følge de vigtigste Landes Politik og søge at forudsee den ved paa Stedet selv at iagttage deres indre Udvikling. Paa den anden Side vare de nordiske Hoffer efterhaanden blevne en ny Kampplads for de 2 Vestmagter, paa hvilken de kæmpede med hinanden om Overvægten, thi Erindringen om, hvad Sverige havde været og muligvis igjen kunde blive, Erkjendelsen af, hvad Rusland allerede var og utvivlsomt vilde udvikle sig til, og den store Betydning for Verdenshandelen, som Østersøen frembød, vare mægtige Bevæggrunde for England og Frankrig til ikke længere at betragte Forholdene i Norden med Ligegyldighed. Endelig arbeidede den preussiske Stat allerede paa at bryde sig sin mægtige Bane og man begyndte at ane i Wien, at der ved

Østersøens Kyst opvoxede en farlig Medbeiler til Herredømmet over Tydskland.

Saaledes saae Danmark sig fra sin tidligere Tilbagetrukkethed hurtigt hensat midt i det urolige diplomatiske Liv, der bevægede Europa i det 17de og 18de Aarhundrede, og det blev saameget mere nødvendigt for den danske Regering at følge de idelig vexlende politiske Combinationer med ængstelig Opmærksomhed, som den siden 1720 var beskjæftiget med den store Opgave at samle hele Halvøen indtil Elben under den danske Krone og stadigt maatte frygte for, at Gottorperne, der stode Sveriges og Ruslands Throner saa nær, skulde faae Evne, som de havde Villie, til at forstyrre dette Værk.

Denne diplomatiske Virksomhed laae ikke for den danske Adel og allerede før Enevoldsmagtens Indførelse var den derfor ogsaa for en stor Deel gaaet over i Andres Hænder. Manglede end undertiden hverken Kundskaber eller Begavelse, saa fattedes dog saagodt som altid det mere omfattende Blik og den almindeligere sociale Dannelse, der kun naaes i større Forhold, thi medens den svenske Adel ligefra det 17de Aarhundredes Begyndelse havde benyttet den rige Leilighed, som tilbød sig for den til at tumle sig om udenfor Sverige, og saaledes havde erhvervet sig mange af de fornødne Egenskaber til den diplomatiske Virksomhed, havde den danske Adel derimod i Reglen siddet hjemme og var hverken ved Familieforbindelser knyttet til Udlandet eller havde ved et tilstrækkelig langt Ophold udenfor Landets Grændser vundet Kjendskab til fremmede Forhold og Personer. Dersom den diplomatiske Tjeneste havde været organiseret saaledes, at man paa underordnede Poster efterhaanden kunde udvikle sig til at beklæde de høiere, vilde disse Mangler lettere have kunnet afhjælpes, men heller

ikke dette var dengang Tilfældet[1]). Af disse Grunde egnede den danske Adel sig saaledes i Almindelighed ikke ret til den diplomatiske Tjeneste og i Virkeligheden attraaede den heller ikke at vinde Ansættelse i Udlandet. Navnlig viste dette sig i det 18de Aarhundrede og især med Hensyn til de fjernere Poster. Det var langt behageligere at leve paa sine Godser eller gjøre lidt Hoftjeneste end at paatage sig et diplomatisk Embede, men skjøndt man saaledes hverken vilde eller kunde modtage en saadan Ansættelse, undlod man dog ikke at fremstille sig som tilsidesat for Yndlinger og Fremmede og i Hemmelighed beklagede man sig bittert over Regeringens formeentlige Uretfærdighed[2]).

Det er denne Vanskelighed ved at finde passende Personligheder i Landet selv, som tildels maa undskylde den danske Regering, naar den ofte fik Udseende af at vise altfor stor Gjæstfrihed mod de Fremmede og at foretrække dem for Landets egne Børn. I Virkeligheden vragede den dog neppe dygtige indenlandske Kræfter, selv ikke om de maatte søges udenfor den priviligerede Classe, og Danmarks Historie i den sidste Halvdeel af det 17de og i det 18de Aarhundrede frembyder ikke faae Exempler paa Uadelige, som ved deres Dygtighed have været istand til at hæve sig op endog til de høieste Stillinger[3]). Men som Betingelserne for Dan-

---

[1]) See Grev v. d. Ostens Gesandtskaber i Nyt Hist. Tidsskr. 3 R. 1 Bd. pag. 475—76.

[2]) I et Privatbrev af 29 Dec. 1764 skriver Overjægermester C. C. Gram til J. O. Schack (Rathlov): «notre nation que l'on n'accuse déjà que trop qu'ils ne veulent servir qu'à leur fantaisie, pour ne pas dire, qu'ils n'aiment pas à servir du tout, aimant mieux faire les gentiliers à la campagne, et qui malgré cela se plaignent, qu'on ne veut pas les employer.

[3]) Foruden Griffenfeldt, hvis Skjæbne neppe har noget Sidestykke andetsteds, kan her som Exempler, hentede særligen fra den diplomatiske Tjeneste, nævnes Meyerkrone, Løvenørn, Grüner o. s. v.

nelsen dengang vare, kunde man kun ufuldstændigt rekrutere den høiere Embedsstand blandt Middelklassen, og saaledes var det da ret forklarligt, at man tog sin Tilflugt til fremmede Kræfter. At denne Tilstand medførte store Misligheder og at det danske Folk ikke kunde Andet end maatte føle sig ydmyget ved at see sine vigtigste Anliggender styres af Fremmede, var Noget, som de dygtigere af disse meget godt indsaae, og navnlig den ældre Bernstorff sparede derfor ingen Møie for at finde Danske, som han kunde anvende i Statstjenesten[1]).

Men det er desuden en stor Vildfarelse, hvis man troer, at den stærke Indvandring af Tydske, der naaede sit Høidepunkt her i Landet under Christian d. 6te og Frederik d. 5te, kun tilførte os udulige og uværdige Lykkesøgere, hvis Formaal alene var at drage saa Meget som muligt til sig af Æresbevisninger og Gods og forresten ingen Interesse følte for Land og Folk. Tvertimod tilhørte ikke faae af dem anselige Slægter[2]), og naar de forlode deres Hjem, var det kun, fordi de ikke der kunde finde Anvendelse for deres

[1]) Imellem Gesandterne i hans Ministertid finde vi derfor ogsaa Rosenkrands, Wind, Juel, Sehested-Juel, Wedel-Frys, foruden Ranzau, Reventlow, Ahlefeldt o. s. v. Hvor ivrig B. var, naar han troede at kunne vinde en Dansk for Tjenesten, sees f. Ex. af hans Brev af 26 Aug. 1752 til Wedel-Frys, hvoraf Halvdelen er rettet til Grevinden, hvis Indflydelse han kjendte og som han søger at vinde for sit Forslag. At han ogsaa paa andre Gebeter stadigt søgte at anvende Danske, sees bl. A. af Gosch: Udsigt over Danmarks zoologiske Litteratur 2 Afd. pag. 437, der med Hensyn til den Niebuhr'ske Expedition til Arabien berigtiger J. Møllers Feiltagelse i Mnemosyne IV pag. 100.

[2]) En Statskalender fra Midten af forrige Aarhundrede indeholder saaledes, foruden Navne, der allerede vare eller senere ere blevne nationale, Medlemmer af Familierne Stolberg, Ysenborg-Büdingen, Hohenlohe, Reuss, Fürstenstein, Asseburg, Lynar, Gleichen, Castell, Woyda, Massow, Schleinitz, Beust, Nostiz o. s. v.

Kræfter eller fordi de ønskede en større Virkekreds end den, som det lille Fyrstendømme, hvori de vare fødte, kunde byde dem. Danmark maatte naturligen udøve en ikke ringe Tiltrækning paa dem, ikke blot fordi de kunde vente sig en venlig Modtagelse af Regeringen, men ogsaa fordi det var en gammel og anseet Stat, fordi Forholdene der ikke vare altfor vidt forskjellige fra, hvad de vare vante til hjemmefra, og endelig fordi Danmark var et strengt protestantisk Land. Dette sidste Hensyn havde dengang en meget betylig Vægt og for os, der ere saa stærkt paavirkede af Nationalitetsideen og dens forbindende Kraft, falder det vanskeligt tilfulde at kunne sætte os ind i, hvormeget nærmere en luthersk Tydsker dengang følte sig at staae det lutherske Danmark end et catholsk eller vel endog et calvinistisk tydsk Land. Det religiøse Fællesskab var endnu i det 18de Aarhundrede i Virkeligheden for mangen tydsk Protestant et langt fastere Baand end det ubestemte Landsmandskab.

Ganske vist besad kun altfor mange af de Indvandrede de daarlige Egenskaber, som man ofte har tillagt dem alle, men denne Categorie havde en afgjort Forkjærlighed for Hoftjenesten og Hæren, hvorimod de, der indtraadte i den civile Embedstjeneste, i Reglen vare dygtige og hæderlige Mænd og navnlig gjælder dette om dem, der ansattes i Diplomatiet, thi Rosenkrands, Schulin og Bernstorff lode sig ikke nøie med udulige Agenter. Det danske Diplomaties Dygtighed var derfor ogsaa i det 18de Aarhundrede almindelig anerkjendt og stod ikke tilbage for noget andet Lands, og ligesaa lidt lode disse Fremmede det i Reglen mangle paa Troskab mod den Regering, de tjente, eller paa Iver for at udføre de dem betroede Hverv. Diplomatiet var dengang meget forskjelligt fra hvad det nu er; det var ikke en Repræsentation af Staten men af Fyrsten, Politiken var dyna-

stisk, ikke national, og af denne Grund og da de sociale Forbindelser mellem Landene forholdsmæssigt vare faae, kunde Forretningerne meget godt udføres af en dygtig Udlænding. Men hvad der derimod efter Sagens Natur i Reglen ikke kunde ventes hos en saadan, var den fuldstændige Kjendskab til Landets Ressourcer og til Folkets Charakteer, og dernæst fremfor Alt den Følelse af Solidaritet med Landet, som tilfulde kun kan være tilstede, naar den Paagjældende ved sin Fortid og sin Fremtid er fast knyttet til dets Skjæbne. Den samme Forskjel, der trods alle fortrinlige Egenskaber altid adskiller en fremmed Feltherre og Leietropper fra en national General og Hær, gjør sig ikke mindre i Diplomatiet gjældende imellem en Fremmed og en Indlænding. Under sædvanlige Forhold falder vel i Reglen den personlige Interesse sammen med Statens, men i Ulykken eller naar det gjælder om at forberede, hvad der først om lang Tid kan fuldendes, eller at opgive en øieblikkelig Udsigt til Fordeel for at spare Fremtidens Chancer, tør man ikke altid regne paa at finde den fornødne Resignation hos den, hvem denne Fremtid ikke vedrører. Det er denne Mangel, som i større eller mindre Grad maatte fremtræde hos disse Fremmede med ganske enkelte Undtagelser, blandt hvilke Bernstorff indtager den første Plads, baade fordi hans ophøiede Charakteer satte ham et ædlere Maal og fordi han definitivt havde valgt Danmark til sit Fædreland. Forresten havde Systemet ogsaa andre Mangler, men de traadte først senere frem, da Forholdene gjorde det nødvendigt alene at bruge Landets egne Børn i disse Stillinger, thi det viste sig da kun altfor meget, hvorledes al Tradition og Forudsætning manglede i den Kreds, i hvilken Regeringen var henviist til at søge sine diplomatiske Embedsmænd.

1.

Blandt de Tydske, der i det 18de Aarhundrede stod i dansk Tjeneste, indtager Lynar en fremragende Plads baade paa Grund af Vigtigheden af de Embeder og diplomatiske Sendelser, der bleve ham betroede, og ved sin hele udprægede Personlighed. Men naar han har været almindelig bekjendt, længe før Asseburg blev dragen frem af Forglemmelsen ved Varnhagen von Ense, og naar han har fundet meer end een velvillig Biograph, medens J. H. E. Bernstorff endnu kun ufuldstændig kjendes, skylder han vistnok dette Fortrin mindre sit eget Værd end den Omstændighed, at hans vigtigste Depescher, hvad der dengang var sjeldent, bekjendtgjordes kort efter hans Død, og at en bekjendt og frugtbar tydsk Litteratus, Büsching, i en Række Aar havde hørt til hans Husstand som Hovmester for hans Søn. Allerede fra Slutningen af det forrige Aarhundrede har der derfor i Tydskland samlet sig en heel Litteratur om hans Navn, og den forøges endnu bestandig[1]). Her i Danmark har man derimod taget langt mindre Notits af ham, uagtet han i flere end een Henseende har Krav paa vor Opmærksomhed. Thi foruden at hans Missioner frembyde en stor historisk Interesse, er han ogsaa med sine gode og slette Egenskaber netop en fortrinlig Repræsentant for de omtalte tydske Diplomater i dansk Tjeneste. Han var desuden Bernstorffs Medbeiler, og denne har neppe fundet nogen strængere Dommer end Lynar, der med stor Kunst har forstaaet i sine

[1]) De vigtigste af disse Skrifter ere: 1) Des weiland Grafen R. F. zu Lynar hinterlassene Staatsschriften, Zwei Bände, Hamburg, 1793; 2) Lebensgeschichte des Grafen R. F. zu Lynar i Büschings Beiträge zur Lebensgeschichte denkwürdiger Personen, Halle, 1786, IV Band; 3) R. F. zu Lynar von Jansen, Oldenburg 1873, cfr. pag. 3—4, hvor nogle flere mindre Skrifter af Büsching og Andre findes opregnede.

Skrifter og Breve ligesom i Forbigaaende at lade indflyde Bemærkninger, som maatte bibringe Efterverdenen en ugunstig Mening om Ministeren og vække Mistro til hans Charakteer. Hvad Betydning der kan tillægges disse Antydninger, maa naturligvis væsentlig afhænge af det Lys, hvori Lynars egen Charakteer og Paalidelighed stille sig for os.

Rochus Friederich, Greve af Lynar, var næstældste Søn af en meget anseet Godseierfamilie i det chursachsiske Nedre-Lausitz, der var af italiensk Oprindelse og som endnu blomstrer i Preussen, hvor den i den seneste Tid har erholdt fyrstelig Værdighed. Han var født 1708 og blev opdragen sammen med Sønnen af Grev Heinrich d. 24de af Reuss-Plauen, hvilken Sidstes Datter han senere ægtede. Det lille reussiske Hof var dengang bekjendt i Tydskland for den Aandrighed og Belevenhed, som herskede ved det, og den unge, baade i aandelig og legemlig Henseende rigt begavede Lynar udmærkede sig i høi Grad ved begge disse Fortrin. Da han var bleven voxen, gjorde han omhyggelige Studier i Jena og Halle, hvor han yderligere styrkedes i de pietistiske Anskuelser, der fra P. J. Spener og A. H. Franke havde udbredt sig over en stor Deel af Nordtydskland og navnlig ogsaa vare gjældende ved Hoffet i Køstritz. Efter at have fuldendt sine Studier, der særlig omfattede Historie, Politik og de gamle Sprog, foretog han 1730 med sin Svoger, den svenske Geheimeraad Grev Putbus, en Reise gjennem Danmark til Sverige, hvor han bivaanede Rigsdagens Aabning 1731, og derpaa tiltraadte han en længere Udenlandsreise i Europa indtil 1733. Den ældre Grev Reuss opholdt sig paa den Tid i Danmark, hvor han nød stor Anseelse, og det var paa hans Raad, at Lynar, efter at have tilendebragt sin Reise, besluttede sig til at ledsage sin Pleiebroder til Kjøbenhavn, hvor de fandt en velvillig Mod-

tagelse og foreløbig udnævntes til Kammerherrer[1]). Efter i det følgende Aar at have udført en lille Mission til Ostfriesland i et kongeligt Familieanliggende, udnævntes han 1735 til Gesandt i Sverige, hvor han tilbragte de fem følgende Aar.

Forholdet mellem de to Lande havde væsentlig forbedret sig efter Frihedens Indførelse i Sverige og under Rosenkrands' og Horns besindige Styrelse. Begge Regeringer indsaae, at der ikke længere var nogen Grund til Fjendskab mellem Staterne nu, da Danmark havde opgivet Tanken om at tilbageerobre de skaanske Provindser, og at, langt hellere end at svække hinanden ved indbyrdes Kiv, burde man støtte hinanden mod den fælles Fare, hvormed Rusland truede begge. Ogsaa hos Befolkningerne viste der sig en kjendelig Forandring til det Bedre; da Nationalhadet ikke længere kunstigt næredes ovenfra, tabte det sig efterhaanden, og i det egentlige Sverige forsvandt det næsten ganske ligeoverfor det nyere og langt heftigere Had, som man siden 1719 nærede imod Rusland. Kun det svenske Hof bevarede sin gamle Tænkemaade med Hensyn til Danmark, men det manglede Magten til at kunne tilfredsstille sit Had og sin urolige Ærgjerrighed.

Lynar var vel skikket til Gesandtskabsposten i Stockholm. Hans Reise i 1731 og hans Familieforbindelser havde givet ham et ganske godt Indblik i den svenske Partistilling og som alle politisk udviklede Fremmede, der uden Fordom

---

[1]) Efter. J. Møllers Mnemosyne, III pag. 54 tillagdes der Lynar allerede i det følgende Aar en aarlig Gage af 4000 Rbd., skjøndt uden fast Ansættelse. Nærmest synes han at have været brugt til oeconomiske Arbeider, Indretningen af den nye Bank og Foranstaltninger for at fremme Handelen og Skibsfarten. Den yngre Grev Reuss (den 6te) blev siden Amtmand i Sorø og Overhofmester ved Academiet.

betragtede de nordiske Rigers Stilling, forundrede han sig over, at «medens alle andre Hoffer i Europa neppe toge Feil med Hensyn til deres egne Interesser, saa havde Danmark og Sverige aldrig forstaaet deres»[1]). Han kunde derfor med fuld Overbevisning arbeide paa at fremme et bedre og oprigtigere Venskabsforhold mellem Landene end det, der allerede bestod. Thi om man end ikke længere var Fiender, saa var man dog heller ikke saa ærlige Venner, at den ene uden Skinsyge kunde see paa, at den anden udviklede sin Magt. Sverige ønskede ganske vist ikke, at Rusland ved Hjælp af det gottorpske Krav paa Slesvig skulde bringe Danmark i Afhængighed, men den svenske Regering havde dog Intet imod, at dette Spørgsmaal vedblev at tynge paa Danmark, og hvad den danske Regering angik, maatte den endnu stedse frygte for, at Carl Frederik dog tilsidst skulde bestige Sveriges Throne og med Carl den 12tes Krone tillige arve hans Enevoldsmagt. Var da ikke under disse Omstændigheder Rusland en gavnlig Modvægt, der kunde sikkre Norden mod en Gjentagelse af Sveriges militære Suprematie? Var Rusland end en Fare, der ogsaa truede Danmark, saa laae dog Sverige nærmest udsat for Angreb og saalænge det ikke bukkede under i Kampen, dannede det en beskyttende Vold for Danmark. Hvorfor skulde da Danmark udsætte sig for den dobbelte Fare, der vilde følge først af en Krig med en overlegen Fjende og senere af en Forandring af Magtforholdene i Norden, hvorved Sverige kunde gienvinde sin tidligere Overmagt? Aaret før Lynar gik til Sverige, havde vel Sehested[2]) den 24de Septbr. 1734 undertegnet et Forsvars-

[1]) See Staatschr. I pag. 93—94, 229.

[2]) Geheimeraad C. Sehested var Ambassadør i Sverige fra Mai 1734 til Marts 1735. — Lynar charakteriserer ham i Staatsschr. I pag. 158 som «bon vieillard, auteur du ridicule manifeste contre le roi Charles XII après la bataille de Pultava».

forbund, hvorved de to Stater giensidig garanterede hinanden deres Besiddelser, altsaa ogsaa Slesvig, og tilsagde hinanden en Krigshjælp af 8000 Mand og 6 Krigsskibe. Men Lynar saae dog heri ikke noget Bevis for, at Sverige skulde have opgivet sin tidligere Mistro, men tvertimod netop en Virkning af denne, idet den svenske Regjering kun havde handlet af Frygt for, at den Traktat, som under 26de Mai 1732 var bleven afsluttet mellem Danmark og Rusland, skulde medføre en nærmere Forbindelse mellem disse to Lande, der kunde blive farlig for Sverige[1]).

Saaledes stode altsaa Sagerne, da Lynar i August 1735 sendtes til Stockholm, og hans Hverv indskrænkede sig til at udvikle det gode Forhold i Almindelighed, uden at der gaves ham noget særligt Ærinde. Navnlig tænkte man dengang endnu slet ikke i Kjøbenhavn paa den Mulighed, at den nordiske Unionstanke saa snart paany skulde træde i Forgrunden.

Det var betydningsfulde Aar, som Lynar tilbragte i den svenske Hovedstad. Han udnævntes netop samme Dag, som Horn undertegnede den russiske Traktat, der blev Anledning til Møssernes Fald, og da han i 1740 forlod Stockholm, kunde den ulykkelige finske Krig betragtes som uundgaaelig. I disse 5 Aar afgjordes Fribedstidens Skjæbne, thi fra det Øieblik af, da Horns forsigtige Politik fortrængtes af Hatternes ubesindige Krigslyst og fordærvelige Finantspolitik, var det kun et Tidsspørgsmaal, naar «Folkevældets Misbrug skulde føre Enevældet tilbage, paa samme Maade som i sin Tid Enevældets Misbrug havde fremkaldt Folkevældet[2])». At dette tidligere eller sildigere vilde skee, an-

---

[1]) See Staatsschr. I pag. 157—58.
[2]) Sammesteds pag. 210.

saae han allerede 1731 for rimeligt[1]), men fra 1738 nærede han ingensomhelst Tvivl om, at en Regjeringsforandring maatte foregaae, «saasnart en dygtig, modig og af Tropperne elsket Konge besteg Thronen»[2]).

Den danske Regerings Stilling til Partistriden var klar. Den ønskede, at den bestaaende Statsorden skulde opretholdes, fordi det gode Forhold mellem de to Lande væsentlig deraf afhang, den ønskede, at Sverige vilde bevare Freden med Rusland, fordi den ligesaameget frygtede Svenskernes Seier som deres Nederlag, og den ønskede endelig, at Horn maatte forblive i Spidsen for Regeringen, fordi han repræsenterede baade Friheden og Freden. Lynar sluttede sig derfor nøie til Horn, hvis udmærkede Egenskaber han ydede fuld Retfærdighed. Sehested havde i sin Tid skrevet om Cancellipræsidenten: «det er svært at finde Mage til en saadan Mand som Horn er, og hver Svensk bør takke Gud for den Dygtighed, med hvilken han leder de udenrigske Anliggender», og Lynars Dom om ham er ikke mindre anerkjendende, idet han siger, at «der ikke i Sverige fandtes Nogen, der var saa kyndig, forstandig, dygtig, fast og paa samme Tid saa uinteresseret som Horn»[3]).

---

[1]) See Staatsschr. I pag. 26

[2]) Sammesteds pag. 210.

[3]) See réflexions sur la situation avant la diète de 1738 i Staatsschr. I, pag. 88. I relation de la diète 1738, saaledes som den er trykt i Staatsschr. I, ere Udtrykkene om Horn meget mere reserverede, see saaledes pag. 98 og 180, men i den oprindelige Rapport til den danske Regering, som er dateret d. 2den—13de Juni 1739, er dette ikke Tilfældet, idet han der udtaler sig med samme Varme om Horn efter dennes Fald som før dette. Fryxell i Berättelser ur svenska Historien, 34 D. pag. 219—20, oplyser Sammenhængen hermed. Den i Statsschr. optagne Relation er trykt efter en Afskrift, som Lynar 1780 paa Gustav den 3dies Begjæring tilstillede denne, og hvori han havde foretaget nogle Forandringer i den oprindelige Text for ikke ved altfor stærk Roes over Horn og

Forholdet mellem ham og Cancellipræsidenten antog endog en saa fortrolig Charakteer, at det blev et af Anklagepunkterne, som Horns Fjender fremførte i det hemmelige Udvalg i Rigsdagen 1738, at Cancellipræsidenten skulde have røbet vigtige Statshemmeligheder for den danske Gesandt. Der sigtedes hermed til de Forhandlinger, som Sverige førte med Frankrig, men med den danske Regerings Samtykke kunde Lynar ved denne Lejlighed komme Horn til Hjælp. Han gjorde denne et Besøg, og i Overværelse af flere Medlemmer af Udvalget, der var tilstæde ligesom ved et Tilfælde, erklærede han paa sit Æresord, at den fremførte Beskyldning var fuldstændig ubegrundet[1]). Ligesaa bestemt var Lynars Dom om Gyllenborg og de andre Hatter, der, ved Siden af stor og uomtvistelig Begavelse, dog baade fra Charakterens og Besindighedens Side frembød store Mangler, som ikke kunde undgaae hans critiske Blik, og ligesom han i sine Indberetninger ubarmhjertigt skildrede dem med sin skarpe og vittige Pen, saaledes synes han heller ikke at have skaanet dem i sine Samtaler.

Blandt sine Colleger sluttede Lynar sig nærmest til

Daddel over Hatterne at støde Kongen. Ved samme Leilighed gjør Fryxell opmærksom paa en anden Besynderlighed. I det preussiske Geheimearchiv findes en Relation om Rigsdagen 1738, der næsten Ord til andet er overensstemmende med Lynars og bærer samme Dato som dennes, men som er stilet til den preussiske Regering og er undertegnet af dennes daværende Gesandt i Stockholm, Finkenstein. Ligeledes findes der i det sachsiske Archiv en Afskrift, som tillægges den daværende sachsiske Gesandt Walther. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Fryxell har Ret, naar han antager, at Lynar var den virkelige Forfatter, og at Finkenstein har vundet en ufortjent Roes af sin Regering ved at udgive denne Relation for sit Arbeide.

[1]) See Staatsschr. I, pag. 153, cfr. Fryxell 34, pag. 168—69, Malmstrøm: Sveriges politiska Historia från Carl d. 12tes Død till 1772. II, pag. 162.

Bestushew og Finch, fordi Rusland og England havde den samme svenske Politik som Danmark, og uagtet den Førstnævnte ikke var meget sympathetisk og desuden befandt sig i et noget skjævt Forhold til Horn, der «ikke stod tilbage for nogensomhelst anden Svensk i at hade Rusland»[1]), lykkedes det dog Lynar at vinde den tilkommende russiske Storkantslers Venskab saaledes, at det i høi Grad kom ham til Gavn under hans senere Gesandtskab i Petersborg. Mindre heldig var han derimod ligeoverfor det franske Gesandtskab, hvortil Grunden laae dels i den overordentlige Fordringsfuldhed, hvormed de franske Diplomater dengang næsten altid optraadte, men dels og fornemlig i den Politik, som Frankrig fulgte i Sverige. Hvad man vilde i Versailles, var i Sverige at have en Magt, der altid holdt sig rede til paa første Vink at begynde et Felttog i Norden, som kunde understøtte de franske Operationer under en Krig i Tydskland, og i Forudfølelsen af de Forviklinger, der vilde opstaae i Europa, naar den pragmatiske Sanction ved Keiser Carl den 6tes snart forventede Død skulde staae sin Prøve, anvendte den franske Gesandt Casteja alle Midler for at naae sin Regerings Maal. Horn havde forstaaet under den polske Successionskrig at undgaae de Snarer, som Cardinal Fleurys troløse Politik lagde for Sverige, og han havde endog drevet sin Uafhængighed af Frankrig saavidt, at han havde undertegnet Traktaten af 5te August 1735 med Rusland. Til Straf derfor skulde han nu falde, og Casteja optraadte som den anerkjendte Leder af Hatternes Opposition imod ham. Men Castejas Planer gik videre. Ikke tilfredsstillet med, at Horn blev afløst af Gyllenborg, skjøndt denne var heelt afhængig af Frankrig, arbeidede Casteja ogsaa paa en For-

---

[1]) See Staatsschr. I, pag. 143.

andring af Regeringsformen, fordi en Enevoldskonge havde viist sig at være lettere til at vinde for en krigersk Politik, end det aristokratiske Senat. Dog dette sidste Forsøg mislykkedes, og han kompromitterede sin Stilling ved den Sylva'ske Affaire[1]) saaledes, at han i 1737 maatte afløses af den ikke mindre intrigante men langt dygtigere og forsigtigere St. Séverin d'Aragone.

Den sidste Regeringsakt af Betydning, som Horn foretog, før han i de sidste Dage af 1738 trak sig tilbage fra Styrelsen, var, at han den 10de November undertegnede en Traktat med Frankrig, hvorved denne Magt lovede at betale Sverige en aarlig Subsidie af 300,000 Species i 3 Aar, hvorhos begge Stater forpligtede sig gjensidig til ikke at afslutte nogen Traktat med nogen tredie Magt uden den andens Samtykke. Ved denne sidste Bestemmelse blev Frankrig, som Lynar bemærker[2]), sat istand til at hindre enhver Forbindelse mellem Sverige og England, og Traktaten var i det Hele taget byrdefuldere for Sverige end den ikke ratificerede af 1735, forsaavidt som den udtrykkelig ogsaa hindrede Fornyelsen af allerede bestaaende Traktater med andre Magter, hvortil endnu kom, at den var indgaaet for 10 Aar, medens Traktaten af 1735 kun havde bundet Sverige, saalænge Subsidieforpligtelsen varede. En Slutningsartikel bestemte, at andre Magter skulde kunne tiltræde denne Traktat. Hermed tænktes særligen paa Danmark, thi Frankrig haabede ogsaa at kunne drage dette Land ind i sine Interesser og saaledes at skabe et fast Forbund mellem de to nordiske Kongeriger, som den franske Politik kunde bruge til sine Planer, og Sverige, der allerede brændte af Krigs-

[1]) See Staatsschr. I, pag. 148—49, cfr. Fryxell 34, pag. 76—78.
[2]) See Staatsschr. I, pag. 150—55.

lyst mod Rusland, ønskede at sikkre sig Danmarks Understøttelse eller idetmindste Neutralitet under den forestaaende Krig. — Forhandlingerne om Danmarks Tiltrædelse til den fransk-svenske Traktat førtes imidlertid ikke i Stockholm, men i Kjøbenhavn, hvor den franske Gesandt, Grev Chavigny, allerede længe havde arbeidet paa at forberede en saadan Forening i den danske Udenrigspolitik.

Hidtil havde Danmarks Hovedalliance stadigt været den engelske, og kun gjennem England var Danmark kommen i Forbindelse med Frankrig, saalænge de to Vestmagter havde været allierede i Ludvig den 15des Mindreaarighed. Men efterhaanden var den danske Regering bleven mindre tilfreds med den engelske Alliance. Danmark havde aldrig ganske kunnet forvinde sit Nag til England, fordi man fornemlig tilskrev denne Magt, at der ikke var vundet større Fordele i Frederiksborgfreden. Denne Bitterhed forøgedes idelig ved den irriterende Følelse af de Ydmygelser, som den hensynsløse engelske Regering tilføiede sine Allierede, og af den selviske Politik, som den altid fulgte ligeoverfor dem. Danmark kunde aldrig haabe paa ved Englands Hjælp at vinde nogen ny Fordeel, og om denne Stat end i Nødstilfælde vilde vise sig beredt til at optræde til Fordeel for Ligevægten i Østersøen, saa var det dog tillige sikkert, at den ikke vilde gjøre det i et videre Omfang, end dens egen Interesse fordrede det, og af hvad Grund skulde man da binde sig til England, naar man dog ikke vandt Andet derved, end hvad denne Stat ogsaa uden Traktat for sin egen Skyld vilde gjøre? Til Søes tyranniserede de engelske Krigsskibe den danske Handel ligesaa overmodigt som andre Staters, og selv med Subsidierne, som spillede en saa stor og sørgelig Rolle i Nordens daværende Politik, var England langtfra saa rundhaandet som Frankrig. Rosen-

krands havde derfor ogsaa gjentagne Gange med stor Styrke beklaget sig i London over de engelske Overgreb[1]), men han havde dog holdt fast ved den engelske Alliance, fordi han ansaae Forbindelsen med Sømagterne for nødvendig for Danmark, og Christian den 6te havde vænnet sig til dette politiske System. Saaledes var da Forbindelsen bleven fornyet ved en Alliance- og Subsidietraktat, der den 19de September 1734 afsluttedes for et Tidsrum af 3 Aar[2]).

Men i 1738 var Stillingen forandret. Endnu sad Vel Rosenkrands i Conseillet, men Schulin, der styrede Udenrigsministeriet og besad hele Kongens Tillid, var mere tilbøielig til at lytte til Frankrig, en Stemning, som i det Hele synes at have været deelt af den yngre Slægt, der ønskede større Bevægelse i Politiken. Ogsaa Lynar lader til at have hældet til denne Anskuelse, skjøndt han mærkeligt nok altid af den franske Regering ansaaes for at være engelsksindet. Først (1737) anbefaler han den franske Alliance nærmest af Hensyn til de rigeligere Subsidier, «eftersom Kongen af alle Kræfter bestræber sig for ret at bringe Landet i Opkomst ved en blomstrende Commercium og ved andre indre Forbedringer, hvortil der behøves Penge» [3]), men senere (1741) «fordi Danmark kun ved en Forbindelse med mere virksomme Magter vilde opnaae Fordele, som det hverken kunde vente af sine egne Kræfter eller af Forbindelsen med England» [4]). — Traktaten med England var desuden udløben i 1737[5]), og man havde saaledes frie

---

[1]) See Mnemosyne III, pag. 373—77.

[2]) See Mnemosyne II, pag. 144.

[3]) See Staatsschr. I, pag. 69.

[4]) See Staatsschr. I, pag. 226.

[5]) Mærkeligt nok siger Kongen i sit Brev 6te Jan. 1739 til Schulin det Modsatte, see Mnemos. III, pag. CLXXXI, men ligesom Lynar i Staatsschr. I, pag. 69 udtrykkelig erklærer Traktaten for at være

Hænder. Men endelig syntes et Tilfælde at skulle gjøre Udslaget til Fordeel for det franske Cabinet, idet der i Løbet af 1738 opstod en betænkelig Conflikt mellem Danmark og Hannover i Anledning af Amtet Steinhorst, hvortil begge Stater ansaae sig for berettigede. Danmark havde taget Landet i Besiddelse, men hannoveranske Soldater fordreve den danske Besætning, og dette Sammenstød var ikke gaaet af uden Blodsudgydelse[1]). Den danske Regering tog Sagen meget alvorligt og begjærede Sveriges bona officia, eventuelt den i Traktaten af 1734 stipulerede Krigshjælp. Intet kunde komme den svenske Regering beleiligere end denne Meddelelse af Lynar. «Uden at undersøge, om casus foederis var tilstæde og uden at afvente en formelig Requisition, skred det hemmelige Udvalg strax til at designere de Regimenter, der skulde udgjøre Hjælpecorpset, sendte dem Ordre til at holde sig marschfærdige og tilbød endog i fornødent Fald at forøge den stipulerede Hjælp. Hele Hovedstaden gjenlød af Rygterne om den Krig, der skulde udbryde i Tyskland, og en Mængde unge Officerer saae allerede i den deres krigeriske Tilbøieligheder tilfredsstillede og deres Forhaabninger opfyldte» [2]).

Det var saaledes et meget gunstigt Øieblik, da den franske Gesandt i Kjøbenhavn fremlagde sit Forslag til en Subsidietraktat, efter hvis Separatartikel der ufortøvet skulde

---

udløben 1737, saaledes maatte man ogsaa, dersom Kongens Bemærkning skulde være rigtig, antage, at en Fornyelse senere har fundet Sted, thi Traktaten af 1734 var sluttet paa 3 Aar, men en saadan Fornyelse kjendes ikke. Chalmer i «Collection of treaties», London 1790, nævner ingen Traktat mellem Danmark og England, som skulde være indgaaet i Tidsrummet fra 1734 til 1739.

[1]) Det Nærmere om denne iøvrigt ubetydelige Sag sees af G. L. Badens Danmarks Historie, 5te Bind, pag. 425 fgd.

[2]) See Staatsschr. I, pag. 159.

arbeides paa at bringe en Tripelalliance istand mellem Danmark, Frankrig og Sverige. Schulin var villig hertil, og det faldt ham ikke vanskeligt at vinde Kongen derfor, da denne ansaae Krigen med Hannover for overhængende og derfor i høi Grad ønskede at sikkre sig Bundsforvante. Saaledes syntes Alt at føie sig, og Sagen var allerede skreden saa langt frem, at Kongen i Begyndelsen af Januar 1739 kunde udtale sin Glæde over Traktaten, som han betragter som en afgjort Sag[1]). Men nu satte ogsaa England sig i Bevægelse. Dets Gesandt i Kjøbenhavn, Titley, instrueredes til at foreslaae Fornyelsen af den udløbne Subsidietraktat paa fordeelagtige Vilkaar for Danmark[2]), og samtidig viste der sig Udsigt til, at det vilde lykkes J. H. E. Bernstorff, der var kaldt fra sin Post i Regensborg, for at forhandle med den hanoveranske Regering om den steinhorstske Sag, at bringe denne til en tilfredsstillende Afgjørelse. Man havde altid i Kjøbenhavn ønsket at see Sagen endt ved en fredelig Overenskomst, og en saadan kunde neppe ventes af Sveriges bona officia, da denne Magt øiensynlig langt snarere arbeidede paa at give Conflikten saa store Dimensioner, som muligt. Da der nu viste sig en uventet Leilighed til at komme til direkte Forstaaelse med Modparten, greb den danske Regering med Glæde til, og saaledes afgjordes da det steinhorstske Spørgsmaal paa hæderlige Betingelser ved en Convention, der undertegnedes i Hannover den 5te Marts 1739, og 9 Dage efter fornyedes Alliancetraktaten mellem Danmark og England paa 3 Aar.

Det var en stor Skuffelse for den svenske Regering, der gjerne havde seet, at Danmark brød med England paa

---

[1]) See Kongens Breve til Schulin af 6te og 7de Jan. 1739; Mnemos. III, pag. CLXXX—XXXII.

[2]) See Malmstrøm l. c., pag. 195.

en saadan Maade, at det nødtes til at kaste sig i Armene paa den fransk-svenske Alliance og modtage de Vilkaar, denne maatte ville opstille. Gyllenborg gav uforbeholdent sin Misfornøielse Luft, og Lynar hjalp sig, saagodt han kunde, med at skyde Skylden paa «Chavignys utilstrækkelige Instruktioner»[1]). Derimod synes det, at den franske Regering tog Sagen roligere, og formodentlig var den ret vel tilfreds med, at der ikke saa kort før et Thronskifte i Wien udbrød en Krig i Norden, der kunde forstyrre alle dens Combinationer. Da Chavigny i Juli 1739 afløstes af le Maire, forlod han derfor Danmark med alle Tegn paa Kongens Naade og i den velvilligste Stemning, fuld af Haab om, at det ikke skulde vare længe, før Alliancen vilde komme istand. Ogsaa i Sverige forvandt man efterhaanden den første Ærgrelse, og det var paa denne Tid, at Tanken om at vælge Kronprinds Frederik til Thronfølger traadte bestemtere frem.

Hvad der foregik i dette Spørgsmaal under Lynars Gesandtskab var imidlertid kun lidet. I en Depesche af 12te Mai 1739 indberettede han, at Successionssagen havde været bragt paa Bane under sidste Rigsdag, navnlig ogsaa i det hemmelige Udvalg, og at der hos det herskende Parti syntes at være nogen Stemning for at tilbyde den danske Kronprinds Thronen. Det var derfor blevet overdraget C. G. Tessin, der skulde gaae som overordentlig Ambassadør til Frankrig, at søge at vinde Cardinal Fleury, der hidtil havde hældet til Prindsen af Birkenfelds Side, for denne Afgjørelse, og paa Gjennemreisen skulde han tillige udforske det danske Hofs Anskuelser derom. — Schulins Svar af 30te Mai afviste ikke Ideen, som tvertimod sagdes at have «tildraget sig

[1]) See Staatsschr. I, pag. 160.

Kongens særdeles Opmærksomhed», og det paalagdes derfor Lynar at benytte enhver Leilighed til at styrke disse fordeelagtige Tanker, men tillige om muligt hellere at lede dem hen paa Kong Christians egen Person.

Men herved blev det ogsaa foreløbigt. Paa sit Besøg i Kjøbenhavn, hvorom der senere skal tales, berørte Tessin ikke med et Ord Thronfølgesagen[1]), og det er fuldkommen ubegrundet, naar det har været paastaaet[2]), at Frankrig allerede under Forhandlingerne i 1738 skulde have tilbudt Danmark at virke for Kronprindsens Valg. Hvor lidet ivrig Kong Christian personlig var for Sagen, viser sig deraf, at han i 1743 skriver, at han «lige fra Begyndelsen af havde declareret, at han vilde være tilfreds med hvilkensomhelst de valgte, naar det kun ikke blev en holsteensk Prinds»[3]), og hvor lidet der var foretaget fra dansk Side for at fremme Sagen, fremgaaer af, at Lynar 1741 kunde sige, at han «ikke havde hørt Noget om, at man beskjæftigede sig me-

---

[1]) Kun udtalte Tessin i sin Samtale med Kongen, at Svenskerne vare «ganske detacherede fra Hertugen af Holsten, som nu havde det russiske Blod i sig».

[2]) Dette berettes af den mecklenborgske Gesandt Køppen i hans anecdotes de la révolution de Stockholm arrivée à la diète de 1738 i Büschings Magazin, XV Band, med det besynderlige Tillæg, at Lynar paa Frankrigs Raad strax efter Rigsdagens Slutning havde forlangt af den franske Regering, at en saadan Ordning af Successionsspørgsmaalet skulde lægges til Grund for den nye Alliance mellem Danmark og Sverige. Lynar har senere udtrykkelig benægtet Rigtigheden af denne Beretning, see Büschings Beiträge zur Lebensgeschichte osv., IV Band, pag. 83. Angaaende Køppens Anekdoters Værd som historisk Kilde bemærker iøvrigt Fryxell, 34, pag. 220, at de i Enkelthederne ikke ere paalidelige, da Forfatteren i 1741 saae sig nødt til at opbrænde sine Optegnelser af Frygt for, at de skulde falde i Hatternes Hænder, og derfor væsentlig maatte skrive efter Erindringen.

[3]) See den vigtige Opsats af Kongen, der er trykt i Mnemosyne II, pag. 166—174.

get med Thronledigheden i Sverige og med hvem der skulde blive den nuværende Konges Efterfølger, og dog var det en Begivenhed, som ikke var meget fjern, og hvoraf Danmarks Sikkerhed vel engang kunde komme til at afhænge. Det vilde derfor efter hans Mening være rigtigt, om man i Tide tænkte derpaa»[1]).

Lynar ønskede et godt Forhold til Sverige, men kun et fast Forbund, ingen politisk Union. I to udførlige Aktstykker, en Indberetning til Kongen af 13de Juni 1739 og en «General-Relation», som han aflagde efter sin Tilbagekomst til Kjøbenhavn og som er dateret d. 28de Sept. 1740, udtaler han sig udførligt om Vanskelighederne ved en skandinavisk Union.

Han erkjender, at baade det holsteenske og det hessiske Parti kun havde ringe Udsigter, og at det danske Throncandidatur altsaa alene fandt en Medbeiler i Prindsen af Birkenfeld, der vilde tabe al Betydning, saasnart Frankrig opgav ham. Spørgsmaalet var imidlertid, om det var Svenskernes alvorlige og blivende Mening at indgaae en saadan politisk Union med Danmark-Norge, om dette kunde skee paa antagelige Vilkaar, og endelig om de andre europæiske Stater vilde finde sig i en saa vigtig Forandring af Magtstillingen i Norden.

Med Hensyn til det første Spørgsmaal sætter Lynar kun ringe Lid til Stemningen i Sverige. Han siger, at de Personer, som ville en Union, «ere kun faae, og deres Hensigter vel heller ikke ganske rene», hvortil kommer, at Nationen er «usædvanlig foranderlig», og at man altid er «overordentlig frugtbar paa Projekter», der opgives ligesaa let, som de skabes. Han er ikke engang ganske vis paa,

---

[1]) See Staatsschr. I, pag. 226.

om det Hele ikke muligvis turde være en List for at dysse den danske Regerings Vagtsomhed i Søvn, medens man fuldendte Forberedelserne til en forestaaende Krig, eller et falsk Haab, som foregøgledes den for at vinde dens Alliance eller i alt Fald Neutralitet i en forestaaende Krig med Rusland. «Det lader sig ikke nægte, at den svenske Nation jo er vant til at omgaaes med saa mange Konster og egennyttige Hensigter, at man ikke noksom kan tage sig iagt derfor». Men selv om man virkelig fra svensk Side var oprigtig, maatte Alt komme an paa, hvorledes og paa hvilke Betingelser Foreningen skulde kunne skee. I denne Henseende anfører han tre forskjellige Anskuelser, som vare komne frem. Nogle vilde, at «Sverige skulde vedblive at være en fri Republik[1]) og med Frankrigs Garanti stilles under den danske Krones evige Beskyttelse», Andre ønskede, at Kronen skulde overdrages den danske Kronprinds, dog saaledes at den bestaaende svenske Regeringsform garanteredes af Frankrig, Andre endelig foretrak at tilbyde Kong Christian selv Thronen, men paa det Vilkaar, at Enevældet afskaffedes i Danmark og at Rigerne «sammensmeltedes i een og den samme Regeringsform». Man fordulgte sig imidlertid ikke Vanskeligheden ved denne sidste Ordning, thi «dels fandtes der ikke Stænder i Danmark, dels vilde den danske Konge neppe beslutte sig til at opgive den virkelige Nydelse af den kongelige Magt og Værdighed i to Riger for at jage efter deres Skygge i tre». Forudsat endelig, at disse Vanskeligheder vare overvundne, vilde da ikke endnu større og farligere Hindringer reise sig fra de andre europæiske Mag-

---

[1]) Saaledes benævnedes stundom Forfatningen i Sverige, ligesom i Polen, uagtet man nominelt havde en Konge. Paa samme Maade charakteriserede Tessin ogsaa Sveriges Forfatning i sin Samtale med Kong Christian.

ters Side, og vilde maaskee ikke den allerstærkeste Modstand i sin Tid reise sig fra Sverige selv? Vilde Frankrig ansee det foreneligt med sine Interesser, at der i Norden dannede sig en mægtig Stat, der maaskee engang kunde ville optræde mod den franske Politik? Hvorledes vilde Rusland optage en saadan Union, hvis Følger i Tidens Løb kunde blive «fatale» for Keiserriget? Vilde Sømagterne roligt see paa, at Østersøen blev et lukket Hav, eller vilde Preussen opgive sine Forhaabninger om at vinde Pommern? Men endelig, om nu end alle disse Vanskeligheder lode sig fjerne, vilde Svenskerne da ogsaa i Længden føle sig tilfredse med en Forening med Danmark-Norge? Vilde det ikke gaae som i Calmarunionens Dage, da Overgreb fra den ene Side og Mistro og krænket Nationalforfængelighed fra den anden Side svækkede istedetfor at styrke, og adskilte istedetfor at forene? Det var disse Betragtninger, som Lynar anstillede for sig selv og for den danske Regering og som, netop fordi han var gjennemtrængt af Overbevisningen om, at de tre nordiske Riger gjensidig trængte til hverandre, bragte ham til at frygte enhver nærmere Forbindelse end en reent folkeretlig[1]).

Medens det saaledes kun gik langsomt med Thronfølgesagen, varede det derimod ikke længe, før Tanken om et Forbund mellem Danmark og Frankrig paany kom frem. I Sommeren 1739 gik C. G. Tessin, som sagt, som Ambassadør til Paris. Han reiste over Kjøbenhavn, hvor han modtoges med den største Forekommenhed og han boede hos Kongen paa Hirschholm. Skjøndt dette Besøg ikke, som op-

[1]) Lynars Brevvexling i Thronfølgespørgsmaalet er trykt i Geheimearchivets Aarsberetninger, V Binds 3die Hefte, pag. 212—219 cfr. ogsaa Olof Nilsson: «Danmarks uppträdende i den svenska tronföljarefrågan åren 1739—1743», 1 Hefte, Malmø, 1874, pag. 2—10.

rindelig havde været Hensigten, havde nogen egentlig officiel Charakteer, foreslog han dog Kongen, at Danmark og Sverige skulde indgaae et fast Forbund med hinanden og med Frankrig, idet han tilføiede, at «naar Danmark og Sverige vare enige, kunde de meget godt styre Frankrig», og da Kongen forsigtigt indvendte, at han dog ikke kunde indlade sig paa et saadant Forbund, saalænge Traktaten med England endnu ikke var udløben, svarede Tessin, at det ogsaa kun var Meningen, at Danmark skulde forberede en saadan Traktat ved allerede nu at vedtage en Tilføielse til den bestaaende Alliancetraktat med Sverige af 1734[1]). Men som sædvanlig var Schulin mindre forsigtig end Kongen og han viste sig ikke alene tilbøielig til ufortøvet at begynde Forhandlinger med Frankrig men end ogsaa til eventuelt at deeltage i den af Sverige paatænkte Krig med Rusland, paa det Vilkaar, at Danmark skulde have Andeel i det forventede Bytte[2]).

Dennegang skulde Forhandlingerne føres i største Hemmelighed, saa at England Intet erfarede derom. De to Konger, Ludvig den 15de og Christian den 6te, forhandlede derfor direkte ved Breve de roi à roi, og kun Schulin og J. L. Holstein vare indviede i Sagen, idet Rosenkrands efter Kongens Ordre ikke maatte vide Nogte derom[3]). Det tidligere Udkast lagdes til Grund med en tilkommende Tripelalliance i Udsigt og Frankrig forpligtede sig til en aarlig Subsidie af 400,000 Species, altsaa ¼ mere end Sverige modtog[4]). Ved Slutningen af 1739 var man enig

[1]) See om denne interessante Samtale Mnemos. III, pag. CCCVI og VI—VIII samt Staatsschr. I. pag. 160.
[2]) See Malmstrøm l. c. pag. 143.
[3]) See Mnemos. III, pag. CCXIX.
[4]) Sammesteds pag. CCXVIII, XXII, XXV, XXIX—XXX.

om alle Punkter, Traktaten var allerede reenskreven og Coureren ventede kun paa Le Maires Indberetning til sin Regering om, at den var undertegnet, da Alt igjen maatte gaae tilbage. Atter var England, som altid var vel underrettet, i rette Tid kommen paa Spor efter Sagen og rimeligvis bar de svenske Ministres Indiscretion Skylden derfor. Medens man i Kjøbenhavn havde bevaret Hemmeligheden med den største Samvittighedsfuldhed, var den derimod i Stockholm Gjenstand for almindelig Samtale, og Lynar, der hjemmefra aldeles Intet kjendte til Forhandlingerne, overraskede derfor Schulin meget ubehageligt ved at kunne indberette udførligt om Sagen, der, som det viste sig, var ham meddeelt af Grev Carl Sparre, Gyllenborgs Svigersøn[1]). Det var under disse Omstændigheder let forklarligt, at Rygtet ogsaa naaede England, og Titley optraadte nu paa en meget nærgaaende og «impertinente» Maade, der ærgrede Kongen, men tillige tvang ham til Erklæringer, som gjorde ham det umuligt at afslutte Traktaten, selv med det Forbehold, at den først skulde træde i Kraft, naar Traktaten med England var udløben[2]).

Efter dette nye, mislykkede Forsøg trak den danske Regering sig tilbage fra det svenske Hof, med Rette misfornøiet med dets Upaalidelighed og ikke utilbøielig til at troe, at denne ubegribelige Indiscretion havde været forsætlig og anlagt paa at tvinge den til aabent at bryde med England. Men jo mere Øieblikket nærmede sig, da Gyllenborg skulde indfrie de krigerske Løfter, ved hvilke han havde ophidset den offentlige Mening i Sverige, desto æng-

---

[1]) See Mnemos. III, pag. CCXXVII, Malmstrøm l. c., pag. 245, Tengberg, Bidrag till Historien om Sveriges Krig med Ryssland 1741—1743 I. pag. 97.

[2]) See Mnemos. III, pag. CCXXXI. fgd.

steligere blev han for at finde Bundsforvandte, og desto mere rundhaandet var han i sine Tilbud til Danmark. Han lovede nu Lifland eller Bohuuslehn, og baade han og Carl Sparre talte uforbeholdent med det nye danske Sendebud Grüner om, at Svenskerne af Taknemlighed for Danmarks Hjælp vel kunde beslutte sig til at vælge Kongen eller Kronprindsen til Thronfølger, hvorved de tre nordiske Riger altsaa paany vilde blive forenede. Men alle Gyllenborgs Bestræbelser bleve frugtesløse. Den danske Regering følte sig ikke tiltalt af hans eventyrlige Politik, og den var, baade ved Lynars Rapporter og ved Beretninger af den hessiske General Diemer, der paa den Tid passerede Kjøbenhavn for at vende tilbage til Tydskland, altfor nøie bekjendt med Sveriges virkelige Tilstand, til at den skulde lade sig lokke ind paa en Krig med Rusland. Saaledes blev der da heller ikke dennegang Noget af Forbundet med Frankrig, men Tanken derom vedblev dog at leve, og da Traktaten med England var udløben i 1742, gjorde den danske Politik endelig den saa ofte forberedte Vending. Ved Traktaten af 15de Marts 1742 sluttede Danmark sig foreløbig for 5 Aar til Frankrig, mod Fornyelsen af Garantien for Slesvig, Tilsagnet om Frankrigs ubegrændsede Hjælp i Tilfælde af Angreb og en aarlig Subsidie af 400,000 Species, altsaa paa Betingelser, der vare væsentlig fordeelagtigere end dem, som Frankrig havde tilstaaet Sverige i 1738. I Separatartiklerne var det bestemt, at man ufortøvet skulde arbeide paa en Tripelalliance mellem Danmark, Frankrig og Sverige men, tilføies det, «dersom H. D. M. paa Grund af den nærværende Krig mellem Sverige og Rusland maatte foretrække en simpel Neutralitet for den omtalte Tripelalliance, lover H. M. C. M. sine bona officia for at bevæge Sverige til at forblive neutral ligeoverfor Danmark».

Men længe forinden havde Lynar forladt Stockholm. Allerede i 1737 var det Hensigten at kalde ham hjem men det lykkedes ham dengang ved Hjælp af Horns Intercession at faae Tilladelse til at forblive i Sverige, indtil Rigsdagen var sluttet. Kongen var imidlertid misfornøiet med, at han saaledes havde blandet den svenske Regering ind i Sagen, og i det Hele synes man ikke at have været ganske tilfreds med ham. Kongen anerkjendte hans Flid og Iver, men fandt tillige, at han altid havde «saa mange Konster i Hovedet»[1]), og om hans politiske Forudsigelser bemærkes det noget tørt, at «Udfaldet vil vise, hvorvidt han har truffet det Rette eller ikke, men det godtgjør dog, at han har Lyst til at applicere sig»[2]). Lynars Fordringsfuldhed og idelige Forlangender snart om det hvide Baand, snart angaaende Gageforøgelse og Betaling af Gjæld, stødte ligeledes Kongen[3]), og Schulin synes ikke at have taget ham i Forsvar.

Som ovenfor bemærket, havde Lynar, tildels maaskee mere end nødvendigt, paadraget sig det herskende Partis og det franske Gesandtskabs Fjendskab, man havde ham mistænkt for at have medvirket til, at de franske Forhandlinger i Kjøbenhavn strandede 1739, og i alt Fald var han en altfor indviet og skarpsindig Iagttager, til at man under de daværende Omstændigheder kunde ønske at have ham i Stockholm. Den franske Udenrigsminister Amelot anmodede derfor den danske Regering om, at han maatte blive kaldt tilbage, fordi han «aabent udtalte sig imod de Overenskomster, som Frankrig havde truffet med Sverige»[4]). Ly-

---

[1]) See Mnemos. III, pag. CXXV.
[2]) See Mnemos. III, pag. CXLVIII.
[3]) See Mnemos. III, pag. CXX, XXVI, XLVIII, CCXIV.
[4]) Depesche fra Gesandten i Paris, N. Krabbe Wind, af 9de Nov. 1739.

nar, hvem denne Klage meddeeltes af Schulin, benægtede bestemt at have handlet paa en saa ubesindig Maade, og anvendte alle mulige Midler for at holde sig paa sin Post, tildels endog saadanne, som han strængt taget ikke burde have forsøgt uden sin Regerings Samtykke. Han havde vistnok Ret i at kalde det Hele en «Intrigue» og en «skammelig Bagvadskelse», og det var heller ikke uden Grund, naar han ansaae det for at være en «res pessimi exempli» at kalde en Gesandt tilbage, fordi det behagede en tredie Magt at begjære Saadant. Men Kongen meente, at det kun vilde skade den politiske Stilling at holde en Gesandt i Stockholm, mod hvem baade den svenske og den franske Regering vare uvillig stemte, og at hvor uretfærdig den fremførte Klage end maatte være, vilde Lynars Stilling dog under alle Omstændigheder nu, efter hvad der var skeet, være saa godt som umulig. I Virkeligheden var hans Rappel jo ogsaa allerede forlængst besluttet, og for at bevare Formen blev ikke Amelots Begjæring, men Lynars egen Ansøgning anført som Grund til hans Tilbagekaldelse.

Saaledes forlod Lynar altsaa Stockholm, dog først i Sommeren 1740, anerkjendt for sin Dygtighed, men ikke yndet af ret Mange. Dog lyder Köppens Dom om ham paa, at han var «en meget lærd og en meget brav Mand (galant homme) med stort Talent, blid, venlig, tjenstvillig og arbeidsom, men uagtet alle disse Egenskaber kunde han dog ikke undgaae at blive et Offer for Frankrigs Hævn og det svenske Ministeriums Had»[2]).

[1]) Om denne Brevvexling mellem Lynar og Schulin see O. Nilsson l. c., pag. 7—9, og Mnemos. III, pag. CCXXXIII, hvor Kongen som en yderligere Grund til at kalde Lynar tilbage anfører, at det ellers vilde faae Udseende af, at den danske Regering var bange for England.

[2]) Hr. Jansen giver i det tidligere citerede Skrift en gjennemgaaende

2.

Det var saaledes meget langt fra, at Lynars Tilbagekaldelse fra Sverige var skeet i Unaade, og det havde da ogsaa først været Regeringens Hensigt fremdeles at anvende ham i den diplomatiske Tjeneste. Men Gesandtskabsposten i Wien var end ikke dengang saa vel aflagt, at en Mand med Familie kunde leve deraf, og de politiske Forhold i Tydskland bleve snart af den Beskaffenhed, at man maatte opgive Tanken om at forandre Gesandt i Regensburg[1]). Saaledes maatte Lynar da indtil videre bruges i en indenlandsk Post, og efter først i et Par mere underordnede Stillinger at have gjort sig bekjendt med Forretningsforholdene i Holsten, udnævntes han til Cantsler og Regeringspræsident i dette Hertugdømme. Ni Aar tilbragte han i dette vigtige Embede, men hans Hu stod fremdeles til Diplomatiet og han fulgte den europæiske Politik med

---

urigtig Fremstilling af Lynars Gesandtskab i Sverige, saavel hvad den egentlige historiske Deel angaaer som ogsaa i Henseende til, hvad der mere personlig vedrører Lynar. Saaledes har Forf. med den hos en Biograph meget sædvanlige Tilbøielighed til at ville gjøre sin Helt saa interessant som muligt, ladet Lynar føre Forhandlingerne i 1738—39 om det franske Forbund, og da disse bleve afbrudte, antager han, at Lynar var meget misfornøiet med saaledes at være bleven ladet i Stikken af den danske Regering, som Forf. med øiensynlig Tilfredsstillelse griber Leiligheden til at nedsætte og mistænkeliggjøre, og han lader endelig Lynar begjære sin Rappel paa Grund af den uholdbare Stilling, hvori han saaledes ved Regeringens Feil skulde være bleven bragt, see Jansen pag. 12—13 og 19. Ligesom Udgangspunktet er aldeles urigtigt, idet Lynar slet ikke førte Forhandlinger i Stockholm, saaledes er Slutningspunktet ogsaa fuldstændig fingeret, idet, som ovenfor bemærket, Lynar netop af alle Kræfter bestræbte sig for at blive i Stockholm.

[1]) See Mnemos. III, pag. CCXXVIII, hvor Kongen under 26de Dec. skriver til Schulin: »Der« (i Regensburg) »kan han« (Lynar) »endelig ikke gjøre megen Skade, ihvorvel vi gjerne lod Bernstorff blive der, eftersom han kan gjøre os god Tjeneste.«

større Interesse end de holstenske Anliggender. Han vedligeholdt omhyggelig Forbindelsen med sine mægtige Venner i Kjøbenhavn og bragte sig ved stadige Besøg i Erindring ved Hoffet, hvor han var yndet baade af Enkedronning Sophie Magdalene og af den nye Konge Frederik den 5te. I 1749 lykkedes det ham endelig at blive kaldet til Kjøbenhavn, hvor det overdroges ham under Schulins Ledelse at udarbeide Hovedtraktaten mellem Danmark og den svenske Thronfølger Adolf Frederik om det gottorpske Mageskifte tilligemed selve Mageskifteakten[1]), og derefter sendtes han i Slutningen af Aaret som Gesandt til Petersborg, hvor han afløste de Cheusses[2]).

Tyngdepunktet for den danske Politik laae dengang i Petersborg, thi det var fornemlig der, at det skulde afgjøres, hvorvidt den danske Regering kunde gjennemføre sin store Plan at samle hele Landet nord for Elben under den danske Krone.

Danmark og Rusland forenedes ved den fælles Frygt for Sverige, men de adskiltes ved Hertugen af Gottorps Fordringer. Under Bestushews Styrelse havde imidlertid Følelsen af, at de to Stater havde fælles Interesser, afgjort vundet Overvægten, thi Storkantslerens politiske System, som han ufravigelig fastholdt, bestod i Forbundet med Sømagterne imod Preussen, Frankrig og Sverige, og i dette Alliancesystem tiltænkte han Danmark den vigtige Rolle at skulle lægge Baand paa Sverige, som under en enevældig Konge kunde ville forsøge paa at tilbageerobre de østersøiske Provindser. Ved Siden af forskjellige personlige Hensyn af mindre respektabel Natur, raadede der altid hos Bestushew en op-

---

[1]) See Indl. til Staatsschriften 1 Band, pag. XV.
[2]) Oberst Frederik Henrik de Cheusses, senere Gesandt i Haag.

rigtig Fædrelandskjærlighed, og ligesom han derfor i høi Grad havde misbilliget de Indrømmelser, Keiserinden havde gjort Sverige i Freden i Åbo for at bringe Adolf Frederik paa den svenske Throne, saaledes var han ogsaa en Modstander af Storfyrsten Carl Peter Ulrik, om hvem han forudsaae, at han engang i Tiden vel kunde ville opoffre Ruslands Interesser, for med Preussens og Sveriges Hjælp at udføre sine personlige Hævnplaner mod Danmark.. Baade for at knytte Forbindelsen mellem Danmark og Rusland fastere og for at fjerne en Fare for Fremtiden, var han saaledes gunstig stemt for en fuldstændig Løsning af det gottorpske Spørgsmaal, og kunde han følge sin personlige Tilbøielighed, vilde han med Glæde have opgivet alle gottorpske Fordringer paa Slesvig og Holsteen uden nogetsomhelst Vederlag[1]).

Det var derfor af stor Vigtighed for den danske Regering at bevare Bestushews Venskab. Fuldkommen tilfreds med dens Politik havde han vistnok aldrig været, thi den havde, som ovenfor bemærket, i 1742 ombyttet den engelske Alliance med en, om ogsaa temmelig uskyldig Traktat med Frankrig, og ihvorvel den aabent erklærede sig for en Modstander af en Forfatningsforandring i Sverige, vilde den dog aldrig slutte sig til den russiske Regerings voldsomme Optræden i Stockholm. Men i Løbet af 1749 var der desuden foregaaet Adskilligt, som vel kunde indgyde Rusland Mistro til Danmarks virkelige Hensigter og som truede med at fremkalde et mindre godt Forhold mellem de to Regeringer.

Traktaten mellem Danmark og Frankrig var nemlig udløben og, opmuntret dertil af Rusland, vilde England benytte Øieblikket til at gjenvinde sin tidligere diplomatiske Stilling i Kjøbenhavn. Den engelske Gesandt fremkom

---

[1]) See Staatsschr. I, pag. 282.

derfor med Forslag til en Subsidietraktat, der var fordeelagtigere end de tidligere mellem Danmark og England bestaaende, og hans Regering lovede desuden at benytte sin Indflydelse i Petersborg for at bringe Storfyrsten til at gaae ind paa at mageskifte Holsteen med Oldenborg. Men nu meldte ogsaa den franske Regering sig og tilbød Fornyelsen af den hidtil bestaaende Traktat, hvorhos den paa sin Side lovede at tilveiebringe Ordningen af det gottorpske Spørgsmaal med den svenske Thronfølger. — Den danske Regering vaklede i nogen Tid mellem disse to Tilbud, og i alt Fald maatte den ønske at vinde større Klarhed om den franske Politiks egentlige Hensigter i det svenske Forfatningsspørgsmaal, før den bestemte sig til at fornye Forbundet med Frankrig. En Reise, Kongen foretog til Norge, skulde tjene til Paaskud for at udsætte Afgjørelsen, men Gesandterne begjærede Tilladelse til at ledsage Kongen og vedbleve at trænge paa at erholde et endeligt Svar paa deres Propositioner. Man blev altsaa nødt til at bestemme sig. Der indhentedes Betænkning fra begge Conseillets Afdelinger, baade den, der ledsagede Kongen og som indbefattede Schulin og J. L. Holstein, og den, der var forbleven i Kjøbenhavn og som egentlig alene bestod af Berkentin, men i hvilken ogsaa C. von Holstein[1]), Oversecretæren for Marinen, provisorisk havde faaet Sæde. Alle Ministrene vare enige om at anbefale det franske Forslag, dels fordi de aarlige Subsidier deri vare større, nemlig 400,000 Species, uden at Danmark dog forpligtede sig til Andet end, hvad Landets egen Interesse anbefalede, medens det engelske Forslag kun lovede 50,000 £ med Forpligtelse til at understøtte

[1]) Carl von Holstein havde været Gesandt i Petersborg fra December 1743 til Mai 1745 og blev Grev Frederik Danneskjolds Efterfølger i Marinebestyrelsen.

England i Krigstilfælde med et Auxiliærcorps paa 6000 Mand, dels fordi en Overenskomst om det gottorpske Spørgsmaal ansaaes for vigtigere med Adolf Frederik, der havde Børn, end med den barnløse Carl Peter Ulrik[1]). Af disse Grunde bestemte Kongen sig altsaa for det franske Forbund og en ny Subsidietraktat undertegnedes den 14de August 1749. Allerede forinden var Præliminærtraktaten om Mageskiftet af Holsteen undertegnet med den svenske Kronprinds den $\frac{\text{27de Juli}}{\text{7de Aug.}}$ s. A., og den 24de September fornyedes desuden Defensivtraktaten af 1734 med Sverige paa 15 Aar, ved hvilken Leilighed det udtaltes, at »begge Staterne vilde benytte alle fremtidige Tilfælde til at befæste det nu sluttede Venskab og til at udvide det til begges større Nytte og Sikkerhed«[2]).

Dette Udfald af Forhandlingerne havde forbittret den russiske Regering og den kunde let troe, at Danmark i et langt videre Omfang, end Tilfældet virkelig var, havde forandret sin hidtilværende Politik. Det laae nemlig nær at antage, at Danmark under disse nye Forhold ikke længere vilde modsætte sig, ja maaskee endog udtrykkelig havde givet sit hemmelige Samtykke til, at den svenske Forfatning blev forandret. Man synes virkelig ogsaa i Stockholm at have smigret sig med Haab om Understøttelse fra Danmark, dersom en Forfatningsforandring skulde give Anledning til Forviklinger med Rusland[3]).

---

[1]) See A. G. Moltkes Mindeskrifter, udgivne af Wegener, i Hist. Tidskr. IV Række, 2det Bind, pag. 150—55 og 233—35.

[2]) See Malmstrøm l. c. 3 B., pag. 330 og Fryxell 37 Bind, pag. 258.

[3]) I en Audients, som den svenske Gesandt Fleming havde hos Frederik den 5te før sin Hjemreise til Stockholm, var Kongen saa uforsigtig at forsikkre om, at »han vilde understøtte Sverige i alle de Krige, hvori det kunde blive indviklet«, og denne Udtalelse havde Fleming udbredt efter sin Hjemkomst. Men da den russiske

Det var for at fjerne enhver Mistanke i denne Henseende og for i det Hele at forsone Storkantsleren, at Lynar sendtes til Petersborg, hvor han ankom i Januar 1750. Hans Navn var vel bekjendt ved det russiske Hof, idet hans ældre Broder 9 Aar tidligere havde været der som Gesandt for Sachsen og Polen og dengang spillede en betydelig Rolle, som ikke endnu var glemt[1]). Det er dog tvivlsomt, om denne Erindring var Lynar synderlig gavnlig, men desto mere blev hans tidligere Bekjendtskab med Bestushew det, og han var snart optaget hos denne «som Barn i Huset». Dette private Venskabsforhold var saameget nyttigere, som Storkantsleren havde ophidset sig selv i den Grad, at han baade selv og ved den russiske Gesandt i Kjøbenhavn erklærede, at Schulin var underkjøbt af Frankrig, og at det vilde være umuligt, at det gode Forhold mellem de to Regeringer kunde bevares, med mindre han fjernedes fra Conseillet. Denne Begjæring afvistes paa tilbørlig Maade af Kongen, som den 31te Marts 1750 udnævnte Schulin til Greve for at vise, hvor ubegrundede disse Beskyldninger vare[2]). Men kort efter døde Schulin, saa at denne Anstødsteen af sig selv faldt bort, og derefter blev det ikke Lynar vanskeligt at overtyde Storkantsleren om den danske Regerings Oprigtighed. I Virkeligheden laae heller Intet

Gesandt, Baron Korff, udbad sig Forklaring derom af Berkentin, der fungerede som dansk Udenrigsminister, betænkte denne ligesaa lidt som Grev A. G. Moltke sig paa at desavouere den souveræne Konges Ord, see Depesche til Lynar af 20de Febr. 1751.

[1]) Denne ældre Lynar havde staaet i et meget fortroligt Forhold til Regentinden, Anna af Brunswig, og opgav sin Gesandtskabspost for at indtræde i hendes Hofstat som Overkammerherre; men Thronrevolutionen 1740 tvang ham til at vende tilbage til Sachsen. See Mémoires de Cathérine II par Herzen, 1859, pag. 137, og Jansen, l. c. pag. 21.

[2]) See herom A. G. Moltkes Mindeskrifter l. c., pag. 157—59 og 236.

fjernere fra dennes Hensigter end at ville indgaae en Forbindelse imod Rusland eller at begunstige en Forfatningsforandring i Sverige. Traktaten med Frankrig var kun Fornyelsen af den tidligere Subsidietraktat, og Overenskomsten med Adolf Frederik indeholdt ikke Andet, end hvad Rusland selv i en hemmelig Artikel til Traktaten af 10de Juni 1745 havde lovet at arbeide paa. Den russiske Regering kunde altsaa i det Høieste føle en vis Skuffelse, fordi Danmark ikke havde grebet Leiligheden til heelt at slutte sig til England og Rusland, men den kunde ikke forekaste Danmark at have brudt det bestaaende venskabelige Forhold mellem Staterne. Bestushew vilde gjerne lade sig overbevise, og det lykkedes derfor Lynar i Løbet af nogle Maaneder at opnaae Formaalet for sin Sendelse saa fuldstændigt, at Forholdet mellem de to Regeringer aldrig havde været bedre. Allerede beredte han sig til at forlade Petersborg i Juni 1750, da der pludselig syntes at aabne sig Udsigt for ham til at bringe et meget større Resultat ud af sin Mission, end man i Kjøbenhavn oprindelig havde tænkt paa. Da han nemlig begjærede sin Afskedsaudients, forsikkrede Storkantsleren ham, at Storfyrsten var meget tilbøielig til at afgjøre sine Stridigheder med Danmark, og han opfordrede ham derfor paa det Indstændigste til ikke at forlade Rusland, men at fremkomme med Forslag, som man kunde forelægge Storfyrsten[1]). Dennes holsteenske Minister, den gamle Pechlin, og hans Marskal, Brømbsen, sluttede sig med stor Iver til Storkantsleren, og saaledes begyndte da de vidtløftige Forhandlinger, der beskjæftigede Lynar i $1^1/_2$ Aar, og som, om de end ikke førte til noget

---

[1]) Som det sees af Moltkes Mindeskrifter pag. 161 og 237, stod denne Opfordring fra Bestushews Side i Forbindelse med Schulins Død og var tildeels fremkaldt ved Moltkes Samtaler med Korff.

umiddelbart Resultat, dog kom til at udøve en væsentlig Indflydelse paa Spørgsmaalets senere Løsning, ligesom de ogsaa, om end tildels med Urette, have givet ham hans diplomatiske Berømthed.

Det gottorpske Spørgsmaal deelte sig, som bekjendt, i to:

1) Spørgsmaalet om Slesvig, der 1721 *var* gjenforenet med Danmark, og
2) Spørgsmaalet om Holsteen, som Danmark *vilde* erhverve.

Slesvigs Incorporation i Kronen var retmæssigt foregaaet, thi den var Resultatet af en Krig, som den gottorpske Regering havde paadraget sig ved sin traktatstridige Collusion med Sverige. Incorporationen var desuden bleven garanteret af Hannover, England, Preussen[1]) og Frankrig, og Sverige havde i Frederiksborgfreden udtrykkelig billiget den. Men Hertugen selv havde aldrig anerkjendt den, og han kunde altsaa altid reise Spørgsmaalet paany, saasnart han havde Udsigt til at finde den fornødne Hjælp hos Danmarks Fjender. Selv Garantimagterne vare derfor af den Mening, at Danmark maatte søge at affinde sig med ham med Penge, og England og Frankrig havde tilsagt deres Understøttelse til et saadant Arrangement[2]).

---

[1]) I Antislesv. Fragm. 1 Bind, pag. 8 har Dr. Gr. Thomsen bevist denne tidligere ubekjendte Traktats Existents ved adskillige engelske Depescher, cfr. ogsaa Wegener i 2 Bind, pag. 62. Her skal endnu tilføies, at Traktatens Datum er 24de Mai 1715, og at Garantien findes i den 5te Artikel. I 1762, da Krigen med Rusland var forestaaende, paaberaaber J. H. E. Bernstorff denne Garanti udtrykkelig i en Depesche til den danske Gesandt i Berlin af 13de Mai.

[2]) I Traktat af $\frac{\text{17de Mai}}{\text{11te Juli}}$ 1715. Convention af 30te Oct. 1719 og i Hannovertraktaten af 16de April 1727 lovede disse Magter at udrede en Deel af den Pengesum, hvorom Danmark maatte komme overeens med Hertugen.

Saalænge Hertugen fandt Medhold hos den tydske Keiser og i Rusland, var det imidlertid umuligt at udrette Noget, dog havde hans Gesandt Bassewitz i Forhandlinger med den russiske Storkantsler Ostermann i 1726 og 1727 ladet sig forstaae med, at man ikke var utilbøielig til, istedetfor det gottorpske Slesvig, at modtage andet Land, og ved denne Leilighed var Oldenborg og Delmenhorst første Gang bleven bragt paa Bane[1]). Men efterhaanden nærmede ogsaa Østerrig og Rusland sig til Danmark i dette Spørgsmaal. I Traktaten af 26de Mai 1732 erklærede disse to Magter det for tilstrækkeligt, at den danske Regering tilbød Hertugen 1 Million Daler for hans Fordringer paa Slesvig, og hvis han ikke inden Udløbet af to Aar modtog dette Tilbud, skulde Danmark ikke være forpligtet til noget Videre. Da denne Erklæring ikke hjalp, og Geheimeraad C. von Holstein[2]) endnu i 1743 forgjæves havde fornyet Tilbudet, forpligtede Rusland sig i Traktaten af 10de Juni 1746 til at anvende sine bona offiicia for at bringe Sagen til en venskabelig Afgjørelse. Saaledes havde alle Magter altsaa nu anerkjendt Slesvigs endelige Forening med Kronen, men tillige vare de alle enige om, at Danmark maatte affinde sig med Storfyrsten, dog kun ved Hjælp af Penge.

Først da den danske Regering kunde betragte det slesvigske Spørgsmaal som afgjort i Principet, var Øieblikket kommen for det til at gaae et Skridt videre og røre ved det holstenske. Den gottorpske Deel af Holsteen udgjorde omtrent $1/3$ af hele Hertugdømmet, men laae spredt og blandet ind i de kongelige Distrikter[3]). Under den store nordiske

---

1) See Depescher fra den danske Gesandt i Petersborg, Westphalen, af 19de og 22de Nov. 1726 og af 3 Januar 1727.

2) See Staatsschr. I, pag. 291—92.

3) Den gottorpske Deel af Holsteen indbefattede Amterne Kiel, Bor-

Krig havde Frederik den 4de ogsaa bemægtiget sig denne Deel af de gottorpske Stater, men paa Grund af Keiserens Trudsler havde han i 1721 maattet give Hertugen den tilbage. Hvis det ikke blev muligt paa andre Vilkaar at erhverve dette Land, var den danske Regering villig til at mageskifte det med Oldenborg og Delmenhorst, der omtrent var af samme Størrelse.

Hidtil havde Hertugen afholdt sig fra enhver Forhandling med Danmark om den ene eller den anden Deel af Spørgsmaalet[1]), men han følte, hvorledes det danske Diplomatie fra alle Sider rykkede ham nærmere paa Livet. Navnlig havde det været et haardt Stød for ham, at den yngre gottorpske Linie var kommen til Enighed med Danmark ved Traktaten af 27de Juli 1749 og den endelige Traktat af 25de April 1750. Thi da han dengang endnu ingen Børn havde, var det meget rimeligt. at denne Traktat engang i Tiden vilde træde i Virksomhed, og i alt Fald var den et meget misligt Præcedents, der ikke kunde undgaae at virke tilbage paa hans egen Stilling i Sagen og tilsidst vilde tvinge ham til at underkaste sig det Mageskifte, som hans Arvinger havde modtaget.

Traktaten af 1750 indeholdt følgende Hovedbestemmelser[2]).

1. Prinds Adolf Frederik gav Afkald paa alle Fordringer vedrørende Slesvig med det dertil hørende Fehmern, forsaavidt den regerende Hertug Carl Peter Ulrik

---

desholm, Neumünster, Oldenburg, Cismar, Tremsbüttel, Trittau, Reinbeck samt Heide og Lunden i Ditmarsken. Desuden vare som bekjendt Ridderskabet og Prælaterne fælles.

[1]) See Moltkes Mindeskrifter pag. 232—33.

[2]) Traktaten gjengives i Reedtz répertoire de traités kun i Udtog, men findes fuldstændig hos Wenck: codex juris gentium, vol. II, pag. 472 fgd.

maatte dø uden Arvinger. Til Vederlag herfor skulde Prindsen, naar Betingelsen indtraadte, have 200,000 Daler, betalbare paa den nedenfor nærmere angivne Maade.

2. Prindsen forpligtede sig endvidere til i ovennævnte Tilfælde at tage Oldenborg og Delmenhorst i Bytte mod det gottorpske Holsteen.
3. De aarlige Indtægter af Grevskaberne og af den hertugelige Deel af Holsteen skulde æquivaleres i Anledning af Mageskiftet. Paa Grevskaberne hvilede der ingen Gjæld, og der var altsaa Intet at fradrage den Indtægt, som de efter de sidste Regnskaber gave. Anderledes derimod med den hertugelige Deel af Holsteen, hvorpaa der hvilede en betydelig Gjæld. Denne skulde betales af Kongen, som dertil skulde anvende forlods de under Nr. 1 omtalte 200,000 Daler, hvorimod 5 % aarlig Rente af den øvrige til Gjældens Betaling medgaaende Sum skulde fradrages Indtægten af det gottorpske Holsteen. — Dersom det maatte befindes, at Indtægten af Holsteen, saaledes reduceret, desuagtet oversteeg Indtægten af Grevskaberne, skulde Differentsen, capitaliseret efter 5 %, udbetales af Kongen i rede Penge, med mindre han foretrak at lade Prindsen forblive i landsherrelig Besiddelse af et Stykke af Holsteen saalænge, indtil Capitalen med Rente var dækket ved Hjælp af Indtægterne af dette Stykke Land. Under den omvendte Forudsætning var det Prindsen, der skulde godtgjøre Kongen Differentsen enten i rede Penge eller ved at overlade ham den midlertidige Besiddelse af en Deel af Grevskaberne.

Saaledes var altsaa Sagens Stilling i Sommeren 1750, da Lynar begyndte sine Forhandlinger. Det vilde blive for vidtløftigt

her at give en nærmere Skildring af det Terrain, hvorpaa han skulde operere. Man maa læse hans fortræffelige Depescher for at kunne gjøre sig en Forestilling om, i hvilken Grad Alt ved det russiske Hof opløste sig i Intriguer og hvorledes Hovedsagen ved en Forhandling ikke bestod i at forene de politiske Interesser, men i at smigre, kjøbe, skuffe eller intimidere de forskjellige Personer, der ad hundrede Veie udøvede Indflydelse paa Udfaldet. Derimod er det nødvendigt, saa kort som muligt, at fremstille Underhandlingernes Gang.

Lynar begyndte med at erklære, at han ikke kunde indlade sig paa Nogetsomhelst, før han havde modtaget en formelig Udtalelse fra Storfyrsten om, at denne i Principet gik ind paa et Mageskifte af Holsteen mod Grevskaberne. Man havde smigret ham og vel ogsaa sig selv med hurtigt at kunne tilveiebringe denne Erklæring, men Uge gik efter Uge, uden at Pechlin saae sig istand til at afgive den. Endelig maatte han tilstaae, at hans Herre havde Vanskelighed ved at tage en afgjørende Beslutning og tildels havde skiftet Tanker. Men under disse Omstændigheder foreslog han Lynar «ikke at skille an fra quomodo og at benytte Tiden til confidentielt at forhandle om de nærmere Vilkaar, thi naar man først var kommen overens om et detailleret Forslag, vilde det være lettere at bringe Storfyrsten til at samtykke.» Dette tilraadedes ogsaa af Bestushew, der tilføiede, at Keiserinden havde befalet Storfyrsten at give Pechlin Fuldmagt og fremdeles vilde bidrage til Sagens Fremme. Men Lynar fastholdt, at han maatte afvente Svar paa sit oprindelige Spørgsmaal eller i alt Fald, at Pechlin havde faaet Fuldmagt. Imidlertid havde den danske Regering godkjendt Lynars Beslutning om at forlænge sit Ophold i Petersborg og meddelt ham den fornødne Instrux med Hensyn til Forhand-

lingen, hvorefter han i Overensstemmelse med Traktaten af 1750 skulde tilbyde 200,000 Rbd. som Vederlag for Renonciationen paa Slesvig[1]).

I Løbet af August modtog han endelig Storfyrstens officielle Svar. Det lød paa, at denne ikke kunde indlade sig paa nogen Forhandling om et Mageskifte, «før han vidste, at Æquivalentet for Slesvig blev af den Beskaffenhed, at han ikke vilde have Grund til at beklage Afstaaelsen af Holsteen». Ad privat Vei erfarede Lynar desuden, at Storfyrsten bestemt vægrede sig ved at gaae ind paa nogensomhelst Overenskomst, og at det kun skyldtes Pechlins ivrige Bestræbelser, at Svaret ikke var blevet et definitivt Afslag. Her forelaae altsaa ingen Antagelse af Mageskiftet som Basis, der var ikke engang Tale om en ordentlig Forhandling hvortil Pechlin befuldmægtigedes, men i det Høieste gaves der et Samtykke til, at den danske Regering kunde tage Initiativet til at fremkomme med Forslag, som Storfyrsten forbeholdt sig at forkaste uden at gjøre Modforslag, og hans Stemning efterlod ingen Tvivl om, at netop dette vilde blive Tilfældet. Selv Bestushew og Pechlin tabte Modet og antoge det under disse Omstændigheder for bedst at udsætte Sagen til bedre Tider. Kun Lynar vilde ikke forsone sig med denne Tanke og han troede ved en indtrængende Note at kunne bringe Storfyrsten til at forandre Mening.

Nogle Dage efter traf Lynar sammen med Pechlin og denne syntes da paa eengang at have fattet nyt Mod. Nu meente han nok, at Storfyrsten vilde gaae ind paa Mageskiftet som Basis, og han kom derfor tilbage paa sit tidligere Forslag om, at han og Lynar strax skulde søge i en privat Forhandling at komme overens om de nærmere Betingelser. Istedetfor

---

[1]) See kgl. Reskript og Instruktion af 17de Juli 1750.

at fatte Mistro ligeoverfor dette pludselige og umotiverede Omslag hos Pechlin, saae Lynar deri kun et Bevis for, at man, rimeligvis af egoistiske Hensyn, til ham havde overdrevet Storfyrstens Utilbøielighed, og han, der hidtil med saa stor Bestemthed havde fastholdt, at Basis først skulde være foreløbig antaget, at han kun kunde indlade sig paa at forhandle med en virkelig Befuldmægtiget, og at Storfyrsten skulde tage Initiativet til at formulere sine formentlige Erstatningsfordringer i Anledning af Slesvig, opgiver nu pludselig denne Position for at begynde en confidentiel Forhandling, uden at tage i Betragtning, at ethvert Skridt, Tilbud og Indrømmelse, som han gjorde, vilde blive bindende for hans Regering, i hvis Navn han handlede, hvorimod Intetsomhelst af Alt, hvad der fremkom fra Pechlins Side, vilde kunne have den fjerneste forpligtende Charakteer, idet Storfyrsten ikke engang maatte have nogen Anelse om, at disse Forhandlinger mellem dem overhovedet fandt Sted[1]).

Saaledes aabnedes altsaa denne ulige Forhandling. Pechlin forlangte, at Danmark foruden 1 Million Rbd. til Betaling af Gjæld desuden skulde udrede en anden Million contant. Imod Analogien fra Traktaten med Adolf Frederik gjorde han gjældende, at denne kun afstod et Haab, medens det for Storfyrsten gjaldt om en Virkelighed, og at der ved Traktaten af 1732 var bleven budt Hertugen et Vederlag af 1 Million, skjøndt der dengang kun havde været Spørgsmaal om Slesvig, medens Sagen nu ogsaa angik Holsteen. Den i 1732 tilbudte Million vilde med Renterne beløbe sig til de 2 Millioner, der nu forlangtes, og Danmark vilde hurtigt kunne indvinde denne Sum ved Be-

[1]) I hvilken Grad denne Hemmelighed maatte bevares, sees bl. Andet af Lynars Indberetning af 24de April 1751 i Staatsschr. I, pag. 477.

sparelser i sit Krigsvæsen, saasnart Tvisten med Storfyrsten var bilagt. Lynar gjorde omstændelig Rede i Kjøbenhavn for disse Betragtninger og trængte paa for at faae udvidede Instruktioner med Hensyn til dette Punkt. Hans Indberetning er dateret den 2den September og den 2den October udfærdigedes det fornødne kongelige Reskript, der, som han selv siger, «var skikket til at bringe Liv i Sagen ved den Udstrækning, som Kongen gav sine Tilbud»[1]). Efterhaanden blev man saaledes enig om Summen, der fastsattes til 1 Million Daler dansk og 1 Million Daler tydsk, hvilken sidste efter Coursforholdene omtrent svarede til 800,000 Daler dansk. Derimod var der Vanskelighed med Hensyn til Udbetalingen. Pechlin forlangte begge Millioner contant udbetalte, idet Storfyrsten selv vilde afgjøre Gjælden. Man agtede nemlig at accordere med Creditorerne, og ved forskjellige Midler bringe Gjælden ned til ½ Million, hvorved Storfyrsten altsaa vilde vinde Resten af den dertil bestemte Million. Den danske Regering holdt derimod paa selv at betale Gjælden, dels for at være sikker paa, at denne virkelig blev afgjort, dels ogsaa for at tage Cession paa de betalte Gjældsbreve, idet de da, for det Tilfælde, at Traktaten af 1750 kom til Anvendelse, vilde kunne komme til Afdrag ved Indtægtsberegningen af Holsteen. Om dette og andre mindre betydende Punkter fortsattes Forhandlingen, som Lynar charakteriserer ved at sige, at han «famlede i Mørke», og som han selv erklærer for «ligesaa farlig som ubehagelig», indtil der tilsidst forelaae et fuldstændigt Traktatudkast, som han den 25de December indsendte til Kjøbenhavn.

Saalangt var man altsaa naaet, men endnu fremdeles

---

[1]) See Lynars Depesche af 25de December 1750 i Staatsschr. I, pag. 401.

ventede man paa, at Storfyrsten skulde bestemme sig til at give Pechlin den fornødne Fuldmagt. Saasnart det skeete, var det aftalt, at Lynar strax skulde forelægge et Forslag til Traktaten, der paa nogle Punkter gik mindre vidt, end han med Pechlin var kommen overens om, og samtidig dermed skulde han begjære Keiserindens Mægling i Sagen. Uden at spilde nogen Tid, skulde Pechlin da fremlægge sit Modforslag, der var nøiagtigt overensstemmende med det hemmeligt vedtagne Udkast, saa at Lynar strax kunde slutte sig dertil, og samtidigt dermed skulde Pechlin ligeledes i Storfyrstens Navn begjære Keiserindens Mellemkomst. Paa denne Maade haabede man at have gjort det umuligt for Storfyrsten at undslippe, saasnart han ved at give Pechlin Fuldmagt engang var kommen ind paa Forhandlingernes Vei. Alt kom altsaa an paa at vinde over denne første Vanskelighed og ved en lykkelig Sammentræf af Omstændigheder naaedes det ogsaa virkelig tilsidst. I et Anfald af ondt Lune havde Keiserinden truet Storfyrsten med samme Skjæbne som Peter den Stores Søn Alexis, Storfyrstinden havde modtaget et Tilhold om ikke at blande sig i den holsteenske Sag og Brømbsen havde indbildt den lettroende og meget svaghovede Storfyrste, at Preussen nærede underfundige Planer imod ham. Lynar vidste at forskaffe sig en Privataudients hos ham og Resultatet blev, at Pechlin i Begyndelsen af 1751 erholdt den saalænge savnede Fuldmagt, der strax meddeeltes Lynar. Nu ankom ogsaa de sidste Instructioner fra Kjøbenhavn og ved et kongeligt Reskript af 1ste Februar bemyndigedes han til, som han havde foreslaaet, at gaae ind paa 1 Million Daler dansk og 1 Million tydsk, dog kun paa den Betingelse, at der fra denne Sum skulde afdrages den Gjæld, der efter udstedt Proclama og i Henhold til Storfyrstens egen Anerkjendelse

og Akkord med Creditorerne maatte befindes at hvile paa det hertugelige Holsteen, idet Kongen selv vilde overtage at betale Gjælden mod Cession af Gjældsbrevene. Resten af de to Millioner skulde derefter contant udbetales Storfyrsten, der altsaa opnaaede den af Pechlin paastaaede Fordeel. Omvendt sikkredes Kongen ved Gjældsbrevenes Cession mod Tab ligeoverfor den yngre gottorpske Linie, men forpligtede sig derimod til aldrig mod Storfyrsten at gjøre Brug af Gjældsbrevene. — Lynar ilede nu med at tilstille Pechlin sit Udkast og begjærede tillige Keiserindens Mægling. Alt syntes saaledes at love et hurtigt og tilfredsstillende Resultat, da tvertimod det Hele paa engang styrtede sammen.

Lynar paastaaer, at Alt vilde være gaaet godt, dersom ikke Sagen var bleven afbrudt ved Carnevalet og Storfyrsten imidlertid havde været underkastet andre Indflydelser. Udfaldet var i alt Fald det, at da Pechlin endelig efter Festlighedernes Slutning fik Adgang til Storfyrsten, fandt han denne til sin store Overraskelse aldeles omstemt, han var rasende paa Storkantsleren, forbød, at der nogensinde mere maatte tales til ham om denne Sag, og befalede, at denne hans Beslutning ufortøvet skulde officielt meddeles Bestushew og Lynar. Kun med yderste Møie lykkedes det Pechlin at faae denne Meddelelse udsat, idet han nemlig vilde give Storkantsleren Tid til at sætte Keiserinden i Bevægelse. Alt Haab afhang nu af, at hun lod sig bevæge til at intervenere i Sagen. Bestushew skrev Memoirer, men uden at have nogen bestemt Forestilling om, hvorledes han skulde faae Keiserinden til at læse dem, da hun foretrak at bruge sin Tid paa ganske anden Maade og desuden følte en afgjort Modbydelighed for at see sine Ministre, Pechlin søgte at indvirke paa Storfyrsten, saavidt hans Frygtsomhed til-

lod ham det, og Brømbsen intriguerede, medens Lynar stod bagved som den egentlige Leder. Men Alt var og blev forgjæves. Der kunde ikke længere være nogen Tvivl om, at Storfyrsten holdt fast ved sin sidste Beslutning og at Keiserinden var altfor indolent til at anvende de fornødne Midler for at tvinge ham.

Sagen var tabt og der stod nu kun tilbage at sørge for, at Brudet foregik saaledes, at hele Uretten faldt paa Storfyrsten. Dette lykkedes fortræffeligt ved Pechlins Hjælp. Den officielle Meddelelse til Lynar, hvormed Forhandlingerne afbrødes, var affattet i en stødende og fjendtlig Tone. Lynars Svar derimod var roligt og ligegyldigt, han tog udtrykkelig alle under Sagens Forhandling fra dansk Side gjorte Tilbud og Indrømmelser tilbage, og meldte derpaa Storkantsleren skriftligt, at Forhandlingerne vare afbrudte af Storfyrsten.

Men selv nu kunde Lynar ikke opgive sine Forhaabninger om at bringe Noget udaf sin lange Forhandling. Snart forekom det ham, at forskjellige Tegn tydede hen paa, at Keiserinden dog begyndte at føle Betænkelighed ved, at Forhandlingerne afbrødes paa en saadan Maade. Strax satte han Alt i Bevægelse for at bringe det dertil, at hun i den ellevte Time skulde anvende sin Myndighed mod Storfyrsten, og han begjærede Tilladelse i Kjøbenhavn til at afvente Virkningen af disse nye Skridt. Snart lykkedes det hans rastløse Bestræbelser at udvirke, at England[1], Holland og Østerrig gave deres Gesandter i Petersborg Ordre til at anbefale Sagens Ordning hos den russiske Regering.

---

[1]) Ved denne Leilighed opdagedes det iøvrigt, at Danmark havde en hemmelig Rival i Hannover, der tænkte paa at afkjøbe Storfyrsten hans Deel af Holsteen, for saaledes at udvide sig nord for Elben, see Lynars Depescher af 17de og 24de April 1751 i Staatsschr. I, pag. 456 og 482.

Da saa ogsaa disse Forventninger glippede, begyndte han at tænke paa voldsomme Forholdsregler, og det var ham, der indgav Bestushew Tanken om en Sequestration af det gottorpske Holsteen, som Storkantsleren derpaa med stor Iver gjentagne Gange anbefalede i Kjøbenhavn, men som den danskeRegering med fuldkommen Rette bestemt afslog[1]). Der var nu ingensomhelst Udsigt længere tilstæde for Lynar til at bringe noget positivt Resultat ud af Sagen, Ordrene fra Kjøbenhavn om at komme tilbage løde stedse bestemtere, og saaledes maatte han da tilsidst i December 1751 med tungt Hjerte forlade Petersborg.

Under sit forlængede Ophold i Rusland havde han imidlertid ogsaa arbeidet i andre Retninger. Efter mange og lange Betænkeligheder havde Frederik den 5te endelig givet sit Samtykke til den hemmelige Forlovelse mellem Sophie Magdalene og den svenske Kronprinds Gustav[2]). Denne Forbindelse, der meldtes Lynar i Depesche af 2den Januar 1751, kunde vel have opvakt Ruslands Mistro, men den synes ikke at være bleven bekjendt i Petersborg. Derimod gave de indre svenske Forhold Anledning til forskjellige Forhandlinger. Ved sin Ankomst forefandt Lynar en meget betænkelig Spænding mellem den russiske og den svenske Regering. Man forudsaae nemlig i Petersborg Kong Frederik af Hessens snarlige Død, og en Flaade med Landgangstropper laae rede til paa første Ordre at løbe ud for at bekæmpe den Forfatningsforandring, som man antog for paatænkt i Sverige. Kongens Død indtraf den 5te April 1751 og fire

[1]) See Lynars Depescher af 3die og 24de April 1751 i Staatsschr. I, pag. 453 og 522—531. Den danske Regerings Afslag gaves i et kgl. Reskr. af 21de Mai i Henhold til en fortræffelig Forestilling, den første, Bernstorff nedlagde som Medlem af Conseillet.

[2]) See Moltkes Mindeskrifter pag. 169—170, cfr. Ostens Gesandtskaber i Hist. Tidsk. l. c., pag. 640, fgd.

Dage derefter afgik Instrux til Lynar, hvorefter han skulde forsikkre Bestushew om, at Danmark vilde modsætte sig enhver Forandring i Forfatningen, men som tillige insisterede paa, at Rusland afholdt sig fra enhver Demonstration, da en saadan netop vilde være det bedste Middel til at samle alle Partierne i Sverige om Enevældet. Disse Forestillinger havde til Følge, at den russiske Regering forholdt sig rolig og at Freden ikke blev forstyrret. Man indskrænkede sig til at lade de Tropper, som allerede vare samlede paa Finlands Grændse, forblive der, indtil den nye Rigsdag var sluttet, og dette fandt Bifald i Kjøbenhavn[1]).

Saaledes havde Lynar vel paa en tilfredsstillende Maade udført, hvad der var det egentlige Formaal for hans Sendelse, men derimod var det umuligt at fordølge for sig, at hans Forhandlinger om det gottorpske Spørgsmaal kun havde tjent til at forværre Stillingen. Thi foruden at et mislykket Forsøg altid fjerner fra Maalet, var det ogsaa efter den Maade, paa hvilken Sagen var bleven ført til det yderste Punkt og derpaa afbrudt, let at forudsee, at medmindre ganske uforudselige Omstændigheder skulde indtræde, vilde der ikke længere kunne tænkes paa nogen Overenskomst med den daværende Storfyrste, ja man maatte tvertimod være fuldt beredt paa, at han vilde søge at sætte sin formeentlige Ret igjennem med Magt, saasnart han havde besteget Ruslands Throne. Lynar charakteriserede selv Storfyrstens Slutningsnote som «en eventuel Krigserklæring»[2]), og Fremtiden viste, at han ikke havde taget Feil. Men bar Lynar noget Ansvar for dette Udfald?

---

[1]) See Lynars Depesche af 2den Mai 1751 i Staatsschr. I, pag. 533—34, Berkentins Depesche af 22 Mai 1751 og Fryxells Berättelser, 33, pag. 242—246, Malmstrøm, 3, pag. 331 fgd.

[2]) See Lynars Depesche af 8de Mai 1751 i Staatsschr. I, pag. 540.

Dette Spørgsmaal maa besvares bekræftende. Fra først af indlod han sig paa Sagen med altfor sangvinske Forhaabninger. Vel søgte han senere med en mistænkelig Ivrighed at gjøre gjældende, at han altid havde advaret mod for store Forventninger, men Sandheden lader sig dog ikke trænge tilbage, og han tilstaaer selv, at han havde ladet sig skuffe[1]). Sagen var, at han stadigt lod sig føre fremad af sin Ærgjerrighed istedetfor at følge sit skarpe og klare Blik, der ikke fordulgte ham nogen af alle de Farer, som han udsatte sig for. Det gjør et eiendommeligt Indtryk at see, hvorledes han uafbrudt raisonnerer rigtigt, men handler forkeert. Han havde Ret i at ansee Storkantslerens Ønske om at føre Sagen igjennem for oprigtigt, thi baade for Ruslands og for Danmarks Fremtid satte Bestushew Priis paa at fjerne denne Anledning til Strid. Ligesaa lidet tog han Feil, naar han gik ud fra, at Pechlin og Brømbsen fremfor Alt lode sig lede af Udsigten til de anselige Belønninger, som den danske Regering lovede dem. Med hvad han glemte, var, at der kom et Punkt under Forhandlingerne, hvor Interesserne skiltes, og hvor han derfor maatte være paa sin Post mod disse tre Mænds Indskydelser. Naar Sagen engang var begyndt, vilde den Første af naturlig Hidsighed og Haardnakkethed og de to Andre af Hensyn til deres egen Interesse føre den lige til det sidste Punkt og udtømme alle Midler, uden at bekymre sig om, at den, for det Tilfælde at Forsøget mislykkedes, derved stillede sig slettere for en Fremtid, som ikke berørte dem, hvorimod Lynar, der repræsenterede den danske Regerings blivende Interesser, burde være betænkt paa ikke

[1]) »Si le grand-chancelier m'a rendu sa dupe, il a été la sienne propre«, see Lynars Depesche af 2den Sept. 1750 i Staatsschr. I, pag. 327.

at forspilde senere Chancer. Endnu mere feilede han, naar han ikke tilfulde indsaae, at med den bedste Villie havde disse Mænd dog ikke Evne til at føre Sagen igjennem imod en Fyrste, der «med Modersmælken havde indsuget alle sit Huses Fordomme mod Danmark» og «paa hvis paa engang svage og voldsomme Charakteer det var umuligt at bygge»[1]), og ligeledes naar han troede, at den indolente Keiserinde nogensinde vilde kunne bestemme sig til at optræde med Alvor. Men fremfor Alt vurderede han ikke tilstrækkelig den Indflydelse, som Storfyrstinden udøvede, saa at han forsømte eller vel endog irriterede hende, istedetfor at søge at vinde hende eller idetmindste at sikkre sig hendes Neutralitet i Sagen. Det viste sig senere, at det netop var hende, som gjorde Udslaget imod ham[2]), og det var en Tilfredsstillelse for hendes krænkede Forfængelighed, da hun ved en Hoffest Aftenen før han modtog Storfyrstens endelige Svar, spottende kunde lykønske ham til Afslutningen af hans lange Forhandlinger med den Tilføielse, at hun glædede sig ved at have bidraget til Udfaldet[3]).

Imidlertid vilde der dog ikke være skeet nogen synderlig Skade, dersom Lynar havde fastholdt sit første correkte Standpunkt, ikke at lade sig drage ind i nogen Forhandling, før han havde Storfyrstens Erklæring om, at han antog Mageskiftet som Basis, og før Pechlin var bleven forsynet med formelig Fuldmagt til at forhandle. Med beundringsværdig Klarhed saae han og fremstillede i sine De-

---

[1]) See Lynars Depesche af 2den Sept, 1750 i Staatsschr. I, pag. 354.

[2]) See Mémoires de Catherine II, pag. 139, 158—60 og 182, cfr. Wegener: Mindeskrifter af A. G. Moltke i Hist. Tidskr. IV Række, 2 B., pag. 168 og 240.

[3]) See Ostens Gesandtskaber i Nyt Hist. Tidsskr. 3 Række, I Bind, pag. 480 i Noten.

pescher[1]), hvor misligt det vilde være at opgive denne Holdning, og med prophetisk Blik forudsaae han endog, hvad der virkelig senere i Tiden blev Tilfældet, at naar Rusland blev Mægler i Sagen, vilde det neppe undlade at benytte denne Stilling til at lænke Danmark til sin Politik[2]). Men desuagtet var det ham ikke muligt at modstaae Bestushews og Pechlins Fristelser om at bruge Mellemtiden, indtil Storfyrsten samtykkede, til at forhandle om alle nærmere Bestemmelser, og da endelig Alt glippede, betænkte han sig ikke paa at anvende alle Midler for at give den russiske Regering netop en saadan afgjørende Stilling i Sagen, at den vilde have kunnet forelægge Danmark det farlige Alternativ: enten intet Mageskifte eller en politisk Forbindelse med Rusland.

Ikke uden Uro havde Regeringen i Kjøbenhavn fulgt Forhandlingernes Gang. Under en diplomatisk Forhandling, bør en Regering ikke forsøge paa at lede Alt hjemmefra men den maa overlade den Mand, hvem den engang har betroet Sagen og som er paa Stedet, selv at bedømme Situationen, navnlig naar Afstanden er saa stor eller Forholdene ere saa omskiftelige, at man ikke kan være sikker paa, at Forudsætningerne ikke have væsentlig forandret sig i Mellemtiden. Begge disse Omstændigheder vare i høieste Grad her tilstæde og Lynars Indberetninger beviste desuden, at han selv fuldkomment indsaae Faren ved at vove sig for langt frem. Man indskrænkede sig altsaa i Kjøbenhavn til at give ham Instruktioner med Hensyn til Realiteten og navnlig om de Offre, man vilde bringe, for at Mageskiftet kunde komme istand. Men efterhaanden som det viste sig,

---

[1]) See saaledes navnlig Depesche af 2den Sept. 1750 i Staatsschr. I, pag. 335—338, 349 fgd., 25de Dec. 1750 i Staatsschr. I, pag. 403 fgd.
[2]) See Lynars Depesche af 2den Sept. 1750 i Staatsschr. I, pag. 357.

at han indlod sig videre og under andre Omstændigheder, end man af hans tidligere Indberetninger havde havt Grund til at forudsætte det, følte man Nødvendigheden af at standse ham. Det er rimeligt, at Bernstorff allerede tidligere vilde have grebet ind, dersom han selvstændigt havde bestyret Udenrigsministeriet, men Meningen er dog klar nok, naar det i det kongelige Reskript af 1ste Februar 1751 hedder: «Da Vi hverken finde det stemmende med Vor Værdighed eller med Vor Interesse at føre denne Underhandling videre paa den hidtilværende uanstændige Maade og førend den fra begge Sider er formelig billiget, hvad der naturligen maatte være Begyndelsen og Præliminairerne til den, altsaa før H. K. H. har erklæret sig tilsinds til at indlade sig paa den og har givet sin Minister tilbørlig Fuldmagt til at føre den, saa befale Vi dig paa det Alvorligste som paa det Naadigste, at du ikke benytter dig af de dig hidtil ihændekomne Befalinger og Instruktioner, før den omtalte Erklæring og Fuldmagtsudfærdigelse har fundet Sted.» Og længere hen paalægger Reskriptet ham, «hvis denne Betingelse ikke maatte være opfyldt inden Udløbet af 4 Uger efter Reskriptets Modtagelse, at afbryde enhver Forhandling og at begjære Afskedsaudients». Bogstavelig taget, kunde det jo vel siges, at Betingelsen var opfyldt, thi Pechlin var allerede forsynet med den omtalte Fuldmagt, da Reskriptet kom i Lynars Hænder, men den samme Ordre maatte naturligviis endnu mere gjælde, naar, som Tilfældet strax efter blev, Fuldmagten toges tilbage og Storfyrsten officielt erklærede ikke at ville indlade sig paa nogen Forhandling. Lynar indsaae meget godt dette[1], men desuagtet blev han. Det kort efter indtrufne Thron-

[1]) See Lynars Depesche af 16de Marts 1751 i Staatssch. I, pag. 447.

skifte i Sverige og den Uvished, som denne Begivenhed fremkaldte baade med Hensyn til den politiske Situation i Almindelighed og til Keiserindens Dispositioner i det gottorpske Spørgsmaal i Særdeleshed, gjorde det til en Nødvendighed for den danske Regering indtil videre at lade Lynar forlænge sit Ophold i Petersborg[1]). Men saasnart denne specielle Grund var falden bort, fik han Ordre til at reise, og uagtet han paany begjærede Udsættelse for at afvente Virkningen af nye Skridt af Bestushew eller af de andre Magters Forestillinger hos Keiserinden, fornyedes dog Ordren ved Reskript af 11te September og senere ved Instruktion af 20de November.

Saaledes havde Regeringen mere end een Grund til at være misfornøiet med Lynars Opførsel. Men det stemmede ikke med Regeringens humane Tænkemaade at bebreide en dygtig Embedsmand, at han havde ladet sig føre noget for vidt i sin Iver, eller at tilregne ham, at hans Bestræbelser ikke havde bragt det ønskede Resultat. Den viste derfor heller ikke mod Lynar nogen Utaalmodighed eller Misfornøielse, men han modtog tvertimod vægtige Beviser paa den fortsatte kongelige Naade, hvortil maaskee ogsaa den Omstændighed noget bidrog, at hans berettigede Forhaabninger om at faae Sæde i Conseillet vare blevne skuffede.

Lynar selv opfattede imidlertid sin Opførsel i Rusland og den Maade, paa hviken Regeringen behandlede ham, ganske anderledes, thi han var efter sin Natur lidet tilbøielig til at erkjende, at han skulde have feilet i Noget.

Hans Slutningsberetning til Kongen var fuld af Selvfølelse. «Endelig, Sire,» saaledes skriver han[2]), «forlader

---

[1]) See Berkentins Depesche af 22de Mai 1751.

[2]) See Lynars Depesche af 8de Oct. 1751 i Staatsschr. I, pag. 581—82.

jeg denne Stad og jeg efterlader et Værk ufuldendt, paa hvilket jeg har arbeidet med al den Kraft, hvortil min Iver for Deres Majestæts Tjeneste sætter mig istand. Hvis jeg har feilet i Udførelsen af denne Sag, er det mere at tilskrive Mangel paa Indsigt og Dulighed end paa god Villie. Jeg har nøiagtigt fulgt Deres Majestæts Villie og punktligt udført Deres Ordrer, der vare dikterede af den Visdom og den ophøiede Tænkemaade, som udgjøre Deres Regeringsberømmelse. Jeg har havt den Lykke at vinde for Deres Majestæts Interesser de Personer, der syntes meest egnede til at understøtte dem. Uforudsete Tilfælde, uventede Begivenheder og et Sammenstød af de meest uberegnelige Omstændigheder have, til min store Sorg, hidtil berøvet mig Virkningen af mine Anstrængelser. Jeg har havt at forhandle med Mænd og med et Hof, hvis Charakteer er saa overordentlig, at jeg troer, at naar jeg har været een Dag borte herfra, vil det falde mig vanskeligt endog kun at forestille mig, hvad jeg her har oplevet, og dette har gjort min Stilling overordentlig besværlig. Jeg tør imidlertid haabe, at man med Tiden vil kunne høste Frugten af alle Deres Majestæts Bestræbelser for, ved Hjælp af en Overenskomst med Storfyrsten, at fremme Deres Staters Lykke og Deres Krones Interesser.» Allerede i Depeschen til Berkentin[1]) viser sig Lynars bittre Stemning, naar han siger: «Gud give, at man havde fulgt mine Raad og smeddet, medens Jernet var varmt, men det var Pechlins Politik, der ansaae Sagen for sikker og idetmindste vilde bevare Skinnet af ikke at have skubbet til Hjulet, det var denne Politik, som ogsaa Storkantsleren fulgte, der har gjort Ulykken». — Som man seer, skyder han her Skylden

[1]) Dep. af 9de Oct. 1751 i Staatsschr. I, pag. 584 cfr. ogsaa pag. 544.

for det uheldige Udfald paa den Langsomhed, hvormed Sagen var fremmet. Foreløbig søger han denne Langsomhed hos Pechlin og Bestushew, men senere finder han den hos den danske Regering. I et Privatbrev af 2den Februar 1768, som han skrev efter at have faaet Kundskab om den provisoriske Traktat af 1767[1]), hedder det: «Da jeg var i Rusland, stod Sagen paa det Punkt, at den kunde afgjøres med 2 Millioner. Men fordi jeg da vilde være kommen tilbage og ind i Conseillet, hvortil Kongen udnævnte mig og hvor Moltke og Bernstorff ikke vilde have mig, blev der chicaneret, Traktaten standsedes — og nu gaaer man ind paa saadanne Vilkaar!» Ti Aar senere blive Detaillerne fuldstændigere og Intriguen sortere i et Brev, som han i 1778 tilskrev Büsching[2]): «Da Geheimeraad Grev Berkentin 1750 oversendte mig i Petersborg min Rappel, meldte han mig tillige, at Kongen tildeelte mig Grev Schulins Ministerplads, saaledes som denne havde havt den. Senere foregav man, at Posten først havde været Grev Bernstorff tilbudt, men at han ikke havde kunnet indtræde i Ministeriet i Kjøbenhavn, fordi han havde givet Prindsen af Wales sit Ord paa at overtage Ministeriet i Hannover, saasnart dennes Hr. Fader skulde døe. Kort derpaa døde Prindsen af Wales og nu var altsaa denne Hindring bortfalden. Man skyndte sig imidlertid med at tage Grev Dehn ind i Conseillet, fordi Grev (Moltke) under ingen Omstændigheder vilde have mig der, og saa blev da med Bernstorffs Hjælp, (thi jeg gjenkjendte

1) See Jansen l. c. pag. 82 efter en Samling Privatbreve, som Lynar i Tidsrummet 1766—1781 tilskrev en Cancelliraad Zachariessen i Oldenburg og som nu i Original skal befinde sig i den Lynar'ske Families Besiddelse, medens Afskrift deraf findes i det storhertugelige Bibliothek i Oldenburg, cfr. Jansen pag. 104.

2) See Indledn. til Staatsschr. I, pag. XVI—XVII.

godt hans Stiil i Depescherne, skjøndt Berkentin endnu bestyrede Embedet) den Intrigue spillet, at da jeg ved at benytte et gunstigt Lune hos Storfyrsten havde bragt ham saavidt, at han virkelig samtykkede i at renoncere paa Slesvig mod en Sum af 800,000 Rbd.[1]) og at mageskifte sin Deel af Holsteen mod Oldenborg og Delmenhorst, saa afviste man bestemt dette Projekt, for at jeg ikke skulde blive saa hurtigt færdig, og først langt senere, da Storfyrsten ikke mere vilde indlade sig paa dette Forlig, antog man det. Denne Spads har kostet Danmark forskjellige Millioner.»

Da Lynar skrev dette Brev, vare 28 Aar forløbne siden den Petersborg'ske Mission og hans stigende Alder kunde vel have svækket hans Hukommelse, paa samme Tid som Bitterhed og feilslagne Forhaabninger efterhaanden paa en ham selv maaskee ubevidst Maade havde sammenblandet virkelige Begivenheder med løse Formodninger og Indgivelser af hans mistænksomme Skinsyge mod den lykkeligere Rival. Men disse hensynsløse Beskyldninger ere senere blevne gjentagne og da de hidtil have kastet en ligesaa uhyggelig som ufortjent Skygge paa Bernstorff, fortjene de en omhyggelig Undersøgelse og Gjendrivelse.

Lynars Anklage gaaer, som det sees, ud paa, at den danske Regering ved sin Langsomhed var Aarsag til, at Forhandlingen strandede, at denne Langsomhed var forsætlig og grundet i en privat Intrigue af Bernstorff og Moltke for at udelukke Lynar fra Conseillet, og at Staten paa denne Maade leed et betydeligt Tab.

Det vilde være let at bestride den Forudsætning, paa hvilken denne Anklage hviler og med hvilken den væsent-

---

[1]) Her menes naturligvis: foruden en Million Gjæld.

ligen staaer og falder, nemlig at der under de givne Omstændigheder overhovedet kunde være kommet noget positivt Resultat ud af Forhandlingen. Det er forklarligt, at Lynar søger Aarsagen til, at den mislykkedes, i Andres Feil, men saaledes, som hele Situationen nu viser sig for os, synes det rimeligst, at den virkelige Grund laae i Sagen selv og ikke udenfor den. Af de tre Hovedpersoner var den ene, Keiserinden, for ligegyldig til at gjøre Noget, Storfyrsten kunde vel for et Øieblik vise sig nogenlunde velstemt, men naar det gjaldt om at tage en Beslutning, vendte altid hans naturlige Ubestemthed og hans Had til Danmark tilbage, og Storfyrstinden var fast bestemt paa at hindre enhver Overenskomst. Det Moment, der efter Lynars Formening skulde have været det gunstige, i hvilket Storfyrsten vilde kunne have været bragt til at afgjøre Sagen, var umiddelbart efter den Samtale, i hvilken han samtykkede i at give Pechlin Fuldmagt til at forhandle. Men der var langt fra et saadant Samtykke til en endelig Beslutning, især hos Storfyrsten, og selv Pechlin bestyrkede denne stadigt i den Anskuelse, at «høre paa, var ikke at forhandle, og at forhandle, var endnu meget langt fra at antage, og han vilde altid have det i sin Magt at afbryde Forhandlingerne, naar han maatte finde det hensigtsmæssigt»[1]. Men selv om Lynar havde Ret i at antage, at man, ved at handle med Hurtighed, dengang kunde have opnaaet en Overenskomst og at Sagen alene strandede paa en uforsvarlig Langsomhed, paaligger det ham at bevise, at det var den danske Regering og ikke, som han selv først antog det, Storkantsleren og Pechlin, hvem denne Langsom-

[1]) See Mémoires de Catherine II pag. 138.

hed falder tillast. Men det er saa langt fra Tilfældet, at han fører dette Bevis, at det tvertimod er let at bevise det Modsatte.

Den danske Regering kunde paa to Maader have forsinket Forhandlingernes Gang, enten ved at være for langsom i at give Instruktioner eller ved ikke at gaae langt nok i sine Tilbud. Hvad Tidsspørgsmaalet angaaer, vil en Sammenligning af Dato'erne retfærdiggjøre Regeringen for enhver Bebreidelse. I Depesche af 27de Juni 1750 begjærte Lynar Bemyndigelse til at opsætte sin Afreise paa Grund af Bestushews og Pechlins Opfordring og den 17de Juli udfærdigedes Instructionerne til ham i Kjøbenhavn. Anden Gang begjærer han Instrux i Depesche af 2den September 1750 og den kongelige Ordre undertegnedes den 2den October. Tredie og sidste Gang skrev han i denne Anledning den 25de December 1750 og det kongelige Reskript er dateret den 1ste Februar 1751. Naar man erindrer, at Coureren i den heldigste Aarstid brugte 3 Uger for at naae til Kjøbenhavn og at det gjaldt om vigtige Beslutninger, der krævede Overveielse og skulde antages af den samlede Regering i Geheimestatsraad — den sidste Gang forelaae der endogsaa et fuldstændigt Traktatudkast med et stort Antal detaillerede Artikler — maa man tvertimod forbauses over den Hurtighed, med hvilken Expeditionen foregik, navnlig da Intetsomhelst lod formode, at en Dag mere eller mindre skulde kunne være af Vigtighed i en Forhandling, der slæbte sig saa møisommeligt frem og i Grunden slet ikke endnu var naaet til sin formelle Begyndelse. Og nu med Hensyn til Tilbudenes Omfang? Det var vistnok en Illusion, naar Regeringen i sin første Instruktion tænkte sig at kunne kjøbe Renonciationen paa Slesvig for den samme Priis, med hvilken

den svenske Kronprinds havde maattet lade sig nøie[1]). Men disse Instruktioner fik ingen praktisk Betydning, da Lynar dengang endnu afventede Svar paa sit første Spørgsmaal, om hvorvidt Storfyrsten antog Mageskiftet som Basis, og saasnart han i sine Depescher beviste Regeringen, at den maatte gjøre ganske andre Tilbud, dersom den vilde naae en Overenskomst, modtog han ufortøvet Instruktioner, som han selv erklærede for tilfredsstillende. Endelig gik Instruktionen af 1ste Februar 1751, paa hvilken det navnlig kommer an, ind paa de to Millioner og derved tilveiebragtes fuldstændig Enighed mellem de 2 Forhandlere. Men det lader sig nu desuden af Lynars egne Depescher paavise, at det omtalte Tidsmoment virkelig fra dansk Side blev benyttet, uden at noget Øieblik spildtes. Efter at han havde havt sin Samtale med Storfyrsten, maatte han afvente, at Pechlin meddelte ham den lovede Fuldmagt, før han kunde foretage noget Videre, men, saasnart dette var skeet, gjaldt det om at benytte Øieblikket og ufortøvet at forelægge et Forslag, paa hvilket Pechlin skulde svare med samme Hurtighed, for at man kunde være enig, før Storfyrsten fik Tid til at forandre Sind. Hvis der altsaa virkelig havde fundet nogen Forsinkelse Sted fra dansk Side, maatte den have viist sig deri, at Lynars Forslag ikke kunde følge saa umiddelbart paa Pechlins Fremlæggelse af Fuldmagten, som det var

---

[1]) Allerede dengang var Lynar ilde stemt mod Regeringen, som det sees af et Brev til hans Hustru, hvori han taler i en ganske anden Tone end i sine Depescher, der altid ere fulde af Anerkjendelse af Regeringens Visdom. »Hist« (i Kjøbenhavn), skriver han, »er man pirrelig, forstaaer Meget urigtigt, vil Maalet men ikke Midlerne, forlanger, at jeg skal gjøre det Umulige, ja man fordrer vel endog, at jeg skal indestaae for Udfaldet, der dog alene beroer paa de menneskelige Tankers usikkre Grund«. See Jansen l. c. pag. 73.

ønskeligt. Men Lynar skriver selv udtrykkelig i sin Indberetning til Kongen[1]: «Aldrig saa snart havde jeg modtaget Afskriften (af Fuldmagten) før jeg oversendte Pechlin mit Forslag, som ikke var Andet end Udkastets Artikler i forkortet Form.»

Saaledes falder da Lynars Paastand om, at den danske Regering ved sin Langsomhed skulde have været Aarsag til, at Forhandlingen strandede[2]). Det er godtgjort, at Regeringen tvertimod viste Hurtighed i sin Expedition og Resoluthed i sine Indrømmelser, samt at der overhovedet ikke tabtes et Øieblik fra dansk Side ved det Tidspunkt, paa hvilket det efter Lynars Mening kommer an.

Ligesaa uretfærdig er Lynar, naar han tillægger Bernstorff en listig Intrigue for at fortrænge ham af Conseillet. Alt bliver i Lynars Øine Underfundighed og Rænker. Skjøndt Berkentin interimistisk har overtaget Udenrigsministeriet, gjenkjender han dog Bernstorffs Pen i Depescherne, han anseer Beretningen om, at Bernstorff tidligere skulde have afslaaet Schulins Post paa Grund af et Løfte til Prindsen af Wales for et tomt Foregivende, Dehn optages i Conseilet i største Hast, alene for at heller ikke denne Plads skulde kunne gives ham, naar Bernstorff nødvendigvis skulde have Udenrigsportefeuillen, og endelig holder man ham saa længe borte fra Kjøbenhavn for at faae Tid til at naae Maalet for alle disse Intriguer. Men var det da ikke ham selv, som uden Paalæg hjemmefra havde begyndt den hele Forhandling? Og havde den danske Regering da ikke, alene med Undtagelse af de Par Uger, der fulgte efter Thronskiftet i Stockholm og i hvilke det var absolut nød-

[1]) See Lynars Depesche af 24de April 1751 i Staatsschr. I, pag. 478.
[2]) See ogsaa Varnhagen v. Ense: Denkwürdigkeiten des Freiherrn v. d. Asseburg pag. 110.

vendigt at have en Gesandt i Petersborg, stadigt trængt paa, at han skulde vende tilbage? Hvad nu endelig Ministerposten angaaer, var Sagens virkelige Sammenhæng følgende.

Da Schulin blev sygelig og ikke længere var istand til at forestaae sit Departement uden Medhjælp, udbad han sig af Kongen, at Bernstorff maatte blive ham adjungeret for de udenlandske Sager. Denne kaldtes altsaa fra Paris[1]) men allerede før han ankom til Kjøbenhavn, var Schulin død den 13de April 1750. Kongen tilbød strax Bernstorff at blive hans Efterfølger, men denne afslog Tilbudet paa Grund af det ovenomtalte Løvte, som han havde givet Prindsen af Wales, med hvem han var opdragen og hvis fødte Undersaat han var. Berkentin overtog derpaa provisorisk Departementet, men da han var gammel og svagelig, assisterede Bernstorff ham. Man tænkte nu paa at give Lynar Udenrigsministeriet og i et Privatbrev af 30te Mai 1750 meddeelte Berkentin ham denne Kongens Hensigt. Paa samme Tid besluttedes det at forøge Conseilsmedlemmernes Antal, der længe havde været indskrænket til tre, med et fjerde og Baron Frederik Ludvig Dehn udnævntes 1750 dertil. Saaledes stod Sagen, da Prindsen af Wales døde den 20de Marts 1751. Bernstorff var derved bleven fri og Intet var nu længere til Hinder for, at Kongen kunde følge sin oprindelige Tanke at overdrage ham Ministeriet. I Mai 1751 fandt da Udnævnelsen Sted, men strax derefter erholdt han en Reisetilladelse for at besøge sine Godser i Mecklenborg, saa at han først i October 1751 definitivt indtraadte i Funktion[2]). Saaledes viser det sig da, at Alt var

---

[1]) Han vedblev at beklæde Gesandtskabsposten indtil den 8de Marts 1751, da hans Rappelskrivelse først udfærdigedes.

[2]) See Ueber das Leben und den Charakter des Grafen J. H. E. Bernstorff, 1777, pag. 55—17, og Berkentins Depesche til Lynar af

gaaet til uden nogensomhelst Intrigue. Det var ingen Hemmelighed, at Bernstorff i 1750 dirigerede Udenrigsministeriet under Berkentin; da Dehn optoges i Conseillet, var Lynar endnu designeret til den anden ledige Plads; og lige fra først af havde Bernstorff været den, hvem Kongen helst vilde betroe Udenrigsministeriet. Om Moltke virkelig var ugunstig stemt mod Lynar og søgte at hindre hans Udnævnelse, er ubekjendt[1]), men var dette Tilfældet, kan det neppe efter det Lys, i hvilket Lynars Charakteer viser sig for os, regnes Moltke tillast, at han foretrak at see Udenrigsministeriet i Bernstorffs Hænder[2]). Men det vilde paa den anden Side være ubilligt ikke at erkjende, at Skuffelsen maatte være stor for Lynar, der med hele sin brændende Ærgjer-

---

12te Juni 1751. I Wegeners: Grev A. G. Moltkes efterladte Mindeskrifter i Hist. Tidsskr. IV Række, 2 Bind, pag. 159—164 berettes Sagen med endel nærmere Details, hvoraf den vigtigste er den, at den franske Regering søgte at hindre Lynars Udnævnelse, men denne Indblanding afvistes bestemt baade af Moltke og af Kongen.

¹) I de ovenfor citerede Mindeskrifter af A. G. Moltke findes intet Spor til et saadant Fjendskab.

²) Det kan ved første Øiekast forekomme besynderligt, at naar det først var i Marts 1751, at Tanken om at gjøre Lynar til Udenrigsminister opgaves, circulerede dog allerede i Efteraaret det Rygte almindelig i Kjøbenhavn, at Bernstorff skulde have Schulins Plads. Dette Faktum, som fremgaaer af forskjellige Privatbreve fra Lynar, der anføres hos Jansen l. c., pag. 76—79, er imidlertid ikke saa mistænkeligt, som det kunde synes, og Lynar selv forklarer det paa en meget naturlig Maade. For dem, der ikke vidste, hvorfor Lynars Ophold i Petersborg forlængedes langt udover den oprindelige Bestemmelse, og som ikke kjendte den personlige Grund, der hindrede Bernstorff fra at overtage Ministeriet, maatte hiins fortsatte Fraværelse og dennes Forbliven i Kjøbenhavn, skjøndt hans Plads var i Paris, i Forbindelse med hans Virksomhed i Udenrigsministeriet nødvendigvis fremkalde den Formodning, at det var ham og ikke Lynar, der var udseet til endelig at overtage Departementet. Med sin sædvanlige Suffisance gjentager Falkenskjold i sine Mémoires pag. 103—4, hvad han havde hørt fortælle i Byen.

righed havde omfattet dette Haab og vel kunde have Anledning til at beklage sig over, at Sagen gik tilbage, efter at den allerede var ført saa langt. Loyalt og aabent forklarer Berkentin i et Brev af 12te Januar 1751, hvorledes det Hele var gaaet til, og forsikkrer Lynar om, at Kongen paa anden passende Maade vil sørge for ham. Men hvorledes Lynar selv opfatter Sagen, fremgaaer af et Brev, han den 3die Juli skrev til sin Hustru[1]): «Berkentin meddeler mig det med mange Undskyldningscomplimenter og Forsikkringer om Kongens Naade, som ved min Hjemkomst skal vise sig paa reel Maade. Hvori dette skal bestaae, vil Tiden vise. Jeg er tilfreds med Alt, fordi Gud styrer det, han, der bedst veed, hvad der er os nyttigt, og ogsaa vil lære mig af Hjertet at sige med David: jeg takker dig, Gud, fordi du haver ydmyget mig, paa det at jeg maa lære din Høire at kjende. Hos Menneskene gjælder det mig som en Forbrydelse, at jeg besidder nogle fattige Talenter, og Frygten for, at jeg ikke vil være en Jabroder, giver dem Vaaben, der arbeide paa at fjerne mig. Ingen kan beskylde mig for at have forseet mig i Noget, thi alle Reskripter indeholde Ros og bevidne Kongens særdeles Tilfredshed.» Endnu tydeligere fremtræder hans Nedslagenhed i et Brev til hans Svigermoder[2]): Visselig er Æren kun tom Vind og Følelsen af dens Sødme taber sig ved Vanen og forbittres som oftest ved de uundgaaelige Ærgrelser. Hele Sagen er i og for sig intet Bestandigt og Blivende, dens Ophør er vis, Faren og Ansvaret ere meget store, Nydelsen er meget besværlig og, ret beseet, er man en Slave af Arbeidet, Spotteskiven for alle Utilfredse, en Fange ved det lastefulde Hof

[1]) See Jansen l. c. pag. 78.
[2]) See Jansen l. c. pag. 78—79.

og for det Meste tilsidst et Offer for Utak og slet Belønning.» Det var øiensynligt, at han neppe nogensinde vilde kunne forvinde det Slag, der havde rammet ham, og at hans Bitterhed vilde gaae ud over dem, hvem han mistænkte for at have havt Deel i, hvad der var skeet.

Det var endelig vistnok uheldigt, at det gottorpske Spørgsmaal ikke fandt sin Afgjørelse i 1751 istedetfor i 1767, men der var dog neppe tilstrækkelig Grund for Lynar til at ville hæve sit Traktatudkast paa den Bernstorff'ske Traktats Bekostning saa stærkt, som han gjør det i de tidligere anførte Breve. Varnhagen von Ense har anstillet en Sammenligning mellem de Byrder, som Danmark paatog sig i 1767, og dem, der indeholdtes i Lynars Udkast, og han kommer derefter til det Resultat, at «Sagen synes 1767 at være afgjort paa en for Danmark gunstigere Maade, end det vilde have været Tilfældet, dersom man i 1751 var kommen til en Overenskomst»[1]). Det laae ikke i Bernstorffs Charakteer at gribe Leiligheden til at kritisere Andre og kun eengang og i Forbigaaende kommer han til at udtale sig om det Lynar'ske Udkast i en confidentiel Depesche til A. P. Schumacher af 9de April 1761. «Da det nu engang foreligger i Akterne», siger han, «vil man vel ikke kunne undgaae at tage det til Udgangspunkt for nye Forhandlinger», men han beklager, at dette er Tilfældet, thi «det indeholder Artikler, der ere meget byrdefulde og andre, der, hvis det ikke var forbundet med altfor store Farer ved denne Leilighed at begynde Undersøgelsen heelt fra Nyt af, vilde have kunnet være enten ganske undertrykte eller i alt Fald affattede paa en anden Maade.»

Den væsentligste Fordel, som en Overenskomst i 1751

[1]) See Denkwürdigkeiten des Freiherrn v. d. Asseburg pag. 136—37.

rimeligvis vilde have medført, var vistnok den, at Krigsfaren i 1762 og de deraf følgende svære Byrder for Statskassen i saa Tilfælde vilde have været undgaaede, men det maa dog paa den anden Side heller ikke glemmes, at Syvaarskrigen og navnlig Ruslands Hensigt til at beholde Østpreussen, som efter Bernstorffs Mening satte Danmark i den Nødvendighed eventuelt at maatte tage Parti for Frederik den Anden, alligevel vilde have tvunget den danske Regering til at foretage meget betydelige Rustninger. Saaledes som det gik, kostede det vistnok Statskassen Penge, men til Gjengjæld have vi den Tilfredsstillelse, at den danske Regering fik Leilighed til at vise, at den end ikke veeg tilbage for Ruslands hele Magt, naar det gjaldt om at forsvare Slesvig, og at den tydskfødte Minister ikke betænkte sig paa at erklære, at «vor Beslutning var at holde Stand og, hvis det var Forsynets Villie, hellere at lade os begrave under Fædrelandets og Frihedens Ruiner.»[1])

3.

Kongen glemte ikke de Løvter, som Berkentin havde gjort paa hans Vegne. Ved sin Tilbagekomst til Kjøbenhavn fandt Lynar en meget naadig Modtagelse og udnævntes til Statholder for Oldenburg og Delmenhorst, en Post, der havde staaet ledig siden Greven af Aldenburgs Død og nu alene gjenoprettedes for hans Skyld. Det var en glimrende Stilling, ligesaa behagelig som godt aflagt. Men Eet manglede dog, nemlig virkelig Betydning, og Lynar betragtede Statholderposten kun som et Exil, hvori man havde sendt ham for at blive af med ham.

---

[1]) Bernstorffs Depesche af 19de Februar 1762 til O. J. Schack. At ogsaa A. G. Moltke deelte og understøttede denne Anskuelse, sees af Mindeskrifterne pag. 216—17.

Det var saaledes med alt Andet end Tilfredshed at han drog til Oldenburg. Forretningerne interesserede ham ikke og Livet i denne fjerne Afkrog af Verden stod i den stærkeste Modsætning til den bevægede Tid, han nylig havde tilbragt i Rusland. Han søgte Beskjæftigelse i Studeringer især af Philologie og Theologie og udgav forskjellige Smaaskrifter, henhørende til disse Videnskabsfag. Men Studier mildnede ikke hans Sind. I en Satire i La Bruyères Stil («der Sonderling») beskrev han forskjellige Charakterer, hvortil Datiden vistnok med Rette troede at finde Originalerne ved det danske Hof, og det var just ikke nogen velvillig Skildring, han deri gav af de ledende Personligheder i Kjøbenhavn.

Paa denne Maade havde han tilbragt næsten 6 Aar i Oldenburg, da han i Syvaarskrigens andet Aar pludselig paany saae sig kaldet til at spille en Rolle i Verdensbegivenhederne.

Efter Slaget ved Hastenbeck den 26de Juli 1757 havde Hertugen af Cumberland trukket sig op i Bremen og Verden. Hans Stilling var fortvivlet. Uden Retraitelinie og kun dækket paa sin venstre Fløi ved den lille Fæstning Stade, kunde han hverken gaae tilbage over Elben for at forene sig med Preusserne eller forsvare sig mod den dobbelt saa stærke franske Hær, der under Hertugen af Richelieu stod i Begreb med at angribe ham. Kun ved Underhandlinger kunde han haabe at redde sin Armee fra Undergang men et Forsøg, han den 22de August havde gjort hos Richelieu for at opnaae en Vaabenstilstand, var bleven afviist. Samtidigt med, at Kongen af England havde bemyndiget sin Søn til at aabne disse Underhandlinger, havde han imidlertid desuden under 12te August begjært den danske Regerings bona officia i Sagen. Paa den anden

Side var Richelieu heller ikke meget ivrig efter at angribe den hannoveranske Armee i et Land, som han med en besynderlig Uvidenhed forestillede sig som opfyldt af Bjerge[1]), og hans Hu stod kun til at marschere mod Østen, hvor han smigrede sig med at skulle føre det afgjørende Slag mod Frederik den Anden. Han foretrak derfor, om muligt, strax og ved Underhandlinger at opnaae det Væsentlige af, hvad der ellers maatte koste ham et Slag og i alt Fald vilde kræve Tid. Under 23de August henstillede han derfor til Ogier, den franske Gesandt i Kjøbenhavn, at forsøge om den danske Regering ikke vilde kunne formaaes til at paatage sig at mægle en saadan Overenskomst mellem ham og Cumberland[2]).

Den danske Regering, der altsaa samtidig modtog officiel Opfordring fra begge Sider til at mægle, sendte ufortøvet Instruktioner til sine Gesandter i Paris og Wien for at anbefale den engelske Konges Forslag om Separatfred for Hannover og gav Lynar Ordre til saa hurtigt som muligt at begive sig til de to Generaler for at bringe en Vaabenstilstand istand.

Den 3die September afreiste Lynar fra Oldenburg og efter endeel Vanskeligheder lykkedes det ham at tilveiebringe Conventionen i Kloster Zeven af 8de September med tilhørende Separatartikler af 10de[3]). Herefter skulde Fjendtlighederne strax ophøre. Auxiliærtropperne, nemlig de hessiske, brunsvigske, gothaiske og bückeburgske Afdelinger skulde vende tilbage til deres respektive Lande for der at

---

[1]) »Les duchés de Bremen et de Verden, pays hérissés de montagnes, où tous les chemins sont rompus et les moyens de subsistance épuisés«, see Flassan histoire de la diplomatie française VI, pag. 94.

[2]) See Brevet til Ogier hos Flassan VI, pag. 94—95.

[3]) See Staatsschr. II, pag. 138—143 og 146—150.

spredes efter nærmere Overenskomst med den franske Regering, men »uden at betragtes som Krigsfanger«. »Indtil en endelig Forsoning bragtes istand«, skulde den franske Hær forblive i Bremen og Verden, hvorimod Hannoveranerne skulde tage Quarteer, dels i Lauenborg dels i og ved Stade, men maatte ikke rekruteres eller forøges. Endelig lovede Lynar at anbefale sin Regering at paatage sig Garantien for Opfyldelsen af disse Stipulationer.

Dette Aktstykke frembød mere end een mislig Side. Det var Mindre end en Capitulation og det var Mere end en Vaabenhvile. Altsaa havde de to Generaler i denne deres Egenskab ikke Myndighed til at afslutte Conventionen. Desuagtet manglede Ratifikationsklausul og Meningen var, at Bestemmelserne strax skulde sættes i Værk. Dette kunde imidlertid selvfølgelig ikke berøve nogen af de to Regeringer Retten til at paastaae, at Overenskomsten kun var gyldig, forsaavidt den ratificeredes fra begge Sider. Var nu Conventionens Indhold af den Beskaffenhed, at de to Regeringer kunde ville godkjende Overenskomsten som den forelaae? Den franske Regering maatte ønske, at Richelieu, istedetfor at underhandle, havde benyttet sin fordeelagtige Stilling til at angribe og tage den hannoveranske Armee til Krigsfanger. Besiddelsen af Hannover havde da været sikkret og den franske Hærs Hovedstyrke havde roligt kunnet fortsætte Indmarschen i Tydskland[1]). Naar Hannoveranerne derimod forbleve samlede i Stade og Lauenborg, var man altid udsat for, at de brøde Stilstanden, saasnart Hannover blottedes for Tropper. Men vilde man bortsee

[1]) »En uforklarlig Convention«, siger Napoleon i Mémoires publiés par Montholon, V, pag. 213, »Hertugen af Cumberland var fortabt, han var nødt til at nedlægge Vaabnene og give sig til Fange, det var da umuligt at tilstaae ham andre Capitulationsvilkaar«.

herfra, — og det gunstigste Øjeblik til at angribe den hannoveranske Hær med Udsigt til hurtigt at tilintetgjøre den var maaskee allerede forbi —, kunde det ikke nægtes, at Conventionen frembød store Fordele for Frankrig.[1]) Den var nemlig afsluttet uden nogen Tidsbegrændsning og uden Opsigelsesklausul og den maatte altsaa antages at skulle forblive i Virksomhed, saalænge indtil den ved fælles Overeenskomst forandredes, eventuelt indtil den endelige Fred engang blev sluttet. Dersom denne Consequents af Ordene fastholdtes og naar det endvidere udtrykkelig udtaltes, at de hannoveranske Tropper heller ikke paa andre Steder maatte anvendes, vilde den franske Regjering formelt have vundet i det Væsentlige det Samme, som om en virkelig Capitulation havde fundet Sted. Anderledes stod Sagen derimod for den hannoveranske Regering. Hvad der laae Kongen paa Hjertet og hvad der ogsaa udtrykkelig var fremhævet i den Fuldmagt, han havde meddeelt sin Søn til at underhandle, var at redde Hannover fra den franske Hærs Mishandlinger. Dersom Stilstanden altsaa hurtigt kunde afløses af en Separatfred, der paa passende Vilkaar sikkrede Churfyrstendømmets Neutralitet, maatte Conventionen ansees som en Fordeel for Kongen. Men viste dette Haab sig umuligt, saa at Stilstanden skulde fortsættes paa de vedtagne Betingelser, indtil en almindelig Fred blev sluttet, vilde Virkningen kun være den, at Kongen roligt maatte see paa, at Churlandet ødelagdes i Bund og Grund, og tilsidst ved

[1]) I Moltkes Mindeskrifter b. c. pag. 195 og 196 angives Stilstanden feilagtig for at have været sluttet paa to Maaneder. I det Hele kan det her bemærkes, at hvor Moltke ikke refererer, hvad han selv personlig har havt med at gjøre, er hans Referat ofte unøiagtigt, rimeligviis fordi det er nedskrevet i hans fremrykkede Alder og uden at han havde detaillerede Optegnelser eller originale Aktstykker at støtte sig til.

Freden kjøbe det tilbage med betydelige Offre paa andre Punkter. Han vilde saaledes Intet have vundet ved Conventionen, med Undtagelse af at hans hannoveranske Hær maaskee havde undgaaet et Nederlag men til Gjengjæld rigtignok var fordømt til Uvirksomhed. Og selv denne Fordeel kunde maaskee siges allerede at være opnaaet derved, at Richelieu, istedetfor at benytte det gunstige Øieblik, havde indladt sig paa Underhandlinger og saaledes givet Hannoveranerne Leilighed til at udhvile og reorganisere sig, medens Demoralisationen hver Dag voxede i den franske Hær. Der var altsaa i Virkeligheden Intetsomhelst, der kunde tilraade Kongen at ratificere Conventionen, saasnart det maatte vise sig, at en Separatfred ikke lod sig opnaae.

Saaledes som Sagen stod, vilde den franske Regering vistnok have handlet rigtigst i, saa hurtigt som muligt, at stadfæste Conventionen, som den forelaae, og efter al Sandsynlighed havde Kong Georg da heller ikke tilbageholdt sit Samtykke, fordi han nødigt vilde desavouere sin Søn og desuden endnu haabede paa Separatfreden.[1]) Men i Versailles havde man kun Øje for Utydelighederne og Ufuldstændighederne i Redaktionen og nægtede derfor at stadfæste Conventionen, medmindre de ovenfor fremhævede Punkter bestemtes tydeligere, og paa samme Tid opstod der et andet Spørgsmaal i Hannover. Richelieu, der var bleven ængstelig ved den uventede Misbilligelse, som hans Opførsel havde fundet hos Regeringen, havde allerede, før Auxiliairtropperne vare vendte tilbage til deres Lande, meget ubetimelig opstillet den Fordring, at de skulde afvæbnes efter Hjem-

[1]) See Münchhausens Brev til Bernstorff i Staatsschr. II. pag. 295, Georg den 2dens Brev af 23. Sept. til Frederik den 2den hos Schäffer: Geschichte des siebenjahrigen Krieges, Berlin 1867, I. pag. 652, Ranzaus Indberetning til Bernstorff af 30. Sept.

komsten. Dette vilde Cumberland ikke indrømme, Udførelsen af Conventionen stilledes i Bero og den hannoveranske Armee forblev samlet i sine Stillinger. Ikke destomindre var Richelieu allerede den 14de og 15de Sept. afmarscheret med 40,000 Mand over Brunsvig til Halberstadt og havde kun efterladt 10,000 Mand for at observere den hannoveranske Hær, som var over 30,000 Mand stærk.

Lynar modtog Ordre til at fjerne disse Vanskeligheder. I Forbindelse med Richelieu lykkedes det ham at affatte «explicatoriske Artikler» til Conventionen, som Cumberland lovede at undertegne, saasnart Richelieu erholdt sin Regerings Bemyndigelse, og Artiklerne sendtes den 27. Sept. til Versailles. Det erklæredes deri, at Vaabenstilstanden selvfølgelig skulde vedvare, indtil den med fælles Samtykke ophørte, og at de hannoveranske Tropper heller ikke paa andre Steder maatte tjene mod Frankrig og dets Allierede; for at fjerne Vanskeligheden med Hensyn til Auxiliairtropperne opstilledes det Expedient, at de skulde modtages i de danske Provindser, saaledes at den danske Regering indestod for, at de forholdt sig rolige, og endelig bestemtes det, at den franske Armees Requisitioner i Hannover skulde reguleres ved den danske Regerings Mellemkomst.[1])

Saaledes syntes Sagen altsaa atter at være bragt i Orden. Men atter gjorde den franske Regjering Vanskeligheder. Det heed sig nu — og denne Mistanke var efter Bernstorffs Mening insinueret af det svenske Cabinet, navnlig af Høpken[2]) —, at det ikke vilde være raadeligt at lade saamange protestantiske Tropper samle sig i de danske Pro-

---

[1]) See Staatsschr. II. pag. 258—262, cfr. Bernis's Depesche til Ogier af 20. Sept., id. pag. 250—257.

[2]) Efter andre Beretninger var det imidlertid Østerrig, der fremsatte denne Indvending.

vindser, da man kjendte den danske Regerings Sympathier for England.

Medens man saaledes spildte Tiden i Versailles, afgjordes Conventionens Skjæbne i London. Den offentlige Mening og Ministeriet i England udtalte sig med en saadan Styrke mod Cumberlands Adfærd, at Kongen den 30. Sept. maatte kalde ham tilbage. Efterretningerne fra Hannover lode stadigt mere foruroligende, Richelieu udplyndrede formelig det ulykkelige Land og bemægtigede sig tvertimod Conventionen Slottet Scharzfels. Fra Wien endelig berettede den hannoveranske Gesandt, at der ikke var noget Haab om at opnaae en Separatfred for Hannover,[1]) og Bernis erklærede til den danske Gesandt i Versailles, Wedel-Frijs, at det erobrede Land først kunde blive givet tilbage ved en almindelig Fred. Kong Georg indsaa nu, at den eneste Redning for Hannover maatte søges i en energisk Krigsførelse, og han havde den samme Ret som det franske Cabinet til ikke at ansee sig for endelig bunden ved den afsluttede Convention, da denne nu viste sig ikke at være i Overeensstemmelse med den Fuldmagt, som i sin Tid var givet Cumberland.[2]) Forinden han tog sin Beslutning, forespurgte han imidlertid i Kjøbenhavn, hvorvidt den danske Regering forlangte, at han skulde ratificere Conventionen, i hvilket Tilfælde han endnu var villig dertil. Men da Bernstorff svarede, at Danmark kun paa Kongens egen Anmodning havde blandet sig i Sagen og selv ingensomhelst Interesse havde i Conventionens videre Skjæbne,[3]) var denne afgjort. Allerede d. 10. Oct. var der

---

[1]) See Schäffer I. pag. 470—472.

[2]) Fuldmagten lød paa at slutte »enten Fred eller Vaabenstilstand eller hvilkensomhelst anden Convention, der kunde bane Vei for en Overeenskomst«, see Staatsschr. II. pag. 16.

[3]) See Depesche fra Bernstorff til Bothmer af 8. Mai 1762.

givet Ordre til det hannoveranske Ministerium om at afbryde alle Forhandlinger og i al Stilhed at forberede Alt til Gjenoptagelsen af Fjendtlighederne, og d. 28. Oct. ankom Münchhausen til Stade med de endelige Ordrer. Da derfor den franske Regjering i Begyndelsen af November endelig opgav sin Modstand mod Conventionen og bemyndigede Richelieu til at undertegne den, som den forelaa,[1]) var det for sildigt. Conventionen til Kloster Zeven existerede ikke mere, og samtidigt med at Richelieu modtog Efterretningen om Slaget ved Rossbach d. 5. Novb., saae han sin Flanke truet af en velrustet og udhvilet Armee paa mere end 30,000 Mand, anført af en af Frederik den Andens dygtigste Generaler, Ferdinand af Brunsvig. Han, der hidtil havde behandlet Auxiliærfyrsterne med det største Overmod, forsøgte nu paa med gode Ord og Løvter idetmindste at skille dem fra Hannover, men det var for silde, og den franske Regering, der hidtil havde ladet haant om den Garanti, som Danmark havde erklæret sig villig til at paatage sig, forlangte nu, at den danske Regering skulde tvinge Hannover til at opfylde Conventionen. Bernstorff svarede, at selvfølgelig indtraadte Danmarks Garanti først, naar begge de interesserede Parter havde antaget Conventionen, men dette var ikke skeet.[2])

Saaledes vare den danske Regerings Bestræbelser for at standse Krigen i Hannover altsaa blevne frugtesløse og istedetfor at høste Tak, mødte den overalt kun Bebreidelser og Mistro. England beskyldte den for at have villet opoffre Hannover til Frankrig og glemte, at uden Bernstorffs Mellemkomst vare sandsynligvis Cumberland og hans Armee blevne Krigs-

[1]) See Schäffer b. c. l. pag. 484.
[2]) See Bernstorffs Instruction til Wedel-Frijs af 26. Nov. 1757.

fanger,[1]) og paa den anden Side betragtede Choiseul og Kaunitz Danmark som en »forklædt Fjende«[2]) — begge Parter glemte, at den danske Regjering kun var optraadt i Sagen efter deres egen indstændige Opfordring, og at den havde forholdt sig fuldkommen neutral og upartisk under den hele Forhandling.[3])

Det havde vistnok været heldigere for den danske Regering, om den havde holdt sig ganske udenfor Sagen, navnlig saasnart det viste sig, at en Separatfred for Hannover vilde strande paa Frankrigs Modstand. Men det vilde dog være meget uretfærdigt at troe, at Bernstorff handlede, som han gjorde, alene for at lade Danmark spille en større Rolle i Begivenhederne, end der kunde tilkomme det, og af Lyst til at optræde som Mægler, thi foruden at han altid ansaa det som en Pligt, hvor han kunde, at standse unyttig Blodsudgydelse, havde Danmark ogsaa en dobbelt Interesse af, at Hannover ikke blev en varig Skueplads for Krigen. Man havde allerede i Holsteen følt Virkningerne af at have Krigen i sin umiddelbare Nærhed. Talrige Flygtninge fra Hannover havde bragt sig, deres Familier og Eiendele i Sikkerhed over paa holsteensk Territorium, og med stor Fare for at møde Indsigelser fra fransk Side havde den danske Regering modtaget den hannoveranske Statskasse og Archiverne,

---

1) See Bernstorffs Depesche til Bothmer af 8de Mai 1762.

2) See Schäffer I. pag. 385.

3) Derimod er det vel muligt, at de danske Gesandter i deres personlige Forhold ikke altid vedligeholdt den samme Upartiskhed. Dette fremgaaer af Bernstorffs Depesche til Wedel-Frijs af 10. Sept. 1757, hvori det hedder: »ne parlez pas en avocat du roi d'Angleterre, ne défendez pas sa cause, parlez en ministre d'un roi allié du roi très-chrétien, qui désire la gloire de ce monarque et qui pense avec la même humanité que lui«. Det Samme synes ogsaa at gjælde om Bachoff v. Echt i Wien, see Choiseuls Beretning til Bernis af 8. Sept. 1757 hos Schäffer I. pag. 650.

som bragtes til Glückstadt, medens Artilleriet førtes til Husum, Stutteriet fra Celle indsattes i Elmshorn o. s. v. Endnu værre vilde det blive, naar Afdelinger af den hannoveranske Hær, forfulgte af Franskmændene, søgte Frelse over Grændsen, og det vilde da næsten være uundgaaeligt, at farlige Conflikter jo maatte opstaae mellem de danske Autoriteter og de overmodige Seirherrer, der neppe vilde respektere Danmarks Neutralitet. Men dertil kom, at Danmark ved Traktat af 26de Juni 1715 havde garanteret Hannover Besiddelsen af Bremen og Verden og forpligtet sig til i fornødent Fald at stille 8000 Mand til disse Landes Forsvar, og ihvorvel en saadan begrændset, og længe før denne Krigs Udbrud stipuleret, Krigshjælp ikke gjorde Danmark til krigsførende Magt, var det dog meget tvivlsomt, om Frankrig og Østerrig vilde tage Hensyn til en saadan folkeretlig Distinktion. Den sikkreste Maade til at undgaae, at casus foederis indtraadte, var vistnok den, at Hannover helt kunde holdes udenfor Krigen, og Bernstorf havde med stor Iver arbeidet derfor lige fra Juni 1756. I Marts 1757 havde han seet sig istand til at forelægge et fransk-østerrigsk Neutralitetsforslag i London, der i alt Fald med visse Modifikationer var antageligt for Kong Georg, og han havde tilføiet den Trudsel, at dersom man vægrede sig ved at modtage det, vilde de Stater, der ved Traktater havde paataget sig at forsvare Hannover mod fremmedt Angreb, ikke længere kunne ansee sig forpligtede hertil. Ikke destomindre havde Kong Georg dengang afslaaet Tilbudet. Bernstorff vendte sig derpaa til Frankrig og gjorde gjældende, at Bremen og Verden ingen Interesse frembød, hverken som Besiddelse eller som Gjennemgang for den franske Hær, og skjøndt Kongen kunde nægte at opfylde den paatagne Garanti, da Kong Georg havde afslaaet den tilbudte Neutralitet for hele

Hannover og altsaa selv havde forskyldt Angrebet, «vilde det dog være en altfor piinlig Tanke for den danske Regering, at det skulde siges om den, at den havde brudt sit Ord». Dennegang syntes han at skulle blive heldigere, thi det lykkedes virkelig at bringe en Convention istand, der undertegnedes i Kjøbenhavn den 11. Juli 1757, og hvori den franske Regjering lovede ikke at lade sine Tropper betræde de to Hertugdømmer, med mindre den hannoveranske Hær satte sig fast der, og selv i dette Tilfælde skulde de franske Tropper indskrænke sig til at fordrive Fjenden men uden at turde besætte Landene. Ved denne Overeenskomst havde Danmark vistnok opfyldt sin Garantie langt fuldstændigere, end dersom det havde stillet de 8000 Mand. Men uheldigviis gjorde den franske Regjering Vanskeligheder ved at ratificere Conventionen[1]) og snart efter trak Cumberland sig, som ovenfor bemærket, med hele sin Hær ind i Bremen og Verden. Naar den danske Regjering derfor i Sept. 1757 paatog sig at mægle en Vaabenstilstand og arbeidede paa en Separatfred for Hannover, var dette i fuld Overeensstemmelse med dens tidligere gjentagne Bestræbelser og disse havde ikke sin Grund i noget Ønske efter at blande sig i Verdensbegivenhederne, men i Danmarks egen Interesse og i et samvittighedsfuldt Hensyn til den Garantie, den danske Krone havde paataget sig for Bremen og Verden.[2])

---

[1]) Flassan VI. pag. 89—90 siger, at Conventionen ratificeredes den 30. Juli 1757, men dette er urigtigt, see Staatsschr. II. pag. 428—433, cfr. 426. Grunden til Bernis's Betænkeligheder maa rimeligviis søges i den hemmelige Traktat mellem Østerrig og Frankrig af 1. Maj 1757 Act 13, see Schäffer I. pag. 589.

[2]) Der behøves hele Schäffers Partiskhed imod Danmark, selv paa den Tid da dette Land styredes af tydskfødte Ministre, for at finde den danske Regerings Adfærd i denne Sag troløs mod Hannover, see Schäffer I. pag. 367, 369.

Ikke mindre ufortjente vare de Bebrejdelser. der rettedes mod Lynar. I Virkeligheden beviste han en større Dygtighed i sin hannoveranske Sendelse, end han havde viist i sin tidligere til Rusland, og ved et underligt Spil af Skjæbnen blev det dog netop denne, der især har begrundet hans diplomatiske Anseelse, medens hiin snarere har tjent til at nedsætte ham i Historiens Omdømme. Med stor Raskhed og Resoluthed udførte han det Hverv, der var ham overdraget, ved sin betydelige Personlighed vidste han at gjøre sig gjældende ligeoverfor Alle og navnlig ligeoverfor den fordringsfulde Richelieu, og han var snart det anerkjendte Midtpunkt, hvorhen de to commanderende Generaler og de hannoveranske Ministre, den frie Rigsdag Bremen og Universitetet i Gøttingen ved enhver Lejlighed vendte sig om Raad og Bistand. Den behagelige Følelse af at indtage en saadan Stilling skærpede hans Evner og lod dem udfolde sig i deres hele Omfang. For enhver Vanskelighed havde han en Udvei, og han fandt altid den rette Vending til at skaane Følelserne. To Gange lykkedes det ham at bringe Sagen til en Afslutning, som tilfredsstillede begge Generalerne, og naar den endelig strandede, var det ikke, fordi Overeenskomstens Mangler vare undgaaede hans Opmærksomhed, men fordi dens nødvendige Forudsætning var god Villie fra Regjeringernes Side, som manglede. Da han forlod Hannover, bevidnede man ham derfor ogsaa fra alle Sider sin Erkjendtlighed og Agtelse.

Ligeoverfor den danske Regjering havde han i det Hele taget holdt sig de forsigtige Instructioner efterretlige, som Bernstorff fra Begyndelsen af havde givet ham. »Han skulde med den største Omhu undgaae Alt, der kunde

---

[1]) See saaledes Staatsschr. II. pag. 116, 761 o. s. v.

vække Mistanke om Partiskhed, og erindre sig, at han talte og handlede i en neutral Fyrstes Navn, som var Frankrigs Allierede og Ven men som ønskede at frelse de Lande, hvis Souverain Kongen af England var. Han skulde derfor ikke søge at bevæge Parterne til en Overeenskomst, men overlade dem selv at disputere om Betingelserne og blive enige derom, som de bedst kunde.[1]) Derimod havde han vistnok flere Gange vovet sig videre end han havde Bemyndigelse til, navnlig ved at overtage Garantien for Conventionens Overholdelse og ved at tilbyde at modtage de hessiske Tropper i de danske Stater, men Regeringen gjorde dog ingen Vanskelighed ved at indløse disse Løvter,[2]) og Bernstorff greb enhver Leilighed til saavel i Kongens som i sit eget Navn at bevidne ham den fuldkomne Tilfredshed, som man følte med hans Optræden.[3]) Personlig kunde Bernstorff vistnok have havt Grund til at beklage sig over den Ulyst, som Lynar viste til at staae under Ministerens Ordre, men han indskrænkede sig til, nogle Gange at bede Lynar om at sørge for, at hans Indberetninger snarest muligt kom til Kjøbenhavn, og «i alt Fald ikke senere end andre Breve fra Hannover».[4])

Forskjelligheden mellem Lynars og Bernstorffs Charakterer viser sig i den Maade, paa hvilken enhver af dem bar den Miskjendelse, som rammede dem begge efter Forhandlingen i Hannover. Lynar var for forfængelig til at kunne vente paa, at Begivenhederne retfærdiggjorde ham; han græmmede sig, skrev Breve for at forsvare sig[5]) og forlangte,

---

[1]) See Staatsschr. II. pag. 75, 76.
[2]) See Staatsschr. II. pag. 172 og 268.
[3]) See Staatsschr. II. pag. 468, 786, 806 o. s. v.
[4]) See Staatsschr. II. pag. 309, 383.
[5]) See Staatsschr. I. pag. 585—593.

at Regeringen skulde føre Klage i Hannover over den Maade, paa hvilken man der omtalte ham.[1]) Bernstorff derimod appellerede roligt til Fremtiden, der nok skulde vise, hvor klogt man vilde have handlet ved at følge hans Raad, og Fremtiden skuffede ham ikke. Slaget ved Rossbach var den første Straf, som rammede Frankrig, og det er neppe for meget at paastaae, at hele det følgende for de franske Vaaben saa ulykkelige Felttog i en væsentlig Grad skyldtes det franske Cabinets Stivsindethed i 1757, thi ingensinde senere lykkedes det de franske Vaaben at naae en saa fordeelagtig Stilling i Tydskland, som Tilfældet var efter Conventionen i Kloster Zeven.[2]) Snarere syntes Kong Georg at kunne have Grund til at lykønske sig. Men da Krigen fem Aar efter endte, var hans Land fuldstændigt ødelagt, istedetfor at det vilde have været reddet, dersom han i Forsommeren 1757 havde modtaget den Neutralitet, som Bernstorff dengang kunde tilbyde ham. Kun een Magt vilde have kunnet beklage sig, dersom Bernstorffs Bestræbelser vare lykkedes, og det var Preussen, og Frederik den Anden og efter ham de preussiske Historikere glemte ikke Danmark, at det nær havde isoleret ham i Syvaarskrigen.

4.

Efter sin Tilbagekomst fra Hannover tilbragte Lynar endnu 8 Aar i Oldenburg. «Ingen vigtig Lov, ingen større

---

[1]) Brev fra Bernstorff til Lynar af 5. Dec. 1761.

[2]) Det varede ikke længe, før man i Frankrig indsaae, hvilken uhyre Feil man havde begaaet. Saaledes tilstod Marskallen af Belle-Isle til den danske Gesandt, at han havde været mod Conventionen, men nu erkjendte han, «at det bedste og eneste Parti for Frankrig vilde have været hurtigt og bogstaveligt at bringe den til Udførelse,» see Depesche fra Wedel-Frijs af 12. Dec. 1757.

Forbedring, ingen almeennyttig Anstalt i Oldenburg aflægger noget Vidnesbyrd for Nutiden om hans 14aarige Statholderskab», siger en af hans tydske Biographer,[1]) men han gjorde desuagtet god Nytte, thi han repræsenterede Kongen med Værdighed og Anseelse midt i Krigstumlen, der omgav Grevskaberne. Hans Forhold til Regjeringen vedblev at være meget godt, i 1763 fik han Elephantordenen og Bernstorff viste ham ved enhver Leilighed Opmærksomhed. Men 1765 trak han sig pludselig tilbage, uden at Grunden dertil hidtil har været fuldstændig oplyst. Büsching siger, at visse Uordener i Grevskabernes Administration ikke vare uden Indflydelse paa Lynars Beslutning». En nyere Forfatter[2]) sætter hans Afskeed i Forbindelse med Thronskiftet 1766 og lader forstaae, at Lynar blev et Offer for Hofcabaler, som navnlig tillægges Grev Ditlew Reventlow. Men Afskedigelsen foregik i Slutningen af 1765 og havde altsaa Intet at gjøre med Thronskiftet, og Lynar faldt neppe som et uskyldigt Offer for Andres Intriguer. I et Privatbrev fra November 1765 skriver Overjægermester Gram til J. O. Schack,[3]) at hvad der havde givet den nærmeste Anledning til Lynars Afskedigelse var, at han havde udskrevet en Contribution af 4000 Rd. i Grevskaberne for at dække Omkostningerne ved en Reise, han foretog til Kjøbenhavn for, som det heed sig, at tale deres Sag i et for dem vigtigt Anliggende, men uheldigviis opdagedes det, at dette Anliggende allerede var ordnet til deres Fordeel, før Reisen fandt Sted.[4]) I et

[1]) See Jansen l. c. pag. 132.
[2]) See Jansen l. c. pag. 102—3.
[3]) Afskrift af dette Brev findes paa Frijsenborg.
[4]) Andre Data vise, at han paa den Tid maa have befundet sig i Pengeforlegenheder. Saaledes sees det af et Brev fra Bernstorff af 17. Aug. s. A., at han nylig havde ansøgt om en Godtgjørelse for

Brev, som han et Aar før sin Død skrev til Büsching[1]) hentyder han vel i dunkle Udtryk til «Hofubehageligheder og Privathensigter», men Tonen er nedstemt, og imod Sædvane indlader han sig ikke paa Detailler.

Efter sin Afskedigelse flyttede han til Tydskland og kom aldrig senere til Danmark. Hans ældre Broder døde nogle Aar efter barnløs og han arvede saaledes Stamgodset Lübbenow, hvor han levede indtil sin Død i 1781. Skjøndt uden nogen offentlig Stilling, gjorde han dog en betydelig Figur i Tydskland og færdedes hyppigt ved Hofferne i Berlin og Dresden, hvor hans Slægtninge beklædte anseelige Embedsposter. Frederik den 2den behandlede ham med Agtelse, skjøndt ingen Sympathier forbandt dem, og han traf sammen med Joseph den 2den i Dresden og med den svenske Dronning Lovise Ulrikka i Berlin. Han beholdt sin Aandslivlighed indtil sin Død og ligesom han med stor Interesse iagttog de politiske Begivenheder, Polens Deling,[2]) den

---

Sendelsen til Hannover, skjøndt 8 Aar vare forløbne siden dengang og det af Correspondancen i 1757 fremgaaer, at han paa Requisition strax havde modtaget betydelige Summer til at dække Udgifterne. Den begjærede Gratifikation blev ham ikke destomindre ufortøvet tilstaaet.

[1]) Brevet anføres hos Jansen l. c. pag. 103.

[2]) Det er dog med Urette, at Lynars Navn er bleven indblandet i Polens Delingshistorie. I Februar 1769 meddeelte rigtignok Frederik den 2den i Petersborg et Delingsprojekt, som han paastod at hidrøre fra Lynar. Men den Maade, paa hvilken Kongen omtaler Sagen i Oeuvres de Frédéric le Grand, VI. pag. 26—27 var allerede egnet til at vække Mistanke mod Sandheden af denne Paastand, og senere Historikeres Undersøgelser have sat det udenfor Tvivl, at Planen skyldtes Kongen selv og var et Forsøg, som han gjorde for at føle sig for i Petersborg. Da han imidlertid ikke vilde compromittere sig ved at fremsætte denne odiøse og dengang nye Tanke som sin egen, tog han ikke i Betænkning at misbruge Lynars agtede Navn dertil. See A. Beer: Die erste Theilung Polens, II. pag. 39 og 41, Sybel i deutsche Rundschau, October 1874, pag. 26 og 30.

nordamerikanske Frihedskrig, den baierske Arvefølgekrig og de kirkelige Stridigheder, som Jesuiternes Fordrivelse og de josephinske Reformer fremkaldte, saaledes fulgte han ogsaa Litteraturen og beskjæftigede sig stadigt med litterære Arbeider, meest af theologisk Indhold.

To af hans yngre Sønner vare forblevne i dansk Krigstjeneste og ved Hjælp af dem og de Bekjendtskaber, han havde bevaret ved det danske Hof, sattes han istand til at følge de urolige Begivenheder, for hvilke dette blev Skuepladsen efter Christian den 7des Thronbestigelse. Han udtalte sig derom i sin udførlige Correspondance med Zachariessen, der ovenfor har været omtalt, og tildeels i Breve til Büsching, og hans Domme over Begivenhederne have en dobbelt Interesse for os, idet de baade tjene til Belysning af hans egen Charakteer og yde et vigtigt Bidrag til Datidens Opfattelse af disse Begivenheder, men de bære gjennemgaaende Præget af saaret Egenkjærlighed og Bitterhed mod de ledende Personer.[1])

«I Historiens Aarbøger vil det hedde», saaledes skriver han,[2]) at Christian den 6te førte et svagt Regimente men var from, bad flittigt, byggede Slottet og Dokken, holdt Fred og efterlod kun liden Gjæld. Frederik den 5te havde et godt Hjerte, var elsket, havde en god Villie men var for doven til selv at regere. Favoriter og Ministre udplyndrede ham af Egennytte og ved alskens Vindprojekter. Han forfaldt til Drik og efterlod sit Rige betynget midt i Freden med usigelig Gjæld. Christian den 7de kom altfor ung paa Thronen». Med stærke Farver skildrer han den Forvirring og Ustadighed i alle Forhold, som charakteriserede den nye

---

[1]) De følgende Uddrag ere tagne af Jansens Skrift, da Brevene til Zachariessen ikke ere udgivne.

[2]) Brev af 18. Aug. 1767.

Regering. «Alt hvad der foregaaer i Kjøbenhavn, aflægger et sørgeligt Vidnesbyrd om hurtige og uoverlagte Beslutninger og de altfor hyppige Forandringer gjøre det danske Hof latterligt for hele Verden».[1] «Disse Forandringer ere Virkningerne af ungdommelig Overilelse og af den Fornøielse, som en ung Regent føler ved at udøve sin Magtfuldkommenhed, uden derved at tage Hensyn til Landets Nytte og Publikums Bifald og uden at udkaste en ordentlig Plan, hvortil der hører Eftertanke og Taalmodighed».[2] Men han forudseer, at dette kun er Begyndelsen og at Kongen, der endnu kun viser en umaadelig Drivt til Fornøjelser og Lunefuldhed, efterhaanden vil udvikle sig til at være haard og hjerteløs, «hvortil Exemplet af hans af Bitterhed, Egensindighed og férocité sammensatte Hovmester vilde bidrage Meget». Pressen benyttede sig af Forholdene og de bittreste Satirer udbredtes i Kjøbenhavn, hvoraf en paa Vers med Navns Nævnelse angreb Ministrene paa det Skarpeste. Allerede følte disse Grunden vakle under sig og Lynar tilbageholder ikke sin Skadefryd derover. Moltke, som han ansaae for sin bittre Fjende, sammenligner han stadigt med den sachsiske Minister Brühl og beskylder ham for i Forbindelse med de andre Ministre at ville bibringe den nye Konge Ulyst til alvorligt Arbeide for selv at kunne regere. Men meest beskjæftiger han sig dog med Bernstorff, sin fordums Medbeiler. «I mange Tilfælde ydede han», saaledes hedder det i et Brev af 1778 til Büsching,[3] «Moltke sine Tjenester, naar det nemlig kom an paa at opfinde og udpynte glimrende Projekter, med hvilke man fordrev Tiden for den

[1] Brev af 3. April 1767.

[2] Brev af 18. Aug. 1767.

[3] See Büschings Beiträge zur Lebensgeschichte o. s. v. IV Bind pag. 163.

gode Kong Frederik den 5te og dyssede ham i Søvn, indtil han til Trøst for dem, der vilde regere istedetfor ham for at berige sig og deres Familie, hengav sig til Drukkenskab og tilsidst næsten ikke længere var noget Menneske. I denne Henseende saavel som fordi Bernstorff tænkte meget for høit for Danmark og ansaae denne middelmaadige Stat for den største i Europa og sig selv for en Richelieu, var han en skadelig Minister for det Rige, han styrede, og den pedantiske Schulin var virkelig større end han, thi havde Schulin endnu levet, vilde han sikkert ikke have tilladt, at Kongen paa en Tid, da hele Europa havde Krig men Danmark levede i Fred, efterlod saamange Millioner Gjæld. Den milde Varme, med hvilken Bernstorff i Privatsamtaler ledsagede sine ædle og ofte indtil Begeistring drevne Følelser, den tilsyneladende Storhed i hans Planer og Rigdommen i de Ideer, han udviklede i sin Tale og Skrift, fortryllede vistnok Mange, man kan heller ikke frakjende ham en vis Skarpsindighed og meget Roesværdigt, men en koldblodig Kjender af det menneskelige Sind seer Meget fra en anden Side end hans Beundrere». Naturligviis fulgte Lynar med skinsyg Opmærksomhed Forhandlingen med Rusland. I 1767 skriver han:[1]) «hvorledes man med Ære vil trække sig ud af den russiske Negociation, er mig endnu meget uklart», i 1768 trøster han sig med at sige:[2]) «man er ret stolt over den russiske Negociation og dog frygter jeg for, at man bliver holdt for Nar af den listige Saldern. Derhos kan Meget forandre sig. Keiseren af Rusland saalidt som Storfyrsten have endnu havt Kopperne», og han fortæller med øiensynlig Tilfredshed, at «Saldern alene op-

[1]) Brev 22. Mai 1767.
[2]) Brev 4. Jan. 1768.

retholder Bernstorff, der hele tre Dage har havt sin Afskeed i sin Lomme, dog med Befaling til ikke at gjøre Brug af den før efter nærmere Ordre».[1]) Da Bernstorff selv meldte ham sin Afskedigelse i 1770, havde han intet deeltagende Ord tilovers, uden forsaavidt han bemærker, at man formodentlig vilde berøve Bernstorff Pensionen «og den stakkels Mand, der for største Delen har sat sin Formue overstyr, vil da sandsynligviis være udsat for Mangel».[2]) Hans øvrige Betragtninger indeholdes i et Brev fra Begyndelsen af 1771, hvori han siger:[3]) «Det er ubestrideligt, at Bernstorff har været en skadelig Minister for Danmark. Hans Ideers Storhed har gjort det lille. Naar hans Aand hævede sig i Høiden, saa glemte han, hvor han var. Han saae ud i det Vide, og hvad der laae ved hans Fod, saae han ikke og snublede. Om hans Religion vil jeg ikke dømme, men den synes mere at have været en i ædle Følelser selvbehagelig Henrykkelse end Sandhed og Eenfold. Han har vel mindre tænkt paa at spække sin Pung men desto mere paa Forholdsregler, der kunde understøtte hans Anseelse og befordre Nødvendigheden af hans Indflydelse. Hvad jeg meest bebreider ham, var den stadige Opfindelse af nye og kostbare Anstalter, hvormed man smigrede Kongens Egenkjærlighed, — denne berigede derfor Favoriten (Grev Moltke) og han opretholdt Ministeren. Nu har den Herlighed en Ende og den gode Bernstorff har Tid til i Stilhed at holde Regnskab over sine Feil og Fortjenester». Da Bernstorff efter sin Afskedigelse foreløbig tog Ophold i Hamborg, mener Lynar[4])

---

[1]) Cfr. E. Holm: Casper v. Saldern og den dansk-norske Regering i Hist. Tidsskr. IV R., 3 Bind, pag. 104 fgd.

[2]) Brev 30. Oct. 1770.

[3]) Brev 20. April 1771.

[4]) Brev 6. April 1771.

at «det maaskee ikke var uden Aarsag, at han havde indesluttet sig indenfor en fri Rigsstads Ringmure og der søgte Sikkerhed, thi Statsanliggender ere saaledes beskafne, at man altid kan undskylde sig, men ogsaa altid blive dømt». Forresten insinuerer han, at Bernstorff «i Hamborg skaffede sig Meget at gjøre med de svenske Prindser, der vare komne meget misfornøiede fra Kjøbenhavn»,[1]) og han søger at latterliggjøre Bernstorff ved at fortælle Grev Ranzau-Aschebergs «vittige» Indfald, idet denne nemlig paa Spørgsmaalet om, hvad Bernstorff gjorde i Hamborg, havde svaret, «at han blokerede Danmark».[2])

Lynar hadede for meget den ældre Regering, i hvilken han ikke havde kunnet opnaae en Plads, til at han ikke i Begyndelsen skulde føle en Slags Velvillie for den nye. Om den gamle siger han:[3]) «Vist er det, at Kongen angiver som Aarsag til, at han havde forjaget hele Conseillet paa eengang, at disse Herrer, der vare indbyrdes forbundne ved Svogerskab og Venskab, havde faaet ham til at slutte og dyrt betale en Traktat, der i Grunden Intet sagde, alene for at erhverve sig en fremmed Stats Gunst og bringe ham i dennes Magt og per indirectum i deres egen Afhængighed og saaledes med Tilsidesættelse af den danske Statsinteresse at befæste deres Ministerium; det var for at unddrage sig dette vanærende Formynderskab, at han havde maattet gjøre reent Huus. Og denne Beskyldning turde ikke være uden Grund»!

---

[1]) Om den svenske Kronprinds Gustavs og hans yngre Broder Frederiks Besøg i Kjøbenhavn i Slutningen af 1770 see E. Holm: Styrelsen af Danmark-Norges Udenrigspolitik under Struensee i Hist. Tidsskr. IV R. II. pag. 373—75, cfr. A. G. Moltkes Mindeskrifter l. c. pag. 286.

[2]) Brev 8. Febr. 1771.

[3]) Sammesteds.

— Men snart følte han, at den nye Regering let kunde blive et Tilbageskridt istedetfor en Forbedring. »Da jeg ikke veed, om Kongen har tilstrækkelig Indsigt og Arbeidsomhed til alene at føre Styret, saa er det indtil Videre tvivlsomt, om ikke denne Copie af den preussiske Original[1]) vil mislykkes og den udviste ministerielle Magt vil vide hemmelig igjen at snige sig ind ad en Bagdør».[2]) I 1776[3]) »forudsiger han, at hvor store end Struensees Talenter ere, vil dette Præstebarn dog ikke føre nogen lang Regering», og hans Frygt for, at Kongen ikke personlig vil kunne regere, stadfæstes fuldkomment. I Septbr. 1771 skriver han:[4]) »Næsten skulde jeg troe, at det er Frugterne af det nuværende philosophiske Aarhundrede, der begunstiger de vovelige Indfald i Staten og Kirken. Jeg vil ikke afgjøre, om denne eller hiin var bedre og lykkeligere med Kulsviertroen, men sikkert vare de begge roligere i det Indre. Denne Pillemager, som Himlen i sin Vrede har ophøiet til Minister, tillader sig nye politiske Tanker og fordi han har Magten dertil, vender han op og ned paa Kongerigers og Landes Forfatning. Jeg kunde vel have Lyst til at see denne Comet, der er gaaet op paa den derværende Statshimmel, noget mere i Nærheden. Undertiden turde han nok have gode Ideer, men han er mig lidt vel dristig og spiller for høit Spil, til at det kan vare længe. Meget ugjerne tænker jeg paa den Fyrste, paa hvem hele Europa

---

1) Denne Tilbøielighed hos Christian den 7de til at ville efterligne Frederik den 2den omtaler Bernstorff allerede i et Brev af 7de Juli 1767, see Molbech: »Til Christian den 7des Historie« i N. Hist. Tidsskr. 4 Bind, pag. 558.

2) Brev 8de Februar 1771.

3) Brev 15de Juni 1771.

4) Brev 17de September 1771.

seer ned med Spot og Foragt og til hvem hans Undersaatter see op med Skræk og Kummer.» Efterretninger om Januarbegivenhederne overraskede ham saaledes ikke. Kongen af Preussen var meget glad og «talte ved denne Leilighed for første Gang offentlig til den danske Gesandt»,[1]) men Lynar frygter for, at «Kongen var bleven saa automatisk, at saalænge han lever, lover den tilkommende Regering endnu intet Tilforladeligt, men seer ud som et Greb i Lykkehjulet». «Jeg tvivler paa», siger han,[2]) «at Bernstorff igjen kommer til Roret, man har ladet den gamle Thott hente, for at have en, der kunde figurere for Folkets Øine, thi i og for sig er han en Jabroder og altid tilfreds, naar han kun har saamange Penge, at han kan kjøbe Bøger og Oldsager». Først synes Lynar at have næret Tvivl, om det virkelig forkelig forholdt sig, som det paastodes, at Struensee havde næret Planen om Kongens Abdication men i et Brev af 4de Marts 1772 skriver han: «Man veed nu ogsaa med temmelig Sikkerhed, hvorledes det er gaaet til med Opdagelsen af dette farlige Complot. De Regimentschefer, paa hvilke man ikke vare sikkre, havde modtaget en Cabinetsordre, hvori der stod, at de under Livsstraf ikke maatte aabne en anden medfølgende Ordre før den 19de om Morgenen Kl. 4. Eichstädt og Koller, hvem dette forekom betænkeligt, gik til Grev Ranzau og bad ham om Raad. De bleve da enige om at aabne den forseglede Ordre, hvori der stod, at Kongen havde nedlagt Regeringen og Dronningen overtaget den som Regentinde samt at hun havde valgt Struensee til Medregent; de skulde derfor snarest muligt drage deres Regimenter sammen, modsætte sig ethvert Opløb af Pøbelen og afvente

[1]) See Schierns Bidrag til Oplysning af Katastrophen den 17. Jan. 1772 i Hist. Tidsskr., IV Række, II. pag. 783.

[2]) Brev 8. Febr. 1772.

nærmere Ordre. Denne Opdagelse gav da Anledning til de følgende Begivenheder».[1]) Dommen over Struensee mishagede ham i høi Grad. I et Brev af 6te Juni 1772 hedder det: «Alt vidner om en ganske uhørt Svaghed hos Kongen saavelsom hos dem, der nu sidde ved Roret. Jeg lader det gaae, at en stor Herre lader Hovedet afhugge af sin Tjener, der har understaaet sig til at bedrage ham paa en saadan Maade, og straffer en ung Daare, der forgriber sig paa hans Person. Men at sige til hele Verden: «jeg har havt Folk omkring mig, som have krænket min Ære og bidt mig i Fingeren», og anstille en Takkefest, fordi der var andre Folk, der tvang mig til at overgive disse Forbrydere til Justitsen — det er stærkt. Jeg begriber, at et blodigt Offer-Skuespil er Folket behageligt og at en Execution var nødvendig efter den Opsigt, som Sagen fra Begyndelsen af fik. Men Dommen maatte lyde paa, at de to Grever vare dømte til at miste Livet paa Grund af Majestætsforbrydelse, medens rationes decidendi samt species facti maatte forblive skjulte for Publikums Øine, og saalænge man endnu lader Kongen handle og underskrive som Konge, maa han ikke fremstilles for Verden som en imbecil Regent. I hele mit Liv har jeg aldrig seet noget jammerligere Aktstykke, man skulde troe at de Danskes Hjerner havde forvandlet sig til lutter Grød. For en Jurist og Criminalist er det et ordentligt Brækpulver, ikke mindre for en Æsthetiker, og levede Lisco endnu, vilde han vel ikke kunne finde noget rigere Stof til at skrive en ret lystig Satire over. Mellem dem, der have undertegnet denne herlige Dom, kjender jeg dog Flere, der ellers have deres fem Sandser, men vist er det, at med den største Overbærenhed af Verden

[1]) Cfr. Schiern l. c. pag. 685—86.

kan jeg kun tillægge Forfatteren 2½. Er det en Capitalforbrydelse, at en Favorit lader sig forære 60,000 Daler, saa maatte jo Grev Moltke, om han saa end havde 10 Hoveder og 20 Hænder, miste dem alle. Det er utroligt, hvorledes man i hele Europa spotter over denne, til Danmarks evige Skjændsel næsten i alle Sprog oversatte Dom». Endnu kommer han tilbage dertil i et Brev af 3die October 1772: «Det er vel muligt, at man i Danmark er urolig for Norge. Hvorfor reiste Kongen, da Forstandstaagerne endnu kun vare svage, ikke til Norge, istedetfor til Frankrig og England?[1]) Nordmanden vil see sin Konge, tænker ædelt, men taaler ingen Foragt. At man allerede havde Renonciationsakten færdig og beskjæftigede sig med denne Plan, kan vel være, men Forgiftelseshistorien ligner ikke den Charakteer, som træder os imøde i Münters Oplysninger om Struensee. En sachsisk Schøppenstuhl vilde neppe have overleveret ham til Skarpretteren. Han har ikke bestjaalet og plyndret Riget saaledes som Brühl, Moltke og andre af deres Slags. Efter min Mening vedbliver følgende Slutning at være rigtig. Enten havde Kongen sin Forstand eller han havde den ikke. I første Tilfælde var Struensee uskyldig, thi han har gjort Alt med høiere Samtykke. Var Kongen derimod forrykt, saa kunde han heller ikke stadfæste Dødsdommen. Men er det en Forbrydelse, at han har stolet for meget paa sine Kræfter, da hans Herre ansaae ham for dygtig, saa maatte mange Ministre miste deres Hoved. Den stakkels Struensee saae, at Riget var bleven sygt ved de forrige Ministres Visdom, og tænkte, at han vilde kunne curere det igjen. Han indsaae ikke, at Statslegemet vilde faae

---

[1]) See E. Holm: C. von Saldern i Historisk Tidsskr. I. c. pag. 125 Noten.

convulsiviske Trækninger deraf, og endnu mindre, at hans Recepter vilde koste ham selv Hovedet. Hans Hensigter turde vel ikke have været saa ilde, men han har feilet i Methoden og er kommet til at betale det dyrt nok».

5.

Samtidens to betydeligste Fyrster have begge omtalt Lynar i deres Erindringer. Catharina den 2den skriver om ham:[1]) «Grev Lynar var en Mand, der, efter hvad man sagde, besad mange Kundskaber og stor Dygtighed. I sit Ydre var han en fuldendt Nar („*fat*“). Han var stor og velskabt, blond og næsten rødhaaret, med en Teint saa hvid som et Fruentimmers.[2]) Man fortalte, at han bar saa stor Omsorg for sin Hud, at han altid, førend han gik tilsengs, dækkede sit Ansigt og sine Hænder med Pomade og at han laae med Handsker og Maske paa om Natten. Han roste sig af at have 18 Børn og paastod, at han selv havde sat alle sine Børns Ammer istand til at kunne paatage sig et saadant Hverv. Denne hvide Grev Lynar bar Dannebrogens hvide Baand og var altid iført Klæder af yderst lyse Farver, saasom himmelblaa, abrikosfarvede, lilla, kjødfarvede osv., skjøndt Mandfolk dengang kun sjeldent bare saa lyse Farver. Storkantsleren Grev Bestushew og hans Hustru betragtede ham som Barn i Huset og feterede ham overordentlig, men det hindrede dog ikke, at al den Yndest, der vistes ham, blev latterlig». Frederik den 2den omtaler ham i Anledning af Conventionen ved Kloster-Zeven, idet han, efter at have angivet Hovedbestemmelserne i Overenskomsten

---

[1]) Mémoires de Catherine II, pag. 136—37.

[2]) Denne Beskrivelse bestyrkes fuldkommen ved et kobberstukket Portræt af ham, som findes i 1ste Deel af Staatsschr.

fortsætter saaledes:[1]) «Paa denne Tid opsnappede den preussiske Armee nogle Breve, som Grev Lynar skrev til Greven af Reuss. Begge disse Mænd henhørte til den Sekt, som man kalder Pietisterne. Grev Lynar taler deri til sin Ven om denne Forhandling og siger: «Den Tanke, som bragte mig til at slutte denne Convention, var en guddommelig Indskydelse. Den hellige Aand har skjænket mig Kraft til at standse den franske Hærs Fremgang, ligesom Josva fordum standsede Solen. Den almægtige Gud, som holder Universet mellem sine Hænder, har betjent sig af mig Uværdige for at spare dette lutherske Blod, dette kostbare Menneskeblod, som man stod i Begreb med at udgyde». — «Ulykken har villet», saaledes fortsætter Frederik den 2den, «at Grev Lynar er ganske ene om at yde sig selv Bifald; vi ville lade ham blive mellem Josva og Solen, for at beskjæftige os med mere interessante Gjenstande».

Begge de to fyrstelige Forfattere fremhæve saaledes visse Latterligheder hos Lynar, men disse ydre Træk havde deres dybere Grund i hans Charakteer. Han var en meget forfængelig Mand, som altid tænkte paa, hvorledes han tog sig ud. Han var sig ikke alene sine store Evner bevidst, men han overvurderede dem ogsaa. Det holdt derfor ogsaa altid haardt for ham at erkjende Andres Fortrin og endmere at indsee, at han selv kunde have feilet. Blev Nogen ham foretrukken, tilskrev han det alene Intriguer og med brændende Skinsyge forfulgte han da sin lykkeligere Medbeiler, hvem han i sin Bitterhed tillagde de sletteste Bevæggrunde. — Den Religiøsitet, som han altid

---

[1]) See Oeuvres de Frédéric le Grand, Berlin 1847, Tom. IV pag. 143, 144. Authenticiteten af dette Brev fra Lynar til Reuss bestrides i Indledn. til Staatsschr. II. pag. V fgd., men Jansen l. c. pag. 101—102 synes dog at betragte det som ægte, og der er neppe tilstrækkelig Grund til at antage det Modsatte.

bar til Skue, havde ikke blot den tunge og smagløse Form, som blev Gjenstand for Frederik den 2dens Spot og som var almindelig for Pietisterne, men den var ogsaa i høi Grad selvbehagelig og var langt fra at bære det Ydmyghedens og Eenfoldets Præg, hvis Mangel han med Urette forekastede Bernstorff. Man fristes endog stærkt til at ansee hans Religiøsitet for en Maske, som han havde anlagt af egennyttige Bevæggrunde, naar man seer, med hvilken Lethed han ved Christian den 6tes Død for nogen Tid var beredt til at tilegne sig det frivole Væsen, som antóges for at have størst Udsigt til at vinde den nye Konges Naade,[1]) og dersom man tør fæste Lid til, hvad Catharina den 2den ovenfor kort antyder om hans private Liv, og hvorom Datidens forargelige Krønike synes at have havt meget Mere at berette.[2]) Hvad der i alt Fald er vist, er at hans Handlinger kun lidet svarede til hans Ord, thi han kunde ikke leve borte fra de «lastefulde» Hoffer, og Magt og Ære, Glands og Rigdom udøvede en Tiltrækning paa ham, som lod ham glemme sine Betragtninger over, at disse ydre Goder kun ere «Vind og intet Varigt og Blivende».

---

[1]) I Lynars Levnet siger Büsching pag. 184: «Det kjøbenhavnske Hof var i hans Tider en Prøvesteen for Gemytterne. Under Christian den 6tes Regering behøvede man ikke at skamme sig ved sit christelige Sindelag, thi Kongen havde det selv og agtede dem høit, hos hvem han troede at finde det, men man geraadede i Fare for at blive en Christen med Læberne. Da Frederik den 5te tiltraadte Regeringen, bleve mange Menneskers Hjerter aabenbarede, Adskillige bleve nu erkjendte for Hyklere, men Andre, som vare Personer af fornem Stand, vilde ved letsindig Livlighed behage den unge Konge og hans nye Hofmænd og de snublede ei lidet. Iblandt disse sidste var ogsaa Grev Lynar men han besindede sig snart og vandrede med faste Skridt paa den christelige Retskaffenheds Bane».

[2]) See saaledes Oettinger: Geschichte des dänischen Hofes, Hamburg 1857, 5te Bind pag. 182.

Disse to Grundmangler trak sig ikke alene igjennem hans hele Charakteer men navnlig den første udøvede ogsaa en skadelig Indflydelse paa hans Dygtighed. Der er ingen Tvivl om, at han var i Besiddelse af meget store politiske Evner, og i saa Henseende stod han maaskee ikke tilbage for Bernstorff, men disse Evner kom ikke til deres fulde Ret. Med aabent Øje og klar Dømmekraft var han istand til at opfatte et Lands indre og ydre politiske Stilling, han kunde fuldkomment sætte sig ind i et omfattende Spørgsmaal og beherske alle de politiske, militaire og oeconomiske Detailler, der maatte tages i Betragtning ved dets Løsning, og han forstod endelig med Fiinhed, Kraft og utrættelig Iver at føre en Forhandling igjennem. Men Intet antyder, at han havde samlet Resultatet af sine Iagttagelser i et Totalbillede og havde dannet sig, hvad man i Datidens Sprog kaldte, et politisk System. Med Skinsygens skarpe Blik kritiserede han vel visse Sider af sin Medbeilers Styrelse, men Intet borger for, at han ikke som Minister vilde have begaaet de samme og maaskee langt større Feil end dem, han bebreidede Bernstorff, kun med den Forskjel, at denne, hvis han virkelig søgte at hævde en større politisk Betydning for Danmark, end dette Land var istand til at opretholde, gjorde det af Iver for det Lands Ære, som han tjente, medens Lynar snarere vilde have gjort det for at hæve sig selv. Ligesaa lidet gjør han nogensinde Indtrykket af med Varme og Kjærlighed at omfatte en Sag for dens egen Skyld, og som hans Forhandlinger i Rusland viste, kunde han lade sig drage udover de Grændser, som Besindigheden paabød. Det var hans personlige Forfængelighed, som lukkede Udsigten for hans Blik, som i den enkelte Sag, hvor vigtig den end var, kun lod ham see Midlet for ham selv til at udmærke sig, og som bragte ham til at tilsidesætte Landets blivende

Interesse for sin egen personlige Fordeel. Det er muligt, at han vilde have været istand til at overvinde Hensynet til sig selv, dersom det havde været sit Fædreland, han tjente, men han er netop et meget fremtrædende Exempel paa de fremmede Diplomater i dansk Tjeneste, der aldrig knyttede sig til Danmark. Hans Correspondance viser tilfulde, hvor ringe Hengivenhed, han efter sin Tilbagekomst til Tydskland nærede for det Land og den Konge, som han dog skyldte saa Meget.

Det er en Ulykke for Lynar, at Omstændighederne og hans egen Skinsyge idelig stille ham ved Siden af en Mand, der baade i Charakteer og virkelig Dygtighed var ham saa langt overlegen. Man maaler ham derfor efter en Maalestok, for hvilken han var for lille. Vil man være retfærdig mod ham, maa man bedømme ham som en Mand, der kun staaer i anden Rang, og, seet under dette Synspunkt, vil han have fuldt Krav paa at anerkjendes som en Personlighed, hvem hans gode og slette Egenskaber have givet et ligesaa udpræget som interessant Physiognomie, og som ikke ganske med Urette om end langt fra ikke i det Omfang, som han mente det, kunde sige, da han forlod Danmark: «jeg har i min mere end 33aarige Tjeneste med Iver og Troskab og, som jeg troer, ikke ganske uden Nytte virket til den danske Stats Bedste».

Et nyt Bidrag til den kjøbenhavnske Herredags Historie 1533.

Tillægsbemærkninger til Historisk Tidsskrift, 4 R. 2 B

Af

A. Heise.

Ved Hertug Albrecht af Preussens Ægteskab med Kong Frederik den førstes Datter Dorothea fremkaldtes mellem de to Fyrstehuse et meget fortroligt Forhold, der har givet sig Udtryk i en Række Breve, hvoraf Waitz i sin udførlige Fremstilling af «Jürgen Wullenwever und seine Zeit» allerede har benyttet en stor Del, medens disse Breve tidligere desværre havde undgaaet de danske Historikeres Opmærksomhed, uagtet der dog i vort Geheimearkiv findes en Række Afskrifter fra Arkivet i Königsberg, tilsendte 1841 paa Foranstaltning af den preussiske Historiker Voigt. Af nordiske Historikere har, saavidt vides, Universitetsbibliothekar L. Daae i Kristiania Fortjenesten af først offentlig at have henledet Opmærksomheden paa denne for dansk Historie saa overordentlig vigtige Samling, der omfatter Tidsrummet omtrent fra Valdemar Atterdags indtil Kristian den 4des Tid, men som navnlig er af største Vigtighed for Frederik den førstes og Kristian den 3dies Tid. Men Fortjenesten af først at have benyttet denne Samling i større Omfang tilhører

unægtelig Allen; derom vidne Kildeangivelserne i Anmærkningerne til hans store Værk tilstrækkelig, og endnu mere ses dette af de Samlinger, han har efterladt sig, og hvori findes udførlige Excerpter eller hele Afskrifter af de Tusinder af Breve, som han med fast utrolig Flid har gjennemgaaet. Da der iblandt Allens Samlinger, efter de kønigsbergske Afskrifter, ogsaa findes et ret mærkeligt Bidrag til at oplyse Partistillingen paa Herredagen 1533, meddeles det her som et Tillæg til Afhandlingen om denne Herredag. Allen har ved sit udførlige Udtog tilføjet: «Burde trykkes, hvis Afskriften ikke var saa slet». Jeg har senere haft Lejlighed til at efterse den kønigsbergske Afskrift og maa indrømme, at den er af en saadan Beskaffenhed, at der efter den næppe kan gives en bogstavret Gjengivelse. Jeg foretrækker derfor her at meddele Allens Udtog, der tager omtrent alt med, indtil der maaske en Gang kan faas en bedre Afskrift fra Kønigsberg.

Stykket, der er af en lignende Beskaffenhed som Klagemaalet mod Biskopperne, men tillige medtager de verdslige Rigsraader, navnlig Tyge Krabbe, maa være forfattet efter 1536, siden Mødet i Hamborg «furschienen 1536 Jahre» omtales, formodentlig i Aaret 1537, og det er vistnok overleveret Hertug Albrecht, medens han i Aug.—Septbr. d. A. var i Kjøbenhavn i Anledning af sin Svogers Kroning. Paa den Tid var nemlig de to Bisper, som det særlig behandler, Joachim Rønnov og Styge Krumpen, som bekjendt endnu i Fængsel og Tyge Krabbe i Unaade (han havde mistet Forleningen af Helsingborg). Forfatteren turde mulig være den tyske Kansler, Mester Wulfgang von Utenhoff, der stod i et forbavsende intimt Forhold til Hertug Albrecht, hvem han mere end nogen anden havde gjort til Kong Kristians Mentor, og som maa anses for det

danske, og tildels ogsaa det holstenske, Aristokratis farligste og mest ihærdige Modstander som tysk, ikke-holstensk Fyrstetjener, Forhold, hvorom de kønigsbergske Papirer give mærkelige Vink, og som jeg maaske ved en senere Lejlighed skal komme tilbage til, naar et større Materiale er indsamlet til en Skildring af denne Frederik den førstes fortroligste Raadgiver. — At Stykket, der har til Overskrift: «Ist beantwordt», ender afbrudt og nærmest har Udseende af at være et ufuldendt Udkast, men dog findes i det kønigsbergske Husarkiv, giver det endnu mere Præget af en fortrolig Meddelelse. Det lyder:

«Es war dennoch nicht heimlich, wie sie (die Bischöfe) sich in Zeiten seines sel. Herrn Vaters kon. f. Lebtagen, über das wie sie k. f. gehalten, mit spitzigen Worten und anderm Schmach, fürnemlich der Bishoff aus Seelandt, Jacob Rönnow genannt, der dem Fürsten eins mals auf Copenhagen Schlosz solchen Schimpf mit Worten angeboten, dasz ein jedlicher billich sich entsehe einem Stallknapen zu thun, und auch Hr. Tygke Krabbe, gegen kön. Durchl. beweiset und sich gehalten haben». — Uagtet «die freiwillige Tage und hohe Wolffart», som de havde haft af hans salige Hr. Fader, saa havde de dog sat alt i Bevægelse imod hans fyrstlige Naade og hans umyndige Brødre for at hindre, at hans fyrstlige Naade skulde blive Konge. I tre Aar havde de hindret et Kongevalg, «unangesehen, dasz sie doch den jungen Herrn Herzogen Hansen wolwilligchen zusamen erwählet anzunehmen», men rigtignok kun for at hindre h. f. Naades Valg. Hans fyrstelige Naade vilde dog gjerne have tilgivet dem det, naar de ikke altfor grovelig havde forgrebet sig paa ham og hans Brødre. Saaledes havde flere af dem, navnlig den førnævnte Bisp af Sjælland og Bispen af Vensyssel, som hedder Styge Krumpen,

og Tyge Krabbe og nogle flere ofte paa Rigsdagen efter Frederik den førstes Død svaret Borgerne i Kjøbenhavn og Malmø, som opfordrede dem til endelig at vælge en Konge for Riget, offentlig uden al Sky med mange andre spidsige Ord, »ob sie den Narren, den Herzogen zu Holstein, dem doch nichts denn die Schellen mangelten, für ihren König haben wollten, und nicht gedencken könten, wenn sie denselben (Herz. v. Holst.) hätten, dasz sie alsdann die andern seinen Anhang, den Churfürsten von Sachsen, Landgrafen von Hessen, als Ketzere auch würden mit haben. Sie haben auch gesagt, wo er König sein solte, so würde er ein gröszerer Tiran sein, denn König Christiern nie gewesen. Sie solten's gewisz sein, hat der Bischoff in Seelandt mehr denn einmal mit hohen Pochen und Fürachtung über kon. Durchl. gesprochen und gesagt, er wolle ihnen Königs genug in Seeland sein noch die nächsten drei oder vier Jahr, ob es gleich dem Herzogen zu Holstein (hat ihn doch so gebürlich nicht genannt) entgegen und leid[1]). Gleicherweise hat Hr. Tyge Krabbe auch hören lassen und berühmt, dasz er ihnen Königs genug sein wolle in Schonen: welches alles die Gesandten von Copenhagen und Elbogen (über das es gewisz und offenbar) fürschienen 1536 Jahres zu Hamburg angezeigt, mit erbärmlicher Bitt, dasz solches an f. Durchl. zu Lüneburg und die andern Unterhändlern auf gemeiner Tagefart hätte mögen angezeigt werden, mit Anhange, dasz sie es (die von Copenhagen, Elbogen etc.) bei der Pene und Verlust ihrer Leiber und Güter gestehen, beweisen und vormachen (sic) wollten.»

»Uber das hat sichs auch zwischen gemeinem Reichs Rath zugetragen in Copenhagen, dasz die Herren Hr. Mag-

[1]) Jvnf. Klageskriftet mod Biskopperne, Rørdam, Hist. Kildeskr. I, 174.

nus Göie des Reichs Dänemarken Marschalk, Erik Erikson und Oloff Nielson Rittere aufgestanden und gesprochen: «Herren und Freunde, Ihr werden nicht aufhören, so lange bis Ihr ein Spiel zurichtet, dasz es unser Kindeskinder entgelten werden». Dieser Wörter halben sie bei den andern in grosze Noth gekommen, alszo dasz sie sich (die genannten drei) gegen die Nacht[1]) heimlich aus Copenhagen in ihre Bewarsam gemacht».

Kongen (Kristian 3) vilde heller ikke glemme, til Advarsel for sig selv, hvorledes de først sluttede sig til Greven af Oldenborg, der doch nicht über 1000 wärhafftiger Mann stark gewesen', da han faldt ind, og siden igjen forlode ham».

(Efter endnu et Par Bemærkninger af mindre Betydning ender Stykket afbrudt).

Sammenstilles denne Beretning om det evangelisksindede Partis Opbrud fra Herredagen med de tre tidligere bekjendte samtidige Beretninger herom[2]), vil det ses, at den slutter sig nøje til det i Ny dansk Mag. V, 226 meddelte Brev fra Malmøs Raad til Hertug Kristian og i Virkeligheden støtter sig til samme Kilde, idet den som Hjemmel netop paaberaaber sig Udsagn af Malmøs og Kjøbenhavns Udsendinge paa Fredsmødet i Hamborg; men idet den er mere fuldstændig, udjævner den den Modsigelse, der hidtil har været mellem den katholske Beretning (den skibyske Krønike), ifølge hvilken Mogens Gøie og Erik Banner hemmelig unddrog sig (clam se subduxit), for ikke at blive nødte til at besegle Recessen af 3die Juli, og den protestantiske Beretning i Klageskriftet, ifølge hvilken disse Mænd forlode Herredagen

[1]) Afskriften har her «Macht». At Allens Rettelse er rigtig, fremgaar af N. dsk. Mag. V, 226.

[2]) Jvfr. «Herredagen 1533» S. 392 (171) ff.

efter en bestemt udtalt Protest; thi begge Dele kan siges at have fundet Sted: først nedlægge de Indsigelse mod Flertallets Færd, og paa Grund af den derved vakte Forbitrelse forlade de saa hemmelig om Natten (eller Aftenen) Kjøbenhavn. Men forøvrigt maa det indrømmes, at denne nye malmøske Beretning end mere forøger Vanskelighederne ved at bestemme, naar og i hvad Anledning dette Brud egentlig skete. Atter her sættes det paany i Forbindelse med Kongesagen, skjønt baade Malmøs Brev og den skibyske Krønike lader det ske, fordi vedkommende Mænd ikke vilde besegle Recessen i Religionssagen. Dertil kommer, at Oluf Nielsen (Rosenkrans) netop har beseglet Recessen af 3die Juli, og han synes ubetinget at have deltaget i Herredagens Forhandlinger efter denne Dag lige til det sidste, siden han anføres blandt Hans Tavsens Dommere d. 14de Juli, hvorimod hans Segl allerede fattes under det første Brev af 18de Juni, hvori Kongevalgets Udsættelse omtales[1]). Har han altsaa deltaget i Opbruddet, maa dette være sket sent, og det maa da snarere antages at være sket i Anledning af Udstedelsen af det saakaldte «Enighedsbrev» d. 13 Juli; thi saa meget er vist, at Oluf Nielsen hverken var Lutheraner eller Tilhænger af Hertug Kristian; ellers havde man ikke betroet ham Lensmandsposten paa Nyborg, hvor Hertug Hans nu fik Bolig; men at han ikke har billiget Kongevalgets Udsættelse og forsaavidt kan have sluttet sig til Mogens Gøies Protest, er ikke utænkeligt. — Hvor stærk Bekymring Mogens Gøie forøvrigt nærede for, at de paa Herredagen tagne kirkelige Bestemmelser skulde volde Uroligheder i Riget, og hvor meget han misbilligede Rigsraadets

---

[1]) Herredagen 1533, Tillægene 6, 17 og følg.; jvfr. S. 396 (175) og 431 (210) med Anm.

Overgreb mod Kronens Rettigheder, har han selv aflagt et smukt Vidnesbyrd om i det af C. F. Bricka i «Danske Samlinger» 2 R. II, 354—56 meddelte Brev.

Mærkelige ere ligeledes Beretningens Ytringer om, at Rigsraadet (tidligere) «havde velvillig valgt at antage» Hertug Hans til Konge, hvorved der utvivlsomt maa sigte til, hvad der var foregaaet i Aaret 1529; thi naar jeg tidligere har ytret Tvivl om Rigtigheden af Hvitfelds Beretning om, at Rigsraadet paa en Herredag i Nyborg 1529 indgik «en Forskrivning» om Hertug Hanses Valg, fordi der ingen Herredag kunde paavises i Nyborg dette Aar, men Aaret forud, da Rigsraadet allerede havde opfordret Kongen til at sende sin Søn ind i Riget[1]), saa maa dertil bemærkes, at efter Kongebreve, jeg senere har haft Lejlighed til at se, opholdt Kong Frederik sig paa Nyborg Slot i det mindste fra den 27de April til den 25de Mai 1529, og at i det mindste flere Rigsraader have været om ham her, om der end maaske ikke er blevet holdt nogen egentlig Herredag, hvilket først skete senere om Sommeren i Kjøbenhavn. Kongens længere Ophold her paa Gjennemrejsen til Kjøbenhavn synes nemlig at have sin Grund i en farlig Sygdom; i det mindste berettes til Kristian den anden under 14 Juni d. A., at en Spejder havde bragt den Efterretning fra Danmark, at «Hertug» Frederik laa syg i Fyn og «var rørt» (af Slag), men nu var kommen sig og rejst til Kjøbenhavn med sin yngste Søn[2]). Samtidig faar Kristiern 2 fra en helt anden Kant ligeledes den Efterretning, at «Hertug» Frederik havde taget sin yngste Søn med sig til Kjøbenhavn, hvor «Rigsraadet

1) «Herredagen 1533», S. 242 (21).

2) Knud Nielsen Skriver til Kr. 2, dat: Suerindagen nest fore Witi et Modestj, 1529. Münchener-Saml. Nr. 2848 (Allens Exc. Nr. 53, n. 5, pag. 560).

endrægtelig havde hyldet og kaaret ham til deres Konge»[1]). Kongens farlige Sygdom har vel saaledes atter bevæget Rigsraadet til at foretage Skridt til Fordel for Hertug Hans, og at denne virkelig med det samme blev i Danmark og fik sin egen Hofstat her i Riget, faa vi atter at vide gjennem Kristiern 2, hvem denne Efterretning i høj Grad lader til at have foruroliget. I et udateret Udkast med hans egen Haand til Regentinde Margrethe i Nederlandene, som maa være fra Begyndelsen af Aaret 1530, da Kongen atter gjorde sig Haab om Kejserens Hjælp, ytrer han, «at de danske nu have kaaret Hertugen af Holstens 7aarige Søn til Konge og allerede indrettet ham en Hofstat i Danmark»[2]), og endnu tydeligere fremgaar det af en ligeledes udateret Skrivelse fra Kong Kristiern til Kejseren, men som er skrevet paa en Tid, da denne ventedes fra Italien til Tyskland, altsaa før Rigsdagen i Augsburg Juni 1530: «Fredericus superiori anno (altsaa 1529) obtinuit, ut filius ejus junior, septem natus annos, in futurum regem a Danis assumeretur, cui etiam filio status in Dania continuo est ordinatus[3])». — Noget maa der altsaa være sket — det berettes baade af Kristiern 2 og Hvitfeld og bekræftes fra Kristian 3dies Side i den ovenfor meddelte Beretning —; men at det intet «endrægteligt» Valg har været, og at det, som Hvitfeld udtrykker sig,

---

[1]) Jørgen Hansens Breve til Kr. 2, dat. Campen 5 og 23 Juni 1529, Saml. til norske Folks Spr. og Hist. I, 550—52.

[2]) «Aengemerct, die densken des hertogen van Holsten soen van sewen jaer oldt nu tot oeren Coninck geecoren hebben ende deme all reede een staet in Denemarken verordent». Afskr. fra Ark. i Haag i Allens Saml. Nr. 52, jvfr. Ny kgl. Saml. Nr. 604 b, Nr. 98 fol. — Hertug Hans var født 1521.

[3]) Ny kgl. Saml. 604 b Nr. 108, fol.

«aldrig gik for sig af almindelig Stemme» og saaledes retslig ingen forbindende Kraft havde, er klart af de følgende Aars Begivenheder[1]).

[1]) Jvfr. Joh. Vezes Beretning om Stillingen i Danmark kort efter Frederik den 1stes Død, i Nordalb. Stud. II, 279 fgd. og hos Lanz, Staatspapiere 118 ff: (Fridericus filium) decem non omnino natum annos Danis tradidit suis ipsorum moribus instituendum et in spem regnorum alendum. Hic ab ipsis Danis in castro Copenhagen hucusque splendide educatus est. Nec tamen eum hactenus solito more solemniter in regem elegerunt». — At Hertug Hans havde sit Ophold paa Kjøbenhavn Slot og ikke, som Hvitfeld siger, paa Nyborg Slot, hvortil han først flyttedes 1533, fremgaar ogsaa af flere Breve fra 1531, hvori Befalingsmanden paa Slottet, Johan Urne, giver Kongen Efterretninger om Sönnen. (Geh. Ark. Dske Kong. Hist. Fasc. 12).

Literatur og Kritik.

F. V. Mansa: Bidrag til Folkesygdommenes og Sundhedspleiens Historie i Danmark, fra de ældste Tider til Begyndelsen af det 18. Aarhundrede. Kiøbenhavn 1873. IV. 607 S. S. 8vo. Gyldendalske Boghandel. Trykt hos J. H. Schultz.

Alt for mange Aar siden begyndte danske Lærde, og navnlig danske Læger at bearbeide den Deel af Lægevidenskaben, som man har kaldet den historiske Pathologie. Gaae vi tilbage til det 17. Aarhundrede, da indeholder den i alle Henseender uvurdeerlige Samling af Breve til og fra Ole Worm, der udkom i Kiøbenhavn 1752, talrige Bidrag til den nævnte Videnskab, og en neppe mindre rig Kilde ere de af Worms berømte Samtidige Thomas Bartholin udgivne Brevsamlinger: epistolarum medicinalium centuriæ IV (1663—67), hans cista medica (1661), hans historiarum anatomicarum centuriæ VI (1654—60), samt hans Bog de medicina domestica Danorum (1661). Alle disse Skrifter ere selvfølgeligen benyttede i de forskiellige Meddelelser om Thomas Bartholin, men kunne dog antages, ved en ny Bearbeidelse at ville give en betydende Efterslæt.

Vende vi os til vort eget Aarhundrede: da giøres det neppe nødigt at minde om de Arbeider i den omhandlede Deel af Videnskaben, der skyldes udenlandske Lærdes (i Tydskland Heckers og Schnurrers, i Sverrige Ilmonis og i Frankrig Littrés) Flid. At ogsaa vort Fødelands Literatur i denne Henseende ei har staaet tilbage, skyldes navnlig den i saa mange Henseender berømte Læge, J. D. Herholdt, og den høitagtede Forfatter af det Skrift, der nu ligger for os, og om hvilket vi skulle give en Beretning:

Herholdts Discipel og mangeaarige Medarbeider, Etatsraad, Dr. Med. F. V. Mansa. Det var i 1812, at Herholdt som et Program til Universitetets aarlige Reformationsfest udgav sit første Arbeide over Medicinens Historie: Selecta ex Historia artis medicæ. Det var efter Herholdts Tilskyndelse, at Forfatteren til det ovennævnte Skrift valgte Æmnet til sin Disputats for den medicinske Doctergrad (1831): De Epidemiis maxime memorabilibus, quæ in Dania grassatæ sunt, deque Medicinæ statu. Som det hedder i Indledningen til det for os liggende Skrift, var det Forfatterens Agt at fortsætte disse Undersøgelser, efter den Plan, efter hvilken Disputatsen var udarbeidet. I at udføre dette Øiemed hindredes han, deels ved en omfattende Lægepraxis, deels ved de ansvarsfulde offentlige Stillinger, han i Embedslivet kom til at beklæde. Desto mere maa det paaskiønnes, at, medens hans Arbeide i den lidende Menneskeheds Tieneste, i Forening med hans Embedsgiernings Byrde, optog det meste af hans Tid, fandt han dog Leilighed til at sysle med enkelte Punkter af den medicinske Videnskabs Historie. Han nævner adskillige af disse i Indledningen til det nærværende Skrift. Hans Bearbeidelse af eet af disse Æmner kan forudsættes at være i Erindring hos endeel Læsere af dette Tidsskrift. Vi have her for Øie Hr. Dr. Mansas paa authentiske Kilder byggede Skildring af den Pestepidemie, der midt under den uheldige og uhæderlige Krig med Sverrige rasede i Kiøbenhavn og Helsingør, i Aaret 1711: en Fremstilling, der tillige oplyser mange af vore Culturforhold og Samfundstilstande i hiin Tid (Hist. Tidsskrift 1 B. 1840, 3 B. 1842). Blandt flere saadanne deels paatænkte, deels mere eller mindre udførte Arbeider hørte ogsaa en Fremstilling, den ærede Forfatter længe har havt under Hænder, af Lægevidenskabens Historie i Danmark fra de ældste Tider til K. Frederik II's Død; men blandt de samme Arbeider er ogsaa det, som han i sin høie Alder, da saamange af de Omstændigheder, der hidtil paa anden Maade sysselsatte ham, ere fiernede, har fundet Tid til at offentliggiøre, under Titel af Bidrag til Folkesygdommenes og

Sundhedspleiens Historie i Danmark. Det er dette Skrift, der nu giver os Anledning til nogle Betragtninger. Men idet Referenten overlader til mere Sagkyndige at fremstille det Udbytte, der ved Forfatterens Granskning er vundet for Lægevidenskaben, har han for Øie at betragte de Æmner, der her fremstilles for os, fra, om han saa maa udtrykke sig, et mere universelt Standpunkt. Det er tilvisse en stor Feil, i hvilken altfor mange historiske Forfattere have giort sig skyldige, naar de indskrænke Historiens Stof til en Beretning om de Begivenheder, der ligge indenfor den menneskelige Vilkaarligheds Omraade, og udelukke af dens Blade de Maader, hvorpaa en høiere Haand ved uforudsete og uventede Skiebner, griber ind i Begivenhederne, og snart bruger som sine Redskaber dræbende Sygdomme, snart Storm og Uveir, snart Jordskielv og underjordisk Ild, snart Dyrtid og Hungersnødens Rædsler. En Storm, som den, der rasede overalt i England d. 26. Novbr. 1703 (Stanhope, hist. of Engl. 1701—13. Tauchnitz éd 1870 I—II. I. 117—121), ødelagde Frugterne af mange Aars Flid, bragte Vandene overalt til at reise sig, og krævede utallige Menneskeliv paa Havet som paa Landjorden; en Ildsvaade, som den, der rammede London i Sept. 1666, og vor Hovedstad i Oct. 1728; et Jordskielv, som det, der ødelagde Lissabon Allehelgensdag 1755 (Schäfer Gesch. von Port. V. 295 ff.); en Sygdom der, som Choleraen i vore Tider, som den sorte Død i det 14. Aarh., bragte Ødelæggelse ind i alle Samfundskredse; en Hungersnød, som den der nu raser i Bengalen og bringer Elendighed over talløse Mennesker: alt Dette og alle lignende Tilskikkelser ere Aabenbaringer af skiulte, i Menneskelivet dybt indgribende Kræfter, hvis Virkninger ofte strække sig over flere Slægter, og som alle høre ind under Historiens Stof. Og hvis man, som de Gamle giorde, sætter Historiens Nytte deri, at den giver os Exempler baade til Efterligning og til Advarsel, og udtaler en Dom over Menneskenes Færd (Tac. Annall. III. 65): da er det netop under de store Calamiteter, at baade de gode og de onde Egenskaber skinne i det klareste Lys. Paa den ene

Side have slige Tidsrum af Menneskenes Historie Exempler at tilbyde paa tro Pligtopfyldelse, paa Selvopoffrelse, paa Barmhiertighed og paa Kierlighed, paa den anden Side paa Haardhed, Egennytte og Ubarmhiertighed[1]). Det er netop dette, der giør, at Studiet af de store Epidemier bliver saa lærerig (jvf. Littré, des grandes épidémies, Révue des deux mondes Fev. 1836, Pag. 221 sqq.). Desværre maa det indrømmes, at Historiens Advarsler saa tidt overhøres; under den forfærdelige Epidemie i det 14. Aarh. gik det ud over Jøderne; det hed om dem, at de forgiftede Brøndene; næsten 500 Aar forløb; da udbrød i 1821 den gule Feber i Barcelona; nu hed det om de Læger, der paastode Sygdommens smitsomme Charakteer, at de forgiftede de Syge, og en fransk Læge, der af sin Regiering var sendt til Spanien, beretter, at de municipale Auctoriteter i Barcelona og dens Forstad giorde den ophidsede Folkestemning den ene Indrømmelse efter den anden (Adouard: la fièvre jaune à Barcelona 1821. Paris, 1822). Endnu sildigere hørte slige Beskyldninger mod Læger og andre Personer til Dagens Orden, i de af Choleraen hiemsøgte Byer.

Holde vi os til Indholdet af Hr. Dr. Mansas Værk, da er dette deels en Skildring af de Former, under hvilke Sygdommene optraadte i de nordlige Lande, tilligemed en Angivelse af de Forhold med Hensyn til Kulde og Hede, frugtbare og ufrugtbare Aar m. m. der kunne antages at have havt Indflydelse paa Sundhedstilstanden; deels en Skildring af de Foranstaltninger, der tiente til at læge de Syge, til at lindre de Uhelbredeliges Plager, til at sørge for de Forladtes og Hielpeløses bedre Pleie, og til, hvor der var Smitstof, at hindre dette fra at gribe videre om sig. Een af de Former, under hvilken Sygdom yttrede sig saare almindeligt i ældre Tider var Spedalskhed, hvortil man har meent, at Smitstoffet medbragtes med de fra Østen hiemvendende Korsfarere. Hvor almindelig udbredt denne Syg-

[1]) Exempelviis kunne vi anføre Beretningen om den gule Feber i Barcelona i 1821 s. Lacretelle Hist. de Fr. depuis la Rest. III. 326. 2. éd. Paris 1844.

dom var, viser Mængden af de for Spedalske bestemte Helbredelsesanstalter: Frankrige alene havde 2000 Leprosarier, den øvrige Christenhed omtrent 19,000. Tilsidst var der hos os ei nogen By, ei nogen Flekke, uden den havde sit Hospital, hvor Patienter indlagdes, og hvor de, saa længe de vare hiemsøgte af denne Sygdom, holdtes fiernede fra Samqvem med de Sunde. En Fortegnelse over de danske Anstalter af denne Art findes S. 36. Disse Huse stode under Tilsyn af en Geistlig, og vare anbragte udenfor Byerne, om mueligt i Nærheden af Vand, helst rindende, fordi Bade ansaaes som det vigtigste Lægemiddel for de Spedalske. Det var iøvrigt ei alene Personer af de laveste Samfundsklasser, der hiemsøgtes af hiin Sygdom. Fra Samfundets høieste Punkter kunne vi nævne den berømte Andreas Sunesen, der 6 Aar før sin Død trak sig tilbage fra sit Embede som lidende af denne Plage (P. E. Müller, vita A. Sunonis, Hafn. 1831. 4to, P. 28). Bekiendt er det, hvilke strenge Forholdsregler der brugtes hos Jøderne (Lev. 13. 14, Paulus Com. über das N. T. 2 Ausg. Lübeck 1807 I. 194 ff.) for at holde Spedalskheden borte fra de Karske. Winer Bibl. Realw. 3 Ausg. (1848) I. 114. De, der vare angrebne af Sygdommen, maatte boe udenfor Byerne, ikkun omgivne af dem, der vare ligesaa elendige som de selv; de maatte bære en særegen, let kiendelig Dragt; de maatte tilraabe Enhver, der kom dem imøde, at de skulde vogte sig for at komme dem nær; thi selv deres Aande ansaaes for smitsom (Michaëlis, Mos. Ret, d. d. Overs. II, 163). «Overbeviisningen», skriver Dr. Mansa (P. 37), «om Sygdommens Uhelbredelighed var forøvrigt saa stor, at de Syge, førend de indførtes i de for dem bestemte Opholdssteder, høitidelig bleve udelukkede fra alt Menneskesamfund, ved en religiøs Ceremonie, der meget lignede den, der brugtes ved de Dødes Jordefærd». Forf. anfører Dette under Henviisning til Ogée, Dictionnaire de Brétagne, et Værk, der ei er os bekiendt. Efter en anden Kilde, Martene Ritus antiqui, Ed. II. Antv. 1736 f. anfører Michelet, Hist. de France, ed. à Bruxelles 1837, IV. 256, at «der

blev opstillet et Stillads i Kirken foran Alteret, der behængtes med sort Klæde; den Spedalske knælede, og hörte i denne Stilling Messen; Præsten tog nogen Jord, kastede denne paa den Spedalskes ene Fod, førte ham ud af Kirken, og udtalte et Forbud mod, at han maatte lade sig see udenfor sin fremtidige Bolig, med mindre han var iført den for de Spedalske brugelige Dragt (Martene l. c.) Dog stode disse Elendige ei ganske ene i Verden. Ved flere Pavebuller var det bestemt, at, naar Sygdommen var paakommen et Menneske, efterat han havde indladt sig i Ægteskab, saa vare Manden og Hustruen forpligtede til ei at forlade hinanden (De Coniugio Leprosorum, Decr. Gregorii Lib. IV. Tit. VIII, der indeholder pavelige Breve af det nævnte Indhold, Bøhmer Corp. Juris Can. Halæ Magdeb. I—II 4to (II 656). Men idet Kirken ei lagde Hindringer iveien for Fortsættelsen af de Spedalskes ægteskabelige Samliv: gik den modbydelige Sygdom i Arv paa kommende Slægter. De, som vare plagede af hiint Onde, bleve snart en Byrde for Samfundel, og sank ned til en Kaste, der var til Plage for Alle, og igien laa i Kamp med hele det Samfund, hvoraf de vare udstødte. Under den i det 14. Aarh. opstaaede Pest maatte de med Jøderne dele Beskyldningen for at have foranlediget den Sygdom, der bortrev Menneskene skareviis (Depping Gesch. der Juden im Mittelalter. Stuttgart 1834. S. 23. Michelet, l. c. jvfr. Milman Hist. of Latin. Christianity V. 280—81). En Epoche i Middelalderens, maaskee i hele Verdens Sygdomshistorie danner den i Øieblikket berørte Pestsygdom, der hos os er kaldet den sorte Død, i Norge den store Mandedød, i Sverrige Digerdøden, i Frankrige la peste noire. Forfatteren har fulgt denne ødelæggende Sygdom under dens hele Løb, fra dens første Begyndelse i det østlige Asien, omtrent et Decennium, inden den naaede vore Enemærker. At intet væsentligt nyt Stof er föiet til hvad man alt i lang Tid har vidst om denne Sygdom, med hvis ødelæggende Virkninger de blodigste Krige ei kunne taale den fierneste Sammenligning, er en Følge af Kildeskrifternes overordentlige Magerhed. Verdensberömt er den Pest

bleven, der i den peloponnesiske Krigs förste Aar, efterat have hærget Ægypten, Libyen og Endeel af det persiske Monarchie, udbrød i den atheniensiske Havn Piræus, og strakte sig videre over Attika. Dens Navnkundighed skylder denne Epidemie den Omstændighed, at den store Historieskriver Thukydid har givet en Skildring af Sygdommen, til hvilken han ei blot var et Øievidne, men af hvilken han selv var angreben. Thukydids Beretning om denne Pest (de Bello Pel. Lib. II. c. 47—54), eller som Grækenlands nyeste Historieskriver G. Grote (Hist. of Greece 2 ed. 1870, V, 419) kalder den «an eruptive typhoid fever», som han tillægger en vis Lighed med Børnekopper, giver os en Beskrivelse over de Symptomer, med hvilke Sygdommen angreb sine Offre, over de Lidelser, den medførte, og den Angest og Bekymring, hvormed den betog alles Siæle (jvfr. Krauss Disq. de natura morbi Athen. a Thucydide descr. Stutg. 1831, 8vo). Hvor langt er det ei fra, at nogen samtidig Historieskriver har været for den sorte Død, hvad Thukydid var for den atheniensiske Pest? Og dog vare de Offre kun faa, hvilke denne sidste krævede, imod de 30 Mill. hvilke den sorte Død, efter Heckers Beregning, (Hecker, die grossen Volkskrankheiten des Mittelalters, herausgeg. von Hirsch. Berlin, 1865. S. 54), skal have revet med sig. Pesten naaede allerede saa tidligt som 1347 Constantinopel. Den daværende Keiser Johan Kantakuzenus, der 1355 nedlagde Regieringen, og ombyttede Thronen med en Celle i et Kloster, skrev Memoirer over sin Tids Historie, og giver heri (Lib. IV c. 8—9) en Skildring af den Sygdom, hvortil han selv havde været et Øievidne, og som havde bortrevet hans egen Søn Andronikus. Hvad man ellers har erindret mod denne Forfatters Charakteer som Historieskriver, kan ikke svække Troværdigheden af hans Skildring af Det, han selv havde oplevet, saa langt han end staaer under Thukydid, hvem han kiendelig efterligner. Han omtaler «at ingen Diæt, ingen nok saa kraftig Legemsbeskaffenhed kunde sikkre imod Pestens Angreb; den rev de Stærke med sig saavel som de Svage»; han omtaler de forskiellige Symptomer, under hvilke den yttrede sig hos de forskiellige

Individer; snart ved Pestbylder paa Armene, Kiæberne og andre Legemsdele; skares der Hul paa disse, udflød der en ildeluglende Materie, og stundom kom den Syge sig. Hos Andre viste Sygdommen sig som Brand i Lungerne (Joh. Cantakuzeni, Opp. ed. Schopen, Bonnæ 1828, Vol. I—III).

Dr. Mansa ledsager Epidemien paa dens Vei giennem det øvrige Europa, inden den naaede de nordiske Lande. Med et norsk Skib, paa hvilket alt Mandskabet var uddød, kom den til Hundborg Sogn i Thy, og derfra udbredte den smitsomme Sygdom sig over det hele Land. Ad samme Vei, som den var kommen til Danmark, kom den ogsaa til Norge, med et Skib, der kom ind i Bergens Havn. Fra de gamle danske Provindser Øst for Sundet, skal Smitten have udbredt sig til Sverrige; om den fra Slesvig og Holsteen er kommen til Tydskland, eller omvendt, er ikke afgiort. De samme Ødelæggelser, der betegnede dens Vandring giennem de øvrige europæiske Lande, vare ogsaa charakteristiske for dens Vei igiennem Norden. Som alt bemærket, er det faa og ufuldstændige Efterretninger, der ere levnede om dens Fremtræden i det Enkelte. Men hvilket uudsletteligt Minde den har efterladt sig i den almindelige Bevidsthed, sees bedst af Folkesagnene (Thiele, Danske Folkesagn, II. 57 f. f., i hvilket Værk dog Sagn om pestagtige Sygdomme fra meget forskiellige Tider ere sammenfattede; Faye, Norske Folkesagn, Arendal 1833, S. 136 f. f.). Enkelte offentlige Foranstaltninger tyde paa, at man ved overordentlige Forholdsregler har maattet raade Bod paa den Uorden, der under Pesten havde indsneget sig i alle Forhold. Pave Gregor XI (1370—78) tillader Erkebiskop Thrond i Nidaros at dispensere 20 uægte Fødte og 10 Præstesønner fra Manglerne ved deres Fødsel, og at forfremme dem til alle geistlige Værdigheder, «efterdi det var oplyst, at Erkestiftets Geistlighed, der tilforn havde bestaaet af 300 Personer, nu ikkun talte, efter den store Dødelighed under Pesten, 40 svage og affældige Præster (en Pavebulle, Avignon 3. Decbr. 1371 Norske Dipl. V. 201). En lignende Indrømmelse havde

Gregor XI's Formand paa Pavestolen Clemens VI (1342—52) givet Erkebiskop Oluf af Nidaros og Biskop Giesebrecht i Bergen (Avignon 18. Juli 1351) Sammesteds VII. 229. I samme Værk findes flere Brevskaber, der til Punkt og Prikke bekræfte Sagnenes Fortællinger om den Forvirring, der havde grebet om sig overalt under Pesten (II. 409, V. 194, VII. 160. 311). En Mærkelighed er det, som Reuterdahl anfører (Sv. Kyrkans Hist. 2 B. 2 H. S. 137), at hverken den svenske Riimkrønike eller noget hidtil bekiendt svensk Diplom omtaler denne Sygdom. Betydende maae dog dens Virkninger have været i alle 3 nordiske Riger. Om det end ei forholder sig saaledes, som man tilforn antog, at Jyllands Heder skrive sig fra den sorte Død (Olufsen i Vidensk. Selsk. Skrifter, Hist. og Phil. Afd. I. 314 f. f.): saa er der dog Vidnesbyrd nok tilbage, der tale om de Ødelæggelser, Pesten i det Par Aar, den rasede, anrettede i Danmark. Naar forøvrigt Forf. er af den Mening, at den Masse af Menneskebeen, man har fundet ved at anlægge en Brønd paa Hiultorvet i Viborg (Ursin, Stiftsstaden Viborg S. 194), og det lignende Fund, man har giort i Skielskør af Lig der ei vare i Kister (Brasen, Skielskør Bymark, Hist. Tidsskr. VI 588—91), skulde være Levninger fra den sorte Døds Tider: da ville vi ei negte Mueligheden heraf, men mene dog, at denne usædvanlige Begravelsesmaade lige saa vel kan henføres til sildigere Pestepidemier. Værre end i Danmark var Tilstanden dog i Norge; det var under Mandedøden, at alle Rigets Biskopper paa een nær døde, at mange af Domcapitlernes Medlemmer, og mange ansete og erfarne Geistlige gik bort; man greb da til det Middel at præstevie ganske unge Mennesker. Dette i Forening med adskillige sammenstødende, ligeledes fra Pesten hidrørende, Omstændigheder, tiente til at forberede den forhen saa mægtige norske Kirkes Opløsning (Keyser, den norske Kirkes Hist. II, 240 f. f.).

Saa forfærdende Ødelæggelser Pesten end havde anrettet i hine Aar, saa havde den dog ikke udraset i de nordlige Lande; der var mange andre Epidemier, der rasede endog

i det 16 og 17 Aarhundrede; i A. 1564 døde i Kiøbenhavn saa stort et Antal Personer, at, som en Samtidig beretter, der i een Nat afgik 60 Personer, og der jordedes i Aarets Løb paa Frue Kirkegaard alene 700—800 Lig, medens Antallet i almindelige Aar beløb sig til 60—70 (S. 194). I 1578 hiemsøgtes Kiøbenhavn og Odense atter af Pesten; paa det førstnævnte Sted ophørte Universitetet sin Virksomhed, hvad der oftere tilforn havde været Tilfældet under lignende Forhold. Det Samme skete i 1583; 1599 indtraf under en meget lang Vinter Dyrtid; saasnart Foraaret kom, begyndte man fra Kiøbenhavn at hente Kornvarer fra Havnene ved Østersøen; men med Sæden indførtes Pest i Staden, der rasede med en saadan Voldsomhed at der efter Slanges Fortælling (Chr. IV. Hist. I, 155) af en Folkemængde paa 30,000 bortrykkedes over 8,000. Det vilde blive vel omstændeligt, dersom vi skulde omtale alle de pestagtige Sygdomme, der i det 17. Aarh. hærgede Danmark. De antages gierne bragte med Varer fra Provindserne ved Østersøen. Af Yttringer hos Th. Bartholin de med. dom. Dan. P. 337 fremgaaer, at man ikke var enig om, hvorvidt Pesten ved indførte Varer fra smittede Steder havde udbredt sig her i Landet. I 1661, da en Pest greb om sig i Landene ved Østersøen, indhentedes i denne Henseende det medicinske Facultets Betænkning. Den gik ud paa, at »det ei var sikkert at indføre fra de befængte Steder Hamp, Hør, Uld, Klude, Dyrehuder, Skind, Humle, Meel og andre Varer, der kom fra Preussen og Landene ved Østersøen, inden de af de samme Mænd, der havde bragt dem hertil, vare førte til et ubeboet Sted, og der i et Tidsrum af 6 Uger vare spredte og udsatte for Luftens Paavirkning, medens imidlertid Varernes Eiermænd holdtes indespærrede«. Den samme Betænkning tilraader, at de Sække eller Hylstre, hvori Varerne vare förte hertil, skulde soles og luftes og ryges. Bartholinus de med. dom. Dan. p. 328—59.

Interessant vilde det være, dersom en nøiagtig Optælling var skeet af de Døde for hvert Aar, navnlig saa tidt en Pestepidemie herskede; men herpaa er ikke at tænke. Mod

Enden af Chr. IV's Regiering udkom en Kgl. Forordning (1645), der bød at Præsterne i ethvert Sogn skulde holde Bog over Døde, Fødte og Ægteviede; mange af disse oprindelige Kirkebøger ere levnede (de af dem, vi have seet, tage alle deres Begyndelse midt paa Sommeren 1645) Soderup Sognekalds begynder 4. Søndag eft. Trin. 29. Juni 1645, Kr.-Eskildstrups 6. S. eft. Trin. 15. Juli 1645, men mange af dem ere førte unøiagtigen, og ere fulde af Huller. For St. Olai Sogn i Helsingør er der saaledes et Hul fra 1652—66 (Mansa S. 544). I Kiøbenhavn begyndte 1. Jan. 1652 en Klokker ved Frue Kirke, Poul Sørensen, en Ligbog, der tillige skulde indeholde en summarisk Angivelse af de paa samtlige Stadens Kirkegaarde Jordede; foruden vor Frue, Helligeistes, St. Petri, St. Nicolai, Christianshavns, den nye Kirkegaard, Holmens, «Kgl. Maiestæts udenfor Nørreport»; denne Ligbog blev Poul Sørensen ved med at føre i Aarene 1652, 1653, 1654, men standser med Aug. 1654; den ender med den Bemærkning, at der i den ene Maaned August 1654 var, blot fra Frue Sogn, jordet 229 Mennesker. Vi meddele disse Angivelser, udentvivl den første Opgiørelse af Dødelighedsforholdene i vor Hovedstad, som ei synes at være komne til Hr. Dr. Mansas Kundskab, og at den omtalte Ligbog, hvoraf vi have laant hvad der er anført i Noten[1]),

[1]) Klokker Poul Sørensens Ligbog fra Nytaarsdag 1652 til Aarsdagen 1653 Begravede:

Vor Frue	238.
H. Geistes	118.
St. Nicolai	190.
St. Peders	132.
Christianshafn	134.
Den Nye	872.
Holmen	849.
Kgl. Mai. Kirkegaard udenfor Nørreport	26.
Summa	2559.

Nytaarsdag 1653 til Aarsdagen 1654:

Vor Frue	153.
H. Geistes	56.
St. Nicolai	109.
St. Peders	76.

bevares paa Universitetsbiblioftheket. Vi tilføie ikkun, at ved den «nye Kirkegaard og Hs. Majestæts Kirkegaard udenfor Nørreport» er der at forstaae — den Begravelsesplads udenfor Staden, i hvilken flere af Hovedstadens Kirker havde Part, og som under en tidligere Epidemie var udlagt til Begravelsessted, hvorom kan sees O. Nielsen: Kiöbenhavns Diplomatarium I, 432. Det kan her bemærkes, at der, foruden disse Assistentskirkegaarde var adskillige andre i Staden (jvfr. Olufsen: Collectanea til et antiqvarisk- topographisk Lexicon over Danmark S. 9—10.)

I Tidernes Løb antoge det menneskelige Legemes Sygdomme nye Former, og saaledes blev Spedalskhed, der i Middelalderens tidligere Aarhundreder gav Anledning til saa mange offentlige Foranstaltninger, efterhaanden usædvanlig her i Landet: De saakaldte St. Jørgensgaarde bleve derfor ved K. Christian III's Riber Artikler, 1542, ophævede, og lagte til de større almindelige Hospitaler, der oprettedes i ethvert Landskab (Krag og Stephanius Chr. IIIs Hist. I, 633). Men andre og det endnu værre Sygdomme kom istedenfor de gamle. Blandt nye Sygdomme nævnes Skiørbug, der, efterat den først var indkommen i Landet i det 15. Aarh., var bleven overmaade almindelig, og paatrykte næsten enhver anden Sygdom sit Stempel, eller forværrede den i høi Grad (p. 325). De Aarsager, der havde foranlediget Skiørbugens Overhaandtagen vare «ei alene Landets kolde og fugtige Klima, Befolkningens usunde og ureenlige Boliger, dens hyppige Færd paa lange Søreiser, men fornemmelig Nydelsen af uhensigtsmæssige, og for Sundheden skadelige Næringsmidler». Dr. Mansa omtaler (S. 325) at den almindelige Mands daglige Kost var saltede Kiød- eller Fiskespiser, og «jo federe de vare, med desto større Velbehag nødes de». Han anfører Ord af Thomas Bartholin

Christianshafn	102.
Den Nye	615.
Holmen	983.
Kgl. Mai. Kirkegaard	16.
Summa	2110.

(de Med. dom. Dan. p. 391) at «Sveden brast frem paa hans Pande, naar han saae eller lugtede disse umaadelige Saltmadsanretninger.» Han dvæler ved et Ord af den samme Forf. (af samme Skrift), at det ikkun var «paa Lækkermundes Bord, at der kom Suppe af ferskt Kiød, Æggesøbe og Mælkemad, thi dette stred imod de Danskes gamle Sædvane». Med Hensyn til det Spisereglement, han anfører (p. 320) hvorefter 12 fattige Disciple i Vordingborg Skole skulde bespises i Tidsrummet 1615—32, i hvilket de ovennævnte Spiser indtage en Hovedplads: da ville vi henvise til andre Spisereglementer fra omtrent samme Tid, der gialdt for offentlige Stiftelser, og hvori en Fremgang til en sundere Kost er umiskiendelig; Melchior Herlufsholm 1. Udg. 1822 S. 176, et Spisereglement fra 1620. Nyerup Univ. Ann. S. 195 et Spisereglement fra Midten af det 17. Aarh. for Communitetet. I 1645 antog den nævnte Sygdom en saa farlig Charakteer, at der ved en Regieringsforanstaltning blev udarbeidet af Universitetets medicinske Facultet en Veiledning til at behandle Sygdommen; i denne anbefales flere indenlandske antiskorbutiske Urter. Under d. 25 Juni 1645 overdrager Kongen «de Høilærde» at udarbeide en dansk Urtebog, der skulde indeholde Planternes danske og latinske Navne; de Steder, paa hvilke de pleiede at voxe, samt de Sygdomstilfælde, i hvilke de kunde anvendes. Det var paa denne Maade at Simon Paulis Flora Danica udkom i Kong Chr. IV's Dødsaar (1648). En anden Sygdom, der tilhører Overgangen mellem Middelalderen og den nyere Tid, der i en længere Aarrække herskede epidemisk i England, men ogsaa derfra hiemsøgte de nordiske Lande, var den saakaldte engelske Sved, the sweeting Sickness «la suette anglaise», som de Franske kalde den. (Holberg Epistler ved Bruun IV. 406 f.) Den yttrede sig første Gang efter den Seier, Henrik VII vandt ved Bosworth (1483), der giorde Ende paa den langvarige Feide mellem den hvide og den røde Rose, og menes at have udviklet sig hos de tøilesløse Leietropper, der udgiorde den seirende Fyrstes Hær. Det var en Sygdom, der lagde mange Menne-

sker i Graven. Vi ville lade det staae ved sit Værd, hvad selv en endnu levende engelsk Forfatter siger, at „den valgte sine Offre udelukkende blandt indfødte Englændere. Brød den ud i en fremmed Stad, søgte den de der boende Folk af engelsk Herkomst, med en Sikkerhed, der ikke slog feil.“ Det var i Regelen Mænd mellem 30 og 40 Aar, den angreb, og de Stærkeste vare meest udsatte for Smitten. Sygdommens Symptomer vare et kort Aandedrag, Mathed og Tilbøielighed til Sövn. De der bleve angrebne med fyldt Mave, døde strax; de, som gave efter for deres Tilbøielighed til Sövn, var det endog ikkun for eet Qvarteer, vaagnede blot for at döe. Saa hurtig var Sygdommens Fremgang, at af 7 Mænd der spiste sammen til Aften i London, vare de 6 Lig inden Morgenen bröd frem“ (Froude, Hist. of Engl. from the fall of Wolsey to the defeat of the Spanish Armada V. 252—53). Denne Sygdom, der først havde viist sig i 1483, bröd 4 Gange lös i det følgende Aarh., 1506, 1517, 1528 og 1551. Under dens 3die Fremtræden yttrede den sig ogsaa paa Fastlandet. Medens der var lutter Glæde i Hamborg over Reformationens Seier, viste „den engelske Sved“ sig med Eet, d. 25de Juli, dræbte i de 22 Dage, den rasede i denne Stad 1100 Mennesker, yttrede sig den 29. Juli i Lybek, den 31. August i Stettin; derfra gik den over til de nordiske Riger, og rasede i dem alle med Voldsomhed. Hvad man havde erfaret paa andre Steder, blev ogsaa her kundbart, at Sygdommen var mere dræbende for unge og stærke Folk, end for gamle og svagelige; ogsaa herfra haves Vidnesbyrd om at et Redningsmiddel var at finde i at nyde varm Drikke (S. de anförte Steder S. 132—43). (Overhovedet kan om det hele Æmne mærkes Hecker, der Engl. Schweis, Berlin 1834, 8vo). En Mærkelighed var det, at samtidig hermed udbröd i Tydskland en Sygdom mellem Fiskene og Fuglene (Hecker S. 93—94) og i Vigen i Norge blandt Bierne (Mansa S. 141). Lighed med den eng. Sved har man troet at finde i den af Oldtidens Læger (Cels., de Med. L. III c. 19) omtalte morbus cardiacus, (maladie cardiaque, Littré dict de la langue franç, I. 487). Mørkere

Skygger kastede en anden med den engelske Sved næsten samtidig Sygdom over Forholdene, deels fordi den ikke senere har kunnet bringes til at vige, deels fordi den skylder den menneskelige Usædelighed sin Fremtræden og Udbredelse. Det er, som bekiendt, den almindelige Mening, at den syphilitiske Smitte først udbrød under de Franskes Tog til Neapel 1495, eller i alt Fald, om end maaskee tidligere ei aldeles ubekiendt, dog under dette Tog naaede sin höieste Udvikling. Tidsalderens over alle Grændser gaaende Usædelighed, hvorpaa Exempler anföres (S. 122—23) bidrog betydeligen til at forøge Sygdommen; men det tör vel ikke negtes, at den ogsaa angreb aldeles Uskyldige, og at den, inden Lægevidenskaben havde faaet Bugt med dens værste Yttringer, viste sig som en ondartet smitsom Sygdom, der overfaldt Alle uden Forskiel. Den naaede snart vort Födelandts Grændser, (S. de af Dr. Mansa S. 131 samlede Beviissteder); der antoges en egen Læge, for at helbrede dem, der i Vestergotland laa af denne Sygdom; han havde saa meget at bestille blandt Bønderne, der lönnede ham, at han ikke kunde yde Rigsmarken Svante Nielsen Sture, der led af samme Onde, sin Bistand. Det var ved de dengang saa meget brugte Badstuer, at Smitten udbredte sig, og paa Reformationstiden afskaffedes disse, navnlig under det Paaskud, at de tiente til at udbrede hiint Onde. Der var enkelte Byer, baade i Danmark og i Norge, der fremfor de øvrige vare i Vanrygte for deres Usædelighed saaledes Bergen, hvor endnu for 50 Aar siden Sporene af de hanseatiske Kiöbmænds demoraliserende Indflydelse ikke havde tabt sig (Sagen og Foss Beskr. over Bergen 1824). Thomas Bartholin, (med. Dan. domestica p. 401) roser, at i Danmark «nulla publica lupanaria conceduntur», og har Ret i, at disse Anstalter vare strengt forbudne i Lovene; et andet Spørgsmaal er det, om Lovbudene holdtes i Kraft, hvad man maa betvivle, baade efter hvad man læser i Ch. Dorothea Biehls (saakaldte) «historiske Breve» som i Langebeks Skaldedigte, og «Piecerne om Frøken-Kontorerne» i 1772. (Jvfr. Werlauff Anm. til

Holbergs Lystspil S. 246, Falster, Amoen. Phil. III. 123 sqq.). Naar som Steder, der tiente til at vedligeholde Usædeligheden, Klostrene nævnes, og den bekiendte Anekdote gientages i Dr. Mansas Skrift (p. 123) om at «paa eengang Kokken, Bryggerkarlen og Kieldersvenden i St. Knuds Kloster i Odense kom i Barselseng: da sætte vi ingen videre Lid til dette Æventyr, der hører ind under samme Kategorie, som Sagnene om den utrolige Masse Been af spæde Børn, der opdagedes i hule Træer i Vadstena Klosterhave og fandtes indmurede i Bygninger i Alvastra, Skokloster og flere Steder (S. Brunius, Konstanteckningar under en Resa År 1851, S. 76), eller som Fabelen om Pavinden Johanne, der midt paa Roms Gader skal have barslet A. 855 (Gieseler K. G. II. 1 Abth. 29; Dollinger, die Papst-Fabeln, München 1863, S. 1—44). Det var altfor meget i det ved Reformationen seierrige Parties Interesse at udbrede slige krænkende Rygter om deres Modstandere, til at man ikke skulde være meget varsom med hvad man troer af Saadant. Der er Exempler nok, der vidne om de løse Sæder, der til hine Tider herskede her i Landet, og de ere anførte af Dr. Mansa i tilstrækkelig Mængde (S. 121 f. f.). Hvorledes Biskop Arreboe i Trondhiem bar sig ad, er bekiendt nok, og om man endog ei fælder saa stræng en Dom over ham som Pont. Anall. Eccl. III, 790, bliver der dog nok tilbage til at begrunde det Retfærdige i den Afsættelsesdom, der overgik ham. Arreboes Portrait — hvis man tør dømme deraf — synes at tyde paa grov Sandselighed. Capellanen i Vordingborg sattes under Tiltale og kastedes i Fængsel for begaaet Leiermaal (1627). Rørdam: Arreboes Levnet og Skrifter I. 193.

Under 13. Marts 1686 fik Magister Peter Lange, Præst i Sorø, og Barbara Hansdatter, Præsteenke fra Herfølge, kongelig Opreisning for «begaaet Leiermaal» (Siellandske Tegnelser). Lignende Exempler paa Geistlighedens forargelige Levnet i hine Tider forekomme i Mængde. Man kan paa en vis Maade sige, at det foreliggende Skrift, med dets mange Culturbilleder, er en Commentar over den gamle

Adam af Bremens Ord om de Danske og Nordboerne i Almindelighed: «in gula et muliebribus omnes excellunt».

Om Drukkenskab heri Landet ligefra den Tid, da Abbed Vilhelm advarer Valdemar den Stores 2 Døttre, der havde taget Sløret i St. Maria Kloster i Roeskilde (1188) mod at slaa sig til Drik, og indtil den Tid, langt ud over Grændserne for det foreliggende Arbeide, da Rahbek, efter sin Faders Meddelelser om Skik og Brug i hans Ungdom, giver et Bidrag til Kundskab om Tilstanden i den nævnte Henseende i Landet i Midten af forrige Aarh. (K. L. Rahbek, Erindringer om mit Levnet 1825, I, 7) lod der sig skrive en indholdsrig Bog. For det Tidsrum, der ligger indenfor de Grændser, Dr. Mansa har valgt for sit Arbeide, er en stor Deel samlet, navnlig S. 365, der giver os et Indblik i det udsvævende Liv, der i Chr. IV's Tid fandt Sted ved Hoffet, og derfra spredte sig udover alle Samfundets Classer, efter det gamle Ord «Regis ad exemplar totus componitur orbis». Hvilket Levnet der førtes i Kongeborgen, derom giver den engelske Gesandt, Greven af Leicester, der var her i 1631, et Billede, naar han skildrer Chr. IV som drukken Dag efter Dag (D. M. 3 Række I 21—27 og fl. Steder). Hvilket Levnet de førte, der skulde i Kirken advare og formane, sees bedst af Landemodernes Acter, og deraf, at Biskop Resen endog navngav 22 af sit Stifts Præster som hengivne til Drik (Pont. Ann. III 770 ad a. 1629), og hvilket Fylderi der herskede mellem Dommerstanden viser Forordningen af 9. Sept. 1638. Men mueligt er det en Trøst, at det ei saae bedre ud paa andre Steder. Der foreligger en Beretning om en stor Fest, der gaves af den berømte engelske Statsmand Cecil i Anledning af Chr. IV's Nærværelse i England 1606. En Dame skulde forestille Dronningen af Sheba, men var saa overstadig fuld, at hun faldt, og kastede i Ansigtet paa Kongen de Gaver, hun skulde frembære. Kongen dandsede ligefuldt derpaa med Dronningen af Sheba, men faldt saa lang han var, og maatte bæres i en Seng, som han i høi Grad tilsølede. Lignende Skandaler giorde 3 Personer, der skulde fremstille Troen, Haa-

bet og Kierligheden (S. Lingard's History of England, ed. in 4to, London 1825 IV. 79 Anm.).

Efter disse Exempler, som gaves af de Fornemste, vil man ikke undre sig over, at der behøvedes en Staffebestemmelse som den, der findes i Skræddersvendenes Laugsartikl. af 23. Septbr. 1612, angaaende dem «der af Drukkenskab spyede i Laugshuus eller udenfor» (Oluf Nielsen, Kbhvn. Diplom. II. 585; jvfr. Werlauff a. St. S. 243).

Meget interessante ere de Oplysninger, det foreliggende Skrift indeholder om Sundhedspleien i ældre Tider, om Stiftelser til Optagelse af nødlidende Mennesker. Der er fra forskiellige Kilder samlet en stor Deel Træk til en Skildring af den Omsorg, der vistes de Syge. Det kunde have været tilföiet, at ligesom Klostrene i gamle Dage vare Anstalter, inden hvilke Mange, naar Alderen kom, og Verden vendte dem Ryggen, fandt et roligt og stille Opholdssted: saaledes savnes der ei Exempler paa, at man kunde kiøbe sig en Plads i en saadan Stiftelse, og der «mod at betale en vis Sum indgive sig» paa Livstid (S. Dueholms Diplomatarium ved O. Nielsen, Kbh. 1872, S. VII—VIII, XIII, XLI; Lange, de norske Kloste, S. 704 om Johaniterhospitiet Varne, der var Invalidehospital for Kongens Hirdmænd). Det er en ny Side, hvorfra det i vore Tider saa ilde ansete Klostervæsen kan betragtes.

Idet vi til Slutning giøre opmærksom paa de mange adspredte Bidrag til Kundskab om de hygieiniske Forhold her til Lands, som Dr. Mansas Bog indeholder, bemærke vi endnu, at den giver en interessant Tilgift ved en Angivelse af alle de Kilder, hvoraf Forfatteren har laant de rige Materialier, han har givet os til Kundskab om Sundhedstilstanden i vort Land giennem Aarhundreder med mange i Forbindelse hermed staaende Samfundstilstande. Selv et løseligt Blik paa denne Angivelse af benyttede Kilder, vil kunne vise Omfanget af Forfatterens Studier. Et Værk, som Hr. Dr. Mansas nærværende, vilde være ufuldstændigt, hvis det ei var ledsaget af nøiagtige Navne- og Sagregistre. Saadanne savnes ei heller, og de ere udarbeidede med al ønskelig

Fuldstændighed. Men os forekommer det at være en Affectation, naar det ene af disse Registre kaldes en Navne- og det andet en Æmneviser. Disse nybagte Ord ere mere udanske end Ordet Register; de ere en Germanisme og dannede efter det i nogle nyere tydské Bøger forekommende Udtryk «ein Blattweiser». Dette er igien en Efterabelse af det i ældre hollandske Bøger brugte «Bladwijzer».

P. W. Becker.

Ved Slutningen af denne Anmeldelse modtager Referenten en Afskrift, der skyldes Hr. Cand. Mag. Bricka, af de forhen (S. 648) omtalte Ritus, hvorved de Spedalske fiernedes fra de Sundes Samqvem. Den synes ikke at burde savnes paa dette Sted[1]).

---

[1]) Edm. Martene, De antiquis Ecclesiæ ritibus. Editio secunda. T. II. Antwerpiæ 1736. fol.

Col. 1010.

Ordo III.

Ex Rituali Bituricensi & Senonensi iussu Cardinalis Borbonii edito.

Modus eiiciendi seu separandi leprosos infirmos a sanis.

[Her findes vidtløftige Forskrifter for Præstens og den Spedalskes Færd, hvilke ende med følgende Formel, som Præsten fremsiger:]

Col. 1011.

Defendo tibi numquàm intrare in ecclesiis, in foro, in molendino, in furno, & in societatibus populorum.

Item defendo tibi numquam lavare manus tuas, nec etiam alia tibi necessaria in fontibus, neque in rivulis cuiuscumque aquarum, & si vis bibere aquam, hauris cum tuo barillo vel aliquo vase.

Item defendo tibi ne de cetero vadas sine habitu leprosali, ut cognoscaris ab aliis, & noli discalciatus esse extra domum tuam.

Item defendo tibi ne tangas aliquam rem quam volueris emere in quocumque loco fueris, nisi cum quadam virga vel quodam baculo, ut cognoscatur quid quæris.

Item defendo tibi ne de cetero intres tabernas vel alias domos, si velis vinum emere vel quod tibi datur, fac illud ponere in tuo barillo.

Item defendo tibi ne commiscearis alicui mulieri, nisi tuæ coniugi.

Item præcipio tibi eundo per itinera alicui te interroganti non respondeas, nisi prius fueris extra iter sub vento, ut non de te male habeat.

Etiam quod non de cetero vadas per strictam viam ne obvies alicui.

Item præcipio tibi, si necessitas urget te, per quoddam pedagium supra apra vel alibi, ut non tangas stipites, vel instrumenta medicantibus, quibus transieris, nisi prius posueris tuas chirothecas.

Item defendo tibi quod non tangas infantulos, neque iuvenes quicumque sint, neque eis vel aliis aliquando des de tuis bonis.

Item præcipio tibi, ne de cetero comedas neque bibas in societatibus, nisi cum leprosis, & scias quod, quando morieris in domo tua, repultus eris, nisi fuerit de gratia præcedente petita in ecclesia.

Trykfejl og Rettelser.

4de Række 3dje Bind.

Side 669 L. 1 f. n. Ordning, l. Arving.

4de Række 4de Bind.

Side 97, L. 8 f. n.: Hugleissøn læs: Hugleikssøn.
— 103, L. 2 f. o.: den lede Djævel, læs: Djævelen selv.
— 109, L. 14 f. n.; faldt for Nidingers Dolke, læs: blev snigmyrdet af Nidinger.
— 121, L. 10 f. n.: myrdedes, læs: myrdes.
— 127, L. 3—22 f. o.: Men til at antage o. s. v., læs: Thi man kunde vel faae Betænkeligheder, da der i den prosaiske Beretning, som findes hos enkelte af Middelalderens Skribenter, ikke yttres Noget om, at Morderne vare forklædte, skjøndt der i samme Beretning dog meddeles Adskilligt om dem, nemlig, at de vare syv i Tallet, at de vare bevæbnede, at de havde en Lygte med, at de listede eller sneg sig ind til Kongen, og at de vare fuldstændig ubekjendte. Først Hvitfeld har i sin Krønike tildeels vel efter et Stedsagn og i Overeensstemmelse med Visens Anskuelse fortalt, at de sammensvorne Herrer selv drog »Kappede og formummede» til en Høi udenfor Finderup, hvor de besvoer dem atter, at lide og undgjælde hvad derefter kunde hændes [1]).

Den prosaiske Beretning træffe vi første Gang i en svensk Aarbog, der skal være fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede; [Note: Anteckningar om tilldragelser i åren 1208—1288. Trykt i Danske Samlinger, 5te Bind. Kjbh. 1869—70.] men kun flygtig og heelt mangelfuld staaer den optegnet her. »Da Kongen», hedder det nemlig, »paa Grund af Jagten overnattede ved en Torp og laa i en Lade, hvortil Døren stod aaben, og Lyset var slukket, listede syv Mænd sig ind til ham og dræbte ham». [Note: *Anno eodem dolose interfectus est Ericus rex dacie. filius christoforj. nam accidit ipsum regem venacionis causa. apud oppidum quoddam hospitarj. cumque in horreo quodam aperto hostio accubuisset. et extincta candela. septem virj latenter super eum intrauerunt et ipsum ibi interfecerunt.*] Der siges hverken at det var i Sct. Cecilies Nat, eller at det var ved Finderup; ikke engang, i hviken Egn

af Landet det skete. Mere fuldstændig staaer Beretningen optegnet i de svensk-danske Annaler fra Unionstiden samt i den af Ericus Olai compilerede Sverigs Krønike. [Note: I vore indenlandske Aarbøger kun etsteds hos Petrus Olai. (S. R. D. I, 188)]. Kongen havde været paa Jagt i Viborg Egnen[2]), en Tradition, der ogsaa forekommer i Visen om Marsk Stig; men medens

Samme Side L. 5 f. n.: »Med Folkevisens Fremstilling« udgaaer.

Side 128, L. 1—2 f. o.: læs: Feilfri kan denne Beretning dog ikke erklæres for at være.

— 129, L. 1—6 f. o: læs: med Stridshamre[1]). Stødet er rimeligviis bleven ført mod Tindingen. Ifølge en af Ericus Olai benyttet Aarbog, som nu er forsvunden, skulde det tillige være trængt gjennem Haanden, og den Dræbtes Indvolde være revne ud[2]). I det Gheysmerske Compendium

Samme Side, L. 10—22 f. o.: læs: Men forøvrigt maa den prosaiske Beretning staae til Troende og indeholder ikke Noget, som er uforeneligt med hvad der andensteds staaer optegnet. Rigtignok siges i flere Annaler, at Kongen blev myrdet i en Seng [Anmk. 5], og man har derfor ræsonneret som saa, at dersom han blev myrdet i en Seng, laa han næppe i en Lade, men i et Huus. Af Hensyn til den bekjendte Tradition, der ligeledes er benyttet i Visen om Marsk Stig saavel som i Visen om Kongemordet, — har man da tænkt, at der i disse Annaler med Ordene *in lecto suo* rimeligviis kun er bleven udtalt, at han blev myrdet »paa sit Leie«. [Note: Molbech: Bland. Skr. Anden Saml. II, 243]. Men for ikke at tale om, at

Side 130, L. 8 f. o.: skulle, læs: skulde.

— 132, L. 14—26 f. o., læs: Erik Glipping blev altsaa myrdet i en Seng, hvor han afklædt laa og sov. Men er dette uforeneligt med Traditionen, at han blev myrdet i en Lade? Der kan jo have staaet Senge i Laden, og naar Erkebiskoppens Prokurator karakteriserer Stedet som *suspectus* og *desertus*, stemmer denne Karakteristik netop med Traditionen. Thi som et »mistænkeligt« Sted kunde dog næppe med Føie noget ensomt Bondehuus betegnes. Ordene passe derimod, naar det var en af de afsidesliggende, ubeboede Lader, hvor det var farligt at overnatte. [Note: Jfr. en Replik i Shakespeares Othello, Act I, Scene I; da Senatoren Brabantio er bleven kaldt op om Natten, og det fortælles ham, at han er bleven plyndret, siger han:

What tell'st thou me of robbing? This is Venice,
My house is not a grange;

Sligt er utænkeligt her i Venedig, det kan derimod finde Sted i en Lade. — *Grange* betød oprindelig en Bygning, hvor Korntienden til en Kirke blev oplagt. See Websters Ordbog].

Side 133, L. 1—2 f. o., læs: vil den prosaiske Beretning endnu vide, at Døren stod aaben, medens Kongen sov. [Note: *cumque in horreo*

quodam aperto hostio accubuisset (de gamle Anteckningar) — *cum nimium soporatus in horreo quodam aperto ostio dormivisset* (Ericus Olai).]

Samme Side. Mellem L. 14 og L. 15 indsættes: «Han var den, som gav Manddraberne Kundskab om Kongens Natteleie i Finderup og forvarede Døren med en Langhalms-Kerre istedenfor anden Lukkelse», skrev da Hvitfeld i sin Krønike. [Note: Folioudg. 305.]

Side 141, L. 15 f. n., læs: sine gode Hofmænd ɔ: Huuskarle, [Note: Hofmænd var eenstydigt med dem der gjorte Tjeneste som Ryttere.] alle i Jern,

Side 144 L. 10 f. o.: af de tre Opskrifter, læs: af Opskrifterne.
298 - 17 f. o.: Flidt, l.: Flindt.
— 416 - 15 f. n.: tigligere, l.: tidligere.
— 416 - 10 f. n.: Gottschalick, l.: Gottschalck.
— 427 - 2 f. n.: 1596, l.: 1496.
— 438 - 4 f. n.: 161, l: 261.
— 439 - 10 f. n.: 230, l.: 239.
— 441 - 8 f. n.: Bengstrup, l.: Bendstrup
— 442 - 10 f. n.: 1561, l.: 1564.
— 445 - 4 f. n.: 76 l.. 73.
— 447 - 3 f. o.: 27/9, l.: 28/9.
— 447 - 3 f. n.: 1602, l.: 1601.
— 450 - 2 f. n.: 2 R. 1, l.: 2 R. 6.
— 451 - 1 f. o.: 1649, l.: 1646.
— 455 - 6 f. n.: Spangenberg, l.: Stangenberg.
— 459 - 10 — Suppl., L: 2 Deel.
— 462 - 6 — Kesenfeldt, l.: Klevenfeldt.
— 469 - 16 — Trolle, l.: Krabbe.
— 481 - 1 — Qvittering et, l.: Qvittering for.
— 500 - 10 — Været, l.: Veiret.
— 502 - 9 — Jørgen, l.: Christian.
— 507 - 2 — Anna, l.: Karen.
— 520 - 4 — Christen, l.: Christoffer.
— 540 - 11 — 3 R., l.: 4 R.
— 574 - 2 — Hertuger, l.: Hertugen.
— 588 - 2 — 3 Række, l.: 4 Række.
— 615 - 13 f. o.: Rigsdag, l.: Rigsstad.
— 622 - 5 f. n.: Kejseren, l.: Kejserinden.
— 625 - 10 f. n.: 1776, l.: 1771.

Alfabetisk Navneregister til Historisk Tidsskrift 4de Række Bd. IV.*)

(Ved **C. F. Bricka.**)

T. 1 og T. 2 ɔ: Tab. 1 og Tab. 2.

*) Rettelser til Registret til 4. Række 3. Bd.: Gyldenstjerne, Anna, 628 (ikke 626). — Lystrup 572 (ikke 472). — Raaby 629 (ikke 623). — Rosenkrands, Holger Holgersen, 368 (ikke 366). — Slaghek, D., 502 (ikke 500). — Thomsen, Peder, Biskop, 285 (ikke 295), 359.

*) Af de i dette Stykke nævnte kjøbenhavnske Lokaliteter er der foretaget et begrænset Udvalg.

Hendes Majestæt Enkedronning Caroline Amalie.

Aagesen, A., Professor ved Universitetet.
Aal, Cand. juris., Arendal.
Aarestrup, Apotheker, Kolding.
Aars, J., Skolebestyrer, Christiania.
Aarup, V., Boghandler.
Adeler, Baron, Cand. phil., Allingegaard, Silkeborg.
Adler, D. B., Grosserer.
Adolph, Grosserer.
Agerholm, Capitain.
Aggerup, Etatsraad.
Andersen, S. C., Christiania.
Andresen, Højesteretsasssessor, Christiania.
Ankjær, E., Adjunkt, Aalborg.
Arlaud, A., Contoirchef.
Arlaud, Oscar, Cand. phil.
Arnet, R. R., Præst i Veø, Norge.
Arntzen, Kirkesanger, Bindalen, Norge.
Asbjørnsen, P. Chr., Forstmester, Christiania.

Baagöe, Cand. theol., Aarhus.
Bache, Departementschef.
Bache, Cand. juris.
Bacher, Sagfører, Laurvig.
Bachke, Directeur, Ytterøen, Norge.
Bachke, Overretsassessor, Christiania.
Bagger, F. V., Sognepræst til Vissenbjerg i Fyen.
Bagger, Overretsprokurator.
Bang, F. S., Justitsraad, Kasserer i Privatbanken.
Bang, O. L., Geheimeconferensraad.
Bang, J. H., Overlærer, Sorö.
Bang, Capitain.
Barfod, F. Forfatter.

Bassöe, Provst i Raade ved Moss.
Bay, N. R., prakt. Læge, Brørup, Kolding.
Bechmann, Præst til Hunseby, Maribo.
Beck, H., Præst, Lem, Ringkjøbing.
Beck, Etatsraad og Godsejer, Taarnborg ved Korsør.
Becker, P. W., Provst, Præst i Soderup, Roskilde.
Bendixen, Adjunkt, Christianssund.
Bendtz, C. F. W., Præst i Lysabild, Sønderborg.
Bendz, H. C. B., Etatsraad.
Bentzen, L., Contorchef.
Benzon-Buchvaldt, Departementschef.
Berggreen A. P., Professor.
Bergh, V., Cand, phil.
Berling, E., Professor, Bibliothekar, Lund.
Bertelsen, Cand. theol.
Bertouch-Lehn, Kammerherre, Baron til Sønderkarle, Lolland.
Bessesen, Provst, Kvindherred, Norge.
Bille, Directeur.
Bille, F. Gesandt, Stockholm.
Bille-Brahe, Geheimeconferentsraad, Lensgreve, Hvedholm.
Bille-Brahe, C., Baron, Kammerherre, Stiftamtmand.
Bille-Brahe, Baron, Stamhusbesidder, Egeskov.
Bing, A., Student.
Bing, H., Fabrikant.
Bing, L., Fabrikant.
Birch-Reichenvald, fhv. Statsraad, Christiania.
Birkeland, Expeditionsecratair Christiania.
Bischof, Adjunkt, Randers.
Bjelke, Julie, Stiftsdame.
Bjørnshauge, J. J., Cand. mag.
Blechingberg, O. G., Højesterets-Assessor.
Blechingberg, E. C. P., Etatsraad.
Bloch, Boghandler.
Bloch, H. C., Præst i Hasle, Aarhus Stift.
Bloch, V., Lic. theol., Provst, Præst i Vig.
Bloch, V., Rektor i Fredericia.
Blom, C. H. G., Justitsraad, Overtoldinspecteur, Randers.
Boeck, Th. Cand juris., Christiania.
Bohr, I. L. S., Provst.
Bojesen, S., Justitsraad, Overinspecteur ved Fattigvæsenet.
Boldt, Fuldmægtig.
Bondesen, I., Cand. theol., Skolebestyrer.
Bondesen, I. M. G., Provst, Præst i Stillinge, Slagelse.
Borch, Dr. med.

Borgen, V., Professor.
Bornemann, J. A., Professor.
Borup, kgl. Fuldmægtig.
Boye, P. H., fhv. Contorchef.
Brandt, C. I., Præst.
Brandt, Professor, Christiania.
Brasch, Præst i Vemmetofte.
Brasch, Collaborator.
Brask, Cand. jur. Holstebro.
Bregendahl, Kammerassessor, Fuldmægtig i det statist. Bureau.
Bretton, F. E., Kammerherre, Baron, Højesteretsassessor.
Bretton, L. P., Kammerherre, Baron, Helsingør.
Bricka, C. F., Cand. mag.
Bricka, G. S., Adjunkt.
Briem, Præst, Gundsløv. Falster.
Brinck-Seidelin, Overretsassessor.
Brix, C., Professor, Skolebestyrer.
Broberg, C A., Etatsraad, Grosserer.
Brock, P., Dr. phil.
Brock, G., Højesteretsadvocat.
Brock, A., Stud. philol., Christiania.
Brodtkorb, H. H., Sandvigen, Norge.
Brockenhus-Schack, Grevinde, Giesegaard.
Brodersen, Cand. phil.
Brummer, N. A., Oberst.
Brünniche, H., Corpslæge.
Bruun, C., Justitsraad, Bibliothekar ved det kgl. Bibl.
Bruun, C., Legationsraad.
Bruun, E., Oberst.
Bruun, M. P., Etatsraad, Aarhus.
Bruun, A. E., Hofbager.
Bruun, Lieutenant, Roeskilde.
Bruus, J. C., Capitain.
Bræstrup, Fuldmægtig.
Brøndsted, Justitsraad.
Bugh, V. Cand. phil.
Bugge, Præst, Ryde, Holstebro.
Bülow, F., Student.
Børre, Chr. Th., Overlærer, Frederiksborg.
Børresen, Overlærer, Helsingør.

Carlsen, Frøken, Vallø.
Carøe, Stud. polit.
Calundan, kgl. Fuldmægtig.

Casse, A. L., Etatsraad.
Cederfeld, Præst.
Cederfeld de Simonsen, Kammerherre, til Erholm.
Christensen, Stud. mag.
Christensen, R., Dr. phil.
Christensen, Kammerraad. Hørsholm.
Christensen, Skræddermester.
Christensen-Schmidt, C. P., Collaborator.
Clausen, H. N., Professor ved Universitetet.
Cohn, Grosserer.
Cold, Dr. med., Distriktslæge., Frederiksværk.
Collett, A., Cand. juris. Christiania.
Collett, Amtmand, Christiania.
Collin, E., Etatsraad.
Crone, A., Præst, Herrested.
Crone, F., Exam. juris, Nyborg.

Daae, Ludvig, Foged, Ørskoug, Norge.
Daae, Ludvig L., Universitetsbibliothekar, Christiania.
Dahl, Kammerherreinde, Moesgaard, Aarhus.
Dahl, F. P. J., Præst, Holbæk.
Dahlenborg, K., Overlærer, Aalborg.
Dahlerup, C. E., Amtmand, Herredsfoged, Odense.
Dahlerup, C. G., Præst, Øster-Ulslev, Lolland.
Dahlerup, H. L., Justitsraad, Contorchef.
Dahlerup, M. H. L., Stiftsprovst, Præst i Ballerup.
Dahlerup, H. V., Præst, Ørbek, Fyen.
Dahll, L. C., Artillericapitain, Christiania.
Damgaard, Stiftprovst, Odense.
Daniels, Frøken, Havlykkegaard, Maribo.
Daniels, F. V., Cand. phil.
Dannemand, Grevinde.
Danneskjold-Samsø, S., Greve, Geheimeconferensraad.
Delbanco, S. W., Landsoverretsprokurator.
Djørup, F., Distriktslæge.
Dorph, P., Præst i Øster-Egesborg. Foren. Correspondent.
Drolsum, A. C., Bibliotheksamanuensis, Christiania.
Drøhse, F., Boghandler, Tønder.

Eberlin, A. E., Cancelliraad.
Egholm, H. A., Isenkræmmer.
Ehlers, Conferensraad, Borgemester.
Elberling, Cand. phil.
Elmqvist, Adjunkt, Fredericia.

Engelhardt, Professor.
Engelstoft, C. T., Dr. theol., Biskop i Fyens Stift.
Engelstoft, Præst.
Eriksen, V., Cand. mag., Christiania.
Erslev, Kr., Student.
Euch, v., Pastor, Fredericia.
Esmann, Præst.
Estrup, I., Godsejer, Geheimeetatsraad.
Everløf, F. A., Kgl. Svensk og Norsk General-Consul.

Fabricius, A., Præst.
Fabricius, I. O., Præst, Langeland.
Fangel, Dr., Elmelund.
Fenger, E. Geheimeetatsraad.
Feveile, Capitain.
Fibiger, Oberst.
Fibiger, J., Præst.
Fiedler, Conferensraad, Justitiarius.
Fiedler, J., Postexpediteur i Fuglebjerg.
Finsen, V. Højesteretsassessor.
Fischer, C., Etatsraad, Borgemester, Randers.
Flensborg, E., Boghandlercommis.
Fog, Oberst.
Fog, B. J., Dr. phil., Provst.
Forchhammer, J., Dr. phil., Rector, Herlufsholm.
Fridericia, Cand. mag.
Friedenreich, I., Handelsbogholder.
Friederichsen, P., Proprietær, Kjærstrup, Lolland.
Fritzner, Præst, Tjødling, Norge.
Friis, F. R., Exam. polyt.
Friis, Steen, Justitsraad, Stiftsskriver, Roskilde.
Friis, Stud. mag.
Frijs-Frijsenborg, E., Lehnsgreve, Geheimeconferentsraad.
Frijs-Juellinge, Greve, Stamhuset Juellinge, Nakskov.
Føns, H., Præst.

Gad, G. E. C., Boghandler.
Garde, H. G., Commandeur.
Gamél, A. C., Major.
Gellein, Fuldmægtig, Surendal, Norge.
Gislason, K., Professor ved Universitetet.
Gjede, Adjunkt.
Gjellerup, S., Cand. theol.
Gleerup, M., prakt. Læge i Holstebro.

Gleerup, Boghandler, Lund.
Glæsel, Distriktslæge, Aarhus.
Gløerfeldt, B. V. W., Kammerraad, Havneskriver i Kjøbenhavn.
Goos, C., Professor ved Universitetet.
Gotschalk, Ritmester, Nestved.
Grundtvig, Joh., Capitain, Contorchef.
Grundtvig, Sv., Professor ved Universitetet.
Guldbrandsen, H., Cand. phil., Sproglærer.

Haagen, Conferensraadinde.
Hage, A., Godsejer, Oremandsgaard, Præstø.
Hage, Johannes, Godsejer.
Hagerup, H., Boghandler.
Hagerup, Frue, Sorø.
Halvorsen, J. B., Literat, Christiania.
Hald, E., Præst i Snodstrup.
Hall, Lieutenant, Udgiver af Folkets Avis.
Hallager, Professor, Christiania.
Hambro, C. I., Baron, London.
Hambroe, E., Cand. phil., Bergen.
Hammerich, Fr., Professor ved Universitetet.
Hammerich, M., Professor, Iselinge, Vordingborg.
Hammerich, J., Forpagter, Iselinge, Vordingborg.
Hammershaimb, V. U., Provst. Færøerne.
Hannover, Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.
Hansen, C. C. L., Præst i Skamby, Fyen.
Hansen, C. P. M., Dr. med., Etatsraad
Hansen, Jørgen, Provst, Norge.
Hansen, J. A., Assurancebestyrer.
Hansen, L. C., Præst, Bornholm.
Hansen, Distriktslæge, Hjörring.
Hasle, P., Sognepræst i Asnæs.
Hassager, Cand. theol.
Hauch, Adam, Skolebestyrer.
Haugsted, S. T., Præst i Tønning, Horsens.
Haxthausen, G. M., Baron, Overintendant.
Haxthausen, Capitain, Baron.
Heering, A., Contorist.
Heffermahl, Præst, Gloppen, Norge.
Hegel, F. V., Cancelliraad, Universitets-Boghandler. (Foren. Kasserer.)
Heiberg, C. A., Provst, Præst i Helsingør.
Heiberg, E. O., Bureauchef, Christiania.
Heiberg, G., Præst i Sjelle ved Aarhus.
Heise, A., Adjunkt, Viborg.

Hellemann, C. N., Præst i Rye, Sjælland.
Helms, J., Skolebestyrer.
Helveg, L., Dr. phil., Præst i Odense.
Henrichsen, Rector, Aalesund.
Henrichsen, Højesteretsadvocat.
Herbst, C. F., Justitsraad.
Hermansen, C., Professor ved Universitetet.
Hersleb, C. F., Overkrigscommissair.
Hertel, Adjunkt, Frederiksborg.
Hindenburg, Th., Højesteretssecretair.
Hirschsprung, Dr. med.
Hjort, J. L. M., Provst, Møen.
Hjort, Lieutenant.
Hjortdahl, Amanuensis, Christiania.
Holbek, Capitain i Artilleriet.
Holck, Capitain.
Holm, C. F., Conferensraad.
Holm, E., Professor ved Universitetet.
Holm, J., Cand. phil.
Holm, Læge.
Holmsted, S., Overlærer, Frederiksborg.
Holstein, E. F., Kammerherre.
Holstein, Fr., Stud. juris.
Holstein, L. H. C. H., Geheimeconferensraad, Lehnsgreve (III).
Holsten, A., Geheimeconferensraad, Lehnsbaron.
Holten J., Kammerjunker.
Hoskiær, D., Præst i Kallundborg.
Hundrup, F. A., Overlærer.
Hvidt, E., Assurance-Mægler, Consul.
Hvidtfeldt, Archivfuldmægtig, Christiania.
Høedt, Fr., Professor.
Høst, A. F., Cancelliraad, Universitets-Boghandler.
Høst, Oberst.
Høst, C., Boghandler.
Hølaas, Cand. juris., Christiania.

Ibsen, E., Overlærer, Sorø.
Ingerslev, Cand. theol., Vordingborg.
Irminger, C. L. C., Contre-Admiral, Kammerherre.

Jacobsen, Godsforvalter ved Stamhuset Tiele i Jylland.
Jacobsen, P. C., Præst i Rødby, Lolland.
Jacobsen, Boghandler i Randers.
Jacobsen, Capitain, Brygger.

Jacobsen, N., Præst.
Jacobsen, Galanterihandler.
Jacobsen, I. S., Præst, Nexø.
Jantzen, A. T., Præst.
Jensen, J. Ch., Sognepræst til Ousted, Allisløv og Lethraborg.
Jensen, Godseier til Fredsholm, Nakskov.
Jensen, Knud.
Jensen, Borgermester, Christiania.
Jermin, H., Stamhusbesidder, Ausumgaard.
Jespersen, E., Boghandler.
Jespersen, H. A., Præst i Utterslev, Lolland.
Jessen,. Forpagter, Berritsgaard, Saxkjøbing.
Jetsmark, J., Etatsraad.
Johnsen, V. F., Geheimeconferentsraad.
Jonquières, H. A. de, General.
Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad og Contoir-Chef.
Jonquières, G. C., de, fhv. Contorchef.
Juel-Rysensteen, Kammerherre, Lehnsbaron.
Juel, Etatsraad, Overretsprokurator.
Jørgensen, Redaktør.
Jørgensen, A, Herredsfoged, Odense.
Jørgensen, A D., Archivassistent.
Jørgensen, B., Professor.
Jørgensen, Student.

Kaas, Oberst, Kammerherre.
Kahl, Provst og Sognepræst i Lund.
Kall, M., Postmester.
Kampmann, H., Etatsraad, Herredsfoged i Randers.
Kaufmann, J. J., Mægler.
Kielsen, O. H., Kammerraad.
Kierulf, A., Expeditionssecretair, Christiania.
Kinch, Overlærer, Ribe.
Kjellerup, Godseier, Vesborggaard, Aalborg.
Klagenberg, A. C., Translateur.
Klein, Justitsminister.
Klingenberg, K., Assistent.
Klubien, Højesteretsadvokat.
Knudsen, H., Præst.
Knudsen, L. A. C., Sognepræst til Eltang og Vilstrup, Kolding.
Knuth, Greve, Postmester i Sorö.
Koch, E. F., Dr. phil., Præst i Skibet, Veile.
Koch, Etatsraad. Odense.
Koch, P. F., Criminalretsassessor.

Koefoed, J., Legationssecretair.
Krag, Møller, fhv. Herredsfoged, Odense.
Krag, W., Kammerherre.
Krarup, J. Fr., Cand. mag.
Krebs, J. H. K., Krigsraad, Distriktslæge i Ringsted.
Krieger, A. F., Geheimeetatsraad.
Krieger, W., Heinstrupgaard.
Kringelbach, G., Cand. juris.
Krog, Præst i Ramløse, Frederiksværk.
Kruse, M., Institutbestyrerinde.
Købke, J. K., Oberst.
Kønigsfeldt, J. P. F., Adjunkt, Frederiksborg.

Lampe, Præst, Bergen.
Langballe, I. E., Procurator, Randers.
Lange, C. V., Contoirchef.
Lange, Rektor, Lillehammer.
Langhoff, I. H., Boghandler.
Langkilde, Cand. juris, til Juulskov.
Larsen, E. F., Assistent i Indenrigsministeriet.
Larsen, H. F. Overretssagfører.
Larsen, August, Bogholder.
Larsen, J. S. Capitain, Helsingør.
Lassen, Provst, Holbæk.
Lassen, W., Bureauchef, Christiania.
Lasson, T. O., Grosserer.
Leemejer, J., Aarhus.
Lerche, Greve, til Benzonsdal.
Lerche, Kammerherre, Lehnsgreve til Lerchenborg.
Levin, I., Cand. phil.
Levin, Dr., Distriktslæge, Lerchenfeldt, Hobro.
Levinsen, N., Højesteretsadvocat.
Levinsen, Overauditeur.
Levy, Etatsraad og Bankdirecteur.
Levy, M. A. Grosserer.
Lichtenberg, F., Jægermester, til Løistrup.
Liebe, Højesteretsadvocat.
Liebe, J., Stats-Secretair.
Liebenberg, Literatus.
Lillienskjold, Overretsassessor.
Lind, H., Adjunkt, Randers.
Lind, Th., Boghandler.
Lindahl, H. J., Cand. juris.
Lindberg, Overauditeur, Assens.

Linde, Conferensraad, Departementschef.
Linderup, Fuldmægtig, Nykjøbing i Sjælland.
Linnemann, Etatsraad, Bankdirecteur.
Ljunggren, G., Professor, Lund.
Lohse, O. C., Adjunkt, Aarhus.
Lomholt, Grosserer.
Lublin, J. A. Grosserer.
Lund, C. Capitain, Drammen.
Lund, C. C., Contorchef.
Lund, C., Cand. mag.
Lund, Th., Assistent i Justitsministeriet.
Lund, Tr., Dr. phil.
Lund, Professor, Dr. phil., Rector, Aarhus.
Lundgren, M. H., Ritmester, Trondhjem.
Lundgren, H., Bankdirektør, Trondhjem.
Lynge, Boghandler.
Løkke, Jakob, Overlærer, Christiania.
Løvenskiold, Lehnsbaron til Løvenborg, Holbæk.
Løvenskjold, C. L. Kammerherre.
Løvgreen, Fuldmægtig.

Madvig, J. N., Conferentsraad og Professor.
Madvig, J. N. A., Criminalretsassessor.
Madsen, E., Capitain i Generalstaben.
Malmstrøm, C. G., Professor, Stokholm.
Magnussen, C. W., Bogholder.
Mansa, F. W., Etatsraad.
Mansa, Landinspecteur, Nykjøbing paa Mors.
Mansa, J. H., Oberst.
Mantzius, Cand. phil. Birkerød.
Martensen, Dr. theol., Biskop.
Mazar de la Garde, Etatsraad.
Mazar de la Garde, D., Cand.
Meding, Skolelærer, Stubbekjøbing.
Meinert, A. V., Sognepræst til Sjørslev, Mors.
Melby, J. C. F. V., Præst i Kundby.
Melchior, H. E., Cancelliraad, Institutbestyrer.
Melchior, Grosserer.
Meyer, A., Amtsvejinspecteur i Randers.
Meyer, Fr., Højesteretsassessor.
Michelsen, Konsul, Bergen.
Middelton, Overretssagfører, Christiania.
Milo, F. A., Skolebestyrer.
Molbech, K., Professor.

Mollerup, Höjesteretsassessor.
Mollerup, Cand. mag.
Moltke, E., Greve, til Nørager, Slagelse.
Moltke, Kammerjunker, Herredsfoged, Sæby.
Moltke, Fr., Lehnsgreve til Bregentved.
Moltke-Hvidtfeldt, Geheimeconferentsraad, Glorup.
Morville, G., Overretsprokurator i Viborg.
Moth, Overlærer, Sorø.
Mourier, C. F. L., Justitiarius i Højesteret.
Mourier, Cand. juris, Assistent.
Muhle, F. S., Cand. phil.
Munck, Præst.
Müffelmann, Forpagter, Gram.
Müller, O., Höjesteretsassessor.
Müller, C. P, Paludan-, Professor ved Universitetet.
Müller, C. L., Dr. phil., Etatsraad.
Münter, F., kgl. Fuldmægtig, Kammerjunker.
Møller, J., Præst i Odense.
Møller, A., Overretsprocurator, Viborg.
Møller, Bolette, Frøken, Frederikshald.
Møller, L. B., Bogholder.
Møller, Læge, Nykjøbing paa Mors.
Møller, Cand. phil.
Mørch, B. H., Overlærer, Randers.

Nannestad, Cand. theol., Roskilde.
Nellemann, Sophus, Høiesteretsadvokat.
Nellemann, Professor ved Universitetet.
Neergaard, J. F., fhv. Provst og Præst i Faxe
Neergaard, de, Frue, til Oxholm, Aalborg.
Newe, Cand. theol., Skolebestyrer.
Nielsen, Olaf, Dr. phil., Archivar.
Nielsen, C., Provst og Præst i Kallehauge.
Nielsen, G. Redacteur.
Nielsen, H., Cand. theol., Aarhus.
Nielsen, Boghandler, Odense.
Nielsen, H. J., Cand. mag.
Nielsen, Y., Archivassistent, Christiania.
Nielsen, Overlærer, Lillehammer.
Nissen, Handelsborger. Christiania.
Nutzhorn, H., Cand. theol.
Nyrop, Cand. juris
Nyegaard, C. S., Sognepræst i Blistrup.
Nygaard, Etatsraad.

Nægler, Capitain, Kammerjunker.
Nørregaard, Mønsterskriver.

Odhner, Professor, Lund.
Oldenburg, Auditeur.
Olrik, J. B., Etatsraad og Borgermester i Helsingør.
Olsen, Capitain, Trondhjem.
Olsen, Præst i Brande, Ribe Stift.
Olsen, E., Cancelliraad, Prokurator i Randers.
Olsen, J. L., Hofbager.
Olufsen, H. F. F. M., Oberst.
Otto, Th., Cand. polit.
Oxholm, Cand. phil., Rosenfeldt ved Vordingborg.

Paludan, H., Sognepræst, Feiø ved Stokkemarke.
Paulsen, Justitsraad, Stiftsphysicus. Aalborg.
Petersdorff, Lehnsgreve til Einsiedelsborg i Fyen.
Petersen, Alexis, Cand. polit.
Petersen, F. E., Cand. juris.
Petersen, Joh., Præst, Kjøge.
Petersen, H. G., Postinspecteur.
Petersen, H., Præst, Thisset, Aarhus.
Petersen, Helm, Eier af den Hempelske Boghandel, Odense.
Petersen, Skolelærer, Valløby Kjøge.
Petersen, Overretsassessor.
Petersen, N. R., Etatsraad.
Petersen, Sigv., Cand. phil, Christiania.
Petersen, V., Stud. theol.
Petersen, J., Cand. phil., Haderslev.
Piper, Bagermester.
Ploug, C. Redacteur.
Plum, Dr. med., Lektor ved Universitetet.
Poulsen, Dr. phil.
Prehn, G., Cand. juris.
Prytz, F. Kjøbmand.
Puggaard, R., Grosserer.

Quaade, G. I., Kammerherre, Gesandt.

Raben, Chr., Dr. phil., Kammerherre, Lehnsgreve til Christiansholm.
Raben, Josias, til Lækkendegaard, Kammerherre.
Raffenberg, M. K., Etatsraad.
Rask, Præst. Viskende. Kallundborg.
Rasmussen, L., Justitsraad.

Rasmussen, R. C., Musicus.
Rasmussen, Provst, Præst i Steenstrup, Odense.
Rasmussen, Kammerraad, Godsforvalter, Gisselfeld.
Regenburg, Stiftamtmand, Skanderborg.
Reiersen, C. F. K., Sognepræst t. Carlslunde, Kjøge.
Reimann, C. F., Apotheker, Fuglebjerg.
Reinhardt, C. E. F., Contorchef i Justitsministeriet.
Reitzel, C., Boghandler.
Reitzel, Th., Boghandler.
Reumert, L. I. A., Professor, Dr. med. og Distriktslæge, Odense.
Ricard, Departementschef.
Richter, J. C. L., Stud. theol.
Rieffesthal, Cand. pharm., Odense.
Rimestad, Chr, Overretsassessor.
Ring, H., Cand. phil.
Rode, Vilh., Overretsprocurator.
Rosen, Kammerjunker, Capitain i Aalborg.
Rosenberg, Dr. phil.
Rosendal, Højskoleforstander, Vinding, Veile.
Rosendahl, O., Premierlieutenant.
Rosenkrantz, G. E., Baron, Stiftamtmand i Viborg.
Rosenkrone, G. Hoff, Stamhusbesidder til Rosendal i Norge.
Rosenstand, Frantz, Justitsraad.
Rosenørn, E , Kammerherre, Overpræsident.
Rosenørn, Kammerherre, Amtmand, Randers.
Rosenørn-Lehn, E., Baron, Hvidkilde.
Rosenørn-Lehn, O., Lehnsbaron, Udenrigsminister, Guldborgland.
Rosenørn-Lehn, Baronesse, Rossjøholm i Sverige.
Rosenørn-Teilmann Kammerherre, til Nørholm.
Rothe, L. A., Professor, Sorø.
Rothe, V., Etatsraad, Jernbanedirecteur.
Rothe, Cand. jur.
Rugaard, Lærer.
Ræder, G., Cand. juris.
Ræder, Proprietær, Dyrhaugegaard, Kolding.
Rørdam, H. Dr. phil., Præst i Kornerup, Roskilde.
Rørdam, S., Dr. phil., Præst i Rønnebæk, Nestved.

Sager, H. C., Byfoged i Rudkjøbing.
Scavenius, C., Godsejer til Klintholm.
Scavenius, Hofjægermesterinde, til Basnæs.
Schade, J. S., Præst, Samsø.
Schade, A. H., Kjøbmand, Nykjøbing paa Mors.
Scharling, C. E., Professor ved Universitetet.

Scheel, A. V., Cand. juris, Christiania.
Scheel, Assistent i Finantsministeriet.
Scheel, A. W., Dr. jur., Geheimeconferentsraad,
Scheel, Siegfr., Greve.
Scheel, Greve, Hofjægermester, Rygaard, Roskilde.
Schiern, F. E., Professor ved Universitetet.
Schiødte, J. C., Prof., Inspecteur ved det kgl. naturhist. Museum.
Schiødte, Præst, Aarhuus.
Schiøth, H., Cand. mag., Christiania.
Schlegel, Geheime-Etatsraad.
Schmidt, Kammerraad, Voldbygaard, Grenaa.
Schmidt, L. H., Præst.
Schmidt, V., Professor., Dr. phil.
Schmidt, W. G., Mægler.
Schmidt, J. L., Overretsassessor, Viborg.
Schmidt, P. J., Boghandler.
Schnipp, A., Boghandler i Helsingör.
Schleisner, Dr. med., Justitsraad, Stadslæge i Kjøbenhavn
Schrøder, L., Cand. theol., Høiskoleforstander, Askov.
Schrøder, J., Høiskoleforstander.
Schurmann, Professor, Seminarieforstander i Skaarup.
Schwartzbrem, Provst, Vaare, Skive.
Schøler, Kammerherreinde, til Margaard i Fyen.
Schønberg, K., Boghandler.
Sehestedt-Juul, Kammerherre, til Ravnholt.
Selmer, H. P., Justitsraad.
Sigurdson, J., fhv. Archivar.
Simonsen, A. E. A., Capt., Intendant.
Skeel, V., Kammerherre, Overretsassessor.
Skibsby, Sagfører, Nykjøbing paa Mors.
Skinnerup, Lærer, Randers.
Skjelderup, J., Postmester, Christiania
Skrike, Geheimelegationsraad.
Smith, Provst, Lunde, Odense.
Smith, E., Præst til Tjustrup, Sorø.
Smith, H., Etatsraad.
Smith, Jægermester, Rudbjerggaard ved Nakskov.
Smith, S. Birket, Bibliotheksassistent.
Sneedorff, H. G., Comm. Capt. og Toldinspecteur i Helsingør.
Sommer, Chr., Distriktslæge, Vestindien.
Sommersted, A. W., Oerkrigskommissair.
Stabell, Halvard, Proprietær, Askim, Norge.
Stadfeldt, Professor, Dr. med.
Stage, C. S., Justitsraad og Controlleur ved Finantshovedkassen.

Steenstrup, J., Cand. juris.
Steenstrup, M. G. G., Dr. phil.
Stein, T., Billedhugger.
Steinnordh, Dr. phil. & theol., Lector, Linkøping.
Stenersen, A., Justitsraad, St. Thomas.
Stephens, G., Professor ved Universitetet.
Strunk, A., Justitsraad.
Strøm, C. A., Lensmand, Throndenæs pr. Harstad, Norge.
Stub, C. F., Præst i Glostrup.
Sthyr, V., Lic. theol. Præst i Alslev.
Suhr, O. B., Etatsraad, Grosserer.
Svedelius, Professor, Upsala.
Säve, Professor, Upsala.
Sødring, E., Stud mag.
Sørensen, Stud. theol., Christiania.
Sørensen, Præst i Ulsø.
Sørensen, Capitain, Fredericia.

Tang, Etatsraadinde, til Nørre Vosborg.
Tang, N., Conferensraad, Justitiarius i Viborg.
Tang, P., Præst.
Teisen, M. P., Sognepræst til Phanefjord, Møen.
Theisen, Cand. mag.
Thestrup, Lieutenant.
Thiele, A., Cand. juris.
Thomsen, H. E., Bager.
Thorkelin, Capitain.
Thornam, L., Overlærer, Horsens.
Thorsen, P. G., Professor og Universitetsbibliothekar.
Thorson, Underbibliothekar ved det kgl. Bibl.
Thortsen, C. A., Dr. phil., Prof.
Thrane, E., Boghandlerfuldmægtig.
Thrap, D., Præst, Bergen.
Thrige, S., Professor.
Thygesen, Cand juris.
Thyregod, Lærer, Ans.
Tietgen, Etatsraad, Bankdirecteur.
Trap, Geheime-Etatsraad.
Trier, Ernst, Cand. theol.
Trier, Cand.
Trolle-Bonde, Greve, Kammerherre, Skaane.
Tscherning, F. E., Oberst.
Tuxen, N. E., Direkteur ved Orlogsværftet.
Tuxen, Frue, Helsingør.

Tüchsen, E., Toldcontrolleur, Vejle.
Tüchsen, C. M., Justitsraad og Toldinspecteur.
Tvermoes, R., Grosserer.
Tønsberg, Chr., Toldkasserer, Tvedestrand i Norge.
Tønnesen, Kasserer, Sorø.
Törsleff, H., Boghandler, Slagelse.

Ulrich, Dr., Physikus.
Unsgaard, Amtmand i Thisted.
Urne, Axel, Assistent.
Ussing, L., Professor ved Universitetet.

Vaage, O., Lic. theol., Sognepræst, Næsby ved Sorø.
Vahl, Underbibliothekar.
Wad, G. Student.
Waitz, G., Professor, Göttingen.
Wallich, Kriminalretsassessor.
Vallø, Overretssagfører.
Warburg, C. A., Fabrikeier.
Warburg, Præst i Svendborg.
Warmuth, C., jun., Musikhandler i Christiania.
Vaupell, O., Oberst, Odense.
Vaupell, Præst i Lunde, Varde.
Vedeler, G. F., Ingenieurlieutenant, Christiania.
Vedel, E., Amtmand, Sorø.
Vedel, F., Præst, Søllerød.
Vedel, P. A., Geheime-Legationsraad, Directeur i Udenrigsministeriet.
Weeke, C., Bibliotheksassistent.
Wegener, Præst t. Halsted, Nakskov.
Wegener, C. F., Conferentsraad og Geh. Archivar.
Weilbach, Cand. phil.
Weibull, M., Academiæ-Adjunkt, Lund.
Weis, A., Cand. polyt., Møller, Aarhus.
Weitemeyer, H., Cand. mag.
West, K., Cand. theol.
Westergaard, C. P., Fuldmægtig i Krigsministeriet, Justitsraad.
Westergaard, N. L., Etatsraad, Professor ved Universitetet.
Westrup, Premierlieutenant.
Wichfeld, til Engestofte, Kammerherre.
Wiese, Cand. jur.
Willer, M., Varemægler.
Vilster, General, Aarhus.
Winkel-Horn, F., Cand. mag.
Winstrup, L. A., Bygningsinspecteur.

Winther, C. M., Overretsprocurator.
Winther, J., Lærer.
Wissing, Bogtrykker i Viborg.
Wold, Ragna, Frøken.
Vogt, Toldinspektør, Fredrikshald.
Worm, R. T., Sognepræst i Gudom, Lemvig.
Worsaae, J. J. A., Etatsraad.
Voss, Provst og Sognepræst til Ramnæs i Norge.
Wroblewsky, Boghandler.
van Wylich, P. W., Sognepræst i Greve.

Yde, Lærer, Mors.

Zahle, N., Institutbestyrerinde.
Zahle, P. C., Redacteur.
Zahrtmann, P. T., Geheimelegationsraad.
Zinck, L., Cand. theol.

Øllgaard, F., Byfoged i Slagelse.

Aalborg Cathedralskole.
Aarhus Cathedralskole.
Aarhus Garnisonsbibliothek.
Athenæum i Christiania.
Athenæum i Drammen.
Athenæum i Kjøbenhavn.
Bergens Musæum.
Christianssands Skole.
Drammens lærde og Realskole.
Ellevte Bataillons Officeerscorps Bibliothek i Aalborg.
Frederiksborg lærde Skole.
Garnisonsbiblioteket i Fredericia.
Gøteborgske Nat. Bibliothek i Lund.
Geheimearchivet.
Herlufsholms Skolebibliothek.
Hofbibliotheket i Wien.
Horsens lærde Skole.
Jellinge Seminarium.
Kjøbenhavns Garnisons Bibliothek.
Kolding Læseforening.
Kongens Haandbibliothek.

Kvindelig Læseforening.
Lunds Universitetsbibliothek.
Læseforeningen Japetus.
Læseselskabet Musaion.
Metropolitanskolen.
Morsø Theologiske Læseforening.
Nykjøbing Cathedralskole.
Odense Cathedralskole.
Det militaire Bibliothek i Odense.
Randers Klubs Læseforening.
Randers lærde Skole.
Ribe Cathedralskole.
Rigsdagens Bibliothek.
Ringsted-Alsted Herreders theologiske Læseforening.
Det kongelige norske Rigsarchiv i Christiania.
Roskilde Cathedralskole.
Rønne højere Realskole.
Sorø Academis Bibliothek.
Studenterforeningen i Kjøbenhavn.
Stiftsbibliotheket i Aalborg.
Storthingets, Bibliothek, Christiania.
Thisteds theologiske Læseforening.
Veile Amtskole.
Viborg Cathedralskole.

Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for Aarene 1872 og 1873.

1872.

Indtægt:

1)	Kassebeholdning 1. Januar 1872	43 Rdl.	67	ß
2)	Medlemsbidrag	1929 —	23	-
3)	Solgte Skrifter	65 —	18	-
4)	Bidrag fra det Classenske Fideicommis	100 —	»	-
5)	Renter af Foreningens Kapital	200 —	»	-
6)	Bidrag fra Kultusministeriet til Udgivelse af Aktstykker til Rørdams Universitetshistorie	250 —	»	-
7)	Renter i Sparekassen	5 —	62	-
		2593 Rdl.	74	ß.

Udgift:

1)	Forfatterhonorar	1116 —	»	-
2)	Bogtrykkerarbejde og Papir	1056 —	50	-
3)	Bogbinderarbejde	134 —	10	-
4)	Budets Løn	134 —	38	-
5)	Forskjellige Udgifter	49 —	21	-
		2490 Rdl.	23	ß.
	Kassebeholdning ved Udløbet af 1872	103 —	51	-

1873.

Indtægt:

1)	Kassebeholdningen 1. Januar 1873	103 Rdl.	51	ß.
2)	Medlemsbidrag	1386 —	68	-
3)	Solgte Skrifter	99 —	27	-
4)	Bidrag fra det Classenske Fideicommis	100 —	»	-
5)	Bidrag fra Kultusministeriet til Udgivelse af Aktstykker til Rørdams Universitetshistorie	250 —	»	-
6)	Renter af Foreningens Kapital	200 —	»	-
		2139 Rdl.	50	ß.

Udgift:

1)	Forfatterhonorar	837 Rdl.	40	ß.
2)	Bogtrykkerarbejde og Papir	1070 —	»	-
3)	Bogbinderarbejde	44 —	30	-
4)	Budets Løn	89 —	32	-
5)	Forskjellige Udgifter	29 —	81	-
		2070 Rdl.	87	ß.
	Kassebeholdning ved Udløbet af 1873	68 —	59	-

Foreningen har siden sidste offentlige Meddelelse udgivet:

For 2det Havlaar 1873: Historisk Tidsskrift IV, 4de Binds 1ste Hefte samt Rørdam: Universitetets Historie 3dje Del 1ste Hefte med et Hefte Aktstykker.

For 1ste Halvaar 1874: Historisk Tidsskrift IV, 4de Binds 2det Hefte samt Rørdam: Universitetets Historie 3dje Del 2det Hefte og et Hefte Aktstykker.

For 2det Halvaar 1874: Historisk Tidsskrift IV, 4de Binds 3dje Hefte.

Paa Aarsmødet 19de Maj 1873 udtraadle Etatsraad J. J. A. Worsaae af Bestyrelsen, og da han ikke ønskede Gjenvalg, valgtes Kapitain, Arkivfuldmægtig J. Grundtvig til Medlem af Bestyrelsen; paa Aarsmødet 29de April 1874 udtraadte Professor E. Holm af Bestyrelsen, men gjenvalgtes, og Bestyrelsen bestaar nu af Cand. theol. S. Gjellerup, Professor F. E. Schiern, Cand mag., Arkivassistent F. Krarup, Arkivchef J. Grundtvig, og Professor E. Holm; dens Formand er F. Schiern, dens Sekretær E. Holm.

Medlemsantallet er i November 1874 731, af hvilke 73 have hjemme i Norge og 15 i Sverige. Af Foreningens danske Medlemmer ere 90 tillige Medlemmer af den norske historiske Forening.

3 2044 018 976 316

Digitized by Google

